

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

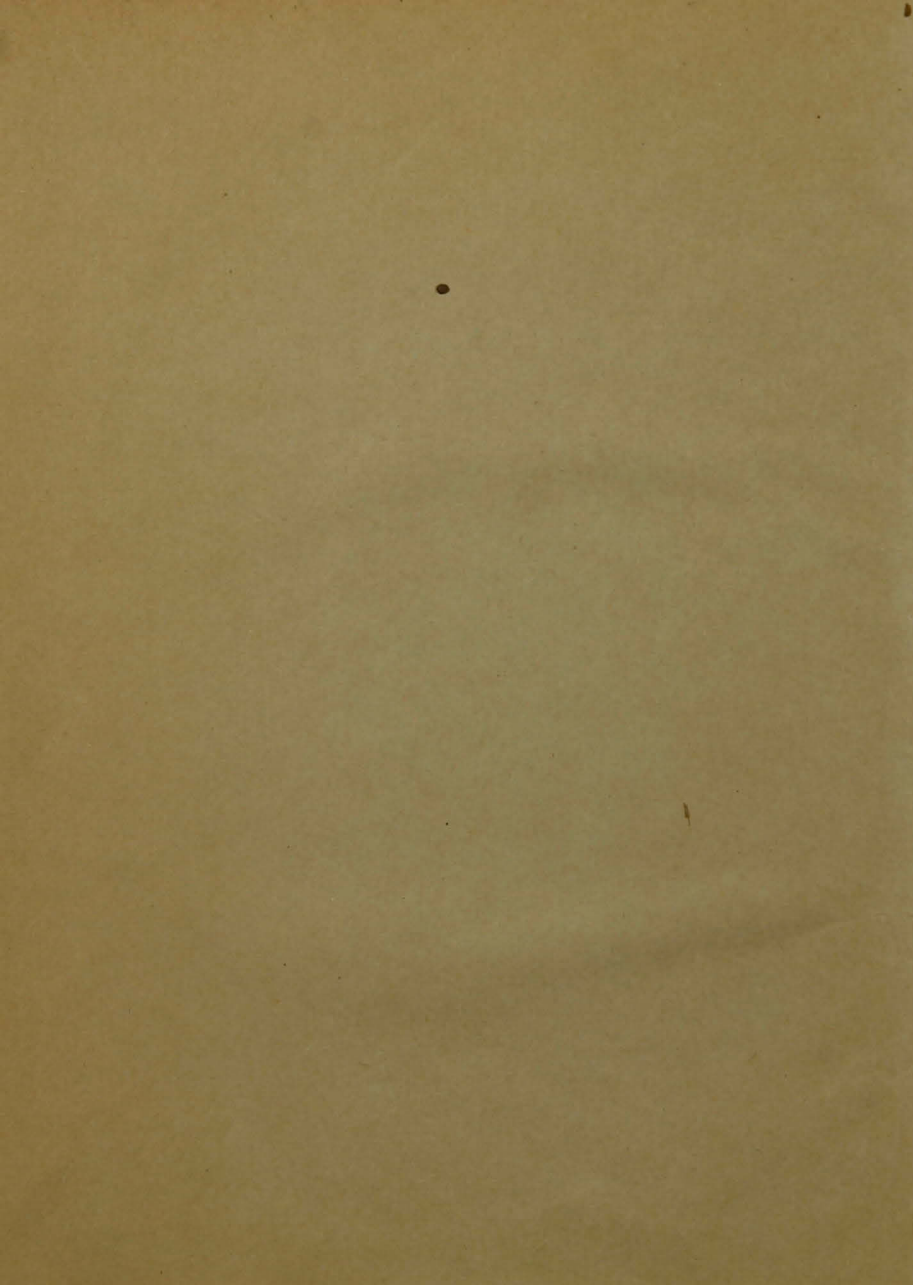
Adapt — remix, transform, and build upon the material

1405
1406

22

863

9-23

44.

Ա. Կ. ԴԱԿՏԱՆԻ

220

566-94

ԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ

ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ

ԹԷՌԴՈՍԻԱ.

ի Խաչիպեան Տպարանի սզգիւ Հայոց.

1863—ՌՅԺԲ.

ՄԻՐԱՅԻՆՈՅ ԵՒ ԱՐՏԱՍՈՒԵԼԻՈՅ

22
4-23

Հ Օ Ր Ի Մ Ո Յ

ՅՈՅՐ ԳԻՐԿՍ ՈՐԴԵԳՈՐՈՎՍ

ՌԻՍՍՅՆ ԻՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆ

ԶՍՈՒՐԲԻ ԳԻՐՍ

ԵՒ

ԶՀՐԱՀԱՆԳՍ ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ

12001

ՆՈՒՐԲԵՄ

ԶԴՈՅՁՆ ԶԱՅՍ ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ,

Յ Ի Ե Ա Տ Ա Կ . Մ Ա . Հ Ա Ր Զ Ա Ն Ի .

ԽՈՐՀԱՐԱՐՈՍ Ա. ԳԱՆՏԱՅԵԱՆ.

30099 - ur

13347-58

30099 - Ch. A.

ստուածգիտութիւնն ու կրօնագիտութիւնը մարդուս սովորած ու սովորելի գիտութեանցը մէջ տարակոյս չկայ որ ամենէն առաջինն ու գլխաւորն է, որ տկար ու հողեղէն մարդս կտանին կմիացնեն Աստուծոյ իւր ստեղծողին՝ երկնի եւ երկրի Արարչին հետ: Բայց այս ամենակարեւոր գիտութիւններն ո՞ր գրքէն կարող եմք սովորիլ: — Այն գրքէն միայն որ Հոգւով Աստուծոյ գրուած է, եւ անոր համար ալ Աստուածայուն կամ՝ շունչ Աստուծոյ եւ Սուրբ Գիրք կկոչուի:

Եւարդարեւ այն Սուրբ Գրոց մէջ աչքերնուս առջեւ կպարզի կբացուի այն ահեղ ու շքեղ տեսարանն յորում Արարչին մէկ հրամանովը՝ տիեզերք համօրէն դուրս կուգան կգոյանան յոչնչէ: Կկարգամք հոն մարդուս հրաշագործ ստեղծումը, պարտուց գերահրաշ սրբութիւնն ու վախճանին անձառ վսեմութիւնը: Ակնյայտնի կտեսնեմք այն անքուն նախախնամութիւնը որ հայրօրինակ կհսկէ անդու իւր ստեղծուածոցը վրայ, եւ անոնց ամէն պիտոյքը կհոգայ մինչեւ յետին ճնճղկանը: Սինա լեռը կորոտայ մեզ Աստուծոյ պատուիրանները, կտեսնեմք որ պատուիրանապահք կվարձատրուին միշտ, եւ պատուիրանազանցք կպատժուին ահաւորապէս իբրեւ զիօրխ, զԴաւթան եւ զԱբրահամ, զորս ողջ ողջ իւր խաւարային ծոցը կխորասուղէ երկիր:

Աբրահամու կենդանի հաւատքն ու կատարեալ հնազանդութիւնը՝ որ իւր միածին որդին եւ միակ յոյսը՝ զԻսահակ՝ անմռունչ կառնու լեռը կտանի զոհելու. Յոբայ անտրտունջ վշտակրութիւնն ու անզուգական համբերութիւնը, Յովսեփայ չքնաղ առաքինասիրութիւնը, Տովբիթայ սակաւագիւտ եղբայրսիրութիւնը, Հուլիթայ գեղեցիկ ծնողասիրութիւնը՝ Եսթերի՝ Յուդիթայ եւ Մակաբայեցւոց

անձնանուէր ազգասիրութիւնը, ալեղարդ եղիազար քա-
հանային եւ եօթն եղբարց Մակաբայեցւոց եւ արիասիրտ
մօր նոցա աստուածախրախոյս նահատակութիւնը միթէ
աստուածահաճոյ առաքինութեանց եւ աստուածասիրու-
թեան մէկ մէկ սքանչելի օրինակներ եւ սիրայորդոր քա-
ջալերութիւններ չեն: Հապա ինչ ըսեմք Քրիստոսի Տեառն
մերոյ Վարուց եւ Վարդապետութեան սքանչելեացը, զորս
սուրբ Աւետարանը կաւանդէ մեզ:

Ահա այս եւ սոցա նման անթիւ գեղեցիկ ու ահաւոր
օրինակներով կուսուցանեն մեզ Սուրբ Գիրք մեր սուրբ կը-
րօնից սկիզբը, վախճանը, վարդապետութիւնն ու պա-
հանջած առաքինութիւնները, Աստուծոյ արդարութիւնն
ու միանգամայն անբաւ ողորմութիւնը, որ եթէ մէկ ձեռ-
քով կխրատէ կոտանջէ, միւսով եւս կգգուէ կմխիթարէ
հայրաբար, որում եւ կենդանի բարբառը պիտի լինի
միշտ սաղմոսերգուն:

Այս երկասիրութեանս մէջ մեր բոլոր ջանքը այն եղած
է որ կենդանադոյն նկարներով Սուրբ Գրոց ոգին ու վախ-
ճանը դուրս ցատքեցնեմք, եւ սիրելի ու ախորժելի ը-
նեմք զանոնք ընթերցողին եւ օգտամատոյց:

Երանի մեզ եթէ ընթերցողք մեր աշխատութիւնը կար-
դալէն յետոյ՝ եւս առաւել սէր եւ ախորժ գգան առաքի-
նութեան, եւ զզուումն եւ ատեւութիւն ախտից: Յայնժամ
մեր վարձքը լիապէս ընդունած կհամարիմք յաստիս, զի
գոնէ թեթեւ ինչ օգուտ գործեցաք մեր սիրելի ազգայնոց:

Փարիզ, 14 Օգոստոսի 1861.

ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ Գ. ԳԱԼՅԱՅԵԱՆ.

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Հ Ի Ն Կ Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ի

	Էջ.
Յառաջարան	Գ
Բովանդակութիւն գրող Հին Կտակարանի	Թ
Գլուխ Ա., Ստեղծումն աշխարհի եւ արարածոց	1
— Բ, Ջրհեղեղ	12
— Գ, Նահապետաց գործերը	18
— Դ, Յովսէփ գեղեցկին պատմութիւնը	40
— Ե, Յոր երանելոյն պատմութիւնը	57
— Զ, Ելք Իսրայելացոց յեգիպտոսէ	65
— Տասնարանեայ օրէնք	85
— Է, Քառասնամեայ պանդխտութիւն Իսրայելացոց յանապատին	99
— Ը, Հրէական օրէնսդրութիւն եւ Մովսէս	119
— Թ, Ստորագրութիւն Պաղեստինու	132
— Ժ, Յեսու, կամ աշխարհակալութիւն Աւետեաց երկրին	139
— ԺԱ, Դատաւորք	151
— ԺԲ, Թագաւորութիւն	184
— ԺԳ, Թագաւորութիւն Դաւթի	211
— ԺԴ, Թագաւորութիւն Սողոմոնի	241
— ԺԵ, Իրաժանմանէ Թագաւորութեան Հրէից մինչեւ Աքաաբին Իսրայելի վրայ Թագաւորելը	256
— ԺԶ, Աքաաբին Թագաւորութենէն մինչեւ Դողոդեայ մահը	267
— ԺԷ, Յովսայ Թագաւորութենէն մինչեւ Իսրայելի Թագաւորութեան կործանիլը	300
— ԺԸ, Պատմութիւն Տովբիթայ	316
— ԺԹ, Իսրայելի Թագաւորութեան կործանմանէն մինչեւ Յուդայի Թագաւորութեան կործանումը	329
— Ի, Գերութիւն	353
— ԻԱ, Գերեզարձ Հրէից	380
— ԻԲ, Եսմէր	392
— ԻԳ, Երուսաղեմի պարսպաց շինութենէն մինչեւ Յուդա Մակաբէին մահը	401
— ԻԴ, Յուդա Մակաբէի մահունէն մինչեւ Յովսան Հիւրկանոսին մահը	427
— ԻԵ, Հրէից երկրորդ Թագաւորութենէն մինչեւ Հերովդեսի մահը	438

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ԳՐՈՅ

Հ Ի Ն Կ Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ի

ՍՈՒՐԲ ԳԻՐԲ կամ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉ կըսուի՝ Աստուծոյ ազդեցութեամբը իմարգարէից կամ յայլոց սրբակեաց անձանց գըրուած գրքերուն հաւաքումը, եւ այս գրքերն եօթանասունուերկու հատ են:

Սուրբ Գիրքը կամ Աստուածաշունչը երկու մաս կբաժնուի. մէկը Հին ԿՏԱԿԱՐԱՆ եւ միւսը ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ, յորում է եւ ԱԻՆՏԱՐԱՆԸ: Եւ որովհետեւ մեք այս հատորոյս մէջ Հին կտակարանի պատմութիւնը միայն պիտի պատմեմք, այս Հին կտակարանը կազմող գրքերն յիշեմք հոս կարգաւ, եւ վրանին համառօտ տեղեկութիւն տամք:

Այս գրքերը քառասունըհինգ հատ են:

Հինգ առաջինները, որ ընդհանուր անուամբ ՀնԳԱՄԱՏԵԱՆ կկոչուին եւ Մովսէս մարգարէն գրած է զանոնք, են Ծնունդք, Ելք, Ղեւտականք, Թիւք եւ Երկրորդումն օրինաց:

1. ԾՆՈՒՆԴԻ ԿԱՄ ԾՆՆՂՈց գիրքը կպատմէ աշխարհիս ստեղծումը, Ադամայ մեղքն ու պատիժը, համաշխարհական ջրհեղեղը, Բաբելոնի աշտարակին շինութիւնը, Աբրահամու կոչումը, եւ Յակոբ նահապետին եւ նորա երկուտասան որդւոցը պատմութիւնը մինչեւ Յովսեփայ մահը:

2. ԵՒԲ կամ Ելից գիրքը կըրկանդակէ Եգիպտացւոց Իսրայելացւոց վրայ ըրած բռնութիւնները, Մովսէսի ծնունդն ու վարուցը մէկ մասը, Եգիպտոսի տասն հարուածքը, Հրէից հրաշալի ազատութիւնը, Կարմիր ծովէն անցնիլը, եւ Աստուծոյ Սինա լեռան վրայէն առ ժողովուրդ իւր տուած օրէնքն ու պատուիրանքը:

3. ՂԵՏԱԿԱՆ. այսպէս կոչուեցաւ Ղեւեայ ցեղին անուամբը, որուն համար իսկ գրուեցաւ. եւ մէջը մանրամասն կպարունակէ քահանայից ու Ղեւտացւոց կարգին ու պաշտօնին վերաբերեալ օրէնքները, տօներու կատարման եւ զանազան զոհերու կերպը:

4. Թիֆ, յորում Աստուծոյ ժողովրդեան թիւը նշանակուած է, կաւանդէ զպատմութիւն Հրէից, նոցա եգիպտոսէ ելնելուն երկրորդ տարիէն մինչեւ անապատի մէջ անցուցած քառասուն տարուան վերջը:

5. ԵՐԿՐՈՐԴԻՄՆ ԹՐԻՆԱՅ կամ ԵՐԿՐՈՐԴ ԹՐԷՆՔ գիրքը կերկրորդէ արդէն հրատարակուած օրէնքը, անոնցմէ ոմանց մեկնութիւն կուտայ, եւ շատ մըն ալ նոր օրէնք կհրատարակէ: Այս երկրորդ օրէնքը Մովսէս մարգարէն հրատարակեց մահուանէն քիչ մը առաջ:

6. ՅԵՍՈՒ. Յեսուայ գիրքը կպատմէ Մովսէսի յաջորդին Յեսուայ ժամանակի սուրբ գրոց պատմութիւնը, յորում կկարդամք ժողովրդեան Աստուծոյ հեթանոսաց դէմ ըրած պատերազմները, Բանանացոց երկրին տիրելը, աւետեաց երկրին ստորագրութիւնը, եւ անոր Իսրայելացոց տասը ցեղերուն բաժանուիլը: Ընդհանրապէս կկարծուի թէ այս գրքին հեղինակն է նա ինքն Յեսու:

7. ԴԱՏԱԻՐՔ. Այս գիրքը կըովանդակէ զպատմութիւն իշխանաց, որք Յեսուայ մահուանէն մինչեւ Սամուելի ծնունդը կառավարեցին զՀրեայս եւ Դատաւորք կոչուեցան: Կպատմէ Հրէից ապերախութիւնն ու ժամանակ ժամանակ կռապաշտութիւն ընելը, եւ Աստուծոյ թոյլ տալով օտար ազգաց լուծին տակ ընկնելով պատժուիլը. մինչեւ որ կզղջային եւ Աստուած վրանին կողորմէր ու զիրենք կազատէր՝ մէջերնէն մէկմէկ ազատիչ հանելով, որպիսիք եղան Գոթոնիէլ, Առվդ, Գեդէոն, Սամփսոն, Յեփթայէ, եւ այլն: Հասարակաց կարծիքն այս է թէ Սամուէլ մարգարէն գրած է Դատաւորաց գիրքը:

8. ՀՈՌԹ. Այս գիրքն որ իբրեւ շարայարութիւն մի է նախընթացին, եւ նախաշաւիղ թագաւորաց գրքին, պատմութիւն է Հռութ անունով առաքինի մովաբացի կնոջ մը, որպէս յընթացս գործոյս պիտի տեսնեմք: Այս գրքին եւս հեղինակ կկարծուի Սամուէլ մարգարէն:

9. ԳԻՐՔ ԹԱԳԱՆԱՐԻՍԹԵԱՆՅ. Այս անուամբ չորս գիրք կայ: Առաջինը կպատմէ Հեղի քահանայապետին իշխանութիւնն ու իւր ապիրատ որդւոցն համար Աստուծմէ պատժուիլը. անկեց զատ կպատմէ եւս թէ ինչպէս Աստուած ընտրեց զմանուկն Սամուէլ յաջորդ Հեղեայ՝ դատաւոր Իսրայելի, ինչպէս օծեց նա զՍաւուղ՝ թագաւոր Իսրայելի, Սաւուղայ յաղթութիւնները, անհնա-

զանդուծեամբ Աստուծոյ երեսէն իյնալն ու աղետալի մահը, Դաւիթ պատանւոյն զԴողիւթ հսկայն մեռցնելը, Սաւուղայ տեղ թագաւոր օծուիլը, Սաւուղէն հալածուիլն ու նորա որդւոյն Յովնաթանայ սիրելի լինելը :

10. ԹԱԳԱՒԱՌՈՒԹԵԱՆՅ ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԻՐՔԸ ԿԱԿԱՄԷ ՍԱՎՈՒՂԱՅ մահուանէն ետքը Դաւիթի մեծնալն ու զօրանալը, մեղաց մէջ իյնալը, զղջումն ու քաշած պատիժները . միանգամայն Աբիսոնում որդւոյն ապստամբութիւնը, եւ իւր ժողովուրդն համբել տալով՝ դարձեալ զԱստուած բարկացնելը :

Թագաւորութեանց այս երկու գիրքն եւս Սամուէլ մարգարէին կընծայուին, եւ եբրայեցերենին մէջ՝ Գիրք Սամուէլի կկոչուին :

11. ԹԱԳԱՒԱՌՈՒԹԵԱՆՅ ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԻՐՔԸ ԿՍԿՍԻ ԴԱՒԻԻ մեռնելէն, եւ կալամէ նորա որդւոյն ու յաջորդին՝ իմաստնոյն Սողոմոնի Թագաւորութիւնը, եւ տաճարին Աստուծոյ հրաշակերտ շինութիւնն ու մեծահանդէս նաւակատիւրը : Կալամէ նաեւ Սողոմոնի վերջի մոլորութիւնը, իւր յաջորդին ու որդւոյն Ռոբովամայ իշխանութիւնը, եւ Յերոբովամայ ձեռօք տասն ցեղից Յուդայի Թագաւորութենէն բաժանուիլն ու Իսրայելի Թագաւորութեան հաստատուիլը :

12. ԹԱԳԱՒԱՌՈՒԹՅ ԶՈՐՐՈՐԴ ԳԻՐՔԸ ԿԱՐԳԱԸ ԿԱԿԱՄԷ ԻՍՐԱՅԵԼԻ Թագաւորաց մաքարշտութիւնները, նաեւ Յուդայի Թագաւորացը, Թէպէտ եւ ասոնց մէջ եղան ումանք որ Դաւիթի օրինակին հետեւելով՝ Աստուծոյ ճամբան գնացին : Կալամէ նաեւ տասն ցեղից ինիւնուէ գերի երթալը, նաբուքոդոնոսորին երուսաղէմն առնուլը, տաճարին մոխիր դառնալն ու Յուդայի Թագաւորին եւ քահանայապետին Բաբելոն գերի երթալը հանդերձ մեծաւ մասամբ ժողովրդեան :

Թագաւորութեանց այս վերջի երկու գրքերն եզրի կընծայուին :

13 — 14. ԱՌԱՋԻՆ եւ ԵՐԿՐՈՐԴ ԳԻՐՔ ՄՆԱՅՈՐԴԱՅ՝ յաւելուած մի են Թագաւորութեանց չորս գրքերուն . եւ յիրաւի, այնպիսի մանրամասն դէպքեր կան սոցա մէջ որ ուրիշ տեղ չեն գտնուիր : — Կկարծուի թէ ասոնք ալ եզր գրած է՝ Անգէոս եւ Ջաքարիա մարգարէից օգնութեամբը :

15. ԵԶՐ . Այս անուամբ երկու գիրք կայ, եւ անշուշտ ինքը եզր գրած եւ իւր անունը վրանին դրած է . սոցա մէջ կալամուի Հրէից իմաբիւնէ յերուսաղէմ դարձը՝ առաջնորդութեամբ Ջօրաբաբելի :

16. ՆԵՆՄԻ. Այս գիրքն ալ կ'աւտմէ Պարսից երկայնածեռն Արտաշէս Թագաւորին Նենմի անուն հրեայ իշխանին պատմութիւնը, որ իւր տիրոջը շատ սիրելի լինելով՝ խնդրեց առաւ անկից իւր գերեալ ազգին ազատութիւնը, բազմութեամբ եկաւ Երուսաղէմ, եւ նորոգեց զայն: — Եզր կամ ինքն Նենմի կ'կարծուի այս գրքին հեղինակը:

17. ՏՈՎԻԻԹ. Տովբիթայ եւ նորա որդւոյն առաքինական պատմութիւնն է: — Այս գեղեցիկ գրուածոյն հեղինակ կ'կարծուի հայրը կամ որդին:

18. ՅՈՒԴԻԹ. Այս գրոց հեղինակը չգիտցուիր. կ'աւտմէ Յուդիթ անունով այրի կնոջ դիւցազնութիւնն ու անձնանուէր ազգասիրութիւնը, որ իւր ազգն ու հայրենիքը գերութենէ ու աւերմունքէ ազատեց՝ Ասորեստանեայց Նաբուքոդոնոսոր Թագաւորին Հողովեռնէս զօրավարն սպաննելով:

19. ԵՍԹԵՐ. Եսթեր Թագուհւոյն իւր Հրէից ազգը կոտորածէ ազատելուն պատմութիւնն է, եւ կ'կարծուի թէ Եսթերայ հօրեղբայրը Մուրդքէ կամ Յովակիմ քահանայապետը գրած է զայն:

20. ՅՈՒԲ. Յոբ երանելւոյն պատմութիւնը կ'աւտմէ, որ իւր համբերութեամբը, Թշուառութեամբը, համակամութեամբն ու առաքինութեամբը երեւելի եղած էր: Շատերուն կարծիքն այն է որ ինքը Յոբ գրած է զսա. Թէպէտ եւ ոմանք Մովսեսի կրնծայեն զայն, եւ Հնգամատեանէն ալ հին կ'համարին:

21. ՍԱՂՄՈՍԲ. Հարիւր յիսուն հատ երգեր՝ օրհնութիւններ ու փառաբանութիւններ են Աստուծոյ, որ նորա զօրութիւնը, բարութիւնը, արդարութիւնն ու ողորմութիւնը կ'իշխեն: Կերգեն նաեւ զգալուստ Մեսիային, նորա քարոզութիւնը, չարչարանքը, մահը, յարութիւնն ու փառքը. եւ միանգամայն կաւանդեն մեզ ապաշխարող Դաւիթ արքային մեղացը Թողութիւն գրտնելու համար Թափած արտասուքը: Սաղմոսաց հեղինակն է նա ինքն Դաւիթ մարգարէն:

22. ԱՌԱԿԲ. Այս եւ յաջորդ երեք գրքերը Սողոմոնի գրածներն են: Եկեղեցին պատուած է միշտ այս գիրքը ոչ միայն իբրեւ գրուածք իմաստնագունին իԹագաւորս, այլ եւ իբրեւ նոյն իսկ իմաստութեան գրուածքը, որ հասեցաւ այն Թագաւորին բերնովը տալ մարդկանց բարոյականի կանոններ, որպէս զի կարող լինին զանոնք իրենց առաջնորդ բռնել՝ կենաց այլ եւ այլ վիճակին ու հանգամանացը մէջ:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՅ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՍՏԵՂԾՈՒՄՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ԵՒ ԱՐԱՐԱԾՈՅ

Վեց աուրք արարչագործութեան. — Դրախտ, Ադամ եւ Եւա. — Հրեշտակք եւ դէւք. — Անհնազանդութիւն նախաճնողաց. — Աստուծոյ դատաստանը. — Ադամ եւ Եւա դրախտէն դուրս կձգուին. — Կային եւ Աբէլ. — Սէժ եւ նորա սերունդը. — Նախապետք:

(Բրիտանիա տոպ 4963—3308 տարի :)

+ Վեց աուրք արարչագործութեան. — Տիեզերաց ստեղծման պատմութիւնը նոյն ինքն Արարիչն Աստուած պատմեր է մեզ Մովսէս մարգարէին ձեռքովը:

Աստուածաշունչ սուրբ գրոց վկայութեանը նայելով, երկինքն ու երկիրս ոչնչէ ստեղծուելէն ետեւ, ժամանակ մը կար որ այս մեր բնակած երկրագունդը անկերպարան ու անբնակ էր, խաւարով ծածկուած ու ջրի մէջ ընկըղմած: Ամենակարողն Աստուած երբոր կամեցաւ երկրիս այժմու զարդարուն գեղեցիկ եւ սքանչելի կերպարանքը տալ, այսպէս ըրաւ իւր ստեղծագործութիւնը.

Առաջին օրն ըսաւ Աստուած. «Եղիցի լոյս», եւ իսկոյն բոլոր խաւարապատ երկրիս վրայ լոյս ծագեցաւ. Աստուած լոյսը խաւարէն զատեց. լոյսը օր կամ ցորեկ անուանեց, եւ խաւարը՝ գիշեր: Եւ այն օրը եղաւ առաջին օր:

Երկրորդ օրը ստեղծեց Աստուած հաստատութիւնը, զոր երկինք անուանեց:

Երրորդ օրը դարձեալ ըսաւ Աստուած. «Երկնքին տակի ջրերը ժողովուին մէկտեղ զան ու ցամաք երկիրը դուրս ելլէ»: Մէկէն Աստուծոյ ըսածին պէս եղաւ: Աստուած ցամաքը Երկիր անուանեց, եւ ջրերու ժողովը՝ Ծով. որով եւ աշխարհիս լայնածաւալ ծովերն ու լճերը ձեւացան: Ետքը հրամայեց երկրին որ տեսակ տեսակ խոտեր, տունկեր, ծառեր բուսցնէ իրենց հունտերովը, եւ բոլոր երկրիս մերկ երեսը դալարագեղ զարդարեցաւ:

Չորրորդ օրը ստեղծեց Աստուած արեգակը, լուսինն ու աստղերը. մէկէն անոնց պայծառ լուսովը երկնային կամարը լուսաւորեցաւ. արեւը հրաման առաւ որ լուսատու լինի ցորեկուան, լուսինն ալ գիշերուան մթութիւնը փաւրատէ, եւ երկուքն եւս իրենց այլեւայլ շարժմանքովը ժամանակը, ամիսները, տարին ու եղանակները կարգաւորեն:

Հինգերորդ օրը ձկներն ու թռչունները ստեղծեց, եւ օրհնեց զանոնք ու ըսաւ. «Աճեցէք եւ բազմացարուք»: Եւ յայնժամ ծովերն ու լճերը բազմատեսակ արծաթա-

փայլ եւ ոսկեդոյն ձկներով լցուեցան, եւ անթիւ անհա-
մար թռչուններ իրենց քաղցրաձայն երգերովը լեռներն
ու դաշտերը հնչեցուցին:

Վեցերորդ օրը ստեղծեց Աստուած երկրիւ վրայի անա-
սունները, կենդանիներն ու սողունները. եւ այսպէս աշ-
խարհս ամէն տեսակ կենդանեօք զարդարելէն յետոյ՝ ու-
զեց անոնց տէր մը տալ, եւ ըսաւ. «Արասցուք մարդ ըստ
«պատկերի մերում եւ ըստ նմանութեան», եւ իշխեսցէ
«ձկանց ծովու եւ թռչնոց երկնից եւ անասնոց եւամենայն
«երկրի», եւ ամենայն սողնոց որ սողին ի վերայ երկրի»:
Այս ըսաւ ու գետնէն հող առաւ, վրան փչեց, կենդանու-
թիւն ու անմահ հոգի տուաւ անոր, եւ անունը դրաւ Ադամ,
որ հոդաստեղծ կամ մարդ կնշանակէ: Եւ ահա այն անմահ
հոգւոյն համար է որ կըսէր թէ «Արասցուք ըստ պատկե-

րի մերում եւ ըստ նմանութեան»: Զմարդն անոր համար
Աստուած իւր պատկերին նմանութեամբը ստեղծեց՝ որ
երկրիս վրայ իրեն իբրեւ փոխանորդը լինի. եւ իւր մի
միայն վախճանը պիտի լինէր ճանաչել, սիրել, եւ պաշ-
տել զԱստուած. վախճան վսեմ՝ զոր մարդուս միայն շնոր-
հեց Աստուած բոլոր երկրաւոր արարածոց մէջ:

Մարդուս ստեղծմամբը վերջ ըրաւ Աստուած իւր արար-
չագործութեանը, ուստի եւ Աստուած «Հանդեաւ յաւուրն
հօթներորդի» կըսէ Մովսէս, օրհնեց այն հօթներորդ օ-

րը, եւ յետոյ պատուիրեց որ իրեն նուիրեմք զայն օրը, շաբաթ անուանելով՝ որ եբրայեցերէն հանգիստ ըսել է. անոր տեղը յետոյ կիրակի օրը դրուեցաւ իյիշատակ Քրիստոսի յարութեանը, եւ կիրակին յունարէն կնշանակէ *skhroniasmi* :

Դրախտ, Ադամ եւ Եւա. — Աստուած զմարդը ստեղծելէն ետեւ փափկութեան դրախտին մէջ դրաւ, որ զուարճալի պարտէզ մի էր՝ ամէն տեսակ ծառերով ու գոյնաւոր գոյն անուշահոտ ծաղկերնեով զարդարուած. մէջէն մեծ գետ մը կըխէր՝ որ չորս ճիւղ կըաժնուէր, եւ ասոնք էին Փիսոն (Փասիս, Ճորոխ), Գեհոն (Երասխ), Տիգրիս եւ Եփրատ (4963 տարի Քրիստոսէ առաջ) :

Դրախտը (*) թէպէտ այնպէս զուարճալի տեղ էր, բայց Ադամ չէր կրնար կատարեալ երջանկութիւն ունենալ. քանի որ մինակ էր. ուստի եւ Աստուած կամեցաւ անոր ընկեր եւ օգնական մը տալ: Բոլոր կենդանիները Ադամայ դիմացը հանեց՝ որ Ադամ մէջերէն ընտրէ իրեն ընկեր մը առնու. բայց Ադամ տեսաւ որ չկար մէկը որ իրեն նմանէր: Այն ժամանակը թմրութիւն մը ձգեց Աստուած վրան, խոնարհեցաւ, առաւ անոր մէկ կողմ ու անկէց ըստեղծեց առաջին կինը, զոր Եւա անուանեց, այսինքն կեանքի կամ մայր կենդանեաց:

Ադամ քնէն արթնցած ժամանակը երբոր Եւան քովը տեսաւ, զարմացմամբ ըսաւ. «Այս այժմ ոսկր յոսկերաց իմոց, եւ մարմին իմարմնոյ իմմէ». եւ ահա այն ժամանակը հաստատուեցաւ մարդկային ընկերութիւնը:

Ադամ եւ Եւա փափկութեան դրախտին մէջ երջանիկ ու անմահ կեանք պիտի անցընէին. մարմիննին ոչ երբեքցաւ պիտի զգար եւ ոչ մոքերնին տխրութիւն. բիւրաւոր տեսակ աղնիւ պտուղներ իրենց չորս կողմը կըուանէին՝ որ անոնցմով կերակրուէին, եւ իրենք բոլոր կենդանեաց տէր եւ թագաւոր էին: Աստուած այնչափ բարիք անոնց պարգեւելէն յետոյ, կամեցաւ որ անոնց հնազանդութիւնն ու

(*) Դրախտը նաեւ Եդեմ կամ Ադին կկոչուի, եւ ըստ հաւանական կարծեաց Հայաստանի մէջ կիցնար. որովհետեւ մէջէն ըլլաող չորս գետերը Հայաստանի գետերն են:

երախտադիտութիւնը փորձէ. հրամայեց որ դրախտին մէջ եղած ծառոց ամենուն պտղէն ուտեն որչափ կուզեն. միայն մէջտեղն եղած ծառոյն պտղէն՝ որ կըսուէր ծառ գիսութեան բարոյ եւ չարի՝ չուտեն. իսկ եթէ ուտէք, ըսաւ, իսկոյն կմեռնիք:

Հրեշտակք եւ դէր. — Հրեշտակաց ստեղծագործութեան ժամանակին վրայ թէեւ Մովսէս բան չըսեր, բայց սուրբ Հարց կարծիքն այն է թէ Աստուած լուսոյ հետ ստեղծեց զանոնք՝ իբրեւ երկնից բնակիչներ, ինչպէս որ զմարդը երկրիս տուաւ բնակիչ: Հրեշտակաց ալ վախճանը նոյն է՝ որ ինչ եւ մարդու, այսինքն սիրել զԱստուած եւ պաշտել, եւ նորա յաւիտենական աթոռոյն չորս կողմն առած՝ փառս եւ օրհնութիւնս մատուցանել իրեն անլուելի ձայնիւ:

Այս երջանիկ էակաց մէջէն կատարելագոյնները հպարտացան, իրենց ստեղծողին դէմ դարձան, ուզեցին որ Աստուծոյ պէս իրենց ընկերներէն պաշտուին: Բայց Աստուած մէկէն նոցա անօրինակ ապերախտութեան պատիժը տուաւ. երկնքէն իգժոխս կործանեց զանոնք իւր ամենակալ զօրութեամբն եւ ահաւոր արգարութեամբը, եւ դատապարտեց որ յաւիտենական խաւարի եւ տանջանաց մէջ մնան. ասոնք ըսուեցան չար հրեշտակք, աւսանայ կամ դէ, եւ իրենց գլխաւորը՝ սաղայի:

Չար հրեշտակներն իրենց երջանկութենէն զրկուելով՝ պատիկ կնախանձին մարդուս երջանկութեանը վրայ, եւ ամէն ջանք կընեն որ զնա եւս թշուառացընեն: Առանց Աստուծոյ թոյլատուութեանը բան չեն կրնար ընել. բայց Աստուած իւր անհատանելի իմաստութեամբը շատ անգամ թոյլ կուտայ որ զմարդիկ փորձեն: Բարի հրեշտակք որ անճառելի երանութեան մէջ են՝ անպատմելի սէր ունին Աստուծոյ եւ մարդկան վրայ. ուստի եւ Աստուած իրենց հսկողութեանն ու խնամոցը յանձնած է զմեզ:

Անհնազանդութիւն և անսամոռաց. — Աղամայ եւ եւայի երջանկութեանը վրայ նախանձելով սատանան՝ օձին կերպարանքը մտաւ, որ կենդանեաց մէջ ամենէն խորագէտն էր, եւ եկաւ եւային ըսաւ. «Ինչո՞ւ համար Աստուած պատուիրեց ձեզ որ դրախտին ծառերուն պտղէն չուտէք»:

Պատասխան տուաւ եւաւ. «Աստուած մեզ պատուիրեց որ դրախտին մէջտեղն եղած ծառոյն պտղէն միայն չուտեմք, որպէս զի չմեռնիմք: — Ոչ, ըսաւ սատանան, այնպէս չէ. հապա գիտէր Աստուած որ եթէ այն ծառոյն պտղէն ուտէիք, աչքերնիդ կբացուէին, իրեն պէս կլինէիք ու չարն ու բարին կիմանայիք, անոր համար արգելեց որ չուտէք»: Այն հրապուրիչ խօսքերն որ լսեց եւա՝ չդիմացաւ ծառոյն վրայէն կախուած պտուղներուն գեղեցիկ տեսքին, հաւատաց սատանային հրապուրանացը, որովհետեւ իւր անձնասիրութեանը յարմար էր այն, ու կարծելով թէ ամէն բան պիտի գիտնայ ու հասկընայ՝ փրցուց կերաւ, ամուսնոյն ալ տուաւ՝ որ եւայի սիրոյն համար Աստուծոյ պատուէրը մոռցաւ ու կերաւ պտուղը: Իսկոյն հասկըցան իրենց ըրած անհնազանդութեան եւ ապերախտութեան սոսկալի յանցանքը, աչքերնին բացուեցաւ, ահով գողով սրտերնին լցուեցաւ, տեսան որ մերկ են, ամբլջցան, եւ թզենիի տերեւներով իրենց մերկութիւնը ծածկեցին:

Աստուծոյ դատաստանը. — Աստուած որ մինչեւ այն օրը Ադամայ ու եւայի հայր էր սիրելի, ու միշտ կիջնար անոնց հետ կխօսէր, այն օրն ալ դրախտն իջաւ. իր ուրիշ անգամ ցանկալի ձայնը՝ ահաւոր երեւցաւ մեր նախածնողաց. սարսափեցան, գնացին ծառերուն ետեւը պահուրտեցան, որպէս զի Աստուծոյ բարկացած երեսը չտեսնեն: Աստուած կուգէր որ գէթ զղջման խօսք մը լսէր իւր յանցաւոր որդւոցը բերնէն. ուստի կանչեց քաղցրութեամբ. «Ադամ, ո՛ւր ես: — Ձայնդ լսեցի, ըսաւ Ադամ, բայց որովհետեւ մերկ էի՝ վախցայ ու պահուրտեցայ: — Ինչո՞ւ կվախնաս, ըսաւ Աստուած. մի՛ գուցէ արգելած ծառոյս պտղէն կերած լինիս»: Ադամ ուզեց ինքզինքը արգարացընել՝ մեղայ ըսելու տեղը. ուզեց իւր կինը յանցաւոր ձգել, մանաւանդ թէ զԱստուած, ըսելով. «Կինը՝ զոր ինձ ընկեր տուիր՝ նա տուաւ որ ուտեմ»: Դարձաւ Աստուած եւային հարցուց. նա ալ փոխանակ իւր յանցանքը խոստովանելու՝ օձին վրայ ձգեց: Այն ատեն սկսաւ Աստուծոյ ահաւոր դատաստանը. դատապարտեց օձը որ բոլոր կենդանեաց մէջ անիծեալ լինի, փորոււն վրայ քալէ ու

հող ուտէ . անհաշտ թշնամութիւն մը մնայ միշտ իւր եւ այն կնոջ զաւակացը մէջ, բայց վերջապէս օր մը անկէց յաղթուի, եւ կինը անոր գլուխը ճզմէ :

Աղամ եւ եւա դրախտէն դուրս կձգուին . — Այս յիշատակաց արժանի խօսքերէն յետոյ, որով կաւետէր մարդկային ազգի թէ Փրկիչ մը պիտի գայ՝ զինքը այն անհնազանդութեան մեղքին պատժէն ազատելու, ըսաւ Աստուած եւայի . « Յաւօք եւ արտասուօք պիտի ծնանիս զաւակներդ, եւ էրիկը վրագ պիտի տիրէ » : Աղամին ալ ըսաւ . « Որովհետեւ հրամանս չպահեցիր, անիծեալ լինի երկիրը, փուշ

եւ տատասկ բուսցընէ քեզի, եւ ճակտիդ քրտինքովը ուտես հացդ մինչեւ որ դառնաս իհող ուստի ստեղծար » : Երկուքն ալ դրախտէն դուրս հանեց, եւ քերովբէից պատուիրեց որ բոցեղէն սրով արգելեն որ մէկ մ'ալ այն տեղ ոտք չկոխեն ոչ նոքա եւ ոչ իրենց որդիքը :

Այսպէս նախաձնողքն մեր մէկ անհնազանդութեամբ իրենց անմահութեան անգին պարգեւէն զրկուեցան, եւ իրենց հետ մեք եւս դատապարտուեցանք իցաւս, իպէսպէս հիւանդութիւնս, յաշխատութիւն եւ իմահ : Իսկ Աղամ

եւ եււա մտածելով թէ այն յանցանօք իրենց սերնդոցն ալ
 քրջափ թշուառութեան պատճառ եղան՝ դառնապէս կող-
 բային. եւ ինչպէս որ առաջ իրենք եղան օրինակ մեղաց,
 այսպէս նաեւ զղջման եւ ապաշխարութեան իրենք տուին
 առաջին օրինակը: Այս մտածմունքը միայն զիրենք քիչ մը
 կմխիթարէր, որ Աստուած հեռուէն յոյս մը տուեր էր թէ
 իրենց մեղացը թողութիւն պիտի գտնեն, եւ իրենց թը-
 շուառ որդիքը պիտի ազատին մեղաց գերութենէն՝ երբոր
 կինը օձին գլուխը ճգմէ. այսինքն երբոր Փրկիչն աշխարհի
 իյուսէ ծնանելով՝ սատանային իշխանութիւնը խորտակէ:

Կային եւ Աբէլ. — Որովհետեւ երկիրս ինքնիրեն բաց ի-
 փշոյ եւ տատասկէ բան չէր բերեր այնուհետեւ, Ադամ
 եւ եւա հարկադրեցան գետինը մշակել, որով եւ երկրա-
 գործութիւնը հնարեցին: Ետեւէ ետեւ երկու արու զաւակ
 ծնաւ եւա. առաջինը կոչուեցաւ Կային, երկրորդն Աբէլ:

Ադամ Աստուծոյ ընդունած բարեաց համար իւր երախ-
 տագիտութիւնը ցուցնելու մտքով՝ ամէն ունեցածին ե-
 րախայրիքն Աստուծոյ կնուիրէր, ինչպէս պարտեղին առա-
 ջին բացուած ծաղիկները, բանջարանոցին առաջին հա-
 սած պտուղները, եւ խաշանց մէջ առաջին ծնած գառ-
 նուկները. եւ ոչ եթէ անոր համար կնուիրէր զասոնք որ
 իբր թէ Աստուած կարօտ էր անոնց, այլ որպէսզի ցուցը-
 նէ թէ ամէն բան իրմէն ընդունած է: Եւ ահա Աստուծոյ
 եղած այս նուէրն է որ յետոյ զոհ եւ պատարագ կոչուեցաւ:

Հօրերնուն պէս Կային եւ Աբէլ ալ զոհեր կընէին Աս-
 տուծոյ. Կային որ երկրագործ էր՝ երկրին պտուղները կը-
 նուիրէր. իսկ Աբէլ հովիւ լինելով՝ իւր հօտին գեղեցիկ
 գառնուկները կնուիրէր: Բայց այս երկու եղբարք իրարմէ
 շատ տարբեր բնասիրութիւն ունէին. Կային կատաղի, վայ-
 բենամիտ ու նախանձոտ էր, իսկ Աբէլ քաղցրաբարոյ եւ
 առաքինի. բոլոր հոգւով զԱստուած կսիրէր, եւ ծնողացը
 հնազանդ էր, վասնզի գիտէր որ զհայրն ու մայրը պա-
 տուելը Աստուծոյ հնազանդիւ է:

Օր մը երկու եղբայր եւա Աստուծոյ զոհ բերին. Աբէլ
 ինչպէս որ միշտ՝ իւր ոչխարաց ամենէն գէր ու ճերմակ
 գառնուկները նուիրեց. եւ Աստուած, որ ոչ եթէ նուի-

րած բանին արժէքը կնայի, այլ նուիրողին սիրտն ու գիտաւորութիւնը, սիրով ընդունեցաւ Աբելին նուէրը: Իսկ Կայենին նուիրած բերքերը չընդունեցաւ, վասնզի ոչ սըրտանց եւ ոչ ալ ազնիւներն էին տուածները:

Կային տեսնելով որ Աբելի զոհն իւր զոհէն աւելի ընդունելի եղաւ Աստուծոյ, առաջինէն ալ աւելի նախանձեցաւ եղբօրը վրայ ու մեծ տրտմութեան մէջ ընկաւ: Աստուած որ անոր սիրտը կտեսներ, «Կային», ըսաւ, ինչո՞ւ տրտմած ես. միթէ չես գիտեր որ եթէ չարիք ընես՝ կը պատժուիս, եւ եթէ բարիք՝ կ'վարձատրուիս»: Ըսել կուզէր թէ «Փոխանակ Աբել եղբօրդ վրայ նախանձելու՝ իրեն պէս առաքինի եղիր, եւ երջանիկ կ'լինիս»: Բայց Կային փոխանակ Աստուծոյ ձայնին մոռիկ ընելու՝ աւելի կատղեցաւ, եղբօրը դէմ ոխն ու ատելութիւնը սաստկացուց:

Օր մը Կայէն իւր չարաղէտ նախանձովը կուրցած, «Երթամք փոքր ինչ դռննումք» ըսելով՝ առաւ եղբայրը դաշտը տարաւ, յանկարծ վրան յարձրկեցաւ, եւ ծառի մը ճիւղովը գլխուն զարկաւ ու ջախջախեց: Որչափ ալ չար էր Կային, սարսափեցաւ՝ երբոր խեղճ եղբայրը արիւնլուայ գետինը փռուած տեսաւ. մէկէն միտքն եկաւ Աստուծոյ սպառնալիքը, հասկըցաւ իւր մեծ յանցանքը, հօրը քով դառնալու սիրտ չըրաւ, փախաւ պահուրտեցաւ, որպէս զի ծնողքը զինքը չգտնեն: —

Եղբայրասպանը կարծէր թէ անմեղ Աբելը մեռուցած ժամանակը զինքը տեսնող մը չէր եղած. բայց ահաւոր ձայն մը հասաւ ետեւէն. «Կային, ո՞ւր է Աբել եղբայրդ»: «Չեմ գիտեր» պատասխանեց, ըրած՝ ահաւոր մեղացը վրայ լրբութիւնն ալ աւելցընելով, ու կարծեց թէ զԱստուած պիտի խաբէ, «միթէ եղբօրս պահապանն եմ»: «Աբելին արիւնը կըողոքէ առ իս քեզի դէմ», ըսաւ Աստուած, եւ վրէժխնդրութիւն կուզէ: Անիծեալ լինիս, ասդին անդին թափառական սլտըտիս ու մէկ տեղ մը հանգատութիւն չգտնես, վասնզի խիղճդ ամէն տեղ գքեզ պիտի տանջէ ու չարչարէ: Քրտամբ երեսացդ ուղղած երկիրը քեզ պտուղ չտայ»: Կային փոխանակ Աստուծոյ անհուն ողորմութեանը դիմելու, սրտանց զըջալու եւ մեղացը թո-

ղութիւն խնդրելու, բոլորովին յուսահատութեան մէջ ընկաւ. «Մեղքս այնպէս մեծ է, ըսաւ Աստուծոյ, որ կարելի չէ թողութիւն գտնեմ: Ծնած երկրէս զիս կհալածես. երեսէդ ո՛ր երթամ փախչիմ. թող զիս մէկը զարնէ մեռցընէ: —Ո՛չ այդպէս, պատասխանեց Տէր. զքեզ մեռցընողը՝ քեզմէ եօթն անգամ աւելի պատիժ պիտի կրէ»: Եւ որպէս զի մէկը զինքը չսպաննէ՝ ճակտին վրայ անջնջելի նշան մը դրաւ որ ամէն տեսնողը զինքը ճանչնայ ու ըսէ զարհուրանօք, «Կայինն է»: Սուրբ հարք Աբելի մահը Գրիտոսի Տեառն մերոյ մահուան օրինակ կհամարին:

Կային սպանութեամբ մեռնելէն ալ յոյսը կտրած՝ երկար ժամանակ երկրիս վրայ թափառական շրջեցաւ: Կարծես թէ մարդկային ազգին ատելութեանը դէմ ապաստանարան մը գտնելու համար՝ աշխարհիս առաջին քաղաքը շինեց, եւ անդրանիկ որդւոյն անուամբը Ենոյփ անուանեց: Ենոյփէն ծնաւ Ղամբը. եւ անկէց ծնան Յովբէլ՝ որ առաջին վրան (չառըր) շինողն եղաւ. Յովբազ՝ որ երաժշտութիւնը հնարեց. Թոբէլ՝ որ դարբնութեան արուեստը դրտաւ, եւ նորա քոյրը Նոյեմա՝ ոստայնանկութիւն, այսինքն կտաւ գործելը հնարեց: Հրէից մէջ աւանդութիւն մը կայ թէ Կայենի թոռը Ղամբը՝ հեռուէն կենդանի կարծելով Կայէնը սպաններ է:

Սէթ եւ Նորա սերունդը. — Ադամայ սուգը փարատելու համար՝ Աստուած Աբելի տեղ ուրիշ որդի մը տուաւ անոր՝ եղբօրը պէս ազնիւ, եւ անունը դրաւ Սէթ, որ աստուածպաշտութեամբն ու առաքինութեամբը երեւելի եղաւ. ու թհարիւր եօթը տարի ապրեցաւ եւ բազմաթիւ որդիք ունեցաւ. իրենք ալ հօրերնուն օրինակին հետեւելով՝ Ադամայ ու Աբելի աստուածպաշտութիւնը հաստատուն պահեցին եւ որդիք Սաւռոն ըսուեցան. եւ մէջերէն Ենոյփ, իւր սէրը՝ մեծարանքն ու երախտագիտութիւնը առ Ստեղծիչն իւր յայտնելու համար՝ շատ մը հանգէսներ ու տօներ հնարեց: Իսկ անդին Կայենի որդիքը բոլորովին զԱստուած մոռցան, իրենք զիրենք անկարգութեանց տուին, եւ որդիք մարդկան կոչեցան: Ադամ մեռաւ իննհարիւր երեսուն տարեկան: Սէթայ որդիքն ու յաջորդքն են Ենոյփ, Կայնան, Մա-

ղաղայէլ, Յարէդ, Ենուք՝ որ երեքհարիւր վաթսունեւհինգ տարի աստուածահաճոյ վարք անցընելուն համար՝ հրաշքով երկինք վերացաւ. Մաթուսաղա՝ որ իննհարիւր վաթսունեւինն տարի ապրեցաւ, ու ոչ իրմէ յառաջ եւ ոչ իրմէ ետքը մէկը չեղաւ որ այնչափ ապրի^(*). Ղամեք եւ վերջը Նոյ, որոյ երեք որդիքը Սեմ, Քամ եւ Յաբեթ բազմաթիւ սերնդոց նախահայր եղան :

Նահապետք. — Առաջին մարդոց այսչափ երկար ապրելուն պատճառն այն էր որ իրենց երկարակեցութեամբը կարող լինին որդւոց որդի պատմել աշխարհիս ստեղծումէն իվեր Աստուծոյ ըրած անհուն բարիքն ու հրաշալիքը, որպէս զի անոնց յիշատակն ամենուն սրտին ու մտքին մէջ դրոշմուի. ուստի եւ հետ զհետէ մարդուս կեանքը կարճեցաւ : Նահապետ կըսուէին այս անձինքը, որ հայր ընտանեաց կամ տանուտէր ըսել է, եւ մեծ խնամով իրենց որդւոցը աստուածպաշտութիւն կըբարոզէին. որով եւ ոչ երբէք ճշմարիտ Աստուծոյ պաշտօնը բոլորովին մոռցուեցաւ մարդկանց մէջ, ինչպէս որ պիտի տեսնեմք :

(*) Նահապետաց երկարակեցութեան վրայ զարմանալով ոմանք՝ համարեցան թէ Մովսիսի տարի ըսածը աւիս հասկընալու է, կամ ոչ հիմակուան հասկըցածնուս պէս 12 տմսէ քաղկացեալ : Բայց քիչ մը ուշադրութեամբ որ կարդայ մէկը Մովսիսեան պատմութիւնը՝ կտեսնէ որ Մովսէս ալ տարին 12 տմս կհասկընայ :

Ապականութիւն մարդկան . — Նոյ եւ շինութիւն տապանին . — Զրհեղել . — Մասիս եւ աղանին . — Նոյի գոհը . Ծիածան . — Քամայ ցեղին անէծքը . Նոյայ մահը . — Աշտարակն Բաբելոնի . — Յրումն մարդկան , եւ մարդկային ցեղը :

(3308 — 2296 .)

Ապականութիւն մարդկան . — Քանի որ ողջ էին առաջին նահապետը , Սեթայ որդիքը բարի ու առաքինի մընացին . բայց երբ այն պատկառելի ծերունիք մեռան , մարդկանց շատը Ադամայ պատմած բաներուն յիշատակը մոռցան , եւ որդիք Աստուծոյ հրապուրուելով որդւոց մարդկան աղջիկներուն տեսքէն՝ իրենց կին առին անոնցմէ , եւ անոնց հետեւելով իրենք եւս գէշացան . անոնցմէ ծնան ահագին հսկաներ , բոլոր երկրիս վրայ ապականութիւնը տիրեց , մարդիկ իրենց ստեղծողը մոռցան , բոլորովին իրենք զիրենք անկարգութեան տուին , մինչեւ որ Աստուած անոնց ապերախտութեանը վրայ սաստիկ բարկանալով՝ ուղեց զիրենք ահաւոր պատիժով մը վերցընել . « երկրիս վրայէն զամէնքը պիտի ջնջեմ , ըսաւ , իմարդոյ մինչեւ յանասուն , խողնոց մինչեւ իթռչունս երկնից » :

Նոյ եւ շինութիւն տապանին . — Միայն Նոյ նահապետը իւր հարցը հաւատքն ու աստուածալաշտութիւնը պահեւ . ուստի Աստուած անոր յայտնեց իւր կամքը , եւ ապրսպրեց որ մեծ նաւ կամ տապան մը շինէ երեքհարիւր կանգուն երկայն , յիսուն կանգուն լայն ու երեսուն կանգուն բարձր , որով ինքը իւր ընտանեօքն ազատի ջրհեղեղի պատժէն : Մէկալ մարդիկ իրենց ախտերովը կուրցած ու ամբարշտութեամբ սրտերնին կարծրացած՝ մօտիկ չբռին Նոյայ ազգարարութեանցը , որ տապանին շինութեանը համար անցուցած հարիւր տարուանը մէջ անդադար իրենց կըբարդէր որ Աստուած վրանին բարկացեր է , ու ջրհեղեղով կուղէ զիրենք ջնջել : Երբ Աստուած տեսաւ որ Նոբա փոխանակ իրենց մեղացը վրայ զղջալով իւր ողորմութեանը դիմելու անօրէնութիւննին յառաջ կտանին , հրա-

մայեց արդարոյն նոյի, որ տապանը մտցընէ եօթնական զոյգ սուրբ ըսուած կենդանիներէն, երկերկու զոյգ եւս անսուրբ ըսուածներէն (*), նոյնպէս նաեւ եօթնական զոյգ երկընքի թռչուններէն: Մտաւ եւ ինքը նոյ, եւ հետը իւր կինը, եւ Սեմ, Քամ եւ Յաբեթ որդիքն ու նոցա կանայքը:

Ջրհեղեղ. — Տապանը լաւ մը փակուելէն վերջը՝ քառասուն օր եւ քառասուն դիշեր երկնքէն սաստիկ անձրեւ եկաւ, եւ ծովու ջրերն եւս բարձրացան՝ բոլոր աշխարհ կոխեցին, եւ մինչեւ բարձրաբերձ լեռներէն տաանեւհինգ կանգուն վեր բարձրացան: Հարիւր յիսուն օր, — ամբողջ հինգ ամիս, — ջուրը երկրիս երեսը ծածկած մնաց, տապանը մեծ նաւու մը պէս վրան կքալէր, եւ անկէ դուրս մընացած մարդիկն ու կենդանիք՝ ամէնն ալ խղճուեցան (Քրիստ. 2482 տարի յառաջ). եւ այս մեծ դիպուածն է՝

որոյ յիշատակը դարուց իգարս մինչեւ առ մեզ հասաւ, եւ կըսուի հաւաշխարհական ցրհեղեղ: Եւ ոչ միայն ամենայն ազգաց աւանդութիւնը՝ հապա նաեւ երկրաբանական քննութիւնը կվկայեն ու կհաստատեն Մովսիսի այս ահաւոր պատմութիւնը:

(*) Սուրբ կըսուէին այն կենդանիները որ ժողովուրդը պատշաճ կհամարէր Աստուծոյ զոյգ ընելու՝ իրրեւ անվնաս անասուններ. իսկ անսուրբ ըսուածները գազաններն եւ ուրիշ վնասակար կենդանիներն էին, որոց միւր ծանրութեանը պատճառաւ ալ չէր ուտուեր:

Մասիս եւ աղաւնին . — Սակայն յիշեց Սաստուած զնոյ , եւ այնպիսի սաստիկ հողմ մը հանեց որ ջրերն ասդին անդին ցրուեցան , երկրիս աղբիւրներն ու երկնքի սահանքը ցամքեցան եւ անձրեւը դադրեցաւ : Զրհեղեղին սկսեւ լին ութը ամիս յետոյ տապանը դնաց Հայաստանի Մասիս կամ Սյրարատ լեւան վրայ կեցաւ : Զրերն երթալով կպակսէին , եւ տասներորդ ամսոյն առաջին օրը բոլոր լեւանց ծայրերն սկսան երեւնալ : Վրան քառասուն օր եւս անցաւ , նոյ տապանին պատուհանը բացաւ ու ագռաւ մը թռուց , որ դնաց՝ մէյմըն ալ չդարձաւ : Եօթն օր ետքը աղաւնի մը թռուց , որ կենալու համար ցամաք տեղ չգտնելով՝ դարձաւ տապանը եկաւ : Եօթն օրէն դարձեալ նոյն աղաւնին

արձակեց , որ բերանը ձիթենւոյ ճիւղ բռնած՝ իրիկուան դէմ դարձաւ եկաւ տապանը : Անով հասկըցաւ նոյ որ ջրերը քաշուեր են . բայց եօթն օր եւս սպասեց , նորէն աղաւնին թռուց , եւ երբ տեսաւ որ թռչունը ետ չդարձաւ . իմացաւ նոյ որ ջուրը բոլորովին իջեր է :

Նոյի զոհը , Ծիածան . — Նոյ իրեններովը եւ հետն ա-

ուած կենդանեօք դուրս ելաւ տապանէն, եւ առաջին գործն եղաւ սեղան կանգնել այն տեղ, եւ սուրբ կենդանիներէն ու թռչուններէն մէկմէկ զոյգ զոհ մատոյց Աստուծոյ իշընորհակալութիւն եւ իգոհութիւն՝ որ զինքը այն սոսկալի կոտորածէն պահեց: Սիրով ընդունեցաւ Աստուած անոր զոհը, եւ գիտնալով որ մարդուս միտքն ու սիրտը իմանկութենէ իչարն հակամիտեալ է՝ ըսաւ նոյի. «Այսուհետեւ «ոչ եւս կանիծեմ՝ զմարդիկ. ոչ եւս ջրհեղեղով անապատ «կդարձնեմ՝ զերկիր. քու եւ որդւոցդ հետ ուխտ պիտի «դնեմ. եւ երբոր երկինքն ամպերով ծածկեմ, պիտի երեւ «ցնեմ՝ այն ամպերուն վրայ նաեւ իմ աղեղս, որ քեզի «հետ դրած ուխտիս նշան պիտի լինի»: Այս աղեղն է ծիսա-ծան կամ ծիրանի գօթին որ օգոյն մէջ կշողայ՝ երբ փոթոր-կէ մը ետքը արեւուն ճառագայթները ամպերէն անցնե-լով՝ մեղի կհասնին: Յետոյ օրհնեց Աստուած զնոյ եւ զոր-դիս նորա, եւ ըսաւ. «Աճեցէք եւ բազմացէք, եւ երկիրս լե-ցուցէք: Դողան ձեր առջեւը կենդանիք, եւ բոլոր կեանք եւ շարժումն ունեցողները կերակուր լինին ձեզ»: Եւ այսպէս մարդիկ, որ մինչեւ այն ժամանակ ընդեղէնով ու պտղեղէ-նով կերակրուէր էին, Աստուծոյ տուած հրամանովն սկսան նաեւ կենդանեաց միս ուտել: Սակայն այն նոր կերակրով եւս մարդկանց կեանքը չերկնցաւ, եւ ջրհեղեղէն յառաջ եղածին պէս չկրցան հարիւրաւոր տարիներ ապրիլ:

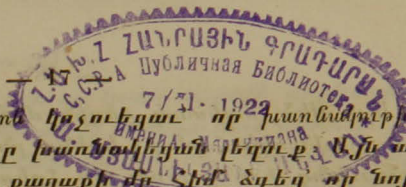
Քամայ ցեղին անէծքը. նոյայ մահը. — նոյ մարդկային ազգին հետ պահեր էր նաեւ առաջին նահապետաց հնարած մարդուս հարկաւոր արուեստները, եւ ամենէն աւելի երկ-րագործութեան ետեւէ եղաւ, որ քան զամենն աւելի օգտա-կար է: Այգի մը տնկեց, եւ օր մը գինիին զօրութիւնը չգիտնալով՝ շատկեկ խմեց ու վրանին մէջ ընկաւ քնացաւ: Քամ երբոր հոն եկաւ տեսաւ որ հայրը մերկ ընկեր քուն եղեր է, փոխանակ որդիական սիրով զնա ծածկելու, ծաղր ընելով զնաց եղբարցը պատմեց, որք մէկէն եկան եւ աչ-քերնին ետեւ դարձուցած՝ հօրերնուն վրայ վերարկու մը ձգեցին: Երբոր արթնցաւ նոյ եւ եղածն իմացաւ, օրհնեց զՍեմ եւ զՅաբեթ՝ որ իւր ծերութենէն պատկառեր էին, եւ աղաչեց զԱստուած՝ որ անոնց սերունդը բազմացընէ ու

շնորհքը նոցա վրայէն չվերցընէ. իսկ Քամայ ցեղն անի-
ծեց որ եղբարցը ծառայ լինի : Եւ ինքը նոյ ջրհեղեղէն
հոգը երեքհարիւր յիսուն տարի եւս ապրեցաւ, եւ ինն-
հարիւր յիսուն տարեկան մեռաւ :

Աշտարակն Բաբելոնի. — Նոյայ թոռները Տիգրիս ու Եփ-
րատ գետերուն մէջտեղումները Սենաարայ դաշտը գնա-
ցին բնակեցան, շատ բազմացան, եւ Քամայ թոռը Նեբ-
րովթ՝ որ ամենէն զօրաւոր մարդ ու քաջ որսորդ էր՝ ա-
մենուն վրայ իշխեց : Մարդիկ թէպէտ բազմացեր էին,
բայց դեռ մի եւ նոյն լեզուն կիսուէին. կամաց կամաց զԱ-
տուած ու ջրհեղեղին յիշատակը մոռցան, մանաւանդ երբ
այնչափ շատացան որ այնուհետեւ հարկ էր նոյայ ու որդ-
ւոցը քովէն հեռանալ որ պահապանքն էին ճշմարիտ կը-
րօնից : Երկրիս այլ եւ այլ կողմը ցրուելէն յառաջ այն-
պիսի անմիտ խորհուրդ մը մտածեցին՝ որով կտեսնեմք թէ
մարդկային հպարտութիւնն ու փառասիրութիւնը մինչեւ
սւր կրնայ երթալ առանց շնորհացն Աստուծոյ. « Եկէք, ը-
սին իրարու, քաղաք մը շինեմք եւ աշտարակ մը՝ որոյ ծա-
յը մինչեւ երկինք հասնի » : Բայց Աստուած նոցա լեզուն

խառնակեց, եւ այն հպարտութեան խորհուրդը իդերեւ
հանեց ունայնացուց. իրարու խօսքը չհասկընալով՝ տեսան
որ այլ կարելի չէ շէնքն յառաջ տանիլ, յուսահատած բո-
լոր աշխարհ ցրուեցան, եւ կիսակատար մնացած հսկայա-

գործ աշտարակը Բաքիյոն կոչուեցաւ որ խառնամբիւն
ըսել է, վասն զի այն տեղը խառնակիցան լեզուք։ Այն աշ-
տարակին մօտ ներքուլթ քաղաքի մը հիւմ ձգեց որ նոյն-
պէս Բաքիյոն ըսուեցաւ եւ յետոյ շատ անուանի եղաւ։

Յրումն մարդկան, եւ մարդկային ցեղք. — Մարդիկ երբ
այսպէս բոլոր աշխարհ ցրուեցան, մարդկային երեք գլխա-
ւոր ցեղերը ձեւացան։ Սեմայ որդիքը բնակեցան միջին
Ասիա՝ Միջերկրական ծովուն ու Պարսից ծոցոյն մէջտեղը,
եւ այն տեղ իրենցմէ մէկը, Ասուր, Տիգրիս գետին վրայ
նինուէ քաղաքը կանգնեց. անոնցմէ ելամ եւ Արամ իրենց
որդւովքը շէնցուցին Պարսկաստանն ու Ասորեստանը։

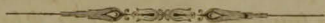
Քամայ որդիքը տարածեցան յԱփրիկէ. անոնց գլխաւոր-
ները Քուշ, Մեսարեմ եւ Քանան նախահարք եղան բնակ-
չաց Արաբիոյ, Եգիպտոսի, Լիբիոյ եւ Փիւնիկէի։ Քանանու
որդիքն էին նաեւ Քանանացիք, զորս յետոյ Աւետեաց երկ-
րին մէջ բնակած գտան Հրեայք։ Քուշայ որդին ներքուլթ էր։

Յաբեթի որդիքը Գամեր, Մագովգ, Մագա եւ Յաւան
շէնցուցին Հայաստանը, Կասպից ծովուն քովի Հիւսիսային
երկիրներն ու համօրէն եւրոպան. եւ այսպէս բոլոր աշ-
խարհս նոյայ որդւոցն ու թուանցը մէջ բաժնուեցաւ։

Աստուածաշունչը մարդկային երեք ցեղերուն վրայ կը-
խօսի. իմաստունք եւս բոլոր հին ցամաքը տարածուած
մարդկային ազգին մէջ երեք մեծ բաժանմունք կամ ցեղ
գտած են. այսինքն արեւելեան գին մոլորի կամ պղնձա-
գոյն ցեղը, արեւմտեան հարաւ եթովպական կամ սեւ ցե-
ղը, մէջտեղուանքն ու արեւմտեան կողմը՝ սպիտակ ցեղը,
որ կովկասեան ցեղ եւս կըսուի։

Պղնձագոյն ցեղէն է Ասիոյ արեւելեան ծայրը բոլոր Զի-
նաստանի մեծատարած ինքնակալութիւնը։ Սեւ ցեղը Ափ-
րիկէի անապատներուն մէջ մնացած է։ Սպիտակ ցեղը ամե-
նէն աւելի գործունեայ եւ խեղացի լինելով՝ Հնդկաստանը,
արեւմտեան Ասիան, Ափրիկէի Հիւսիսակողմը եւ բովանդակ
եւրոպան շէնցուց, եւ բազմաթիւ թագաւորութիւններ
կանգնեց՝ որք մեծամեծ յիշատակներ ձգեցին, եւ բազմազգի
ընկերութիւններ, որոց քաղաքականութիւնը եւրոպական
այժմու քաղաքականութեան օրինակ եւ առաջնորդ եղաւ։

Այս մեծ սպիտակ ցեղին մէջ եւս մանր բաժանմունք կան: Օրինակի համար, իրենց բնական կազմութեամբը եւ մանաւանդ իրենց լեզուովը Հրեայք, Արաբացիք, Փիւնիկեցիք եւ Ասորեստանցիք մէկ զատ խումբ մը կկազմեն՝ որ խումբս սեռական ազգաց կըսուի: Սակայն որչափ եւ մարդկային ազգը բազմաթիւ ցեղեր ու բաժանմունք ունենայ, դարձեալ ինչպէս տեսանք՝ նոցա մի եւ նոյն աղբիւրէ յառաջ եկած մէկ մեծ ազգատոհմ լինելը յայտնի կերեւայ. վասն զի մարդիկ ամէն տեղ, ամէն կլիմայի տակ նոյն ախորժակն ունին, նոյն կարօտութիւնները, նոյն կրքերը, իրարու հետ ընկերանալու եւ իրարու օգնելու նոյն փափաքը, եւ ստեղծիչ Աստուած մը ճանչնալու՝ նոյն հաւատքն ու սէրը:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Արուեստք եւ սկզբնաւորութիւն ազգաց. — Երկրորդ ապականութիւն մարդկան. — Կոջումն Արրաիամու. — Արրաիամ Քանանացոց երկրէն Եգիպտոս կերթայ. — Արրաիամու եւ Դովտայ բաժանումը. — Արրաիամու յաղթութիւնը. — Սարա եւ Ագար. — Հրեշտակաց գալուստը առ Արրաիամ. — Դովտ երկու հրեշտակները կընդունի. — Սողոմ Գոմորի կործանումը. — Աբիմելէք. — Ննունդ Իսահակայ. — Ագար. — Ողջակէզ Արրաիամու. — Մահ Սաուայի. — Ռերեկա. — Մահ Արրաիամու. — Եսաւ եւ Յակոբ. — Անդրանկութիւն. — Իսահակայ օրհնութիւնը. — Յակոբ Խառան կերծայ. — Սանդուխի տեսիլը. — Հռաքէլ. — Յակոբայ որդիքը. — Յակոբ հօրը քով կդառնայ. — Լաբան Յակոբայ ետնէն կիցնայ. — Յակոբ Խարայէլ կկոջուի. — Յակոբ ետաւայ կհանդիպի. — Մահ Հռաքէլի. — Մահ Իսահակայ:

(2113—2003.)

Արուեստք եւ սկզբնաւորութիւն ազգաց. — Երբոր մարդիկ ընդ ամենայն աշխարհ ցրուեցան, նահապետաց հնարած արուեստները մեծապէս ծաղկեցան, լայնատարած անտառները՝ որովք երկրիս երեսը ծածկուած էր՝ կտրուեցան, եւ տեղ տեղ սկսան քաղաքներ շինուիլ: Քիչ ժամանակէն երկաթն ու գետնէ ելած ուրիշ հանքերը գործածելու հնարքը գիւրացուցին. ոչխարաց բուրդը մանեցին՝ հագուստներ

շինեցին, կանեփէն ու փուշէն ալ կտաւ ու լաթ գործեցին: Սորա ամէնն ալ իսկզբան խոշոր ու անարուեստ ձեռագործներ էին, բայց կամաց կամաց բարակցան կատարելագործուեցան, եւ հարիւրաւոր տարիներէ ետքը հնարուեցան նաեւ այժմու հասարակ բաներուն մեծ մասը՝ որոց վրայ անտարբեր աչքով մը կնայիմք, բայց անշուշտ շատ աշխատութեանց եւ փորձերու ծնունդ եղած են մեր նախահարց: Ազգատոհմերը շատնալով՝ սկսան մեծամեծ ժողովուրդներ ձեւանալ, եւ այն ժողովուրդներն որ մէկ երկրի մէջ կընակէին ու միեւնոյն լեզուն կխօսէին՝ մէկ մէկ ազգ ըսուեցան:

Երկրորդ ապականութիւն մարդկան. — Մարդիկ մինչդեռ հանգիստ ու ախորժ կեանք անցընելու հարկաւոր եղած նորնոր բաները կհնարէին, կմոռանային ամենէն հարկաւորը, այսինքն զգիտութիւն ճշմարտին Աստուծոյ՝ որ զնոյ ջրհեղեղէն ազատեր ունորա որդիքն ու սերունդը անթիւ բարեօք լիացուցեր էր: Առաջին նահապետաց իրենց որդւոցը պատմած բաներուն յիշատակը ելեր էր մոքերէն. այնչափ որ զնացին իրենց աչքին զարնող առարկաները պաշտեցին, այսինքն աղօթքներ՝ զոհեր մատուցին արեւու, լուսնի, եւ շատ տեղեր նաեւ անբան անասնոց:

Սեմայ որդիքը, որ Սաիոյ մէկ մասը բնակեր էին, Նոյի միւս սերնդոց ամենէն աւելի երկար ժամանակ պահեցին Ադամայ աստուածապաշտութեան յիշատակը. բայց յետոյ իրենք եւս չարաց հետ կենակցելով՝ նոցա նմանեցան, եւ Աստուած որոշեց որ մէջերնէն իրեն սեպհական ժողովուրդ մը ընտրէ, եւ իւր ճշմարիտ երկրպագուները զինքը մոռացող մարդիկներէն զտէ:

Կոչումն Աբրահամու. — Այն համատարած ապականութեան մէջ Նոյայ հաւատքը երկիւղածութեամբ անարատ կպահէր, եւ աստուածապաշտութեամբն ու առաքինութեամբը անուանի եղեր էր Աբրահամ նահապետը, որ Սեմայ ցեղէն Թարայի որդին էր: Քաղցեացուց Ուր քաղաքը կընակէր, եւ երկու եղբայր ունէր՝ Նաբովր եւ Առան: Աստուած ուղեց որ նա լինի իւր ընտրած ժողովրդեանը նախահայր, վասնզի զինքը պաշտելէն ու սիրելէն ետ չէր կեցած՝ նաեւ այնպիսի ժողովրդոց մէջ բնակելով որ արեւն ու աստղերը

կաշառէին. որովհետեւ իրենք Քաղղէացիք արեւու, լուսնի եւ աստեղաց ընթացքը գիտելով, ու աստղաբաշխութեան հետամուտ լինելով, այնպէս հիացան երկնից կարգաւորութեանը եւ արեւուն փառաւորութեանը վրայ, որ կամաց կամաց՝ փոխանակ նոցա Արարիչը պաշտելու սկսան այն արարածները պաշտել: Երեւցաւ Աստուած Աբրահամին եւ ըսաւ. «Եւ երկրէդ, թող ընտանիքդ ու հօրդ տու-
«նը, եկ՝ եւ քեզի ցուցուցած երկիրս բնակէ: Զքեզ մեծ ժո-
«ղովրդեան մը հայր պիտի ընեմ, եւ քեզմով ամենայն ազգք
«երկրի պիտի օրհնուին»: Աստուծոյ այսպէս զԱբրահամ Քաղղէացւոց երկրէն հանելն ու Քանանացւոց երկիրը զըրկելը կըսուի կոչումն Աբրահամն, որ Հրէից պատմութեան գլխաւոր դարագլուխը կամ սկիզբն է, վասնզի այն ժամանակէն կսկսի իրենց բուն ծագումն ու պատմութիւնը, որ հետզհետէ բազմանալով զատ ազգ ձեւացան եւ ըսուեցան Իսրայէլացիք, Եբրայէցիք կամ Հրեայք, ինչպէս որ պիտի տեսնեմք:

Աբրահամ Քանանացւոց երկրէն եգիպտոս կերթայ. — Աստուծոյ հրամանին հնազանդելով՝ ելաւ Աբրահամ՝ Ուրէն, առաւ Թարա հայրը, Սարա կինը, Առան եղբօրը Դովոյ որդին, ծառաները, կովերը, այծերն ու ոչխարները, եւ ճամբայ ելաւ: Առնք էին Աբրահամն հարստութիւնը, վասն զի այն ժամանակները մարդիկ գեղեցիկ տներ եւ ագարակներ, մեծազին կահ կարասիք եւ ոսկի ու արծաթ ունենալու ետեւէ չէին: Աբրահամ նահապետը հաստատուն բնակարան չունէր. մորթէ կամ հաստ լաթէ շինուած վրանի տակ կընակէր ու գիւրաւ տեղէ տեղ կիսխաղըրուէր:

Ճանապարհը յառաջ տանելով հասաւ Աբրահամ Միջագետաց Խառան քաղաքն ու անդ բնակեցաւ: Քիչ ժամանակէն՝ երբ հայրը մեռաւ, հրամայեց Աստուած Աբրահամին որ անկէց եւս ելլէ, Քանանացւոց երկիրն երթայ: Յայնժամ եօթանասուներկինգ տարեկան էր Աբրահամ: Ընտանեօքը Եփրատէն անցաւ եւ հասաւ Քանանացւոց երկիրը Սիւրիս ըսուած տեղը: Հոն նորէն երեւցաւ իրեն Աստուած եւ ըսաւ. «ՍՀա այս երկիրը զաւակացդ պիտի տամ»: Այն տեղը Աստուծոյ սեղան կանգնեց Աբրահամ. նոյնպէս սեղան կանգնեց երբոր Բեթէլ հասաւ. անկէց սկսաւ գէպ ի

հարաւակողմը յառաջ դնալ. բայց յետոյ սովոյն պատճառաւ ստիպուեցաւ եգիպտոս անցնիլ, ուր վախնալով որ Սարային գեղեցկութեանը համար զինքը չմեռցընեն եգիպտացիք, «Սարան իմ քոյրս է» կըսէր: Եւ յիրաւի, եգիպտացւոց իշխանները տեսան զՍարան, եւ գեղեցկութեանը վրայ զարմանալով՝ իրենց Փարաւոն թագաւորին պատմեցին, որ քովը բերել տուաւ իրեն կին առաւ. Աբրահամու մեծ պաաիւններ ու մեծագոյն տարգելներ տուաւ, որով մեծացաւ հարստացաւ Աբրահամ: Բայց Աստուած Փարաւոնի վրայ բարկանալով՝ զինքն ու բոլոր նորա տունը պատժեց, եւ իմացուց թէ անոր համար այն ամենայն չարիք գլուխը կուգան՝ որ — թէ եւ չգիտնալով — Աբրահամու կինը յափըշտակեր քովն է պահէր: Մէկէն Փարաւոն կանչեց զԱբրահամ ու ըսաւ. «Ինչո՞ւ ինձ Սարային համար քոյրս է զրուցեցիր. ահա կինդ, առ դնա» : Եւ հրամայեց որ բոլոր իւր հարստութեամբը յուղարկեն զԱբրահամ, որ նորէն Բանանացւոց երկիրը դարձաւ, Դովան ալ հետը :

Աբրահամու եւ Դովտայ բաժանումը. — Աբրահամու եւ Դովտայ հովիւներն անդադար իրարու հետ կռիւ կընէին.

տեսաւ Աբրահամ որ գժտութեան վերջը պիտի չգայ, մըտածեց որ եղբօրորդիէն բաժնուի : Գնաց ըսաւ Դովտայ՝ թէ «Որպէսզի ոչ մեր եւ ոչ հովիւներուս մէջ կռիւ պատահի, «որովհետեւ եղբարք եմք, բաժնուիմք իրարմէ. գունն որ

« Երկիրն ուղես ընտրէ քեզ. թէ որ դու ձախ երթաս, ես
« աջ կերթամ, թէ որ դուն աջ՝ ես ձախ »: Ղովտ փոխա-
նակ Աբրահամին ըսելու թէ « Հօրեղբայր իմ, ես քեզմէ
չեմ բաժնուիր, եւ ծառաներուս չեմ թողուր որ քու ծա-
ռայիցդ հետ կռիւ ընեն », հաւանեցաւ այն առաջարկու-
թեանը, եւ իրեն ընտրեց Յորդանան գետին քովի բարե-
բեր դաշտերն որ յետոյ Հիւնգ քաղաք կամ Պեկսապօրիս կո-
չուեցան, որովհետեւ հինգ քաղաք կար այն տեղը Քանա-
նացւոց ձեռքը, եւ սոցա գլխաւորները Սոդոմ եւ Գոմոր
կրսուէին: Ղովտ իւր բնակութիւնը Սոդոմայ մէջ հաստա-
տեց: Այն հինգ քաղաքաց բնակիչքը շատ անգամ սոսկա-
լի մեղօք եւ անօրէնութեամբք Աստուծոյ գէմ մեղանչե-
րէին: Նորէն երեւցաւ Աստուած Աբրահամու, եւ իրեն խոս-
տումը երկրորդելով՝ « Երկնից աստղերուն ու ծովու աւազ-
« ներուն չափ անթիւ անհամար զաւակ պիտի ունենաս, ր-
« սաւ, եւ Քանանացւոց երկիրն անոնց պիտի տամ »: Եւ
հրամայեց որ ելլէ այն երկիրը պտըտի տեսնէ: Ուրախու-
թեամբ ելաւ պտըտեցաւ Աբրահամ, եւ Քեբքոնի մէջ
Մամբրէի ձորը բարձր կաղնի ծառին քով բնակեցաւ, եւ
հոն սեղան շինեց Աստուծոյ:

Աբրահամու յաղթութիւնը. — Բայց շուտով հարկ եղաւ
որ Աբրահամ երթայ Ղովտը ելամացւոց թագաւորին ձեռ-
քէն ազատէ. վասն զի Պենատապօլսոյ Սոդոմ, Գոմոր, Ագա-
մայ, Սեբոյիմ եւ Սեդուր քաղաքաց թագաւորներն որ
տասուերկու տարիէ իվեր իրեն հարկատու էին, երբոր
ապստամբելով չէին ուղած սոլորական հարկը տալ, ելա-
մայ թագաւորը նոցա վրայ գնաց Ազտից ձորոյն մէջ, յաղ-
թեց ու շատ մարդ գերի տարաւ. անոնց մէջն էր նաեւ
Ղովտ: Աբրահամ իւր ծառաներէն երեքհարիւր տասնեւ-
ութը հոգի զինեց, Դամասկոսի քով թշնամոյն վրայ հա-
սաւ, զարկաւ զինքը խորտակեց, Ղովտը ազատեց, հետն ալ
նորա կինն ու ծառայքը: Աբրահամու դարձը փառաւոր
յաղթական հանդէս մը եղաւ. յաղթուած թագաւորներն
իրեն ընդ առաջ եկան, եւ Մեւրիսեդեկի որ Սաղեմայ թա-
գաւորն էր եւ քահանայ Բարձրելոյն, օրհնեց զԱբրահամ
եւ հաց ու գինի հանեց անոր, նա եւս ձեռքն ընկած բա-

ներէն իրեն տատանորդ տուաւ: Սողոմոնացոց թագաւորն ուզեց պատերազմին ըողոր աւարն Աբրահամու թողուլ. բայց նա մերժեց՝ «Չեմ ուզեր, ըսաւ, որպէս զի չըսեն թէ ես մեծացուցի զԱբրահամ»:

Այն յաղթութենէն վերջը երկու անգամ եւս տեսիլք տեսաւ Աբրահամ, որով նորէն խոտտացաւ Աստուած՝ իրեն պաշտպան լինել եւ նորա որդիքն անթիւ ընել. եւ երբոր ըսաւ Աբրահամ, «Եւ սակայն, Տէր, տակաւին եւ ոչ մէկ «որդի մը ունիմ,—երկինք նայէ, ըսաւ Աստուած, եւ աստ. «ղերը համրէ թէ որ կրնաս. անոնց պէս անթիւ պիտի լի. «նի նաեւ քու ազգատոհմը: Այս երկիրը յորում կալոր. «տիս՝ զաւակացդ պիտի տամ. եգիպտոսի գետէն (այսին. «քնն նեղոսէն) մինչեւ եփրատ մեծ գետը»:

Սարա եւ Ագար. —Եւ յիրաւի, Աբրահամ ծերացեր՝ ութսունեւհինգ տարեկան եղեր էր, եւ դեռ որդի չէր ունեցած, վասն զի Սարան ամուլ էր. ուստի եւ ըսաւ Աբրահամ. «Ա՛ռ եգիպտացի Ագար աղախինս, թերեւս անկէց որդիք ունենամ»: Երբոր Ագար մայր եղաւ, արհամարհեց զիւր տիկինը. նա եւս սկսաւ զինքը չարչարել, մինչեւ որ չգիմացաւ, ձգեց անապատ փախաւ, եւ աղբիւրի մը քով տրտում՝ տխուր՝ անօթի նստաւ: Հրեշտակ մը երեւցաւ իրեն ու ըսաւ. «Ագար, աղախին Սարայի, ուստի կուգաս «եւ ո՛ր կերթաս: —Տիկնոջս ձեռքէն փախեր եմ, պա. «տասխանեց Ագար: —Դարձիւր նորէն քովը գնա, կրկնեց «Հրեշտակը, հնազանդէ անոր. անթիւ զաւակաց տէր պի. «տի լինիս ատենով: Որդի մը պիտի ծնանիս՝ որ Իսահակ «պիտի կոչուի, այր քաջ ու վայրագ. իւր ձեռքը ամենուն «վրայ, եւ ամենուն ձեռքը իւր վրայ պիտի լինի»: Ագար այն աղբիւրին անունը *Զրինը* *սեպեան* դրաւ. դարձաւ գր. նաց Սարային քով, եւ որդին որ ծնաւ՝ անունը դրաւ Իս. մայէլ:

Իմայէլ երբ տասնեւերեք տարեկան եղաւ, նորէն երեւցաւ Աստուած Աբրահամու, որ իննսունեւինն տարեկան էր, ու ըսաւ. «Ոչ եւս Աքրաւ (Հայր վերամբարձ), այլ Աքրա. «հաւ (Հայր բազմութեան) պիտի կոչուիս. վասն զի զքեզ «Հայր բազմութեան ազգաց պիտի ընեմ: Եւ այս է ուխտ

« իմ զոր պիտի պահես դուն եւ զաւակդ: Ամէն արու տը-
 « զայ՝ ծնանելէն ութ օր ետքը պիտի թլփատուի: Պիտի
 « օրհնեմ զԻսմայէլ, մեծ ազգի գլուխ պիտի ընեմ զինքը,
 « եւ քեզի հետ ըրած այս ուխտս պիտի նորոգեմ նաեւ
 « Իսահակ որդւոյդ հետ՝ զոր գալ տարի այս ատենս Սա-
 « րան պիտի ծնանի. Սարան ալ այսուհետեւ Սառա (թա-
 « գուհի) կոչուի, վասն զի իրմէ պիտի ելլեն թաղաւորք»:
 Աբրահամ մէկէն առած պատուէրը կատարեց. ինքն ու
 բոլոր իրենները թլփատեցան:

Հրեշտակաց գալուստը առ Աբրահամ. — Քանի մը օր անց-
 նելէն յետոյ՝ երբոր Աբրահամ Մամբրէի կաղնւոյն քով վը-
 րանին դուռը նստեր էր, երեք ճանապարհորդք եկան մօ-
 տեցան անոր, Մէկէն վազեց նոցա առջեւն ելաւ, երկրպա-
 դութիւն ընելով ըսաւ. « Տեարք իմ, շնորհք ըրէք ինծի,
 « քիչ մը կեցէք հանգչեցէք, պատառ մը բան կերէք ու յե-
 « տոյ գնացէք»: Շուտ մը վազեց՝ ջուր բերաւ որ ոտքերնին
 լուան, եւ կերակուր ու հաց բերաւ որ ուտեն: Կերակրէն
 ետքը անոնցմէ մէկն ըսաւ. « Գալ տարի այս ժամանակ նո-
 « րէն պիտի գամ՝ այս տեղ, եւ Սառա կինդ որդի մը պիտի
 « ունենայ»: Սառա վրանին դրան ետեւը կեցած՝ մտիկ կը-
 նէր անոնց խօսակցութեանը, մտքէն ծիծաղեցաւ ու կըսէր
 թէ « Այդ բանն որ մինչեւ հիմա չեղաւ, ասկէց ետքը պի-
 « տի լինի, մանաւանդ որ ես պառւած եմ, էրիկս ալ ծե-
 « րացած»: Աստուած Աբրահամու հարցուց թէ « Ինչո՞ւ հա-
 « մար Սառա ծիծաղեցաւ մտքէն. մի թէ Աստուծոյ առջեւ
 « անկարելի բան կ'այ. գալ տարի այս ժամանակ՝ սոյն օրերս
 « որդի մը պիտի ունենայ»: Այս ըսելով ճամբայ ելան դէպ
 ինձում, հետեւնին նաեւ Աբրահամ, եւ յայտնեց Աստուած
 իրեն՝ որ Սողոմոնացոց ու Գոմորացոց մեղաց չափն անցեր
 է, ու կուղէ զնոսա պատժել: Խուլեցաւ Աբրահամն սիր-
 տը, ու երբ անոնք գնացին, « Տէր, ըսաւ Աբրահամ, մի թէ
 « զարդարն եւս ամբարշտին հետ պիտի կորանցնես: Ո՞րդի-
 « տէ, գուցէ այն քաղաքին մէջ յիսուս արդար գտնուի.
 « Գտնէ նոցա սիրոյն համար այն մեղապարտ քաղաքաց նե-
 « րէ: — Այո՛, պատասխան տուաւ Տէր. թէ որ յիսուս ար-
 « դար գտնուի՝ անոնց սիրոյն համար կ'ներեմ այն քաղա-

« քաց: — Հապա թէ որ քառասունուհինգ հոգի միայն
« գտնուի, միթէ հինգ արգար պակաս գտնելուդ համար
« բոլոր այս ժողովուրդը կ'ընջես: — Զէ, պատասխան տուաւ
« Աստուած. թէ որ քառասունուհինգ գտնեմ' կ'ինայեմ:
« — Հապա թէ որ քառասուն գտնուի: — Քառասունին հա-
« մար ալ ղերենք չեմ կորսնցըններ »: Աբրահամ կամաց
կամաց իջաւ մինչեւ տասը, եւ Աստուած իւր ամենողորմ
գլխով թեամբը հաւանեցաւ այն տասնին համար բոլորին
ալ ներել. բայց բճբէ, բոլոր այն հինգ քաղաքին բնակ-
չացը մէջ եւ ոչ *sarai* արգար գտնուեցաւ: Այնուհետեւ
Աբրահամ տրտում տխուր դարձաւ իւր վրանը:

Ղովտ երկու հրեշտակները կրնդունի. — երեկոյեան դէմ
երբոր Ղովտ քաղաքին դրան առջեւը նստեր էր, երկու
հրեշտակները Սոդոմ մտան: Ղովտ զանոնք տեսնելուն պէս՝
ոտք ելաւ, առջեւին ընկաւ՝ երկրպագութիւն ըրաւ եւ
աղաչեց որ այն գիշերը իւր տունը հանգչին. ջուր բե-
րաւ, ոտքերնին լուաց, եւ կերակուր հանեց որ ուտեն:
Բայց դեռ քուն չեղած, Սոդոմացիք բազմութեամբ եկան
տունը պաշարեցին, եւ կուգէին որ Ղովտ այն երկու օտա-
րականներն իրենց ձեռքը տայ: Դռնէն դուրս ելաւ Ղովտ,
դուռը ետեւէն գոցեց, եւ կջանար ղիրենք համոզել որ
օտարականաց չգաչին, եւ երբ տեսաւ որ ճար չկայ զա-
նոնք իրենց չար խորհրդէն ետ կեցընելու, ուզեց այն
հիւրերուն տեղ իւր երկու անձիկն անոնց ձեռքը տալ:
Մերժեցին, Ղովտայ առաջարկութիւնը, սաստիկ բարկա-
ցած սկսան կանչել վրան եւ սպառնալիքներ ընելով դուռը
կոտրելու աշխատիլ: Այն ժամանակ երկու հրեշտակները
քաշեցին Ղովտը ներս առին, դուռը անոնց դէմ փակե-
ցին, եւ այն անօրինաց աչքն այնպէս կուրացուցին՝ որ
դուռը չէին կրնար գտնել. եւ ըսին առ Ղովտ. « Թէ որ
« փեսայ կամ զաւակունք եւ կամ ուրիշ մէկը այս քաղա-
« քին մէջ ունիս՝ դուրս հանէ, վասն զի սորա անօրէնու-
« թեան ազաղակը բարձրացաւ Աստուծոյ առջեւ, եւ զմեզ
« ղրկեց որ կորսնցընեմք զսա »: Ղովտայ փեսաները չհաւա-
տացին անոր խօսքին, եւ չուզեցին քաղաքէն դուրս ելնել:

Սողոմ Գոմորի կործանումը. — Առաւօտը կանուխ դեռ արեւը չժաղաճ՝ հրեշտակներն առին զՂովտ, կինն ու երկու աղջկունքը, քաղաքէն դուրս հանեցին, եւ աղսպրեցին որ ամենեւին չգառնան ետեւ չնային, եւ առանց տեղ մը կենալու՝ շիտակ երթան լեռը ելնեն։ Սարսափե-

ցաւ Ղովտ, եւ վախնալով որ մինչեւ այն լեռն ելնէ՝ կրակը ետեւէն չհասնի, աղաչեց պաղատեցաւոր խնայեն դիմացի պզտիկ քաղաքին, ու թոյլ տան իրեն որ երթայ հոն ապաւինի։ Հաւանեցան հրեշտակք, եւ իւր սիրոյն համար ազատ պահեցին այն քաղաքն, որ կոչեցաւ Սեգուլի։

Արեւը ծագելու վրայ էր՝ երբ Ղովտ Սեգուլը մտաւ. եւ ահա կրակէ ու ծծումբէ անձրեւ մը թափեց Աստուած, եւ Սողոմ ու Գոմոր քաղաքները կործանեց մոխիր դարձուց բոլոր մէջի բնակչօքը. կործանեց նաեւ Ադամա եւ Սեբոյիմ քաղաքները, եւ անոնց տեղը ձեւացաւ Ասփաղսեան լիճը, որ Մեռեալ ծով եւս կըսուի։ Այն միջոցին Ղովտայ կինը Աստուծոյ հրամանին դէմ՝ ետեւը նայեցաւ, եւ մէկէն աղի արձան դարձաւ։

Առաւօտն ելաւ տեսաւ Աբրահամ որ Սողոմ Գոմոր այրեր մոխիր դարձեր էին, ու թանձր ծուխը երկինք կելնէր։

Ղովտ այնուհետեւ երկու որդիք ունեցաւ, Մովսթ եւ Ամոն անունով, որոնցմէ ելան Մովսթացիք եւ Ամոնացիք։

Աբիմելէք. — Մնկէ դէպ իհարաւ գնաց Աբրահամ ու

Գերարա նստաւ, եւ երկրին թաղաւորը Աբիմելէք՝ կարծելով թէ Սառան Աբրահամու քոյրն է՝ ուզեց իրեն կին առնուլ. բայց տեսիլքով իրեն երեւցաւ Աստուած՝ իմացուց որ Սառան Աբրահամու կինն է, եւ պատուիրեց որ անոր չգալի: Կանչեց Աբիմելէք զԱբրահամ, եւ շատ մը ընծաներ տալով՝ հետը դաշինք դրաւ ջրհորի մը քով՝ զոր ինքն Աբրահամ փորեր էր, եւ այն ջրհորը Բերսաբէ կոչուեցաւ, որ ցրհոր երդման ըսել է: Այն դաշինքը յետոյ Աբրահամու որդւոյն հետ եւս նորոգեց Աբիմելէք:

Ծնունդ Իսահակայ. — Վերջապէս Աստուծոյ խոստացած որդին ծնաւ Սառա՝ երբոր իննսուն տարեկան էր, եւ Աբրահամ հարիւր (2050): Տղուն անունը Իսահակ դրին, եւ կաթէն կտրած օրը Աբրահամ մեծ ուրախութիւն ըրաւ:

Իսմայէլ անդադար Իսահակայ հետ կիյնար ու անոր չար օրինակ կուտար: Սառա այս բանիս վրայ դժուարելով՝ ոտք կոխեց որ Իսմայէլը տնէն դուրս վաճառուի: Այս խստութիւնը ծանր երեւեցաւ Աբրահամու. բայց Աստուած իմացուց իրեն՝ որ Իսմայէլին համար ըրած խոստմունքը պիտի կատարէ, եւ պատուիրեց որ Սառայի ուղածն ընէ:

Ագար. — Առաւօտն ելաւ Աբրահամ, Ագարին ձեռքը հաց ու տիկ մը ջուր տուաւ, եւ որդին ուսը դրաւ՝ տնէն դուրս ըրաւ: Ծամբան կորսնցուց Ագար, եւ անապատին

մէջ երդման ջրհորոյն քովերը կպտըտէր, մինչեւ որ ջուրը եւս հատաւ, այն ժամանակ յուսահատած առաւ որդին ծառի մը տակ դրաւ, ինքը մէկդին քաշուեցաւ կեցաւ՝ որպէս զի անոր մեռնիլը չտեսնէ, եւ կուլար անմխիթար։ Բայց լսեց Աստուած իւր ու տղուն ձայնին. եւ ահա հրեշտակ մը երեւցաւ իրեն ու ըսաւ «Ագար, ինչ կընես, դնա որդիդ առ. նա մեծ աղջի մը հայր պիտի լինի»։ Եւ միանգամայն անոր աչքը բացաւ, աղբիւր մը տեսաւ, դնաց տիկը լեցուց եւ տղուն խմցուց։ Աստուծոյ խնամօքը հոն փառանու անապատին մէջ մեծցաւ Իսմայէլ, քաջ որսորդ մը եղաւ, եւ մայրը եգիպտոսէն հարս առաւ անոր։

Ողջակէզ Աբրահամու. — Նորէն ուզեց Աստուած Աբրահամու հաւատքն ու հնազանդութիւնը փորձել։ «Առ քու սիրելի Իսահակ որդիդ, ըսաւ, եւ քեզ ցուցուցած լեռանս վրայ ինձ ողջակէզ ըրէ զինքը»։ Մէկէն հնազանդեցաւ Աբրահամ. երկրորդ առաւօտն ելաւ, էշը համետեց, ողջակիզին համար փայտ կտորեց, առաւ Իսահակը, եւ հետըն երկու ծառայ, ելաւ ճամբայ։ Երրորդ օրը երբ Աստուծոյ սահմանած տեղը հեռուէն տեսաւ, ըսաւ ծառա-

նեւուն. «Դուք իշույ նստեցէք հոս, մինչեւ որ ես որդեւոյս հետ լեռան վրայ ելնեմք, Աստուծոյ երկրպագութիւն ընեմք դառնամք»։ Ողջակիզին փայտը Իսահակայ շալակը տուաւ, ինքը թուրն ու կրակը առաւ, եւ սկսան

մէկտեղ երթալ: Իսահակ տեսնելով որ ողջակիզին համար կրակ ու փայտ կայ, բայց ոչխար չկայ, «Հայր, ըսաւ, «ահա հուր եւ ահա փայտ. ողջակիզի ոչխարը ուր է: — «Աստուած կհոգայ զայն՝ որդեակի, ըսաւ Աբրահամ»: Եւ երբ որոշուած տեղը հասան, սեղան շինեց, փայտը վրան շարեց, Իսահակը կապեց հանեց փայտերուն վրայ, եւ ձեռքի թուրը վերուց որ մորթէ որդին: Իսկոյն երկնքէն ձայն եկաւ որ կըսէր. «Աբրահամ Աբրահամ, մի մորթեր «որդիդ. այժմ հասկըցայ թէ դուն Աստուծոյ կ'ախնաս, «որովհետեւ իրեն հնազանդելու համար մէկհատիկ սիրելի որդւոյդ չինայեցիր»: Աչքը վերուց տեսաւ Աբրահամ որ Սաբեկայ ծառոյն վրայ խոյ մը եղջիւրներէն կ'ախուէր է. գնաց վար առաւ խոյն ու զոհ ըրաւ Աստուծոյ: Երկրորդ անգամ նորէն կանչեց զինքը Աստուած ու ըսաւ. «Ամէն կողմանէ պիտի օրհնեմ ես զքեզ, ու որդիքդ երկրնքի աստղերուն ու ծովու աւազներուն պէս անթիւ պիտի ընեմ, եւ որովհետեւ հնազանդեցար ձայնիս, քեզ «մով պիտի օրհնուին ամենայն ազգք երկրի»: Ուրախ սրտով լեռնէն վար իջաւ Աբրահամ, ծառաները գտաւ, դարձան մէկտեղ Բերսաբէ, եւ հոն բնակեցան:

Այն ողջակիզին պատմութեանը մէջ Իսահակ Քրիստոսի Տեառն մերոյ օրինակ է, որ խաչն ուսը առած Գողգոթա լեռն ելաւ: Այս պատմութիւնը չքնաղ օրինակ է նաեւ կենդանի հաւատոյ եւ անձնուրաց համակերպութեան ընդ կամացն Աստուծոյ:

Մահ Սառայի. — Քանի մը տարի ետքը Քանանացոց երկիրը Քեռացոց Արբոկ բաղաքը մեռաւ Սառա՝ հարիւր քսանուեօթը տարեկան: Լացաւ վրան Աբրահամ, եւ Մամբրէի մօտ չորս հարիւր սատեր արծաթոյ տալով՝ Եփրոն քեռացիէն ազարակը գնեց, եւ անոր այրին մէջ Սառան թաղեց: Ինքն եւս իւր վախճանը մօտեցած տեսնելով, մեռնելէն յառաջ ուղեց իւր որդւոյն ապագայ վիճակը հաստատել: Կանչեց ամենէն հին ու հաւատարիմ Եղիազար ծառան, որ իւր բոլոր ստացուածոցը վերակաշուն էր, ու ըսաւ. «Երգում ըրէ ինձ որ Իսահակ որդւոյս Քանանացի աղջիկ չառնուս, այլ երթաս հարցս երկրէն

իրեն հարս մը բերես»։ Երգուաւ եղիազար, եւ տասը ուղտի վրայ փառաւոր ընծաներով գնաց Միջագետք՝ Աբրահամու նաքովը եղբորը բնակած քաղաքը՝ Խառան։

Ռեբեկա. — Երեկոյեան դէմ քաղաքէն դուրս ջրհորի մը քով հասաւ, այն միջոցին որ կանայք եւ աղջկունք ջուր առնելու կուգային։ Աղօթք ըրաւ Աստուծոյ եղիազար՝ ըսելով թէ այն աղջկանց մէջէն որոնն որ զրուցեմ թէ սափորդ իջեցուր որ ջուր խմեմ, եւ նա ինձ պատասխան տայ թէ «Խմէ, եւ ուղտերուդ եւս խմցընեմ», նա լինի Խառանայ հարսը։ Եւ ահա Ռեբեկա անունով շնորհալի աղջիկ մը եկաւ, լեցուց սափորը եւ ելեր կերթար. քովը մօտեցաւ եղիազար, «Սափորէդ քիչ մը ինձ ջուր խմցուր, ըսաւ. — Հրամէ խմէ, Տէր իմ», պատասխանեց Ռեբեկա» եւ շուտ մը սափորը թեւին վրայ իջեցուց։ Երբոր եղիազար խմեց լմնցաւ, «Ուղտերուդ եւս խմցընեմ», ըսաւ օրիորդը. մէկէն սափորը լաւազանին մէջ թափեց, նորէն լեցուց ուղտերուն եւս խմցուց։ Եղիազար մեծաւ ուրախութեամբ հանեց ոսկի օղեր ու ապարանջաններ տուաւ անոր, եւ երբ իմացաւ թէ Նաքովրի Բաթուէլ որդւոյն աղջիկն է՝ փառք տուաւ Աստուծոյ ու ըսաւ. «Օրհնեալ է Աստուած՝ որ տիրոջս Աբրահամու եղբորը տունը առաջնորդեց ինձ»։

Ուրախութեամբ վաղեց տուն դարձաւ Ռեբեկա, եւ այն օտարականին հանդիպիլը պատմելով՝ նորա տուած գեղեցիկ ու մեծագին ընծաները ցուցուց, եղբայրը Լաբան մէկէն գնաց ջրհորին քով, եղիազարը գտաւ, եւ ուղտերովն ու ծառաներովը մէկտեղ առաւ տուն բերաւ, ուղտերուն խոտ տուաւ, կերակուր պատրաստեցին, եւ եղիազարին աղաչեցին որ ճաշի նստի. «Քանի որ ըսելիքս չեմ զրուցած, ըսաւ, բերանս բան չեմ գներ». եւ սկսաւ պատմել թէ ինչպէս Քանանացուց երկրէն ելեր էր, ինչ խնդրեր էր Աստուծմէ, եւ թէ ինչպէս ջրհորոյն քով Ռեբեկան տեսեր ու իրմէ իմացեր էր որո՞ւ աղջիկը լինելը. յետոյ խնդրեց որ զինքը Խառանայ հարս տալու հաւանին։ Պատասխան տուին մէկբերան Լաբան եւ Բաթուէլ եւ ըսին. «Այդ Աստուծոյ բանն է՝ մեք չեմք կրնար հակառակ կե-

նալ. ահա առջեւդ է Ռեբեկան, առ եւ գնա, թող տիրոջդ որդւոյն հարս լինի»։ Այս խօսքին վրայ հանեց եղիազար ոսկիէ ու արծաթէ ամաններ ու ծանրագին հանդերձներ, ամենուն ընծայ տուաւ. կերան խմեցին եւ հանգչեցան։ Երկրորդ առաւօտը կուգէր եղիազար ճամբայ ելնել երթալ. Ռեբեկայի մայրն ու եղբարքը խնդրեցին որ տասը օր իրենց քովը կենայ աղջիկը. բայց երբ նայեցան թէ եղիազար շատ կաղաչէ որ զինքը չուշացնեն, որպէս զի ժամ մը յառաջ տիրոջը քով հասնի, « Ռեբեկային հարցունեմք » ըսին. եւ երբ տեսան որ Ռեբեկան ալ չուզեր ուշանալ, սիրալիւր բարեմաղթութիւններով ճամբայ դրին։

Քանի տէրեր կան՝ որոց եղիազար՝ ծառայ մը աստուածպաշտութեան օրինակ կրնայ լինել։ Սովորին իրմէն՝ մանաւանդ ծառայք՝ իրենց ծառայակցին պէս հաւատարիմ լինել, եւ թէ Աստուծոյ եւ թէ իրենց տիրոջը ծառայել միամտութեամբ։

Զրհօր տեսեան ըստած տեղն որ մօտեցան, տեսան որ Իսահակ իրիկուան դէմ ելեր դաշտին մէջ կպտտի. եւ երբ հարցուց իմացաւ Ռեբեկա որ այն պտտողը Իսահակն է՝ որ իրենց ընդ առաջ կուգար, շուտ մը ուղտէն վար իջաւ, վրան լաթ առաւ։ Քովերնին եկաւ Իսահակ, զիրենք տուն տարաւ, իրեն հարս առաւ Ռեբեկան, ու մօրը Սառային մահուանը վրայ մխիթարուեցաւ (1990)։ Այն ատենը քառասուն տարեկան էր Իսահակ։

Մահ Աբրահամու. — Աստուծոյ հրամանովը Աբրահամ Քերուրս անուանով ուրիշ կին մի եւս առաւ, եւ վեց որդի ունեցաւ անկէց։ Երբոր շատ ծերացաւ ու տեսաւ որ մահը մօտեցեր է, զանոնք Իսահակէն բաժնեց, այլ եւ այլ երկիրներ զրկեց. ինքը մեռաւ 175 տարեկան՝ եւ եղաւ հայր եւ օրինակ արդարոց։ Իսահակ եւ Իսմայէլ տարին զինքը Սառայի քով՝ Նիւրոնի ագարակի այրին մէջ թաղեցին (1988)։

Նսաւ եւ Յակոբ. — Աբրահամ նահապետին մահունէն յետոյ օրհնեց Աստուած զԻսահակ եւ ամենայն բարութեամբք լեցուց. Բայց Իսահակայ սրտին ցաւն այն էր՝ որ Սառային պէս ամուլ էր նաեւ Ռեբեկա։ Սկայն երբ շատ աղաչեց, Աստուած Ռեբեկային երկօրեակ որդիք պարգե-

ւեց (1970), եւ իրեն իմացուց՝ որ մեծը փոքրին ծառայ պիտի լինի: Մեծին անուռն էր ետաւ՝ շառագոյն, վայրագ եւ մազոտ, որ ինքզինքը որսորդութեան տուաւ. իսկ փոքրը՝ Յակոբ կոչուեցաւ, հեզ բնութեամբ եւ ընտանի:

Անդրանկութիւն. — Օր մը ետաւ սաստիկ յոգնած եւ անօթի՝ դաշտէն դարձած ժամանակը տեսաւ որ եղբայրը ոսպէ ապուր եփեր պատրաստեր է, ուղեց ուտել. հաւանեցաւ Յակոբ, բայց այս պայմանաւ որ անդրանկութիւնը իրեն տայ: «Ահա ես անօթի կմեռնիմ, անդրանկութեանէս քնչ կ'ելլէ», ըսաւ ետաւ, եւ ընդունեցաւ եղբօրը առաջարկած փոխանակութիւնը: Յակոբ ապահովութեան համար երգում եւս ուղեց. զայն խնդիրքն ալ կատարեց, եւ այնպիսի չնչին փոխարինով մը ազգատոհմին գլուխ լինելու պատուէն եւ հայրենի ժառանգութեան մեծագոյն մասն առնելու իրաւունքէն հրաժարեցաւ:

Իսահակայ օրհնութիւնը. — Իսահակ զնսաւ աւելի կսիրէր, Ռեբեկան ալ զՅակոբ: Իսահակ երբ ծերացաւ, եւ աչքերը կուրցան, կանչեց զնսաւ, «Ահա, որդեակ, ես ծերացայ, ըսաւ, եւ չեմ գիտեր թէ երբ պիտի վախճուես իմ: Աղեղդ ան, դաշտը դնա, որս մը բռնէ, սիրածիս պէս եփէ բեր որ ուտեմ, ու քանի որ չեմ մեռած՝ զքեզ «օրհնեմ»: Ռեբեկան այս խօսակցութիւնը լսել էր. մէկէն կանչեց զՅակոբ, «Որդեակ իմ, ըսաւ, դնա դաշտէն

« Երկու փափուկ ու ընտիր ուլ բեր, հօրդ սիրածին պէս
 « եփեմ ես անոնք, եւ տանիս իրեն կերցընես, որպէս զի
 « մեռնելէն յառաջ զքեզ օրհնէ »: Յակոբ, որ խոհեմու-
 թեամբ ամէն ըրածին վերջը կմտածէր, ըսաւ մօրը. « Եղ-
 « բայրս եսաւ մազոտ է, եւ ես լերկ. գուցէ հայրս զիս շօ-
 « շափէ, եւ ըրածիս սրդողելով, փոխանակ օրհնելու անի-
 « ծէ զիս: — Իմ վրաս անէծքը, որդեակ, պատասխանեց
 « մայրը. միայն դու խօսքս մտիկ ըրէ, եւ գնա ուղածս
 « բեր »: Շուտ մը ուլը եփեց պատրաստեց Ռեբեկա, եսա-
 ւայ ազնիւ պատմուճանը՝ որ քովը պահեր էր՝ Յակոբին
 հաղցուց եւ ուլենիներն անոր թեւերուն ու վզին պատեց:
 Առաւ Յակոբ մօրը պատրաստած համեղ խորտիկն ու հօրը
 տարաւ որ ուտէ: Զարմացաւ Իսահակ թէ ինչպէս շուտով
 որսը զարկաւ բերաւ ու պատրաստեց որդին. ուստի տա-
 րակուսելով մը ըսաւ. « Քովս եկուր, որդեակ, որպէս զի ըզ-
 քեզ շօշափեմ, տեսնեմ թէ եսաւ որդին ես թէ ոչ »:
 Մօտեցաւ Յակոբ, շօշափեց զինքը Իսահակ ու ըսաւ. « Զայ-
 նրդ Յակոբայ ձայնն է, ձեռքդ եսաւայ ձեռքերն է ». եւ
 չկարենալով ճանչնալ թէ բուն ետան է, հարցուց.
 « Դուն ես որդեակ իմ եսաւ »: Եւ Յակոբ — Այո՛, ես եմ »
 պատասխանեց: Յայնժամ չտարակուսելով նստաւ կերաւ
 Իսահակ, գինին ալ խմեց, ու ըսաւ. « Եկ, որդեակ իմ,
 զհայրդ համբուրէ »: մօտեցաւ Յակոբ զհայրը պագաւ: Այն
 ժամանակ օրհնեց ծերունին ու ըսաւ. « Որդեակ իմ, Աս-
 « տուած երկնքի ցօղը վրադ իջեցընէ եւ երկրիս պարար-
 « տութիւնը քեզ տայ. աղգեր ծառայեն քեզ, եւ իշխանք
 « դիմացդ իյնան երկրպագութիւն ընեն քեզի: Ո՛վ որ ըզ-
 « քեզ անիծէ՝ անիծեալ լինի, եւ ո՛վ որ զքեզ օրհնէ՝
 « օրհնեալ »:

Հաղիւ Յակոբ հօրը քովէն գնացեր էր, եսաւ պատրաս-
 տած որսը բռնած եկաւ, « Ել, հայր, ըսաւ, որդւոյդ որսը
 կեր, որպէս զի զիս օրհնես: — Ո՛վ ես դուն », հարցուց
 Իսահակ: Երբոր նա պատասխանեց թէ « Ես եմ անդրանիկ
 որդիդ եսաւ », սաստիկ զարմանալով մը կանչեց Իսահակ.
 « Ո՛վ էր ուրեմն նա որ քիչ մը յառաջ ինձ որս բերաւ,
 կերայ ես եւ զինքը օրհնեցի, եւ օրհնեալ լինի »: Այս որ

լսեց Եսաւ, այնպէս սիրտը դառնացաւ՝ որ սկսաւ լալ ու կանչել. «Այս երկրորդ անգամն է՝ որ զիս կիսաբէ Յակոբ. առաջ անգրանկութիւնս առաւ ձեռքէս եւ հիմա ալ օրհնութիւնս»: Եւ դարձաւ Իսահակայ «Հայր, ըսաւ, եւ ոչ մէկ օրհնութիւն մը պահեցիր ինձ»: Իսահակ տուած օրհնութիւնը ետ չառաւ, բայց Եսաւին թափած արցունքներուն եւս չդիմանալով՝ ըսաւ. «Քու օրհնութիւնդ պիտի լինի, որդեակ, երկրիս պարարտութիւնն ու երկնից ցօղը: Ձեռքի թրովդ ապրիս, եւ եղբօրդ ծառայես. բայց կուգայ ժամանակ որ նորա լուծը կ'թօթափես»:

Յակոբ Խառան կերթայ. — Այս բանիս վրայ Եսաւ Յակոբայ դէմ ոխ կ'ապհէր, ու կըսէր մտքէն թէ «Հարկաւ հայրս օր մը կ'մեռնի, եւ ես երբ եւ իցէ կ'սպաննեմ՝ զՅակոբ»: Լսեց Ռեբեկա անոր սպառնալիքը, վախէն կանչեց զՅակոբ ու ըսաւ. «Ահա եղբայրդ կ'սպառնայ զքեզ մեռնել. եւ, դնա Խառան քաղաքը՝ Լաբան եղբօրս քով, եւ հոն կեցիր մինչեւ որ եղբօրդ բարկութիւնը անցնի, եւ իրեն ըրածդ մոռնայ, յայնժամ կ'կանչեմ զքեզ. ապա թէ ոչ՝ կ'վախնամ որ մէկ օրուան մէջ երկուքդ մէկէն կ'որոնցընեմ»: Եւ որպէս զի Իսահակ եւս նորա երթալուն հաւանի, ըսաւ դանդառանօք. «Եսաւին առած Քեռացուց աղջիկներէն ձանձրացեր եմ, թէ որ Յակոբ եւս անոնցմէ կ'ին առնու՝ ես կ'մեռնիմ»:

Կանչեց Իսահակ զՅակոբ եւ ըսաւ. «Քանանացուց աղջիկներէն քեզ կ'ին մի առնուր. դնա Միջագետք՝ Բա-թուելին տունը, Լաբան մօրեղբօրդ աղջիկներէն մէկն առ. եւ Աստուած իմ օրհնէ զքեզ եւ բազմացընէ, եւ մեծ ազգի մը գլուխ ընէ»: Եւ այսպէս Ռեբեկա իւր սիրելի որդին կրկին օրհնել տալով ճամբայ դրաւ:

Սանգուխի տեսիլքը. — Ճամբայ ելաւ Յակոբ. երբոր արեւը մտաւ, ուղեց հանգչիլ. գետնէն քար մը առաւ՝ դիտուն տակը դրաւ ու քնացաւ: Տեսլեան մէջ սանդուխ մը տեսաւ որ գետնէն մինչեւ երկինք կըարձրանար, վրան հրեշտակներ կեօնէին ու կիջնէին, ծայրն ալ Աստուած կեցեր էր որ կըսէր իրեն. «Ես եմ Տէր Աստուած Աբրա-համու հօր քո, եւ Աստուած Իսահակայ. մի վախնար,

« վասն զի այս երկիրը որոյ վրայ պառկեր կքնանաս՝ քեզ
« ու զաւակիդ պիտի տամ, որ ծովու աւազին պէս անթիւ
« պիտի լինին, եւ քեզմով ու զաւակովդ պիտի օրհնուին
« ամենայն ազգք երկրի: Ո՛ւր որ երթաս՝ պիտի պահպա-
« նեմ դքեզ ու ձեռքէ չթողում մինչեւ որ բոլոր այս
« զրուցածներս քեզ չկատարեմ»: Սաստիկ վախով մը ար-
թընցաւ Յակոբ. « Աստուած հոս է եղբեր եւ ես չէի գիտեր,
ըսաւ, սոսկալի տեղ մի է այս, տուն Աստուծոյ եւ դուռն
երկնից»: Ելաւ առաւօտը, այն քարն առաւ, իւր տես-
լեանը իբրեւ արձան յիշատակի կանգնեց զայն, իւղով օ-
ծեց, եւ տեղւոյն անդունը Բեթել գրաւ՝ որ տուն Աստուծոյ ը-
սել է (1893):

Հռաքել.— Այն խորհրդաւոր տեսլեամբ Աստուծոյ պաշտ-
պանութեանը վրայ ապահովցած՝ ճամբան առաջ տարաւ
Յակոբ եւ հասաւ Միջագետք. դաշտի մը մէջ ջրհոր մը
տեսաւ՝ բերքնը մեծ քարով գոցած, եւ քովը շատ մը կո-
վեր ու ոչխարներ կարածէին. հովուաց քովը մօտեցաւ Յա-
կոբ, « Եղբարք, ըսաւ, ուսկից էք: — Խառանէն եմք, պա-
« տասխանեցին: — Կճանաչէք զԼաբան որդին Նաբովրայ: —
« Կճանաչեմք, ըսին, եւ ահա անոր աղջիկը՝ Հռաքել, հօ-
« րը խաշանցը հետ կուգայ»: Վաղեց Յակոբ ջրհորոյն
բերնի քարը գլորեց, Հռաքելի ոչխարներուն ջուր խրմ-
ցուց, համբուրեց զօրիորդը, լացաւ ու պատմեց թէ ինքը
Լաբանին Ռեբեկայ քրոջը որդին է:

Վաղեց գնաց Հռաքել հօրը պատմեց թէ Ռեբեկայի որ-
դին եկեր է. փութացաւ անոր առջեւն ելաւ Լաբան, գլոր-
կեց համբուրեց զինքն ու առաւ ուրախութեամբ տուն
տարաւ: Քովը ամիս մը պահելէն յետոյ՝ ըսաւ անոր թէ
« Չվայելեր որ ձրի աշխատիս. զրուցէ՛ ինչ վարձք կու-
ղես»: Լաբան երկու աղջիկ ունէր. մեծին անունն էր Լիա,
որոյ աչուրները պակասաւոր էին, սղտիկն էր Հռաֆել,
որ շատ գեղեցիկ էր. սիրեց զինքը Յակոբ՝ եւ ուղեց որ
զանիկայ իրեն կին տայ. « Եւ անոր համար եօթը տարի
քեզ կճառայեմ », ըսաւ: Լաբան սիրով յանձն առաւ:

Յակոբ այնչափ կսիրէր Հռաքելը՝ որ եօթը տարին ի-
րեն համար եօթը օրուան պէս անցաւ. բայց երբ այն եօ-

թը տարին լմնցաւ, ու Յակոբ զՀռաքել խնդրեց իւր հօր-
մէն, Լաբան խաբէութեամբ ուզեց որ Յակոբ գեռ իրեն
ծառայէ. ուստի դարձաւ ըսաւ Յակոբայ. «Մեր երկիրը
«օրէնք ունինք որ պղտիկը մեծէն յառաջ չեմք կրնար կար-
«գել. թէ որ կուզես Հռաքելն առնուլ, այժմ Լիան առ,
«ու Հռաքելի համար ալ գեռ եօթը տարի պէտք է ծա-
«ռայես»: Յանձն առաւ Յակոբ նոյնչափ տարի եւս հա-
ւատարմութեամբ ծառայելու:

Յակոբայ որդիբը. — Աստուած տեսնելով որ Լիան սի-
րելի չէր Յակոբայ, վրան գթացաւ ու վեց մանչ զաւակ
տուաւ անոր. Ռոբէկ, Շնաւոն, Ղեթ, Յուդա, Իսախար եւ
Զարբոդոն, եւ մէկ աղջիկ՝ Դինա անուանով: Իսկ Հռաքել ա-
յառաջ, եւ զաւակ չունենալուն վրայ յուսահատելով՝ Բաղաս
աղախինը Յակոբին տուաւ եւ ունեցաւ Գադն ու Ասերը.
Այն ժամանակ յիշեց Տէր զՀռաքել, ամուլութիւնը վե-
րուց, որդի մը ծնաւ, անունը դրաւ Յովսէփ, ու կրտսէր.
«Աստուած վրայէս նախատինքս վերուց» (1879):

Յակոբ հօրը քովը կղաւնայ: — Անկէ վերջը ուզեց Յա-
կոբ հօրը քով դառնալ. բայց Լաբան աղաչեց որ գեռ կե-
նայ եւ կրտսէր. «Քու գալովդ տունս օրհնուեցաւ, կեցիր
«հոս եւ ինչ վարձք որ ուզես՝ տամ քեզի: — Այսչափ ժա-
«մանակ ինձ բան մը չես տուած, պատասխանեց Յակոբ, եւ
«սակայն գիտես թէ որչափ ծառայեցի քեզ. գիտես նաեւ
«թէ եկած ժամանակս որչափ ոչխար ունէիր եւ հիմա
«որչափ բազմացան, եւ Աստուած ինձ համար զքեզ օրհ-
«նեց: Արդ երբ եւ ես տուն տեղ եւ ստացուածք պիտի
«ունենամ: — Ի՞նչ տամ քեզի, ըսաւ Լաբան: — Հօտին
«մէջէն գորշախայտ խատուտիկ ոչխարներն թող իմս լի-
«նին, պատասխանեց Յակոբ»: Հաւանեցաւ Լաբան, բայց մէ-
կէն ճերմակները զատեց եւ որդւոցը ձեռքը տուաւ՝ որ ե-
րեք օրուան ճամբայ հեռու տանին արածեցընեն, որպէս զի
Յակոբ ճերմակներէն ծնած խատուտիկներն եւս չառնու:
Այլ Աստուած զգալի կերպով խատուտիկները շատցուց,
եւ Յակոբ դանոնք մէկդի կղատէր. եւ այսպէս վեց տա-
րուան մէջ Յակոբ այնչափ հարստացաւ որ Լաբանայ որդի-
քը սկսան վրան նախանձելով զրուցել թէ «եկաւ մեր հօ-

րը բոլոր ստացուածքն առաւ հարստացաւ» . ինքը Լաբան եւս նորա հետն աւրուեցաւ ու սկսաւ վրան ծուռ նայիլ :

Այն միջոցին տեսիլք տեսաւ Յակոբ , յորում Աստուած իրեն կհրամայէր՝ որ ելնէ հօրը երկիրը դառնայ : Կանչեց Հռաքէլն ու Լիան , իմացուց Աստուծոյ հրամանը , եւ հօրերնուն ըրածը : Անոնք պատասխան տուին իրեն թէ « Ի՛նչ որ Աստուած քեզ ըսաւ , ըրէ » : եւ որովհետեւ Լաբան նոյն օրերն ոչխարները խուզելու գնացեր էր , ուստի յարմար ժամանակ գտնելով աճապարեց Յակոբ , առաւ ընտանիքն ու ամէն ունեցածը , եւ ուղտերով ճամբայ ելաւ :

Լաբան Յակոբայ ետեւէն կիյնայ . — Լաբան հեռու տեղ գտնուելով՝ երեք օրէն ետքը իմացաւ Յակոբայ մեկնիլը . եւ սաստիկ նեղանալով՝ իրեննեւրովը մէկտեղ սկսաւ անոր ետեւէն վազել , եւ եօթներորդ օրը հասաւ գտաւ զանոնք Գաղաադ լեռան վրայ . բայց Աստուած երազին մէջ երեւցաւ անոր ու ապապրեց՝ որ Յակոբայ վնաս չհասցընէ . ուստի եւ Լաբան մեղադրեց միայն զՅակոբ՝ որ այնպէս գաղաուկ կիսխաչէր . « Չթողուցիր , կըսէր , որ վերջին անգամ որդիքս ու աղջիկներս համբուրէի » : Քիչ մը վիճաբանութենէ ետեւ , վերջապէս Յակոբ եւ Լաբան մէջերնին բարեկամութեան գաշինք գրին . քար մը տնկեց Յակոբ եւ անոր վրայ ուրիշ շատ քարեր եւս դիզելով՝ բլուր մը շինեցին , վրան նստան կերան խմեցին եւ անունը դրին Գաղաադ որ բոլոր վկայութեան ըսել է : Երկրորդ օրը Լաբան օրհնեց որդիքն ու իւր տեղը գարձաւ :

Յակոբ Իսրայէլ կկոչուի . — Ճամբայ ելաւ Յակոբ եւ կըմտածէր թէ արդեօք պիտի կարենան նաեւ եղբօրը Եսաւին բարկութիւնը իջեցընել ու հետը հաշտուիլ : Եւ երբ այսպէս սաստիկ վախի ու տարակուսանքի մէջ էր , առջեւը հրեշտակներու բանակ մը տեսաւ , անով քաջալերեցաւ , եւ երբոր Եգոմայ երկիրը Սեիր ըսուած տեղը հասաւ , Եսաւին մարդիկ զրկեց որ սիրտն առնուն եւ իրեն համար ներում խնդրեն իրմէ : Բայց նոքա տեսնելով որ Եսաւ չորս հարիւր հոգով Յակոբայ առջեւը կուգայ , վազեցին եկան որ իրեն իմացընեն : Սարսափեցաւ Յակոբ . մէկէն

իւր մարդիկն ու անասունները երկու բանակ բաժնեց, որ-
պէս զի եթէ մէկը ջարդուի՝ գոնէ միւսը ազատի. եւ
շատ ընծաներ՝ 200 այծ, 20 նոխազ, 200 էգ ոչխար, 20
խոյ, 30 ուղտ հանդերձ իրենց ձագերովը, 40 կով, 10 ցուլ,
20 էջ եւ 10 մորուկ խումբ խումբ առջեւէն զրկեց՝ որ «Յա-
կոբայ քու ծառայիդ նուէրն է» ըսելով՝ իրեն տան։ Ինքն
ալ առ Աստուած գիմեց աղաչելով՝ որ ըստ խոստման իւ-
րում զինքը եղբօրը վրէժխնդրութենէն ազատէ. եւ ինքը
նոյն գիշերը Յարոկ ըստած ջրէն անցաւ։

Աստուած ուզելով իրեն իմացընել թէ Եսաւայ ձեռքէն
եւս անվնաս պիտի ազատի, հրեշտակ մը զրկեց որ եկաւ
հետը կռուեցաւ մինչեւ առաւօտ. եւ երբ տեսաւ թէ
չկրնար անոր յաղթել, զստին ամուլաջիւր թմրեցուց, եւ
«Թող զիս երթամ, ըսաւ, վասն զի առաւօտ եղաւ։— Զէ,
«չեմ թողուր, պատասխանեց Յակոբ, մինչեւ որ զիս
«ջօրհնես։— Հարցուց հրեշտակը թէ Անունդ ինչ է։—
«Յակոբ է, ըսաւ։— Այսուհետեւ ոչ Յակոբ, այլ Իսրայէլ
«(Աստուծոյ հետ կռուող) կոչուիս, ըսաւ, որովհետեւ Աս-
«տուծոյ ու մարդոց հետ կռուեցար եւ անոնց յաղթեցիր»։
Օրհնեց զինքն ու աներեւոյթ եղաւ։ Յակոբ տեղւոյն ա-
նունը Փանուկ (տեսիլ Աստուծոյ) դրաւ։ Արեւը ծագեցաւ
եւ ինքը թմրած ամուլաջիւրն պատճառաւ կկադար։

Յակոբ Եսաւայ կհանդիպի. — Քիչ մը ետքը երբ Եսա-
ւայ մօտենալն իմացաւ, մէկէն վազեց բոլոր ընտանեօքը
առջեւն ելաւ, ու եօթն անգամ երկրպագութիւն ըրաւ։
Եսաւայ գութը շարժեցաւ, լալով վիզը պլլուեցաւ ու հե-
տը պագտուեցաւ։ Յակոբ աղաչեց որ իրեն համար պատ-
րաստած ընծաներն ընդունի. «Ես ալ շատ ունիմ, քու-
կինդ քեզ վնի» ըսելով հրաժարեցաւ Եսաւ. բայց երբ
շատ աղաչեց Յակոբ, մէկ մասն առաւ, եւ ուզեց հետը
մէկտեղ Սէիր երթայ կամ իւր մարդիկներէն իրեն օգ-
նական տայ։ Շնորհակալ եղաւ Յակոբ, եւ պատճառ բերե-
լով մանր տղայքն ու ծննդական անասունքը՝ որ շուտ ու
միակերպ չեն կրնար քալել, «Ետեւէդ կամաց կամաց կը-
հասնիմ Սէիր» ըսաւ, եւ սիրով իրարմէ բաժնուեցան։
Եսաւ դարձաւ Սէիր, եւ Յակոբ եկաւ Սիկիմացուոյ Սաղէմ

քաղաքը հասաւ, որ Քանանացւոց երկրին մէջն է. եւ քաղաքին առջեւը բնակեցաւ:

Դինա. — Օր մը Յակոբայ Դինա աղջիկը երկրին աղջիկները տեսնելու ելեր էր: Եմովր իշխանին Սիւքեմ որդին զինքը յափշտակեց տարաւ որ իրեն կին առնու: Հայրը եմովր եկաւ Յակոբայ հետ խօսեցաւ որ Դինան Սիւքեմին տայ: Յակոբայ որդիքը իրենց քրոջը եղած նախատանաց վրայ սաստիկ բարկացեր էին, «Կուտանք, ըսին, բայց պէտք է որ մեզ նմանելու համար թլխատուիք»: Յանձն առին, եւ Դինային եղբարքը Շմաւոն եւ Ղեւի մօտան քաղաքը բոլոր թլխատեալները Սիւքեմին ու եմովրին հետ թրէ անցուցին, քաղաքը կողոպտեցին, կանայքն ու անասունները գերեցին ու իրենց Դինա քոյրը առին դարձան տեղերնին: Շատ նեղացաւ Յակոբ այս բանիս վրայ, որովհետեւ ըրածնին անիրաւութիւն էր եւ անխոհեմութիւն, մօտակայ Քանանացիքն ու Փերեզացիքը կրնային վրէժ առնելու համար բազմութեամբ վազել զիրենք ջարդել:

Մահ Հռաքելայ. — Աստուած ըսաւ Յակոբայ որ անկէց ելնէ Բեթէլ երթայ, ուր յառաջ սանդուխը տեսեր էր, եւ սեղան շինէ, եւ հոն ըրած խոստմունքը նորէն հաստատեց: Անկէց եւս մեկնեցաւ Յակոբ, եւ Եփրաթա (Բեթղէհէմ) երթալու ճամբուն վրայ՝ Հռաքէլ երկրորդ որդին Բենիամինը ծնաւ, բայց եւ հոն մեռաւ: Ճամբուն վրայ թաղեց Յակոբ զՀռաքէլ, եւ գերեզմանին վրայ կոթող մը կանգնեց որ ըսուեցաւ Արծաւ շիրմին Հռաքելայ:

Մահ Իսահակայ. — Ելաւ Յակոբ ու հասաւ Քեբբոն՝ հօրը տունը, եւ ողջ գտաւ զԻսահակ, որ որդւոցն ու թոռանցը հետ շատ տարի եւս սպրեցաւ. եւ 180 տարեկան վախճանեցաւ. Յակոբ եւ Եսաւ թաղեցին իրենց հայրը, եւ ալ այնուհետեւ իրարմէ բաժնուեցան. որովհետեւ երկուքն ալ այնչափ հարստացեր ու բազմացեր էին որ մէկտեղ բնակելնին կարելի չէր. ուստի Եսաւ նորէն ելաւ Եդոմայ երկիրը Սէիր գնաց եւ Եդոմացւոց նախահայր եղաւ: Յակոբ ալ հոն Քանանացւոց երկիրը մնաց (1850):

ԳԼՈՒԽ Դ.

Յովսէփայ եղբարքը վրան կնախանձին . — Պետափրեսին կինը . — Տակառապետին ու մատակարարին երազը . — Փարաւոնի երազը . — Յովսէփ Փարաւոնի երազը կմեկնէ . — Յովսէփ փառաց կնամնի . — Սոփը կսկսի . — Յակոր իւր որդիքը եգիպտոս կղրկէ ցորեն գնելու . — Յովսէփայ եղբարքը հօրերնուն քով կդառնան . — Յովսէփ իւր եղբայրները կընդունի . — Յովսէփ եղբայրներուն համբէն ետ դարձնելու հնարք կրանեցընէ . — Յուդայի աղաւթնքը . — Յովսէփ ինքզինքը կյայտնէ . — Յակորայ սրտին ուրախութիւնը . — Յակոր եգիպտոս կնամնի . — Մահ Յակորայ . — Մահ Յովսէփայ :

(2113 — 2003)

Յովսէփայ եղբարքը վրան կնախանձին . — Յակոր նա հապետը Բանանացւոց երկիրը մշակութիւն եւ խաշնագարմանութիւն կընէր , հետը նաեւ իւր որդիքը : Անոնց մէջ ամենէն աւելի Յովսէփը կսիրէր , որովհետեւ իւր սիրելի կնոջը Հռաքելին առջինեկ զաւակն էր , եւ իւր հլութեամբն ու խելքովը եղբարցը մէջ աչքի կզարնէր . Յովսէփայ եղբարքը չէին կրնար հօրերնուն այն առանձին սէրը անտարբեր աչքով տեսնել , եւ սկսան վրան նախանձիլ . մանաւանդ տեսնելով անոր օր օրուան վրայ խելքով առաջ երթալը , նախանձը դարձաւ յատելութիւն ու չէին կրնար հետը սիրով խօսիլ : Իրենց այս եղբայրատեցութիւնը աւելի եւս սաստկացաւ երբոր Յովսէփ ելաւ բարեսրտութեամբ անոնց պատմեց տեսած երկու երազներն՝ որովք Աստուած յայտնի կցուցընէր անոր ասպագայ մեծութիւնը : « Դաշտի մը մէջ կեցած որայ կկապէինք , ըսաւ . իմ որաս ելաւ շիտակ կայնեցաւ , եւ ձերիններն ընկան » առջեւը երկրպագութիւն ըրին : Այս որ լսեցին եղբարքը՝ աւելի ատեցին զինքը . « Ի՞նչ , ըսին , մեր վրայ պիտի թագաւորեն » : Ուրիշ անգամ երազ մ'ալ տեսաւ ու ան ալ պատմեց . « Տեսայ , ըսաւ , որ արեւը , լուսինն , ու տասնընամէկ աստղեր , դիմացս ընկած երկրպագութիւն կընէին » : Այս որ լսեց իւր հայրը՝ եւ որդւոցը դժկամակութիւնը տեսաւ՝ յանդիմանեց զՅովսէփ ու ըսաւ . « Ի՞նչ

«է այդ երազդ. միթէ ես, մայրդ ու եղբարքդ պիտի
«գամք երկրպագութիւնն պիտի ընեմք քեզ»։ Այս բանս
միտքը պահեց Յակոբ, սակայն եղբարքը մտքերնին դրին
որ գլուխը չարիք հասցընեն։

Իրենք ոչխարները կառնէին Սիւքեմին դաշտերը կը-
տանէին կարածէին, եւ Յովսէփ հօրերնուն քովը տունը կը-
կենար։ Անգամ մը երբ շատ ուշացան, հայրերնին Յով-
սէփը դրկեց որ երթայ տեսնէ թէ ինչ եղան, եւ իրեն
լուր բերէ։ Քեբրոնէն ելաւ գնաց Յովսէփ Սիւքեմի դաշ-
տը ու եղբարքը գտնելու համար մտրած կպտրտէր։ Մար-
դուն մէկը ըսաւ իրեն թէ Դովթայիմ գնացին. ելաւ հոն
գնաց ու զիրենք գտաւ։ Հեռուէն զինքը տեսան եղբար-
քըն որ մինակ կուգար, նախանձը զիրենք կուրցուց, մէ-
ջերնին խորհուրդ ըրին որ սպաննեն. «Ահա երազատեսը
«կուգայ, կըսէին իրարու, եկէք զինքը սպաննեմք, գուրի
«մը մէջ նետեմք ու զրուցեմք որ չար դազան մը զինքը
«կերեր է. եւ տեսնեմք թէ երազներն ինչ պիտի ընեն
«իրեն»։ — Չէ, չսպաննեմք զինքը, ըսաւ Ռուբէն. արիւն
«մի թափէք, հապա անապատին մէջի գուբերէն մէկը
«նետեցէք»։ Այսպէս կըսէր, վասն զի միտք ունէր որ ան-
գութ եղբարքը ձեռքէն խեղճն ազատէ ու հօրը զրկէ։
Յովսէփ հասաւ՝ բռնեցին, ու հօրը հագցուցած ծաղկեայ
պատմուճանը վրայէն հանեցին, ու պարապ գուրի մը
մէջ նետեցին զինքը, եւ նստան որ հաց ուտեն։ Մէյմ՝ ալ
աչքերնին վերուցին տեսան որ Գաղատէն Իսմայելացի
վաճառականներ կուգային որ ուղտերով ազնիւ խուսկեր
եղիպոսս կտանէին։ Յայնժամ դարձաւ ըսաւ իրենց
Յուդա թէ «եղբայրնիս մեռցընելէն ու անոր արիւնը
«մոնելէն ինչ օգուտ կենէ. եկէք զինքը Իսմայելացուց
«վաճառեմք եւ ձեռքերնիս անոր արեամբը չշաղախուի,
«վասն զի մեր եղբայրն ու մարմինն է»։ Հաւանեցան, գրէն
հանեցին զՅովսէփ. եւ ըսան դահեկանի զինքը վաճառեցին։

Այն միջոցին Ռուբէն հոն չէր, երբ գուրը գնաց ու պա-
րապ գտաւ՝ զգետները պատուեց, դարձաւ եղբայրնե-
րուն, «Տղան հոն չէ, ըսաւ լալով, ես ի՞նչ պիտի ընեմ»։
Իսկ եղբարքը մէկէն առին նոխազ մը մորթեցին, ա-

րեանը մէջ Յովսէփայ պատմութեանը թաթխեցին, եւ հօրերնուն զրկեցին ըսելով թէ «Այս պատմութեանը ճամբան գտանք, տես գուցէ որդւոյդ է»: Ճանչցաւ Յակոբ որ սիրելի որդեկին ծաղկեայ պատմութեանն էր այն, եւ կարծելով թէ գազանը յափշտակեր կերեր է Յովսէփը՝ իւր վրայի հագուստը պատռեց, քուրձ հագաւ եւ սկսաւ լալ ողբալ անմխիթար: Բոլոր մանչ ու աղջիկ տղայքը եկան, կ'ընային զինքը մխիթարել. «Յովսէփա մեռաւ» կանչելով չէր ուզեր մխիթարուիլ ու կրէր. «Որդեկիս վրայ միշտ պիտի լամ մինչեւ որ երթամ նորա քովն հանգչիմ»: (1762):

Պետափրեսին կինը.— Իմայեւացիք տարին զՅովսէփ յեգիպտոս եւ Փարաւոնի Պետափրէս դահճապետին վաճառեցին: Յովսէփ իւր աղնիւ կերպերովն ու հաւատարմութեամբը տիրոջն աչքը մտաւ, որ զինքը բոլոր տանը վերակացու դրաւ. Աստուած ալ օրհնեց զՊետափրէս եւ անոր ստացուածքը շատցուց: Որովհետեւ Յովսէփ գեղեցիկ էր դէմքով, Պետափրեսին կինը վրան աչք ձգեց եւ շատ շանաց անոր առաքինութիւնը խախտել, բայց իզուր:

Օր մըն ալ երբ Յովսէփ գործի մը համար տուն էր եկեր, կինը տեմնելով որ տան մէջ մարդ չկայ, նորա վերարկուէն բռնեց ու չար կամքին կըռնադատէր: Առաքինասէր պատուին վերարկուն ձգեց փախաւ: Այն ժամանակ սէրն ատելու

թեան փոխեց կինը. սկսաւ պոռալ կանչել. եւ է-
րիկը տուն դալուն պէս՝ իւր յանցանքն անմեղին
վրայ նետելով՝ ըսաւ. «Բերած երբայեցի ծառայդ ու-
« զեց զիս յորդորել իջարն, եւ պոռալուս ձայնէն սար-
« սափելով, վերարկուն թողուց փախաւ » : Հաւատաց
Պետափրէս կնոջը խօսքին, բարկացաւ եւ արքունի կա-
լանաւորաց բանտը դրաւ զՅովսէփ : Բայց Աստուած որ
ձեռքէ չթողուր իւր ծառայն, այն խեղճութիւնը Յով-
սէփայ փառացն ու մեծութեանը պատճառ ըրաւ :

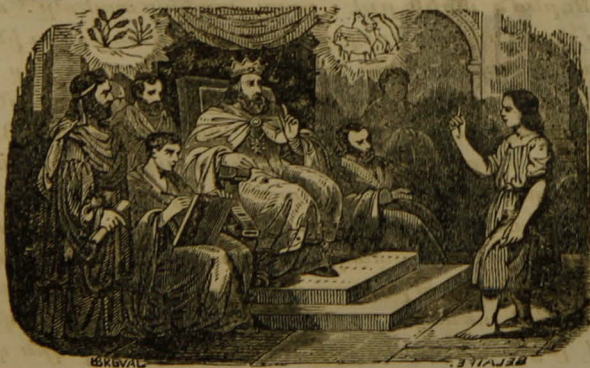
Տակառապետին ու մատակարարին երազը. — Բայց
Յովսէփի հոն ալ սիրելի եղաւ բանտարկելոց, եւ այն-
չափ բանտապետին աչքը մտաւ՝ որ բանտին մէջի ա-
մէն բանը անոր ձեռքը յանձնեց : Այն կալանաւորաց
մէջն էին թագաւորին տակառապետն ու մատակարա-
րը : Օր մը տեսաւ Յովսէփի որ երեսնին կախած տրտում
տխուր նստեր են, պատճառն հարցուց. « Այս գիշեր ե-
րազ տեսանք, ըսին, եւ մէկը չկայ որ կարենայ մեկնել :
— Աստուծով ես զանոնք կմեկնեմ, պատմեցէք » ըսաւ Յով-
սէփ : « Ուրեմն մտիկ ըրէ, ըսաւ տակառապետը. որթ մը
« տեսայ, որուն վրայ երեք ուռ ծլեցին, ծաղիկ տուին ու ող-
կուղները հասունցան. եւ ես Փարաւոնին գաւաթը ձեռքս
բռնած՝ խաղողը կառնէի մէջը կճղմէի եւ Փարաւոնին կու-
տայի : — Երեք ուռը երեք օր է, պատասխանեց Յովսէփի.
երեք օրէն Փարաւոն զքեզ տակառապետութեանդ մէջ
պիտի հաստատէ : Յիշէ այն ատենը զիս ալ որ գողցուե-
ցայ երբայեցեւոց երկրէն, ու առանց յանցանք մ' ունենալու
հոս նետուեցայ » : Մատակարարը տեսնելով որ տակառա-
պետին լաւ մեկնութիւն տուաւ, ինքն ալ իրենը պատմեց.
« Երազիս մէջ տեսայ, ըսաւ, որ գլխուս վրայ ազնիւ ա-
« լիւրով լեցուն երեք կողով ունէի. վերի կողովին վրայ ա-
« մէն տեսակ խմորեղէնք կային եւ թռչունք կուգային
« կուտէին զանոնք : — Պատասխանեց Յովսէփի տխրութեամբ.
« Երեք օրէն, Փարաւոն գլուխդ պիտի կտրէ, մարմինդ
« փայտէ կախէ եւ թռչունք պիտի գան ուտեն զայն » :

Երրորդ օրը Փարաւոնին ծննդեան տարեդարձն լինե-
լով, կանչեց զտակառապետը իշխանութեանը մէջ հաս-

տատեց, մատակարարն ալ գլխատեց: Բայց տակառապետը իւր փառացը մէջ մոռցաւ չիշեց զՅովսէփ:

Փարաւոնի երազը. — Վրան երկու տարի անցաւ, փարաւոն երազ մը տեսաւ որ նեղոս գետին եղերքը կեցած էր. գետնէն եօթը գեղեցիկ ու գիրուկ երինջներ կենէին եւ գետեղերքը կարածէին. իրենցմէ ետեւ եօթը տղեղ ու վատուժ երինջներ ելան ու զառաջինները կերան: Արթնցաւ փարաւոն, նորէն քնացաւ եւ ուրիշ երազ մըն ալ տեսաւ, որ մէկ ծղօտի վրայ եօթը հասկ կենէին պարարտ ու գեղեցիկ. իրենցմէ ետեւ ալ եօթը ուրիշ գասարկ ու խորշակահար հասկեր կենէին ու զառաջինները կկլանէին:

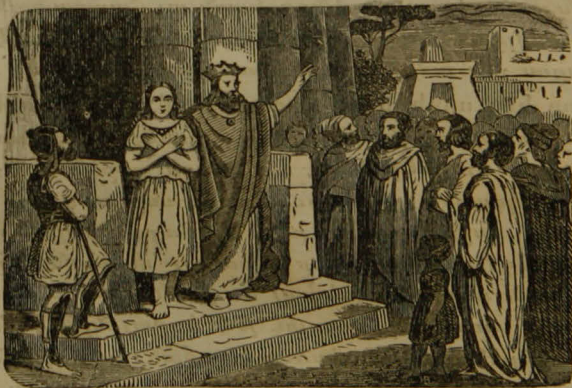
Յովսէփ Փարաւոնից երազը կմեկնէ. — Այլ եւ այլ տըխուր մտածմունքներով տագնապած՝ առաւօտը մէկէն կանչել տուաւ բոլոր եգիպտոսի երազահաններն ու իմաստունքը, տեսածներն անոնց պատմեց. եւ մէկը չկար որ կարենար զանոնք մեկնել: Յայնժամ յիշեց տակառապետն զՅովսէփ, եւ Փարաւոնին պատմեց թէ որպէս նա առեւնով իւր երազին ճիշդ մեկնութիւնը տուեր էր: Շուտ մը հրա-

մայեց թագաւորը որ երթան զնա բանտէն հանեն ու առջեւը բերեն: Հանեցին Յովսէփը բանտէն, որ 50 տարեկան էր, մաքրեցին, ածիլեցին, վրայի հագուստները փոխեցին ու բերին ներկայացուցին Փարաւոնին, որ տեսած երազները պատմեց իրեն: «Թագաւորին երկու երազները «մի եւ նոյն բանը կնշանակեն, պատասխանեց Յովսէփ: Եւ

« Թը գեղեցիկ ու գիրուկ կովերն ու եօթը լեցուն հաս-
 « կերը՝ եօթը տարուան առատութիւն կցուցընեն. իսկ եօ-
 « Թը վատուծ կովերն ու եօթը պարապ խորշակահար
 « հասկերը՝ գալիք եօթը տարուան սաստիկ սովը կիմացը-
 « նեն, որ այն առատութեան տարիներուն պիտի յաջորդեն
 « եւ եգիպտոսի մէջ ուտելու կերակուր պիտի չմնայ: Արդ-
 « ջանա, ըսաւ, իմաստուն մարդ մը գտնես ու զինքը
 « եգիպտոսի վրայ իշխան դնես, որ ամէն տեղ գործակալ-
 « ներ կարգէ, եւ այն առատութեան տարիները՝ երկ-
 « րին բերքին հնգին՝ մէկն առնու, ցորեն ու պաշար դի-
 « զէ պահէ, որպէս զի անապատ չդառնայ եգիպտոս»:

Յովսէփ փառաց կ'իսանի. — Փարաւոն Յովսէփայ տը-
 « ւած խրատներուն իմաստութեանը վրայ զարմացած՝ « Բեզ-
 « մէ աւելի ո՞վ կայ իմաստուն եւ հանճարեղ, ըսաւ. ահա
 « զքեզ կ'զննմ եգիպտոսի վրայ իշխան. բոլոր ժողովուր-
 « դըս քու բերանդ նային. ես միայն ամօռուլս քեզմէ մեծ
 « լինիմ»: Մէկէն ձեռքի մատանին հանեց, Յովսէփայ մա-

տըն անցուց, բեհեզեայ պատմութեան հագուց, վիզը ոսկի
 մանեակ դրաւ (*), անունը փոխեց Փառնիքոսիսանէ դրաւ, (որ
 եգիպտացուց լեզուաւ կնշանակէ Փրկիչ աշխարհի). հրամայեց

(*) Մովսիսի այս պատմաներուն ստուգութեանը վկայ են եգիպտական վի-
 շատակարանք: Մինչեւ հիմա դեռ կգտնուին շատ մը Թանկագին մատանիք

որ իւր երկրորդ կառքը զինքը նստեցընեն, բոլոր եգիպտոս պտըտցընեն ու առջեւէն քարող կարդան որ թագաւորը զինքն իւր երկրորդն ըրաւ: Յետոյ Հեղիուպոլիս, (Արեգ) քաղաքին քովին Ասանէթ աղջիկն իրեն կին առաւ, յորմէ Ծրկու զաւակ ունեցաւ Յովսէփ. անդրանկան անունը դրաւ Մանասէ դնասէ, երկրորդին ալ Եփրեմ (1849):

Սուր կսկսի: — Եօթը տարուան առատութեան ժամանակ, Յովսէփ մեծ դործունէութեամբ բոլոր թագաւորական շտեմարանները ցորենով լեցուց. եւ երբոր սովն սկսաւ, բացաւ այն ցորեննոցներն ու եգիպտացւոց ստակով վաճառեց: Երբոր ստակնին հատաւ, անասուննին բերին տըւին, անկէց ալ ետքը իրենց ազատութիւնը տուին, այնպէս որ բոլոր եգիպտոս թագաւորին ստացուածքն եղաւ՝ (բաց իջրմաց կալուածներէն), եւ բոլոր եգիպտացիք իւր գերիները: Այն ժամանակ իրենց սերմ առաւ Յովսէփ որպէս զի ցանեն, եւ վրանին պատուէր դրաւ որ երկրին բերքին չորս մասն իրենք առնուն եւ հինգերորդը թագաւորին տան. եւ այս օրէնքը ետքն ալ հաստատուն մնաց: Սակայն սուր ոչ միայն եգիպտոս, այլ նաեւ ամէն տեղ սաստկացաւ, եւ ամէնքը եգիպտոս կլաղէին ցորեն դնելու:

Յակոբ իւր որդիքն եգիպտոս կղրկէ ցորեն գնելու. — Սուր Գանանացւոց երկիրն եւս հասնելով, Յակոբ սկսաւ տագնապիլ. եւ լսելով թէ եգիպտոս ցորեն կայ, եւ ամենքը հոն կլաղեն, ինքն եւս իւր տասը որդիքը զրկեց, որ երթան ցորեն դնեն բերեն: Բայց Բենիամինը իւր քովը պահեց, վախնալով որ նորա ալ փորձանք մը չհանդիպի: Եկան ասոնք Յովսէփայ առջեւն եւան երկրպագութիւն ըրին՝ առանց դիմանալու թէ եղբայրնին է, եւ աղաչեցին որ իրենց ցորեն վաճառէ: Ճանչցաւ զիրենք Յովսէփ, եւ խստութեամբ մը « Ուստի կուգայք, ըսաւ. լրտես էք դուք, եւ երկրիս ելովմուտքը հասկընալու համար եկեք

զոր եգիպտոսի Թագաւորը կուտային իրենց մեծագոյն պաշտօնակալաց: Իսկ բնիկեկայ պատմութեանն ու ոսկի մանեակն ալ կտեսնեմք որ Փարաւոնները միայն այն մեծ իշխանաց կուտային՝ որոնք առանձին կարգէ դուրս պատուի մը արժանի են եղեր, ինչպէս եգիպտական յիշատակարանաց վրայ կկարդացուի:

«էք:—Ոչ, տէր, պատասխանեցին. ցորեն դնելու հոս եկեր
«եմք. մեք ամենքն իս Բանանացուց երկիրը բնակող մարդու
«մը զաւակ եւ տասուերկու եղբարք եմք. ամենէն պզտիկը
«հօրերնուս քովն, իսկ իրմէ մեծը կորսուած է»: Խօսքեր-
նուն չհաւատալ ցուցուց՝ Յովսէփի. «Մէջերնէդ մէկը երթայ
«եղբայրնիդ բերէ, ըսաւ, եւ մինչեւ որ նա գայ՝ դուք
«բանտը կեցէք, որպէս զի իմանամ թէ լրտես չէք դուք,
«ապա թէ ոչ՝ պիտի մեռնիք»: Երեք օր ետքը նորէն զի-
րենք առջեւը բերին, եւ վրանին ցաւելով ըսաւ. «Ձեզմէ
«մէկը միայն հոս պատանդ կենայ. դուք գնած ցորեննիդ
«տարէք, եւ խօսքերնուդ ճշմարտութիւնը ցուցնելու
«եւ հոստեղի եղբայրնիդ աղատելու համար՝ պզտիկ եղ-
«բայրնիդ առէք բերէք»: Յայնժամ եղբարքը սկսան մէ-
ջերնին խօսել ու ըսել. «Եղբօրնուս ըրած չարութեան պա-
տիժը կբաշեմք, որ այնչափ աղաչեց զմեզ ու չողորմեցանք
իրեն»: Ռուբէն ալ անդիէն «Ձեզի այնչափ չղրուցեցի որ
խեղճ տղուն արիւնը մի մտնաք. ահա անոր արիւնը կխնդրէ
մեզմէ Աստուած». եւ չէին գիտեր որ Յովսէփի կհասկընայ
ըսածնին, վասն զի հետը թարգմանով կխօսէին: Իրենց այս

զղջումն՝ որ տեսաւ Յովսէփի, սիրտը լեցուեցաւ ու մէկգի քա-
շուեցաւ լացաւ. Յետոյ նորէն եկաւ, հրամայեց որ Շմուոնը
առջեւնին բռնեն կապեն եւ հոն պահեն մինչեւ որ մէ-
կալնոնք դառնան. եւ ամաննին ցորենով լեցունելէն յետոյ
դադրուակ ապսպրեց որ ամենուն ցորենի գինն ալ իրենց

ամանին մէջ դնեն. ճամբուն համար եւս պաշար տուաւ ու զրկեց: Եւ այսպէս կատարեցաւ Յովսեփայ երազը. եղբայրները ընկան առջեւը երկրպագութիւն ըրին, եւ Աստուած յայտնապէս ցուցուց որ մարդիկ չեն կրնար իւր կամացը հակառակիլ, եւ թէ շատ անգամ իւր խորհուրդը գլուխ տանելու՝ անոնց չարութիւնը գործիք կառնու:

Յովսեփայ եղբարքը հօրերնուն քով կդառնան. — ճամբան իջեւան մը որ հասան, մէջերնէն մէկը իշուն կերակուր տալու համար քուրձը բացաւ եւ տեսաւ որ ստակը քուրձին բերանը կեցեր է. գնաց եղբարցը պատմեց շատ զարմացան շփոթեցան եւ Աստուծոյ բանն է ըսին: Հասին առ Յակոբ հայրն իւրեանց, եւ տեղն իտեղ իրենց ճամբորդութեան դիպուածները պատմեցին անոր, եւ թէ ինչպէս Փարաւոնի իշխանին խոստացան որ եղբայրնին առնուն իրեն տանին. եւ հոն մէկալներն ալ ցորեննին պարպելու ժամանակ երբոր տեսան որ իւրաքանչիւրին տարած ստակը ծրարած իւր քուրձին մէջը դրած է, վրանին սաստիկ վախ ընկաւ եւ այն ինչ կնշանակէ՝ չէին գիտեր: Այն ժամանակ հայրերնին ալ այս բաներս լսելով ու տեսնելով սկսաւ այրած սրտով գանգատիլ. «Զիս անորդի ըրիք» «կրտէր. Յովսէփ չկայ. Շմաւոն դերի է. Բենիամինս ալ «կուզէք առնուլ. միթէ այս ամէն խեղճութիւնն իմ «վրաս կուգայ: — Երկու որդիքս առ սպաննէ, պատասխանեց Ռուբէն, թէ որ Բենիամինը քեզի չգարձունեմ, չըբերեմ, միայն թէ դուն իմ ձեռքս յանձնէ դնա: — Ոչ, «չլինիր, կկանչէր Յակոբ, չեմ թողուր որ ձեզի հետ եգիպտոս երթայ. եղբայրը մեռած է, եւ ինքը միայն է «մնացած. թէ որ ճամբան հիւանդանայ կամ փորձանքի «մը հանդիպի, արտամութեամբ գերեզման կիջեցընէք ծերութիւնս »:

Սովը երթալով սաստկացաւ, եւ երբոր բերած ցորեննին կերան լմնցուցին, հայրերնին ըսաւ ո՞ր նորէն երթան եգիպտոսէն քիչ մը ցորեն բերեն: Պատասխանեց Յուդա, «Գիտնաս հայր, որ այն իշխանը պատուիրելով պատուի- «րեց մեզ ու ըսաւ. թէ որ ձեր եղբայրը հետերնիդ չլինի՝

«իմ երեսս պիտի չտեսնէք: — Այս ինչ ձիւն է որ գլու-
«խըս բերիք, ըսաւ Յակոբ. ինչո՞ւ զրուցեցիք թէ ուրիշ եղ-
«բայր մ'ալ ունիք: — Ի՞նչ ընեմք, պատասխանեցին, ամէն
«բաներնիս հարցուց. հայրերնիդ ո՞ղջ է, ըսաւ. ուրիշ եղ-
«բայր ունիք. մեք ինչ գիտնայինք թէ պիտի զրուցէ մեզ
«որ առնումք իրեն տանիմք»: Յուդանորէն մէջ մտաւ. «ես
«երաշխաւոր կլինիմ, ըսաւ. տղադ ինձմէ գիտցիր. թէ
«որ ողջ առողջ քեզ չգարձունեմ, բոլոր կենացս մէջ առ-
«ջեւդ յանցաւոր լինիմ: Թէ որ այսչափ չուշանայինք,
«մինչեւ հիմա երկու անգամ դարձած եկած էինք»: Վեր-
ջապէս ճարն հատած հաւանեցաւ Յակոբ. պատուիրեց որ
իրենց երկրին բերքէն ընծայ տանին իշխանին, առջի
ստակնին ալ հետերնին առնուն: Օրհնեց զիրենք եւ ճամ-
բայ հանց:

Յովսէփ իւր եղբայրները կընդունի. — Երբոր հասան ե-
գիպտոս ու Յովսէփայ առջեւն ելան, տեսաւ նա զԲենիա-
մին, եւ ուրախութենէն իւր տանը վերակացուն հազարա-
պետին հրամայեց որ զիրենք տուն տանի եւ փառաւոր սեղան
պատրաստէ, վասն զի հետերնին կերակուր պիտի ուտէ:
Բայց եղբարքը կարծելով թէ քուրձերուն մէջ գտնուած
ստակին համար զիրենք հոն կտանին, սկսան իրենք զի-
րենք արդարացունել եւ զրուցել որ այն ստակին հետ ու-
րիշ ստակ եւս բերած են: Հազարապետը սիրտ տուաւ ու
«Խաղաղութիւն ընդ ձեզ, ըսաւ, բան չկայ, մի վախնաք»,
զիրենք ներս տունը տարաւ, ջուր բերին՝ ոտքերնին լուա-
ցին, Շմաւոն եղբայրնին եւս բանտէն արձակուելով՝ քո-
վերնին եկաւ, եւ ամէնքը միատեղ սկսան բերած ընծանին
պատրաստել որ Յովսէփ գալուն պէս տան: Եկաւ Յովսէփ,
ընկան առջեւը երկրպագութիւն ըրին եւ ընծանին մա-
տուցին. սիրով ընդունեցաւ զանոնք. «Ի՞նչպէս էք, ըսաւ,
դեռ ծերունի հայրերնիդ կենդանի է»: Պատասխան տը-
ւին. «Քու ծառադ մեր հայրը՝ տակաւին ողջ է». այս ը-
սելով ընկան նորէն խոնարհութիւն ըրին Յովսէփայ: Աջքը
վերուց Յովսէփ, տեսաւ զԲենիամին՝ իւր համամայր եղ-
բայրը. «Ա՞յդ է, ըսաւ, ձեր պզտիկ եղբայրը զոր խոստա-

ցաք ինձ բերել: Աստուած քեզ ողորմի, որդեակ իմ», և սաւ. սիրտը ելաւ եղբօրը վրայ, աղիքը կտրտեցան, լալը եկաւ, եւ չկարենալով ինքզինքը բռնել՝ սենեակը մտաւ լացաւ: Յետոյ երեսը լուաց, դուրս ելաւ, ինքզինքը բռնեց ու հրամայեց որ կերակուրը բերեն: Ամէնքը նստան սեղանի, եւ կտեսնէին որ Յովսէփ ամենէն աւելի Բենիամինին պատիւ կընէր եւ անոր մասը իրենց մասէն հնգապատիկ աւելի մեծ էր:

Յովսէփ եղբայրները ճամբէն ետ դարձընելու հնարք կբանցեցընէ. — Հրամայեց Յովսէփ իւր հազարապետին որ անոնց ամանները լաւ մը ցորենով լեցընէ, իւրաքանչիւրին բերած ստակը իւր ամանին բերանը դնէ կապէ, իսկ Բենիամինի ամանին մէջ ստակին հետ դնէ նաեւ իւր արծաթէ գաւաթը, եւ առաւօտը կանուխ գիրենք ճամբէ: Միւս օրը հազիւ թէ քաղաքէն դուրս ելեր էին, ետեսնէն զրկեց հազարապետը, որ գիրենք բռնեց ու երեսնին վար առնելով «Ի՞նչ պէս փոխանակ բարեաց չար հատուցիք, կըսէր, եւ տիւրօջ արծաթէ գաւաթը գողցաք»: Ամէնքը միաբերան պատասխան տուին. «Քաւ լիցի որ ծառայքս այդպիսի բան ըրած լինիմք. մեք որ ամաններուս մէջ գտնուած ստակը «Քանանացուց երկրէն առինք բերինք, ի՞նչ պէս կընայինք «տիրոջ տնէն արծաթ կամ ոսկի գողնալ»: Եւ վստահութեամբ զրուցեցին. «Որո՞ւ քովէն որ գաւաթը գտնուի, ինքը սպաննուի եւ մեք ծառայք լինիմք տեսառն մերում»: Հաւանեցաւ հազարապետը, եւ սկսաւ կարգաւ ամաննին նայիլ. եւ Բենիամինին ամանէն որ գաւաթն ելաւ, խեղճերը պաղեցան մնացին, եւ յուսահատած սկսան լաթերնին պատառել. դրաստները բեռնաւորեցին եւ գլուխնին կախած դարձան քաղաք:

Յուդայի աղաչանքը. — Յովսէփայ առջեւն որ ելան, սաստիկ կերպով գիրենք յանդիմանեց, «Այդ ի՞նչ է ձեր ըրածն» ըսաւ: Յուդա մէկէն վազեց ոտքն ընկաւ, «Այլ պատասխան չունիմք, ըսաւ. Աստուած մեղքերնիս երեսնիս զարկաւ. ահա ամէնքնիս քու գերիներդ եմք: — Ո՛հ այդպէս, պատասխանեց Յովսէփ. որու քովէն որ գաւաթս ելաւ,

նա միայն պիտի լինի իմ գերիս. դուք ազատ էք, ելէք խազաղութեամբ ձեր հօրը քով զնացէք»։ Այս խօսքէն սիրտ առաւ քիչ մը Յուդա, մօտեցաւ եւ «Կաղաչեմ, տէր, ըսաւ, հրաման տուր որ խօսք մը ունիմ՝ զրուցեմ»։ Եւ սկսաւ կարգաւ պատմել թէ ինչպէս իրենց հօրը ծերութեան սիրական զաւակն է Բենիամին, ինչ գիւմարութեամբ եւ ինքզինքը երաշխաւոր ընելով կրցեր է տղայն ծերուն ձեռքէն հանել, որ չէր թողուր՝ ըսելով թէ «Ռա-քէլ կ'ինս ինձ երկու զաւակ միայն բերաւ. մէկը քովէս «գնաց ու մէյմըն ալ երեսը չտեսայ, եւ զրուցեցիք թէ «գաղանը կերեր է. հիմա թէ որ զսա ալ տանիք եւ ճամբան հիւանդանայ կամ բան մը լինի, իմ ճերմակ մագերս «տրտմութեամբ գերեզման պիտի իջեցունէք։ Արդ ինչպէս կ'ընամ, տէր, առանց այդ տղուն իմ հօրս առջեւը «ե՛նել։ Կաղաչեմ որ ես նորա տեղ քովդ գերի մնամ, եւ նա եղբարցը հետ գառնայ. վասն զի ինչպէս պիտի կա-րենամ ես հօրս առջեւն ե՛նել՝ թէ որ Բենիամին հետս «չլինի, եւ անոր սրտին ցաւը տեսնել»։

Յովսէփ ինքզինքը կ'այտնէ. — Այլ չկարենալով Յովսէփ ինքզինքը բռնել, օտար մարդիկը դուրս հանել տուաւ եւ լալով կանչեց. «Ես եմ Յովսէփ. . . իրաւքնէ հայրս դեռ ողջ է»։ Եղբարքն այս որ լսեցին՝ սարսափեցան մնացին, եւ բերաննին չէր բացուեր որ պատասխան տան, «Մօտեցէք, ըսաւ Յովսէփ, ես ձեր Յովսէփ եղբայրն եմ՝ «դոր դուք ծախեցիք. բայց մի տրտմիք, Աստուած այսպէս ուզեր էր որ ես գամ հոս Եգիպտոսի տէր լինիմ, «եւ այս սովին ժամանակ զձեզ կերակրեմ. վասն զի դեռ «այս երկրորդ տարին է, եւ տակաւին հինգ տարի ոչ «վարուցան եւ ոչ հունձք պիտի լինի։ Փութացէք զնացէք «հօրս պատմեցէք որ Յովսէփ ողջ է, եւ Աստուած զինքը «իշխան Եգիպտոսի ըրեր է. թող տնով տեղով ե՛նէ շու-տով Եգիպտոս գայ որ զինքը Գեսեմ ըսուած պարարտա-բոյս երկիրը ընակեցընեմ»։ Այս ըսաւ, եւ Բենիամինին վիզը պլլուելով լացաւ. լացաւ եւ Բենիամին։ Միւս եղբարցը հետ եւս անյիշատիւթեամբ պագտուեցաւ, նե-

րեց, լացաւ ու սիրտ տուաւ անոնց ու խօսեցան :

Շուտ մը ամէն տեղ տարածեցաւ ձայնը թէ Յովսէփայ եղբարքը եկեր են. լսեց եւ Փարաւոն, շատ ուրախացաւ եւ պատուիրեց Յովսէփայ որ անոնց սայլեր եւ ճամբու պաշարներ տայ որ երթան Հայրերնին առնուն տնով տեղով եգիպտոս բերեն: Յովսէփալ Փարաւոնին ըսածին պէս անոնց ամէն պիտոյքը հոգաց, մեծագին ընծաներ տուաւ անոնց եւ մանաւանդ Բենիամինին, երթալու գալու համար առատ պաշար, եւ եգիպտոսի ամէն լաւ բաներէն տասը էշ բեռցուց, հօրը զրկեց, ու եղբարքը ճամբայ դրնելու ժամանակ ըսաւ անոնց. « Զլինի թէ ճամբան խռովիք իրարու հետ »:

Յակոբայ սրտին ուրախութիւնը. — ելան եգիպտոսէն ու դէպի Քանանու երկիրը հօրերնուն քով փութացան հասան, պատմեցին թէ « Յովսէփ որդիդ կենդանի է, եւ ինքն է բոլոր եգիպտոսի իշխանը »: Չարմացաւ Յակոբ եւ չէր ուզեր հաւատալ. բայց երբոր Յովսէփայ զինքը տանելու համար զրկած սայլերը տեսաւ, սիրտը վառեցաւ ու ըսաւ. « Ասկէց մեծ ինչ բան կրնայ լինել ինձ որ Յովսէփ որդիս կենդանի է. քանի որ չեմ մեռած երթամ տեսնեմ զինքը »: Շուտ մը պատրաստեցաւ եւ բոլոր տղոցմովն ու թոռներովը ճամբայ ելաւ: Բերսաբէէ որ հասաւ՝ Աստուծոյ զոհեր մատոյց, ու տեսիլքին մէջ տեսաւ զԱստուած որ զինքը քաջալերեց որ չվախնայ եգիպտոս իջնալու. « Հոն, ըսաւ, գրեզ մեծ ազդ մը պիտի ընեմ: Ես քեզի հետ եմ »:

Յակոբ եգիպտոս կհասնի. — Երբ Յակոբ իւր որդովքը մօտեցաւ յեգիպտոս, առջեւէն զՅուդան Յովսէփին զրկեց որ իւր Գեսեմ հասնի իմացընէ: Մէկէն կառքը լծեց Յովսէփ, հօրն առջեւը ելաւ, եւ զինքը տեսնելուն պէս՝ վազեց վիզը պլլուեցաւ եւ սաստիկ լացաւ: « Մեռնիմ այսուհետեւ, ըսաւ լալով Իսրայէլ, որովհետեւ երեսդ տեսայ, որդեակ իմ: — Ահա կերթամ, ըսաւ Յովսէփ հօրն ու եղբարցը, գալերնիդ Փարաւոնին իմացունելու. եւ թէ որ « զձեզ կանչելու եւ հարցընելու լինի թէ արուեստնիդ « ինչ է, զրուցեցէք թէ ծառայքդ իմանկութենէ հետէ

«Հովիւ եմք. որպէս զի զձեզ Գեսեմ՝ բնակեցընէ»։ Եւան՝ Փարաւոնի առջեւը, Յովսեփայ պատուիրածին պէս ըրին, եւ Փարաւոն հրաման տուաւ Յովսեփայ որ իւր ոչխարներուն վրայ իրենցմէ վերակացու դնէ։ Ուզեց նաեւ հայրերնին տեսնել. տարիքը հարցուց իմացաւ որ հարիւր երեսուն տարեկան է եղեր, եւ հրամայեց որ զինքը բոլոր իւր ըն-

տանեօքը, որ եօթանասունեւհինգ հոգի էին, եգիպտոսի ծայրը՝ Կարմիր ծովուն ու Նեղոսի մէջտեղը Գեսեմ ըստած բարեբեր երկիրը բնակեցընեն, եւ այն սովուն ժամանակ ամենայն կարօտութիւննին հոգան (1840)։

Մահ Յակոբայ. — Եգիպտոսի մէջ դեռ տասներօթը տարի ապրեցաւ Յակոբ. եւ երբոր հարիւր քառասունեւ եօթը տարեկան եղաւ եւ մեռնիլը մօտեցաւ, կանչեց Յովսէփ որդին ու «Երգում՝ ըրէ ինձ, ըսաւ, որ զիս Եգիպտոս պիտի չթաղես, այլ հարցս գերեզմանը, որպէս զի անոնց հետ ննջեմ»։ Եւ Յովսէփ երգուեցաւ։ Քիչ ժամանակէն երբոր լսեց թէ հայրը մեռնելու վրայ է, մէկէն Մանասէ եւ Նփրեմ երկու որդիքն հետը առաւ եկաւ։

Յակոբ լսելուն պէս թէ Յովսէփ եկեր է, զօրացաւ ելաւ, անկողին մէջ նստաւ, դիրքն առաւ պագաւ թոռունքը, «Փառք Աստուծոյ, ըսաւ, որ ոչ միայն քու տեսութեանդ ունեցած կարօտս լցուց, այլ եւ որդիքդ ցուցուց ինձ»։ Հօրը ծնդէն վար առաւ զանոնք Յովսէփի, եւ քովը չղքեցուց որ անոնց վերջին օրհնութիւնը տայ. եւ երբոր տեսաւ որ նա աջ ձեռքը փոխանակ անդրանկին Մանասէին վրայ դնելու՝ եփրեմին վրայ դրաւ, ու ձախը Մանասէին, կարծեց թէ անուշադրութեամբ եւ կամ՝ աչքը չտեսնելուն համար կսըխալի, «Հայր, անդրանիկը սա է» ըսելով՝ կամացուկ

մը ծերունւոյն դողդոջուն աջը վերուց ու կողքէր Մանասէին վրայ դնել. «Գիտեմ, որդեակ, գիտեմ, ըսաւ հայրը. երկուքն եւս պիտի մեծնան ու բազմանան, բայց պզտիկը մեծէն աւելի պիտի զօրանայ, աճի ու բազմանայ, եւ որդիքը ամենայն աղգաց մէջ պիտի տարածուին»։

Յետոյ կանչեց նաեւ իւր որդիքը, օրհնեց զիրենք ու ամէն մէկուն ու անոր ցեղին վրայ մարգարէութիւններ ըրաւ, որոց մէջ անուանի է Յուդային ըսածը, Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի գալուստը նորա ցեղէն գուշակելով։

«Յուդա, զքեզ պիտի օրհնեն եղբարքդ. քո հօր որդիքը՝ քեզ երկրպագութիւն պիտի ընեն, ըսաւ. ձեռքդ թըշնամեաց վրայ պիտի ծանրանայ։ Կորիւն առիւծու, Յուդա, շառաւիղի պէս վրայի պատեանդ պատռեցիր ելար,

« որդեակ. առիւծի պէս քնացար. ո՞վ պիտի համարձակի ըզ-
 « քեզ արթնցունել: Յուդայէն իշխան չպակսի մինչեւ
 « որ դայ նա՝ որուն են հանդերձեալք, եւ ինքն է հեթա-
 « նոսաց ակնկալութիւնը »:

Յովսեփայ ալ այսպէս ըսաւ. « Որդեակ աճեցեալ Յով-
 « սէփ, որդեակ աճեցեալ նախանձելի. որդեակ իմ՝ մա-
 « տաղ, առ իս դարձիր. բանօտարկուք կբամբասէին զքեզ
 « ու կդատապարտէին. քաջ աղեղնաւորք վրադ ոխ պահե-
 « ցին, աղեղնին փշրեցին, ու Աստուածն Յակոբայ անոնց
 « թեւերուն ջղերը լուծեց, եւ երկնքի բոլոր օրհնութիւնը
 « վրադ իջեցուց, Հօրդ ու մօրդ օրհնութիւնը միշտ վրադ
 « լինի »:

Յետոյ պատուիրեց իրենց որ մարմինը հարցը գերեզ-
 մանը տանին՝ Մամբրէի ձորը այրին մէջ թաղեն, եւ մե-
 ռաւ խաղաղութեամբ: Վրան ընկաւ լացաւ Յովսէփ, համ-
 բուրեց զինքը, եւ դիազարդաց յանձնեց որ ըստ սովորու-
 թեան եգիպտացւոց զինքը զմռսեն: Եօթանասուն օր բո-
 լոր եգիպտոս սուգ մտաւ: Փարաւոնին հրամանովը բո-
 լոր իշխանք եւ մեծամեծք իրենց կառքերովն ու ձիերովը
 յուղարկաւորութեան հանդիսին հետ գնացին տէրութեան
 սահմանադուլը՝ Յորդանան գետին անդիի կողմը. մտան
 Քանանացւոց երկիրն ու հոն եւս եօթը օր սուգ բռնեցին,
 մինչեւ ամէն Քանանացիք կըսէին. « Մեծ սուգ ունին եգիպ-
 տացիք »: Անկէց առաւ Յովսէփ հօրը մարմինը եղբարցը
 հետ տարաւ Եփրոնի ագարակը այրին մէջ Աբրահամու՝
 Սառայի, Իսահակայ, եւ Ռեբեկային քով թաղեց, ուր ին-
 քը Յակոբ տարեր թաղեր էր նաեւ իւր առաջին կինը՝
 Լիան (1825):

Մահ Յովսեփայ. — Այն որդիական վերջին պարտքն եւս
 մեծաշուք հանդիսիւ կատարելէն յետոյ դարձաւ Յովսէփ
 եգիպտոս. հետը դարձան նաեւ եղբարքը, եւ վախճալով
 որ չլինի թէ նա իրենց նորա ըրած չարեաց համար վրա-
 նին ոխ պահելով վրէժ առնու, եկան իրեն ըսին թէ.
 « Հայրերնիս երգմնեցուց զմեզ որ գանք քեզ իւր կողմա-
 նէ զրուցեմք որ մեր յանցանքին ներես ». եւ ընկան ոտքը
 « Քու ծառայքդ եմք » ըսին: Յովսեփայ սիրտը լեցուեցաւ

լացաւ. «Մի վախճաք, ըսաւ, ես ալ Աստուծոյ ծառան եմ. յիրաւի դուք ինձ չարիք ընել ուզեցիք, բայց Աստուած զչարն իբարին դարձուց». եւ ուրիշ այսպիսի սիրալիր խօսքերով սիրտ տուաւ, քաջալերեց զիրենք:

Վրան շատ տարի ալ անցաւ, ծերացաւ Յովսէփ եւ թոռանցը թոռները տեսաւ: Երբոր իմացաւ թէ իւր վախճանն եւս հասեր է, կանչեց եղբարքը, երգուընցընելով ապսպրեց իրենց ու ըսաւ. «Ահաւասիկ ես կ'մեռնիմ. բայց «երբոր այցելու թիւն ընէ ձեզ Տէր, եւ զձեզ եգիպտոսէ «հանելով՝ Աբրահամու, Իսահակայ եւ Յակոբայ խոստացած «երկիրը տանի, իմ ոսկորներս եւս հետեւնի՞դ տանիք»: Ութսուն տարի բազում իմաստութեամբ եւ փառօք եգիպտոսը կառավարեց, եւ հարիւր տասը տարեկան վախճանեցաւ Յովսէփ:

Հետը տարաւ Մովսէս անոր ոսկորները, եւ Աւետեաց երկրին տիրելէն յետոյ՝ Սիւքեմայ ագարակին մէջ թաղեց, զոր հայրը Ամուրհացուցմէ հարիւր ոչխարի գներ էր:

Յովսէփ նահապետը հին Կտակարանին մէջ սքանչելի օրինակ է Քրիստոսի Տեառն մերոյ, որ իրեն պէս վաճառեցաւ, երկու յանցաւորաց մէջ պատժեցաւ, անյիշաչարութեամբ իւր թշնամեաց ներեց, եւ թէ իւր ազգին եւ թէ օտար ազգաց փրկիչն եղաւ:

այսպէս

Պ Լ Ո Ւ Խ Ե.

ՅՈՐ ԵՐԱՆԵԼԻՈՅՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Յոր երանելի . իւր հարստութիւնն ու մեծութիւնը : — Աստուած Յորայ համբերութիւնը կփորձէ : — Յորայ բարեկամները : — Յանդիմանութիւնք բարեկամացն : — Յորայ պատասխանը : — Վարձատրութիւն Յորայ :

(2000)

Յոր երանելի . իւր հարստութիւնն ու մեծութիւնը : — Եղովնայեցոց աշխարհին մէջ Պաղեստինու հարաւակողմը Օսիդ կամ Հուս ըստած երկրին մէջ Յոր անունով մէկը կար , որ ճշմարտասէր , անարատ , արդար եւ աստուածապաշտ մարդ մի էր , եւ ամէն տեսակ չարութենէ ու մեղքէ կփախցէր : Եօթը մանչ զաւակ ունէր , երեք ալ աղջիկ . Եօթը հազար ոչխար , երեք հազար ուղտ , հինգ հարիւր զոյգ եզ , եւ հինգ հարիւր մատակ էջ . բաղմաթիւ էին ծառայքը , եւ անունը բոլոր արեւելքի մէջ մեծ ու փառաւորեալ :

« Յայնժամ , կըսէ ինքն իսկ իւր բերնովը , Աստուած « էր իմ պաշտպանս . իւր ճրագը գլխուս վրայ կշողար , « եւ խաւարի մէջ նորա լուսովը կը պլէի : Մեծութեամբ լե- « ցուած էի , եւ չորս կողմն ծառաներս կպատէին : Ճամ- « բաներս կարագով կթրջուէին , եւ լեռներս կաթով կոռո- « գուէին : Երբոր առաւօտը գուրս կելլէի , հրապարակին մէջ « բարձր աթոռ մը ինձ կպատրաստուէր . կտեսնէին զիս ե- « րիտասարդք ու մէկդի կը աշուէին , ծերք ոտքի վրայ կե- « լէին , եւ իշխանք խօսքերնին կզադրեցընէին : Խօսքերս « լսողները երանի կուտային ինձ , եւ զիս տեսնողներն ըրա- « ծիս վկայութիւն կուտային . վասն զի հզօրին ձեռքէն աղ- « քատը կփրկէի , եւ անօգնական որբին կօգնէի : Խեղճերուն « օրհնութիւնը վրաս էր միշտ , եւ այրւոյն բերանը միշտ

« զիս կօրհնէր, վասն զի արդարութիւնն ու իրաւունքը կը ըկ-
 « նոցի պէս վրաս հազաժ էի, անիրաւաց կզակը կխորտա-
 « կէի, եւ անոնց ժանեաց մէջէն իրենց յափշտակածը կկոր-
 « զէի կհանէի: Աչք էի կուրաց, եւ ոտք կաղաց, հայր էի
 « տկարաց: Կըսէի. թերեւս հասակ իմ ծերասցի, եւ արմա-
 « ւենւոյն պէս շատ ժամանակ ապրիմ, վասն զի արմատս ջրի
 « վրայ է, եւ ճիւղերուս վրայ երկնքի ցօղը կիջնայ. փառքս
 « օրէ օր պիտի աւելնայ, եւ աղեղս ձեռքիս մէջ պիտի զօ-
 « րանայ: Ամէնքը լռութեամբ ինձ մօտիկ կընէին, եւ ա-
 « մէնքը յինէն խորհուրդի կսպասէին: Խնդալից կլինէին
 « երբոր հետերնին կխօսէի, եւ իբրեւ ծարաւի երկիր մը որ
 « անձրեւի կսպասէ՝ այնպէս եւ նոքա իմ՝ խօսքիս կսպա-
 « սէին: Մէջերնին զօրաւոր թագաւորի մը պէս էի, եւ մը-
 « խիթարիչ վշտացելոց »:

Բայց այնչափ մեծութեանն ու բարեյաջող երջանկու-
 թեանը մէջ չէր մոռնար Յոր զԱստուած. մինչդեռ որդի-
 քը հանապազօրեայ կոչունքներով եւ խրախճանութեամբ
 կուրախանային ու կզուարճանային, ինքը առաւօտը կա-
 նուխ կելլէր, որդւոցը թողութիւն Աստուծոյ զոհ կմատուցա-
 նէր, որպէս զի անոնց մեղացը թողութիւն տայ Աստուած:

Աստուած Յորայ համբերութիւնը կփորձէ: — Օր մը հրեշ-
 տակներն Աստուծոյ առջեւը եկան. եկաւ նաեւ սատանան,
 Աստուծոյ վրէժխնդրութեանցը պաշտօնեան: « Ուստի կու-
 գաս, հարցուց իրեն Տէր: — Բոլոր երկրիս վրայ պտըտեւէն
 կուգամ, պատասխանեց սատանան: — Յոր ծառաս տեսար,
 ըսաւ Աստուած: Երկրիս վրայ իրեն պէս անարատ, ճըշ-
 մարտասէր, աստուածապաշտ եւ ամէն տեսակ չար բանե-
 րէն փախչող մարդ չկայ: — Միթէ Յոր ձրի կպաշտէ զՏէր,
 պատասխանեց սատանան. միթէ անոր փոխարէն զինքն ու
 տունը չօրհնեցիր: Եկ մէյմը ձեռքդ վրան զարկ եւ խեղ-
 ճութեան հասնի, կտեսնես թէ ինչպէս երեսդ իվեր կա-
 նիծէ իսկ զքեզ: — Եթէ այդպէս է, ահա քեզ թողում բո-
 լոր անոր ստացուածքը. միայն իրեն մի գպչիր » ըսաւ Աս-
 տուած. եւ մէկէն Յորայ փորձութիւնն ու թշուառութիւ-
 նը սկսաւ: Յանկարծ մէկը կուգայ կպտամէ իրեն թէ « Ա-
 ւազակները եկան, հերկող եզներդ ու արածող էշերդ բո-

լորը յափշտակեցին տարին, պահապաններդ եւս մեռուցին. անոնցմէ ես միայն ազատեցայ » :

Դեռ խօսքը բերանն էր, ուրիշ մը կհասնի կըսէ թէ « Երկնքէն կրակ իջաւ, ոչխարներդ հովիւներովն այրեց լափեց, եւ ես միայն ազատեցայ » :

Սա խօսքը դեռ չաւարտած՝ երրորդ մը կուգայ. « Երեք խումբ ասպատակաւորներ եկան, կըսէ, ուղտերդ տարին եւ պահապանները մեռուցին. միայն ես կըցայ փախչիլ » :

Եւ նա մինչդեռ կխօսէր, ետեւէն չորրորդ մը կհասնի ու կըսէ. « Երբոր ուստեքդ ու դստեքդ իրենց մեծ եղբօր տունը կուտէին կխըմէին, յանկարծ անապատէն սաստիկ հողմ մը ելաւ, տունը կործանեց եւ ինձմէ զատ մէկը ողջ չմնաց » :

Լսեց Յոբ այս ամէն անակնկալ ահաւոր գուժերը, բայց չխռովեցաւ ամենեւին. ելաւ վրայի լաթերը պատռտեց, գլխուն մազերը կտրեց, եւ առանց բերնէն դանգատանաց խօսք մը հանելու՝ հիանալի համակերպութեամբ մը գետին ընկաւ, Աստուծոյ երկրպագութիւն ըրաւ ու ըսաւ. « Մերկ եկայ աշխարհ, եւ նորէն մերկ պիտի դառնամ. Աստուած « տուաւ, Աստուած առաւ. ինչպէս որ կամեցաւ՝ այնպէս « ալ եղաւ. Աստուծոյ անունը օրհնեալ լինի » :

Երբ այսպէս սատանային յոյսը պարապ ելաւ, եւ Աստուած նորէն սկսաւ Յոբայ աստուածապաշտութիւնն ու համբերութիւնը գովել, « Ի՞նչ զարմանք, պատասխանեց սատանան. որովհետեւ իրեն չդըպայ՝ անոր համար հոգը չեղաւ. թէ որ իւր մարմնոյն վնաս հասցունէի՝ կտեսնէիր թէ ինչպէս զքեզ կանխէր » : Հրաման տուաւ Աստուած որ Յոբայ մարմնոյն ինչ որ ուղէ՝ ընէ, միայն հոգւոյն չըդպչի : Եւ ահա մէկէն սատանան՝ գլխէն մինչեւ ոտքը սոսկալի վէրքերով ծածկեց զՅոբ, այնպէս որ խեղճը քաղաքէն դուրս աղբիւսի մը մէջ նստած՝ այն վէրքերէն վազած գարշահոտ թարախը խեցիով մը կմաքրէր, եւ փառք կուտար Աստուծոյ :

Խորագէտ բանսարկուն Յոբայ կինը ողջ պահեր էր, որպէս զի անոր ձեռքովը զինքը յուսահատութեան մէջ ձըգէ ու Աստուծոյ դէմ տփգոհալ տայ : Եւ յիրաւի, կինը

էրկանը քաշած խեղճութեանը չդիմանալով՝ եկաւ ըստ
անոր. «Մինչեւ երբ պիտի համբերես. ահա անունդ ջրն-
« ջուեցաւ աշխարհիս վրայէն. մանչ ու աղջիկ զաւակներդ՝
« իմ արգանդիս ծնունդները՝ մեռան գնացին. Աստուծոյ
« դէմ բան մը զրուցէ որ դու եւս մեռնիս երթաս, եւ այս-
« պէս դռնէ դուռ իյնալէն ազատիմ» : Կնոջը յուսահատա-
կան յանդիմանութեամբն եւս Յոբայ հաստարմատ առաքի-
նութիւնը չսասանեցաւ : Այրն Աստուծոյ կարեկցաբար նայ-
եցաւ վրան ու ըսաւ. « Իրաւ որ անդգամ կնոջ մը պէս խօ-
« սեցար. բարիքն որ առինք վայելեցինք, չարեաց պէտք
« չէ որ համբերեմք » :

Յոբայ բարեկամները : — Երեք բարեկամ՝ Թազաւորներ՝
Նիխազար Թեմնային, Բաղդաս Սօքեցին եւ Սովիսար Մինեցին
լսելով Յոբայ գլխուն եկած թշուառութիւնը, քովն եկան
որ մխիթարեն զինքը : Հազիւ կրցան ճանչնալ իրենց հին
բարեկամը, եւ այնպէս վշտացան որ սրտերնին վրան կը-
տըրտելով սկսան լալ մեծաձայն. իրենց վրայի պատմութեա-
նը պատրուտեցին, գլուխնին հող ցանեցին, եւ եօթն օր եօ-
թը գիշեր Յոբայ առջեւը առանց խօսելու կեցան, մինչեւ
որ Յոբ չկարենալով նոցա լռութեանը համբերել՝ բերանը
բացաւ ու ցաւագին սրտով գոչեց .

« Կորսուի այն օրը՝ յորում ես ծնայ, եւ այն գիշերը՝ յո-
« ըում ասացին թէ ահա արու զաւակ մը ծնաւ. խաւարի

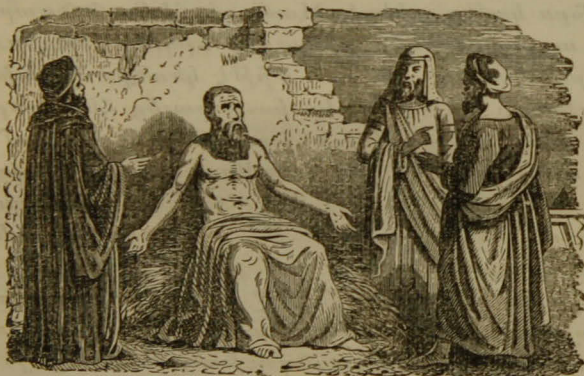
« այն օրը , եւ Աստուած վերէն զայն չվնտռէ : Անոր վրայ եր-
 « բէք լոյս չծագի . խաւար եւ ստուերք մահու իրենց առնուն
 « զայն ու մէջ պատէ վրան : Անիծեալ լինի այն օրն ու գիշե-
 « րը , եւ խաւարի մէջ կորսուի : Ո՛չ տարւոյն օրերուն մէջ
 « գտնուի , եւ ոչ ամսոց օրերուն մէջ համբուի : Այլ այն գի-
 « շերը ցաւոց գիշեր լինի , եւ ուրախութիւն՝ ցնծութիւն եր-
 « բէք վրան չտեսնուին : Այն գիշերոյն աստեղքը խաւարին
 « սպասէ , եւ լոյս չտեսնէ . . . ինչո՞ւ ծնայ ես , եւ կամ ին-
 « չո՞ւ մօրս կաթը դիեցի : Վասն զի հիմա հանդարտ կրկե-
 « նայի ու քուն կլինէի կհանգչէի երկրիս թագաւորաց ու
 « խորհրդականաց հետ . . . Միթէ կեանքս միշտ խաղաղա-
 « սէր չեղաւ : Միթէ երբէք խաբեբայից հետ քալեցի , եւ
 « ոտքս դէպ ինենգութիւն խոտորեցան , եւ կամ ուրիշի
 « կնոջ վրայ աչք ձգեցի : Թող Աստուած կռէ զիս արգա-
 « րութեան կշիռքին մէջ , եւ տեսնէ իմ անմեղութիւնս :
 « Միթէ մերժեցի զարդարութիւն իծառայից իմոց՝ մոռ-
 « նալով որ զիս ստեղծողը ստեղծած է նաեւ իմ գերիս ,
 « եւ մօրերնուս արգանդին մէջ զմեզ հաւասար քրած է :
 « Այլեւոյն ու որբոյն օգնեցի , աղքատին ողորմեցայ , մեր-
 « կին կռնակը ծածկեցի , պանդուխտն ընդունեցայ , եւ յոյսս
 « ու վստահութիւնս ոսկոյս վրայ չդրի : Արեւը մտաւ ,
 « լուսնի լոյսը նուաղեցաւ . եւ ըսի , Անոնք Աստուած չեն ,
 « ձեռքերս երբէք համբոյր մի իշրթանցս անոնց չըրկե-
 « ցին : եւ սակայն բարկութեան օրը վրաս ծագեցաւ » :

Յանգիմանութիւնք բարեկամացն Յոբայ : — Թէպէտ եւ
 եղիսիազ Թեմնացին իւր բարեկամին սոսկալի աղետիցը վը-
 րայ ապշեցաւ , սակայն անոր խօսքերը պարծենկոտութեան
 տեղ դնելով սկսաւ երեսը զարնել .

« Պէտք չէ ինքզինքդ անմեղ կարծես , կըսէր . անտարա-
 « կոյս ծածուկ մէկ մեղքի մը համար պատժուած ես դուն .
 « Ո՞ր մարդը կայ որ Աստուծոյ առջեւը անարատ լինի : Աս-
 « տեղք անգամ սուրբ չեն նորա առջեւը , թող թէ մարդ՝
 « երր , եւ որդի մարդոյ՝ որդն : Թէ որ հրեշտակք Աստու-
 « ծոյ դէմ մեղանջեցին , ապա ո՞ւր կմնայ մարդս : Ես տեսեր
 « եմ անդգամներ որոց երջանկութիւնը խորարմատ կաշնիի
 « պէս հաստատուն կերեւար , եւ յանկարծ նոցա կործանի-

« լը տեսայ : նոցա ժողվածը՝ արդարք պիտի ուտեն , բայց
« իրենք եւս ազատ պիտի չլինին իջարեաց . վասն զի մարդս
« ցառոց համար ծնած է , ինչպէս արծուոյն ձագերը օդին
« մէջ բարձր թռչելու համար : Երանի այն մարդուն զոր
« Տէր ինքնին կյանդիմանէ . ուստի մի մերժեր , Յոբ , Աս-
« տուծոյ խրատը » :

Բայց Յոբ իր ըրած գանգատները կարգարացընէ , եւ վախ-

նալով որ համբերութիւնը հատնի՝ մեռնիլ կուզէ ու կըսէ .

« Ո՛չ ապաքէն մարդուս վարքը երկրիս վրայ փորձու-
« թեան պէս բան մի է , եւ կեանքը իբրեւ առօրեայ վարձ
« վարձկանի : Յաւագին գիշերներ տրուած են ինձի . երբ
« քուն կլինիմ , կըսեմ թէ Ե՞րբ ցորեկ պիտի գայ . եւ երբ
« կենեմ՝ երբ իրիկուն պիտի լինի կըսեմ : Մարմինս որդե-
« բու զազրութեանը մէջ կթաթաւի , եւ թարախ քերելով
« հողի կոշտերը մաշեցի . . . : Ալ իմ կեանքս շունչ մի է ,
« եւ կորսնցուցած երջանկութիւնս՝ աչքերս ոչ երբէք պի-
« տի տեսնեն : Ինչպէս որ ամպը կիարատի կանցնի , այն-
« պէս կիջնի մարդ իստուերս մահու : Արդ ահա իհող կը-
« գառնամ , եւ թէ որ առաւօտը զիս փնտռես՝ ոչ եւս պի-
« տի գտնես » :

Բաղդատ Սօքեցին եւս ջանաց յորդորել զՅոբ որ Աս-
տուծոյ կամացը հնազանդի , եւ անոր ըրած կարգաւորու-
թեանը սիրով համբերէ :

Սովորար Մինեցին ալ իւր երկու բարեկամացը պէս ըսկրասա Յոբայ երեսը զարնել նորա յանձնապատասխանութիւնն ու կարծեցեալ ամբարտաւանութիւնը :

Յոբայ պատասխանը : — Բայց վերջապէս արդարոյն համբերութիւնը կհասնի . այն սուտ իմաստութեան վրայ բարկութիւնը կենէ, ու « Միթէ դո՞ւք միայն մարդիկ էք, « կգոչէ, եւ կամ ձեզի հետ պիտի վախճանի իմաստութիւնը » : Յետոյ բարեկամացը խստութեանը վրայ կգանդատի, որ փոխանակ իրեն ցաւակից լինելու եւ մխիթարութիւն տալու, խիստ խօսքերով սիրտը կծակէին, եւ կգոչէ . « Գարշեցան ինձմէ ծանօթքս, եւ սիրելիքս եկան « վրաս յարձակեցան : Մորթոյս տակը փտտեցաւ մարմինս, « ու ոսկորներս դուրս ընկան : Ողորմեցարուք ինձ, ողորմեցարուք, ո՞ր բարեկամք, վասն զի Աստուծոյ ձեռքը վրա « ըսա ծանրացաւ : Միթէ Աստուծոյ ըրածը բաւական չէ որ « դուք ալ զիս կհալածէք, եւ մարմնովս չէք կշտանար » :

Սակայն բազմաչարչար նահապետին բերնէն Աստուծոյ արդարութեանը վրայ մէկ քանի տարակուսի խօսքեր կամ գանդատներ ալ ելեր էին : Եղիուս Բուզացի՝ որ երեք թագաւորաց հետ եկեր էր, սքանչելի պերճախօսութեամբ Աստուծոյ դատաստանաց արդարութիւնը ցուցանելով՝ յորդորեց զՅոբ զղջալու եւ Աստուծոյ կամացը հնազանդելու :

Վարձատրութիւն Յոբայ : — Վերջապէս կիսոնարհի Յոբ Աստուծոյ առջեւ . Աստուած ալ կներէ անոր, եօթը տարուան քաշած անտանելի ցաւերն ու նեղութիւնը բաւական կհամարի, կորուսածին կրկինը կպարգեւէ անոր . նորէն եօթը մանչ եւ երեք աղջիկ կունենայ Յոբ, եւ անոնց որդիքն ու թոռունքը կտեսնէ : Աստուծոյ հրամանաւը եօթը զուարակ եւ եօթը խոյ ողջակէզ կմատուցանէ իբրաւութիւն իւր երեք բարեկամացը՝ որոց Յոբայ սիրոյն համար կներէ Աստուած : Կմխիթարուին կուրախանան եւ նոքա իրենց բարեկամին աստուածային վարձատրութիւնը տեսնելով, եւ կգառնան իրենց երկիրը : Անդին նաեւ Յոբայ եղբայրները, քոյրերն ու բարեկամները գլխուն եկած թըշուառութիւնը կիմանան, կուգան իրեն ուրախակից կլի-

նին ու ընծաներ կընեն: Անկէց ետքը դեռ հարիւր եօթանասուն տարի կապրի Յօբ, եւ ծերացեալ եւ լի աւուրքք 248 տարեկան կվախճանի, համբերատար համակերպութեան չքնաղ օրինակ թողլով յաշխարհի:

Իւր ցաւագին խօսակցութեանցը մէջ փափագ մը յայտնած էր երանելին՝ որ բոլոր քաջածներուն պատմութիւնը դրուի ու որդւոց որդի մնայ: Այնպէս ալ եղաւ: Մովսէս, ինչպէս հաւանականագոյն կարծիքն է, թարգմանեց զայն եբրայեցերէն յօրինակ իւր ժողովրդեանը: Բայց Յօբայ ըսքանչելի համբերութիւնը՝ ամենայն ազգաց օրինակ կրնայ լինել, եւս առաւել մեզ քրիստոնէիցս, որ իրեն քաջածները լսելով ու ցոլցուցած զարմանալի համակամութիւնն ալ տեսնելով՝ պէտք է վառուիմք ո՞ր եւ իցէ վիշտ եւ ճախորդութիւն սիրով ընդունելու Աստուծոյ ձեռքէն, որ ինչպէս զբարիս՝ նոյնպէս եւս զչարիս գիտէ իփրկութիւն մեր եւ յօգուտ տնօրինել:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ.

ԵԼՔ ԻՍՐԱՅԵԼԱՅԻՈՅ ՅԵԳԻՊՏՈՍԷ

Իսրայելացւոց Եգիպտոսի մէջ քաշած նեղութիւնը : — Մովսէս կծնանի . ջրէն կազատի : — Մովսէս Մադխամու երկիրը կփախչի : — Աստուած զՄովսէս կը ղըրկէ որ եղբարքը Եգիպտոսի գերութենէն ազատէ : — Մովսէս կզատուի իւր աներէն : — Տասն հարուածք Եգիպտոսի : — Պասեք : — Ելք Իսրայելացւոց յեգիպտոսէ : — Լուսաւոր ամպ մը կառաջնորդէ Իսրայելացւոց : — Փարաոն Իսրայելացւոց ետեւէն կվազէ : — Անցք Կարմիր ծովու : — Երգ Մովսէսի : — Իսրայելացւոց անապատին մէջ համբորդութիւնը . Մեռա : — Լորամարգին . Մանանայ : — Քորեբայ աղբիւրը : — Ամաղեկացւոց կոտորածը : — Յոնոր , ու տուած խորհուրդը :

(2003—1645)

Իսրայելացւոց Եգիպտոսի մէջ քաշած նեղութիւնը : — Յովսեփայ մահուանէն ետքը Յակոբայ որդիքը , որ եօթանասուն հոգի միայն էին իրենց եկած ժամանակնին , ըստ խոստմանն Աստուծոյ՝ քիչ տեսնէն այնչափ բազմացան՝ որ առանձին ժողովուրդ մը դարձան՝ Իսրայելացիք , Եբրայեցիք կամ Հրեայք անուանով . բոլոր երկիրը տարածեցան , եւ սկըսան Եգիպտացւոց վախ բերել : Յովսեփայ ըրած աղէկութիւնները կամաց կամաց մոռցուեցան : Թագաւորները տեսնելով Իսրայելացւոց բազմութիւնը , քաղաքական վախ մը վրանին տիրեց : Ասոնցմէ մէկը կանչեց իւր իշխաններն ու ըսաւ . « Ահա Իսրայելի որդւոց ազգը մեծ է զօրութեամբ , եւ կզօրանայ քան զմեզ : Եկէք այնպիսի բան մը հնարեմք որ աւելի չբազմանան . մի գուցէ պատերազմ ունեցած ժամանակնիս՝ թշնամեաց հետ միանան , եւ մեզի դէմ պատերազմելով՝ ենեն երթան մեր երկրէն : » Եւ ըսկըսաւ նեղել չարչարել զանոնք , եւ հասարակաց շէնքերուն վրայ անխնայ աշխատեցնել . վրանին գործակալներ դրաւ , ու Փիղոն , Ռամսէս եւ Ուն (Արեգ քաղաք) ամուր

քաղաքները շինել տուաւ նոցա : Բայց Իսրայելացիք ո՛ր-
չափ որ կ'չարհարուէին, այնչափ աւելի կ'շատնային : Յու-
սահատեցաւ Փարաւոն, եւ հրաման հանեց որ Իսրայելա-
ցւոց նոր ծնած բոլոր արու տղայքը նեղոս գետը ձգուին :

Մովսէս կ'ծնանի, ջրէն կազատի : — Այն անգութ հրա-
մանէն քիչ մը ետքը Դեւեայ ցեղէն Ամրաւ անունով մէկը
զաւակ մը ունեցաւ : Խեղճ մայրը Յովքաբէթ՝ որդւոյն կայ-
տառութիւնը տեսնելով՝ ամենայն ջանք ըրաւ որ զանիկայ
Ժածուկ պահէ . եւ երեք ամիս պարտըկելէն յետոյ վախ-
ցաւ որ օր մը յանկարծ կիմացուի . ուստի եւ բարակ ե-
ղէգներով հիւստեած անտուկ մը առաւ , կպրաձիւթով ծե-
փեց զայն , որդին մէջը դրաւ ու գետին եզերքը տարաւ
ձգեց : Տղուն քոյրը Մարիամ՝ չկարենալով եղբօրմէն զա-
տուիլ, հեռուն կեցած՝ անոր գլխուն գալիքը կ'զիտէր :

Այն միջոցին Փարաւոնին աղջիկը իջեր՝ գետոյն մէջ կը-
լուացուէր, նաժիշտներն ալ գետեզերքը կ'քալէին . սըն-
տուկն որ տեսաւ՝ հետաքրքրութիւնը շարժեցաւ, մէկը
զըրկեց որ առնու իրեն բերէ : Բանայ տեսնէ որ մէջը գե-
ղեցիկ տղայ մը կուլայ . գլխացաւ վրան . « Անշուշտ եբրայե-
ցւոց տղոցմէն է » ըսաւ, եւ ուզեց անոր կեանքն ազատել :
Մարիամ սիրտ առած՝ համարձակեցաւ եկաւ, « Կուզես, ը-
սաւ, երթամ քեզ եբրայեցի կին մը կանչեմ որ տղան մեծ-
ցընէ » : Այս ըսելով վազեց կանչեց մայրը . Փարաւոնի աղ-
ջիկն անոր յանձնեց տղան , եւ խոտացաւ առատ վարձ
տալ՝ եթէ լաւ հոգայ մեծցունէ զնա : Խեղճ մօրը սրտին
անակնկալ ուրախութեանը չափ չկար . գրկեց տարաւ մեծ-
ցուց որդին, եւ բերաւ Փարաւոնի աղջկան տուաւ՝ որ ի-
րեն որդեգիր ըրաւ, եւ անունը դրաւ Մովսէս, որ ջրէն ա-
զատած կնշանակէ :

Մովսէս Մարիամու երկիրը կ'փախչի : — Մովսէս Փարա-
ւոնի պալատին մէջ իբրեւ անոր թոռը մեծնալով՝ եգիպ-
տացւոց քուրմերէն ամէն տեսակ գիտութիւն սովորեցաւ,
եւ մոքով ու մարմնով մեծցաւ ուժովցաւ : Սակայն այն ա-
մենայն փառաց եւ պատուոյ մէջ չէր մոռնար նա ոչ իւր
ծնունդը եւ ոչ իւր ժողովուրդը : Քանի որ Իսրայելացւոց

քաջած հալածանքն ու չարչարանքը կտեսնէր՝ սիրտը կը-
կտրրտէր ու բարկութեամբ կլեցուէր: Օր մը պտրտելու
ելած ժամանակը՝ կտեսնէ որ եգիպտացւոյն մէկը Իսրայել-
ացի մը բռնած կձեծէ. չորս կողմը նայեցաւ, տեսաւ որ
մարդ չկայ, դարկաւ սպաննեց զեգիպտացիին ու աւագին
տակը թաղեց: Երկրորդ օրն ալ տեսաւ որ երկու Հրեայ
իրարու հետ կկռուին. մօտեցաւ աւելի ու ժողին, « Ինչո՞ւ
եղբորդ կզարնես » ըսաւ: Նա ալ դարձաւ, « Զքեզ մեր վը-
րայ ո՞վ իշխան եւ դատաւոր դրեր է, ըսաւ. միթէ զիս
եւս մեռցընել կուզես » ինչպէս որ եգիպտացիին սպաննե-
ցիր »: Մովսէս, որ կարծէր թէ մէկը չէր խմացած իւր ը-
րած սպանութիւնը, սարսափեցաւ, եւ լսելով որ Փարա-
ւոն կուզէ զինքը բռնել մեռցընել, մէկէն ելաւ Ապառաժ
Արաբիոյ հարաւային ծայրը՝ Մադիանացւոց երկիրը փա-
խաւ: Այն ատենը 40 տարեկան էր:

Ճամբորդութեանը մէջ օր մը իրիկուան դէմ երբոր ջր-
հորի մը քով նստած կհանգչէր, Մադիանացւոց Յոթոր
քրմին եօթը աղջկունքը եկան որ իրենց ոչխարներուն
ջուր խմցընեն. երբոր աւագանը լեցուցին պատրաստեցին,
ուրիշ հովիւներ եկան ու թող չէին տար աղջկանց որ ի-
րենց ոչխարները ջրեն: Ելաւ Մովսէս, քաջութեամբ զանոնք
վռնտեց, ջուր քաշեց, եւ աղջկանց ոչխարներուն խմ-
ցուց: Յոթոր անոնց սովորականէն աւելի կանուխ տուն
գառնալուն վրայ զարմանալով, երբոր իրենցմէ խմացաւ
պատճառը, « Ո՞ւր է ըսաւ, այն մարդը. ինչո՞ւ թողուցիք
« որ երթայ. գնացէք կանչեցէք որ գայ մէկտեղ հաց ու-
« տեմք »: Կանչուեցաւ եկաւ Մովսէս, եւ մտածելով որ նո-
րէն եգիպտոս գառնալու յոյս չկայ, քրմին քովը բնակեցաւ,
եւ անոր Սեպտուրա աղջիկն իրեն կին առաւ, ուսկից եր-
կու որդիք ունեցաւ, Գերսամ եւ Յիսաքար:

Աստուած զՄովսէս կղերկէ որ եղբարքը եգիպտոսի գե-
րութեանէն ազատէ: — Քառասուն տարի կեցաւ Մովսէս Մա-
դիանացւոց երկիրը: Այն միջոցին Փարաւոն մեռեր էր,
բայց Իսրայելացւոց չարչարանքն ու հալածանքը չէր դադ-
րած: Նոցա ողբոց ու հեծութեանց աղաղակը մինչեւ եր-
կինք հասնելով՝ յիշեց Աստուած Աբրահամու Իսահակայ եւ

Յակոբայ հետ ըրած ուխտը . գլխացաւ անոնց սերնդոցը վրայ՝ զոր իրեն սեպհական ժողովուրդ ընտրեք էր, եւ ուրոշեց որ ազատէ զնոսա ոչ միայն նիւթական չարչարանքէ ու հալածանքէ, այլ եւ կռապաշտութեան վտանգէն, որ բոլոր երկրիս վրայ տարածուեք էր, եւ Պոսիւէին ըսածին պէս՝ ամէն բան աստուած էր՝ բաց յԱստուծոյ, եւ աշխարհս՝ զոր Բարձրեալն ստեղծեք էր իւր մեծութիւնն ու զօրութիւնը յայտնելու համար՝ ընդարձակ կռատուն մը դարձեք էր։ Այս մեծ գործողութեան կատարող զայն մարդն ընտրեց՝ որ իւր եղբարցը սիրոյն համար արքայաւայել փառքէն ու հանգստութենէն կամաւորապէս փախեք էր։

Օր մը Մովսէս աներոջը ոչխարներն արածելով՝ հասաւ մինչեւ Քորեբ լեռը . հոն մորենի մը տեսաւ՝ որ կրակ կը տրած կլառէր ու չէր հատներ։ Զարմացաւ ծերունի հովիւը, «Երթամ տեսնեմ, ըսաւ ինքնիրեն, այս ինչ զարմանալի բան է»։ Եւ ահա մորենւոյն մէջէն ձայն մը եկաւ . «Մովսէս, Մովսէս, հոս մի մօտենար . կօշիկներդ ոտքէդ հանէ, վասն զի կեցած տեղդ սուրբ է։ Ես եմ քու հարցդ «Աստուածը, Աստուած Աբրահամու, Իսահակայ եւ Յակոբայ»։ Եւ երբոր Մովսէս զարհուրած՝ նայելու չէր համարձակեք, ըսաւ անոր Աստուած . «Իսրայելի որդւոց աղաղակն «ինձ հասաւ, եւ տեսայ թէ որպիսի՝ նեղութեամբ կնեղեն «զանոնք եգիպտացիք։ Անոնց ձեռքէն պիտի ազատեմ Իսրայելացիներն ու ափսիսի երկիր մը պիտի տանիմ» որ «կաթ ու մեղր կը զխէ։ Ուստի ահա գրեզ Փարաւոնին կը յուղարկեմ, որ Իսրայելի որդիքը եգիպտոսէն հանես։ — Ես ով եմ որ եգիպտացւոց Փարաւոն թագաւորին երթամ, եւ Իսրայելի որդիքն եգիպտոսէն հանեմ» ըսաւ Մովսէս։ — «Ես քու հետդ եմ» պատասխանեց Աստուած։ — Հապա թէ որ երթամ Իսրայելացւոց զրուցեմ, թէ ձեր «հարց Աստուածը զիս ձեզի զրկեց, եւ նոքա ինձ հարցընեն թէ Անունն ինչ է, ինչ ըսեմ»։ Պատասխանեց Աստուած . «Ըսէ Իսրայելի որդւոցը թէ ՈՐ է՛ն զիս զրկեց» որ «զձեզ ազատեմ։ Մէջերնէն ծերերն առ հետդ, ու գնա «Փարաւոնին ըսէ թէ Տէր Աստուած մեր կկանչէ զմեզ որ «երեք օրուան ճամբայ երթամք անապատը, իրեն զոհեր

« Ընեմք : Դիտեմ որ զձեզ ակտի չթողու, բայց ես զինքը
 « այնպէս չարաչար ակտի պատժեմ որ ուզէ չուզէ ակտի
 « թողու : — Հապա թէ որ Իսրայելացիք չհաւատան, ը-
 « սաւ Մովսէս, եւ Աստուած քեզի երեւցած չէ ըսելով՝ չու-
 « զեն խօսքիս մօտիկ ընել, ինչ ընեմ » : Յայնժամ կամեցաւ
 Աստուած հրաշքով մը իրեն սիրտ տալ ու տարակոյսը փա-
 րատել. « Ձեռքի գաւազանդ գետինն ձգէ » ըսաւ. ձգե-
 լուն պէս՝ գաւազանը օձ դարձաւ : Սարսափեցաւ Մովսէս ու
 քովէն փախաւ. « Երկնցուր ձեռքդ, ըսաւ Աստուած, եւ պո-
 « չէն բռնէ » : Դողդըղալով բռնեց Մովսէս, եւ օձը նորէն

գաւազան դարձաւ : Բայց այնչափը բաւական չհամարեցաւ
 Աստուած. « Ձեռքդ ծոցդ դիր » ըսաւ. երբ Մովսէս դուրս
 հանեց՝ տեսաւ որ ձեռքը ձիւնի պէս բորոտեր է : « Նորէն
 « ձեռքդ ծոցդ տար » ըսաւ, մէկէն բորոտութիւնն անցաւ :
 « Թէ որ նորէն չհաւատան, ըսաւ, գետինն ջուր առ՝ գետի-
 « նը թափէ, ջուրը արիւն կդառնայ » :

Երբոր Մովսէս դարձեալ կհրաժարէր « ես նրբաձայն եւ
 « ծանրալեզու եմ » ըսելով, « Ո՞վ տուած է մարդուս բերան,
 « ըսաւ Աստուած, կամ ո՞վ ըրեր է խուն ու համրը, աչք
 « ունեցողն ու կոյրը. ո՞չ ապաքէն ես, Աստուած : Արդ դնա,
 « ես քու բերանդ կբանամ, եւ ինչ որ պէտք է խօսիս՝ քեզ
 « կիմացընեմ » : Բայց Մովսէս դարձեալ կհրաժարէր ու կա-

ղաչէր Աստուծոյ որ ուրիշ զօրաւոր մէկն առնու իրեն գործիք։ Սաստեց Աստուած, եւ հրամայեց որ երթայ, հետն առնու Ահարոն եղբայրը՝ որ աւելի ճարտասան էր. «Ահա ինքն իսկ զքեզ դիմաւորելու կուգայ, եւ զքեզ տեսնելուն շատ պիտի ուրախանայ։ Խօսէ հետն ու բոլոր ըսածներս բերանը դիր. թող ինքը քու տեղը ժողովրդեան հետ խօսի, եւ քեզի ըսածներս դու իրեն կ'յայտնես, ես ձեզի կըստովրեցնեմ ընելիքնիդ։ Գաւազանդ առ, վասն զի անով հըրաշքներ պիտի գործես»։ Մովսէսի սիրտն աւելի հանդարտեցընելու համար՝ այս եւս յայտնեց Աստուած թէ «Զքեզ մեռցընել ուզողները բոլոր մեռած են, ուստի ամենեւին «մէկէ մը մի վախնար, գնա յեգիպտոս»։

Մովսէս կ'զատուի իւր աներէն։ — Մովսէս դարձաւ աներոջը քով, ու ըսաւ անոր. «Եգիպտոս պիտի երթամ, որ «պէս զի տեսնեմ թէ եղբարքս դեռ կենդանի են». սիրով հաւանեցաւ Յոթոր։ Առաւ Մովսէս կինը, տղաքն ու գաւազանը, եւ ճամբայ ելաւ։ Ահարոն եկաւ Գորէք լեռան մօտ դիմաւորեց զինքը, պագտուեցան, մէկտեղ իջան Եգիպտոս, ազգին ծերերը ժողովեցին, ինչ որ Աստուած Մովսէսին պատուիրէր էր՝ Ահարոն պատմեց անոնց, եւ որպէս զի հաւատան՝ առջեւնին հրաշքներ ըրաւ։ Աստուծոյ իրենց ըրած այցելութեանը վրայ սաստիկ ուրախացաւ ժողովուրդը, եւ ամէնքը մէկէն գետինն ընկան երկրպագութիւն ըրին։

Մովսէս եւ Ահարոն Փարաւոնի առջեւ կ'ելնեն։ — Մովսէս եւ Ահարոն գնացին Փարաւոնի առջեւն ելան ու ըսին. «Այսպէս կըսէ Իսրայելի Աստուածը. Թող ժողովուրդս որ «երթան անապատ՝ ինձի տօն կատարեն։ — Ոչ ձեր Աստուածը կ'ձանչնամ, ըսաւ Փարաւոն, եւ ոչ Իսրայելացիքը «կ'թողում. գնացէք բաներնիդ»։ Այս ըսելով՝ մէկէն գործավարները կանչել տուաւ եւ հրամայեց որ ծանր ծանր աշխատութիւններ տան Իսրայելացւոց, որպէս զի հողինին բերաննին գայ ու մտքերնին ազատութեան վրայ չըբազի։

Ասոր վրայ Իսրայելացւոց տառապանքը սաստկացաւ. անոնք ալ Մովսէսին վրայ ընկան, ու սկսան բողոքել թէ նա եղաւ պատճառ իրենց նոր աղետիցը։ Աստուծոյ դիմեց Մով-

սէս. «Տէր, ըսաւ, ինչո՞ւ զիս Փարաւոնին զրկեցիր, թէ որ «Ժողովուրդդ փրկելու միտք չունէիր: — Գնա՛, զրուցէ Իս-
«րայելի որդւոցը, պատասխանեց Աստուած. մի՛ վախնաք,
«ես եմ՝ Տէր. զձեզ եգիպտոսէն պիտի հանեմ, անոնց ծառայ-
«ութենէն պիտի ազատեմ զձեզ բարձր բաղկաւ եւ մեծա-
«մեծ դատաստանօք, եւ պիտի տանիմ՝ զձեզ այն երկիրը
«զոր խոստացայ տալ Աբրահամի, Իսահակայ եւ Յակոբայ»:
Յետոյ զիրենք նորէն Փարաւոնին զրկեց որ Իսրայելացիները արձրկէ. եւ երբոր նա հրաշք ուզեց տեսնել, Ահարոն ձեռքին գաւազանը թափաւորին առջեւ գետին նետեց, եւ մէկէն վիշապ դարձաւ: Վախցաւ Փարաւոն. բայց որովհետեւ կախարդներն ալ իրենց գաւազանը գետին նետելով՝ վիշապ դարձուցին, Փարաւոնին սիրտը կարծրացաւ ու չուզեց հաւանիլ, թէպէտ եւ տեսաւ որ Ահարոնին գաւազանը գնաց մէկալներունը կլլեց:

Տասն հարուածք եգիպտոսի: — Փարաւոն իւր խստասրտութեանը մէջ հաստատ կմնար եւ չէր ուզեր Իսրայելացիքը արձրկել. հարկ էր նորա հպարտութեան ու յանձնապաստանութեանը սոսկալի հրաշքներով ու հարուածներով յաղթել. ուստի եգիպտոսի տաւը հաս անուանի հարուածներուն առաջինը սկսաւ:

ա) «Առաւօտը Փարաւոն նեղոս գետին եզերքը պտըտե-
«լու պիտի ելնէ, ըսաւ Աստուած Մովսէսի. օձ դարձած գա-
«ւազանը ձեռքդ բռնած՝ գնա դիմացի եզերքը կեցիր, եւ
«ըսէ իրեն. եբրայեցւոց Աստուածը զիս քեզի զրկեց ու կը-
«սէ. Արձակէ Ժողովուրդս որ երթան անապատին մէջ զիս
«պաշտեն. եւ թէ որ չթողուս, ձեռքիս գաւազանովը այս
«ջրոյն պիտի զարնեմ՝ որ արիւն դառնայ հոտի, եւ բոլոր
«մէջի ձկները սատկին»: Այնպէս ալ եղաւ. բոլոր եգիպտոսի ջրերը արիւն դարձան, գետերու՝ լճերու ձկները սատկեցան, եւ եգիպտացիք խմելու ջուր գտնելու համար աս-
գիս անդին փոսեր կբանային ու չէին գտներ: Աստուած
թողուց դարձեալ որ զնոյնը նաեւ կախարդները յաջողը-
նեն. որով եւ խստացաւ Փարաւոնին սիրտն ու արժանա-
ցաւ երկրորդ պատուհասին:

բ) Աստուծոյ հրամանաւը նորէն գնաց Մովսէս ու ըսաւ Փա-

բաւոնին . « Թէ որ ժողովուրդս չարձակես , գիտնաս որ բոլոր երկիրդ գորտով պիտի լեցունեմ » : Մտիկ չըբաւ փաւաւոն . Ահարոն ձեռքը եգիպտոսի ջրերուն վրայ երկընցունելուն պէս՝ անթիւ անհամար գորտեր ելան անոնցմէ , որ ամէն տեղ , ամէն տուն լեցունեցան , մինչեւ մարդկանց վրայ ու կերակուրներու մէջ կ'ըլլատային : Թէպէտ եւ կախարդներն ալ այս բանս ըրին , բայց դարձեալ Փարաւոն կանչեց Մովսէսն ու Ահարոնը , « Աղօթք ըրէք Աստուծոյ ըսաւ , եւ կ'իջողում որ Իսրայելացիք երթան զոհ ընեն Աստուծոյ : — Ժամանակ ցուցուր ինձ , ըսաւ Մովսէս , թէ երբ կուզես որ աղօթք ընեմ : — Վաղը , պատասխանեց Փարաւոն : — Ըսածիդ պէս լինի , կրկնեց Մովսէս , որպէս զի « գիտնաս թէ մեր Աստուծոյն զատ՝ ուրիշ Աստուած չկայ » : Աղօթքն ըրաւ , ու մէկէն գորտերը սասկեցան . բայց Փարաւոն տուած խոստմունքը չկատարեց :

գ) Աստուած ըսաւ Մովսէսի որ Ահարոն դաւաղանովը գետնի հողին զարնէ . զարկաւ Ահարոն , եւ մարդ ու անասուն՝ ամէնքը մոռնով՝ այսինքն մանր ճանճերով լեցունեցան : Կախարդներն ալ ուղեցին մուն հանել . եւ երբոր չկրցան , ըսին Փարաւոնի թէ « Այդ բանին մէջ Աստուծոյ մատը « կայ » : Բայց եւ այնպէս չկակըղցաւ անոր սիրտն ու նորէն չ'իջողոց :

դ) « Գնա , ըսաւ Աստուած Մովսէսի , ըսէ Փարաւոնին որ « թողու ժողովուրդս , ապա թէ ոչ՝ բոլոր եգիպտոս շանաճանճով լեցուի , եւ ժողովրդեանս ընակած տեղը (Գետեմ) » միայն ազատ մնայ , որպէս զի գիտնայ որ ես եմ Տէր , « Տէր ամենայն երկրի » : Երկրորդ օրը եգիպտոս շանաճանճով լեցունեցաւ , եւ մարդիկ ու անասունք սկսան ջարդուիլ : Փարաւոն տեսնելով որ բանը գէշ է , կանչեց Մովսէսն ու Ահարոնը , « Բարի է , ըսաւ , ըրէք զոհերնիդ . բայց ինչ պէտք է դուրս ելնէք . իմ երկրիս մէջ ըրէք ձեր զոհերը : — « Չեմք կրնար եգիպտացւոց զարշիկ համարուած կենդանիքը զոհել Աստուծոյ մերում , պատասխանեց Մովսէս , վասն « զի կըբարկոճեն զմեզ . ուստի պէտք է որ երեք օրուան ճամբայ հեռու տեղ երթամք : — Թող այդպէս լինի . գնացէք , « ըսաւ , միայն թէ շատ չհեռանաք . աղօթք ըրէք Աստուծոյ

«որ շանաճանճն անցնի»: Աղօթք բրաւ Մովսէս, շանաճանճն անցաւ. բայց Փարաւոն մէյմը որ պատժէն ազատեցաւ՝ սիրտը դարձեալ խստացաւ, եւ խօսքին վրայ չկեցաւ:

ե) Աստկալի հիւանդութիւն մը զրկեց Աստուած, որ եղիպտացւոց կենդանիներուն մեծ մասը ջարդեց. բայց երբ որ իմացաւ Փարաւոն թէ Իսրայելացւոց անասուններէն եւ ոչ մէկը մեռեր է, բարկացաւ, ու չեմ թողուր կանչեց:

զ) Աստուած հրամայեց Մովսէսի ու Ահարոնի որ ձեռքերնին տաք մոխիր առած՝ Փարաւոնի առջեւն ելնեն, ու Մովսէս գէպի երկինք ցանէ մոխիրը: Այն մոխիրը բոլոր եղիպտոսի վրայ իջնալով՝ մնացած կենդանիքն ու մարդիկը խոցերով եւ ուռեցքներով ծածկեց. նոյն խոցերը Փարաւոնի կախարդացը վրայ ալ ելան, ու չկրցան նոքա Մովսէսի գիմացը ելնել:

ե) Թէպէտ եւ Փարաւոնի սիրտն անով ալ չկակղացաւ, բայց Աստուած գլխացաւ անոր անմտութեանը վրայ, որ չէր զգաստանար, ու իրեն հետ մէկտեղ նաեւ բոլոր եղիպտոս Աստուծոյ պատուհասին նշաւակ կընէր: Ուստի եօթներորդ հարուածը զրկելէն առաջ՝ Աստուած Մովսէսի ձեռքովն ըսաւ Փարաւոնի. «Գիտնաս որ վաղը այնպիսի կարկուտ մը պիտի թափեմ եղիպտոսի վրայ՝ որ նմանը դեռ չէ տեսնուած. ուստի դուրս տեղ լինչ որ ունիք՝ ներս առե՛ք»: Երկրորդ օրը Մովսէս ձեռքը երկինք վերցընելուն պէս՝ կրակախառն սոսկալի կարկուտ մը եկաւ, ամէն բան ջարդեց կոտրեց, ու դաշտին մէջ լինչ որ գտաւ՝ մարդ եւ անասուն, զամէնքը սպաննեց. բայց Գիսեմ՝ ազատ մնաց այն հարուածէն ալ: Սարսափեցաւ Փարաւոն, կանչել տուաւ զՄովսէս եւ զԱհարոն, «Մեղայ, ըսաւ, աղօթք բրէք որ «կարկուտը դադրի, եւ կ'թողում որ երթաք»: Կարկուտը դադրեցաւ, բայց Փարաւոն այս անգամ ալ խօսքը չպահեց:

ը) «Գնա զրուցէ Փարաւոնին, ըսաւ Աստուած Մովսէսի, որ մինչեւ երբ յինչ պիտի չամաչես. թէ որ ժողովուրդս չարձակես որ երթայ զիս պաշտէ, գիտցիր որ «վաղը այս ժաման այնչափ մարախ պիտի թափեմ, որ «բոլոր երկրիդ երեսը պիտի ծածկէ, եւ կարկուտն մնացածները ուտէ լափէ»: Խեղճ եղիպտացիք վազեցին Փարա-

ւոնին, կաղաչէին ու կրօնէին. « Թող սա մարդիկները եր-
 « թան իրենց Աստուածը պաշտեն. չես տեսներ որ եգիպ-
 « տոս կը ընջուի անապատ կղաւնայ » : Չկրցաւ Փարաւոն չէ-
 ըսել, խոստացաւ որ խնդիրքնին կատարէ, ու թէ եգիպ-
 տոս եւ թէ Իսրայելացիքը ազատէ. կանչել տուաւ զՄովսէս,
 « Գնացէք պաշտեցէք ըսաւ ձեր Աստուածը. բայց ո՞վ
 « ով պիտի երթաք : — Մեք ամէնքս մեր ամէն ունեցածովը
 « մէկտեղ, պատասխանեց Մովսէս : — Եթէ միայն զոհ ընե-
 « լու կերթաք, ըսաւ Փարաւոն, ինչ հարկ է հետերնիդ
 « տանիք ձեր ստացուածքը : Չէ, չէ, ձեր միտքը չար է. է-
 « ըրիկ մարդիկներէն զատ մէկն ալ պիտի չերթայ. ապա
 « թէ ոչ, հանդարտ տեղերնիդ նստէք » : Այս ըսելով վռն-
 տել տուաւ զիրենք : Ելաւ Մովսէս ու Աստուծոյ հրամանո-
 վը ձեռքը երկինք երկնցունելուն պէս՝ հարաւային հով մը
 ելաւ, ամբողջ օր մը փչեց, ու մարախը բոլոր եգիպտոսի
 երեսը ծածկեց, կարկուտէն ինչ պտուղ եւ կանաչեղէն որ
 մնացեր էր՝ ամէնն ալ կերաւ չորցուց : Փութացաւ կան-
 չեց Փարաւոն զՄովսէս եւ զԱհարոն, « Մեղայ, ըսաւ, այս
 « յանցանքիս ալ ներեցէք, եւ աղաչեցէք զԱստուած ձեր,
 « որ այս մարախէն ազատէ զիս » : Մովսեսին աղօթքովը
 հողմ մը հանեց Աստուած որ տարաւ բոլոր այն մարախը
 Կարմիր ծովը թափեց : Մոռցաւ դարձեալ Փարաւոն իւր
 խոստմունքն ու զղջումը. բայց Աստուած չմոռցաւ ոչ իւր
 սպառնալիքը, եւ ոչ Իսրայելացւոց տուած խոստմունքը :

բ) Ելաւ Մովսէս ու Աստուծոյ հրամանաւը ձեռքն եր-
 կինք վերցուց, եւ մէկէն սոսկալի խաւար՝ մէզ եւ մութ
 պատեցաւ բոլոր եգիպտոսին երեսը. այնպէս որ երեք օր
 ամենեւին մէկզմէկ չէին տեսներ մարդիկ, եւ ոչ դործո-
 ղութիւն մը կրնային ընել. բայց Գեսեմ՝ լոյս էր : Կանչեց
 Փարաւոն զՄովսէս, հրաման տուաւ որ ելնեն երթան. « Մի-
 « այն թէ անասուննիդ հոս պիտի թողուք, ըսաւ » : — Կըճ-
 « դակ մըն ալ չեմք թողուր, պատասխանեց Մովսէս. եւ չէ
 « թէ միայն մերինները պիտի առնումք տանիմք, այլ նաեւ
 « դուն քու անասուններդ պիտի տաս, որ մեր Աստուծոյն
 « զոհ ու ողջակէղ ընեմք » : Այս համարձակ խօսակցութեան
 վրայ բարկացաւ թագաւորը, խոստմունքը ետ առաւ ու

գոչեց. « Ե՛լ, կորիւր առջեւէս, ապա թէ ոչ՝ հիմա զքեզ
« կսպաննեմ: — Բարի է, պատասխանեց Մովսէս, կենեմ.
« կուգայ ժամանակը որ լալով պիտի աղաչես զիս տեսնել:»
Այս ըսաւ, ու դուրս ելաւ:

Ժ) Այն ատեն ըսաւ Աստուած Մովսէսին. « Մէկ հարուած
« մին ալ մնաց եգիպտոսին տալու որ Փարաւոն զձեզ ար-
« ձրկէ: Պատուիրէ ժողովրդեանդ որ իրենց բարեկամ ու
« դրացի եգիպտացիներէն ոսկեղէն ու արծաթեղէն աման-
« ներ ու հանգերձներ փոխ առնուն: Յետոյ դարձիր ըսէ
« Փարաւոնին. — Այսպէս ասէ Տէր. կէս գիշերուն պիտի
« մտնեմ եգիպտոս, եւ ամենայն անդրանիկ տղայք պիտի
« զարնեմ մեռցնեմ, քու յաջորդ անդրանիկէդ սկսեալ մին-
« չեւ աղօրիքը դարձնող աղախնոյն անդրանիկը, եւ մին-
« չեւ անասնոց առջինեկները: Բոլոր եգիպտոս այնպիսի
« գոռում՝ գոչումով պիտի լցուի որ նմանը ոչ եղեր է եւ
« ոչ պիտի լինի. իսկ Իսրայելացւոց մէջ ամենեւին ձայն մը
« պիտի չլսուի: Այն ժամանակ բոլոր ժողովուրդդ պիտի
« գան առջեւ իյնան, աղաչեն պաղատին որ առնեմ ժողո-
« վուրդս ելնեմ երթամ» ըսաւ Մովսէս, ու լի բարկու-
թեամբ դուրս ելաւ:

Պասեք: — Եգիպտոսէն մեկնելէն յառաջ Աստուծոյ հր-
րամանովը Պասեքի կամ Զատիկի տօնը հաստատեց Մովսէս.
« Տուն գլուխ մէյմէկ արու՝ արատ չունեցող մէկ տարուան
« գառնուկ առէք, ըսաւ Իսրայելացւոց. նիսան ամսոյն 14-ին
« (մարտի մէջ) իրիկուան դէմ մորթեցէք, արիւնը ձեր դը-
« րանը շմին վրայ քսեցէք, միսը խորովեցէք ու բաղար-
« ջով եւ եղեգով (անը մարու) ճամբորդի պէս կերէք ար-
« տորնօք, մէջքերնիդ գօտի, ոտքերնիդ կօշիկ եւ ձեռ-
« քերնիդ գաւազան. վասն զի Պասեք է (Զատիկ, այսինքն
« անցք Տեառն). ըսել է թէ Աստուած եգիպտոսի վրայէն
« անցնելով՝ եգիպտացւոց բոլոր անդրանիկները զարկաւ
« մեռուց: Նոյն գիշերը եգիպտացւոց անդրանիկները մեռ-
« ցնող Աստուծոյ հրեշտակները ձեր դռներուն վրայ ա-
« րեան նշանը տեսնելով՝ ձեր անդրանիկներուն պիտի չը-
« դպչին:

« Ամսոյս տասնեւչորրորդ օրուան յիշատակ՝ ամէն տարի

« որդւոց որդի մեծ տօն կատարեցէք. նոյն օրը սուրբ պա-
« հեցէք, եւ ամենեւին ծառայական գործ մի ընէք: Եօթ-
« ներորդ օրն ալ նոյնպէս տօն բռնեցէք, եւ այն եօթն օ-
« րուան մէջ բազարջ կերէք. ով որ խմնորուն բան ուտէ՝
« մեռնի: »

« Ո՛ր եւ իցէ գերի որ գնէք, առաջ պիտի թլփատուի,
« եւ ետքը զատկական ոչխարէն ուտէ. իսկ պանդուխտն
« ու վարձկանը ոչ երբէք ուտեն անկէց, մինչեւ որ իրենք
« եւ բոլոր արու զաւակնին չթլփատուին. վասն զի այն ժա-
« մանակ ձեր երկրին բնակիչ կհամարուին: Երբոր Տէր Աս-
« տուած զձեզ Քանանացւոց երկիրը տանի, ձեր անասնոց
« անդրանիկներն իրեն պիտի գոհէք, եւ ձեր անդրանիկ որ-
« դիքը ստակով պիտի գնէք իյիշատակ այն օրուան, յո-
« րում հզօր ձեռամբ զձեզ եգիպտացւոց գերութենէն ա-
« զատեց Աստուած »:

Այս տօնը ստուեր մի է մեր Զատիկի տօնին, ինչպէս
նաեւ Իսրայելացւոց եգիպտոսէն զատուիլը՝ Քրիստոսի ձեռ-
քով մեր ազատութեանն էր օրինակ: Ինչպէս նոյն ժամա-
նակ Հրէից՝ նոյնպէս եւ հիմա քրիստոնէիցս համար տա-
րւոյն ամենէն մեծ ու փառաւոր տօնն է Զատիկի տօնը. վասն
զի կյիշեցնէ մեզ թէ ինչպէս Տէրն մեր մեղաց եւ սատա-
նայի գերութենէն զմեզ ազատելու համար՝ զատկական գա-
ռանը պէս պատեքին օրերը խաչին վրայ մեռնիլ յանձն ա-
ռաւ, յետոյ յաղթական փառօք յարեաւ իգերեզմանէն ու
հետը յարոյց մեր մեռեալ բնութիւնը:

Եւք Իսրայելացւոց յեգիպտոսէ: — Կէս գիշերուն Աստու-
ծոյ ըրած սարսափելի սպառնալիքը կատարուեցաւ: Բոլոր
եգիպտացւոց անդրանիկները մեռան, եւ սոսկալի ազազակ՝
գոռում գոչում մը փրթաւ, վասն զի Իսրայելացւոցմէ
զատ տուն չկար՝ յորում մեռել չլինէր:

Սոսկացաւ Փարաօն, ու լալով ողբով գիշերանց Մովսե-
սին մարդ զրկեց կանչեց, կաղաչէր, « ելէք, կըսէր, գնա-
« ցէք, գուր եւ որդիքն Իսրայելի. գնացէք ձեր Աստուա-
« ծը պաշտեցէք, միայն թէ զիս օրհնեցէք, որ մի գուցէ
« զիս ալ որդւոյս պէս զարնէ մեռցընէ Աստուած »: Անդիէն
եգիպտացիք ալ զիրենք կբռնադատէին որ ժամ մը յա-

աջ ելնեն երթան, վասն զի կվախնային որ եթէ Իսրայելացիք քիչ մըն ալ ուշանան՝ եգիպտոս մարդ պիտի չմնայ, ամէնքը պիտի մեռնին :

Պասեքին երկրորդ օրը ճամբայ ելան Իսրայելացիք, բայց այնպէս արտորնօք ելնելուն պատճառաւ հարկ եղաւ որ իրենց շաղուած խմորները դեռ չխմորած՝ լաթի մէջ պըլլեն, կոնակնին զարնեն, եւ իրենց կահ կարասին, եգիպտացոցմէ փոխ առած ոսկեղէն ու արծաթեղէն ամաններն ու հագուստները եւս մէկտեղ տարին, ինչպէս որ Աստուած հրամայեր էր՝ իբրեւ դոյզն վարձ իրենց բազմամեայ անվարձ աշխատանացը : Մովսէս ալ Յովսեփայ ոսկորները ժողված հետը առաւ, ինչպէս որ նա կտակաւ ապսպրեր էր

իւր ազգին : Եւ այսպէս Իսրայելացիք Գեսեմի մէջ չորս հարիւր երեսուն տարի բնակեցին յետոյ, վեց հարիւր հազար էրիկ մարդ՝ կանանցմէ ու տղոցմէ զատ՝ Ռամսէէն ելան դէպ իՍոդքովթ, բոլոր արջառներն ու ոչխարներն ալ մէկտեղ, անբաւ բազմութիւն :

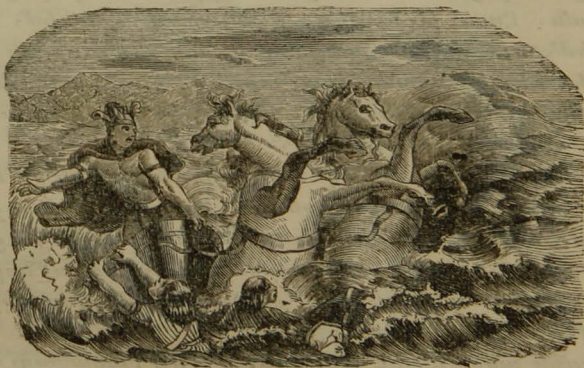
Լուսաւոր ամպ մը կառաջնորդէ Իսրայելացւոց : — Քանանացւոց երկիրը կամ՝ Աւետեաց երկիրն երթալու համար կարճ ճանապարհն էր՝ Փղշտացւոց երկրէն անցնիլ . բայց որովհետեւ հարկ կլինէր նոցա հետ պատերազմիլ, չուզեց Աստուած Իսրայելացւոց աչքը մէկէն պատերազմով վախցընել, որպէս զի եգիպտոս դառնալ չուզէն. ուս-

տի եւ Կարմիր ծովուն անապատին ճամբան բռնել տուաւ. եւ որպէս զի արեւուն սաստիկ տաքութենէն չնեղուին եւ միանգամայն չմոլորին, ցորեկը ամպէ սիւնով մը կառաջնորդէր նոցա ու հովանի կրէր, եւ գիշերը կրակէ սիւնով. այնպէս տարաւ զիրենք Կարմիր ծովուն եզերքը Բէ-եղսեփովնի քով բանակեցուց :

Փարաւոն Իսրայելացւոց ետեւէն կվազէ: — Բայց Փարաւոնին ցաւը երբոր մեղմացաւ, միտքն ալ փոխուեցաւ. իւր անդրանկին կորստենէն աւելի ցաւ զգալ սկսաւ՝ Իսրայելացւոց պէս ժողովուրդ մը մէկ օրուան մէջ կորսնցընելուն վրայ: Զղջացին նաեւ քովի իշխանները. « Ափսոս, ինչպէս « թողուցինք որ երթան, կրսէին. հիմա մեզ սվ պիտի ծառայէ »: Փարաւոն կառքերն ու զօրքը պատրաստել տուաւ, անթիւ բազմութեամբ Իսրայելացւոց ետեւէն վազեց եւ եկաւ մօտեցաւ անոնց: Այն բազմութիւ բանակն որ տեսան Իսրայելացիք, սարսափած սկսան Մովսէսին դէմ դանդաւորիլ ու ըսել. « Իբրեւ թէ եգիպտոս գերեզման չկար, առիւր զմեզ հոս բերիր որ անապատին մէջ մեռնիմք: Ինչո՞ւ համար զմեզ եգիպտոսէն հանեցիր. այնչափ ըսինք « քեզի թէ թող որ ծառայեմք եգիպտացւոց. լաւ էր առնոնց ծառայելինք՝ քան թէ այս անապատին մէջ մեռնէինք: — Բաջալերուեցէք, կրսէր Մովսէս, մի վախնաք, « Աստուած ձեր տեղը կպատերազմի, եւ զձեզ կազատէ: « Այս եգիպտացիքը զօրս արդ կտեսնէք՝ մէյմըն ալ յաւիտեան պիտի չտեսնէք »:

Անցք Կարմիր ծովու: — Աստուած հրամայեց Մովսէսին. « Գաւազանդ առ, ձեռքդ ծովուն վրայ երկնցուր եւ ջրեւորը բաժնէ, որպէս զի Իսրայելացիք իբրեւ ընդ ցամաք « անցնին մէջէն »: Նոյն միջոցին ամպէ սիւնն որ օգին մէջէն Իսրայելացւոց առջեւէն կերթար, իջաւ, իրենց եւ եգիպտացւոց մէջտեղը մտաւ, եւ երկու բանակներն իրարմէ զատեց: Իսրայելացւոց կողմը դարձած երեսը լուսաւոր էր, եւ եգիպտացւոց կողմինը մութ. եւ Մովսէս ձեռքը ծովուն վրայ երկնցունելուն պէս՝ սաստիկ հարաւային քամի մը ելաւ, բոլոր գիշերը փչեց, ջրերը երկու բաժնուեցան,

եւ երկրորդ օրը Իսրայելացիք իբրեւ ընդ ցամաք մէջէն անցան՝ զարմացմամբ տեսնելով ձախ ու աջ կողմերնին բարձրաբերձ պարսպի պէս գիղսւած կեցած լեռնակուտակ ջրերը : Իրենք մէկալ եղերքը հասան չհասան, եգիպտացիք վրէժխնդրութեան սգւով վառուած՝ մօտան ծովուն ցամքած ճամբան : Յանկարծակի սոսկալի շփոթութիւն մը ընկաւ մէջերնին, կառքերուն անխները կապուեցան, եւ իրենք սկսան իրար անցնիլ ու կանչել. « Փախչինք Իսրայելացւոց — « մէ, վասն զի անոնց տեղը Աստուած կպատերազմի մեզի « հետ » : Արդէն սկսեր էին ետ դառնալ, երբոր Մովսէս Աստուծոյ հրամանաւը ձեռքը երկրորդ անգամ ծովուն վրայ երկնցուց, եւ մէկէն ջրերն եկան միացան, եւ զՓառաւոն բոլոր զօրքովը տակերնին առին խզեցին, եւ մէ-

ջերնէն եւ ոչ մէկը կբցաւ ազատիլ որ կարող լինէր այն սոսկալի կոտորածին գոյժը եգիպտոս տանիլ : Երբոր նոցա բոլոր մեռած մարմինները ծովեզերքը նետուած տեսան Իսրայելացիք, վախցան Աստուծմէ եւ հաւատացին իրեն եւ անոր Մովսէս ծառային :

Երգ Մովսէսի : — Յայնժամ Մովսէսի ոգին վառուեցաւ, ու իրենց հրաշալի ազատութեանը համար Աստուծոյ փառք տալով՝ այս սքանչելի օրհնութիւնն երգեց .

« Օրհնեմք զՏէր, վասն զի փառօք փառաւորեալ է : Ա-

« Եւ ինչ ձիերն ու ձիաւորները ծով նետեց : Իմ օգնականս
« Տէրն է, եւ նա փրկեց ազատեց զիս : Ինքն է իմ Աստուածս,
« եւ ես զինքը պիտի փառաւորեմ : Հօրս Աստուածն է, եւ
« զինքը պիտի բարձրացընեմ : Տէր կ'խորտակէ պատերազմ
« ները, Տէր է անոր անունը : Փարաւոնի կառքերն ու բո-
« լոր զօրութիւնը ծովը նետեց, անոր ընտիր ընտիր հե-
« ծեալներն ու սպառազէնքը կարմիր ծովն ընկղմեցան : Ան-
« դունդը ծածկեցին զանոնք, քարի պէս խորն իջան : Աջ
« քո, Տէր, փառաւորեալ է զօրութեամբ, եւ քու աջդ,
« ո՞վ Տէր, խորտակեց զթշնամին : Փառացդ մեծութեամբը
« հակառակորդներդ մանրեցիր, փշրեցիր. բարկութիւնդ
« զրկեցիր եւ զանոնք եղէգի պէս կերաւ : Սրտմտութեանդ
« հողմովը ջրերը պատառեցան, պարսպի պէս պնդացան՝
« կայնեցան՝ կեցան, եւ ծովուն ալիքը սառ կտրեցան դի-
« ղուեցան : Ըսաւ թշնամին. « հալածեմ հասնիմ, աւարը
« բաժնեմ, եւ անձս անոնցմով կշտացնեմ. սրովս սատա-
« կեմ, եւ ձեռքս անոնց վրայ տիրէ » : Բու հողմդ փչեցիր,
« զրկեցիր, եւ ծովը ծածկեց զանոնք. կռուարի պէս ընկղ-
« մեցան սաստիկ ջրերու մէջ :

« Ո՞վ Տէր, քեզ նման ո՞վ կայ աստուածոց մէջ, եւ կամ
« քեզ ո՞վ կնմանի, փառաւորեալդ խուրբս : Սքանչելի ես
« փառօք եւ հրաշալիքներ կգործես. աջդ երկնցուցիր, եւ
« երկիր զանոնք կլլեց : Արդարութեամբ առաջնորդեցիր
« այս փրկած ժողովրդեանդ. քու սուրբ բնակարանիդ մէջ
« զօրութեամբ մխիթարեցիր զանոնք :

« Լսեցին ազգերն ու բարկացան, եւ Քանանացւոց երկ-
« րին բնակիչքը սաստիկ ցաւերու մէջ ընկան : Յայնժամ
« տաղնապեցան եդովմայ դատաւորներն ու Մովաբացւոց իշ-
« խանքը : Զանոնք դող բռնեց, եւ ամենայն բնակիչք Քա-
« նանացւոց հալեցան : Վրանին ահ ու երկիւղ պիտի իյնայ,
« եւ բազկիդ մեծութեամբը քար պիտի կտրին. մինչեւ որ
« քու ժողովուրդդ անցնի, ո՞վ Տէր, մինչեւ որ այս ժողո-
« վուրդը անցնի երթայ, զոր դուն քեզի ժողովուրդ ա-
« ռիր : Պիտի տանիս տնկես զիրենք քու ժառանգութեան
« լեռդ, հոն ուր պատրաստեցիր քու բնակարանդ : Տէրը
« պիտի թագաւորէ յաւիտեանս յաւիտենից » :

եւ մինչդեռ Մովսէս էրիկմարդիկն առած կիսառաքանէր զԱստուած, անգլին իւր քոյրը Մարիամ թմբուկ կզար-
«նէր, ու կերգէր. «Օրհնեմք զՏէր, քանզի փառօք փա-
«ռաւորեալ է. ձիերն ու ձիաւորները ծովը նետեց». եւ
բոլոր կանայք ետեւէն կերթային պարելով:

Իսրայելացւոց անապատին մէջ ըրած ճամբորդութիւնը. —
Մեռա: — Կարմիր ծովուն եզերքէն Մովսէս ժողովուրդը
Սուր անապատը տարաւ, եւ երեք օր ճամբայ ըրին ա-
ռանց աղբիւր մը գտնելու: Մեռա երբոր հասան, ջուր
գտան, բայց լեղի լինելուն՝ չէր խմուեր. անոր համար տե-
ղւոյն անունը Մեռա դրին, որ դառնութիւն կնշանակէ: Բայց
Աստուած Մովսէսի փայտ մը ցուցուց, որ ջրին մէջ դրուե-
լուն պէս՝ ջուրը կանուղնար: — Այսպէս կքաղցրացընէ ու
փրկարար կընէ նաեւ խաչն Քրիստոսի վշտաց եւ նեղու-
թեանց դառնահամ ջրերը:

Մեռայէն եկան եղիմ բանակեցան, ուր եօթանասուն
արմաւենեաց հովանւոյն տակ տասուերկու քաղցրաջուր աղ-
բիւր կըղխէր: Լաւ մը հանգչեւէն ետքը, անկից եւս ելան
ու եղիմին ու Սինա լեւան մէջտեղը Սին անապատը եկան,
եգիպտոսէն ելնելուն երկրորդ ամսոյն տասնեւհինգերորդ
օրը:

Լորամարգին. Մանանայ: — Այն ժամանակը եգիպտո-
սէն բերած պաշարնին հատաւ, եւ ժողովուրդը սկսաւ Մով-
սէսի ու Ահարոնի դէմ տրտնջել. «Այս անապատս զմեզ
«բերիք որ անօթութենէ մեռցընէք, կըսէին. լաւ էր որ
«այն հարուածներուն տակը եգիպտոսի մէջ մեռնէինք՝ երբ
«մսով լեցուն կաթսային քով կնստէինք, եւ կուշտ հաց
«կուտէինք»: Անհամբեր ժողովրդեան տգիտութիւնը Աս-
տուծոյ հասաւ. «Լսեցի, ըսաւ Մովսէսին, Իսրայելի որ-
«դւոց գանգատը. զրուցէ իրենց որ իրիկուան դէմ միս
«պիտի ուտէք, եւ առաւօտը հացով պիտի կշտանաք, որ-
«պէս զի իմանաք թէ ես եմ ձեր Աստուածը»: Եւ յիշաւի,
իրիկուան դէմ երկնքէն այնչափ շատ լորամարգի եկաւ
գետին իջաւ, որ Իսրայելացւոց բանակը լեցուեցաւ, ու
ժողովող ժողովողի եղան: Երկրորդ առաւօտն ալ տեսան որ
գետինը եղեամով ծածկուեր է, եւ Մովսէս ըսաւ իրենց.

«Ահա այս այն հացն է, որ Աստուած տուաւ ձեզի. ամէն «մարդ իրենն նոյն օրուան հարկաւոր եղածին չափ ժողովէ, «երկրորդ օրուան համար չպահէ» : Բայց ոմանք պահէցին, եւ երկրորդ առաւօտը տեսան որ որդնոտեր ու հոտեր է : Այս հացը ժողովուրդը տեսած ժամանակը զարմանալով սկսան իրենց լեզուովը իրարու մասն հոռ վրուցել, այսինքն այս ինչ ե. անկէց անունը մնաց մանասայ : Գնձի սերմին (ֆիշնիշի) նման ձերմակ էր, եւ համը մեղրի խորիսխին նման . ժողովէն յետոյ շուտով կկարծրանար եւ արեւուն ջերմութենէն կհալէր : Մովսէս Աստուծոյ հրամանովը ոսկիէ սափոր մը լեցունել տուաւ անով, եւ Իսրայելացւոց սրբազան բաներուն հետ պահեց, որպէս զի անապատին մէջ կերած հացերնին միշտ յիշեն . վասն զի քառասուն տարի, մինչեւ որ Աւետեաց երկիրը մտան, իջաւ մանանան եւ զիրենք կերակրեց : Միայն շաբաթ օրերը չէր իջնար. ուստի եւ ուրբաթ օրը շաբաթուանն ալ մէկտեղ կժողովէին, եւ միայն այն օրը առանց աւրուելու կմնար : Այս հրաշալի յատկութիւնն ալ ունէր մանանան, որ քիչ ժողովողին չէր պակսեր, շատ ժողովողին ալ չէր աւելնար : Գորեբայ աղբիւրը : — Սին անապատէն եկան Ռափիգիմ, եւ հոն նորէն ջուր չգտնելով՝ սկսան Մովսէսի գէմ սաս-

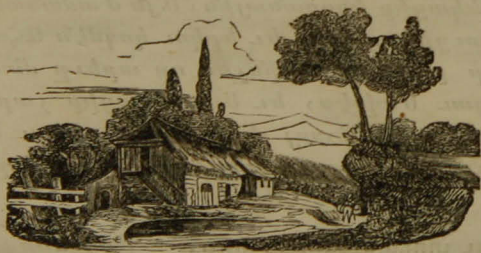
տիկ գանդատիլ. «Ծարաւէն մեռցընելով համար զմեզ ու «մեր անասուններն եգիպտոսէն հանեցիր» կկանչէին . Մով-

սէս ալ Աստուծոյ բողոքեց. «Ի՞նչ ընեմ այս ժողովրդեան
«կըսէր. թէ որ քիչ մըն ալ անցնի՝ զիս պիտի քարկոծեն»:
Աստուած հրամայեց իրեն որ ծերերէն մէկքանի հոգի հետն
առած՝ երթայ գիմացի Գորէք լեւան ժայռերէն մէկուն՝
Կարմիր ծովը երկու բաժնած գաւազանովը զարնէ: Զար-
կաւ Մովսէս, եւ մէկէն առաւ ջուր ելաւ, եւ տեղւոյն ա-
նունը դրաւ փորձութիւն եւ քանքասանք. վասն զի Իսրայելա-
ցիք հոն զԱստուած փորձեցին ու զինքը բամբասեցին:

Ամաղեկացւոց կոտորածը: — Մինչդեռ Ռափիգիմ նըս-
տած կհանդէշէին, Իսրայելացւոց վրայ յարձակեցան Ամա-
ղեկացիք՝ որ Եսաւայ ցեղէն էին, ու անապատին մէջ վրան-
ներով կընակէին: Եփրեմայ ցեղէն Յեսուայ որդւոյ Նաւեայ
հրամայեց Մովսէս, որ առաւօտը զօրաւոր մարդիկ հետն
առած՝ երթայ Ամաղեկացւոց հետ պատերազմի. ինքն ալ
հրաշագործ գաւազանը ձեռքն առած՝ Ահարոնի եւ Ուրի
հետ (որ Մարիամու էրիկը կամ որդին կկարծուի), լեւան
վրայ ելաւ, թեւերը վերուցած աղօթք կընէր, եւ Իսրայ-
ելացիք կյաղթէին. երբոր յոգնելով վար կիջեցընէր թե-
ւերը, Ամաղեկացիք կզօրանային: Այն ժամանակը քարի մը
վրայ նստեցուցին զինքը, եւ երկու կողմէն Ահարոն եւ Ուր
թեւերը վեր բռնեցին. մինչեւ որ արեւը մտաւ՝ բազկա-
տարած կեցաւ Մովսէս, եւ Ամաղեկացիք չարաչար յաղ-
թուեցան փախան: Յետոյ լեռնէն վար իջաւ Մովսէս, եւ
շնորհակալութեան սեղան կանգնեց, անունը դրաւ Տէր ա-
պառէն իմ:

Յոթոր, ու տուած խորհուրդը. — Մովսէսի աները Յո-
թոր՝ Աստուծոյ Իսրայելացւոց ըրած հրաշքները լսելով՝
եկաւ Մովսէսի ուրախակից լինելու, եւ հետը բերաւ անոր
Սեպիփովրա կիճն ու Գերսամ եւ Եղիազար որդիքը: Ուրա-
խութեամբ գիմացնին ելաւ՝ պազտուեցաւ Մովսէս, առաւ
զիրենք ներս տարաւ, եւ Աստուծոյ ըրած մեծամեծ բարի-
քը աներոջը պատմեց. նա ալ զարմացաւ եւ ողջակէզ ու
զոհեր մատոյց Աստուծոյ: Յետոյ Մովսէս, Ահարոն եւ ամե-
նայն ծերքն Իսրայելի՝ Յոթորին հետ մէկտեղ կերպիւր կե-
րան ուրախացան, փառք տալով Աստուծոյ: Երկրորդ օրը

դատաստանի նստաւ Մովսէս, եւ առաւօտէն մինչեւ իրիկուն ժողովրդին դատը կտրելէն աչք չբացաւ: Տեսաւ Յովոր գործոյն ծանրութիւնը, «Այդ անտանելի աշխատութեան դուն մինակ չես կրնար դիմանալ», ըսաւ Մովսէսի: Եւ խրատ տուաւ որ ժողովրդին մէջէն աստուածաւիտի, արդարակորով ու խոնարհամիտ մարդիկ ընտրէ, եւ զանոնք հազարապետ, հարիւրապետ, յիսնապետ եւ տասնապետ դնէ, որ մանք դատաստանները նոքա կտրեն, եւ միայն մեծ բաներն իւր որոշմանը բերեն: Աներօջը խելացի խորհուրդը իգործ դրաւ Մովսէս, եւ քիչ մը հանգչեցաւ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ.

Սինա լեռը : — Տասնաբանեան օրէնք կամ պատուիրանք : — Մովսէս քառասուն օր Սինա լեռան վրայ կկենայ : — Իսրայելացիք ոսկի հորթ կպաշտեն : — Աստուծոյ բարկութիւնն ու Մովսէսի վրէժինդրութիւնը : — Պատուիրանի տախտակները վերստին կուտայ Աստուած . Մովսէս կուգէ զինքը տեսնել : — Խորան վկայութեան : — Ահարոն քահանայապետ կօծուի , եւ որդիք նորա նաւադ եւ Արիօդ քահանայք : — Խոստմունք եւ սպառնալիք Աստուծոյ : — Իսրայելացիոց տօները : — Աշխարհագիր Իսրայելացիոց :

(1645—1643)

Սինա լեռը : — Մինչեւ այն ժամանակը Հրեայք զեւ առանց սեփական հայրենեաց եւ օրինաց ժողովուրդ մըն էին : Աստուծոյ իրենց հետ դրած ուխտին նշան՝ թլփատութիւնը միայն ունէին , եւ անով միայն կզատուէին կռապաշտ ժողովուրդներէ՝ որոց մէջ պիտի երթային , եւ նոցա երկիրը բնակէին : Հարկ էր , ու ժամանակն ալ եկեր էր , մարդաժողով ընկերութեան հիմունքը մէջերնին հաստատելու , եւ զիրենք այնպիսի օրէնքներով ու պատուիրանքներով կապելու եւ զգուշացնելու , որ կռապաշտից երկիրն առնելով՝ անոնց չար սովորութիւններն ալ չառնուն չսեպհականեն , ու զԱստուած՝ իրենց փրկիչն ու բարերարը չսրբողցնեն : Այս հարկաւոր օրէնքն ու պատուիրանքը տրուեցան , բայց անով հանդերձ ալ շատ ու շատ անգամ իրենց սոսկալի ապերախտութեամբը զԱստուած բարկացուցին , ուստի եւ չարիք ու թշուառութիւն չմնաց որ գլուխներին չգան , ինչպէս որ հետ զհետէ պիտի տեսնեմք ու զարմանամք իրենց երախտամոռաց բնութեանը վրայ : Երանի թէ անոնց օրինակն ու քաջած պատիժները՝ զգուշութեան օրինակ լինին մեզի :

Եգիպտոսէն ելնելուն երրորդ ամիսը Ռափիդիմէն մեկ-

նեցան Իսրայելացիք, եւ եկան Սինա անապատը բանակեցան, համանուն լեռան գիմացը, ուր Հրէից պատմութեան ամենէն սքանչելի տեսարանը պիտի կատարուէր: ՉՄովսէս լեռը կանչեց Աստուած, եւ ըսաւ անոր. «Այսպէս ըսէ «տանն Յակոբայ. ինչ որ եգիպտացւոց ըրի՝ տեսաք, եւ «գիտէք թէ ինչպէս որ արծիւը իւր ձագերը թեւերուն «վրայ կվերցունէ, այնպէս առի վերուցի ես զձեզ. արգ «թէ որ խօսքերս լսէք եւ ուխտս պահէք, ամենայն ազգաց «մէջ դուք պիտի լինիք իմ սեփական ժողովուրդս»: Իջաւ Մովսէս, ժողովրդեան ծերերը կանչեց, ու պատմեց անոնց Աստուծոյ ըսածը, եւ ամէնքը միաբերան պատասխան տրւին թէ ինչ որ Աստուած ըսէ՝ կլսեմք ու կընեմք. եւ երբ որ դարձաւ Մովսէս, եւ ժողովրդեան պատասխանը Աստուծոյ յայտնեց, ըսաւ իրեն Տէր. «Պիտի գամ, հետդ ամ «պէ սիւնին մէջէն պիտի խօսիմ, որպէս զի ժողովուրդն ալ «խօսքերս լսէ. դնա՛ս այսօր եւ վաղը ժողովուրդը պատրաստ «տէ. ըսէ որ հագուստնին լուանան մաքրուին, եւ երրորդ «օրուան պատրաստ լինին. վասն զի իրենց առջեւ Սինա «լեռը պիտի իջնամ: Լեռան չորս գին իրենց համար սահ «ման որոշէ, ու պատուիրէ որ անկից անդին չանցնին, ա-

«պա թէ ոչ կմեռնին»: Երրորդ օրը առաւօտուան դէմ՝ միգախառն ամպ մը Սինա լեռը պատեց, մէջէն ահագին շառաւղամունք, փայլատակունք եւ փողի ձայներ կգողային,

եւ ժողովուրդը զարհուրած կկենար: Բանակէն դուրս հանեց զիրենք Մովսէս, եւ լերան ստորոտը շարեց. եւ ահա յանկարծ բոլոր Սինա լեռը ծխոյ եւ կրակի հնոց մը կտրեցաւ. ահագին որոտմամբ իջաւ Աստուած հոն, եւ ամպին մէջէն իր պատուիրանքները տուաւ Մովսէսին՝ որ Ահարոնին հետ լերան վրայ ելեր էր:

Տասնաբանեան օրէնք կամ պատուիրանք: — ա) «Ես եմ Տէր Աստուած քո, որ զքեզ եգիպտացոց ծառայութեան տնէն հանեցի:

«Բաց յինչն ուրիշ աստուածներ չունենաս:

բ) «Յեզի կուռքեր չշինես, եւ ոչ վերը երկինքը, ոչ վարը երկիրս եւ ոչ երկրիս տակը ջրերուն մէջ եղածներուն «մէկուն նմանութիւնը. անոնց երկրպագութիւն չընես, «եւ ոչ պաշտես զանոնք. վասն զի ես եմ քու Տէր Աստուած ծրդ, Աստուած նախանձոտ, որ հարց մեզքը որդւոց կը հատուցանեմ, մինչեւ անոնց ինձ ատելի եղած չորս ազգքը (սերունդը), բայց եւ սիրելեացս եւ հրամաններս պահողներուն կողորմիմ մինչեւ հազար ազգ:

գ) «Աստուծոյ քու Տիրոջ անունը ընդունայն տեղ բերանդ չառնուս:

դ) «Շաբաթ օրերը սուրբ պահես. վեց օր դործէ, եօթնօրեորդ օրը՝ որ է շաբաթ Տեառն Աստուծոյ քո, չգործես:

ե) «Հայրդ եւ մայրդ պատուէ, որպէս զի երկրիս վրայ «երկար կեանք ունենաս:

զ) «Մի սպանաներ:

է) «Մի շնար:

ը) «Մի գողանար:

թ) «Ընկերովդ վրայ սուտ մի վկայեր:

ժ) «Ընկերովդ տանը մի ցանկար, ոչ նորա կնոջը, ոչ ծառային, ոչ աղախնոյն եւ ոչ նորա մէկ բանին»:

Երբ Աստուած այս օրէնքները կուտար ահաւոր բարբառով, ժողովուրդը փողերուն ձայնը կլսէր, եւ սարսափած՝ հեռու հեռու կիախչէր: Երբոր Մովսէս եկաւ երեւցաւ, վրան թափեցան, «Այսուհետեւ հետեւնիս դուն խօսէ, «կըսէին, Աստուած չխօսի, մի՛ դուցէ մեռնինք: — Բա՛ւ ջալերուեցէք, պատասխանեց Մովսէս. Աստուած զձեզ

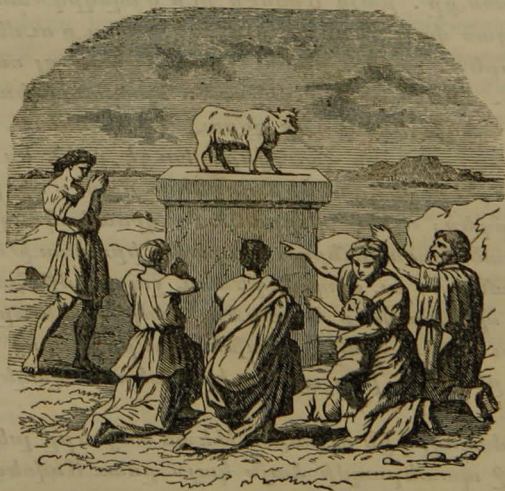
« փորձելու համար եկաւ, որպէս զի իրմէ վախնաք ու մեղք
« չգործէք »: Ինքը նորէն վեր լեռն ելաւ, Աստուծոյ կե-
ցած ամպին մէջ մտաւ եւ ուրիշ պատուիրաններ եւս առաւ:

Մովսէս քառասուն օր Սինա լեռան վրայ կկենայ: —
Մովսէս Աստուծոյ հրամանները ժողովրդեան բերելէն յե-
տոյ, լեռան ստորոտը սեղան մը շինեց ու տասուերկու ցե-
ղից թուովը տասուերկու քար կանգնեց. եւ մինչդեռ Իս-
րայելացիք Աստուծոյ ողջակէզ կրնէին ու զոհեր կմատու-
ցանէին, Մովսէս հետը Յեսուն, Ահարոնը եւ անոր նաբադ
եւ Աբիուդ որդիքն ու եօթանասուն ծեր առաժ՝ նորէն Սի-
նա լեռն ելաւ, եւ Աստուծոյ կեցած տեղը տեսաւ, որուն
յատակը ազնիւ շափիւղայ քարով պատած կերեւար, եւ
վար իջան: Անկէց ետքը Յեսուայ հետ՝ որ իւր պաշտօ-
նեան էր, երկրորդ անգամ ալ ելաւ Մովսէս Սինա լեռը,
եւ վեց օրի չափ կենալէն յետոյ՝ Յեսուն հոն թողուց, եւ
ինքը մինչեւ լեռան ծայրը գնաց. քառասուն օր ու քառա-
սուն գիշեր կեցաւ, եւ Աստուած իրեն սովրեցուց թէ ինչ-
պէս շինել պիտի տայ վկայութեան խորանը եւ ուխտի
տապանակը, առաջադրութեան հացերուն սեղանը, ոսկի
աշտանակը, օծման իւղն ու խնկոց բաղադրութիւնը, ող-
ջակիզաց սեղանին եւ քահանայից ղեգետին, լանջանոցին,
վակասին⁽¹⁾, ապարօշին ու խուրին ձեւը, ինչպէս նաեւ Ահա-
րոնին քահանայապետ, եւ անոր որդւոցն ու սերնդոցը քա-
հանայ Բարձրելոյն ձեռնադրելու արարողութիւնները: Զո-
հին մէջէն անոնց ընկած մասն ալ որոշեց, որ էր կենդա-
նեաց աջ ուսն ու կուրծքը: Պատուիրեց որ առաւօտ իրի-
կուն մշտնջենաւոր զոհ մատուցուի սեղանոյն վրայ՝ ուր
եւ երբէք կրակը չպակսի, եւ խոստացաւ որ ինքը միշտ
վկայութեան խորանին մէջ ներկայ գտնուի, եւ անկէց
իւր պատուէրները տայ: Աստուծոյ հրամանովը Մովսէս
աշխարհագրի կամ ժողովուրդը համբելու սովորութիւնը

(1) Վակասը քահանայապետին կուրծքէն կոնակէն եւ երկու ուսերէն կկա-
խուէր, յորում երկու զմրուխտի վրայ փորագրուած էին երկոտասան ցեղից
անունները: Լանջանոցը կամ տախտակն ալ վակասէն կկախուէր, եւ վրան
գրուած էր՝ յանատուրիւն եւ ճշմարտութիւն:

Հաստատեց, եւ պարտք դրաւ որ քսան տարեկանէն վեր եղող Իսրայելացին, աղքատ՝ Հարուստ, Հոգւոյն փրկու թեանը Համար կէս երկդրամեան տայ. այն ստակը վկայու թեան խորանին ծախքին պիտի դործածուէր :

Իսրայելացիք ոսկի հորթ կպաշտեն : — Ժողովուրդը տեսնելով որ Մովսէս շատ կուշանայ, լեռնէն վար չիջնար, կարծեցին թէ մեռաւ, եւ մոռնալով Աստուծոյ իրենց ըրած այնչափ բարիքն ու հրաշքները, գնացին բազմութեամբ Ահարոնին վրայ թափեցան, ու « եւ մեզի աստուածներ շինէ կկանչէին, որ մեզի առաջնորդեն. վասն զի այն զմեզ եգիպտոսէն Հանող Մովսէսն ինչ եղաւ՝ չեմք գիտեր » : Ահարոն տեսնելով որ անկարելի է նոցա խօսք հասկըցընել, « Գնացէք, ըսաւ, ձեր կանանց ու աղջկանց ոսկի օղերը կողոպտեցէք, բերէք ինձ » : Մէկէն գնացին բերին, առաւ

Հորթ մը ձուլեց, առջեւը սեղան մը շինեց, վրան ողջակէզներ հանեց, եւ քարող կարդալ տուաւ թէ վաղը տօն տեառն է : Առաւօտը կանուխ եկաւ Ժողովուրդը, եւ իրարու « Ահա, Իսրայէլ, զբեզ եգիպտոսէն Հանող աստուածներն ասոնք են » ըսելով՝ զոհեր մատուցին, մեծ ուրա-

խութեամբ կերան խմեցին, եւ սկսան տօնել ու պարել: Այն հորթը հաւանականաբար Ապիս կովուն նմանութիւնն էր, Ոսիրիսի նշանը, որ եգիպտացւոց գլխաւոր աստուածներէն մէկն էր, եւ որոյ տօնը եւ երկրպագութիւնը սովորած էին Իսրայելացիք յեգիպտոս:

Աստուծոյ բարկութիւնն ու Մովսէսի վրէժխնդրութիւնը: — Աստուած Իսրայելացւոց ամբարշտութեանը վրայ բարկացած՝ « Գնա, իջիր, ըսաւ առ Մովսէս. վասն զի ժողովուրդը անօրինեցաւ, պատուիրած ճամբէս դուրս ելաւ: Իմա « ցայ որ ասիկայ խտապարանոց ժողովուրդ մի է. թող « ուրեմն որ զիրենք բարկացեալ սրտմտութեամբս սատա- « կեմ, եւ զքեզ մեծ ազգ մի ընեմ»: Մովսէսի վսեմախոհ սիրան ու հոգին չունեցողը սիրով ու շնորհակալութեամբ կրնդունէր անշուշտ Աստուծոյ իրեն սերնդոցը առաջարկած այս մեծ փառքը. բայց Մովսէս իւր ժողովրդեան կոտորածովը ստացած փառքն ու մեծութիւնը՝ փառք ու մեծութիւն չէր համարեր. ուստի ընկաւ լալով Աստուծոյ ոտքն ու կրպաղատէր. « Ինչո՞ւ, Տէր, այսպէս սրտմտութեամբ կբար- « կանաս ժողովրդեանդ, որ զօրութեամբ մեծաւ եւ բարձր « բազկաւ եգիպտոսէն հանեցիր: Գուցէ ըսեն եգիպտացիք « որ չարութեամբ հանեցիր զիրենք, որպէս զի լերան վը- « րայ ջարդես: Յիշէ զԱբրահամ, զԻսահակ, զՅակոբ եւ « նոցա ըրած խոստմունքդ, դադարէ իբարկութենէ սրտ- « մտութեան քո, եւ ժողովրդեանդ չարիք մի հառցնէր»: Այսպիսի պաղատանօք Աստուծոյ բարկութիւնը իջեցնելով, առաւ երկու քարէ տախտակները, որոց վրայ Աստուած գրած էր իւր պատուիրանները, վազեց լեռնէն վար իջաւ:

Յետու ժողովրդին ուրախութեան ձայները լսելով, « Բանակին մէջ պատեբազմի ձայն կայ» ըսաւ Մովսէսին: « Ո՛չ, ոչ, պատասխանեց Մովսէս, գինովներու ձայն է». եւ երբ որ բանակին մօտեցաւ ու պար բռնողները տեսաւ, Աստուծոյ նախանձովը լեցուած բարկացաւ, ձեռքի տախտակները գետին զարկաւ ջարդուբուրդ ըրաւ, հորթը կործանեց, մանրեց, փոշի դարձուց, ջրին մէջ խառնեց եւ բոլոր մեղաւոր ժողովրդեան խմցուց, որպէս զի այն լեզի

ըմպելիքը մոռներնին բերէ ու հասկընան կռոց ոչնչութիւնն ու իրենց ահագին մեղքը ⁽¹⁾ : Ահարոնն ալ կանչեց , սաստիկ յանդիմանեց , եւ ուղեւոր Նգիպտոսի կռապաշտութեան յիշատակը ժողովրդեան մոռէն ջնջել՝ գնաց բանակին դուռը կեցաւ ու « Աստուծոյ կողմն եղողները քովս գան » կանչեց : Մէկէն ժողովեցան եկան Ղեւեայ ցեղը . « Աստուծոյ հրամանն է , ըսաւ , որ թրերնիդ առնէք , բանակին մէկ դռնէն մտնէք՝ մէկալէն եննէք , ու աղգական բարեկամ չխնայելով՝ առջեւնիդ եկողը ջարդէք կոտորէք » : Ըսածին պէս ըրին Ղեւտացիք . երեքհազարի չափ մարդ , աւելի յանցաւորներէն , ընկան տապալեցան այն օրը : Աստուած Ղեւտացւոց հաւատարմութիւնը վարձատրելու համար նոցա ցեղին տուաւ քահանայութիւնը , Ահարոնն ալ որ զղջացաւ՝ քահանայապետ դրաւ :

Պատուիրանաց տախտակները վերստին կուտայ Աստուած . Մովսէս կուզէ զինքը տեսնել : — Երկրորդ օրը կանչեց Մովսէս սարսափած ժողովուրդը , հասկըցուց իրենց ամպարշտութեան մեծութիւնը . « Դուք Աստուծոյ գէմայս « մեծ մեղքը գործեցիք , ըսաւ . երթամ իրեն աղաչեմ՝ որ « թողութիւն տայ ձեզ » : Ելաւ լեռը , ընկաւ Աստուծոյ առջեւը եւ կաղաչէր որ կամ ժողովրդեան գործած սոսկալի մեղացը թողութիւն տայ , եւ կամ « Ջնջ զիս , կըսէր , իգրպրութենէն յոր գրեցիր » : Մովսէսին այս անձնանուէր ընկերսիրութեամբը իգութ շարժեցաւ Տէր , ժողովրդեան ապերախտութեանը ներեց , հրամայեց Մովսէսի որ նորէն երթայ՝ երկու տախտակ շինել տայ բերէ : Դարձեալ ելաւ Մով-

(1) Այս գործողութեամբ կիմացուի Թէ պէտք է Մովսէս խորին հմտութիւն ունեցած լինի՝ նաեւ բնալուծական գիտութեան , որ կսովեցընէ ոսկին ջրոյ մէջ լուծանելուն կերպերը , որոնք շատ տեսակ են : Անք երկուքը միայն դրնեմք : Ոսկւոյն վրայ նադրուն որ Թափուի՝ իսկոյն կիր կդառնայ , որով եւ փոշի , եւ կրնայ ջրի մէջ խառնուիլ : - Թէ որ ոսկին երեք մաս տորաի , եւ երկու մաս ծծումբի բաղադրութեան մէջ դրուի՝ մէկէն կլուծուի : - Թէ՛ նադրունով եւ Թէ՛ տորաի ու ծծումբի բաղադրութեամբ կրացած կամ լուծուած ոսկին՝ ջրի հետ խառնուելով՝ սաստիկ դառնութիւն մը կուտայ անոր : Կերեւայ Թէ Մովսէս այս կերպովս լուծեց կամ փոշի դարձուց ոսկի հորթը , եւ անոր վրի ըմպելին ժողովրդեան խմցուց :

սէս Սինա լեռը, քառասուն օր եւ քառասուն գիշեր հոն ծով կեցաւ՝ առանց բերանը ջուր կամ հաց դնելու. Աստուած լուսաւոր ամպով իջաւ, եւ այն տախտակաց վրայ նորէն գրեց իւր տուած գլխաւոր պատուիրանները:

Մովսէս փափաքելով զԱստուած յայտ յանդիման տեսնել, «Աղաչեմ գրեզ Տէր ըսաւ, եթէ զիս կսիրես՝ ինքզինքդ յայտ-«նապէս ցուցուր ինձ: — Երես չես կրնար տեսնել, ըսաւ «Տէր. վասն զի զիս տեսնող մարդը չկրնար ապրիլ. բայց «որովհետեւ գրեզ շատ կսիրեմ, քարի մը ետեւ կեցիր, ու «գիմացէն անցնելու ժամանակս անոր ձեռքէն տես զիս»: Անցաւ Աստուած իւր փառքովը, եւ Մովսէս անոր յետոյքը միայն կրցաւ տեսնել. սակայն եւ այնպէս երեսը ճառագայթարձակ լուսաւորուեցաւ, այնպէս որ՝ լեռնէն վար որ իջաւ, ժողովուրդն ու Ահարոն չկարենալով լուսոյն սաստկութենէն անոր երեսը նայիլ, քովէն հեռացան. այնուհետեւ հարկադրեցաւ Մովսէս ժողովրդեան հետ խօսած ա-տենը երեսը քօղ ձգելու. իսկ երբոր վկայութեան խորա-նը կերթար՝ քօղը վար կառնէր. հոն Աստուած հետը բարեկամի մը պէս կխօսէր, ինչպէս կըսէ սուրբ հայրն մեր Գրիգոր Լուսաւորիչ:

Խորան վկայութեան: — Խորան վկայութեանը շինելու համար՝ ըսաւ Մովսէս Խորայեւացոց որ ամէն մարդ սրբ-տէն բղխածը Աստուծոյ նուէր բերէ. ուստի եւ ամէնքը ինքնայօժար սիրով այնչափ արծաթ, ոսկի, պղինձ, գոյնա-գոյն դիպակներ, ներկած մորթեր, անփուտ փայտ, հոտա-ւէտ խնկեր ու պատուական քարեր բերին տուին, որ Մով-սէս ստիպուեցաւ բանակին մէջ քարոզ կարգաւ թէ բաւա-կան է՝ ալ բան չբերեն. վասն զի մինչեւ կանաքը ամենայն յօժարութեամբ իրենց սիրելի օղերը, մատանիները, ծա-մակալները, ապարանջաններն ու կշտապանակները կհանէ-ին կբերէին: Այն ժամանակ կանչեց Մովսէս Բեսելիէն ու Դանայ ցեղէն եղիաբ, Յուդայի ցեղէն Ուրայ որդին եւ ուրիշ ճարտար մարդիկ, որոնց միտքը Աստուած ինքնին ամենայն գիտութեամբ եւ արուեստիւ զարդարեր էր, որպէս զի կարող լինին իւր տուած օրինաց եւ հրամայած պաշտաման հարկաւոր կահերն ու շարժուն տաճարը շինել, որ կրօնա-

կան եւ ազգային միութեան միանգամայն նշան պիտի լինէր։ Այն կահերը եօթը հատ էին . ա, Խորան վկայութեան . բ, Տապանակ ուխտի . գ, Աշտանակ ոսկի . դ, Սեղան առաջադրութեան . ե, Սեղան խնկոց . զ, Սեղան ողջակիզաց . է, Սեղան պղնձի։

Խորանն վկայութեան կամ շարժուն տաճարը՝ մեծագին կերպաներով շինուած վրան (չատըր) մի էր, վրան ցփսի պատած . եւ որպէս զի անձրեւն ու տաքութիւնը չվնասեն, անոր վրայ ալ կենդանեաց մորթ կտարածէին։ — Վկայութեան խորանը վարագուրով մը երկու կբաժնուէր . մէկը արքութիւն կըսուէր, որ քսան կանգուն երկայնութիւն ունէր, եւ միւսը արքութիւն արքոց . սորա երկայնութիւնը տասը կանգուն էր, եւ անոր մէջն էր տապանակն ուխտի, որ անփուտ փայտէ շինուած արկղ մըն էր, երկուս ու կէս կանգուն երկայնութեամբ եւ մէկ ու կէս կանգուն լայնութեամբ եւ բարձրութեամբ։ Բոլորովին ոսկիով պատած էր . երկու ծայրը դիմացէ դիմաց ոսկիէ մէյմէկ քերովբէ կային թեւատարած . այս տապանակին մէջն էին տաճանաբանեայ օրինաց տախտակները, Ահարոնի ծաղկած գաւազանը, եւ մանանային սափորը։ Տապանակին քովը դնել տրուաւ յետոյ Մովսէս օրինաց գիրքը, զոր ծայրէ ծայր իւր ձեռքովը գրած էր։ Տապանակին կափարիչը քարութիւն կըկոչուէր . երկու քերովբէք իրենց թեւերովը զայն կծածկէին, եւ անոր վրայ Աստուած իւր պատգամները կուտար։ Վկայութեան խորանին արքութիւն ըսուած կտորին մէջ մէկ կողմը դրուած էր՝ եօթը ճրագարանով կամ եօթնաջահեան ոսկի աշտանակը, եւ միւս կողմը ոսկի սեղան մը, որուն վրայ առաջադրութեան տասուերկու հաց կար, որոնք ամէն շաբաթ օրերը կնորոգէին, եւ տասուերկու ցեղից աստուածապաշտութեան նուէրն ու նշանն էին։ Այս առաջին մասին մէջտեղն էր սեղանն խնկոց, որուն վրայ առաջօտ իրիկուն անուշահոտ խունկեր կծխէին։ Դուրսը վկայութեան խորանին դրան առջեւը՝ որ դէպ ի արեւելք կընայէր՝ կանգնած էր ողջակիզաց սեղանը, որուն վրայ զոհերուն միտն ու ճարպը կայրէին, եւ կրակը միշտ վառած կպահուէր։ Այս սեղանին եւ վկայութեան խորանին մէջտեղը պղնձէ մեծ աւազան մը կար, ուր քահանայք կըլուա-

ցուէին՝ իրենց պաշտօնը չսկսած : Վկայութեան խորանին չորս կողմն եղած միջոցը արան կկոչուէր, եւ շուրջանակի վարագոյրներով պատած էր, որոնք արծաթէ խոյակնե-
րով պղնձի սիւներու վրայ հաստատուած էին . այն սրա-
հին երկայնութիւնն էր 100 կանգուն, եւ լայնութիւնը 50 :
Բուն վկայութեան խորանը 50 կանգուն երկայնութիւն, 12
կանգուն լայնութիւն եւ 10 կանգուն բարձրութիւն ունէր :

Երբոր ասոնք բոլոր լմնցան, տեսաւ Մովսէս, հանե-
ցաւ, եւ եգիպտոսէն ելնելուն երկրորդ տարւոյն առաջին
օրը օծեց զանոնք, Աստուծոյ նուիրեց, եւ վկայութեան
խորանը կանգնեցաւ : Յայնժամ լուսաւոր ամպ մի ծածկեց
վկայութեան խորանը, եւ մէջը Աստուծոյ փառքովը լե-
ցուեցաւ : Այն ամպը պիտի լինէր նաեւ Հրէից ճամբայ ցու-
ցնող առաջնորդը . երբ որ խորանին վրայէն կվերանար
ու առաջ կերթար, Իսրայելացիք եւս իրենց ամենայն աղ-
խիւր ճամբայ կենէին ետեւէն . եւ երբոր դարձեալ խո-
րանին վրայ կիջնար կկենար, իրենք եւս ճամբորդութիւն-
նին կգադրեցընէին, ու հասած տեղերնին կհանգչէին :
Յորեկը պարզ ամպ մի էր, իսկ գիշերը լուսապայծառ ջահ
կդառնար :

Անարոն քահանայապետ կօծուի, եւ որդիքը քահանայ .
Նաբադ եւ Աբիուդ : — Աստուածային պաշտաման համար
ամէն բան պատրաստ էր, միայն պաշտօնեայք կպահսէին :
Մովսէս պատուէր առաւ որ Ահարոնը քահանայապետ կամ
մեծ զոհագործ օծէ, եւ անոր որդիքը Նաբադ, Աբիուդ,
Եղիազար, եւ Իթամար՝ քահանայ կամ զոհագործ : Խորա-
նին դուռը ժողվեց ժողովուրդը, Ահարոնի եւ որդւոց ու-
քը լուաց մաքրեց, Հրէից ներկայացուց զանոնք, յետոյ
քահանայապետական զգեստը հագցուց Ահարոնի, բարակ
բեհեղէ պատմուճան, վահաս, եւ գօտի՝ որուն կպած էր
լանջանոցը կամ տախտակն դատաստանի : Յետ այնորիկ
Ահարոնին գլուխը խոյրը դրաւ, որուն ոսկի թիթեղին վը-
րայ Աստուծոյ անունը գրուած էր : Որդւոցն ալ հագցուց
իրենց զգեստն ու զարդերը . հօրն ու որդւոց գլուխը իւ-
ղով օծութեան օծեց, եւ պատուիրեց որ եօթը օր տապա-
նակին առջեւը կենան հսկում ընեն : Ութերորդ օրը նո-

րէն ժողովեց Իսրայելացիքը, եւ անոնց առջեւը՝ որ ոտքի վրայ երկիւղած լռութեամբ կեցած մտիկ կընէին՝ պատուիրեց Ահարոնին որ իւր մեղացը համար ողջակէզ մատուցանէ. յետոյ անոր հետ խորանը մտաւ աղօթք ըրաւ, դուրս ելան ու Իսրայելացիքը օրհնեցին: Յայնժամ Աստուծոյ փառքը բոլոր ժողովրդեան երեւցաւ, երկնքէն բոց մը սեղանին վրայ իջաւ եւ ողջակէզը այրեց: Զայն որ տեսաւ բազմութիւնը՝ զարհուրեցաւ, եւ երեսի վրայ ընկան երկրպագութիւն ըրին:

Ահարոնին որդիքը մէկէն սկսան իրենց քահանայական պաշտօնը կատարել: Բայց մէջերնէն երկուքը՝ Նաբադ ու Աբիուդ՝ փոխանակ Աստուծոյ հրամանին համեմատ՝ իրենց բուրվառին մէջ ողջակիզաց սեղանոյն անշէջ կրակէն դընելու՝ օտար կրակ դրին. յանկարծ սեղանէն բոց ելաւ եւ

զիրենք այրեց ու ամենուն վրայ արհաւիրք պատեց: Մովսէսին հրամանաւր մէկէն բանակէն դուրս հանուեցան թաղուեցան:

Խոստմունք եւ սպառնալիք Աստուծոյ: — Այն ահաւոր տեսարանէն ետքը հրատարակեց Մովսէս Աստուծոյ իր ժողովրդեան տուած կրօնական, քաղաքական եւ առողջապահ օրէնքները, որոնք Մովսիսական օրէնք ըսուեցան. եւ որպէս զի երկիւղածութեամբ զանոնք պահեն եւ կատարեն Հրեայք, այսպիսի խոստմունք եւ սպառնալիք ըրաւ նոցա Աստուած,

իւր մարգարէին բերնովը . « Թէ որ տուած հրամաններուս
« համեմատ վարուիք ու պատուիրաններս պահէք ու կատա-
« րէք, հարկաւոր եղած ժամանակը ձեզ անձրեւ կուտամ .
« որով եւ արմտիք բուսնին, ծառերը պտուղ տան, կուշտ
« հաց ուտէք եւ տեղերնիդ հանգիստ բնակիք : Երկիրնիդ
« խաղաղութիւն կուտամ, պատերազմը անկէց կհեռացը-
« նեմ, քաղցը քուն կլինիք, եւ մէկը զձեզ չգարհուրեցը-
« ներ . չար գաղանները ձեր երկրէն կջնջեմ, թշնամի-
« ներնիդ կհալածեմ եւ մեռած առջեւնիդ կձգեմ : Զեղմէ
« հինգ հոգի՝ հարիւր հոգի հալածեն, հարիւրը՝ տասը հա-
« զար հոգի, եւ թշնամիքնիդ ձեր առջեւը թրի բերան իյ-
« նան : Զձեզ կաճեցընեմ, կբազմացընեմ, եւ հետերնիդ
« դրած ուխտս կհաստատեմ : Մէջերնիդ կպտըտիմ, ես ձեր
« Աստուածը կլինիմ եւ դուք իմ ժողովուրդս :

« Իսկ թէ որ ինձ չլսէք ու հրամաններս չկատարէք, ես
« ալ զձեզ ամէն տեսակ չարեօք կլեցընեմ . ձեր սերմանի-
« քը ուրիշներն ուտեն, թշնամեաց առջեւն իյնաք, ձեր
« ատելիքը զձեզ հալածեն, եւ առանց մէկուն հալածելու՝
« տեղէ տեղ փախտական երթաք : Ամբարտաւանութիւն
« նիդ պիտի կոտրեմ . երկինքը ձեզի համար երկաթ պի-
« տի դառնայ, եւ երկիրը պղինձ, եւ ամենեւին պտուղ չը-
« տայ : Զեր քաղաքները աւերակ պիտի դարձընեմ եւ սըր-
« բութիւննիդ անապատ, եւ զոհերնիդ պիտի չընդունիմ :
« Երկիրնիդ պիտի աւրջտըկեմ, ձեր թշնամիքը վրան պի-
« տի զարմանան, եւ զձեզ ամէն աղգաց մէջ պիտի ցրուեմ » :

Իսրայելացւոց տօները : — Բաց ի եօթներորդ օրէն կամ
շաբաթէն, Իսրայելացիք տարւոյն մէջ ուրիշ չորս դըւ-
խաւոր մեծ տօներ ունէին, այսինքն Պասեք, Պենտեկոստէ,
տօն տաղաւարահարաց, եւ տօն քաւութեան : Ինչպէս որ
տեսանք, Պասեք կամ Զասիկը դրուեցաւ իյիշատակելից իւ-
րեանց յեգիպտոսէ, եւ այն մեծ շնորհաց համար՝ որով Աս-
տուած եգիպտացւոց անդրանիկները ջարդած ժամանակը
Իսրայելացւոց անդրանիկներուն խնայեք էր : Այն տօնը եօ-
թը օր կաւէէր, եւ այն եօթն օրուան մէջ բաղարջ կամ
անխմոր հաց միայն կրնային ուտել :

Զատկէն յիսուն օր ետքը կկատարուէր Պենտեկոստէն, եւ

էր յիշատակ եգիպտոսէն ելնելէն 30 օր յետոյ Սինա լե-
րան վրայ Մովսեսին օրէնք տրուելուն, եւ այն տօնին օրը
Աստուծոյ կանխահաս ցորեն կմատուցանէին :

Տաղաւարահարկ կամ Տաղաւարահարաց տօնը եօթներորդ ամ-
սոյն տասնըհինգերորդ օրը կկատարուէր, երկրին բոլոր
բերքերը ժողովելէն յետոյ : Այն տօնին ժամանակը Իսրայե-
լացիք եօթը օր տերեւներէ եւ ճիւղերէ շինուած տա-
ղաւարներու կամ վրաններու տակ կընակէին, իյիշատակ
անոր՝ որ իրենց նախնիքը Աւետեաց երկիրը մոռնելէն ա-
ռաջ՝ անապատին մէջ 40 տարի իբրեւ ճանապարհորդ վը-
րաններու տակ բնակեր էին :

Քառօթեան տօնը տաղաւարահարաց տօնէն հինգ օր յառաջ
կկատարուէր՝ իբրեւ անոր պատրաստութիւն : Ամէնքը
ծոմ կըըռնէին . քահանայապետը իւր՝ մեղաց քաւութեա-
նը համար երինջ մը կզոհէր, եւ բոլոր տարւոյն մէջ այն
օրը միայն՝ խորբութիւն սրբութեանց կմանէր՝ խունկ եւ
զոհին արիւնը նուիրելու Աստուծոյ : Յետոյ ժողովրդեան
մեղացը համար եւս երկու նոխազ կնուիրէր, որոց մէկը
կզոհուէր, եւ միւսը կենդանի կարձակուէր բանակէն դուրս,
այսպիսի արարողութեամբ : Քահանայապետը այն երկու
նոխազներն առած՝ Վկայութեան խորանին դուռը կհաս-
նէր, անոնց վրայ վիճակ կձգէր՝ որ գիտնայ թէ ո՞րը վասն
մեղաց պիտի զոհուի, եւ ո՞րը կենդանի պիտի նուիրուի Աս-
տուծոյ : Յետ այնորիկ երկու ձեռքը վիճակաւ որոշուած
կենդանի նոխազին գլխոյն վրայ կգնէր, իւր եւ ժողովրդ-
եան մեղքերն ու անօրէնութիւնները կխոստովանէր, եւ
Աստուծոյ կաղաչէր որ այն կենդանւոյն գլուխը թափէ ի-
րենց արժանի եղած պատիժը . եւ հոն պատրաստ կեցած
մարդը մէկէն կառնոյր զայն՝ անապատը կտանէր կարձակէր :

Աշխարհագիր Իսրայելացւոց : — Եգիպտոսէն ելնելուն եր-
կրորդ տարւոյն երկրորդ ամսոյն առաջին օրը՝ Աստուած
հրամայեց Մովսեսին որ Իսրայելացիքը համբէ, քսան տա-
րեկաններէն սկսեալ : Միահամուռ տասուերկու ցեղից մէջ
գտնուեցան վեցհարիւր երեք հազար էրիկ մարդ՝ զէնք կրե-
լու կարող, եւ վրանին պարտք դրաւ Մովսէս պատերազմի
երթալու ամէն անգամ որ հարկ լինի : Այն աշխարհագրին

մէջ չմտաւ Ղեւեայ ցեղը, յորմէ էին եւ ինքեանք, Մովսէս
եւ Ահարոն. վասն զի Աստուած Մովսէսին ըսեր էր. «Եգիպ-
տացւոց անդրանիկները ջարդած օրս Իսրայելի անդրա-
նիկներն ինձ պահեցի. անոնց տեղ Ղեւեայ ցեղը կառ-
նուաւ: Թող ասոնք Ահարոնի ծառայեն, եւ իրենց յանձ-
նուի իմ պաշտամանս եւ խորանին վկայութեան սպասա-
հարկութիւնը: Տապանակին բոլորտիքը բանակին, եւ ճամ-
բորդութեան ժամանակ խորանը ժողովեն ծալլեն, սրբա-
զան անօթոց հետ տանին զայն, եւ կեցած տեղերնին
կանգնեն: Թէ որ իրենցմէ զատ մէկը անոնց դպչի՝ մա-
հապարտ լինի»: Ղեւտացիք չօրս ցեղ կամ կարգ կբաժ-
նուէին. երեք առաջինքն էին Գերսոնեանի, Կահաթեանի
եւ Մերարեանի, Ղեւիին երեք Գերսոն, Կահաթ եւ Մերա-
րի որդւոց անուամբը կոչուած. իսկ չորրորդը, որ Ահա-
րոնեանի կամ որդիի Ահարոնի կըսուէին՝ ամենէն մեծ էր
պատուով եւ իշխանութեամբ, Կահաթու եւ Ամրամայ զաւ-
կէն կիջնար, եւ իրենք միայն էին քահանայք կամ զոհա-
գործք: Ղեւեայ ցեղն առանձին համրել տալով, քսանուեր-
կու հազար երեքհարիւր հոգի գտաւ Աստուած իւր պաշ-
տամանը ծառայող:

Գ Լ Ո Ւ Խ Է.

ԳԱՌԱՍՆԱՄԵԱՅ ՊԱՆԴԻՑՈՒԹԻԻՆ ԻՍՐԱՅԵԼԱՅԻՈՅ ՅԱՆԱՊԱՏԻՆ

Իսրայելացիք Սինա լեռնէն ճամբայ կելնեն : — Ժողովրդեան գանգատը . եօթանասուն ծերոց ընտրութիւնը : — Լորամարգի : — Մարիամ եւ Ահարոն Մովսէսի դէմ կդառնան : — Քանաւաքացի երկիրը լրտեսներ կղրկէ Մովսէս : — Ժողովուրդը կտրտընջայ . Աստուած քառասուն տարի զիրենք Թափառեցնելու կսպառնայ : — Իսրայելացիք կյաղթուին ու անապատին մէջ կմոլորին : — Հայիոյիչն ու շաբաթ օրը սուրբ չպահողը Մովսէս քարկոծել կուտայ : — Կորխ , Դաթան եւ Աբիրոն : — Ժողովուրդը կապտամբի . կտորած Աստուծոյ : — Ահարոնին գաւազանը կծաղկի : — Մարիամ կմեռնի . Մովսէսի եւ Ահարոնի սըխալմունքը : — Ահարոնի մահը : — Օձն պղնձի : — Հրեայք Ամովրիացացիք եւ Մովսէսացիք կյաղթեն : — Բաղամբ : — Հրէից կռապաշտութիւնն ու ջարդը : — Երկրորդ ազգահամար , եւ Յեսու , յաջորդ Մովսէսի : — Վերջին գործք , պատուէրք եւ յորդորանք Մովսէսի : — Մովսէս կօրհնէ երկուսասան ցեղերն ու կմեռնի :

(1643—1603)

Իսրայելացիք Սինա լեռնէն ճամբայ կելնեն : — Լուսաւոր ամպը միշտ Վկայութեան խորանին հովանի կընէր : Եդիպտոսէն ելնելուն երկրորդ տարւոյն երկրորդ ամսոյն քառերորդ օրը վերացաւ , ճամբայ ելնելու փողերն հնչեցին , եւ Ժողովուրդը բոլոր կահ կարասիովը Սինայի անապատէն մեկնեցաւ : Այն բազմազունդ բանակին յառաջընթաց էր Յուդայի ցեղը , ետեւէն Իսաքարայ եւ Չաբուլոնի ցեղերը : Անոնց ետեւէն կուգային Գեթսոնի եւ Մեբարեայ ղեւտական ցեղերը , հետեւնին բերելով Վկայութեան խորանը : Ետեւնէն կհասնէին Ռուբենի՝ Շմաւոնի եւ Դադայ ցեղերը , եւ նոցա ետեւէն որդիք Կահաթով՝ բարձեալ ըզտապանակն ուխտի . իսկ Եփրեմի , Մանասէի , Դանայ , Բենիամինի , Ասերայ եւ Նեփթաղիմայ ցեղերը բանակին վերջապահն էին :

Այն մեծ գաղթականութեան գլուխ եւ առաջնորդ կեցած էր Մովսէս, ու դէպ իՓառանու անապատը կտանէր: Երբոր տապանակը կսկսէր քալել, կըսէր Մովսէս. «Արի՜ Տէր, եւ ցրուեսցին թշնամիքդ, ու ատելիքդ փախչին «առջեւդ» . եւ կենալու ատենը կաղաղակէր. «Ո՛վ Տէր, Իսրայելի հաղարաւորներուն ու բիւրաւորներուն գարձիր»:

Ժողովրդեան գանգատը. եօթանասուն ծերոց ընտրութիւնը: — Որչափ ալ մանանան քաղցրաճաշակ էր եւ ամենահամ, սակայն Իսրայելացիք՝ որ առջի բերան ամենայն սիրով ընդունեցան զայն իբրեւ Աստուծոյ առանձին մէկ պարգեւը, ամէն օր ուտելով ձանձրացան. սկսան լալ ու ըսել. «Ո՛վ մեզ միս պիտի կերցընէ. ո՛ր են այն եգիպտոսի ձուկը, սեխը, ձմերուկը, պրասը, սոխն ու սխտորը՝ զոր ձրի ձրի կուտէինք»: Զէր գիտեր Մովսէս ինչպէս զիրենք հանդարտեցընէ, որ չորս կողմն առած «Մեզ միս տուր որ ուտեմք» կաղաղակէին: «Ո՛վ Տէր, գոչեց Մովսէս վշտացեալ «սրտիւ, ես չեմ կրնար այսչափ ժողովուրդ մինակ հոգալ, «իմ կարողութենէս շատ աւելի ծանր է: Թէ որ պիտի «չօգնես ինձ, լաւ է որ զիս մեռցընես»: Աստուած հրամայեց իրեն որ Իսրայելացւոց ծերերէն եօթանասուն ընտիր անձինք ժողովէ եւ հետը առնու զանոնք՝ Վկայութեան խորանը տանի. «Հոն ես կիջնամ, ըսաւ, հետդ կիօսիմ, «քու հոգիէդ քիչ մը կառնում նոցա կուտամ, որպէս զի «քեզ օգնեն ու ժողովրդեան հոգը մինակ չքաշես»: Աստուծոյ պատուիրածին պէս ըրաւ Մովսէս. այն եօթանասուն ծերոց վրայ իջաւ հոգին, եւ սկսան մարգարէանալ: Այն եօթանասուն ծերերէն ելլադոն ու Մովգադը բանակին մէջ մնացեր էին, բայց հոգին անոնց վրայ ալ իջաւ, ու սկսան մարգարէութիւն ընել: Պատանի մը վաղեց Մովսէսին պատմեց: Յետու նաւեայ, որ Մովսէսի պաշտօնեան էր, զայն որ լսեց՝ ըսաւ անոր. «Տէր Մովսէս, արգիլէ որ չըմարգարէանան: — Երանի՛ թէ, պատասխանեց Մովսէս, «բոլոր Աստուծոյ ժողովուրդը մարգարէ լինէր»:

Լորամարգի: — Յետոյ ըսաւ Աստուած Մովսէսի. «Ժողովրդեան ապսպրէ որ վաղը միս ուտելու պատրաստը-

« Լին, եւ ոչ միայն մէկ օր, այլ ամբողջ ամիս մը » : Կզարմանար Մովսէս թէ այն բազմաթիւ ժողովրդեան որ միայն վեց հարիւր հազար կտրիճ ունէր, ինչպէս ամիս մը լման միս պիտի բաւէ : « Կտեսնես, ըսաւ Աստուած Մովսէսի, եւ իմ զօրութիւնս կհասկընաս » : Երկրորդ օրը ծովու կողմէն սաստիկ հողմ մը հանեց, որ քշեց թռչող լորամարգիներուն խումբերը ու թափեց բոլոր բանակին մէջն ու չորս դին՝ երկու կանգուն բարձրութեամբ : Ժողովրդեան ուրախութեանը չափ չկար. վրան թափեցան, ժողովող ժողվողի եղան եւ սկսան անյագաբար ուտել : Բայց դեռ պատառ բերանին էր՝ երբ բարկացաւ Տէր, եւ ուզելով ցուցնել թէ պէտք է միշտ Աստուծոյ տուած կերակրոյն գոհ լինել, չարաչար պատժեց գանգատողաց գլխաւորները, որ մեռան ու հոն թաղուեցան եւ տեղոյն անունը դրին Գերեզմանի ցանկութեան :

Մարիամ եւ Ահարոն Մովսէսի դէմ կղառնան : — Նոյն իսկ իւր ընտանեացը մէջ իրեն հակառակորդներ ունեցաւ Մովսէս, իւր քոյրն ու եղբայրը : Մարիամ եւ Ահարոն վերան նախանձելով, Եթովպացի կին առած լինելուն համար զինքը բամբասեցին, եւ իշխանութիւնն արհամարհելով՝ « Միթէ Աստուած Մովսէսի հետ միայն խօսեցաւ կըսէին. միթէ մեզի հետ ալ չխօսեցաւ » : Չայն չհանեց Մովսէս, որովհետեւ շատ հեզ էր եւ խոնարհամիտ : Բայց Աստուած բարկացաւ, հրամայեց որ երեքն ալ իմիասին Վկայութեան խորանը գան : Ամպէ սիւնով խորանին դրանն առջեւը իջաւ, Ահարոնն ու Մարիամը մէկդի կանչեց ու ըսաւ յանդիմանելով. « Ի՞նչպէս չվախեցաք Մովսէսի դէմ խօսելու. չէք գիտեր որ ես ուրիշ մարգարէներու հետ տեսիլքով կխօսիմ, բայց Մովսիսի հետ, որ իմ հաւատարիմ ծառաս է, բերան իբերան ու երես առ երես. ինքը իմ փառքս ալ տեսած է. արդ դուք ինչպէս համարձակեցաք զինքը բամբասելու » : Այս ըսելէն ետքը՝ ամպը խորանէն վերացաւ : Քահանայական կարգին համար խնայեց Աստուած Ահարոնին, բայց զՄարիամ պատժեց ու բորոտեցուց : Վախցաւ Ահարոն որ ինքն ալ չպատժուի, վազեց ընկաւ Մովսէսին, մեղայ ըսաւ, եւ աղաչեց որ իրենց վրայէն Աստուծոյ բարկու-

Թիւնը իջեցունէ : Եւ Մովսէս աղաղակեց առ Տէր որ ներէ քրոջն ու բժշկէ զնա , բայց Աստուած հրամայեց որ Մարիամ եօթը օր բանակէն դուրս կենայ՝ մինչեւ որ սրբուի, եւ եօթներորդ օրը բժշկեցաւ :

Քանանացւոց երկիրը լրտեսներ կղրկէ Մովսէս : — Երբ որ Իսրայելացիք եկան Քանանացւոց երկրին հարաւակողմը Փառանու անապատը՝ Կազէս բանակեցան , Մովսէս տասուերկու ցեղերէն մէյմէկ հօգի լրտես զրկեց Յեսուայ ու Քաղբբի հետ , որ երթան՝ Աւետեաց երկրին վրայ տեղեկու թիւն բերեն : Նոքա քառասուն օրէն դարձան , եւ երկրին բարեբերութեանը վրայ զարմանալի բաներ պատմելով՝ կաթ ու մեղր կըլսէ կըսէին , եւ հետեւնին բերեր էին նոռ , թուզ եւ խաղողի ողկոյզ մը՝ զոր հազիւ երկու հո-

գի լծակով կրնային վերցունել ⁽¹⁾ : Բայց փոխանակ ժողովուրդը յորդորելու որ օր մը առաջ երթան մանեն սքան-

(1) Մալթարէօն աշխարհագիրը կվրկայէ թէ մինչեւ Տիմա նոյնպէս բարեբեր է այն երկիրը : “Գալիլիան Դրախտ կղառնար , կըսէ , թէ որ Ֆարտաք ժողովուրդ մը մէջը բնակէր : Այգլներուն մէջ ուրմեր կան , որոց բունը մինչեւ երկու ոտնաջափ տրամագիծ ունի , եւ իրենց բարունակները կանաչագարդ ընդարձակ սրահներու կնմանին : Երկու երեք ոտնաջափ երկայնութեամբ ողկոյզ մը՝ քիչ մը ջրով ու հացով բաւական է ամբողջ ընտանիք մը կշտացընելու . . . Այգլն հոս (Լիբանան) այնպիսի մեծ ողկոյզներ կուտայ , որոց ամէն մէկ խաղողը խոշոր սաւորի չափ է , :

չելի երկիրը, զոր Աստուած Աբրահամու խոստացեր էր որ իւր որդւոցը պիտի տայ, եւ հիմա այսչափ մեծամեծ հրաշքներով հոն կառաջնորդէր, այո վատ մարդիկը ժողովրդեան աչքը վախցուցին. «Իրաւ, կըսէին, այն երկիրը առաա պտուղ ու կերակուր կըբերէ, բայց ամուր պարիսպներ ունի, ու մէջի ժողովուրդը զօրաւոր է. բոլորն ալ յաղթահասակ հսկաներ, որոց առջեւ մեք մարախի կնմանէինք»: Զուր տեղը կ'ըկայէին Յեսու եւ Քաղէբ՝ թէ «Եղբարք, մի վախնաք, Աստուած մեր հետն է, երթանք Ժառանգեմք այն բարեբեր երկիրը: Ինքը մեզ մինչեւ հոս բերաւ, կարող է եւ հոն տանիլ»:

Ժողովուրդը կտրտընջայ. Աստուած քառասուն տարի զիրենք թափառեցընելու կսպառնայ: — Բոլոր այն գիշերը յուսահատութեամբ լացաւ այն երախտամոռաց ժողովուրդը, եւ Մովսեսի ու Ահարոնի գէմ տրտընջելով «Լաւ է, կաղաղակէին, որ հոն եգիպտոս մեռնէինք, կամ հոս մեռնիմք, քան թէ այն երկիրն երթամք, ուր մեք՝ պատերազմով պիտի մեռնիմք, ու մեր կանայքն ու որդիքը պիտի յափշտակուին ու գերի ընկնին: Լաւ է որ դառնամք նորէն եգիպտոս մանեմք»: Այս անմիտ մտածութիւնը առաջ տանելու համար խորհուրդ ըրին որ Մովսեսէն գլուխ քաշեն, իրենց մէկը գլուխ դնեն ու ետ դառնան: Մովսէս եւ Ահարոն ճարերնին հատած՝ երեսի վրայ ընկած կաղաչէին ժողովրդեան որ ետ կենան այն խորհուրդէն. Քաղէբ եւ Յեսու ալ լաթերնին պատուած՝ կջանային իրենց ընկերաց խօսքը սուտ հանել ու քաջալերել զժողովուրդը. բայց ո՞վ մոտիկ կընէր. վախն ու սարսափը վրանին տիրեր էր. մանաւանդ թէ այնպէս համարելով թէ Քաղէբն ու Յեսուն Մովսեսի կողմը բռնելու համար է որ այնպէս կխօսին, կատղեցան, վրանին վաղեցին ու կուզէին զանոնք քարկոծել: Յանկարծ Աստուծոյ փառքը վկայութեան խորանին վրայ երեւցաւ ամպով, եւ ըսաւ Տէր Մովսեսի. «Մինչեւ «Երբ այս ժողովուրդը զիս կըարկացընէ, եւ մինչեւ երբ «Ինձի պիտի չհաւատան՝ մէջերնին այսչափ հրաշքներ ընեն: «Լէս վերջը: Թող տուր որ զիրենք զարնեմ ջնջեմ, եւ ըզքեզ ու հօրդ տունը մեծ ազգ մը ընեմ ասկէ աւելի բազ-

« մաթիւ ու զօրաւոր » : Այն երկրորդ անգամն էր որ կուգէր Աստուած բնաջինջ կորուսանել զԻսրայելացիս, եւ դարձեալ Մովսեսի սրտաշարժ աղաչանքը անոր բարկութիւնը իջոյց : « Ո՛վ Տէր, գոչեց արտասուելով, Տէր երկայնամիտ, » բազումոգորմ եւ ճշմարիտ. թողութիւն տուր ժողովրդ-« գեանդ մեղացը. յիշէ որ դուն հանեցիր զանոնք եգիպ-« տոսէն. ի՛նչ պիտի բսեն եգիպտացիք՝ երբ լսեն թէ այն-« չափ հրաշքներով եգիպտոսէն հանած ժողովուրդդ ա-« նապատին մէջ զարկիր սպանեցիր : Տէր, քու մեծ ողոր-« մութեանդ համեմատ՝ ողորմէ ներէ ժողովրդեանդ : — « Բարի է, կ'ներեմ, պատասխանեց Աստուած, բայց կենդա-« նի եմ ես, եւ կենդանի է անուն իմ, բոլոր այս մարդիկն « որ եգիպտոս ու այս անապատիս մէջ ըրած հրաշքներս « ու փառքս տեսան, ու նորէն փորձեցին զիս այսչափ ան-« դամ, եւ խօսքս մոռիկ չըրին, պիտի չտեսնեն իրենց « հարցը խոստացած երկիրս. քառասուն տարի անապա-« տին մէջ պիտի թափառին ու հոն պիտի թողուն իրենց « ոռկորները, իպատիժ իրենց ապերախտութեանը : Իսկ ի-« րենց որդիքը՝ որոց համար ըսին թէ պիտի յափշտակուին « ու գերի ընկնին, ահա անոնք պիտի մտնեն ու ժառան-« գեն այն երկիրը, զոր հօրերնուն ալ պիտի տայի : Բայց « որովհետեւ Յեսու եւ Քաղէբ ուղիղ սիրտ ունեցան, այն « երկուքը միայն պիտի տեսնեն ու ժառանգեն Աւետեաց « երկիրը » : Այս կերպով վարձատրեց Աստուած իւր ճշմա-րիտ ծառաները, ինչպէս որ՝ անոր հակառակ՝ տասը լրտես-ները չարաչար հարուածներով զարկաւ ու մեռուց :

Հրէից գարշելի ապերախտութեանը այս սոսկալի փոխարէնը տուաւ Աստուած : Եգիպտոսէն Քանանացւոց կամ Աւետեաց երկիրն երթալու համար՝ քանի մը ամիս միայն բաւական էր, ինչպէս որ շատ անգամ գնացեր էին Յակոբայ որդիքը ցորեն գնելու համար : Բայց Աստուծոյ այն կարգէ դուրս կերպով ճամբան հեռացընելուն մէկ պատ-ճառն ալ այն էր, որ գէթ այն քառասուն տարուան մէջ զղջան Իսրայելացիք իրենց զինքը բարկացընելուն վրայ, եւ պատիժնին վերցընէ. սակայն նոքա իրենց խստասըր-տութեամբը ոչ միայն առաջին յանցանքնին չքաւեցին,

այլ եւ նորաճորդ գանգատներով ու ապստամբութիւններով ծանրացուցին զայն :

Իսրայելացիք կյաղթուին ու անապատին մէջ կմոլորին : — Իմացուց Մովսէս Իսրայելացւոց Աստուծոյ այս սոսկալի պատգամը , եւ բոլոր ժողովուրդը սուգ մտաւ , տրամեցաւ : Այս ալ ըսաւ Մովսէս թէ Աստուած հրամայեց որ վաղը եւնեմք դէպ ի անապատ՝ Կարմիր ծովուն ճամբան բռնեմք : Տեսաւ ժողովուրդը որ Աստուած ըսած սպառնալիքը գլուխ պիտի հանէ , ու պիտի սկսի այն քառասուն տարուան պանդըխտութիւնը , սոսկացաւ , ու այն ժողովուրդը՝ որ երբ Աստուած գնացէք կըսէր՝ չէին ուզեր երթալ , հիմա որ Աստուած արգելեց որ չերթան՝ կուզէին երթալ : Ուստի երկրորդ օրը առաւօտուն անմիտ յանդգնութեամբ լեցուած՝ ուզեցին Քանանացւոց երկրին տիրել ու Ամաղեկացւոց հետ պատերազմիլ . մտիկ չըրին նաեւ Մովսէսի խօսքին որ կյորդորէր զիրենք՝ տեղերնին հանգարտ կենալու . վասն զի Աստուած հետերնիդ չէ կըսէր . ատենը անցաւ , առաջ պիտի մտածէիք զայն : Զէնքի վազեցին , թողուցին զՄովսէս եւ զտապանակը , թշնամեաց վրայ յարձակեցան : Դիմացնին ելան Ամաղեկացիք ու Քանանացիք , զարկին կոտրեցին զիրենք , եւ մինչեւ Հերմա քշեցին : Ուստի կամայ եւ ակամայ անապատը մտան Իսրայելացիք եւ սկսան իրենց պատուհաս պանդխտութիւնը : Բոլոր այն միջոցին որ հոն մոլորեալ պտըտեցան՝ հարկ եղաւ որ Մովսէս անդադար նոցա անհնազանդութեանը , պատուիրանազանցութեանը ու տոգոհութեանը դէմ մաքառի : Դրած օրէնքներն ալ պահել տալու համար՝ շատ անգամ հարկ եղաւ որ օրինաց սպառնացեալ պատուհասները արդեամբ ցուցնէ , որպէս զի հասարակաց օրինակ լինին :

Հայրոյիչն ու շաբաթ օրը սուրբ չպահողը Մովսէս քարկոծել կուտայ : — Անգամ մը մարդուն մէկը ընդդէմ այն պատուիրանին որ կըսէր թէ « Ընդունայն տեղը Աստուծոյ « սուրբ անունը բերանդ մի առնուր » , հայհոյեւ էր : Երբոր առին զնա՝ իրեն բերին , Աստուծոյ հրամանովը բանակէն դուրս հանեց Մովսէս ու քարկոծել տուաւ :

Նոյնպէս քարկոծել տուաւ նաեւ մարդ մը՝ որ շաքաթ
օրը սուրբ պահելու տեղ՝ ելեր լեռը փայտ կքաղէր :

Կորնս, Դաթան եւ Աբիրոն: — Մովսեսի այս լիազօր իշխանութիւնը՝ իշխաններէն շատերը, մանաւանդ Ղեւտացիք, չէին կրնար քաշել, թէ եւ Մովսեսէն առեր էին իրենց իշխանութիւնն ու պատիւը. ուստի եւ ստէպ իրեն դէմ ժողովուրդը ապստամբեցընելու կշանային: Կորնս, Դաթան եւ Աբիրոն Ղեւտացիները հետերնին միացընելով նաեւ ժողովրդեան գլխաւորներէն 270 հոգի՝ Մովսեսի ու Ահարոնի վրայ դիմեցին. « Բոլոր ժողովուրդը սուրբ է, եւ Տէր մէջերնին է կըսէին. դուք ինչո՞ւ համար անոնց վրայ տիրաբար իշխանութիւն կըանեցընէք »: Մովսէս երեսի վըրայ ընկած՝ աղաչեց որ հանդարտին. բայց երբ տեսաւ որ անոնց միտքը քահանայապետութեան պաշտօնը յափշտակել է, զոր Ահարոնի տոհմին սեպհականած էր Աստուած, ըսաւ Կորնսին. « Ձեր բուրվառներն առէք վաղը Աստուծոյ առջեւը եկէք. թող դայ նաեւ Ահարոն, իւր բուրվառո՞ւ՝ վըր. զով որ Աստուած ընտրէ՝ նա է սուրբ »:

Երկրորդ օրը Կորնս՝ հեան առած իւր 270 համախոհները, ու Մովսէս եւ Ահարոն իրենց բուրվառներովը Վկայութեան խորանին դուռը եկան ժողովեցան. հոն յանկարծ Աստուած իւր փառքը ժողովրդեան երեւցուց, եւ բարկութեամբ Մովսեսի եւ Ահարոնի ըսաւ, որ այն ժողովրդեան

մէջէն զատուին մէկդի ելնեն, վասն զի բոլորն ալ կուզէստատակել: Նոքա երեսի վրայ ընկան ու աղաչեցին որ մէկ քանի մարդու մեղացը համար բարկութիւնը բոլոր ժողովրդեան վրայ չթափէ: «Ուրեմն զրուցէ ժողովրդեան, ըսաւ Աստուած Մովսեսի, որ Կորխայ, Դաթանայ եւ Աբիրոնի մարդիկներէն զատուին, որ մի գուցէ իրենք ալ նոցա հետ պատժուին»: Ժողովուրդն ահով դողով քաշուեցաւ գնաց. երեք ապստամբները միայն մնացին՝ իրենց կրնիկներովն ու տղոցմովը՝ վրաններուն դրան առջեւը: Այն ժամանակ դարձաւ Մովսէս՝ ժողովրդեան ըսաւ. «Թէ որ այս մարդիկն իրենց սովորական մահաւամբը մեռնին, նըշան լինի ձեզ որ ըրածներս Աստուծով չեմ ըրած, եւ Աստուած զիս չէ զրկած. իսկ թէ որ նորանշան բան մը ցուցնէ Աստուած, եւ երկիրս բերանը բանայ՝ զանոնք իրենց կահովն ու կարասիովը կլլէ եւ ողջ ողջ գետին անցնին, իմացէք որ զԱստուած բարկացուցին»: Դեռ խօսքը բերանն էր, գետինը բացուեցաւ, ու Կորխը, Դաթանն ու Աբիրոնը ողջ ողջ տնով տեղով մէջն առաւ ծածկեց: Հոն մօտ կեցած ժողովուրդը կարծելով որ զիրենք ալ պիտի կլլէ, սարսափած սոսկալի ձայներով փախչող փախչողի եղան: Անդին Կորխեանց մասնակից 270-ին վրայ ալ, որ խորանին առջեւը խունկ կմատուցանէին, երկնքէն կրակ իջաւ, ու այրեց մոխիր դարձուց զիրենք: Յետոյ հրամայեց որ նոցա բուրվառները հալեցընեն, ելած պղինձը տափկեցընելով՝ ողջակիզաց սեղանին վրայ անցընեն, որպէս զի յիշեն միշտ Իսրայելացիք որ Ահարոնի տոհմէն զատ մէկը չկրնար Աստուծոյ խունկ ծխել անպատիժ:

Ժողովուրդը կապստամբի. կոտորած Աստուծոյ: — Աստուծոյ այս դատաստանը որչափ ալ սարսափեցուց զժողովուրդը, բայց Մովսեսի հակառակորդները աւելի կատղեղեցուց. նոքա մեծն ու պզտիկը Մովսեսի դէմ գրգռեցին՝ ռամկին աչքը վախցընելով: Երկրորդ օրը կատղած՝ Մովսեսի ու Ահարոնի վրայ վաղեց ժողովուրդը, սկսան պռռալ կանչել թէ «Դուք Աստուծոյ ժողովուրդը ջարդեցիք»: Նոքա ալ վկայութեան խորանը գիմեցին. ամպ մը ծածկեց զիրենք, եւ Աստուծոյ փառքը երեւցաւ ու հրամայեց նո-

րէն Մովսէսի եւ Ահարոնի որ զատուին ելնեն ժողովրդեան մէջէն, վասն զի ալ այս անգամ կուզեմ զիրենք ջնջել: Եւ երբ նորէն իրենք երեսի վրայ ընկած կաղաչէին, ու անոնց համար ներու՛մ կ'իսնդրէին, անդին բանակը ջարդն սկսաւ. իմացաւ Մովսէս, « Բուրվառդ առ, դնա մտիր շու-
« տով բանակն ու ժողովրդեան մեղքը քաւէ » ըսաւ Ահարոնին. բայց մինչեւ որ նա հասաւ, երկնքէն կրակ իջեր ու ժողովրդեան մէջէն տասնըչորս հազար եօթը հարիւր հոգի մեռուցեր էր: Ահարոնին քահանայապետական հագուստով բուրվառ ձեռքը՝ բանակին մէջ կենդանեաց եւ մեռելոց կեցած՝ Աստուծոյ բարկութիւնն իջեցընելն ու ժողովրդեան սատակումը դադրեցընելը՝ այսպիսի սքանչելի կերպով կստորագրէ Սողոմոն իմաստուն.

« Փութացեալ այրն անարատ՝ մատեաւ յառաջ ի կռիւ՝
« իւրով պաշտաման զինուոն, աղօթիւք եւ խնկօք ուղեր-
« ձեալ զքաւութիւն. եկաց ընդդէմ՝ բարկութեան, եւ ա-
« րար վախճան հարուածոցն, յայտ արարեալ թէ քո ծա-
« ռայ է: Յաղթեաց բազում ամբօխի, ոչ զօրութեամբ
« մարմնոյ՝ եւ ոչ զինուց ազդեցութեամբ, այլ բանիւ ըզ-
« տանջիչն հնազանդեաց:

« Զերգմունս եւ զդաշինս հարցն յիշատակեալ, զշղջա-
« շղջ գիականցն անկելոց առ միմեանս՝ կացեալ իմէջ դա-
« դարեցոյց զբարկութիւն: Եհերձ ճանապարհ ընդ մէջ
« կենդանեաց եւ մեռելոց: Քանզի պճղնաւոր հանդերձին
« էր ամենայն զարդն եւ փառք հարցն իչորեքկարգեան
« ականսն քանդակեալս, եւ մեծութիւն քո թագ իվերայ
« գլխոց նոցա: Յայնց խորշեցաւ սատակիչն, եւ ինոցունց
« զարհուրեցաւ, զի բաւական էր միայն փորձ բարկութեան»:

Ահարոնին գաւազանը կծաղկի: — Տեսաւ Աստուած որ քահանայական իշխանութեան համար Իսրայելացւոց մէջ կռիւն ու նախանձը պիտի չդադրի, ուղեց նոր հրաշքով մը իւր կամքը նոցա յայտնել, եւ Ահարոնին տունը նորէն ընտրելով՝ միւս ցեղերուն յոյսը բոլորովին կտրել: Հրամայեց որ տասուերկու ցեղերը մէյմէկ գաւազանի վրայ գրեն իրենց անունը, Վկայութեան խորանը դնեն, եւ որոնք գաւազանն որ ծաղկի՝ այն է իւր ընտրածը: Գաւա-

զանները դրուեցան, եւ Ահարոնինը դաւարեցաւ ծաղկեցաւ, ընկոյզ ալ տուաւ: Հանեց ցուցուց զայն Մովսէս ժողովրդեան, եւ ամէնքը հասկըցան Աստուծոյ կամքը: Որպէս զի այս հրաշալի գործողութեան յիշատակը մնայ, հրամայեց Աստուած Մովսէսի որ այն գաւազանը վկայութեան խորանին մէջ օրինաց տախտակներուն քով պահուի:

Մարիամ կմեռնի. Մովսէսի եւ Ահարոնի սխալմունքը: — Սակայն եգիպտոսէն ելած ժողովուրդը քիչ քիչ կհատնէր, եւ քառասներորդ տարւոյն սկիզբը նորէն հասան Սին անապատին մէջ Կաթես ըստած տեղը, ուսկից ուզեր էին երեսուն ութը տարի առաջ Աւետեաց երկիրը մտնել: Հոն մեռաւ Մարիամ հարիւր երեսուն տարեկան, ու թաղուեցաւ, եւ հոն Մովսէսի մինչեւ այն ժամանակ անարատ մընացած փառքը արատաւորեցաւ: Ռաիիդիս ըստած դաշտն որ հասան, ժողովուրդը խմելու ջուր չունենալուն համար սկսաւ չարաչար գանգատիլ ու եգիպտոսէն ելնելուն վրայ նորէն լալ ու ցաւիլ: Մովսէս եւ Ահարոն վկայութեան խորանին դրանը առջեւը գնացին ու երեսի վրայ ընկած կաղաչէին: Աստուծոյ փառքը ծագեցաւ վրանին, եւ ըսաւ Տէր Մովսէսի. «Գաւազանդ առ, Ահարոն եղբօրդ հետ ժողովուրդը ժողվէ, ու հրաման տուր ժայռին որ ջուր բերդ»: «խեցընէ»: Ժողվեց Մովսէս ժողովուրդն ու կիրքն ելած, «Ո՛վ անհաւաններ, կանչեց, մեք ինչպէս ձեզի այս քարէն ջուր պիտի հանեմք»: Այսպէս թերահաւատութեամբ, առանց սպասելու որ ջուրը ինքիրմէն բղխի, երկու անգամ գաւազանովը ժայռին զարկաւ: Առատ ջուր ելաւ, բայց Աստուած նոցա թերահաւատութեանը վրայ նեղացաւ. «Որովհետեւ ինձ չհաւատացիք, ըսաւ, եւ անունս «Իսրայելի որդւոցը առջեւ չփառաւորեցիք, նոցա տուած երկիրս դուք պիտի չտանիք զիրենք»:

Ահարոնի մահը: — Աստուած ըրած սպառնալիքը սկսաւ կատարել Ահարոնէն: Շատ չանցաւ, հրամայեց Մովսէսի որ Ահարոն եղբայրն ու նորա եղիազար որդին առնու, Հովր լեռը ելնէ, եւ յանդիման ամենայն ժողովրդեան հօրը պատմութեան հանէ՝ որդւոյն հագցընէ, եւ Ահարոն հոն մեռնի: Աստուծոյ հրամանը կատարեց Մովսէս, եղիա-

դարը քահանայապետ դրուեցաւ, եւ Ահարոն վախճանեցաւ հարիւր քսանուիրեք տարեկան: Բոլոր Ժողովուրդը երեսուն օր վրան լացաւ ու սուգ բռնեց:

ՕձՆ պղնձի: — Քանանացւոց երկիրը մտնելու համար պէտք էր եղովն անցնիլ: Կադեսէն դեսպան ղրկեց Մովսէս եղովնացւոց թագաւորին, աղաչելով որ Իսրայելացւոց իբրեւ իւր եղբարցը՝ թոյլ տայ որ իւր երկրին մէջէն անցնին՝ առանց ամենեւին վնաս մը հասցընելու: Յանձն չառաւ թագաւորը, եւ Մովսէս չուղելով հետը պատերազմիլ, որովհետեւ եղովնացիք ալ Իսրայելացւոց պէս Աբրահամէն կիջնէին, Աւետեաց երկիրը համեմու համար պտոյտ մը բրաւ: Անով նորէն երկընցաւ նոցա ճամբան, եւ Հրեայք յոգնած ձանձրացած՝ սկսան տոգոհալ: Երբ նոր ապստամբութիւն մը հանել կմտածէին, Աստուած նոցա մէջ թունաւոր օձեր ղրկեց որ գետնի աւազին տակէն կելնէին ու չարաչար կվիրաւորէին զիրենք: Սարսափած Մովսէսի գիմեցին որ իրենց համար աղօթք ընէ, եւ Աստուած մեղքերնուն թողութիւն տայ: Աստուծոյ հրամանովը պղղնձէ օձ մը շինեց Մովսէս, բանակին մէջ ձողի մը գլուխը տնկեց, եւ այն թունաւոր օձերէն զարնուողները՝ երբ որ անոր վրայ հաւատքով նայէին, շուտ մը կբժըշկուէին: Այս պղնձի օձը նշանակ էր Քրիստոսի Տեառն մերոյ, որ խաչի վրայ ելաւ զմարդիկ փրկելու համար, ինչպէս որ ինքն ալ սուրբ աւետարանին մէջ կըսէ. « Ինչպէս որ Մովսէս անապատին մէջ օձը բարձրացուց, այնպէս ալ պէտք է որ Որդին Մարդոյ բարձրանայ, որպէս զի ով որ իրեն « հաւատայ՝ չկորսուի, այլ յաւիտենական կեանք ունենայ »:

Հրեայք Ամորիացւոց եւ Մովաբացւոց կյաղթեն: — Կարմիր ծովուն եզերքէն վեր ելան դէպ ի արեւելք՝ Մովաբացւոց երկիրը, Զարեգայ ձորէն անցան, եւ եկան Առնովն գետոյն ձախակողմեան ափունքը բանակեցան, որ Ամորհացիքը Մովաբացւոցմէ կբաժնէ: Հարկ եղաւ որ երկու զօրաւոր թագաւորաց հետ պատերազմին, որք էին Սեհոն՝ Ամորհացւոց թագաւորը, եւ Բասանի Ուգ հսկայ թագաւորը, որուն երկաթէ անկողնոյն երկայնութիւնն էր ինը կանգոն եւ լայնութիւնը չորս. երկուքին ալ յաղթեցին, շատ

մը մարդ ջարդեցին ու երկրին տիրեցին: Մնկէց անցան Յազեր, այն ալ առին ու բնակիչները վաճառեցին, ու եկան Մովսէսայ դաշտերուն մէջ երիւթովի դիմացն իջան:

Բաղամ: — Մովսէսացւոց եւ Մադիանացւոց թագաւորը Բաղակ՝ տեսնելով իւր սահմանակից թագաւորաց յաղթուիլն ու ջարդը, հասկըցաւ որ զինու զօրութեամբ պիտի չկարենայ Խարայեւացւոց յաղթել, մտածեց որ անէծքով պատերազմի հետերնին: Բաղամ անունով հռչակաւոր դիւթ ու մարգարէ մը կար, որուն համար կըսէին թէ օրհնածը կօրհնուէր եւ անիծածը կանխուէր. մարդ զրկեց անոր եւ մեծամեծ պարգեւներով աղաչեց զինքն որ գայ Խարայեւացիքը անիծէ: Գիտէր Բաղամ որ Բաղակին քով երթալը Աստուծոյ հաճոյ բան չէ, ուստի առջի բերան յանձն չառաւ. բայց երբ թագաւորը երկրորդ անգամ ալ աղաչանք ու ընծաներ զրկեց, խոստացաւ որ ինչ որ իւր բերանը դնէ Աստուած՝ զայն խօսի. ուստի հրաման առաւ որ Բաղակայ իշխաններուն հետ ելնէ առաւօտուն երթայ: Բայց Աստուած անոր հասկըցնելու համար թէ ինքը նորա մրտքին չարութիւնն ու խաբէութիւնը գիտէ, հրեշտակ մը զրկեց, որ եկաւ Բաղամիւ ճամբուն վրայ կայնեցաւ, ձեռ-

քը մերկ սուր մը բռնած: Չտեսաւ զայն Բաղամ, բայց էշը՝ որոյ վրայ նստած էր՝ զարհուրեցաւ, ճամբէն ելաւ ու արտը մտաւ: Բաղամ էշը ծեծեց, նա ալ այգիներուն

ներդ ճամբան մտաւ. բայց հոն եւս հրեշտակը դիմացը տես-
 նելով՝ քովընտի քաշուեցաւ, որով Բաղասամու ոտքը պա-
 տին զարնուեցաւ: Նորէն ծեծեց Բաղասամ. երբ իշուն ճա-
 րը հատաւ ու ճամբայ չէր գտներ հրեշտակին ձեռքէն
 փախչելու, նստաւ: Բարկացաւ Բաղասամ ու սկսաւ անխը-
 նայ ծեծել: Խեղճ կենդանւոյն բերանը բացաւ Աստուած
 ու գանգատեցաւ անգուլթ տիրոջը. այն մարդն որ խըղճ-
 մտանքին ձայնին չէր ուզած լսել, իշուն ձայնն որ լսեց՝
 ինքնիրենը եկաւ. այն ատեն աչուրներն ալ բացուեցան,
 հրեշտակը տեսաւ, ընկաւ ոտքը՝ երկրպագութիւն ըրաւ.
 «Մեղայ, ըսաւ, թէ որ անհաճոյ է քեզ իմ երթալս՝ ետ
 «դառնամ: — Ձէ, պատասխանեց հրեշտակը, առաջ տար
 «ճամբադ, միայն թէ ինչ որ քեզի տուն տամ՝ զայն խօ-
 «սէ»: Մեծ պատուով առջեւն ելաւ Բաղակ, զինքը ընդու-
 նեցաւ, մեծահաց սեղան ըրաւ անոր: Առաւօտը առաւ զին-
 քը, Բահաղ կուռքին բարձր արձանին վրայ հանեց, եւ ան-
 կէց Իսրայելացւոց մէկ մասը ցուցուց: Հոն եօթը բագին
 շինել առաւ Բաղասամ, իւրաքանչիւրին վրայ մէյմէկ զը-
 ւարակ ու խոյ զոհեց. մէկէն Աստուծոյ հոգին վրան եկաւ
 ու սկսաւ ըսել բարձրաձայն. «Միջագետքէն կանչեց զիս
 «Բաղակ արքայ Մովաբացւոց, արեւելքի լեռներէն, ու ը-
 «սաւ. եկուր նզովէ զՅակոբ ու Իսրայէլն անիծէ: Ի՞նչպէս
 «նզովեմ ես զայն՝ զոր ոչ նզովէ Տէր, կամ ինչպէս անի-
 «ծեմ զնա՝ զոր ոչ անիծանէ Աստուած: Լեռներէն տեսայ
 «զինքը, եւ առաջուց բլուրներուն վրայէն անոր վրայնայ-
 «եցայ. այն ժողովուրդը առանձին պիտի բնակի եւ ազ-
 «գաց հետ պիտի չխառնուի: Ո՞վ կրնայ համրել Յակոբայ
 «փոշին, եւ կամ ո՞վ կրնայ հաշուել Իսրայելի գունդերը:
 «Թող իմ անձս արդարոց մահուամբը մեռնի, ու իմ վախ-
 «ճանս անոնց վախճանին պէս լինի»: — «Ինչ է ըրածդ:
 «գոչեց Բաղակ. ես զքեզ կանչեցի որ թշնամիքս անիծես,
 «եւ դուն կօրհնես զանոնք»:

Յուսալով որ Աստուծոյ հոգին ամէն տեղ հետը չգայ,
 առաւ զԲաղասամ բարձր լեռ մը հանեց. բայց նա նորէն
 փոխանակ անիծանելու օրհնեց ու ըսաւ. «Հրաման առի
 «օրհնելու, չեմ կրնար չօրհնել. Աստուած՝ որ զինքը ե-

«գիպտոսէն հանեց՝ իւր հեան է: Ահա այս ժողովուրդը
«առիւծու կորիւնի մը պէս պիտի ելնէ, առիւծի պէս նա-
«գելով պիտի քալէ, եւ պիտի չննջէ մինչեւ որսը չուտէ
«եւ վերաւորաց արիւնը չխըմէ»: Անկէց ալ առաւ զինքը
Փողովը լերան ծայրը հանեց, յուսալով որ գէթ անկէց
նշուլէ Իսրայելացիքը. բայց Բաղաամ աչքը բացաւ տեսաւ
որ նոքա ցեղ ցեղ՝ ծովու պէս բանակեր կեցեր են. Աստու-
ծոյ հոգին վրան եկաւ, եւ բերանը բացաւ ու սկսաւ կան-
չել. «Ինչպէս գեղեցիկ են, Յակոբ, քու վրաններդ իբրեւ
«հովանաւոր անտառներ եւ իբրեւ գետերու քով բուրաս-
«տաններ. հալուէի ծառերու պէս կանգնեաց Տէր, եւ իբ-
«րեւ զմայրս իգնացս ջուրց: Նորա զաւակէն մարդ մը պիտի
«ելնէ, պիտի տիրէ ազգաց բազմաց: Զքեզ օրհնողները
«պիտի օրհնուին, եւ անիծողները պիտի անիծուին . . . :
«Յակոբայ աստղը պիտի ծագի, Իսրայելէն մարդ մը պի-
«տի ելնէ, Մովսէսայ իշխանները պիտի ջարդէ, աւար պի-
«տի առնու զամենայն որդիս Սեթայ, եւ եգիպտոս իրեն
«ժառանգութիւն պիտի լինի, Ամաղէկն որ գլուխ է ազ-
«գաց՝ պիտի կորսուի. կորսուին պիտի ամէն թշնամինե-
«րը»: Այսպէս լմնցուց Բաղաամ իւր օրհնութիւնը:

Հրէից կռապաշտութիւնն ու ջարդը: — Սակայն Բաղա-
ամ իւր երկիրը չգարձած՝ չար խորհուրդ մը տուաւ թա-
գաւորին որ Իսրայելացիք Աստուծոյ պաշտպանութենէն
զրկելու համար՝ հեշտախտութեամբ զիրենք մեղքի մէջ ձը-
գէ. անոր խորհուրդը կատարեց Բաղակ. լիտի կանայք զըր-
կեց որ Իսրայելացւոց շատերը գլխէ հանելով կռապաշ-
տութեան մէջ ձգեցին, եւ իրենց Բեւրիեգովը չաստուածը
պաշտել տուին նոցա. բայց Աստուծոյ արդար ցասումը
յանցաւորաց վրայ հասաւ. մէջերնէն քսան եւ չորս հա-
զար հոգի ընկան մեռան: Այն միջոցին որ ժողովուրդը
Վկայութեան խորանին առջեւ ժողովուած կ'ջարդուէր ու
կուլար, անդին Շմաւոնի ցեղէն երիտասարդ իշխան մը
Զամբրի՝ ամօթն ու վախը մէկգի դրած, բոլոր ժողովրդ-
դեան ու Մովսէսի առջեւ Մադիանացի իշխանի աղջիկ մը
առած իւր վրանը մտաւ. այս որ տեսաւ Փենեհէն՝ եղիա-
ղար քահանայապետին որդին՝ չկրցաւ գիմանալ, աստուա-

ծային վրէժխնդրութեամբ վառուած վազեց հասաւ անօրինին ետեւէն, ներս մտաւ ու զարկաւ երկուքն ալ սպանեց: Անով Աստուծոյ բարկութիւնն իջաւ, Մովսէս ժողովրդեան մեղացը վրայ լացաւ, եւ Աստուծոյ կողմանէ փենհետին խոստացաւ որ քահանայութիւնը նորա ցեղին տրուի: Յետոյ նշովք կարգացուեցաւ Մագիանացոց ու Մովսէսացոց վրայ. տասուերկու ցեղերէն հազարական հոգի վրանին զրկուեցաւ, որ Փենհետին հետ գնացին՝ քաղաքնին այրեցին, բնակիչքը թրէ անցուցին, եւ երկիրը աւեր անապատ դարձուցին: Այն կոտորածին մէջ մեռան հինգ թագաւոր, եւ նոցա հետ նաեւ Բաղամ:

Երկրորդ ազգահամար, եւ Յետու յաջորդ Մովսէսի. — Այն սոսկալի կոտորածէն յետոյ՝ Մովսէս զաշտերուն մէջ Մովսէս երկրորդ անգամ Իսրայելացիքը համրել տուաւ, եւ տեսաւ որ Աստուծոյ սպառնալիքը կատարուել է. եգիպտոսէն ելնող չափահաս մարդիկներէն ոչ ոք մնացեր էր, եւ ժողովրդեան թափառական պանդխտութեանը վերջը մօտեցեր էր: Եւ որովհետեւ իւր վախճանն ալ կամօնանար, Աստուծոյ հրամանաւը իրեն յաջորդ ընտրեց զՅետու Նաւեայ, ժողովրդեան ու քահանայապետին ներկայացուց զնա, ձեռքը գլխուն վրայ դրաւ, եւ իւր իմաստութեան հոգին անոր տուաւ, որպէս զի վրան վստահութիւն ունենան Իսրայելացիք:

Վերջին գործք, պատուէրք եւ յորդորանք Մովսէսի: — Անկէց ետքը Գազայ ու Ռուբենի եւ Մանասէի կէս ցեղին, որ բազմախումբ կովեր ու ոչխարներ ունէին, հրաման տուաւ որ Յորդանան գետոյն արեւելակողմը Յազերայ ու Գազազու գաշտերը բնակին, բայց այս գաշամբ որ Աւետեաց երկիրը մօնելու համար առաջ իրենց եղբարցը պիտի օգնէին: Ամէն կռուի դուռ գոցելու համար՝ նախատես օրէնսդիրը յառաջագոյն սահմանեց որ միւս ցեղերը ո՛րչափ երկրի պիտի տիրեն եւ ինչպէս մէջերնին պիտի բաժնեն: Վախճալով ալ որ ժողովուրդը կռապաշտ Բանանացոց չհետեւի, պատուիրեց որ զանոնք ամէնքը անխնայ ջարդեն ու կռուքերնին կործանեն:

Իսրայելացւոց քառասնամեայ պանդխտութիւնը լմննալու երկու ամիս մնացեր էր. իւր վերջին պատուէրները տալու անցուց զանոնք Մովսէս : Անապատին մէջ ծնած մարդիկը եգիպտոսի ու Սինա լեւան հրաշալիքը չէին գիտեր. ուստի ամէն օր զանոնք կ'ժողովէր ու կ'պատմէր նոցա՝ թէ եգիպտոսէն ելնելէն մինչեւ այն ժամանակ որչափ բարիք ըրեր է իրենց Աստուած, եւ իրեն կամացը դէմ գործողները որպիսի սոսկալի պատիժներով պատժած է : Կյիշեցընէր նոցա Սինա լեւան վրայ տրուած օրէնքները, զոհերու արարողութիւնները, տօները, Տասնաբանեայ օրինաց բարոյական պատուէրները, սէր ընկերին, ճշմարտութիւն եւ արդարութիւն. կռապաշտութեան դէմ եղած պատիժները եւ Քանանացի ազգերուն Աստուծմէ նզովուած լինելը : Բոլոր այն պատուէրները երկրորդումն օրինաց կամ երկրորդ օրէնք ըստած գրքին մէջն են. անոնք ժողովրդեան կարգալէն յետոյ՝ Ղեւտացւոց ու ծերերուն եւ ցեղապետներուն տուաւ գիրքն ու ըսաւ. « Եօթը տարին մէյով, այսօրէն թողութեան տարին, ու Տաղաւարահարաց տօնին « ժամանակը, որդիքն Իսրայելի Աստուծոյ առջեւ ժողովուին « արք եւ կանայք, մանկունք եւ օտարք, եւ դուք կարգա- « ցէք նոցա այս օրինացս խօսքերը, որպէս զի ամէնքը զա- « նոնք լսեն ու սովորին : Տարէք այս գիրքը տապանակին քո- « վը դրէք, որպէս զի Իսրայելացւոց դէմ վկայ լինի միշտ, « վասն զի գիտեմ ես նոցա խստասրտութիւնն ու անհնա- « զանդութիւնը. երբ որ իմ կենդանութեանս ժամանակը « այնչափ անգամ Աստուծմէ ապստամբեցան, որչափ եւս « առաւել յետ մահուան իմոյ » :

Յետոյ կանչեց Յեսուն, վերջին պատուէրներն ու խրատները տուաւ, ժողովուրդը անոր յանձնեց, « Արիացիր, ըսաւ, Աստուծոյ ժողովուրդը դուն պիտի տանիս Աւետեաց « երկիրը » :

Մովսէսի երկրորդ երգը : — Մահուանէն քիչ մը յառաջ սիրտն ու ոգին Աստուծով լցուած՝ հետագայ վտեմ երգը շինեց ու համադրամար Իսրայելացւոց առջեւ երգեց, յորում նորա հաւատոյն ու հանճարոյն մեծութիւնը կ'իայլի :

« Մտիկ ըրէք, երկինք, լսէ երկիր, իմ խօսքս անձրեւի
« պէս պիտի թափի, պիտի կաթի ցօղի պէս իծարաւուտ
« երկիր, չորցած տունկին վրայ ընկած ջրոյն պէս. վասն
« զի Աստուծոյ անունը պիտի փառաւորեմ. օրհնեցէք ըզ-
« Տէր Աստուած մեր :

« Կատարեալ են Աստուծոյ գործքերը, եւ ամենայն ճա-
« նապարհք նորա իրաւամբ. արդար եւ անարատ է Տէր :
« Սակայն իրեն գէմ մեղանչեցին : Ո՛վ անմիտ ժողովուրդ,
« ազգ թիւր եւ խոտորեալ, միթէ անպէս քու երախտա-
« գիտութիւնդ առ Տէր կցուցընես : Միթէ ինքը չէ քու
« Հայրդ, քու ստեղծողդ, քու Տէրդ :

« Ո՛վ Խառայէլ, գքեզ իրեն վիճակ ժառանգութեան ընտ-
« րեր էր Աստուած, զՅակոբ իւր բաժին առեր էր : Անա-
« պատին մէջ կերակրեց գքեզ, ծարաւդ անցուց, իբրեւ
« աչքին բիւր պահեց գքեզ, եւ ինչպէս որ արծիւը բոյնը
« ծածկելու եւ ձագերը պատսպարելու համար՝ թեւերը կը-
« տարածէ, այնպէս նաեւ ինքը թեւերը տարածեց առաւ
« գքեզ ու առաջնորդեց :

« Կերաւ Յակոբ ու կշտացաւ, զօրացաւ եւ աքացի դար-
« կաւ իւր սիրելւոյն. գիրացաւ ստուարացաւ, լայնացաւ,
« ու թողուց զՏէր Աստուած արարիչ իւր : Օտար աստուած-
« ներով զիս բարկացուցին, եւ իրենց գարշելիներովը զիս
« դառնացուցին. զոհեցին գիւաց եւ ոչ Աստուծոյ. դից
« զորս չէին ճանաչեր եւ դեռ նոր եկեր էին, եւ հայրեր-
« նին զանոնք չէին ճանչնար :

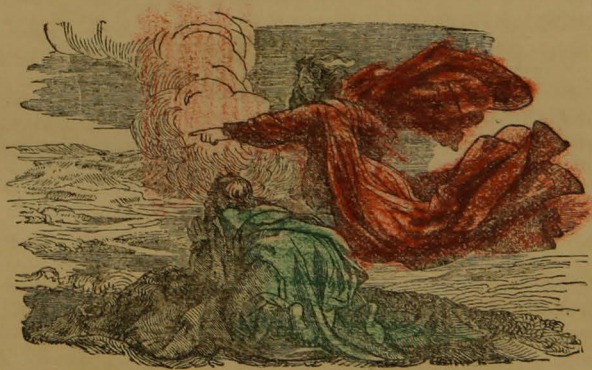
« Տեսաւ Աստուած, բարկացաւ ու ըսաւ. երեսո անոնց-
« մէ դարձընեմ, վասն զի ազգ թիւր եւ անհաւատ որդիք
« են. գլուխնին ամէն չարիք բերեմ եւ նետերս վրանին
« թափեմ. սուլով մաշեմ զիրենք, եւ վրանին գազաններ
« զրկեմ որ իրենց ժանեօքը զիրենք գետին քաշիրուտեն :
« Զաւակները թրով սպաննուին, սրտերնին ահով ու դողով
« լցուի, եւ երիտասարդ՝ կոյս, ստնդիաց եւ ծեր՝ ամէնքը
« մեռնին կորսուին : Մարդկանց մէջէն յիշատակնին պիտի
« ջնջեմ, վասն զի խորհրդակորոյս ազգ է ու մէջերնին ի-
« մաստութիւն չկայ :

« Ո՞ւր են այն աստուածները՝ որոց վրայ յոյսերնիդ դը-

« րած էիք. թող դան օգնեն ձեզ ու պաշտպանեն: Տեսէք
« տեսէք, ես եմ, եւ բաց յինէն մէկը չկայ. ես եմ որ կըս-
« պաննեմ եւ ես դարձեալ կապրեցընեմ, կղարնեմ ու կը-
« բժշկեմ. մէկը չկայ որ ձեռքէս կարող լինի հանել: Թուրս
« փայլակի պէս պիտի սրեմ, դատատանի պիտի սկսիմ,
« եւ թշնամեացս վրէժը պիտի հատուցանեմ. նոցա արիւ-
« նովը նետերս պիտի արբուցանեմ, եւ թուրս նոցա միւր
« պիտի ուտէ:

« Ուրախ լերուք երկինք, պաշտեցէք հրեշտակք զՏէր
« Աստուած ձեր. ուրախացէք եւ դուք աղգք եւ աղինք,
« վասն զի իւր ծառայից արեանը վրէժինդիր պիտի լինի
« Աստուած »:

✕ Մովսէս կօրհնէ երկուսասան ցեղերն ու կվախճանի: —
Յակօբայ իւր որդիքը օրհնելուն նման՝ Մովսէս ալ տա-
սուերկու ցեղերն օրհնեց, ու վրանին մարգարէական գու-
շակութիւններ ըրաւ, եւ այնուհետեւ մահուան սկսաւ պատ-
րաստուիլ: Աստուած ըսեր էր որ նա Աւետեաց երկիրը
չմտնէ. շատ աղաչեց որ տուած վճիռը ետ առնու. « Աս-
« տուած իմ, կատարեալ ցուցուր ինձ քու փառքդ, կըսէր.
« կաղաչեմ, անցնիմ սա գետը, եւ տեսնեմ անդին եղած

« այն բարեբեր երկիրը, զոր մեր հարցը խոստացար, եւ
« որուն համար կթափառիմք քառասուն տարուէն ի վեր »:
Միայն այսչափ իրեն խոստացաւ Աստուած որ ժողովրդ-

դեան հայրենիքը մահուանէն յառաջ ցուցնէ իրեն : Ժա-
մանակը հասաւ . Մովսէսը դաշտերէն գնաց Մովսէս մինակ
Աբարիմ կամ Նաբաւ լեռը ելաւ , եւ անկէց տեսաւ Աւե-
տեաց երկիրը , Յորդանան գետին ընթացքը , Գաղատա-
կանաչագեղ բլուրները , բոլոր Յուդայի երկիրը՝ մինչեւ
Ծով , եւ երիքովի արմաւենիներով զարդարուած դաշտերը :

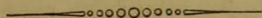
Այն շքեղ տեսարանին առջեւն էր ահա որ Մովսէսի լու-
սափայլ աչուրները գոցուեցան , ու ննջեց խաղաղութեամբ .
եւ այսպէս մեռաւ Մովսէս հարիւր քսան տարեկան՝ Աստու-
ծոյ հրամանովը , որ զինքը Մովսէսի երկիրը Փոգովրայ
ձորոյն մէջ թաղել տուաւ , եւ գերեզմանին տեղը ուղեց
որ անյայտ մնայ : Իսրայելացիք հոն Մովսէսի դաշտերուն
մէջ երեսուն օր վրան լացին ու սուգ բռնեցին :

այսպէս
[Signature]

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՀՐԷԱԿԱՆ ՕՐԷՆՍԿՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄՈՎՍԷՍ

Վախճան եւ բաժանմունք Մովսիսական օրինաց: — *ա*) Կրօնական եւ ծիսական օրէնք: — Պաշտօնեայք կրօնից. քահանայապետ, քահանայք, Ղեւտացիք. Տաաանորդք: — *Զոհք*: — Նուէրք: — *Զոհագործք եւ զոհագործութիւն*: — Ուխտ. Նազովրեցիք: — *Տօնք*: — *ք*) *Զինուորական օրէնք*: — Կանայք: — Կարգադրութիւն բանակի: — *գ*) *Քաղաքական օրէնք*: — Ծերակոյտ: — Դատաւորք: — Դանձ եւ հարկ: — Բաժանումն երկրին. Յորելեան: — Իրաւունք քաղաքացւոց: — Ամուսնութիւն եւ ապահարզան: — Ամուսնութիւն ընդ կնոջ եղբօր: — Ժառանգութիւնք: — Հայրական իշխանութիւն. Ստրուկք: — Պարտք: — *դ*) *Բարոյական օրէնք*: — *ե*) *Առողջութեան օրէնք*: — Անսուրբ կենդանիք. Բորոտութիւն. Սրբութիւնք: — *չ*) Դատաստանական եւ պատժական օրէնք: Վկայք. Դատաստանք. Յանցանք ընդդէմ կրօնից եւ անձանց. պատիժք նոցա: — Յանցանք ընդդէմ օրինաց ամուսնութեան: — Յանցանք ընդդէմ ստացուածոց: — Մովսէս, գործք նորա եւ գրուածք:

Վախճան եւ բաժանմունք Մովսիսական օրինաց: — Մովսէսի վրայ լաւ դատաստան ընելու, եւ հասկընալու համար այն գերարուն իմաստութիւնն որ յարոյց ու լուսաւորեց այս կարգէ դուրս անձը՝ իժամանակի յորում Խարայէ եւ աշխարհ մեծապէս կկարօտէր, հարկ է որ զինքն իբրեւ զուսն եւ առաջնորդ ժողովրդեան տեսնէին յետոյ, տեսնեմք նաեւ իբրեւ օրէնսդիր, եւ զրաձ օրինացը գեր համառօտ մէկ զաղափարը առնումք:

Աստուածային իմաստութեան վախճանն էր կազմել ժողովուրդ մը՝ որ երկրիս վրայ Աստուծոյ միութեան ծանօթութեանը հետ պահէ այն սրբազան աւանդութիւններն՝ որ մարդուս իւր ստեղծումն ու վախճանը կ'իշխեցնէին, եւ այն աստուածային պատգամներն որ սկիտի պատրաստէին զմիտս չակնկալութիւն Մեախայի, եւ անոր խօսքերը իբրեւ Աստուծոյ խօսքեր ընդունելի ընել:

Մովսէսի օրէնքներն աստուածապետական էին, այսինքն Աստուած էր անոնց հեղինակը, եւ ինքը կ'իստատանար զանոնք պահողները վարձատրել, եւ չպահողները պատժել. ուստի Խարայեացւոց բուն իշխանն ու միապետը ինքն Աստուած էր. եւ քեպտ Մովսիսական օրէնքները այլ եւ այլ կարգ կրածնուին, սակայն ամենուն եւս վախճանն ինոյն կղիմէր, ամենքն ալ կրօնական օրէնքէն կ'ախտում ունէին, եւ անոնցմով կենդանի կմնային ու կգօրանային: Բաց ի տասնաբանեայ օրինաց, յորում կրովանդակուին Աստուծոյ տասն պատուիրանքը, հրեական օրինաց զիբքը հինգ կարգ կրնայ բաժնուիլ.

- ա*) Կրօնական եւ ծիսական օրէնք.
- բ*) Քաղաքական եւ զինուորական օրէնք.
- գ*) Բարոյական օրէնք.
- դ*) Առողջութեան օրէնք.
- ե*) Պատժական օրէնք:

Ասոնց վրայ համառօտիւ առանձին առանձին տեսութիւն մը ընեմք, որպէս զի պատմութեան ոգին լաւ հասկըցոյի :

Ա. Կրօնական եւ ճիսական օրէնք: — Կրօնական եւ ճիսական օրէնքները կտուրեցընեն իւրաքանչիւր անձին առ. Աստուած եւ առ. քահանայս ունեցած ընդհանուր եւ մասնատու պարտքերն, ու քաղաքացւոց իրարու ունեցած յարաբերութիւնները: Այս օրէնքները խիստ շատ են, եւ զլիսաւոր վախճաններն է իւրաքանչիւր կոապաշտութենէ զգուշացընել՝ յոր շատ հաւամետ էին, եւ անոնց սրտին մէջ Աստուծոյ վախը տալատել: Խօսամիտ ու մարմնասէր ազգին զգալարանացը հետ խօսելու համար հարկ համարեցաւ Աստուած ձեւերն ու արարողութիւնները շատցընել, որպէս զի անդադար իւր պաշտամանն ու հաւատոցը պարսպելով՝ օտար աստուածոց ետեւէ իյնալու ժամանակ չզըտնեն. անոր համար ալ ամենայն օրինազանցութեան եւ ամբարըշտութեան սոսկալի պատիժներ դրաւ: Այս օրէնքները կսահմանէին *ա*) Կրօնքի պաշտօնէից ղառակարգութիւնը, իշխանութիւնը, պաշտօնն ու եկամուտը. *բ*) Աստուածապաշտութեան սեղը, եւ զանազան զոհերու բիւր, տեսակն ու կերպը:

գ) Պատուիրեալ տօները:

Պաշտօնեայք կրօնից. Քահանայապետ, քահանայք, Ղեւտացիք, Տասանորդք: — Կրօնքին զլուխը *Քահանայապետ* կամ *Մեծ զոհադարձ* կըսուէր, եւ պաշտօնը ժողովական էր՝ Ահարոնի ցեղին: Թէ ինքը եւ քե քահանայք իրենց պաշտօնին կհասնէին օծմամբ իւրոյ, ձեռնադրութեամբ, սրկմամբ արեան զոհից եւ քահանայական զգեստներ հագնելով, ինչպէս որ Ահարոնի եւ որդւոցն ընտրութեան ժամանակը տեսանք: Այս վսեմ արարողութիւնը եօթն օր կտեւէր, զորս քահանայք պարտական էին ամենայն սրբութեամբ անցունել: Քահանայապետը ոչ երբեք կրնար մեռելի մը զպչել, իւր զլուխը բանալ եւ կամ մեկուն համար սոգ մտնել: Սրբազան արարողութեանց շատերը, ինչպէս նաեւ քառութեան զոհերը, ինքը միայն կարող էր կատարել: Տարին մի անգամ, քառութեան տօնին օրը, կմտներ իսրայէլիս սրբոց, եւ մեծ տօներուն՝ ըստ խնդրոյ տերութեան զխաւորին՝ եփուտը կհագնէր կերպար վարցունդին առջեւն որ սրբութիւնը՝ սրբութիւն-սրբութեանցէն կգատէր, եւ հոն Աստուծոյ կամքը հարցունելով պատգամներ կընդունէր: Հիւանդօտ կամ որ եւ իցէ բնական պակասութիւն ունեցող անձինք քահանայ չէին կրնար լինել:

Քահանայապետին ձեռքին տակն էին քահանայք կամ զոհագործք եւ Ղեւտացիք: Քահանայք նորա ցեղէն, այսինքն Ահարոնի ցեղէն պիտի լինէին, եւ ամեն պղծութիւնէ պիտի զգուշանային, ինչպէս նաեւ մեռելներու զպչելէն. միայն իրենց հօրը, մօրը, եղբարցն ու կոյս մեռած ջրդերնուն մեռելին կըրնային զըպչել. մեկ կին միայն կրնային առնուլ, այն ալ պարկեշտ պիտի լինէր ու չարձըկուած: Արգելուած էր իրենց զազարին մազը գերծել, մօրուքին ծալը կտրել եւ կամ մարմիննին ցտել: Իրենք զոհերը կմատուցանէին, սրբութեան առջեւ բոկոտն պաշտօն կկատարէին, եւ զինք չէին կրնար խմել:

Ղեւտացւոց զխաւոր պարտքն էր, ինչպէս որ տեսանք, Վկայութեան խորանին պահպանութիւն ընել, եւ կրօնքի ձեւերը ժողովրդեան սովորցընել. անոր համար ալ Քահանայացւոց երկրին բաժանման մէջ իրենք մասն չունեցան: Մովսէս նոցա քառասուն եւ ուր քաղաք որոշեց՝ բոլոր ցեղերուն մէջ ցրուած, եւ վրանին պարտք դրաւ որ անոնց մէջ ժողովուրդը կըրեն ուսուցանեն: Երկիր չունենալուն փոխարեն՝ Ղեւեայ ցեղը բոլոր երկրին բերքէն

տասանորդ կառնուր: Ղեւտացուցն էին նաեւ նուէրք զինոյ եւ երախայրիք պտոց, եւ կամաւորապէս իզոն մատուցուած կենդանեաց աշ ուսն ու կուրծքը, բայց բողոքեան կամ եօրներորդ տարին՝ Ղեւտացիք ոչ տասանորդ կառնուին, եւ ոչ երախայրիք: Երեք տարին մէյ մը տասանորդը ամբողջ իրենք չէին առնուր, այլ օտարականաց՝ որոց եւ այլեւաց կրթմենին:

Քահանայք կառնուին զգին փրկանաց զոհից եւ պատարագաց: Ամեն արու գաւակ պէտք էր ուրերորդ օրը քլփատուէր, եւ ամենայն առջինեկ Աստուծոյ կնուիրուէր, իյիշատակ ելիցն Իսրայելի յեզկպոտոսէ. բայց կրնային փրկանաւորիլ՝ բերեա նուէրով մը զորս քահանայք կառնուին: Կենդանեաց առջինեկները նոյնպէս Աստուծոյ նուիրուած էին, եւ կրնային փրկանօք զընուիլ, այծու ու ոչխարի առջինեկներէն զատ՝ զորոնք պէտք էր զոհնէ:

Զոհք: — Կրօնքի միութիւնը պահպանելու եւ Աստուծոյ միութեան խորհուրդը մարդկանց սրտերուն մէջ զրոշմելու համար՝ ուրիշ տեղ զոն մատուցանելու հրաման չկար, բաց այն տեղէն ուր կհանգչէր տապանակն Աստուծոյ, եւ այն՝ քահանային ձեռօքը պիտի մատուցուէր. առջի բերան այն տեղն էր Վկայութեան խորանը, եւ յետոյ տաճարն եղաւ: Զոհերն էին Աստուծոյ սեղանոյն վրայ նուիրուած կենդանիք, ինչպէս գութարակ, ոչխար, այծ, նոխազ, տատրակ եւ աղանի, եւ կամ անկենդան բաներ, ինչպէս խմորեղենք, անուշանոտ խունկեր եւ երախայրիք պտոց: Ամենէն մեծ ու հանդիսաւոր զոհն էր *ոչակեզ* ըսուածը, ուսկից քահանայն ամենեւին իրեն մասն չէր պահէր, եւ ամբողջ կայրէր. վասն զի հաստատուած էր այն ինչան Աստուծոյ ամենագոր մեծութեանը՝ որուն առջեւ ամեն բան ոչինչ է, եւ մարդուս հասկըցնելու համար որ սլարտական է բոլորովին ինքզինքը նուիրել անոր՝ ուսկից ընդունած է իւր ամեն ունեցածը: *Գոհութեան* կամ *սուաջաւորութեան զոհը* կմատուցուէր իշնորհակալութիւն Աստուծմէ ընդունած բարեաց, կամ իկատարումն ուխտի: Կենդանեաց ճարպն ու երկկամունքը միայն կայրէին. կուրծքն ու աշ ուսը քահանային կտրուէր, եւ մնացածը զոհի տիրոջն էր: Այս զոհին համար ամենեւին որոշուած ժամանակ չէր. ամեն մարդ ուզած ատեն կրնար մատուցանել. օրէնքը չէր սահմանած նաեւ կենդանին, միայն պէտք էր որ սլակասութիւն չունենար: *Քաւութեան զոհը* իքաւութիւն եւ իրողութիւն մեղաց կմատուցուէր: Քահանայն կենդանուոյն արիւնը սեղանին ոտքը չքափած՝ մատը մէջը կրաքիսէր, եւ սեղանոյն չորս անկիւնը կըքսէր զայն: Զոհին տէրը ամենեւին իրեն մասն չէր առնուր, եւ այն կամաւոր զրկումը՝ մեղացը ապաշխարանք կհամարուէր: Կենդանուոյն ճարպը սեղանին վրայ կայրէին. ամբողջ մարմինը քահանայիցն էր, եւ սուրը տեղ պիտի ուտէին, այսինքն խորանին սրահին մէջ: Երբոր քահանայն իւր եւ ժողովրդեան մեղացը համար զոն կմատուցանէր, զոհին արիւնը եօրն անգամ սրբութեան վարագուրին առջեւը կըքսէր, եւ մնացածը ողջակիզաց սեղանոյն ոտքը կրաքիէր: *Հանապազորդ ոչակեզքը* այն էր որ ամեն օր ողջակիզաց սեղանոյն վրայ երկու անարատ զառն կզոհէին, մէկն առաստուր արեւը ելնելուն պէս, եւ միւսն իրիկունը՝ արեւը մտնելուն պէս: Զոհ կըտուէր նաեւ այն՝ յորում կենդանին չէր սպաննուէր, որպէս էր կենդանի նոխազին զոհը, զոր վերը տեսանք:

Նուէրք: — Կմատուցանէին նաեւ անարիւն զոհեր, որոնք ըստ մեծի մասին զինիով ու ցորենով բաղադրուած էին, եւ *նուէրք* կըսուէին: Ասոնք շատ անգամ իրրեւ երկրորդական բան՝ միւս զոհերու հետ կնուիրուէին: Սակայն նոյնպէս երկրորդական պէտք չէ համարիլ *ա) սուաջաւորութեան տա-*

սուերկու հացերը, զորս քահանայք միայն կարող էին ուտել, եւ այն՝ վրկայութեան խորանին մէջ. ք) *կանխահաւ ցորենով շինուած հացերը՝* զոր Պենտեկոստէին օրը կնուիրէին, եւ այլիւր՝ զոր աղքատաց իքսութիւն մեղաց իւրեանց կնուիրէին:

Ձոնագործք եւ զոնագործութիւն: — Ձոները մատուցողները քահանայք էին, անոր համար եւ *զոնագործ* եւ *զոնամատոյց* կկոչուէին: Սոքա մատուցուած կենդանիքը խորանին ղուռը սեղանոյն առջեւ կընդունէին, անոնց զխոյն վրայ ձեռք դնելով կտրէին, կմորէին, սեղանոյն վրայ փայտ կըշարէին, եւ անշէջ սուրբ կրակով կըռնկցընէին: Յետոյ կենդանուն Աստուծոյ ընծայելի մատունքը ուրիշ նուէրներու հետ վեր դէպ ի երկինք կը: Բարձրացընէին, ու ետքը սեղանոյն վրայ կդնէին՝ իբրեւ ի նշան՝ որ Բարձրելոյն նուիրուած էին այն զոները: Ամէն պակասաւոր կենդանիք կմերժուէին՝ իբրեւ Աստուծոյ նուիրելու անարժան:

Ուխտ. Նազովրեցիք: — Մովսիսական օրենքը մասնաւոր կերպով կգոյշացընէ անխորհուրդ ուխտադուրքիւններէ. վասն զի, կըսէ, ուխտ չըդնելով՝ մարդս մեղք չգործեր, բայց դնելով ու չկատարելով՝ մեծապէս կմեղանջէ: Սակայն ամուսինք եւ հարք իշխանութիւն ունէին իրենց կանանց ու որդւոց ուխտերը լուծելու՝ քանի որ նոքա իրենց ձեռքին տակն էին: Ուխտը կրնար նաեւ փրկանաւորութիւն ստակով՝ որ ուխտին տեսակին եւ ուխտադիր անձին վիճակին ու հասակին համեմատ կփոխուէր: Ամենէն մեծ ուխտն էր *Նազովրեցի* լինելը: *Նազովրեցի* կկոչուէին նոքա, որ ծնողաց կամ իրենց կամօքը Աստուծոյ ծառայութեանը նուիրուած էին առ ժամանակ մի. եւ այն միջոցին պարտական էին հրաժարիլ իգինոյ եւ ամենայն տեսակ արբեցուցիչ ըմպելիներէ. մազերնին ամենեւին չէին կտրեր, ամէն տեսակ պղծութիւններէ կզուշանային, մանաւանդ մեռեալ մարմնոց ղպչելէն: Աստուծոյ նուիրուած ժամանակն որ կլմըննար, Նազովրեցին կուգար խորանին ղուռը՝ քահանային առջեւը կկենար, որ իրեն համար երեք անասուն կզոհէր, եւ նուէրն Աստուծոյ կմատուցանէր:

Տօնք: — Երեք մեծամեծ տօներուն վրայ արդէն խօսեցանք, որ են *Պասեք*, *Պենտեկոստէ* եւ *Տաղաւարահարք*: Այն օրերը պարտական էին ամենայն չափահաս արուք զայու տապանակին գտնուած տեղն՝ Աստուծոյ երկրպագութիւն ընելու: Եօրենելին եօրներորդ օրը *Շարսք* կըսուէր, եւ Աստուծոյ նուիրուած էր: Այն օրուան մէջ ո՛ր եւ իցէ գործ արգելուած էր. տան մէջ կրակ վառելու անգամ հրաման չկար: Այս օրէնքին դէմ ընողները չաւաքը կպատժուէին, որպէս փայտ ժողվողին քարկոծուիլը տեսանք: Մովսիս Բաց իշարաք օրէն՝ Աստուծոյ նուիրած էր նաեւ *Յորկիւսն* տարին, որ յիսուն տարին մէյմը կուգար, ինչպէս որ երկիրներու բաժանման յօդուածին մէջ պիտի խօսինք: Ամէն եօրներորդ տարին՝ *ամ եօրներորդաց* կամ *չարաքիւսն տարի* կըսուէր, յորում արգելուած էր երկիրը մշակել, եւ Հըրեայ ստորուկները կարձրկուէին:

Ահա Հրէից կրօնքը ձեւացած էր այս եւ ասոնց նման ձեւերով ու արարողութիւններով, որոց մի միայն վախճանն էր՝ զիրենք շրջակայ ազգերէն զատել բաժանել, եւ Աստուծոյ զաղափարը մէջերնին միշտ կենդանի պահել:

Բ. Զինուորական օրէնք: — Մովսէս եւ իւր յաջորդ Դատաւորները՝ զօրաց կառաջնորդէին ու կիշխէին՝ իբրեւ իշխանապետ: Ամէն քսան տարեկանէ վեր եղող Իսրայէլացի՝ զինուոր էր. սակայն այս օրէնքը այլ եւ այլ բոլոր-

ուրիշներն ունէր, ըստ այսմ. « Թշնամուոյն հետ պատերազմի ճակատած ժամանակ երբոր տեսնէք որ նոցա ձիաւորներն ու կառքերը ձերինէն աւելի են, ամենեւին մի վախճաք. վասն զի Աստուած որ զձեզ եղիպտոսէն ազատեց՝ հետեւեալիդ է: Պատերազմի ժամն որ հասնի, քահանայապետը բանակին զըլոսին անցնի ու այսպէս խօսի ժողովրդեան. — Լուր Խորայիլ, այսօր պիտի պատերազմիս. սիրտդ ամենեւին չխռովի, ետ մի քաշուիր, վախ մի ունենար, վասն զի հետդ է Բարձրեալն: Սպայք եւ զօրագլուխք այնպէս բոլ աղաղակեն որ զօրքը ձայներնին լսէ: Միքէ կամ մեջերնիդ մէկն որ նոր տուն շինած եւ մեջը դեռ բնակած չլինի, բոլ դառնայ տունը երբայ . . . կամ մէկն որ այգի տնկեր, եւ պտղէն դեռ կերած չէ, բոլ դառնայ տեղն երբայ . . . կամ մէկն որ կուօի մը նշանուած է ու դեռ չէ ամուսնացած, բոլ ետ դառնայ երբայ, որպէս զի մի գուցէ պատերազմին մէջ իյնայ մեռնի, եւ ուրիշ մը իւր նշանածին հետ կարգուի . . . կամ երկչոտ մը, որուն սիրտը վախով լցուած է, բոլ ելնէ երբայ, որպէս զի իւր վախը եղբարցն ալ ջանցնի: Զօրապետք այսպէս խօսելէն յետո՛ր իրենց գնդերը պատերազմի պատրաստեն »:

Պատերազմի մէջ օտարաց հետ ալ այսպէս վարուիլ կհրամայէին օրէնք. « Պաշարելու համար քաղաքի մը մօտեցած ժամանակնիդ՝ նախ խաղաղութիւն առաջարկեցէք անոր: Թէ որ ընդունի զայն՝ եւ դռները ձեզ բանայ, մէջի բընակչաց չըրպչիք, միայն ձեզի հարկատու հպատակ լինին. իսկ թէ որ խաղաղութիւն չընդունի, պաշարեցէք զայն, եւ երբոր Աստուած ձեռքերնիդ զինքը մատնէ՝ երիկ մարդիկը զարկէք, եւ կանայքը՝ տղայքն ու անասունքը պահեցէք, աւարը զօրաց բաժնեցէք, եւ Աստուծոյ ձեզ տուած կողովուրտով կենակրուեցէք »:

Խորայելացոց խոստացուած Քանանացոց երկրին քաղաքներուն համար աւելի խիստ էր օրէնքը: Բոլոր այն քաղաքաց ապականեալ ժողովուրդքը պիտի ջնջուէին: Պետք է սատակին նոքա, կըսէր Հրէից օրէնքը, որպէս զի մի գուցէ ձեզ եւս սովորեցնեն իրենց աստուածոց զարշէլիքը, որով այնչափ ամբարշտեցան իրենք, եւ ձեր Աստուծոյն դէմ մեղանշել տան ձեզի:

Կանայք: — Մովսէս գերի ընկած կանանց եւ աղջկանց վրայ խնամք ունեցաւ. ամիս մը ժամանակ տուաւ նոցա, որ հօրերնուն ու մօրերնուն վըրայ լան. եւ Հրեայ մը որ անոնցմէ մէկն իրեն կին ընէ՝ ոչ եւս կարող էր գնա վաճառել: Վերջապէս օրէնսդիրը հրամայելով նաեւ պաշարեալ քաղաքին շրջակայքն եղած պտղատու ծառոց անգամ չըրպչիլ, սանձ դրաւ կործանման ու աւարառութեան հոգւոյն՝ որ աշխարհակալութեան հոգիէն անբաժանելի է:

Կարգադրութիւն բանակի: — Բանակին մեջէն արտաքսեց ամեն տեսակ անկարգութիւն, եւ ամենայն ջանք ըրաւ որ կատարեալ բարեկարգութիւն, միաբանութիւն եւ մաքրութիւն լինի հոն: Օրէնքը պատերազմ մըտնող զինուորները արեամբ շաղախուած համարելով՝ կհրամայէր որ նոքա կռուին ետքը բանակը չմտնեն, մինչեւ որ կրկին եւ կրկին լուացմունքներով մաքրուին սրբութիւն:

Ք. Քաղաքական օրէնք: — Մովսէսի քաղաքական օրինաց վախճանն էր՝ խաժամուժ ամբոխ մը ազգ դարձնել, վշանաբնակ ու հովուակենցաղ ցեղ մը՝ քաղաքաբնակ ու երկրագործ ժողովուրդ ընել. հայրենեաց սէրը սրբտին մեջ վատել. կարգի կանոնի, ներքին խաղաղութեան, արդարութեան ու ընկերական կենաց վարժեցնել զինքը:

Մերակոյտ: — Մարգարէն զԱստուած իբրեւ մինակ տէր եւ իշխան Հրէ-

ից քարոզեցին յետոյ՝ նորա հրամանին տակը բացարձակ իշխանութիւն բանեցուց աստուածընտիր ժողովրդեան վրայ: Տեսանք որ իւր աներոյն խորհրդովը օգնական ընտրեց եօրանասուն ձերոց ժողովը՝ որ Հրեից *ձերսկոյտը* դարձաւ, եւ Մովսէսի մահուանէն ետքն եւս անխախտ մնաց, եւ քանի մը դար վերջը այն հռչակաւոր *սակեաորիմ* կամ *սիւնեղրիոն* բուռած գերագոյն աստեանը կազմեց, որոյ գահագլուխ կրագմէր ինքը քահանայապետը:

Դատաւորք: — Տեսանք որ Մովսէս ժողովրդեան վրայ հազարապետներ, հարիւրապետներ, յիսնապետներ ու տասնապետներ դրաւ, եւ հրամայեց որ նոքա իրենց տիրած քաղաքներուն մէջ դատաւորներ ու տեսուհներ կարգեն՝ առանց որոշ բան մը զրուցելու ընտրութեան կերպին վրայ: Սկիզբէն յայտնապէս կերեւի որ զլիաւորապէս ժողովրդեան ձեռքն էր այն ընտրութիւնը. վասն զի նոյն իսկ Մովսէսի յաջորդին՝ այսինքն Տեսուայ ընտրութիւնը ժողովուրդը հաստատեց, եւ յետ այնորիկ շատ զարեք՝ մինչեւ քաղաւորութեան օրերը՝ վտանգաւոր ժամանակ, եւ մանաւանդ պատերազմի առնել, ազգը իրեն մէկը զլուխ կրնտրէր՝ *դատաւոր* անուամբ, եւ լիազօր իշխանութիւն կուտար անոր, որ ձերսկուտին հետ ազգը կառավարէ: Երբեմն քահանայք եւս դատաւորին հետ իմիասին վճիռներ կուտային:

Գանձ եւ հարկ: — Շատ հաւանական կերեւի որ առջի բերան աստուածային պաշտամանց զանձը տէրութեան զանձէն բաժնուած չէր: Մովսէսի ժամանակ՝ հասարակաց զանձը կազմուցն էին տուգանք, դրամական փրկանք եւ ընդհանուր գլխահարկ: Մարդկան եւ անսուրբ անասնոց առջիննկները միշտ կփրկանաւորութիւն հինգ արծաթ սիկլով, եւ իւրաքանչիւր անձի գլխահարկն էր կէս սիկլ:

Բաժանումն երկրին. Յօրէքեան: — Մովսէս կուգէր որ Իսրայելացեոց մէջ աղքատ չգրտնուի. բայց այս ալ չէր ուզեր որ ոմանք սաստիկ մեծնան հարստանան. այլ իւր ժողովուրդը ապերասանութենէ, զիջութենէ եւ ապականութենէ բարուց պահպանէ՝ որ անհրաժեշտ արգասիք են մեծափարքամ հարստութեան ու յետին աղքատութեան: Ուստի հրամայեց որ Աւետեաց երկիրը վիճակաւ ցեղերուն ազգատոհմերուն բաժնուած ժամանակը՝ իւրաքանչիւրին բաժինը նորա անդամոցը բուռն համեմատ լինի: Գերագանց կարգադրութեամբ պատուիրեց որ այնու բաժանմամբ ամեն մարդ իրեն ընկած երկիրը կարող չլինի մշտնջենաւորապէս վաճառել. վասն զի երկիրն իմս է, կըսէր Աստուած. դուք տէր չէք, այլ իբրեւ պանդուխտ քովս եկել էք, ու զայն կրանցընէք: Եւ ահա այս ղիտմամբ՝ վերը յիշուած *յորեկեանը* հաստատուած էր. այն օրն որ յիսուն տարին մի անգամ կուգար, վաճառմամբ կամ փոխանակութեամբ ազգատոհմերու ձեռքէն ելած երկիրներն վերստին իրենց առաջին տէրերուն, կամ անոնց ժառանգացը կղատնային: Յօրեկեան տարին կրողութիւն նաեւ ամենայն սրբութեւ, եւ ամենայն ստրուկ կամ գերիք ազատ կարձակուիին: Ուստի Յօրեկեանին վախճանն էր՝ հարստութեանց սաստիկ անհասարարութիւնը խափանել, ստրկութիւնը բերելընել, եւ արգելույ որ երկիրը քանի մը ազգատոհմերու միայն ստացուածք չդառնայ. ուստի եւ վաճառուած բաներուն զինը Յօրեկեանին մնացած տարիներուն բուռն համեմատ կլինէր:

Իրաւունք քաղաքացւոց: — Ամեն Հրեայ եւս քաղաքացւոյ իրաւունքը չուներ, եւ կամ՝ ինչպէս սուրբ Գիրքը կըսէ՝ «Աստուծոյ ժողովրդեանը մասն չէր»: Գերութեամբ այս իրաւունքը կկորսուէր կամ կխափանուէր, եւ

Հրեաստանի մէջ զրկուած էին անկէց օտարք, անհարազատ որդիք եւ ներքինիք: Երկրին մէջ ընակող օտարականներէն ոմանք, ինչպէս Եգիպտացիք եւ Եգովմացիք, քաղաքացի կղառնային՝ երրորդ սերունդին, մինչդեռ այլք երբեք չէին կրնար քաղաքացի լինել, ինչպէս Մովաբացիք, Ամոնացիք եւ Ամադեկացիք, անապատին մէջ իրենց Հրեից ցուցուցած թշնամութեանը համար: Քաղաքացւոց իրաւունքը չունեցողներն ոչ կարող էին խորայնացուց մը հետ ամուսնանալ, ոչ հասարակաց պաշտօններու հասնիլ, եւ ոչ բանեցընել որ եւ իցէ իրաւունք որ մասնաւոր կերպով քաղաքացւոց պահուած էին:

Ամուսնութիւն եւ ապահարզան: — Մովսիսական օրէնքը, ինչպէս վերը տեսանք, բացարձակ կերպով կարգելուր որ եւ իցէ խնամութիւն Քանանացի ազգաց հետ, եւ կղատապարտէր միանգամայն որ եւ իցէ մծղնայ կամ ազգապիղծ ամուսնութիւն: Բազմակնութիւնը չէր արգելուր, որ Արեւելքի մէջ սովորական եղած էր այն ժամանակ: Ապահարզանի՝ կամ կինը արձակելու հրաման տուաւ, բայց արձակուած կինը միասնազամ չէր կարող ոք առնուլ: Ամուսնութիւնը պարզ քաղաքական գործողութիւն մի էր, եւ երկը կնոջը տուած բաները չէր կրնար ետ առնուլ նոյն իսկ արձակած ժամանակը:

Ամուսնութիւն ընդ կնոջ եղբօր: — Հրեից սեպհական եղած օրինաց մէկն է նաեւ եղբոր մը իւր մեռած եղբօրը կնկանը հետ կարգուիլը, զոր Մովսես զրամ է ազգատոհմներու յարատեւութեանը համար: Եւ այսպէս կրտէր օրէնքը. «Երբոր երկու եղբարց մէջէն մէկն անորդի մեռնի, միսը պետք է նորա կնոջը հետ ամուսնանալ, եւ եղբօրը որդիք յարուցանէ, եւ անոնց անդրանկին անունը ղեն եղբօրն անունը, որպէս զի Իսրայելի մէջէն չկորսուի: Թէ որ ինքը չուզէ եղբօրը կինը առնուլ, որ ըստ օրինաց իրեն կիցնայ, անիկայ երբայ քաղաքին դուռը ծերոց ներկայանայ ու գրուցէ. Երկանս եղբարքը չուզեր զիս իրեն կին առնելով՝ եղբօրն անունը Իսրայելի մէջ հաստատել. եւ անոնք շուտ մը զինքը կանչեն ու հարցընեն: Թէ որ պատասխան տայ թէ չուզեր այն կնոջ հետ ամուսնանալ, ծերոց աջքին առջեւ կինը անոր մօտենայ, ոտքէն կօշիկը քաշէ հանէ, եւ վրան բքնելով՝ ըսէ իրեն. «Այսպէս ընելու է այն մարդուն որ եղբօրը տունը չուզեր կանգնել»:

Ժառանգութիւնք: — Մովսես ժառանգութեանց կարգը հաստատելու ժամանակ որոշեց որ անդրանիկ որդին կրկին մասն առնու՝ նաեւ այլ եւ այլ կանանցմէ որդիք եղած ատեն: Երբոր ուղիղ գծով արու գաւակ չլինի, ժառանգութիւնը աղջկանց կիցնար. սակայն ժառանգող աղջկունք ստիպուած էին հայրնական ցեղին մէջէն երկէ առնելու: Թէ որ մեռնողն աղջիկ եւս չունենար՝ եղբարքը իրեն ժառանգ կլինէին:

Հայրական իշխանութիւն. Ստրուկը: — Հարք բացարձակ իշխանութիւն ունէին իրենց գաւակացը վրայ. սակայն Մովսիսական օրէնքը որդւոց վրայ կենաց եւ մահու իշխանութիւն չէր տար հարց, ինչպէս որ հին ատենի շատ ժողովրդոց օրէնքները կուտային: Նոյնպիսի մարդասիրութեամբ օրէնք դրաւ Մովսես նաեւ ստրկաց համար. Յօրելեան տարին ամեն ստրուկ՝ Երրայեցի կամ օտար՝ պիտի ազատուէր: Երրայեցի ստրուկը վեց տարի միայն պիտի ծառայէր, եւ յետ այնորիկ ձրի պիտի աղջիկ առած լինէր ու անկէց գատուիլ չուզէր:

Պարտք: — Յօրելեան տարին ամեն պարտք կրողուք: Արգելեալ էր Հրեիցմէ շահով ստակ փոխ առնուլ, բայց ոչ նոյնպէս եւ օտարներէ: Փոխատուն չէր կարող փոխառուին տունը մտնել՝ զրաւ առնուլ:

Դ. Բարոյական օրէնք: — Մովսիսական օրինաց գերազանցութիւնը կերեւնայ առաւելապէս բարոյական օրինաց մէջ, որոց գլխաւորները Տասնարանեայ պատուիրանաց մէջն են: Անկեց դուրս եղածներէն եւս մէկ քանին հոս յիշեմք:

«Այրւոյն եւ որբին երբեք վնաս չընես, վասն զի առ իս կաղաղակեն, եւ ձայներնին կլլեսն»:

«Արտերդ հնձելու ժամանակ՝ ցօրենը գետնի հաւասար չկտրես, եւ ընկած հասկերը չժողվես. նոյնպէս այգւոյդ ալ մինչեւ յետին ողկոյզը չժողվես, այլ բողուս որ աղքատք եւ օտարք ճաւաղ ընեն»:

«Եօթներորդ տարին մի՛ մշակեր՝ ոչ երկիրդ, ոչ այգիդ, եւ ոչ ձիւրենիդ, ուրող որ հանգչին անոնք, որպէս զի մէջերնիդ աղքատ եղողները ուսելու րան գտնեն»:

«Օտարը մի՛ նեղեր ու ոտքի տակ մի՛ առներ. վասն զի դուս եւս օտար էիր յեզիպտոս»:

«Թէ որ փոխ տուած մարդուդ հագուստը գրաւ առիր, զիշեր չեղած ետ դարձուր»:

«Ամենեւին գրաւ չառնուս ջաղացքի քարը, վասն զի գայն քեզ տուողը՝ իւր իսկ կեանքն ու ապրուստը գրաւի դրած է»:

«Գործաւորին վարձը եւ ոչ օր մը քովդ պահէ»:

«Թէ որ մէկը իւր ստրուկին այնպէս զարնէ որ սաստիկ վիրաւորուի, պէտք է զինքն ազատէ»:

«Փախած ստրուկը մի՛ ազատեր, քայց գրութեամբ հետը վարուէ»:

«Ազատած ստրուկը ձեռնունայն մի՛ դրկեր, այլ Տեսան Աստուծոյ քո օրհնութեամբն ընդունած բանեղ գէթ այնչափ մը տուր՝ որ ճամբան իրեն բաւէ»:

«Սուտ լուրեր մի՛ հաներ, եւ չարաց հետ միանալով սուտ վկայ մի՛ լինիր»:

«Վրէժխնդրութիւն մի՛ ըներ»:

«Ընկերդ քու անձիդ պէս սիրէ»:

«Երբոր դատաւոր լինիս, ամենեւին ընծայ ու կաշառք մի՛ առներ, եւ մարդոց արտաքին տեսքին ուշ մի՛ դներ»:

«Անիծեալ լինի նա որ իւր հայրը ու մայրը կարհամարհէ»:

«Ճերմակ մազերու առջեւ ոտք ել, եւ ծերոյն պատիւ ըրէ»:

«Անիծեալ լինի նա որ խուլը կնախատէ, կամ կուրին ճամբան արգելք մը կը դնէ»:

«Սուրբ եղիք, կըսէ Աստուած, վասն զի ես սուրբ եմ»:

«Մի՛ բողոք որ ձեր աղջիկները պոռնկին»:

«Կախարդներու խորհուրդ մի՛ հարցնէք»:

«Մէջերնիդ ոչ դիւր ունեցէք եւ ոչ կախարդ»:

Մովսիսական օրէնքը ոչ միայն բանաւոր կենդանեաց՝ աղքատաց, օտարաց եւ ստրկաց գրութիւն եւ մարդասիրութիւն կը բարոյգործէ, այլ եւ անբանից:

«Բեռանը տակ ընկճող կենդանւոյն բեռը բերեցուր»:

«Թէ որ բշխամոյդ եզը կամ էշը կորստած գտնես, տար տիրոջը տուր»:

«Կալի մէջ աշխատող եգիպտացի դուռնի մի՛ կապեր»:

«Թէ որ ճամբէ մը անցած ժամանակդ՝ ծառի մը վրայ կամ գետինը բրուցնոյ բոյն մը գտնես, եւ մայրը իւր ձագերուն կամ հաւկիթներուն վրայ նըստած լինի, ձագերուն հետ մայրն ալ արձակէ»:

Ե. Առողջութեան օրէնք: — Մովսեսի տուած տողջութեան օրէնքները գլխաւորապէս կլիմային սաստիկ տաքութեան, անընդհատ մաքրութեան

մը հարկաւորութեան, քանի մը վնասակար կերակրոց, մօրքի հիւանդութեանց եւ մասնաւորապէս բորոտութեան վրայ էին, եւ ամէն մէկուն մէջ օրէնսդրին իմաստութիւնն ու սահմանած կանոնին հարկաւորութիւնը կ'ափայլի: Այն օրէնքները երեք խումբ կրամնուին:

Անսուրբ կենդանիք. Բորոտութիւն. Սրբութիւնք: — Առաջնոյն մէջ կրովանդակութիւն կերակրելինաց պատուէրքն ու սուրբ եւ անսուրբ կենդանեաց իրարմէ զանազանութիւնը: Ասիոյ տաք կլիմաներուն մէջ շատ կենդանեաց միւսը առողջութեան վնասակար համարուած էր. ուստի այն կենդանիք՝ որոց կճղակը ճղքուած չէր, ինչպէս ուղտը, անսուրբ կամ պիղծ համարուեցան. նոյնպէս նաեւ խոզը, նապաստակը, ճագարը, գետնի վրայ սողալով քալող կենդանիք եւ ուրիշ շատեր: Մովսէս արգիլեց Հրէից որ անոնց միւսը չուտեն, ինչպէս նաեւ արիւնը չէլած՝ որ եւ իցէ սատկած կենդանի:

Երկրորդ խումբին մէջ էին այն ամենայն օրէնքները՝ որոց վախճանն էր գՀրեայս բորոտութենէ պահպանել, անկէց բռնուողները ճանչնալ, ուրիշներն անոնցմէ զգուշացընել, եւ բորոտներու հագուստը՝ տոսնն ու կան կարասին մաքրել: Այս սոսկելի հիւանդութիւնը այն ժամանակ այնպիսի ջարդ կրնէր, որ անջեւն առնելու համար ամենայն զգուշութիւն ըրաւ Մովսէս. եւ այն զգուշութեանց գործադրութիւնը քահանայից յանձնեց, որպէս զի նոցա ձեռքովը ասելի ուշադրութեամբ ու երկիւղածութեամբ կատարուին իւր զրած զգուշութիւնները:

Խստիւ պատուիրած էր՝ մեռելի կամ որ եւ իցէ անսուրբ մարմնոյ զպչելէն ետքը լուացուիլ սրբուիլ: Մեռելի զպչելէն յետոյ մաքրուելու համար՝ պէտք էր որ լուացուելու ջրոյ մէջ զոնի մոխիր խառնուած լինէր: Այս ամենայն մաքրութեան կերպերը՝ *սրբութիւնք* կկոչուին:

2. Դատաստանական եւ պատժական օրէնք: — Մովսէսի դատաստաններու վերաբերեալ զրած օրէնքը նշանաւոր են ամբաստանեալներու համար ունեցած ապահովութիւններովը՝ յորոց զուրկ էին հին օրէնսդրութեանց շատերը: Իւր պատժական օրինաց մէջ եւս յայտնապէս կերեւի մարդասիրութիւնը, քակտ եւ շատ մը յանցանք խստիւ կնրամայէ պատժել. մանաւանդ անոնք որ կերպով մը կջնջէին այն երեք մեծամեծ սկզբունքները, որոց վրայ հիմնուած էր եբրայական օրէնսդրութիւնը, որք էին հաւատք ի միութիւնն Աստուծոյ, կատարեալ բաժանումն յօտար ազգաց, եւ վրասարմակ ժողովրդեան մը երկրագործ ազգ մը դառնալը: Մովսէսի օրինաց այս կարեւոր մասը շատ ճշդած է. ուստի եւ գլխաւոր կտորներէն մէկ քանին միայն տեսնեմք:

Վկայք. Դատաստանք. Յանցանք ընդդէմ կրօնից եւ անձանց. պատիժք նոցա: — Յանցաւոր մը իման դատապարտելու համար՝ մէկ վերկայութիւն միայն բաւական չէր. պէտք էր երկու երեք վկայ. եւ քե որ յանցաւորը պիտի քարկոծուէր, իրենք պիտի նետէին առաջին քարերը: Ամբաստանելոյն տրուելու պատիժը սոստ վկայից կտրուէր:

Դատապարտութեան վճիռը ձեռքերը, դատաւորներն եւ երբեմն քահանայապետը կուտային: Հարք որ եւ իցէ պատճառաւ չէին կարող իրենց որդիքը մեռցընել տալ. բայց քե որ ապստամբ ու անառակ որդի մը շատ անգամ ծրնողացմէ խրատուէր ու նոցա իշխանութիւնը արհամարհէր, իրենք զինքը քաղաքին ձեռքը առջեւ կտանէին, եւ նոքա գլանցաւորը քարկոծել կուտային:

Կրօնքի դէմ եղած ամենայն յանցանք, կռապաշտութիւն, մոգութիւն, կախարհութիւն, հայնդութիւն, շարքա օրը սուրբ չպահելը, եւ այլն, գլխապար-

տուրեան պատիժ կրնողունէին. իսկ անձանց դէմ եղած կամաւոր յանցանքները, մարդասպանութիւնը, պղծութիւն եւ այլն, մահուամբ կ'պատժուէին, եւ ձեռ կամ վիրաւորութիւն միայն եղած ժամանակը՝ նմանակից պատժով, որ էր յանցաւորին մի եւ նոյն ցաւը քաշել տալ. այսինքն թէ որ մէկը մէկուն աչքը հաներ էր՝ իրեն եւս աչքը հանել, թէ որ ակուան՝ ակուան: Եւ ահա այս պատիժն էր՝ որ Քրիստոս տէրն մեր կակնարկէր՝ երբ որ կըսէր. « Լուարուք զի ասացաւ, ակն ընդ ական եւ ատամն ընդ ատամն »:

Նա որ իւր հօրը կամ մօրը կգարներ, եւ կամ գանոնք կանիծէր՝ մահուամբ կ'պատժուէր: Երբոր մարդասպանութիւնը չկարենար արդարանալ, ու առաջուց մտածուած լինէր, բան մը չկար որ զմարդասպանը մահուան պատժէն ազատէր: Թէ որ սեղանոյն եւս երբոր ապաւինէր՝ հրաման էր նաեւ անտի քաշել հանել մեռցընել զինքը: Բայց երբոր մարդասպանութիւնը ոչ առաջուց մտածուած լինէր եւ ոչ կամաւոր, այնպիսի մարդասպանաց համար ապաստանարաններ սահմանուած էին: Մովսէս հրամայեց որ Ղեւտացւոց տրուած քառասուն եւ ութ քաղաքաց մէջ այս բանիս համար վեց հատ քաղաք պատաստանի որոշուին, եւ ո՛վ որ մարդ մը ակամայ մեռցընէր՝ այն քաղաքաց մէկուն մէջ պիտի երբար ապաւինէր՝ մեռելոյն ազգականացը վրէժխնդրութենէն ազատելու համար, եւ հոն պիտի բնակէր մինչեւ որ քահանայապետը վախճանէր ու տեղը նոր մը դրուէր:

Երբոր մարդասպանը չգտնուէր, օրէնքը կ'ընամայէր որ ծերը եւ դատաւորը երբան մեռելոյն գտնուած տեղն ու մերձակայ քաղաքաց հեռաւորութիւնը չափէն: Ամենէն մօտ գտնուածին ծերերը պարտական էին երինջ մի առնուլ, որ դեռ լուծի տակ մտած չլինէր. զոհել զայն, եւ վրան ձեռքերնին լուանալով՝ բողոքել որ այս քափուած արեան եւ անպարտ եմ: Երդում կընէին որ այն արեան քափուիլը չտեսան, եւ կաղաչէին զԱստուած որ այն յանցանքը իրենց չհամարի: Այս վսեմ արարողութիւնը ամենուն սրտին մէջ մարդասպանութենէ ստկում մը կ'ընկեր: Մարդուս կենաց յարգը այնպէս բարձրացած էր Մովսէսի օրինացը մէջ, որ նաեւ այնպիսի զիպուածոց մէջ՝ յորս մարդասպանութիւնը յարակից հանգամանքներով արդարանար եւ կամ մարդասպանին կամքէն բոլորովին դուրս՝ պարզ զիպուածով եղած լինէր, պէտք էր դարձեալ որ զայն քաւէր ստակի գումար մը տալով՝ որ *զիւն արեան* կըկոչուէր:

Յանցանք ընդդէմ օրինաց ամուսնութեան: — Մովսիսական օրէնքը սաստիկ պատիժներով կ'պատուհասէր շնացողները, մծղենաներն ու ամեն տեսակ ապօրինաւոր ու չարահամբաւ ամուսնութիւնները: Շնացողին պատիժը մահ էր. բայց երբոր էրիկը կնկանը վրայ պարզ կասկած ունենար՝ առանց ազացուցի, կառնուր զինքը քահանային առջեւը կտանէր, եւ նորա համար ինչ եւ այլիւր կնուիրէր. քահանայն քիչ մը ջուր կառնուր, մէջը վըկայութեան խորանին յատակի հողէն կխառնէր, կնկան զլուխը կըրանար, եւ այն միջոցին որ նա էրկանը նուէրը ձեռքը բռնած կկենար, ինքը ստակալի անէճք կկարդար ջրոյն վրայ: Ամբաստանեալը այն ջուրը խմելէն առաջ պարտական էր անոր վրայ կարդացուած բոլոր անէճքը իւր վրայ մաղթել՝ թէ որ վրան ըսուած տեղքին յիրաւի տէրն էր: Խմելու ջուրը՝ *չուր յսկիմանուրեան* կկոչուէր, եւ էրկանն ըրած նուէրը՝ *զո՛ւն նախանձաւորութեան*:

Յանցանք ընդդէմ ստացումաց: — Իւրաքանչիւր անձին ստացուածքը պահովելու համար Մովսէս այն եւ այլ մանրամասն օրէնքներ դրեալ գողութեան վրայ: Գողերը պարտական էին երբեմն հինգերորդ մասը

հատուցանել, գրեթե միշտ կրկին, եւ մէկ քանի պարագայի մէջ՝ գողցած բանին քառապատիկն ու հնգապատիկը տալ, եւ պարտքին կամ վնասին իւր անձն էր երաշխասոր, եւ մինչեւ որ ամբողջ ճիւղաւորներ՝ չէր կրնար ազատիլ:

Մովսիսական օրինաց մէջ չկային այն ամենայն տանջանքներն ու երկար չարչարանքները՝ զորս այն ատենի ուրիշ ազգերը մահապարտից կուտային: Մահապարտները գրեթե միշտ քարկոծմամբ կամ խեղդամահ կմեռնէին: Երբոր քահանայի մը աղջիկը ողջախոհութեան օրինաց դէմ գործէր՝ պատիժը այլ չէր: Երբոր յանցաւորի մը պատիժ ծեծն որոշուէր, քառասունն աւելի հարուած չէր կրնար տրուիլ: Սովորական պատիժներէն մէկն էր՝ յանցաւորը ժողովրդեան մէջէն զատել ղուրս հանել. եւ այս տեսակ մը բանադրանք էր, որով աստուածային օրինաց դէմ գործողները Իսրայելի մեծ ազգատոհմէն կը կտրուէին:

Մովսէս, գործը նորա եւ գրուածք: — Մովսիսական օրենսդրութեան այս համառօտագիծ պատկերը բաւական է հասկըցնելու. անոր վախճանը, անոր բովանդակութիւնը, օրենսդրին ընդհանուր խորհուրդը, եւ համոզելու ամեն անկողմնասեր ընթերցող որ այնպիսի գործոյ մը հեղինակը, մանաւանդ այնպիսի ժամանակ, պէտք էր որ աստուածազգեաց մարգարէ լինէր: Թէ որ մէկ կողմանէ Մովսէս իւր ատենի ոգւոյն կզիջանի, պատերազմի, բազմակնութեան, ապահարգանի, ու գերութեան օրենքներուն մէջ, միւս կողմանէ եւս աստուածպաշտութեան վերաբերեալ բաներուն մէջ այնպիսի բարձրութեան մը կ'ելլէ: Կ'լինեանայ՝ յոր դեռ երբեք չէր ելած մարդուս միտքը. եւ մարդկային գործոց մէջ այնպիսի մարդասիրութեան՝ բարեսիրութեան եւ արդարութեան գաղափարներ կուտայ, որ իւր ժամանակի օրենսդիրներուն բոլորովին անծանօթ էին: Ըսինք եւ ցուցուցինք որ Մովսէսի վախճանն էր ամբողջ ազգի մը բարքն ու կենցաղավարութիւնը փոխել, զինքը գերութենէն ու վրանարնակ վիճակէն ազատ ու քաղաքանակ վիճակի փոխադրել, եւ միանգամայն պահպանել օտար ազգաց մտաւոր ու բարոյական ապականոններէն, որպէս զի կարող լինի պահել իրեն աւելի իրեն անկապտելի աւանդ Մեսիային գալլտեան անտաւոր պատգամները:

Չարմանայի բան է որ այս օրինաց մէջ անոնք անգամ որ չափէ ղուրս ճշդացն ու անսովոր կերեան, ինչպէս օրենսդրին վախճանին կհամաձայնին: Օրենսդիր համար, ուզելով գէշբայտ երկրագործութեան յորդորել, եւ անով Աւետեաց երկիրը սիրելի ընել անոնց, զինի խմելու հրաման կուտայ նոցա՝ որ անծանօթ էր Եգիպտացոց եւ վրանարնակ ժողովրդոց. եւ ոչ միայն հրաման կուտայ, այլ եւ զոհագործութեանց մէջ զինի գործածել տալով՝ հարկաւոր կընէ զայն աստուածային պաշտամանց: Իմաստուն գգուշութիւն չմնար որ չգընէ նաեւ իւր ժողովրդեանը սրտէն կուսպաշտութեան հակամիտութիւնը վերցնելու. այս վախճանաւ այ է որ կուսպաշտ ազգաց մինչեւ անտարբեր սովորութիւնները Հրէից արգիւնով վախճանով որ նոցա հետ կուսպաշտութիւնն եւս չմտնէ մէջերնին: Այսպիսի նրբահայեաց գգուշութեամբ հանդերձ՝ ժողովրդեան յաճախ իկոսամոյութիւն գառածիլը պիտի տեսնեմք յետոյ, եւ օրենսդրին նախատեսութեանը վրայ պիտի զարմանամք: Խստիւ կ'արգելու կենդանեաց արեան գործածութիւնը՝ նախ հասարակաց առողջութեան համար, եւ երկրորդ եւ գլխաւորապէս անոր համար որ Փրահիկեցիք, որ Քանանու երկրին սահմանակից ժողովուրդ էին, զոհերու արիւնը խմելու սովորութիւն ունէին: Թէ որ արգելեց Հրէից որ մարմինն չծածկըլկէն չկարրտն, մագերէն չըջտկէն ու մօրուքնին չածիլեն, պատճառն այն էր որ Եգիպտացիք կամ

Արաբացիք այն բաները կրեկին իպատիւ սուտ աստուածոց: Յիրաւի, իւր նորահաստատ պաշտօնն ընդունել ու մեծարել տալու համար՝ երբեմն հարկադրեցաւ Մովսէս Հրէից Նեփիաթոսի մէջ ընտանեցած պատկերներն ու ձեւերը առնուլ գործածել, բայց վրանին միշտ մեծամեծ փոփոխութիւններ ընելով՝ որոնք բոլորովին անոնց մաաճութիւնը կփոխէին: Օրինակ իմն, քահանայապետին կուրծքին վրայի զարդը կամ վկայութեան տախտակը Նեփիաթացոց քուրմներն առաւ, բայց անոր վրայի ճշմարտութեան մարդակերպ պատկերին տեղը՝ աստուածային զօրութեան նշան մը դրաւ՝ *ոյյս (ուրիմ)* եւ *կատարկուքիւն (րումիմ)*՝ անուանելով զայն, կամ *վարդապետութիւն* եւ *ճշմարտութիւն*: Եւ արգարեւ Մովսէսի սահմանադրութեանց մէկ քանին իւր ժողովրդեանը սովորութեանցն ու բարոյքը վրայ հիմնուած էին, սակայն զիրենք իւր ազգ մը կազմելու ամենայարմար էին. քե որ անոնցմով ժողովրդեան Նեփիաթոս ծնած լինելը կիմացուի, այս բանը եւս առաւել յայտնապէս կիմացուի՝ որ այն ժողովուրդը երբեք հոն դառնալիք չուներ:

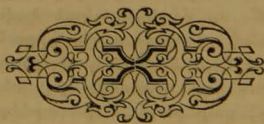
Թէ որ Մովսէս խաբերայ մարդ մի լինէր եւ ինքզինքը մարգարէ Աստուծոյ քարոզէր, տարակոյս չկայ՝ որ Նեփիաթացոց եւ Հնդկաց կրօնքը հաստատողներուն պէս ինքն եւս իւր հաստատած կրօնը յօգուտ իւր եւ ազգատոհմին կդարձնէր, եւ կարող էր բարձրանալով իվեր քան գմարդկային բնութիւն՝ ինքզինքը անխալ հաստացրել Հրէից: Բայց ոչ. Մովսէս՝ որոյ գործքը այնչափ մեծ կցուցընէն զինքը ըստ Աստուծոյ՝ որուն փառացը այնչափ նախանձախնդիր էր, եւ ժողովրդեան սիրովը լեցուած, այն Մովսէս՝ ինքզինքը իւր եղբարցը պէս մարդկային տկարութեամբ զգածեալ կդառնի, ըրած մէկ յանձնաքը ինքնիրեն կխտատվանի, զորէն քաւելու համար անապատին մէջ մտնելու պատժն ալ կզրէ. իւր ժողովրդեանը պատրաստած քաղցրութիւնն ու շարխութիւնը պիտի ջլալայէ, եւ սակայն նորա ամենայն վշտացը վշտակից կլինի՝ հանդերձ անհնարին պատասխանատուութեամբ, եւ այնպիսի իշխանութիւն մը գործադրելով՝ զոր շատ անգամ այլ եւ այլ կրքերով կուրցած՝ ճանչնայ չէին ուզէր Հրեայք: Իրեն յաջորդ իւր որդիքը ջանուաներ, եւ զանոնք Ղեւեայ աննշան ցեղին մէջ կխառնէ՝ առանց մասնաւոր պաշտօնի եւ արտօնութեանց. քահանայական ցեղէն անգամ դուրս կմանն նոքա, եւ Կահարու միւս որդւոցը պէս պարզ տապանակի կրողներ կլինին. եւ քե որ համարձակէին սրբութեան վրայ տարածուած քողն անգամ վերցընել՝ պատկժնին ման էր: Թէ որ Մովսէս զպաշտօնեայս կրօնի իւր հայրենի ցեղէն ընտրէր՝ Ահարօնին ազգատոհմը իքանանայութիւն կոչելով, սակայն այլոց ազգաց քուրմներուն պէս զանոնք հարստութեամբ ու անսահման իշխանութեամբ չըլեցուց: Հարստութեան հիմն է կալուածական ստացումքը. Մովսէս տասնորորդ, կենդանաց եւ պտղոց երախայիքը, եւ զոհերու մէկ մասը քահանայից եւ Ղեւեայ ցեղին շնորհելով՝ Իսրայելի մէջ որիւիշ ժառանգութիւն չտրուաւ նոցա, բայց երէ քանի մի քաղաք. եւ անոնց բոլորտիքը քիչ մը երկիր՝ իճարակ անասնոց նոցա, եւ քանի մը պարագաներէ դուրս քահանայապետին ու քահանայից համար սահմանած իշխանութիւնը շատ ջափաթօր էր:

Վերջապէս Մովսէս ամեն տեսակ փառասիրութենէ, իշխանասիրութենէ, անձնասիրութենէ ու շահասիրութենէ ազատ էր, եւ իւր ամենայն գործոցը մէջ Աստուծոյ մատը կար, որով ու այն ամբեր անապատին մէջ ամբողջ ժողովուրդ մը քառասուն տարի կերակրէց:

Հիմա կմնայ մեզ քննել զՄովսէս իբրեւ իւր ժողովրդեան պատմաբանը: Նորա գրուածքները մեզի հասած են հինգ գրքի մէջ, որ կկոչուին *Ծնունդք*,

ելք, Ղեւտախան, Թիւք, եւ Երկրորդումն օրինաց։ Աստուք բաց յօրինաց, կրովանդակեն նաեւ աշխարհիս ստեղծման պատմութիւնը, չրհեղեղի, եւ նահապետաց ու Հրէից պատմութիւնը՝ մինչեւ նոցա Ասետեաց երկրին հասնիլը։ Եւ այն իննգ գրքերն են որ Հնգամատեան կկոչուին։ Անհաւատ մարդիկ շատ ջանացին անոր հնութիւնը ուրանալ՝ վերջին ժամանակները հնարուած համարելով, եւ ըսածնին անով կուգէին հաստատել թէ գիրը այն ժամանակ դեռ հնարուած չէր։ Բայց երբոր պրտուի կամ պապիրի վրայ գրուած Մովսեսի ժամանակակից ձեռագիրներ գտնուեցան, անհաւատութեան պատճառ չմնաց. մանաւանդ որ Հրէից ազգին մեջ իսկգրանէ հետէ դոյզն տարակոյս անգամ ելած չէ այս նիւթիս վրայ. վասն զի ամենքն ալ համոզուած էին որ այնպիսի հրաշալի գրուածքի մը հեղինակը Մովսէս պէտք էր լինէր, եւ ոչ այլ ոք։

Մովսեսէն ետքը մինչեւ ի Բրիտոս մարգարէ մը չեղաւ՝ որուն հետ դեմ յանդիման խօսի Աստուած, եւ նորա ջափ հրաշքներ ընէ։ Ամեն ժամանակ սուրբ Հարք զարմացած ու զոված են Մովսիսի առաքինութիւններն ու չքնաղ բարեմասնութիւնը. նորա բազմավտանգ ու արգելքներով լեցուն կեանքը սակաւագիւտ օրինակ է հաւատարմութեան, քաղցրութեան, համբերութեան, սիրոյ եւ արիութեան։ Սակայն նորա դրած օրէնքն ու ըրած կարգադրութիւնները ժամանակ մը միայն պիտի տեսէին. իմերձենալ լուսոյն հարկ էր որ ստուերը աներեւոյթ լինէր, եւ օրինակը տեղի տար ճշմարտութեան։ Ինքն իսկ մեռնելէն յառաջ մարգարեական լուսով լուսաւորուած՝ կտեսնէ այն միւս Օրէնսդիրը՝ որ զամենայն ազգս իւր օրինաց սրբութեանը պիտի հնազանդեցընէր, եւ իւր ժողովրդեանը կպատուիրէ անոր հպատակիլ. «Աստուած, կրսէ, ձեր ազգէն ու ձեր եղբարց մեջէն ինձ նման մարգարէ մը պիտի յարուցանէ, անոր լսեցեք»։ Եւ այն մարգարէն էր ինքն իսկ վեհագոյն օրէնսդիրն Քրիստոսը։

Գ Լ Ո Ւ Խ Թ .

ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՂԵՍՏԻՆՈՒ

Դիրք Պաղեստինու : — Լերինք : — Յորդանան եւ հեղեղատք : — Մեռեալ ծով : — Անպտղաբերութիւն հարաւային ու արեւելեան հարաւային նախանգաց : — Մայրք Լիբանանու : — Բարեբերութիւն Գալիլոյ : — Հրէից գալէն յառաջ Գանանա-
նու երկրին ընակիւքք :

Դիրք Պաղեստինու : — Պաղեստին կամ Հրէաստանը ըստած երկիրը յաւերժական յիշատակաց արժանի է, ու արժանի առանձին քննութեան . վասն զի հոն տարաւ ընակեցուց Աստուած իւր ընտրած ժողովուրդը, եւ մեծամեծ հրաշքներ ցուցուց . հոն ուսոյց եւ հաստատեց Քրիստոս Տէրն մեր իւր ճշմարիտ կրօնքը, եւ հոն են մարդացելոյն Աստուծոյ տնօրէնութեան սուրբ տեղերը :

Այս երկրին նախկին ընակիւններն էին Փշտացիք կամ Պաղեստինացիք, եւ իրենց անունովը Պաղեստին կոչուած է, որ Ասորաց երկրին հարաւային արեւմտեան ծովեզերքն էր՝ եղիպտոսի սահմանակից : Երբոր Քանանացիք տիրեցին, երկիրը Քանանու անուանեցին, եւ Հրեայք երկիրը Աւետեաց, Հրէաստան, աւարք երկիր . եւ յետոյ Յոյնք եւ Հռովմայեցիք բոլոր Հրէից ընա-
կած երկիրը Պաղեստին կոչեցին :

Արդ՝ աշխարհագրորէն Ասորաց երկրին մէկ մասն է Պաղեստին, եւ աստ-
ղաբաշխական դիրքը երկայնութեան 32° եւ 34° 1/2-ին եւ լայնութեան 31°—
33° 1/2-ին մէջ կիյնայ : Երկայնութիւնն է հիւսիսէն հարաւ 236 հազարմեր, միջին լայնութիւնը 116, որով եւ մակերեսովը կամ տարածութիւնը կիւնի 27,386 հազարմերը քառակուսի, որ Զուիցերիի կեսէն քիչ մը աւելի ըսել է :

Լերինք : — Պաղեստինու մեջէն անցնող լեռները երկու գօտի կը մտնուին . առաջինն է Լիբանան, որ Միջերկրական ծովուն վրայ կնայի, ուսկից եօթը կամ ութը մղոնէն աւելի ջնեռանար . եւ Լիբանանու ձորոյն կամ կեղեւիբիոյ միւս կողմն է Աւերն Լիբանանու կամ Լիբանաներ կամ Անտիլիբանան, որ արեւելքէն Դամասկոսի դաշտերը կը պատէ, եւ հարաւակողմը Մեծ Հերմոնին (ձէպէլ-Իւշ-շարգ) բարձրաբերձ գագաթներովը կվերջանայ, որ Պաղեստինու հիւսիսային սահմանազուխներն են : Լիբանանու բարձրութիւնը 3,250 մետրէն աւելի է, եւ գլուխը մշտաստուոյց ձիւներով պատած է, ուստի եւ շատ յարմար է Արաբացի քերթողի մը անոր համար զրուցածը րէ . Ձմեռը նորա զլխուն վրայ է, աշունը ուսերուն վրայ, զարունը ծնկուրներուն վրայ, եւ ամառը ոտուրներուն վրայ : Արեւմտեան կողմէն բազմաքիւ ջրեր կվազեն ու երկիրը կպարարտացնեն, այնպէս որ մօտերս երկու ճանապարհորդք երկու ամսուան մէջ հազար հարիւր քառասուն տեսակ բոյս ժողվեր են այն կողմերէն :

Պաղեստինու արեւմտեան կողմը կը պատէ Լիբանան բազմաքիւ ձիւներով, որոնք մերք իջարու հետ խումը խումը կմիանան ու առանձին լեռներ կկազմեն, եւ մերք կերկնան երկայնածիւ գօտիներու պէս, որոց մէկը Հրէաստա-

նի մեջտեղէն կանցնի, եւ *Լեւոն Եփրեմայ* եւ *Լերինք Յուդայ* կկոչուին, եւ միասը *Կարմեղոս* է, որուն հիսիսային ծայրը հեռուէն ծովուն վրայ կկարկառի, եւ 500 մերթի չափ բարձրօրին ունի: Կարմեղոս այգիներով, ձիբեկներով ու պարարտ արօտներով ծածկուած է. հողակաւոր է նաեւ հազարումէկ ջրվիժներովը, նկարագրական գեղեցկութեամբն ու յոգնաբիւ այրերովը, զորս բնութիւնն ու մարդիկ փորեր են մէջը (1): Առանձին խումբերն են *Թարոյ* (ձեպէլ-Թոյ) որ Եզրեղոնի դաշտավայրէն մեծատարած դաւարագեղ փռնջի մը պէս կըրարձրանայ, եւ 563 մերթ բարձրութեամբ զագարին վերայէն կցուցընէ Միջերկրական ծովն ու Յորդանոսն. հովիտը. այս լեռան վերայ պիտի տեսնեմք, որ Գերովրայի հրամանովը Բարակ իւր բանակը պիտի ժողվէ, եւ Քրիստոս Տէրն մեր իւր պայծառակերպութեան փառքը պիտի երեսցընէ: Թարոքն յետոյ կուգան լերինք *Գեղարուէ*, ուր ինքզինքը սպաննեց Սաուուդ. *Գերալ* եւ *Դարիզիկ* լերինք, որ իրարմէ *Տեշեան* ձորովը կըրածանին, ուր նախ բնակեցաւ Արբահամ Գանանացոց երկիրը. *Գողգորսա*, *Ջիրենակաց լեռն*՝ երուսաղեմի մօտ, *Միւն*, *Մարիա*՝ որուն վրայ Իսահակ պիտի պատարագուէր, ու Սողոմոն տաճարը շինեց:

Իրանանու Անեքն, կամ մանաանդ Մեծ Հերմոնէն կիջնան *Գաղատա* լեռները, որ Յորդանանու ձախակողմեան գետեզերքը կտարածուին, եւ հիսիսային մասը *Լեւոն Բաաւոն* կկոչուէր: Ասոնց կյաջորդեն՝ Ասփաղտեան լճին արեւելակողմը *Արարիւմ* լերինք, որոց մէկն է *Նաբաւ* կամ *Պիւզա*՝ ուր մեռաւ Սովսակ, եւ *Փոգուր*, որուն վրայէն Բաղասն Իսրայելացիէն օրինեց: Այս երկու պարիսներն Մեռեալ ծովուն վրայ կըրարձրանան՝ Յորդանանու բերինն մօտ: Նոյն ծովուն արեւմտեան ու հարաւային արեւմտեան կողմն են նաեւ *լերինք Յուդայ* կամ *Ամուրհացոց*՝ որ Եփրեմայ լեռանց շարունակութիւնն են, եւ մէջերինն եղած բազմաբիւ բնական այրերովը անուանի, որոց շատերուն մէջ բնակեցաւ Դաւիթ՝ Սաուուդայ ձեռքէն փախած ժամանակը:

Այս լեռանց ստորոտը կտարածուին քանի մը անպտուղ ու պտղաբեր դաշտեր: *Սարոն* դաշտը՝ որ Յովպէնէ մինչեւ Կարմեղոս կտարածուի ծովուն դիմացը, շատ անուանի է զարման՝ կանաչագարդ գեղեցկութեամբը: «Այն ժամանակը, կըսէ Շարուպիան զաղդիացին, Սարոնի օդուն մէջ կխառնուին ձերմակ ու կարմիր վարդերուն, նարկիսի, փեննայի, ձերմակ ու դեղին շուշանի, շահոքրամի ու անբաւամ ծաղկան անուշահոտութիւնները»: Գեղեցկանիստ ու բարեբեր են նաեւ *Չարուդոնի*, *Տեղրայի* եւ *Նագարեթի* դաշտերը: Բայց Մեռեալ ծովուն մօտ եղած դաշտերը սոսկալի անբերն են անմարդարնակ անապատներ են, որպիսի է *Յուդայի անուպատը*՝ Քերրոնի արեւելակողմը: Փոշտացոց երկրին մէջ *Սեփելա* դաշտը՝ շատ տեղ Սարոնի դաշտին պտղաբերութիւնն ունի, բեպետ եւ մօտ են իրեն Ապառած Արաբիոյ աւազները: Երուսաղեմի մօտերն են *Հուպիայիմ* կամ *Տիտուսաց* (Հսկայից) հովիտը, Յովսափատայ տխրատեսիլ ձորն՝ ուր վերջին դատաստանը պիտի լինի, եւ *Գեհեննովն* կամ *Գեհեննովն*, ուր Իսրայելի բազաւորները Մոդոք ճատուածոյն արձաւը կանգնեցին ու առջեւը տղայք կայրէին. ասոր համար նաեւ դժոխքը *Գեհեն* ըստած է:

(1) Ասորոց երկրին կրային լեռները բազմաբիւ բնական այրեր ունին. Դամասկոսի մօտ քարայր մը կայ՝ որ կրնայ չորս հազար մարդ մէջն առնուլ: Պաղեստինու մէջ ալ լեցուն են այս այրերը, զորս եւ սուրբ Գիլգը ստէպ կոչէ:

Յորդանան եւ հեղեղատը: — Պաղեստին մէկ գետ միայն ունի, որ է Յորդանան, եւ Հերմոն լեռներն կրղիւն, ու Մերոն կամ Մարոն եւ Գենեհ-ապրէ, որ եւ ծովակ Գալիլեայ կամ Տիբերեայ կըսուի, եւ 27 հազարմեքր երկայնութիւն եւ 7 լայնութիւն ունի, լճերէն անցնելէն յետոյ Աշունը ստեղծ գեղեցիկ դաշտը կոռոզէ ու կերբայ Մեռեալ ծովը կրափի: Երկայնութիւնն է 160—180 հազարմեքր, լայնութիւնը 26 հազարմեքր, եւ խորութիւնը 3 կամ 4, ամառը:

Միջերկրական ծովը կիցնան հեղեղատքս Բէրոս, որուն եզերքը կկարծուի բէ գտած լինին Փրահիկեցիք ապակի շինելու գիտը. Կիսուն, Սորնկ կամ Բէտոյր, եւ հեղեղատն Եգիպտոսի. իսկ Առնոն եւ Գեղրոն հեղեղատները՝ Ասփաղտեան լիճը կամ Մեռեալ ծովը կրափին:

Մեռեալ ծով: — Մեռեալ ծովուն երկայնութիւնն է 88 հազարմեքր, լայնութիւնը 22—26 հազարմեքր, եւ մակերեսոյրը Միջերկրականին երեսն շատ վար է: Զուրը՝ բաց ի աղէն ունի նաեւ լուծեալ շատ մը ծծմբակ կրոյ, մագնեսիոյ եւ օշնանի, որով եւ սաստիկ ծանր ու քանձը կլինի: Մովեզերքը տխուր լուսութիւն մը պատած է. եւ ոչ զուարթ ալիք մը կուգայ կզարնուի, որ անոնց լուսութիւնը կտորէ: « Հեռուէն ջուրը, կըսէ Շաբուլրիան, տժգոյն կանաչ կերեալ, մօտէն կապոյտ, եւ ափը որ առնուս՝ ձիթագոյն »: Յորդանանին ջուրը հոն քափուէնէն յիսուն քայլ յառաջ՝ լեղի համ մը կառնու: Նաւքը կամ Հրէաստանի կուպը երբեմն երբեմն լճին տակէն վեր կելնէ, ջրին երեսը կլողայ եւ եզերքը կժողվուի: Շատերուն ըսածին նայելով՝ մէջը ոչ ձուկ կապրի եւ ոչ խեցեմորք. անոր համար Մեռեալ ծով՝ կոչուած է: Երբեմն մեջէն վնասակար գոլորշի կելնէ. շրջակայքը ասղիս անդին հազիւ մակքանի ճուղած ծառ կտեսնուի, եւ անբեր անբոյս եզերքը ոչ երբէք բուսնոյ մը ձայն կլըսուի: Սուրը գրոց խօսքին նայելով, ատենով Մեռեալ ծովուն յատակը բարերեր հովիտ մի էր, որ մէջի առատ աղանանքերուն համար Սիդդիմ կամ Զոր աղտից կըսուէր, եւ նաւի ջրհորներ ունէր. հոն էին Սոդոմ, Գոմոր, Աղամա, Սերպիմ եւ Սեգալի քաղաքները, որոնք երբոր երկնքէն հոսր ու ծըծումը տեղալով կործանեցան, այն պտղաւետ հովիտն ալ Մեռեալ ծովը ձեւացաւ:

Անպտղաբերութիւնն հարաւային ու արեւելեան հարաւային նահանգաց: — Պաղեստինու պտղաբերութեանը վրայ իրարու հակառակ բաներ կպատմեն ճանապարհորդք, եւ սոսկալի տեսարաններ կնկարագրեն: Պատճառը այն է՝ որ իրենց մասնաւոր դիտողութիւննին ընդհանուր երկրին վրայ կգրեն:

Երբ Յովպէէն (Եաֆա) մէկը գայ՝ որ ուխտաւորաց սովորական ճամբան է, ամէն բան խեղճ ու տխուր կտեսնէ: « Բանի որ մէկը Հրէաստանի մօտեանայ, կըսէ դարձեալ Շաբուլրիան, լեռանց կողերը կլայնան, եւ աւելի խոշոր ու անբեր կերպարանք մը կառնուս. քանի կերբայ՝ բուսաբերութիւնը կընուաղի եւ կմեռնի, մամուռներն անգամ աներեւոյթ կլինին. ժայռերուն ղեղնութեանը կլաջորդէ՝ կարմիր ու հրավառ գոյն մը. . . Այս լեռանց կեղրոնը ջոր հովիտ մը կայ՝ ջորս կողմէն ղեղին ու կողմէն տարերով պատած, որոնք արեւելքէն միայն բացուածք մը ունին, ուսկից Մեռեալ ծովուն անդունդն ու Արարիոյ հեռաւոր լեռները կտեսնուին: Այս քարոտ տեսարաններուն մէջ՝ անհարթ ու զառ իվար երկրի մը վրայ ու պարսպապատ շրջափակի մը մէջ ասղիս անդին ցիր ու ցան շէնքերու մնացորդներ կտեսնուին, եւ նոճիներ, հալուիի ու որպանենեաց մացառներ եւ ճերմըկցուցած գերեզմաններու

նման քանի մը խարխաւած Արարացոց տներ, այն աւերակաց կոյտը կծած-
կեն. այն է ահա *Երուսաղէմ*»:

Այս նկարագիրը կամօղջացընէ Լամարբին. «Երուսաղէմի շրջակայքը քիչ
բառով կարելի է նկարագրել. այսինքն անտուներ լերինք, անջուր հովիտք,
անդալար անրոյս երկիր, ժայռեր՝ որ ոչ վախ կ'զեն եւ ոչ վսեմութիւն ու-
նին. քսանի մը մոխրագոյն քարի հատորներ՝ փխրուն ու սլատոտած հողէն
դուրս կցրցուն, երբեմն երբեմն բզնի մը, քովէ ալ վիթ կամ շնագայլ մը՝
որ կ'վազէ ժայռին ծակերուն մէջ կմրտէ. քանի մը որքատունկ՝ որ գետնին
գորշ կամ կարմրագոյն մոխրին վրայ կտարածուի. հեռուէն զեղնագոյն ձի-
րենեաց փունջ մը՝ բլրի մը սեպացեալ կողերուն վրայ ստուերի փոքրիկ բիծ
մը կ'ծրգէ. հորիզոնին վրայ, բնական կամ սեւ եղջերենի մը տխուր եւ միայ-
նակ՝ երկնքի կապուտէն կգատուի. քաղաքին պարսպաց պատերն ու մոխրա-
գոյն աշտարակները հեռուէն Սիոնի գլխուն վրայ կտեսնուին, եւ այս է ահա
երկիրը: Բարձր, ջինջ, պայծառ, խորունկ երկինք մը, յորում եւ ոչ ամպիկ
մը երբեք կ'ծրփայ, եւ երկնայեան ու առաօտեան ծիրանիով կնեւկուի: Ա-
րարիոյ կողմէն սեւ լերանց մէջէն լայնաբերան անդունդ մը կիջնայ, եւ մար-
դու աջուրները կտանու մինչեւ Մեռեալ ծովուն ականախտիղ ալեացը եւ Մո-
վարու լերանց զագարներուն մանկակազույն հորիզոնը կտանի »:

Բարեբերութիւն Գալիլիոյ: — Բայց ամբողջ Պաղեստինը պէտք չէ
կարծել այն ժայռոտ ու արեւակզ նեղ ճամբան, որ Յովպէն Երուսաղէմ կը-
տանի: Թէ որ Լամարբինի պէս մէկը Գալիլիան եւս պտտի, այսինքն Քա-
նանու երկրին հիսփասկողմը, այն ժամանակ կհասկընայ Աստեանց երկրիքը:
Կարմնոտ եւ Լիբանոս լեռանց մէջ ճամբայ մը կայ, որ Զարթոյցի եւ Խա-
քարայ ցեղերուն դաշտերը կտանի, ուր վայրաց զեղեցկութեանը հետ՝ երկ-
րին զարմանալի պտղաբերութիւնը կտեսնուի: «Նագարեքէն ելնելէն յետոյ,
կրտէ Լամարբին, երկու ժամ քայեցինք եւ հասանք ձորակներու մը շարքին,
զորս զեղեցիկ կերպով կպատին շուրջանակի լեռնակներ. կանաչագարդ
կաղնեաց անտառներով ծածկուած: Այս անտառները Կալիսիա քաղաքին
դաշտը Նագարեի երկրէն ու Թարթը լեռան անապատէն կրամեն է: Կարմե-
ղոս լեռը՝ բարձրաբերձ գօտի է լեռանց, որ Յորդանանու տղերակէն կսկսի
եւ կուգայ ծովուն վրայ սեպացեալ կվերջանայ, մեր ձախակողմը կերեւնար:
Մուր կանաչ գիծը կգատուէր մուր կապոյտ երկնքէն, որ փռան մը կոկոր-
դէն ելած գոլորշույն պէս ջերմաջերմ գոլորշիներով կծրփար: Դժուարակոխ
կողերը կնեղանի ու զօրաւոր բոյսերով ծածկած են. բիւուտ գետնին վրայ
առդիս անդին երկնաբերձ գլուխին կրարձրացընեն կաղնիք: Մոխրագոյն
ժայռեր, զորս բնութիւնը այլանդակ ու վիթխարի ձևերով կտրած է, երբեմն
երբեմն այս դաշտիները կծածկեն, եւ արեւուն պայծառագեղ ճառագայրները
անոնց վրայ կցոյցցընեն: Ահա այս էր հեռուէն մեր ձախակողմն ունեցած
տեսարանը. իսկ այն հովիտները, որոց մէջէն կերբայինք, անզգալի գառ ի
վայրով մը կիջնային եւ կսկրսէին Կալիսիայի զեղեցիկ դաշտին վրայ բա-
ցուիլ: Զմեզ անկեզ գատող վերջի լեռնակներէն վեր կլնէինք, քիչ մը ժա-
մանակ զինքը աչքերէս կկորսնցընէինք, ու շուտով նորէն զիմացնիս կկ-
նէր: Այս լեռնակներուն տեսքը, որ Պաղեստինու եւ ծովեզերեայ Ասորոց
մէջտեղը կլնան, տեսած դիրքերնուս մէջ ամենէն քաղցրահայեաց եւ փառա-
ւորներէն մէկն է: Առդիս անդին ինքնաբոյս կաղնեաց անտառներուն մէջ ըն-
դարձակ դաշտագեղ մարմանդներ կային, որ մեր Արեւմտքի մարզագետին-

ներեն վար չէին մնար . անդին Թարոր լերան զազարը՝ կանաչազարդ դրասանգներով պսակած՝ վեճավայր խորանի մը պես լուսաճաճանճ երկնքի մէջ կրարձանայ . քիչ մը հեռու, Գեղրուէ լեռանց եւ Սամարիոյ բլրոց կապուտակ զազարը հորիզոնին մէջ երերեալ կտատանի : Կարմնեղու կտարածէ իւր նսեմաստուեր եւ մեծածալ վարագոյրը տեսարանին մէկ կողմը, եւ մարդուս աչուրներն անոր ետեւէն երբայով կուգայ ծովը կնասնի, որ ամէն քան կապարտէ՝ ինչպէս որ երկինքը զեղեցիկ դիտականկարուց մէջ ։

Այս զեղեցիկ բնութեան վրայ այնպէս կզմայլի Լամարբին, որ ցաւօք այն տեղերէն բաժնուելով, նորէն հոն կուգէ երբալ ու եւրոպայէն զաղրականութիւն մը տանիլ : Բայց պէտք չէ կարծեմք որ քերթողը իւր բռնուցիկ երեսակայութեամբը կզարդարէ Գալիլիան . վասն զի Մայրպլեհօն աշխարհագիրը եւս կզովէ այսպէս . « Աւագուտ հողը, կըսէ, Յուպլեհն դէպ ի Հրեաստանի լեռները կրարձրանայ՝ չորս բարձրաւանդակ ձեւացընելով : Ծովեզերքը կպատեն հերձիք, արմաւենիք եւ որդանենիք . եւ քիչ մը վեր այգիք, ձիւրենիք, մոլարըզենիք՝ որ պարտիզպանին խնամքը առատապէս կվարձատրեն . բնական ինքնաբոյս անտառաց ծառերն են կանաչագեղ կաղնիք, նոճիք, անմեռուկը եւ քեւեկնիք . զետիւրը ծածկած են խնկունի, ածխաբուփ, հորուտ եւ մօրուտ » :

Պետրոս Պիլոն (1564) բուսաբանը, այս լեռանց բուսաբերութիւնը Կրետէի Իդա լեռան բուսաբերութեանը կհամեմատէ : Ճանապարհորդներ եղան, որ լեւոնի ծառի մը շուքին տակ ճաշեցին, որ մեր խոշոր կաղնիներուն մեծութիւնն ունէր . մուլարզենիներ տեսան, որ երեսուն հեծելոց հովանի կընէր : Բերդենեմի մօտ Աշքոյ կամ Պողոմայիս (Աքեա) քաղաքին զինիք սքանչելի է : Երիբովի մօտ մուլարզենիք խոշոր ձիւրապտուղի եւ ազնիւ ձէք կուտան : Ռոռգուած տեղեր նոյն արտը մայիս ամսուն մէջ ցորեն տալէն յետոյ, աշնան ալ բանջարեղէն կրուսցընէ . շատ մը պտղատու ծառեր մի եւ նոյն ժամանակի մէջ ծաղկով ու պտղով ծանրաբեռնած կլինին : Դաշտերու մէջ կարգ կարգ տնկուած են քրենիք, եւ վրանին ողկուզալից որբեր պլլուած : Թէ որ տաքերուն այս բուսաբերութիւնը կտրկարանայ եւ նաեւ կմարի, քե որ ամէն եղանակ լեռներու վրայ ցանցաւ . է այն, անոր պատճառ տաք ու չոր կլիման միայն պէտք չէ համարիլ, այլ արդի բնակչաց բարբարոս վիճակը : Դեռ կրտեսնուին պատերու մնացորդներ՝ որովք նախնի բնակիչք հողերը կրունէին, ջրշէղջներու աւերակներ՝ չորս անձրեւային ջրերը կծողվէին, եւ ջրանցքներու հետքեր, որովք այս ջրերը արտերու մէջ կբաժնուէին : Պողարբերութեան որպիսի սքանչելիք գործած պիտի չլինին այս հողերը հրատապ արեւու տակ, ուր քիչ մը ջուր միայն պէտք է բուսոց բողբոջները կենդանացընելու համար : Հրեաստանի պողարբերութիւնը կհաստատեն նաեւ հին մատենագիրքք . Մովսէս կրնար ըսել որ Քանանու երկիրը կաք ու մեղր կըղխեցընէ . վասն զի մինչեւ հիմա Արարացուց կովերն ու ոչխարները պարարտաբոյս արօտներ կզըսնէին հոն, եւ վայրենի մեղուք ժայռերու ճնդքերուն ու ծերպերուն մէջ քաղցր ու անուշաճուտ մեղր կշինէին, որ երբման նաեւ դուրս կվազէ : Թող որ հիւները, եւ մանաւանդ Հրեայք լաւ գիտէին գջորութիւն կեղրուական զօտույն Հրեաստանի, եւ այն անապատներուն՝ որ այս լեռանց արեւելակողմը կտարածուին դէպ իՄեռեալ ծով : Քար, աւազ, մոխիր, քանի մը փշոտ քփեր, անաւտանք են հիւներուն ու նորերուն հոն տեսածը : Պիլոն եւս դիտեր էր Հրեաստանի զօտույն երկու կողերուն այս իրարու բոլորովին հակառակ բուսաբերութիւնը :

Մայրք Լիբանանու : — Այս տեղ տեղ բարեր եւ տեղ տեղ անբեր բը-

նութեան ստորագրութիւնը մարգարեից երգերուն մէջ կզդտնուի: Ձիբնեաց պարտիզին այրին մէջ երեմիա իւր ողբերը կզրէր. Կեղոնի անապատացեալ ափանցը վրայ կնշէր բազապսակ սաղմոսերգուն իր ողբաձայն երգերը: Լիբանանու մշտասառուոյց ձիւները, իւր մեծավայելուոյ գագաթները, եւ մանաւանդ իւր բազմադարեան մայր ծառերն էին երրայական բանաստեղծութեան բազմաձանձուկ եւ շքեղաշուք պատկերները: Ուստի եւ Լօբ (1787) անգղիացի քննարանը կըսէ. «Լիբանան՝ զօրութեան եւ մեծվայելչութեան պատկերն էր. իսկ Կարմեղոս՝ վայելչութեան եւ գեղեցկութեան . . . Քաջայանդուզն կերպարանօքը Լիբանան կներկայացընէ բոլոր Հրէից ժողովուրդը, եկեղեցւոյ վիճակը, երուսաղէմը, երուսաղէմի տաճարը, եւ նաեւ Ասորեստանի բազաւորն ու իւր զօրքը. միով բանիս՝ ինչ որ նշանաւոր է, վիճ եւ վսեմ: Կարմեղոս՝ ճոխութեան, շնորհաց եւ պողպարեութեան օրինակ կլինի »:

Լիբանանու ձիւներն ու ամպածրար գագաթները կեցեր են եւ կկենան, բայց մայրիքը մէկիկ մէկիկ կլինան: Անոնք որ դեռ *մայրք Սողոմոնի* կկոչուին, Լիբանանու բարձր լեռնադաշտակի մը վրայ կամբառնան Տրապօլսոյ (*Թաւրապուս*) ետեւը, Գաղան (*Էռէն*) բնուած գեղէն երեք ժամ հեռու: Լամարբին Արեւելք ըրած ուղեւորութեանը մէջ կըսէ. «Այս ծառերը տիեզերաց ամենէն հուշակատոր բնական իշատակարաններն են: Կրօնք, բանաստեղծութիւն եւ պատմութիւն՝ զանոնք նուիրագործած են միապէս: Սուրբ գիրքը շատ տեղ զանոնք կհուշակէ, եւ մարգարեից առաւելագոյն սիրով բերած օրինակներէն մէկն են: Սողոմոն ուզեց նուիրել զանոնք իզարդ տաճարին՝ զոր ինքն նախ առաջին կանգնեց միոյն Աստուծոյ, եւ այս անշուշտ՝ շքեղութեան եւ սրբութեան այն համբաւոյն համար, զոր սքանչելի այս բուսաբերութեանը նաեւ յայնժամ ունին. վասն զի եւ Նեկիլէի Գաղանայ մայրից վրայ խօսելով, իբրեւ Լիբանանու ամենէն լաւերը զանոնք կյիշատակէ: Արարացիք որ աղանդէ ալ չլինին, այս ծառերուն առանդական յարգութիւն մի ունին. անոնց ոչ միայն բուսական զօրութիւն մը կընծայեն՝ որ զիրենք մշտընջենապէս կապրեցընէ, այլ նաեւ հոգի մը՝ որ անոնց իմաստութեան եւ նախատեսութեան նշաններ կուտայ, նման կենդանեաց բնական ազդեցութեան եւ մարդուս մտաց նշաններուն: Տարւոյն եղանակները առաջուց կիմանան, կըսեն, լայնարձակ ճիւղերնին բերելու պէս կշարժեն, արմուկնին կերկընցընեն կամ կամփոփեն, ոստերնին դէպ ի երկինք կվերցընեն կամ դէպ ի երկիր կխոնարհեցընեն, ձեան իջնալու կամ հալելու պատրաստութեանը համեմատ: Աստուածային իմն եակներ են ասոնք իկերպարանս ծառոց: Լիբանանու այս խմբերու դրիցը մէջ միայն կաճին, եւ իրենց արմատնին շատ աւելի վեր է այն գաւառէն՝ յորում ամենայն մեծ բուսաբերութիւնք կվախճանին: Այս ամենայն Արեւելեան ժողովրդոց երեւակայութիւնը զարմանքով կլցընէ, գոհցի զարմանան նաեւ գիտունք: — Սակայն, ամո՛ղ, բնասն կնուաղի, Կարմեղոս եւ ծաղիկն Լիբանանու կբարշտմի: Այս ծառերն ալ դարէ դար կբիշնան: Ատենով ճանապարհորդք երեսուն քառասուն հատ կհամբիւն, ետքերը տասըերօքը, յետոյ տասուերկու. հիմա եօթը հաւոր միայն կայ, որոց զանգուածին մեծութիւնը կընայ սուրբ Գրոց ժամանակակից սեպուիլ: Այս վաղ ժամանակաւ վկաններուն բոլորաիքը, որ երկրիս պատմութիւնը նոյն իսկ պատմութենէն աւելի լաւ գիտեն, եւ երէ լեզու ունենային՝ կպատմէին մեզ քէ քանի՛ քանի պետութիւններ, կրօնքներ եւ մարդկային ցեղ փճացան գնացին, անտառակ մը կայ նորատունկ մայրից, որ չորս կամ հինգ հարիւր ծառերու կամ բլերու խումբ մը երեւցաւ ինձ: Ամեն տարի յունիս ամիսը

մօտակայ ձորերուն մէջի գեղերուն բնակիչքը այս մայր ծառերուն քովը կեդ-
նեն եւ անոնց տակ պատարագ ընել կուտան ⁽¹⁾ :

Հրէից գալէն յառաջ Բանանու երկրին բնակիչքը : — Քանա-
նացի ցեղերն այն ժողովուրդներէն էին, որ եփրատայ, Կարմիր ծովուն եւ
Միջերկրականի մէջտեղուանքը արեւմտեան Ասիան շէնցուցին : Աստուածա-
շնչին նայելով՝ Քանայ որդին Քանան՝ տասներմէկ որդի ունէր, յորոցմէ նշան
տասներմէկ ցեղք, չորսը Փիւնիկի եւ Ասորուց երկիրը բնակեցան, եւ մնա-
ցած եօրը՝ Պաղեստին, եւ բազմաթիւ փոքրիկ տէրութիւններ բաժնուած
էին, որոց զնաւորները փառասիրութեամբ իրենք զիրենք բազաւոր կա-
նուանէին :

Քետացիք՝ Բեբրոնի մօտ Յուդայի լեռները կրնակին : Յերուացիք՝ Յե-
բուս քաղաքին մօտ, որ յետոյ Երուսաղէմ կոչուեցաւ : Ամորհացիք՝ դեպ ի
ենգաղղի քաղաքը, յետոյ լեռները՝ Մեռեալ ծովուն հարաւային արեւմտեան
կողմը, որ իրենց անուանով կոչուեցան, եւ ասելի՝ հիւսիսակողմը դեպ իՍիւ-
քեմ : Յորդանանու միւս կողմը երկու բազաւորութիւն կար զորս Ամոնացուց
ու Մովաբացուց ձեռքէն առեր էին Ամորհացիք. մէկն էր հարաւակողմը՝ Առ-
նովն, Յարով եւ Յորդանան գետոց մէջտեղը, եւ մայրաքաղաքն էր *Եսերուն*,
զոր Ամորհացուց Սեհոն բազաւորն առաւ. եւ միւսը Յարովայ հիւսիսակողմը
Փառանու երկրին մէջ, որոց եւ մայրաքաղաքն էր *Աստարով* : Զգիտցուի-
րէ *Դերզևացիք* ուր կրնակին, *Խևուացիք* դեպ իՍիւքեմ տարածուած էին.
բուն *Քաւանացիք* Յագեր քաղաքը շէնցուցեր էին : *Փերեզացիք* հաւանա-
կան է որ Բեբել եւ Գայի կրնակին. իսկ *Փղշուացիք*՝ որ հարաւային արեւ-
մտեան ծովեզերքը կրնակին, օտար ցեղէն էին :

Ղովտայ ու Մողմացուց պատմութենէն յայտնի կտեսնուի՝ թէ ինչ աստի-
ճանի ապականութեան բարուց հասեր էին այն ժողովուրդները. ոչ միայն կը-
ռապաշտութիւնը տիրած էր մէջերնին, այլ եւ ամենայն տեսակ ախտք եւ
մոլոթիւնք, եւ Աղոնիրեզեկին խոստովանելէն կերեւայ որ իրենց փոքրիկ բա-
զաւորներն ալ կատաղի պատերազմներով իրարու արիւնը կը լցնէին. անոր
համար ալ Մովսէս պատուիրեց Հրէից որ այն անիծեալ ցեղին հետ ամենեւ-
ին ուխտ եւ դաշինք չընեն, եւ Յեսու ջնջեց զիրենք բոլորովին՝ որպէս զի
անօրէն կռապաշտից հետ կուռքերն ալ վերցուին :

Այսչափ մը Աւետեաց երկրին վրայ խօսելէն ետեւ, անցնինք հիմա Իսրայ-
ելացուց այն երկիրը Յեսուայ ձեռքով ժառանգելուն պատմութեանը :

(1) Պայտը ամբիկացի ուղեւորը 1835-ին չափեր է զանոնք, եւ կըսէ. Թէ ամենէն մեծը
13 մեծը շրջապատ ունէր. եւ Բորժի հանապարհորդը կըրօցէ Թէ գէթ երեքհազար տա-
րուան պէտք է լինէ :

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ՅԵՍՈՒ, ԿԱՄ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ ԱԻՏԵԱՅ ԵՐԿՐԻՆ

Յեսու, Մովսեսի կյաջորդէ : — Հրեայք Յորդանանէն կանցնին : — Առումն երիքովի : — Գայի, եւ պատուհաս Աքարայ : — Հրապարակական ընթերցումն օրինաց : — Խորամանկութիւն Գարաւոնացոց : — Յեսու, Ադոնիրեզեկ Թագաւորին եւ անոր դաշնակցաց կյաղծէ ու արեւը կկեցընէ : — Յեսու, Քանանու հարաւային կողմը մնացած Թագաւորներն եւս կնուահէ : — Յեսու, հիւսիսային Թագաւորաց եւս կյաղծէ : — Քանանիդաս, Գնթունիք : — Երեք ցեղից սեղանը : — Մահ Յեսուայ :

139

(1603—1426)

Յեսու Մովսեսի կյաջորդէ : — Երբ բոլոր ժողովուրդը ի սուգ ընկղմած կեցեր էին Մովսեսի մահուանը վրայ, երեւցաւ Աստուած Յեսուայ. « Մովսէս ծառայ իմ վախճանեցաւ, « ըսաւ Աստուած. արդ անցիր Յորդանանէն՝ դու եւ ամենայն ժողովուրդդ, եւ մոտէք յերկիրն զոր խոստացայ տալ « որդւոցն Իսրայելի : Գու բոլոր կենացդ մէջ ոչ ոք կարող « լինի դէմ դնել ձեզ. եւ ինչպէս որ Մովսեսի հետ էի՝ « այնպէս ալ քեզի հետ պիտի լինիմ միշտ ու զքեզ պիտի « չթողում. զօրացիր ուրեմն եւ քաջ եղիր, վասն զի դուն « պիտի բաժնես ժողովրդեանդ զերկիրն՝ զոր երդուայ տալ « դոցա » :

Հրեայք Յորդանանէն կանցնին : — Գործունեայ ու արիւստիրա Յեսուայ նոր գործունէութիւն ու արիութիւն ազդելու համար ասկէց աւելի լինչ հարկաւոր էր. մէկէն ձեռն իգործ զարկաւ : Հրեաներուն Աւետեաց երկիրը մտնելու ժամանակը եկեր հասեր էր : Իմացուց Յեսու ժողովրդեան որ պատրաստուին երեք օրէն Յորդանանն անցնելու : Գետոյն գիմացի եզերքին վրայ առջեւնին ելնող առաջին քաղաքն էր Նիխիւլ : Երկու լրտես զրկեց հոն Յեսու, որպէս զի երթան ամէն բան դիտեն, եւ իրեն լուր բերեն : Երիքովի

Թագաւորը լրտեսներուն հասնին որ լսեց, մէկէն ուզեց զանոնք բռնել մեռցընել. բայց անոնք Ռահաբ անունով կնկան մը տունը պահուըտեցան, եւ իրմէ ամէն տեղեկութիւն առին, ու խոստացան Յեսուայ կողմանէ որ իւր ըրած այս բարեացը փոխարէն՝ զինքն ազատեն երկքովն առնելու ժամանակ, ու զգուշութեամբ դարձան առ Յեսու, որ ժողովուրդը ճամբայ հանեց դէպ ի Յորդանան, եւ որոշելով որ երեք օրէն գետն անցնին՝ երկրորդ օրը պատուիրեց անոնց որ մաքրուին պատրաստուին, « վասն զի վաղը « Աստուած սքանչելիք պիտի ընէ ձեզ » ըսաւ :

Երրորդ օրը քահանայք տապանակը ուսերնին՝ ժողովրդեան գլուխն անցան. ոտքերնին ջրոյն եզերքը դաշելուն պէս, մէկէն դարնանազայր Յորդանանին վերի ջրերը որ դարիւ եւ դարիւ կուգային՝ միաձոյլ գիզուեցան կեցան, եւ վարինները Մեռեալ ծովն իջան : Գետոյն ցամքած յատակին մէջ տապանակն ուսերնին բռնած կեցան քահա-

նայք՝ մինչեւ որ բոլոր ժողովուրդն անցաւ : Այս սքանչելադործութեան յիշատակն անմոռաց ընելու համար, դեռ տապանակը դէտէն չելած՝ հրամայեց Աստուած Յեսուայ որ տասուերկու ցեղերէն մէյմէկ հոգի գետոյն մէջ քահանայից կեցած տեղէն տասուերկու քար առնուին, ու այն գիշերն ո՛ր որ պիտի բանակին՝ հոն տանին տնկեն. նոյնպէս տասուերկու քար եւս գետոյն մէջ տապանակին կեցած տեղը տնկեն :

Անկէջ դնացին Իսրայելացիք Երիքովին արեւելակողմը Գաղղադա ըստած տեղը բանակնին դրին, եւ հետեւնին տա-
րած տասուերկու քարերով արձան յիշատակի կանգնեցին:

Քանանացւոց երկրին աշխարհակալութիւնը չսկսած,
Յեսու հրամայեց որ անապատին մէջ ծնած բոլոր էրիկ մար-
դիկ թլխատուին, որպէս զի Աստուծոյ ժողովուրդը՝ Աս-
տուծոյ ատելի ժողովրդոց հետ չխառնուի: Այն հանգէսն
որ լմնցաւ, Երիքովի դաշտին մէջ Զատիկի տօնը կատարե-
ցին. երկրորդ օրը Աւետեաց երկրին հացը կերան, պը-
տուղներն սկսան ճաշակել, եւ մէկէն մանանային իջնալը
դադրեցաւ ու ամպէ սիւնը աներեւոյթ եղաւ:

Առումն Երիքովի: — Մինչդեռ Յեսու կպատրաստուէր
պատերազմով տիրելու Երիքովի, հրեշտակ երեւցաւ իրեն
ու ըսաւ որ վեց օր մեծ հանգէսով տապանակը քաղաքին
պարսպացը չորս կողմը պտըտցնեն, եօթը քահանայք փո-
ղեր հնչեցնելով առջեւէն երթան, եւ բոլոր ժողովուր-
դը լսիկ անբարբառ անոնց ետեւէն. եօթներորդ օրը նոյն
հանգիստով տապանակը եօթն անգամ՝ պաշարեալ քաղաքին

չորս դէն պտըտցնեն: Առած հրամանը կատարեց Յեսու.
Իձայն փողոց եւ յաղթական աղաղակի Իսրայելացւոց՝ Երի-
քովի պարիսպներն ու աշտարակները փլան կործանեցան,
տները կողոպտեցան, ոսկին, արծաթն ու պղինձը տապա-
նակին նուիրեցան, մնացած աւարը հրոյ ճարակ եղաւ: Աս-

տուժոյ կողմանէ խստիւ պատուիրեց Յեսու որ անկէց ոչ որք բան մը չառնու չպահէ. բնակիչները թրէ անցան, եւ մէջերնէն Ռահաբ եւ իւր ընտանիքը միայն ազատեցան. իսկ ամբողջ քաղաքը կրակի մատնեցաւ, եւ Յեսու անոր նորէն շինուեւոյն վրայ այս մարգարէական անէծքը կարգաց. «Անիծեալ լինի այն մարդն որ երկբով քաղաքը կանգնէ ու շինէ. անդրանիկովը անոր հիմունքը դնէ, եւ կըրտ. «սերովը պարսպին դռները կանգնէ» : Յեսուայ անէծքը կատարեցաւ երբոր Աքաբ թագաւորին ժամանակը Աքիէլ Բեթեւացին սկսաւ շինել. վասն զի առջինեկ Աբիւրոն որդին մեռաւ, եւ Սեգուբ վերջի որդին ալ՝ դռները լմնցընելու ատեն վախճանեցաւ :

Գայի, եւ պատուհաս Աքարայ : — Այն մեծ յաջողութենէն ետքը ուզեց Յեսու Գայի քաղաքին վրայ յարձակիլ, եւ դարձած լրտեսներէն իմանալով որ անզօր քաղաք է, երեք հազար մարդ միայն զրկեց. բայց մէջերնէն երեսունուվեց հոգի ընկան մեռան, մնացածները փախան ետ դարձան : Այն անկարծելի կոտորածին վրայ ամենուն սիրտը լքաւ, եւ Յեսու լաթերը պատըռեց, գլուխը հող ցանեց եւ տապանակին առջեւն երեսի վրայ ընկաւ կեցաւ մինչեւ երեկոյ, աղաչելով Աստուծոյ որ պատճառն իրեն յայտնէ. իմացաւ որ Իսրայելացիք մեծ յանցանք մը գործեր եւ զԱստուած բարկացուցեր են : Ըստ ցեղից եւ ըստ տանց վիճակ ձգուեցաւ, եւ Յուդայի ցեղէն Աքարին ելաւ վիճակն ու անոր յանցաւոր լինելը յայտնուեցաւ : Կանչեց առջեւը, հարցուց Յեսու. խոստովանեցաւ Աքար յանցանքը, որ Աստուծոյ հրամանին դէմ՝ երկբովի աւարին մէջէն գեղեցիկ վերարկու մը, երկու հարիւր արծաթ երկդրամեան եւ ոսկի լեղու մը առեր ու վրանին մէջ հողին տակ թաղեր էր : Առաւ զինքը Յեսու, եւ ուստերացը՝ դստերացը՝ արջառոցը, էշերուն, ոչխարներուն եւ վրանացը հետ Ափուրայ հովիտը տարաւ ու գոչեց. «Որովհետեւ դուն զմեզ սատակեցիր, Աստուած ալ զքեզ սատակէ» : Քարկոծեցին զանոնք Իսրայելացիք, կրակով այրեցին, եւ վրանին քարեր դիզելով բլուր մը ձեւացուցին՝ իխրատ զգուշութեան պատուիրանադանցից :

Այս քառութեամբ Աստուծոյ բարկութիւնն որ իջեցուցին Իսրայելացիք, նորէն Գայիի վրայ դարձան: Յետո գիշերով երեսուն հազար հոգի տարաւ քաղաքին ետեւը դաւանի դրաւ, եւ ինքը առաւօտն եկաւ քիչ զօրքով վրան յարձակեցաւ: Գայեցիք իրենց թագաւորովը դէմն ելան. պատերազմին սաստկացած ժամանակը նշան տուաւ Յետո իրեններուն որ փախչին. եւ երբոր թշնամիք անխորհրդաբար խուռն բազմութեամբ քաղաքէն դուրս անոնց ետեւէն վազեցին, դարանամուտ զօրքը ամենայն գիւրութեամբ քաղաքին մէջ մտան, երկբովի պէս բոլոր Գայիի ալ բնակիչքը թրէ անցուցին, թագաւորը կախեցին, տները կողոպտեցին, քաղաքն այրեցին, որով եւ քանանացի ազգաց ջնջուելուն համար եղած անէծքը կատարեցին:

Հրապարակական ընթերցումն օրինաց. — Այն կրկին յաղթութենէն ետեւ կրօնական փառաւոր հանդէս մը կատարուեցաւ. Յետո Մովսեսի հրամանին համեմատ՝ Գեբաղ լեւրան վրայ կոթող մը կանգնեց, վրան օրէնքը գրեց, քարերէ սեղան մը շինեց եւ վրան ողջակէզներ ու փրկութեան զոհեր մատուցին: Յետոյ բոլոր ժողովուրդը, ծերք, պատաւորք, դպիրք եւ օտարականք՝ երկու մաս բաժնուեցան, Գեբաղ ու Գարիզին լեւանց երկու բլուրներուն վրայ կեցան, եւ տապանակը՝ զոր քահանայք եւ Դեւտացիք կիրէին, մէջտեղը դրուեցաւ: Յետո ժողովուրդն օրհնելէն յետոյ մէկիկ մէկիկ բոլոր օրէնքը կարգաց, Մովսեսի տուած օրհնութիւններն ու անէծքը կրկնեց, նաեւ ինքզինքը դատապարտելով՝ թէ որ օրինաց անհաւատարիմ լինի. եւ ժողովուրդը միաբերան ամեն կամ եղիցի եղիցի կգոչէր:

Օրէնսդրին ամէն խօսքերը յիշատակուեցան, եւ արք եւ կանայք, տղայք եւ օտարք ամէնքը լսեցին: Արդէն տեսանք որ գետէն անցնելէն քիչ մը յառաջ ինքը Մովսէս տասուերկու ցեղից միաքը ձգեւ էր օրինաց բովանդակութիւնը: Ուզելով զանոնք անջինջ տալաւորել Հրէից յիշդութեանը մէջ, պատուիրեր էր որ իւր յաջորդը Աւետեաց երկիրը մտնելէն յետոյ՝ հրապարակական հանդիսիւ զանոնք նորէն կարգայ. որպէս զի այս պարզ ու վսեմ օրինացը քաջ տեղեակ լինի ժողովուրդը, եւ անոնցմով զօրա-

յաճ՝ կարողանայ Գանանու երկրին ամպարշտութեանցն ու ապականութեանը չհետեւիլ :

Խորամանկութիւնն Գաբաւոնացւոց : — Իսրայելացւոց յաղթութեան համբաւը չորս դէին տարածուելով, Գանանու թագաւորները անոնց դէմ՝ ելնելու միաբանեցան. միայն Գաբաւոնացիք այն նիզակակցութեան մէջ չմտան, եւ մըտածեցին որ խորամանկութեամբ Իսրայելացւոց դաշնակից լինին : Գաղգաղա՝ անոնց բանակը՝ դեսպաններ յուղարկեցին որ Յեսուայ առջեւն ելան, եւ « Ծառայք քո եմք » ըսին. եւ երբոր հարցուց թէ « Ուստի էք գուք, եւ ուստի « կուգաք », պատասխան տուին. « Հեռաւոր երկրէ եկանք « ծառայքդ յանուն Տեառն Աստուծոյ քո, վասն զի լսեցինք « անունը, եւ եգիպտոսի ու Ամորհացւոց Սեհոն եւ Ուզ-« թագաւորաց դէստն բերածները, եւ եկանք որ հետե-« նիդ դաշինք գնեմք : Այնչափ երկայն էր մեր ճամբան, « որ անէն ելած ժամանակնիս մեր հացը տաք էր, եւ արդ-« չորցաւ ու ճճեկեր եղաւ. մեր գինիի տիկելն ալ նոր է-« ին, եւ պատըռտեցան, եւ հադուսանիս ու կօշիկնիս մա-« շեցան » :

Յեսու եւ իշխանները առանց Աստուծոյ հարցընելու՝ նոցա հետ խաղաղութեան դաշինք դրին, եւ երգում՝ ըրին որ նոցա կենացը վնաս չհասցընեն : Հրեայք բանակնին վերուցին, եւ հազիւ թէ երեք օր քաւեր էին՝ մեծաւ զարմացմամբ Գաբաւոնացւոց երկիրը հասան, որուն համար իրենց հաւտացուցեր էին նոքա թէ շատ հեռու է : Ժողովուրդը իշխանաց խաբուելուն վրայ սկսաւ տրտնջել ու ուղեց որ Գաբաւոնացիք պատժուին. Յեսու երգման անլուծանելի սրբութիւնը պահելու համար, միանգամայն արդարութեան պարտքն եւս կատարելու մտքով, Գաբաւոնացւոց կեանքին խնայեց, բայց մշտնջենաւոր ծառայութեան դատապարտեց զիրենք, որ Իսրայելացւոց եւ Աստուծոյ սեղանոյն փայտակոտոր ու ջրկիր եղան :

Յեսու Ադոնիբեգեկ թագաւորին եւ անոր դաշնակցաց կրյաղթէ ու արեւը կկեցընէ : — Երուսաղեմի թագաւորը Ադոնիբեգեկ լսելով որ Գաբաւոնացիք ալ անձնատուր եղեր են Իսրայելացւոց, սարսափեցաւ, մարդ զրկեց առ ելամ

արքայ Բեբրոնի, առ Գարամ արքայ Յերիմութայ, առ Յեփիէ արքայ Լաբիսայ եւ առ Դաբիր արքայ Ոգողմայ, եւ ըսաւ. « Ահա Գաբաւոն մեծ քաղաքը Յեսուայ եւ Իորայեղի « որդւոցը անձնատուր եղաւ. եկէք օգնեցէ՛ք ինձ եւ եր-
« թամբ հետը պատերազմիմք » : Այս հինգ թագաւորները միաբանած՝ զօրու ծանու Գաբաւոնի վրայ յարձակեցան. Գաբաւոնացիք Յեսուայ դիմեցին. « Եկուր շուտով մեզ օգ-
« նէ ու ապրեցո՛ւ զմեզ, կըսէին, վասն զի լեռնակողմը բը-
« նակող Ամրհաւոց թագաւորները վրանիս ժողովեր են » :

Զօրքն առած՝ ճամբայ ելաւ Յեսու, եւ Աստուած երեւցաւ իրեն ու ըսաւ. « Մի վախնար անոնցմէ, վասն զի զիրենք քու ձեռքդ պիտի մատնեմ » : Յանկարծ գիշերանց Քանանացւոց վրայ յարձակեցաւ Յեսու, Գաբաւոնի քովը արիւնահեղ պատերազմ մը եղաւ, զարկաւ կոտորեց զիրենք մինչեւ Յաղեկա եւ Մակեդա. երկինքը մթնցաւ, սոսկալի փոթորիկ մը ելաւ եւ քարէ կարկուտ իջեցընէլով՝ փախստականաց մեծ մասը ջարդեց : Վախցաւ Յեսու որ մի գուցէ Քանանացիք բոլորովին չջրնջուած՝ իրի-

կուան մուծը կոխէ, եւ անոնց փախուստը դիւրացընէ. պատերազմի բուռն եռանդովը վառուած՝ մտածեց որ օրը երկընցունէ, եւ գոչեց մեծաձայն, « Կացցէ՛ արեգակն հանգէ՛ս Գաբաւոնի, եւ լուսին հանգէ՛ս ձորոյն Եզոնայ », եւ արեւն ու լուսինը անդերնին կեցան մինչեւ որ Աստուած

Թշնամիներէն վրէժն առաւ⁽¹⁾: Այն ահագին բանակէն մարդ չմնաց. հինգ թագաւորներն ալ այրի մը մէջ փախեր պահուրտեր էին. հանեցին, Յեսուայ առջեւը բերին զիրենք, որ գետինը պառկեցունէլ տուաւ եւ զինուորաց հրամայեց որ ոտքերնին անոնց պարանոցին վրայ դնեն. « Մի փախաք, ըսաւ, վասն զի այսպէս պիտի ընէ Տէր բո « լոր ձեր թշնամիքը ». եւ այն ծանր նախատինքէն ետքը փայտի վրայ կախել տուաւ մեռուց զանոնք:

Յեսու Քանանու հարաւային կողմը մնացած թագաւորներն եւս կնուաճէ: — Հետ զհետէ Մակեդա, Ղեբնա, Լաքիս, Ոգողամ, Քեբրոն եւ Դաբիր ամուր քաղաքներն ալ առնուեցան եւ բնակիչքը թրէ անցան: Ելամ արքայ Դագերայ՝ Լաքիսին օգնութեան երթալ ուզելով յաղթուեցաւ, եւ բոլոր ժողովրդովը ջարդուեցաւ. Նագեգ եւ Ասեգովթ եւս առնուեցան, բնակիչքը թրէ անցան. եւ այսպէս Յեսու Քանանու բոլոր հարաւային կողմը նուաճելով իկագեսբառնայ մինչեւ ցԳազա, եւ բոլոր Դոսոմայ երկիրը մինչեւ ցԳաբաւոն, Աստուծոյ հրամանին համեմատ՝ զանոնք աւրեց ապականեց, եւ բնակիչքը սատակեց, եւ այնպէս յաղթանակաւ դարձաւ եկաւ բանակը:

Յեսու հիւսիսային թագաւորաց եւս կյաղթէ: — Քանանու երկրին ամենէն զօրաւոր եւ մեծ քաղաքն էր Ասովը: Անոր Յաբին թագաւորը շատ փախնալով որ հարաւային թագաւորաց դժբաղդութիւնը իւր դուռին եւս բերէ այն նորատեսիլ ժողովուրդն որ ցամաք ոտքով գետերէ կանցնէր, իձայն փողոց՝ ամուր քաղաքաց պարիսպները քանդէր կործանէր, եւ իւր թշնամիքը բնաջինջ ընելու համար աւրելը կկեցընէր, — միտքը դրաւ կարգէ գուրս զօրութեամբ մը անոր յաղթելու ջանալ: Շատ թագաւորներ հետը միացուց, ու միահամուռ բազմութեամբ զօրաց, կառօք եւ ե-

(1) Հոս, ինչպէս նաեւ շատ տեղ, սուրբ գիրքը իւր խօսքը մարդկանց մըտքին ու խօսակցութեանը կարմարցընէ, որովհետեւ Յեսուայ ժամանակը ամենքն ընդհանուր այնպէս կկարծէին, ինչպէս նաեւ մինչեւ հիմա կկարծէ ռամկեր, Թէ արեւը կդառնայ եւ երկիրս անշարժ կեցած է:

րիվարօք եկան Մեռոն ջրոյն քովը բանակեցան ու կուղէին Խորայեւացիքը ջարդել կորսնցընել: Բայց Յեսուայ երեւցաւ Աստուած ու «Մի վախնար, ըսաւ, քաջութեամբ առ «Ջենին ելիր, վասն զի վաղը իսոյն ժամու զիրենք ձեռքդ «սխախ մատնեմ»: Զօրքովը առ Ջենին ելաւ Յեսու, յանկարծակի վրանին յարձակեցաւ, զարկաւ հալածեց զիրենք մինչեւ Սիդոն, զօրքերնին կոտորեց, Ասովրայ հետ նաեւ շատ քաղաքներ առաւ կործանեց, բնակիչքը կոտորեց, թագաւորները բռնեց սատակեց, եւ Փղշտացիքը եւս նուաճելով՝ Աւետեաց երկրին բոլորովին տիրեց. Գաղա, Գէթ եւ Ասեթովթ քաղաքները միայն Փղշտացւոց բնակութիւն թողուց: Քանի մը լեռնաբնակ ժողովուրդներ եւս իրենց անկախութիւնը պահեցին, ինչպէս Գասերայ Քանանացիք, Բեթսան, Գովթ, Մակեդգով, Մափետա, Յեզրայէլ, Փիւնիկեցիք, Տիւրոս եւ Սիդոն եւ հարաւային արեւմտեան ծովեզերքը բնակող Փղշտացիք. Յեբուսացիք ալ մինչեւ Դաւթի ժամանակը երուսաղէմը պահեցին:

Քանանիդաս. Գեթուցիք: — Յեսուայ ձեռքէն Քանանացիներն ազատելու ուրիշ ճար չգտնելով՝ շատերը երկիրնին թողուցին փախան: Ասոնց մէջ Քանանիդաս անունով պատուաւոր իշխանը տնով տեղով ապաւինեցաւ իՀայաստան, եւ լաւ ընդունելութիւն գտաւ մեր Սուր նահապետէն, որ Գեղամայ ծովակին քովերը տուաւ իրեն իկալուած: Վերջէն Վաղարշակ Քանանիդասի ցեղը նախարարութեանց կարգը հանեց՝ Գնրունիի անունը տալով, եւ երկար ժամամանակ մնացին իՀայս. երբեմն ալ կյիշատակուին իպատմութեան մինչեւ Բագրատունեաց օրերը: Վարդանանց մէկ քաջ նահատակն ալ Քանանացւոց ցեղէն էր, Տաճատ Գընթունի:

Բաթանուսն Աւետեաց երկրին: — Վեց տարուան մէջ երեսունըմէկ թագաւոր մեռցընելով, երբոր Աւետեաց երկրին տիրեց Յեսու, ծայրէ ծայր չափել տուաւ զայն, եւ իւրաքանչիւր ցեղից բաժնելու մեծ ու դժուարին գործողութեան ձեռք զարկաւ, որուն համար օգնական ունէր իրեն եղիազար քահանայապետը, ազգին ցեղապետներն ու

իշխանները : Մովսեսի զօած սահմանին համեմատ՝ Յորդանանու արեւելեան կողմի Գաղաադու երկիրները՝ Գադայ ու Ռուբենի ցեղերուն եւ Մանասէի կէս ցեղին տուաւ : որ պատերազմի ժամանակ հաւատարմութեամբ իրենց եղբարցը օգներ էին . երկրին մնացած կտորը գետոյն արեւելակողմը միւս ցեղերուն բաժնեց , եւ իւրաքանչիւր ազգատոհմին բաժինը վիճակով որոշուեցաւ : Միայն Ղեւեայ ցեղը կամ Ղեւտացիք այս բաժանմունքէն մասն չունեցան , այլ բոլոր Իսրայելացւոց երկրին մէջ քառասունըութը քաղաք հանդերձ քովի անդաստաններով իրենց արուեցան , յորս ցրուած պիտի կենային , ու արմտեաց՝ պտղոց եւ անասնոց տասանորդովը պիտի ապրէին . այսինքն ամէն Իսրայելացի պարտական էր իւր բերքին տասը մասին մէկը նոցա տալ : Վեց քաղաք որոշուեցան եւ Քաղաքի ապաստանի կոչուեցան , ուր սր եւ իցէ մարդ՝ թէ՛ Հրեայ եւ թէ՛ օտարական՝ կարող էր ապաւինիլ ակամայ սպանութեան մը ժամանակ :

Տապանակը Գաղգաղայէն բերուեցաւ ու եփրեմայ ցեղին երկրին մէջ Սեւով քաղաքը դրուեցաւ , ուր մնաց մինչեւ Սամուէլ մարդարէին օրը . Գանանու մէջտեղը եփրեմայ լեւրան վրայ Յետուայ կալուածքնակութեան որոշուեցաւ Թամնաթսարան , եւ Քաղեբայ՝ իւր բարի վկայութեանը փոխարէն՝ Նբրոն քաղաքն ու լեռը տրուեցաւ :

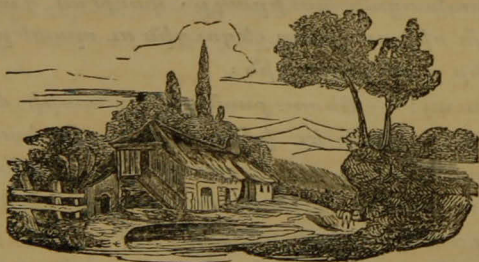
Երեք ցեղից սեղանը : — Երբոր ամէն ցեղ իւր սեպհական բաժնին մէջ գնաց տեղաւորուեցաւ , Ռուբենի ու Գադայ որդիքն եւ Մանասէի կէս ցեղն ալ Սեւովէն ելան որ երթան իրենց երկիրը Գաղաադ տեղաւորուին . եւ երբոր Յորդանանէն անցան՝ միւս եղերքն ելան , իրենց եղբարցմէ դատուելուն յիշատակ խոշոր քարերով մեծ սեղան մը կանգնեցին : Զայն որ լսեցին Իսրայելացիք , կարծեցին թէ կուռք պաշտելու համար կանգնեցին նոքա զայն . սաստիկ բարկացան եւ Սեւով եկան ժողովեցան խորհուրդ ըրին որ վրանին պատերազմի ելնեն . բայց առաջուց՝ մտքերն լաւ մը հասկընալու համար փենհէտ քահանան հետն ալ տասը իշխան զըրկեցին հոն : Ասոնք երբոր եկան եւ սկսան անոնց կռապաշտութիւնը երեսնին զարնել , սոքա պատառխան տուին եւ ըսին . « Մեք այս սեղանն անոր համար չկանգնեցինք որ վը-

« րան զոհ ընեմք ու Աստուծմէ ասպտամբիմք, այլ մտածե-
 « ցինք որ օր մը կրնան ձեր որդիքը մեր որդւոց ըսել. —
 « Դուք Իսրայելի Աստուծոյն հետ ինչ բան ունիք, սով որ-
 « դիք Ռուբենի եւ Գադայ, ձեր ու մեր մէջն Աստուած ըզ-
 « Յորդանան գրաւ, որպէս զի զմեզ իրարմէ բաժնէ. դուք
 « Աստուծոյ հետ վերաբերութիւն չունիք: Եւ վախնալով որ
 « ասանկով ձեր որդիքը մերիններն Աստուծոյ պաշտօնէն
 « չհեռացընեն, սեղան մը շինեցինք, որ մեր ու ձեր ցեղին
 « մէջ մշտնջենաւոր վկայ լինի, որպէս զի ձեր որդիքն օր
 « մը մերիններուն չգրուցեն, Ոչ գոյ ձեզ բաժին ի Տեառ-
 « նէ: Վասն զի այն ժամանակ մեր որդիքը կպատասխանեն
 « անոնց. Տեսէք այս Աստուծոյ սեղանոյն նմանութիւնը, զոր
 « հարք մեր կանգնեցին, ոչ ողջակիզաց եւ ոչ զոհից հա-
 « մար, այլ ի վկայութիւն մշտնջենաւոր միութեան մեր ու
 « ձեր որդւոցը մէջ »: Այս գոհացուցիչ պատասխանին վը-
 րայ շատ ուրախացան նուիրակք, փութով դարձան ի Սե-
 ւով, ժողովոյն սիրար հանգչեցուցին ու պատերազմի պատ-
 րաստութիւնը դադրեցուցին:

Մահ Յեսուայ: — Յեսու քսանըհինգ տարի ժողովուրդը
 բաղում քաջութեամբ եւ իմաստութեամբ կառավարելէն
 յետոյ երբոր ծերացաւ ու տեսաւ որ վերջը կմօտենայ, Սե-
 ւովայ մէջ քովը կանչեց բոլոր Իսրայելացւոց ծերերը, իշ-
 խանները, դատաւորներն ու դպիրները, յիշեցուց անոնց
 Աստուծոյ իրենց ըրած անհամար բարիքն ու թշնամեաց
 վրայ ըրած յաղթութիւննին, եւ « Ես ահա կերթամ ըսաւ,
 « այն ճամբան, ուր նաեւ ամենայն մարդիկ պիտի երթան.
 « Ընտրեցէք այսօր թէ զով պիտի պաշտէք. ես ու իմ տունս
 « զԱստուած պիտի պաշտեմք: — Մեք ալ զՏէր պիտի պաշ-
 « տեմք » դռչելով՝ երգում ըրին Իսրայելացիք, եւ Յեսու
 այն իրենց երգումը օրինաց գրքին մէջ գրել տուաւ. յե-
 տոյ տապանակին առջեւը բեւեկնոյ մը տակ մեծ քար մը
 տնկեց ու ըսաւ ժողովրդեան. « Ահա այս քարը ձեզ վկայ
 « լինի, վասն զի Աստուծոյ այս օրուան ձեզ տուած բոլոր
 « պատուէրները լսեց, եւ վերջերը թէ որ ձեր Աստուածն
 « ուրանաք՝ ձեզի դէմ պիտի վկայէ »: Եւ ժողովուրդն ար-
 ւանդեց:

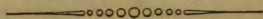
Քիչ օրէն ետքը հարիւր տասը տարեկան մեռաւ Յեսու ,
եւ նփրեմայ լերանը վրայ իւր Թամնաթսարա ժառան-
գութեանը մէջ զինքը թաղեցին :

Վրան շատ չանցաւ՝ Ահարոնի որդին Նղիազար քահա-
նայապետն եւս վախճանեցաւ , եւ տեղը դրուեցաւ որդին
Փենեհէս , եւ Իսրայելացիք Յովսեփայ ոսկորները բերին
Սիւքէմ՝ թաղեցին :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ա .

Դ Ա Տ Ա Ի Ո Ր Ք

Յետուայ մահուանէն յետոյ Իսրայելացւոց վիճակը . Ադոնիբեզեկ : — Իսրայելացւոց կռապաշտութիւնը : — Առաջին գերութիւն Իսրայելացւոց . Գուսարսամեմ եւ Գոթոնիէլ : — Երկրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց . Եգլոմ եւ Ասովդ : — Երրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց . Սամեգար : — Չորրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց . Յարին , Սիսարա , Դերովրա եւ Բարակ : — Հինգերորդ գերութիւն Իսրայելացւոց . Գեդէոն : — Գեդէոն Բախաղու սեղանը կկործանէ : — Չօրսոգով Գեդէոնի . Գզաթն . Երեքիարիւր զինուորները : — Յաղթութիւն Գեդէոնի եւ մահ նորա : — Արիմելէք , եւ իւր եղբայրասպանութիւնը : — Առակ Յովթամայ : — Մահ Արիմելէքայ : — Վեցերորդ գերութիւն Իսրայելացւոց : — Յեփթայէ : — Յաղթութիւն Յեփթայեայ եւ ուխտ նորա : — Եփրեմայ ցեղին կոտորածն եւ մահ Յեփթայեայ : — Եսերոն . Եղոն . Արդոն : — Եօթներորդ գերութիւն Իսրայելացւոց . Ծնունդ Սամիսոնի : — Քաջութիւնք Սամիսոնի : — Սամիսոն դատաւոր կլինի . ուրիշ քաջութիւնները : — Դալիլա . Սամիսոն կը ռնուի : — Մահ Սամիսոնի : — Նոմիլ եւ Հուութ : — Բոոս : — Հեղի լքահանայապետ եւ դատաւոր Իսրայելի : — Ծնունդ Սամուելի : — Սամուել Աստուծոյ կնուիրուի : — Հեղի քահանայապետին անհոգութիւնը , որդւոցը անօրէնութիւնն ու Աստուծոյ սպառնալիքը : — Հեղի եւ որդիքը կպատժուին : — Տապանակին թշնամեաց մէջ ըրած հարուածները : — Դարձ տապանակին եւ կոտորած Բեթսամիւսացւոց : — Սամուել վերջին դատաւոր Իսրայելի . Փղշտացւոց ձեռքէն զՀրեայս կազատե ու կրարեկարգէ : — Մարգարէք : — Հրեայք Թագաւոր կուլին Սամուելէն :

(1426—1080)

Յետուայ մահուանէն յետոյ Իսրայելացւոց վիճակը . Ադոնիբեզեկ : — Յետուայ վախճանելէն յետոյ որդիքն Իսրայելի Աստուծոյ հարցուցին թէ « Քանանացւոց հետ պատե . « քաղմելու համար ո՞վ մեզի պիտի առաջնորդէ : — Յուդան « առաջնորդէ , ըսաւ Տէր . վասն զի այս երկիրն անոր ձեռքը տուի » : Յուդա իրեն գլուխ ընարեց զՔաղեք , օգնութեան կանչեց Շմաւոնի ցեղը , եւ այսպէս այս երկու ցեղերը միացա՞ծ՝ Քանանացւոց ու Փերեզացւոց վրայ յարձա-

կեցան, եւ տասն հազար մարդ անոնցմէ ջարդեցին. Ադո-
նիբեզեկ թագաւորն ալ բռնեցին եւ ձեռուընթերուն ու ու-
տուընթերուն ծայրերը կտրտեցին: Հասկըցաւ Ադոնիբեզեկ
որ Իսրայելացիք գործադիր էին Աստուծոյ արդար վրէժ-
խնդրութեանն, ու ըսաւ. «Արդար է Տէր, իմ ըրածս ինձ
«հատոյց. ես ալ եօթանասուն թագաւոր բռներ էի որ ձե-
«ռուընին ու ոտուընին կտրած՝ կերակրիս ժամանակ ոտքիս
«տակն ընկած հացի փշրանքներովս կապրէին»:

Անկէց ետքը Երուսաղեմի վրայ դիմեցին Հրեայք, բայց
չկրցան բոլորովին տիրել. վասն զի Յեբուսացիք Սիոն ը-
ստլած միջնաբերդն ամրացան ու հոն յաղթական մնացին:
Նոյնպէս չկրցան առնուլ նաեւ Քանանացւոց ուրիշ շատ մը
քաղաքները, որովհետեւ քանի կերթային՝ Աստուծմէ կը-
պաղէին եւ անոր պաշտպանութենէն կզրկուէին:

Իսրայելացւոց կռապաշտութիւնը: — Անապատին մէջ ծը-
նած եւ Մովսէսի խրատներովը մեծցած ժողովուրդը հա-
տաւ, եւ տեղի նոր սերունդ մը եկաւ՝ որ զԱստուած չէր
ճանչնար, եւ սկսաւ ամպարիշտ ժողովրդոց օրինակին հե-
տեւելով՝ զորս Մովսէսի հրամանովը բոլորովին չէին ջըն-
ջած եւ մէջերնին կընակէին, այնպիսի աստուածներ ու-
նենալ, որ աչքի տեսնուին ու ձեռքով շօշափուին. ուստի
տեղացւոց Աստարովթ եւ Բահաղ կուռքերը պաշտեցին,
անոնց բազմններուն վրայ զոհեր մատուցին:

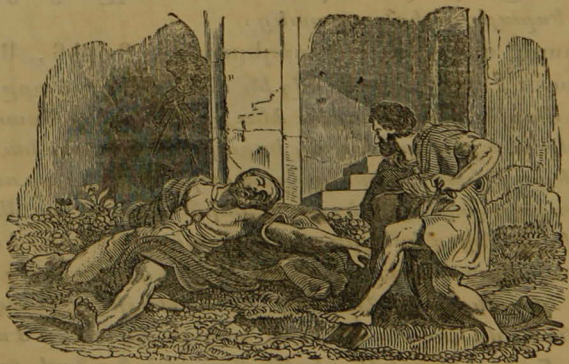
Առաջին գերութիւն Իսրայելացւոց. Քուսարսաթեմ եւ Գո-
թոնիէլ: — Իսրայելացւոց ապերախտութիւնն ու փոփոխա-
մտութիւնը դիտնալով՝ այն քանանացի ազգերը մէջեր-
նին թողեր էր Աստուած, որպէս զի ուզած ժամանակը զա-
նոնք իւր վրէժխնդիր բարկութեանը գործիք առնու, եւ մո-
լորեալ ժողովուրդը յուղղութիւն եւ իղգաստութիւն բերէ:

Ատրւոց (Միջագետաց) Քուսարսաթեմ թագաւորը Իս-
րայելացւոց վրայ պատերազմի ելաւ, յաղթեց, եւ ութը
տարի ծառայեցուց զիրենք: Թշուառութիւնը մաքերնին
ձգեց զԱստուած. դարձան առ նա, ըրած անօրէնութիւն-
ներնուն վրայ լացին. ողորմեցաւ իրենց Տէր, Քաղբայ
կրտսեր եղբայրը Գոթոնիէլ՝ քաջութեամբ լեցուց, որ

Բոլորստաթեմայ վրայ պատերազմի ելաւ, յաղթեց ու ղինքը սպաննեց, եւ քառասուն տարի արիւթեամբ եւ իմաստութեամբ կառավարեց ու դատեց զՀրեայս :

Այնպէս զգաստացած ու իրենց ապերախութեանն ու կռապաշտութեանը վրայ զղջալով՝ ամէն անգամ որ վստահութեամբ առ նա կգիմէին, կներէր իրենց, եւ մէջերնէն քաջ մարդ մը կհանէր, կգորացընէր զնա, եւ անոր ձեռք ղիրենք թշնամեաց գերութենէն կազատէր : Տասն եւ հինգ հատ այսպիսի քաջ մարդիկ հանեց Տէր հետզհետէ, որոնք եւ զԽորայէլ մովսիսագիր օրինօք դատեցնուն համար Դասարոֆ կոչուեցան :

Երկրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց. եզդում եւ Աւովդ : — Բայց Հրեայք նորէն մեղանչեցին, եւ այս անգամ հարաւաքնակ ու արեւելաքնակ այլազգիք Աստուծոյ բարկութեանը գործիք եղան : Մովաբացւոց եզդում թագաւորը Ամադեկացւոց եւ Ամոնացւոց օգնութեամբը զարկաւ յաղթեց Իսրայելացւոց, եւ տամնեութիւն տարի զանոնք ծառայեցուց, մինչեւ որ դարձեալ Աստուծոյ ընկան, եւ Աստուած իրենց Աւով անունով կտրիճ մարդն առաջնորդ տուաւ, որ երկու ձեռքովն եւս աջողակ էր :

Իսրայելացիք Աւովին ընծաներ տուին որ եզդովն տանի տայ : Աւովը երկսայրի սուր մը շինել տուաւ, աջ կողմը վերարկուին տակը պահեց ու ճամբայ ելաւ : Եզդովն

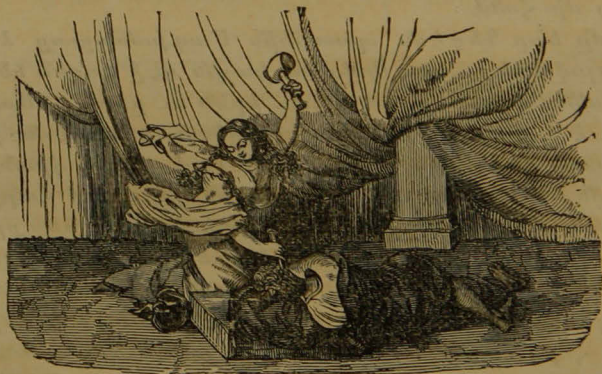
առջեւն ելաւ, ընծաները մատոյց եւ ըսաւ որ իրեն գաղտնի խօսք մը ունի: Հաւատաց եգզոմ, քովի մարդիկը գուրս հանեց. «Աստուծոյ կողմանէ քեզի բան մը պիտի ըսեմ», գրուցեց Աւովդ: Աստուծոյ ձայնն առնելուն պէս՝ գահէն ելաւ եգզոմ, Աւովդին քովը մօտեցաւ. իսկ նա սուրը քաշելն ու անոր կուշտին խոթելը մէկ ըրաւ: Շուտ մը գուրս ելաւ, գուռը վրայէն քաշեց կզպեց ու փախաւ գնաց: Թագաւորին սենեկապանները երկար ժամանակ սպասեւէն ետեւ՝ նայեցան որ զիրենք չկանչեր, եւ գուռը գոց է, բանալի բերին բացին, տեսան որ եգզոմ՝ արիւնշուայ գետինը փռուեր է եւ սարսափեցան: Այս գոյժն որ տարածեցաւ, զարհուրեցան՝ իրար անցան Մովսէսի. այն ահաբեկութեան ու շփոթութեան մէջ վրանին յարձակեցաւ Աւովդ, տասը հազար մարդ անոնցմէ ջարդեց, իսրայելացիքը գերութենէն ազատեց, եւ մինչեւ մահը անոնց դատաւորութիւն ըրաւ:

Երրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց. Սամեզար: — Աւովդին մահուամբը Փղշտացւոց ձեռքը գերի ընկան Իսրայելացիք. Աւովդին յաջորդ դատաւոր հանեց Տէր զՍամեզար, որ արօրին մաճովը վեց հարիւր Փղշտացի սպաննեց, շատ կովեր ու ոչխարներ աւար առաւ, եւ Փղշտացւոց բռնութենէն Իսրայելացիքն ազատեց:

Չորրորդ գերութիւն Իսրայելացւոց. Յաբին, Սիսարա, Դեբուրա եւ Բարակ: — Աւովդին մահուանէն ետքը Քանանացւոց Յաբին թագաւորին ձեռքը մատնեց Աստուած ապրտամբ ու երախտամոռաց Իսրայելացիքը, եւ նա քսանամեայ գերութեամբ զիրենք չարչարեց: Թշուառութեամբ նորէն Իսրայելացւոց խելքը գլուխն եկաւ. առ Աստուած հարցն իւրեանց դիմեցին, որ գլթացաւ վրանին, եւ հուշակաւոր Դեբուրա մարգարէութիւն իրենց՝ դատաւոր դրաւ, որ եփրեմի լեռան վրայ հռամայ եւ Բեթելի մէջտեղուանքը արմաւենւոյ մը հովանւոյն տակ նստած՝ կգատէր ժողովուրդը: Օր մը նեփթաղիմի ցեղէն Բարակ անունով քաջ մարդը կանչեց ու ըսաւ թէ Աստուած կհրամայէ քեզ որ Թաբոր լեռը երթաս, եւ նեփթաղիմի ու Զաբուղոնի ցեղերէն տասը հազար հոգի առնուս, անցնիս Կիսոնի հեղեղատէն, եւ

Յաբին թագաւորին Սիսարա զօրավարին դէմ պատերազմիս: — Թէ որ դու հետս գաս՝ կերթամ, ըսաւ Բարակ: — Կուգամ, պատասխանեց Դեբուլրա, բայց դիտցիր որ քաջութիւնը քոյդ չլինիր »:

Սիսարա լսելուն պէս թէ Բարակ՝որդին Աբինէեմայ Թաբոր լեռան վրայ զօրքով հասեր է, իննհարիւր երկաթեղէն կառք եւ բազմութիւն զօրաց հետն առած՝ եկաւ Կիսոնի հեղեղատը բանակեցաւ: « Արի, ըսաւ Դեբուլրա Բարակին, այսօր Աստուած Սիսարան ձեռքդ պիտի մատնէ »: Բարակ զօրացած՝ տասը հազար զօրքովը Թաբոր լեռնէն վար իջաւ: Զարհուրեցաւ Սիսարա, եւ բանակին մէջ այնպիսի շփոթութիւն մը ընկաւ՝ որ զօրքը փախչող փախչողի եղան: Զայն որ տեսաւ Սիսարա՝ յուսահատեցաւ, ու ոտքով ինքն եւս սկսաւ փախչիլ, եւ ճամբան Քաբեր Կինեցւոյն վրանին հանդիպելով՝ ներս մտաւ որ պահուըտի: Քաբերայ կիներ Յայէլ առջեւն ելաւ, սիրով ներս տարաւ զինքը, եւ երբոր անիկայ « Ծարաւի եմ, քիչ մը ջուր տուր » ըսաւ, իրեն կաթ բերաւ խմցուց, եւ պառկեցուց որ հանգչի, վրան ալ ծածկեց որ մարդ չտեսնէ: Երբ այնպէս ապա-

հովուած քնացաւ Սիսարա, գնաց Յայէլ, վրանին ցիցն առաւ եւ ուռով Սիսարային ծամելիքին զարկաւ՝ գետինը գամեց զայն, որ եւ տապալեցաւ հողին փշեց:

Անդին Բարակ Սիսարային զօրաց ետեւէն իյնալով՝ բո-

լորն ալ ջարդեր ու անոնց զօրավարն եւս կրնտուէր որ ըս-
պաննէ. եւ երբ Կինեցուոյն վրանին առջեւէն կանցնէր,
նեքս կանչեց զինքը Յայէլ. «Եկո՛ւր, փնտրուած մարդ-
ցուցընեմ՝ քեզ» ըսաւ, եւ ցուցուց զՍիւսարա որ ցիցով
ծամելիքէն գետինը դամուած պառկեր էր: Այս յաղթու-
թեամբ զօրացած՝ պատերազմէ չղադրեցան Իսրայելացիք,
մինչեւ որ Յաբինն ալ մեռուցին. եւ Դեբովրա եւ Բարակ
գեղեցիկ փառաբանական երգով մը իրենց յաղթութիւնը
հռչակեցին, եւ առ Աստուած իրենց գոհութիւնը մատու-
ցին ըսելով Իսրայելացուց հետ մէկտեղ:

Հինգերորդ գերութիւն Իսրայելացուց. Գեդէոն: — Այն
յաղթութեամբ քառասուն տարի հանգիստ մնացին Հրեայք.
բայց երբ մուցան զԱստուած իրենց բարերարն ու պաշտ-
պանը, եւ կռապաշտութեան սկսան, ինքն ալ զիրենք ե-
րեսէ թողուց, եւ եօթը տարի Մադիանացուց մասնեց, որ
ստացուածքնին կողոպտեցին, աղքատացուցին եւ հոգինին
հանեցին: Յայնժամ ազադակեցին առ Տէր, եւ նա իրենց
մարգարէ մը դրկեց, որ ապերախութիւննին երեսնին
զարկաւ յանգիմանեց, եւ խոստացաւ որ նորէն իրենց ազա-
տարար մը հանէ:

Օր մը երբ Գեդէոն պատանին Մադիանացուց ձեռքէն
փախչելով եկեր հօրը Յովասու կալին մէջ ցորեն կծեծէր,
հրեշտակն Աստուծոյ երեւեցաւ իրեն եւ ըսաւ. «Աստուած
«հետդ է: — Ո՛հ տէր իմ, պատասխանեց Գեդէոն, թէ որ
«Աստուած մեր հետն է, ինչո՞ւ այսչափ չարիք վրանիս կը-
«հասնին. եւ ո՞ր են այն հրաշքներն զորս մեր հարբը կը-
«պատմեն. եւ արդ ինչո՞ւ զմեզ Մադիանացուց ձեռքը մատ-
«նեց: — Դուն Իսրայելացիքը անոնց ձեռքէն պիտի ազատես:
«— Ես ինչպէս կրնամ ընել այս բանս, կրկնեց Գեդէոն,
«որ ազգատոհմս Մանասէի ցեղին մէջ ամենէն ստորինն է,
«եւ ես հօրս տանը մէջ ամենէն պղտիկն եմ: — Աստուած
«հետդ է, պատասխանեց հրեշտակը. Մադիամը մէկ մարդու
«մը պէս պիտի զարնես կոտորես: — Եթէ դաի շնորհս ա-
«ռաջի աչաց քոց, ըսաւ Գեդէոն, նշանով մը հասկըցուր
«թէ հրեշտակ Աստուծոյ ես. ասկէց մի հեռանար՝ մինչեւ
«որ երթամ գամ, ու զոհս բերեմ՝ քեզ մատուցանեմ: —

« Գնա, ու մինչեւ որ դառնաս՝ ես հօս կնքստիմ » ըսաւ հրեշտակը : Վաղեց Գեղէոն, ուլ մը, արգանակ եւ բաղարջ առաւ բերաւ : Հրեշտակն ըսաւ որ հացն ու միսը տանի գիւմացի քարին վրայ դնէ, արգանակն ալ անոնց վրայ թափէ. եւ ինքը ձեռքի գաւազանովը անոնց դպչելուն պէս՝ մէկէն երկնքէն կրակ իջաւ, զանոնք այրեց, եւ հրեշտակն աներեւոյթ եղաւ : Հաւատաց Գեղէոն, եւ հոն Աստուծոյ սեղան շինեց :

Գեղէոն Բահաղու սեղանը կկործանէ : — Նոյն գիշերը երեւցաւ իրեն Տէր եւ հրամայեց որ Բահաղ կուռքին համար հօրը շինել տուած սեղանը կործանէ, անոր քովի անտառը ջարգէ, եւ փայտերովը սեղան մը շինէ, ու հօրը գիրցուցած եզը անոր վրայ ողջակէզ ընէ : Գեղէոն հօրմէն ու քաղաքացիներէն վախնալով՝ ցորեկը սիրտ չըրաւ, այլ գիշերը ծառաներէն տասուերկու հոգի հետն առած՝ դնաց Աստուծոյ հրամանը կատարեց : Առաւօտը քաղաքին մարդիկը ելան տեսան որ Բահաղու սեղանը կործանէր, անտառը ջարդուեր, եւ պարարակ եզը նորաշէն սեղանոյն վրայ ողջակէզ եղեր է. եւ իմանալով որ Յովասու որդին Գեղէոն ըրեր է այս, եկան հօրմէն ուզեցին զինքն որ մեռցընեն. բայց Յովաս իրենց բարկութիւնը իջեցուց ըսելով. « Թողուցէք. եթէ Բահաղ աստուած է, ինքը վրէժխնդրութիւն կընէ, ձեզի կարօտութիւն չունի » :

Զօրածողով Գեղէոնի . Գզաթն . երեքհարիւր զինուորները : — Այն միջոցին Մադիանացիք եւ Ամաղեկացիք եկան Յեզրայելի հովիտներուն մէջ բանակեցան . Գեղէոն հոգւով Աստուծոյ զօրացաւ , փող զարկաւ , Ասերի՛ Զաբուղոնի եւ Նեփթաղիմայ ցեղերուն մարդիկ զրկեց ու հրաւիրեց զանոնք . եկան հետը միացան : Բայց Գեղէոն դեռ պատերազմը չըսկըսած՝ ուզեց որ Աստուած երկու հրաշքով ցուցնէ թէ իրաւացին է իւր ձեռքովը Իսրայելացիքը պիտի ազատէ : « Գըզաթ մը կ'ընեմ , ըսաւ , բոլոր երկիրը չոր մնայ , եւ գըզաթը միայն թրջի » : Առաւօտը կանուխ ելաւ տեսաւ որ ուղածին պէս եղեր է . գզաթը քամեց , եւ անկից կոնք մը լեցուն ջուր ելաւ : « Հիմա ալ բոլոր գետինը անձրեւ գայ թրջի , ըսաւ , եւ գզաթը միայն չոր մնայ » : Եւ երբոր այն եւս եղաւ , ալ ամենեւին տարակոյս չունենալով՝ երեսուն երկու հազար Իսրայելացի ժողովեց ու պատերազմի պատրաստուեցաւ : Ժողովրդեան երախտամոռաց բնաւորութիւնն ու հպարտութիւնը գիտնալով , « Զօրք շատ է , ըսաւ իրեն Տէր , վասն զի չեմ ուզեր որ Իսրայէլ զրուցէ թէ Զեռն ի :՛ փրկեաց զիս : Թող մէջերնէն վատասիրտներն երթան իրենց տեղը » : Քսանուերկուհազար հոգի դարձան . եւ մնացին տասն հազար : « Անոնք ալ շատ են , ըսաւ Տէր , առ զամէնքը , ջրի մը քով տար , եւ տես թէ որոնք ջուրը ափով կառնուն կիւրմեն , եւ որոնք ծունկի վրայ կուգան հանգիստ կիւրմեն , եւ զանոնք իրարմէ զատէ » : Երեքհարիւր հոգի միայն առանց իրենց հանգստութիւնը փնտռելու՝ ոտքի վրայ ձեռքով ջուրն առին խմելին , եւ Աստուած ըսաւ Գեղէոնի . « Իսրայելացիքը միայն ասոնցմով Մադիամու ձեռքէն պիտի ազատեմ . մէկալները ճամբէ » : Բայց ուզելով աւելի սիրտ տալ իրեն , եւ այնչափ քիչ հոգւով Մադիանացւոց ու Ամաղեկացւոց բիւրաւոր զօրացը վրայ ընելու յաղթութեանը զինքն անկասկած ընելու համար , հրամայեց որ ծառան առնու հետն ու գիշերը գաղտուկ երթայ թշնամեաց բանակը տեսնէ թէ ինչ կ'սօսին : Գնաց Գեղէոն եւ լսեց որ զինուորին մէկը մէկալին երազ կ'պատմէր թէ « Տես՝ սայ որ գարիէ նկանակ մը գլորեցաւ դէպ իՄադիամու « բանակը , եւ զարկաւ կործանեց զայն : — Այդ Գեղէոնի

« սուրն է, պատասխանեց ընկերը. Աստուած զՄագիամ
« բոլոր բանակաւ անոր ձեռքը մատնեց » :

Յաղթութիւնն Գեղեցնի, եւ մահն նորա: — Այս երազն ու
անոր մեկնութիւնը որ լսեց Գեղէոն, մէկէն ընկաւ երկըր-
պագութիւն ըրաւ Աստուծոյ, եւ քաջալերուած՝ վազեց դը-
նաց Իսրայելացւոց բանակը, « Արիք, գոչեց, Աստուած
« Մագիամու բանակը մեր ձեռքը մատնած է ». եւ երեք-
հարիւր հոգին երեք խումբ բաժնեց. ամենուն ձեռքը եղ-
ջերեայ փող տուաւ, սափորի մէջ ալ մէկմէկ ջահ, եւ ա-
պրսպրեց որ ամէն բան ճիշդ իւր ըրածին պէս ընեն՝ Սուր
Տեսուն եւ Գեղեցնի գոչելով: Կէս գիշերուն այն սակաւաթիւ
եռախումբ գունդը Մագիամու բանակին վրայ դիմեց. եւ
Գեղէոն նշան տալուն պէս՝ մէկէն փողերը հնչեցին, սա-
փորները խորտակեցին շառաչմամբ. այն գիշերուան խա-
ւարին մէջ ջահերը լուսապայծառ կծագին եւ երեքհա-
րիւր հոգի միաբերան « Սուր Տեսուն եւ Գեղեցնի » կաղաղա-
կեն մեծածայն: Մագիանացիք յանկարծակիի եկած՝ կար-
ծեն թէ բանակին առնուած ու կրակի մատնուած է. շը-
փոթած տազնապած՝ այն մթութեան մէջ մէկգմէկ կըս-
պաննեն, փախչող փախչողի կլինին. ետեւէն կիշնայ Գե-
ղէոն, շատերը կջարգէ, յաղթանակը կատարեալ կընէ,
եւ Իսրայելացիք բոլորովին անոնց գերութենէն կազատէ:

Այն ժամանակ Հրեայք ուրախութեամբ ու երախտագի-
տութեամբ լեցուած, « Որովհետեւ զմեզ Մագիամու ձեռ-
« քէն փրկեցիր, կըսէին, դուն եւ որդիքդ մեր վրայ իշխե-
« ցէք: — Ոչ ես, եւ ոչ որդիս ձեր վրայ կուզեմք իշխել,
« ըսաւ Գեղէոն, այլ Տէր իշխեսցէ ձեզ »: Քառասուն տա-
րի զիրենք կզատէ, եւ կմեռնի ի բարուք ծերութեան:

Աբիմելէք, եւ իւր եղբայրասպանութիւնը: — Գեղէոն
այլ եւ այլ կանանցմէ եօթանասուն որդիք ունեցեր էր. ա-
սոնցմէ մէկը Աբիմելէք, որուն մայրը Սիկիմացի էր, բնու-
թեամբ սաստիկ անգութ եւ փառասէր լինելով՝ շուտ մը
եղաւ Սիկիմ գնաց, հոն իւր մօրեղբարցը ձեռքով՝ ժողո-
վրդեան սիրտն որսաց, որ մեր եղբայրն է ըսելով՝ զինքը
սիրով ընդունեցան, ուզածին չափ ալ ստակ տուին ի-
րեն: Անով շատ մը սրիկաներ վարձեց Աբիմելէք, գնաց

Եփրա քաղաքը հօրը տունը մտաւ, բոլոր եղբայրները բռնեց ու քարի մը վրայ զամէնքն ալ մտրթեց, մէջերնէն Յովաթամ միայն փախչելով ազատեցաւ:

Առակ Յովաթամայ:— Այս Յովաթամը երբ լսեց թէ Սիկիմացիք իրենց վրայ թագաւոր դրեր են զԱբիմէլէք, գնաց Գարիզին լէրան վրայ ելաւ, բարձրաձայն լացաւ ու սկսաւ կանչել.

« Լսեցէք ինձ, արք Սիկիմացիք, եւ Աստուած ձեզ լսէ: « Ծառերն ու զեցիկն իրենց թագաւոր մը գնել. գնացին ձի- « թենուոյն ըսին. Մեր վրայ թագաւորէ. եւ նա պատաս- « խանեց թէ Խոնչ, թողում պարարտութիւնս որով Աստուած « եւ մարդիկ զիս կփառաւորեն, ու երթամ ծառերուն « իշխեմ:— Այս որ լսեցին ծառերը, գնացին ու թզենուոյն » աղաչեցին որ գայ իրենց վրայ թագաւորէ. այն եւս ըսաւ « թէ Քաղցրահամ պտուղներս թողում ու գամ փայտերու « իշխան պիտի լինիմ: Ելան որթին գնացին. ինքն եւս մեր- « ժեց ըսելով թէ Ես Աստուծոյ եւ մարդկան ուրախու- « թիւն եղած գինիս չեմ թողուր ու փայտերու իշխելու « չեմ դար: Այն ժամանակ ծառերը գնացին դժնդկին առա- « ջարկեցին. նա մէկէն յանձն առաւ, ու Թէ որ իրաւցընէ « զիս ձեր վրայ թագաւոր կդրնէք, ըսաւ, եկէք շուքիս տակը « մտէք. ապա թէ ոչ՝ փուշերէս կրակ ելնէ ու բոլոր Լիբա- « նանու եղեւնափայտները այրէ »:

« Արդ, ո՞վ Սիկիմացիք, կրկնեց Յովաթամ. հօրմէս այն- « չափ բարիք տեսնելէն յետոյ, թէ որ իրաւունք եւ արդա- « րութիւն էր անոր տանը դէմ ելնել եւ եօթանասուն որ- « դիքը մորթել սպաննել, ապա օրհնուիք դուք եւ Աբիմէ- « լէքով ուրախանաք, ինքն եւս ձեզմով ուրախանայ: Իսկ « եթէ ոչ՝ Աբիմէլէքէն կրակ ելնէ ու Սիկիմացիքն ուտէ. « Սիկիմացուցմէ եւս ելնէ ու Աբիմէլէքն ուտէ ». ըսաւ ու փախաւ գնաց:

Մահ Աբիմէլէքայ:— Աբիմէլէք բռնութեամբ բոլոր Իս- ռայէլացուոց վրայ իշխեց. բայց հազիւ թէ վրան երեք տարի անցեր էր, Յովաթամայ գուշակութիւնը սկսաւ կատարուիլ: Սիկիմացիք Աբիմէլէքին հետ աւրուեցան, եւ քիչ մը առաջ որ մեր եղբայրն է ըսելով՝ իրեն օգներ ու թագաւորեցու-

ցեր էին, զինքը կործանելու համար դաւաճանութիւն մը պատրաստեցին: Լսեց Աբիմէլէք, բազմութեամբ զօրաց եկաւ Սիկիմն առաւ, պարիսպները կործանեց, եւ ամուր աշտարակի մը մէջ պահուրտած հազար հոգին կրակի տուաւ այրեց: Անկէց գազանամիտ յաղթանակը Թեբէս քաղաքին վրայ դարձուց զօրքը, որ Սիկիմին պէս գլուխ քաշեր ու իւր բռնութեան լուծը թօթափել ուզեր էր: Սիկիմին կոտորածէն սարսափած՝ Թեբեսացիք արք եւ կանայք միջնաբերդը դիմեր ամրացեր էին: Վազեց Աբիմէլէք որ զիրենք եւս Սիկիմացուց պէս հրոյ ճարակ տայ. բայց չէր գիտեր որ իւր անգթութեանցը վերջը հասեր էր, անոնց արգար պատուհասը պիտի գտնէր: Մինչդեռ կմօտենար որ միջնաբերդին կրակ տայ, վերէն կնկան մէկը երկանաքարի կտոր մը գլխուն նետեց ու գագաթը ջախջախեց: Տեսաւ եղբայրասպան անգութ գազանը որ կմեռնի, քովի կապարճակրին «Հանէ սուրդ զիս մեռցուր, կանչեց, որպէս զի չըսեն թէ կին մը զիս սպաննեց»: Կապարճակիրը հրամանը կատարեց, եւ այսպէս Յովթամայ Աբիմէլէքին ու Սիկիմացուց վրայ ըրած անէծքն անթերի կատարեցաւ:

Թովղա. Յայիր:— Աբիմէլէքին յաջորդեց հօրեղբօրորդին Թովղա, որ քսանուիրեք տարի Իսրայելացիքը դատեց: Իրեն յաջորդ եղաւ Յայիր Գաղաադացին, որ քսանուերկու տարի դատաւորութիւն ըրաւ. սա երեսուն եւ երկու որդիք ունէր, որ երեսուն եւ երկու յաւանակի վրայ հեծած կպտըտէին, եւ մէյմէկ քաղաք ունէին՝ որք կըսուէին Աւանի Յայիրայ:

Վեցերորդ գերութիւն Իսրայելացուց:— Յայիրին մահուընէն ետքը դարձեալ մոռացան Իսրայելացիք զԱստուած իրենց ազատիչն ու բարերարը, եւ գնացին օտար աստուածներ պաշտեցին՝ զԲահաղ եւ զԱստարովթ: Բարկացաւ Տէր վրանին, Փղշտացուց ու Ամոնացուց ձեռքը զիրենք մատնեց: Երբոր ամէն կողմէն ճարերնին հատաւ ու հոգինին բերաննին եկաւ, նորէն առ Աստուած դիմեցին, «Մեղաք, ըսին. ինչ որ քեզ հաճոյ է՝ ըրէ մեզ, միայն թէ թշնամեաց ձեռքէն զմեզ ազատէ»: Օտարոտի աստուածները հալածեցին եւ զՏէր միայն պաշտեցին: Բայց Աստուած

մէկէն չներեց իրենց, որպէս զի գէթ այս անգամ իրենց գլխուն եկած թշուառութեամբը լաւ մը խրատուին, ու միևսանգամ այնպիսի հանգստութիւն ու լիութիւն տեսնելուն պէս՝ իրենց փրկիչն ու բարերարը չմոռնան:

Յեփթայէ: — Յեփթայէ Գաղաադացին, այր հօր զօրութեամբ, եղբարցը բռնութենէն փախեր ու եկեր Ասորոց Տոլք ըստած երկրին մէջ բնակեր էր. վասն զի հօրը անհարադատ որդին լինելուն համար՝ զինքը անարգեր ու հայրենական ժառանգութենէն մերժեր էին: Հոն Յեփթայէ հետը միացընելով շատ մը սրիկայ մարդիկ՝ աւազակութիւն կընէր: Երբոր Ամոնացիք Իսրայէլացւոց վրայ պատերազմի ելան ի Գաղաադ, Գաղաադացիք յիշեցին Յեփթայեայ քաջութիւնը, եւ իրենց ծերերը յուզարկեցին որ երթան զինքն իրենց զօրավար դնեն: Առջի բերան յանձն չառաւ Յեփթայէ, «Դուք զիս ատեցիք, ու հօրս տնէն հանելով՝ Գաղաադէն դուրս վաճնտեցիք, ըսաւ. հիմա որ նեղուեր էք՝ եկեր յինէն ինչ կուզէք»: Եւ երբ շատ աղաչեցին որ ենէ հետերնին գայ Գաղաադ, եւ Ամոնացւոց հետ պատերազմի, «Կուգամ, ըսաւ. բայց թէ որ Ամոնացւոց յաղթեմ, խօսք կուտանք որ ձեր վրայ իշխան լինիմ»: ԶԱստուած վկայ բռնելով՝ ուզածը խոստացան իրեն: Ծերոց հետ Գաղաադ հասնելուն պէս, ժողովուրդը զինքն իրեն դուռիս եւ առաջնորդ ընտրեց, եւ Յեփթայէ մէկէն զեսպան զրկեց Ամոնացւոց թագաւորին թէ «Ինչո՞ւ համար եկեր երկրիս մէջ հետս կուզես պատերազմի»: Նա պատասխան տուաւ թէ «Ինչո՞ւ համար Իսրայէլ եգիպտոսէն «եւ թաժմանակը երկիրս առաւ Առնոնէն մինչեւ ցԱրբոկ «եւ մինչեւ ցՅորդանան. ետ տուր ինձի զանոնք խաղաղու. «թեամբ, եւ կենեմ տեղս կերթամ»: Նորէն մարդ զրկեց Յեփթայէ եւ ըսաւ որ «Մեք ձեր երկրէն ուզեր եմք անցնիլ, «եւ դուք թող չտալով՝ հետերնիդ պատերազմեր ու առեր եմք զայն. քեզմէ յառաջ եղած թագաւորները բան «մը չըսին, դուն ինչ ելեր կպահանջես: Ես քեզ բան մը «չըրի, եւ դուն հետս չարութեամբ վարուելով կպատեարազմիս. մեր դատաստանն Աստուած տեսնէ»:

Յաղթութիւնն Յեփթայեայ եւ ուխտ նորա: — Երբոր թագաւորը մտիկ չբրաւ, Յեփթայէ Աստուծոյ շարժած՝ շուտ մը զօրք ժողկեց, պատերազմի պատրաստուեցաւ, եւ ճամբայ չելած՝ անխոհեմութեամբ ուխտ ըրաւ որ թէ Ամոնացւոց յաղթէ, տուն դարձած ժամանակն ո՛վ որ նախ առջեւն ելնէ՝ զնա Աստուծոյ ողջակէզ ընէ: Գնաց յաղթեց, անոնց քաղաքներէն քսան հատն առաւ կործանեց. եւ երբոր այնպէս յաղթական կգառնար ի Մասեփա, իւր մէկ հատիկ միամօրաղջիկը պարելով՝ թմբուկ զարնելով ուրախութեամբ ընկերացը դուխն անցած՝ հօրն առջեւը ելաւ: Զինքն որ տեսաւ Յեփթայէ, աղիբը կտըրտեցան, սրաին անտանելի ցաւէն՝ վրայի հագուստը պատըռտեց, որովհետեւ անկէց զատ մանչ զաւակ ալ չունէր. «Վայ ինձ, դուստր իմ, կան-
«չեց. ուխտ ըրեր եմ Աստուծոյ որ նախ առջեւս ելնողն
«իրեն նուիրեմ, եւ խօսքս չեմ կրնար ետ դարձունել:—
«Մի դարձուներ, հայր, ըսաւ խեղճ աղջիկը, միայն ինձ եր-
«կու ամիս ժամանակ տուր որ ընկերներուս հետ երթամ՝
«լեռնէ լեռ պտըտելով կուսութիւնս ողբամ»: Ընկերներովը զնաց Գաղաադու լեռներուն վրայ լացաւ, ողբաց երկու ամիս ու դարձաւ հօրը քով, որ ըրած ուխտը կատարեց՝

զինքը ողջակիզելով: Ոմանք կարծեն թէ զինքն ի ծառայութիւն Աստուծոյ սեղանոյն նուիրելով՝ կատարեց Յեփթայէ իւր անխոհեմ ուխտը, եւ ոչ թէ աղջիկն ապանեցելով, որ

ընդդէմ ալ էր Մովսէսի օրինացը: Այնուհետեւ Իսրայելացւոց մէջ սովորութիւն դարձաւ որ ամէն տարի աղջկունք կ'օղովուէին, ու չորս օր Յեփթայեայ աղջկան ցաւալի մահը կողբային:

Եփրեմայ ցեղին կոտորածն ու Յեփթայեայ մահը: — Քիչ ժամանակէն Եփրեմայ ցեղին ու Գաղաադու բնակչաց մէջ մեծ կռիւ մը բացուեցաւ. Եփրեմայ որդիքը բարկանալով որ Ամոնացւոց դէմ եղած պատերազմին իրենցմէ մարդօգնութեան չկանչեցին, եւ իրենց եղբարց յաղթութեանցը վրայ նախանձելով՝ Յեփթայեայ վրայ պատերազմի ելան, որ զարկաւ յաղթեց, եւ իրենցմէ այն օրը քառասունուերկու հազար մարդ կոտորեց. վասն զի անոնց Յորդանանէն անցնելու կրճերը բռնեց. եւ երբոր փախըստականք կուգային որ անցնին, շխալօյեք բառն իրենց զրուցել կուտային՝ որ հասկ ըսել է. եւ որովհետեւ Եփրեմայ որդիքը չէին կրնար շա տառն արտաբերել ու սխալօյեք կըսէին, մէկէն թշնամի լինեննին կիմացուէր, կըռնուէին եւ կսպաննուէին:

Այն սոսկալի համազգային արիւնհեղութենէն յետոյ Իսրայելայիք խաղաղեցան, եւ Յեփթայէ վեց տարի զիրենք դատեց ու մեռաւ:

Եսերոն. Եղոն. Աբղոն: — Յեփթայեայ տեղ Իսրայելացւոց դատաւոր եղաւ Եսերոն Բեթղեհէմացին, որ երեսուն մանչ եւ երեսուն աղջիկ զաւակ ունեցաւ, եւ զամէնքն ալ իւր ձեռօքը կարգեց: Եօթը տարի դատաւորութիւն ըրաւ: Իրեն յաջորդեց Եղոն, եւ տասը տարի դատեց զԻսրայէլ: Իսկ նորա յաջորդն Աբղոն՝ ութը տարի միայն. քառասուն որդիք ունեցաւ եւ երեսուն թոռունք, որ Եօթանասուն յաւանակի վրայ հեծած կպտըտէին:

Եօթներորդ զերութիւն Իսրայելացւոց. Մնուկ Սամիսոնի: — Իսրայելայիք նորէն կռապաշտութեան մէջ ընկան եւ բարկացուցին զԱստուած, որ զիրենք քառասուն տարի Փղշտացւոց ձեռքը մատնեց: Երբոր նորէն զղջացին եւ առ Աստուած գիմեցին, իրենց ազատարար տուաւ ըգ Սամիսոն, որ Փղշտացւոց ամենէն ահարկու թշնամին եղաւ: Դանայ ցեղէն Մանուիէ անունով մէկը կար, որուն կինը

ամուլ էր. օր մը հրեշտակ Աստուծոյ իրեն կերեւնայ ու
«Տղայ մը պիտի ունենաս, կըսէ, որոյ գլխուն երկաթ
«պիտի չդըպցընես, վասն զինազովրեցի՝ այսինքն ուխտա-
«ւոր Աստուծոյ պիտի լինի մօրը որովայնէն մինչեւ մա-
«հուան օրը. ոչ գինի պիտի խմէ եւ ոչ օղի, եւ ինքը Իս-

«րայեւացիքը պիտի ազատէ Փղշտացւոց ձեռքէն»։ Իրաւ-
ցընէ տղայն ծնաւ, Աստուած զինքն օրհնեց, եւ նորա հետ
էր իւր հօգին։

Քաջութիւնք Սամիսոնի։ — Տասնըութը տարեկան որ
եղաւ, զարմանալի ոյժը սկսաւ վրան երեւնալ։ Փղշտացւոց
Թամնաթա քաղաքը գնացած ժամանակը աղջիկ մը տեսեր
հաւնեւ էր. դարձաւ ծնողացն ըսաւ որ այն աղջիկն իրեն
կին առնուն։ Անոնք չգիտնալով որ այս բանս Աստուծմէ է,
այլազգի լինելուն համար չէին ուզեր. բայց երբ ճար
չեղաւ, հետն ելան Թամնաթա գնացին, որպէս զի աղջ-
կան հօրը մօրը հետ խօսին։ Ճամբան այգիներուն մէջ մը-
տաւ Սամիսոն. առիւծի կորիւն մը վրան յարձակեցաւ.
մէկէն ձեռքովը բերանը բռնեց Սամիսոն, ճեղքեց, պատ-

ռեց, թողուց, դարձաւ ծնողացը քով ու բան մը չըսաւ։

Քիչ ժամանակէն երբոր հարանիք ընելու համար նորէն ծնողացը հետ Թամնաթա կերթար, առիւծը սպանած տեղէն անցնելու ժամանակ՝ գնաց որ նայի թէ անոր մարմինն ինչ եղեր է, եւ տեսաւ որ բերնին մէջ մեղուները մեղր շիններ են. առաւ կերաւ, եւ բերաւ ծնողացն եւս տուաւ։ Հասին Թամնաթա, եւ որովհետեւ հարսանիքը եօթն օր կտեւէր, Փղշտացիք վախցան իրմէ, եւ քովը իբրեւ փեսաւէր՝ երեսուն կորովի երիտասարդներ գրին։ Զանոնք կանչեց եւ ըսաւ Սամիսոն. «Ձեզի հանելուկ մը գրուցեմ. «**Թէ որ հարսանեացս հանդիսին եօթն օրուանը մէջ գըտնէք, ձեզի երեսուն պատմութեան կուտամ. իսկ թէ որ «չգըտնէք՝ դուք ինձ տուէք»**։ Եւ երբոր անոնք հաւանեցան, ըսաւ այս հանելուկը «Կերողէն ելաւ կերակուր, եւ հօրէն ելաւ անոյշ»։ Շատ աշխատեցան, չկրցան մեկնուլ թիւնը գտնել, եւ Սամիսոնի կնկանը գիմեցին որ բերնէն առնու, «Ապա թէ ոչ, տնով տեղովդ գեղ կայրեմք» կըսէին։ Կինն սկսաւ լալ ու գանգատիլ իրեն որ իբր թէ զինքը կատէ ու չսիրեր. վասն զի զիս սիրելու լինէիր, կըսէր, հանելուկին մեկնուլ թիւնը ինձ կհասկըցնէիր։ «Հօրս մօրս չըսածս՝ քեզ պիտի գրուցեմ» կըսէր Սամիսոն։ Բոլոր այն հարսանեաց հանդիսին եօթն օրը լացաւ աղաչեց կինը, եւ Սամիսոն անոր թախանձանքին չդիմանալով՝ ըսաւ. նա եւս գնաց մէկէն այն երիտասարդաց պատմեց, որոնք եօթներորդ օրը դեռ արեւը չմտած եկան ըսին Սամիսոնին. «Մեղրէն անոյշ ինչ կայ, եւ առիւծէն ուժով ինչ։ — Թէ որ դուք իմ երինջս (կինը) չնեղէիք, պատասխանեց Սամիսոն, հանելուկս չէիք գտներ»։ Մէկէն ելաւ Փղշտացւոց Ասկաղոն քաղաքը գնաց, երեսուն հոգի զարկաւ սպաննեց, հագուստնին բերաւ նոցա տուաւ. բայց եւ կնկանն ըրած մատնութեանը վրայ սաստիկ բարկանալով՝ հոն ձգեց զինքը ու հօրը տունը դարձաւ։

Քանի մը օրէն բարկութիւնն անցաւ. ուլ մը առած կնկանը եկաւ, եւ երբ իմացաւ հօրմէն որ նա իւր փեսաւէրնեքէն մէկուն հետ կարգուեր է, նորէն սաստիկ բարկացաւ, վրէժն առնելու համար գնաց երեքհարիւր աղուէս

բռնեց, պոչերնին իրարու կապեց, մէջտեղն ալ վառած մէկ մէկ ջահ կապեց ու զանոնք Փղշտացւոց արտերուն մէջ արձրկեց, որ կատաղաբար գնացին բոլոր ցորեններն, այգիներն ու ձիթենիները այրեցին աւրըշտակեցին: Փղշտացիք Սամիսոնի սիրտն առնելու համար՝ այն անհաւատարիմ կնկան տանը կրակ տուին ու իւր հօրն ու նոր էրկանն հետ այրեցին: Այնու եւս Սամիսոնին բարկութիւնը չիջաւ, Փղշտացւոց սոսկալի ջարդ մը տուաւ ու գնաց ետեմայ այրը բնակեցաւ: Փղշտացիք կատաղած՝ զօրքով Յուդայի ցեղին վրայ գիմեցին որ զՍամիսոն իրենց ձեռքը մատնեն: Անոնցմէ երեք հազար հոգի եկան Սամիսոնի «Չես գիտեր, ըսին, որ Փղշտացիք կիշխեն մեզ. այս ինչ բան է որ մեզի ըրիր. ահա եկեր ենք որ զքեզ բռնենք կապենք ու իրենց տանք որ ազատինք: — Երբում ըրէք «որ զիս չսպաննէք, ըսաւ Սամիսոն, եւ կապեցէք զիս ու «անոնց ձեռքը տուէք»: Երեք նոր չուաններով կապեցին զինքն ու տարին Փղշտացւոց յանձնեցին: Հաղիւ թէ անոնք իրենց սոսկալի թշնամիին ձեռք ընկնելուն վրայ սկսան

ուրախանալ ու վրան թափիլ, Աստուծոյ հոգին Սամիսոնի վրայ եկաւ, թօթվեց կտրտեց կապանքը. նայեցաւ որ ուրիշ զէնք չունի, գետինը իշու ծնօտ մը դտաւ, անով քովիններէն հազար հոգի զարկաւ մեռուց ու զամէնքը սարսափեցուց հալածեց:

Սամիսոն դատաւոր կլինի. ուրիշ քաջութիւնները: — Իսրայելացիք Սամիսոնին այս քաջութիւնները տեսնելով՝ զինքն իրենց դատաւոր ընտրեցին, եւ քսան տարի այն պաշտօնը կատարեց: Փղշտացւոց վրայ ունեցած անհաշտատելութեամբը միշտ անոնց երկիրները կպտըտէր՝ որպէս զի վնաս մը հասցունէ: Օր մը երբոր անոնց Գազա քաղաքը եկեր էր, Գազացիք դռները գոցեցին՝ որպէս զի զինքը բռնեն ու սպաննեն: Սամիսոն անոնց դիտաւորութիւնը հասկընալով, կէս գիշերուն ելաւ քաղաքին դուռը դնաց, եւ երբ տեսաւ որ գոց է, հանդերձ սեմովքն եւ նգովք զայն տեղէն քաշեց հանեց, ուսը զարկաւ ու տարաւ դիմացի լեռան ծայրը դրաւ:

Սամիսոնին այս զարմանալի ոյժը մազերուն վրայ էր. զանոնք կտրելուն պէս մէկէն ուժէ պիտի իյնար ու հատարակ մարդու պէս պիտի լինէր. մինչեւ այն ժամանակ շատերն ուզեր էին իմանալ այն գաղտնիքն ու մէկը չէր կրցեր գիտնալ: Պիտի տեսնեմք այս երկրորդ անգամ՝ որ այն մարմնոյ սոսկալի ոյժ ունեցող Սամիսոնը չկրցաւ այնչափ մոքի ոյժ ունենալ որ կնկան մը փաղաքուշ խարդախ գգուանքէն ու շահասէր աղաչանքէն ու արտասուքէն չխաբուելով՝ իւր ծածուկը չյայտնէր անոր, եւ թշնամեացը ձեռքը չմասնուէր:

Դալիլա Սամիսոն կբռնուի: — Դալիլա անունով կին մը շատ կսիրէր Սամիսոն. Փղշտացւոց իշխաններն եկան անոր ըսին որ եթէ կարող լինի իմանալ թէ Սամիսոն ինչո՞վ իւր ոյժը կկորսընցունէ, ամէն մէկերնին իրեն հազար հարիւր արծաթի դրամ կուտան: Այնուհետեւ սկսաւ Դալիլա Սամիսոնին աղաչել ու ըսել թէ «Պատմէ ինձ, ինչո՞վ է քու «մեծ զօրութիւնդ, եւ ինչո՞վ պէտք է կապուիս որ տկարանաս: — Թէ որ զիս եօթը դալար ջիւերով կապեն, ըսաւ «Սամիսոն, կտկարանամ ու հասարակ մարդու մը պէս կը լինիմ»: Իշխանները դալար ջիւեր բերին, շտեմարանին մէջ դարանակալ մարդիկ կեցուցին. Դալիլա իբր թէ կատակով կապեց զինքն ու «Սամիսոն, կանչեց, Փղշտացիք վրադ կհասնին որ զքեզ բռնեն»: Մէկէն թօթվեց կրտեց Սամիսոն կապերը, վեր ցատքեց տեսաւ որ մարդ չկայ:

« Խաբեցիր զիս, ըսաւ Դաւիթ, ու սուտ ըսիր. գոնէ հիմա
 « պատմէ թէ ինչո՞վ կկապուիս: — Թէ որ եօթը նոր չգոր-
 « ծածուած չուաններով կապուիմ, կտկարանամ եւ կլինիմ
 « իբրեւ զմի իմարդկանէ » ըսաւ: Նոր ամուր չուաններ
 առաւ, կապեց զինքը Դաւիթ ու « Սամիսոն, Փղշտացիք վը-
 րադ կվաղեն » կանչեց: Իբր թէ դերձան լինէին, թե-
 ւերը թօթվեց փրցուց այն ամուր չուանները Սամիսոն,
 եւ տեսաւ որ մարդ չկայ: « Մինչեւ քրք զիս պիտի խաբես
 « ու սուտ պիտի խօսիս, ըսաւ Դաւիթ. արդ պատմէ ինձ
 « թէ ինչո՞վ կկապուիս: — Թէ որ գլխուս եօթը գիսակները
 « ազբին հետ հիւսես եւ ցիցերով պատին գամես, կտկա-
 « րանամ իբրեւ զմի իմարդկանէ » ըսաւ: Քնացուց զինքը
 Դաւիթ, եւ ըսածն ըրաւ, ու « Սամիսոն, Փղշտացիք վրադ
 կվաղեն » կանչելուն պէս՝ քնէն արթնցաւ Սամիսոն ու ու-
 տայնով եւ ազբով հանդերձ ցիցերը պատէն քաշեց հա-
 նեց, եւ ոյժը նորէն չիմացուեցաւ: « Ի՞նչպէս կզրուցես,
 « ըսաւ Դաւիթ, թէ կսիրես զիս՝ երբ սիրտդ հետս ուղիղ
 « չէ. այս երրորդ անգամ է որ զիս կխաբես ու չես պատ-
 « մեր թէ ինչո՞վ է այդ մեծ զօրութիւնդ ». եւ բոլոր գի-
 շերը խօսք չմնաց որ չըսէ, ու մինչեւ իմա՜հ չպարտասե-
 ցընէ: Սամիսոնին ճարը հատած՝ ելաւ իւր գաղտնիքը այն
 անգամ կնոջն ըսաւ. « Մօրս որովայնէն ուխտաւոր եմ ես,
 « զրուցեց, անոր համար գլուխս ածելի պիտի չդըպչի. թէ
 « որ մազերս կտրուին՝ կտկարանամ՝ կիյնամ ու հասարակ
 « մարդու մը պէս կլինիմ »: Երբ տեսաւ խաբեբայ ու
 շահասէր կինն որ ճշմարիտը արդէն իրեն պատմեց, մէ-
 կէն զրկեց Փղշտացուց նախարարները կանչեց, որ խոտա-
 ցած ստակնին հետերնին առած վաղեցին եկան. իսկ ինքը
 ծնկուընթերուն վրայ քնացուց զՍամիսոն, վարսավիրայ մը
 կանչեց, գլխոյն եօթը գիսակները ածիլել տուաւ. եւ երբ
 տեսաւ որ նա սկսաւ թուլնալ, ուժէ իյնալ, « Սամիսոն,
 Փղշտացիք վրադ կհասնին » կանչեց: Արթնցաւ Սամիսոն,
 եւ չգիտնալով թէ Աստուած իրմէ հեռացեր էր, ամէն
 անգամուն պէս « ելնեմ, թօթալիմ, հալածեմ » ըսելուն
 չմնաց, հասան բռնեցին զինքը Փղշտացիք, աչուընները
 բրեցին հանեցին, առին Դաւթ տարին, երկաթի կապանօք

կապեցին ու ջաղացքի մը մէջ բանտ դրին որ երկանաքար դարձունէ՝

Մահ Սամիսոնի: — Օր մը Փղշտացւոց իշխանները մեծ սրահի մը մէջ ժողովուեցան, որպէս զի իրենց Դագոն կուռքին զոհ ընեն իշնորհակալութիւն որ իրենց ոխերիմ թշնամին ու երկրին ապականիչը ձեռքերնին մատնեց: Հոն բերել տուին նաեւ խեղճ Սամիսոնը, ու վրան կիւնդային կծիծաղէին: Կայր Սամիսոնին մազերն սկսեւ էին բուսնիլ. ձեռքէն քոնող պատանւոյն զրուցեց որ զինքը այն երկու սեանց մէջտեղը տանի՝ որոց վրայ հաստատուած էր շէնքը: Յայնժամ ցաւագին սրտիւ աղաղակեց առ Տէր ու ըսաւ. «Տէր, Տէր զօրութեանց, յիշէ զիս, եւ այս անգամ եւս զօրացուր որ երկու աչքերուս վրէժը Փղշտացիներէն առնում». երկու սիւնները բռնեց ու «Մեռցի անձն իմ ընդ այլազգիսս» գոչելով՝ այնպէս ուժով շարժեց, որ

տունը փլաւ այն նախարարաց եւ երեք հազարէն աւելի հանդիսականաց վրայ, եւ կիւնդանութեան Ժամանակը մեռուցածէն աւելի անդ իմահուան իւրում մեռուց Սամիսոն:

եղբարքն ու ազգականներն եկան առին մարմինը ու տարին հօրը գերեզմանը թաղեցին: Այսպիսի աղետալի վախճան ունեցաւ աշխարհիս ամենէն քաջ եւ ուժով մարդը՝ կնոջ մը խորամանկ խօսքերուն ու արտասուացն անսալով:

Նոոմի եւ Հռութ: — Այն ատենները Իսրայելացւոց երկիրը սաստիկ սով լինալով, Յուդայի ցեղէն Ելիմեյի առնունով մէկը իւր Նոոմի կնիկովն ու երկու որդւովքը Բեթղեհէմէն ելաւ Մովաբացւոց երկիրը գնաց բնակեցաւ, եւ որդւոցը մէյմէկ Մովաբացի աղջիկ հարս առաւ. մեծին կնոջ անունն էր Ուրփա եւ կրտսերոյն Հոռք: Քիչ ժամանակէն հայրն ու որդիքը անդաւակ մեռան: Նոոմին երկու հարսերովը մինակ մնալով՝ միտքը դրաւ որ դառնայ իւր ծննդեան քաղաքը Իբեթղեհէմ. հարսերն ալ համբուրեց ու ըսաւ որ երթան հօրերնուն տունը հանգիստ ապրին: Երկուքն եւս լացին. Ուրփա շատ գոփաւորութեամբ յանձն առաւ երթալ, բայց անկարելի եղաւ որ Հռութ իւր աղքատ ու պառւած սկեսրէն բաժնուի, մինակ թողու. «Ո՛ւր «որ երթաս, կըսէր, հետդ պիտի գամ, ո՛ւր որ հանդէս» պիտի հանդէսիմ եւ ես. քու ժողովուրդդ՝ իմ ժողովուրդս «պիտի լինի, եւ Աստուածդ՝ իմ Աստուածս. ո՛ւր որ դուն «մեռնիս» ես ալ հոն կուզեմ մեռնիլ, եւ հոն թաղուիլ: Աստուած զիս պատժէ թէ որ մահուընէ դատ մէկը զիս քեզ «նէ բաժնելու լինի»: Տեսաւ Նոոմի որ Հռութ հաստատութեամբ միտքը դրեր է որ հետը գայ, հաւանեցաւ, եւ եկան հասան Իբեթղեհէմ գարին հնձելու սկսուած օրերը:

Բոոս: — Ելիմեյէք հարուստ ազգական մը ունէր Բոոս անունով, որ Նոոմիին բնակեցու տուն տուաւ: Հռութ իրեն ու սկեսրովը ապրուստ ճարելու համար հրաման ուղեց իրմէն որ երթայ արտը հասկ քաղէ. Հաւանեցաւ Նոոմի, եւ Հռութ ելաւ արտ մը գնաց, եւ հոն հնձողաց ետեւէն հասկ կքաղէր: Այն արտը Բոոսինը լինելով, երբոր եկաւ ու զինքը հոն տեսաւ, չճանչցաւ. հարցուց հնձողաց վերակացուին թէ «Ո՛վ է այդ աղջիկը. — Նոոմեայ հետ Մովաբացւոց երկրէն եկած է, ըսին, եւ առաւօտուընէ իվեր «հասկ կքաղէ»: Անոր անձնանուէր առաքելութեան համբաւն արդէն քաղաքին մէջ լսած լինելով, քովը եկաւ ու

« Կլեոս, աղջիկս, ըսաւ. այսուհետեւ հասկ քաղելու համար
« ուրիշին արար չերթաս, այլ հոս եկուր աղախնեացս հետ
« աշխատէ, ուղածիդ չափ քաղէ, եւ ես ծառաներուս պա-
« տուիրեցի որ քեզ չդըպչին »: Եւ երբոր Հռութ շնորհա-
կալութեան համար երեսի վրայ ընկաւ գետին երկրպա-
գութիւն ըրաւ, ու « Ես որ, օտար մի եմ, ինչ արժանա-
« ւորութիւն ունիմ, որ այս շնորհն ինձ կրնես » ըսաւ,
« Էրկանդ մահուանէն իվեր սկեսրիդ բոլոր ըրածներդ պատ-

« մեցին ինձ, պատասխանեց Բոոս. ինչպէս հայրդ ու մայ-
« րդ եւ ծննդեան երկիրդ թողուցիր, եւ չդիտցած ժո-
« վրդեանդ մէջ եկար քնակեցար, որպէս զի սկեսուրդ հո-
« գաս: Հատուցէ քեզ Տէր ըբա վաստակոց քոց, եւ եղիցի
« լի վարձք իճեառնէ Աստուծոյ Իսրայելի, որուն թեւե-
« րուն տակը գիմեցիր ապատանեցար »: Նստեցուց կերա-
կուր կերուց իրեն, ծառայիցն ապսպրեց որ թողուն ու
դածին չափ հասկ ժողվէ, աղէկ նային: Մինչեւ երեկոյ
քաղեց Հռութ, ծեծեց, գարի ըրաւ, եւ սկեսրին տարաւ,
հետը նսեւ իւր կերած կերակրէն աւելցուցածը: Երբ հար-
ցուց իմացաւ Նոոմին թէ այն օրը Բոոսին արան անցու-
ցեր է, եւ Բոոս իրեն այնչափ բարիք ըրեր է: « Օրհնեալ
« լինի, ըսաւ, որ Էրկանս վրայ ցուցուցած գութը՝ անոր
« մեռնելէն ետքն եւս կցուցընէ. ուստի լաւ կրնես որ եր-
« թաս իւր աղջկանցը հետ հասկ քաղես, որպէս զի չլինի

« թէ ուրիշի արտին մէջ նախատուիս »: Հունձքէն ետքը Նոոմի « Այլջիկս, ըսաւ Հռութին, Բոոս մեզի մօտ ազգա-
« կան է. այս գիշեր կալին մէջ քարի ծծեղ պիտի տայ.
« դուն լուացուէ օժուէ, նոր հագուստներդ հագիր, եւ ծա-
« ծուկ կալ գնա կեցիր. եւ երբոր անիկայ քնանայ, դու
« ալ մօտը հանգչէ »:

Հռութ հլութեամբ սկեսրին հրամանը կատարեց. կէս գիշերուն Բոոս արթնցաւ, տեսաւ զՀռութ, վախցաւ, ու
« Ո՞վ ես դուն, ըսաւ. — Ես եմ, աղախին քո » պատաս-
խանեց Հռութ: Բոոս հասկըցաւ որ Հռութ կուզէր յիշե-
ցնել իրեն Մսլեսի այն օրէնքը, որով այրին պիտի առ-
նուր էրկանը ամենէն մօտ ազգականը. ուստի եւ ըսաւ ի-
րեն թէ « Խնդիրքդ կկատարեմ, բայց քան զիս աւելի մօտ
« ազգական կայ. լուսնալուն պէս մէկէն կերթամ իրմէ կի-
« մանամ թէ իրաւունքը կուզէ կատարել թէ չէ. թէ որ
« անիկայ հրաժարի, կերգնում յանուն Աստուծոյ՝ որ հետդ
« կկարգուիմ »:

Երկրորդ առաւօտը կանուխ ելաւ Բոոս, գնաց քաղաքին
դուռը նստաւ, եւ անկից այն մերձաւոր բարեկամն անցած
ժամանակը քովը կանչեց, եւ տասը ծերոց առջեւը առա-
ջարկեց անոր որ Նոոմեայ հարսը զՀռութ իրեն կին առ-
նու. եւ երբոր նա հրաժարեցաւ, այն ժամանակ Բոոս հաս-
կըցուց ծերոց ու բոլոր հօն կեցած ժողովրդեան որ ինքը
կուզէ առնուլ. ամէնքը միաբերան « Մեք վկայ եմք » կան-
չեցին. եւ ծերերը « Հռաքելին ու Լիային պէս Աստուած
« օրհնէ նաեւ զՀռութ, ըսին, որպէս զի ինքն եւս անոնց
« պէս օրինակ առաքինութեան լինի, եւ անունը Բեթղե-
« հեմին մէջ հռչակուի »:

Աստուած եւս օրհնեց զՀռութ. աղայ մը ունեցաւ՝ զոր
Նոոմի իւր գիրկը մեծցուց, եւ տեղացի կանայք ուրախա-
կից կլինէին ու կըսէին. « Ծնաւ որդի Նոոմեայ »: Անունը
դրին Ուրբէր, որ եղեւ հայր Յեսսեայ՝ հօր Դաւթի: — Այս-
պէս ահա Հռութ մովաբացին իւր առաքինութեամբը ար-
ժանի եղաւ Քրիստոսի ազգաբանութեանը մէջ մտնելու:

Հեղի քահանայապետ եւ դատաւոր Իսրայելի: — Սամի-
սոնէն ետքը կրօնական եւ քաղաքական իշխանութիւնը Հե-

դիւ ձեռքն անցեր էր, որ էր քահանայապետ եւ դատաւոր Իսրայելի միանգամայն :

Արդէն այն յեղափոխութիւնը՝ որով դատաւորութիւնը կործաներ ու տեղը թագաւորութիւնը պիտի հաստատուէր՝ սկսեր էր շատերուն միտքը յուզել : Երեք հարիւր տարուան խեղճութեամբ Իսրայելացւոց աչքը բացուեր էր, ու կրտսնէին կհասկընային որ տկարութիւննին իրենց անմիաբանութենէն եւ Մովսեսի օրէնքն ու Աստուծոյ պաշտօնը մոռնալէն յառաջ կուգայ. ցեղերը կջանային Սելով դալ տապանակին մօտենալ, որ այնչափ ժամանակ երեսի վրայ մնացեր էր, եւ քահանայապետը ազգին նաեւ աշխարհական իշխանն եղեր էր : Ափսոս որ Հեղին այն մեծ ու գլխաւորին պաշտօնին մարդը չէր. կիսափաքէր ժողովուրդը Աստուծոյ եւ օրինաց հպատակեցընել, բայց այն փափաքն իգործ դնելու կարողութիւն չունէր : Այն փառքն ու պատիւը ուրիշին պահուած էր, եւ Սաւուէլ էր անուն նորա, որուն վրայ ծննդենէն իվեր տեսնուեցաւ Աստուծոյ մասնաւոր խորհուրդն ու անտեսութիւնը :

Մեռուկ Սամուելի : — Արիմաթեմ քաղաքին մէջ եղիւնա անունով մէկը կար, որ երկու կին ունէր՝ Փեննանա եւ Աննա : Փեննանա որդիք ունէր, Աննա չունէր. Ամէն տարի ընտանեօք Սելով ուխտի կերթար Եղիանա. անգամ մը զոհ մատուցանելէն ետքը երբոր սեղանի նստան, Եղիանա Փեննանային որդւոցը մասերն եւս իրենին հետ մէկտեղ տուաւ, եւ Աննա անորդի լինելուն՝ իրեն մէկ մաս միայն տուաւ : Այս բանիս վրայ Աննա այնչափ տրտմեցաւ ու սիրտն ելաւ որ սկսաւ լալ, ու ամենեւին բերանը կերակուր չգրաւ : Եղիանա որովհետեւ զինքը շատ կսիրէր, շատ ջանաց մխիթարել. « Աննա, ինչո՞ւ կուլաս, կըսէր, ինչո՞ւ չես ուտեր ու « սիրտդ կվշտացընես. միթէ ես քեզի տառը տղոցմէ աւելի լաւ չեմ... » Բայց այսպիսի սիրալիւր խօսքերով եւս Աննային սիրտը չէր կրնար մխիթարուիլ եւ անզաւակութեան ցաւը մոռնալ :

Այնպէս տրտում ախուր ելաւ Աննա սեղանէն, գնաց Աստուծոյ տապանակին առջեւն ընկաւ ու լալով, « Տէր Աստուած, ըսաւ, թէ որ խեղճութեանս ողորմիս ու ինձ դա-

« Լակ մը տաս, բոլոր կենացը մէջ քու ծառայութեանդ
« պիտի նուիրեմ զայն » : Եւ մինչդեռ այսպէս Աննա լշտա-
ցեալ սիրտը Աստուծոյ առջեւը բանալով ուխտ կդնէր, Հե-
ղի քահանայապետը, որ տաճարին դրան առջեւը ակնոթով
կնստէր, տեսնելով որ այս կինը ժամերով հոն կկենայ, շըր-
թունքն անդադար կշարժին ու բերնէն ձայն մը չեներ,
կարծեց թէ գինով է, ու « Մինչեւ երբ հոս գինով գինով
« պիտի կենաս, եւ, դուրս գնա » ըսաւ անոր. — Տէր իմ, գի-
« նով չեմ ես, պատասխանեց Աննա դառնակակիժ հառաչա-
« նօք. այլ ցաւագնեալ կին մի եմ, որ սրտիս ցաւն եկեր
« Աստուծոյ առջեւը կթափեմ » : Զարմացաւ Հեղի, խան-
դաղատեցաւ վրան, օրհնեց զինքն ու « երթ իխաղաղու-
թիւն դուստր իմ, ըսաւ, Աստուածն Խորայելի բոլոր իր-
մէ ուզած խնդրուածքդ տայ քեզ » : Շնորհակալ եղաւ Ան-
նա, մխիթարուեցաւ ոչ սակաւ, գնաց էրկանը քով ուրա-
խութեամբ նստաւ կերակուր կերաւ, եւ ոչ եւս երեսը
տխրեցաւ :

Երկրորդ առաւօտը կանուխ ելան, Աստուծոյ երկրպագու-
թիւն ըրին ու դարձան իրենց տեղը գնացին : Արիմատեմ
որ հասան, յիշեց Աստուած Աննային ջերմեռանդ աղօթքն
ու խնդրուածքը, եւ անոր զաւակ մի տուաւ, որուն անու-
նը Սառուէլ դրաւ Աննա, որ Աստուծոյ շաւր, կամ Աստուծոյ
ախունը կնշանակէ :

Սամուէլ Աստուծոյ կնուիրուի : — Սամուէլը կաթէն չը-
կարած՝ չուզեց Աննա էրկանը հետ Սելով երթալ. այն ժա-
մանակ ընծաներով ելան գնացին, Աստուծոյ շնորհակալու-
թեան զոհ մատուցին, եւ Աննա որդին Հեղիին տալով՝ « Տէր
« իմ, ես այն կինն եմ, ըսաւ, որ առջեւդ Աստուծոյ աղա-
« չեցի որ ինձ զաւակ մը տայ. տուաւ, եւ ահա զսա իրեն
« կնուիրեմ, որպէս զի բոլոր կենացը մէջ անոր ծառայէ » :
Ընկան երկրպագութիւն ըրին Աստուծոյ, եւ Աննա գոհու-
թեան փառաւոր աղօթք մը մատոյց Աստուծոյ :

Մանուկն Սամուէլ հոն տաճարը մնաց իսպասու Տեսուչ,
եւ հայրն ու մայրը դարձան Արիմատեմ. երբոր քիչ մը
մեծցաւ՝ եփուղ հագաւ ու սկսաւ Աստուծոյ ծառայել. եւ
մայրը ամէն տարի իրեն փոքրիկ կրկնոց մը իւր ձեռքովը

կշինէր կրեւէր: Աստուած Աննան օրհնեց, եւ Սամուէլին տեղը իրեն երեք մանչ եւ երեք աղջիկ տուաւ:

Հեղի քահանայապետին ահոգութիւնը, որդւոցը անօրէնութիւնն ու Աստուծոյ սպառնալիքը: — Հեղի քահանայապետը ծերացած էր, եւ երկու քահանայ անկարգ ախտամու որդիք ունէր՝ Ոփնի եւ Փենեհես, որոնք չար օրինակ էին ժողովրդեան: Կտեսնէր Հեղի անոնց անպիտան վարքը, որ մինչեւ Աստուծոյ տանը մէջ ամէն անկարգութիւն ու ցոփութիւն կրնէին, կմեղագրէր, թոյլ կերպով՝ «Մի՛ ընէք, որդեակք, գէշ է, ձեզի չվայլեր» ըսելով կխրատէր, կգտապարտէր զանոնք, բայց չէր պատժեր: Նորա այս թուլութեանը վրայ բարկացաւ Աստուած. հրեշտակ մը զրկեց որ իրեն իմացընէ թէ զինքը երեսէ ձգեց, որդիքը մէկ օրուան մէջ պիտի մեռցընէ, զինքն ալ անոնց մեղացը ձայն չհանելուն համար չարաչար պիտի պատժէ, ու քահանայապետութիւնը բոլորովին իւր ցեղէն պիտի հանէ:

Իսկ անդին Սամուէլ երթալով կմեծնար, եւ թէ Աստուծոյ եւ թէ մարդկանց աչքը կմըտնէր: ցորեկը կծառայէր Աստուծոյ տանը մէջ, գիշերն ալ տապանակին առջեւը կը պառկէր: Երբ տեսաւ Աստուած որ Հեղի հրեշտակին ազդարարութենէն եւս չարթնցաւ, ուղեց Սամուէլին ձեռքովն իրեն իմացընել՝ որ վրէժխնդրութեանը ժամանակը կմտենայ, փութայ առջեւն առնու: Ուստի գիշեր մը Սամուէլին քնացած ժամանակը զինքը «Սամուէլ, Սամուէլ» կանչեց: Տղայն կարծելով թէ Հեղին զինքը կկանչէ, մէկէն ցտքեց անկողնէն, «Հրամմէ» ըսաւ, ու քովը գնաց որ նայի թէ ինչ կուզէ: «Ես զքեզ չկանչեցի, ըսաւ Հեղի, գնա պառկէ տղաս»: Նա եւս գնաց քնացաւ: Նորէն զինքը «Սամուէլ, Սամուէլ» կանչեց Տէր. ելաւ գնաց Հեղիին, ու «Ահա առիկ եմ, ինչ կհրամայես» ըսաւ, — Ես զքեզ չկանչեցի որդեակ, ըսաւ Հեղի, գնա քնացիր»: Երրորդ անգամ կանչեց Տէր Սամուէլ. որ երբ նորէն գնաց Հեղիին, հասկըցաւ նա որ Աստուած է զինքը կանչողը. «Դարձիր նորէն քնացիր, որդեակ, ըսաւ. եւ թէ որ դարձեալ քեզ կանչէ՝ պատասխան տուր: Խօսէ, Տէր, ծառագ մտիկ կրնէ»: Հաղիւ

Թէ՛ Սամուէլ քուն եղեր էր, Աստուծոյ ձայնը առաջին անգամներուն պէս զինքը « Սամուէլ, Սամուէլ » կանչեց. եւ երբոր « Խօսէ, Տէր, ծառագ մտիկ կընէ » պատասխանեց մանուկը, ըսաւ Աստուած. « Այնպիսի բան մը պիտի ընեմ, որ Իսրայելի մէջ ո՛վ որ զայն լսէ՝ երկու ականջները հըն՝ չեն. եւ այն օրը պիտի կատարեմ բոլոր Հեղին ու նո՛ւրա տանը վրայ ըսածներս, պիտի սկսիմ ու կատարեմ. վասն զի ես իրեն առաջուց իմացուցի Թէ՛ զինքը անով տեղով պիտի ջնջեմ, որովհետեւ գիտէր Թէ՛ որդիքը զԱստուած կհայհոյէին ու զիրենք չէր պատժեր: Անոր համար իսկ երգում ըրի որ Հեղեայ տունը չկարենայ իւր անօրէնութիւնը քաւել մինչեւ յաւիտեան, ոչ խըն՝ կովք եւ ոչ զոհիւք»: Քնացաւ Սամուէլ, եւ առաւօտը կանուխ ելաւ տաճարին դռները բացաւ, եւ վախէն՝ Հեղին բան չգրուցեց: Հեղի կանչեց զինքը, « Սամուէլ որդեակ, ըսաւ, Աստուած քեզի ինչ յայտնեց ». եւ շատ ըստիպէին յետոյ, երբոր Սամուէլ իրեն պատմեց, « Ինքն է Տէր, ինչպէս որ կուզէ՝ այնպէս ընէ » ըսաւ Հեղի: Եւ այս ահաւոր ազգարարութեամբ եւս չզգաստացաւ՝ չարթընցաւ իւր անզգայ բնութիւնը. տարիքն իսկ առեր, եւ աչքերը սկսեր էին չտեսնել: Անդին որդիքն ալ իրենց չար ճանապարհէն ամենեւին ետ չկեցան. եւ իրենց ամէն մէկ նոր անօրէնութեամբը կորստեան խորխորատին բերանը կբանային կլայնցընէին: Իսկ Սամուէլ օրէ օր կմեծնար, եւ Աստուած հետն էր:

Հեղի եւ որդիքը կպատժուին: — Փղշտացիք եկան Իսրայելացւոց վրայ յարձակեցան, եւ պատերազմի մէջ անոնցմէ չորսհազար հոգի ջարդեցին: Այն կոտորածն որ տեսան ծերերը, « Աստուծոյ տապանակը հետերնիս առնումք, ըսին, որպէս զի զմեզ թշնամեաց ձեռքէն փրկէ », եւ չէին մտածեր որ Աստուած իրենցմէ հեռանալէն ետքը՝ անոր ներկայութեան նշանն ինչ կրնար ընել իրենց: Երբոր իրենց զրկած մարդիկներովը Սելովէն տապանակը Ոփնի եւ Փենեհէս առին բանակը բերին, Ժողովուրդը այնպիսի սոսկալի աղաղակ մը փրցուց որ բոլոր օդը թնդաց: Փղշտացիք իմանալով որ այն հրաշալի տապանակն է եկեր,

տարսափեցան, ու մահճը աչքերնուն առջեւը տեսնելով՝ սկըսան մէկըմէկ խրախուսել եւ քաջութեամբ պատերազմելու յորդորել: Պատերազմին նշանը տրուելուն պէս երկու բանակները կատաղաբար իրարու վրայ գիմեցին, չրեայք յուսով վառուած, փղշտացիք ալ յուսահատութեամբ: Բայց Աստուած չրէից հետ չէր. շուտով լքան յաղթուեցան, եւ երեսունհազար հոգի կորսնցուցին. ընկան նաեւ Ունի եւ Փենեհէս, տապանակն ալ գերի բռնուեցաւ:

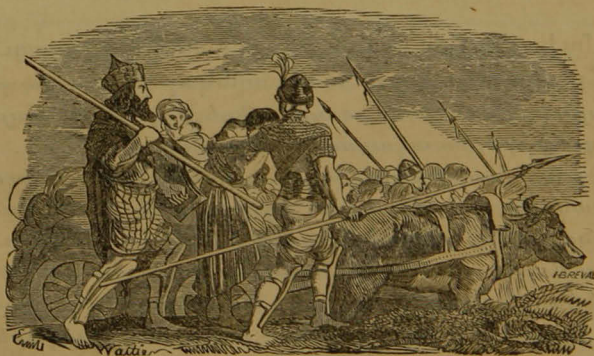
Պատերազմէն ազատողներէն մէկը հագուստը պատըռտած, գլուխը հող ցանած՝ վազեց Հեղիին եկաւ, որ աթուռով դրան առջեւը նստեր՝ անհամբերութեամբ լուրի կըսպասէր. որովհետեւ տապանակին համար սիրտը դողի մէջ էր. երբ իրմէն լսեց ժողովրդեան առած սոսկալի հարուածը, որդւոցը մահն ու մանաւանդ տապանակին թըշնամեաց ձեռքն իյնալը, խելքը գլխէն գնաց, նստած տեղէն կռնդկին վրայ ընկաւ, ողը բեկաւ եւ մէկէն մեռաւ: Իննսունըութը տարեկան էր Հեղի, եւ քառասուն տարի Խրայեւացիքը դատեց: Փենեհէսի կլինն եւս որ ծնանելու մօտ էր, սկեսրայրին ու երկանը մահճը լսելով՝ ցաւը բռնեց ու տղաբերքին փամանակը մեռաւ:

Տապանակին՝ թշնամեաց մէջ բրած հարուածները: — Փղշտացիք տապանակը տարին Ազովտոս քաղաքը Դագոն կուռքին տաճարը դրին, եւ երկրորդ օրը գնացին տեսան որ Դագոն տապանակին առջեւը երեսի վրայ կործաներ է. վերուցին տեղը կեցուցին: Նրկրորդ առաւօտ տեսնեն որ նորէն Դագոն կործաներ ընկեր է, գլուխն ու ոտքին երկու թաթերը՝ խորտակեր մէջ տեղը գետինը ցրուեր, ձեռքերը դրան սեմին վրայ ընկեր, եւ ողնայարը միայն տապանակին առջեւը մնացեր էր: Ազովտացւոց վրայ եւս Աստուծոյ ձեռքը ծանրացաւ. ոչ միայն իրենք սոսկալի խոցերով կտանջուէին, այլ նաեւ արտերը մկներ կվրխտային ու զանոնք կապականէին:

Զգաստացան, իմացան որ տապանակին համար էր որ Աստուած զիրենք կչարհարէր. ոտք ելաւ ժողովուրդը, ու փղշտացւոց նախարարները կանչեցին որ առնեն զայն ուրիշ տեղ փոխադրեն, եւ Դեթացւոց ուղեւորը Դեթ քաղա-

քը տարուեցաւ : Հոն եւս սկսաւ ժողովուրդը խոցերով տանջուիլ ջարդուիլ, մինչեւ մէջերնին խռովութիւն ելաւ, եւ առին տապանակն Ասկաղոն տարին : Ասկաղոնացիք չուզեցին ներս առնուլ. մարդիկ զրկեցին, բոլոր երկրին նախարարները կանչեցին. «Այս ինչ է, կըսէին, ամէն «տեղ այնչափ մարդ մեռցընելէն ետքը՝ հոս բերիք տապա-
«նակը որ զմեզ եւս ջարդէ. մեք չեմք ուզեր. թէ որ չէք
«ուզեր որ բոլոր Փղշտացիքս ջարդուիմք, առէք զինքն ու
«իւր տեղը յուզարկեցէք. վասն զի քանի որ քաղաքնիս մը-
«տեր է՝ խոցերու եւ մահուան ձայնէն ուրիշ բան չլսուիր» :

Դարձ տապանակին եւ կոտորած Բեթսամիւսացոց : —
Նախարարները շուտ մը քուրմերն ու կախարգները կան-
չեցին ու հարցուցին թէ տապանակն ինչ ընեն. անոնք
միաբերան խորհուրդ տուին որ նորոսայլ մի շինել տան,
երկու անդրանկածին երկնջներ լծեն, տապանակը մէջը
դնեն ու ընծաներով ետ դարձունեն. «Երկնջներն առանց
«առաջնորդի ճամբայ կհանէք, կըսէին. թէ որ իրենք ի-
«րենցմէ Իսրայելացոց երկիրը երթալով՝ Բեթսամիւսի ճա-

«նապարհը բռնեն, գիտցէք որ այս մեծամեծ չարիքը մեր
«վրայ բերողը տապանակն է. ապա թէ ոչ՝ կիմանամք թէ
«ինքը չէ, ու մեք սխալ կարծեցինք» :

Ըստ այսմ ճամբայ հանեցին տապանակը, հինգ նախա-

բար եւս ետեւէն կերթային, եւ դէպ ի Բեթսամիւս շտկուեցաւ սայլը: Բեթսամիւս սցիք ցորեն կ'հնձէին. երբոր հեռուէն տեսան զտապանակին Աստուծոյ, ուրախութեամբ ընդառաջ վազեցին. սայլն եկաւ Ուսէէ բեթսամիւսացւոյն անդաստանը մտաւ կայնեցաւ. հոն մէկէն քովը սեղան կանդնեցին, սայլէն վար առին, սայլը ջարդեցին, փայտերովը կրակ վառեցին, երինջները ողջակէզ ըրին, եւ նախարարները տեղերնին դարձան:

Բեթսամիւսացիք հետաքրքրութեամբ տապանակին մէջը նայելուն համար՝ Աստուած վրանին բարկացաւ, ու իրենցմէ յիսունհազար եօթանասուն հոգի ջարդեց: Բեթսամիւսացիք սարսափած, մեծ սուգ մտան, Կարիաթարիմ մարդ զրկեցին որ գան տապանակն առնուն, վասն զի « Ո՞ր կարիցէ շրջել առաջի Տեառն Աստուծոյ սրբոյս այսորիկ » կըսէին: Կարիաթարիմացիք եկան տապանակն առին, տարին բլրի մը վրայ՝ Ամինադաբին տունը դրին. եւ որովհետեւ Ամինադաբ Ղեւեայ ցեղէն էր, եղիազար որդին քահանայութեան նուիրեց, եւ պահապան կանգնեցին զինքը տապանակին Աստուծոյ՝ որ ութսունուիրէք տարի հոն կեցաւ:

Սամուէլ վերջին դատաւոր Իսրայելի. Փղշտացւոց ձեռքէն զՀրեայս կազատէ ու կբարեկարգէ: — Տապանակին դառնալուն վրայ քսան տարի անցեր էր, եւ Իսրայելացիք՝ Փղշտացւոց հարստահարութեանը տակ կ'հեծէին. սակայն Սամուէլ կաշխատէր որ իւր հայրենակիցքը ազգային եւ կրօնական կապով միացունէ զօրացունէ. եւ երբ տեսաւ որ անոնք իրենց քաջած նեղութիւններէն խրատուած՝ նորէն առ Աստուած հարցն իւրեանց դիմելու յօժարութիւն կցուցընեն, գեղեցիկ առիթը չփախցունելով՝ ելաւ գըլխաւոր քաղաքները պտըտեցաւ, ամէն տեղ յորդորելով ըզՀրեայս որ օտար աստուածները՝ զԲաղահիմն եւ զԱստարովթ՝ մէջերէն վերցունեն, եւ սրտերնին առ Տէր պատրաստեն, որպէս զի զիրենք Փղշտացւոց ձեռքէն ազատէ. եւ ընդհանուր ժողով մը գումարեց ի Մասեփաթ: Հոն բոլոր ժողովուրդը մեզքէրը խոստովանեցաւ, Աստուծոյ բարկութիւնը իջեցունելու համար օրն ի բուն ծով կեցաւ,

եւ Սամուէլին ըրած այս մեծ բարեոյն համար որ զիրենք Աստուծոյ հետ հաշտեցուց, զինքը Հեղին տեղ դատաւոր Իսրայէլի դրին:

Փղշտացիք լսելով որ Հրեայք ամէն կողմէն Մասեփաթ եկեր ժողովեր են՝ վախցան, եւ մէկէն բազմութեամբ վըրանին դիմեցին, որպէս զի յանկարծակիի բերելով զիրենք ջարդեն: Սամուէլ զառնուկ մը ողջակէզ ըրաւ Աստուծոյ, եւ աղաչեց որ ժողովուրդը թշնամեացը ձեռքէն ազատէ. եւ դեռ ողջակէզը չէր լմնցած, մեծաւ բարբառով որոտաց Տէր ի վերայ Փղշտացւոց, որ շիտթեցան ու բնելիքնին չէին գիտեր: Այն ասէն Իսրայէլացիք վրանին վազեցին, եւ սաստիկ ջարդ տալով հալածեցին զնոսա, եւ բոլոր անոնց իրենցմէ առած քաղաքնին ետ առին:

Այսպէս Իսրայէլացիք ամօթալի լուծէ մը ազատելով՝ հանգիստ իրենց երկիրը բնակեցան, եւ Սամուէլ այն հանդարտութեան ժամանակը հին սովորութիւնները նորոգելու եւ մովսիսական օրինաց պատիւը վերահաստատելու անցուց: Այս մոքով իսկ՝ Աբիմաթեմ, Հռամաթ, Բեթէլ, Մասեփաթ, Գաղգաղա, Երիքով եւ ուրիշ քաղաքներ մարգարէից դպրոցներ բացաւ. ասոնք ճարտասան ու բանաստեղծ մարգարէի էին, որ իւր առաջնորդութեամբը բանաստեղծութեան ու երաժշտութեան կանոններն ու ազգային աւանդութիւնները կսովրէին, եւ յետոյ ժողովրդեան մէջ կցըրուէին, եւ իրենց աստուածազգեցիկ լեզուովը անոր հաւատքն ու ազգասիրութեան հոգին կվառէին:

Մարգարէք: — Այս մարգարէից՝ հայրենեաց եւ իրենց ժողովրդեան ըրած մեծամեծ ծառայութիւններն ու աստուածախօս մարգարէութիւննին եւ քարոզութիւննին հետ զհետէ պիտի տեսնեմք: Եկեղեցին Քրիստոսի անոնցմէ տասնըվեցը իբրեւ մարգարէս Աստուծոյ եւ թարգման պատգամաց նորա կտօնէ, եւ գրուածքները իբրեւ մասն սուրբ գրոց կպատուէ: Կբաժնուին ի Մեծ եւ ի Փոքր մարգարէս:

Մեծերը չորս են. Նաայի, Երեմիա, Եղեկիէլ եւ Դանիէլ:

Փոքրերը տասուերկու. Ովսէէ, Ամովս, Միքիէ, Յովէլ, Աբգիու, Յովնան, Նաուու, Ամբակոււմ, Սուրոնիա, Անգէ-
ոս, Զաքարիա եւ Մաղաքիա:

Հրեայք թագաւոր կուզեն Սամուէլէն: — Սամուէլ սովորաբար իւր ծննդեան քաղաքը Արիմաթեմ կընակէր, ուր եւ Աստուծոյ սեղան շինած էր. այլ եւ ամէն տարի Բեթէլ, Գաղգաղա եւ Մասեփաթ կերթար, ու ժողովրդեան դատաստանները կկրտէր: Երբոր ծերացաւ, իւր տեղը Յովէլ եւ Աբիա որդիքը Իսրայելացոց դատաւոր դրաւ, եւ զիրենք Բերսաբէ քաղաքը բնակեցուց: Բայց Հեղեայ որդւոցը պէս՝ նոքա եւս իրենց Սամուէլ հօրը ճամբան չբռնեցին. զօշաքաղութեան ետեւէ եղան, եւ կաշառքով անիրաւ դատաստաններ կընէին: Ուստի եւ Իսրայելացիք ամէն տեղէ եկան Արիմաթեմ ժողովեցան, եւ Սամուէլի «Դուն ծերացար, ըսին, որդիքդ քու ճամբուդ չեն հետեւիր, ուրեմն մեր վըրայ թագաւոր մը դիր որ ուրիշ աղգաց պէս զմեզ գատէ»:

Ժողովրդեան այս առաջարկութիւնը շատ ծանր եկաւ Սամուէլի. աղօթքի կեցաւ առ Տէր, որ Իսրայելացոց առինքն ըրած ապերախտութիւնները յիշեցընելով՝ զինքը խըրախուսեց: «Ժողովրդեան խնդիրքը կատարէ, ըսաւ, վասն «զի ոչ եթէ զքեզ անարգեցին, այլ զիս մերժեցին որ վըրանին չթագաւորեմ. զիրենք Եգիպտոսէն հանած օրէս «ի վեր ինչ որ ինձ ըրին՝ նոյնը կընեն նաեւ քեզ. ասոնք «չեն որ զիս թողուցին ու գնացին օտար աստուածներու «ծառայեցին: Միայն թէ առաջուց հասկըցուր անոնց թագաւորին իրաւունքը»: Աստուծոյ այս պատգամը ժողովրդեան յայտնեց Սամուէլ, եւ «Ասոնք պիտի լինին ա- «հա, ըսաւ, ձեր թագաւորին իրաւունքը. մանչ զաւակ- «նիդ պիտի առնու, կառավարներ ու հեծեալ զօրք, ու կա- «ռացը առջեւէն գնացող սուրհանդակներ պիտի ընէ. ա- «նոնցմէ ոմանց իւր հունձքը հնձել եւ կոթքը կթել պի- «տի տայ, եւ ոմանց՝ զէնք եւ կառքեր շինել պիտի տայ. «ձեր աղջկունքը պիտի առնու իրեն իւզագործ, խորտկա- «րար ու հացագործ պիտի ընէ. ամենէն լաւ արտերնիդ, «այգլինիդ եւ ձիթենինիդ պիտի առնու եւ իւր ստրկացը «պիտի տայ. սերմունքնիդ ու այգլինիդ պիտի տասանոր- «դէ եւ իւր ներքինեացն ու ստրկացը պիտի տայ. ձեր ծա- «ռաներն ու աղախինները պիտի առնու, անասուննիդ եւս «պիտի տասանորդէ, եւ գուք իւր ծառաները պիտի լի-

« նիւք : Յայնժամ ձեր այն ընտրած թագաւորին դէմ առ
« Աստուած պիտի ազազակէք, բայց նա ձեզ մօտիկ պիտի
« չընէ » :

Զուգեցին Հրեայք մտքերնին փոխել. « Թող մեք եւս ու-
« րիշ աղգաց պէս լինիմք, կըսէին. թագաւորնիս զմեզ
« դատէ եւ առջեւնիս իյնայ, մեզի հետ մեր թշնամեացը
« դէմ պատերազմի : — Խօսքերնին կատարէ, ըսաւ Աստուած
« Սամուէլին, եւ մէկը թագաւորեցուր իրենց » : Եւ Սա-
մուէլ կանչեց զիրենք, ըսաւ որ տեղերնին երթան, եւ ու-
ղած թագաւորնին ընդունելու պատրաստուն :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

ԹԱԳԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆ

Սաւուղ եւ Սամուէլ: — Սաւուղ Թագաւոր կընտրուի: — Սաւուղ Ամնացւոց կյաղութ: — Հանդէս Թագաւորութեանն Սաւուղայ. Սամուէլ իշխանութենէն կհրաժարի: — Սաւուղի անհնազանդութիւնը: — Յովնանայ քաջութիւնն ու ականայ երդմնազանցութիւնը: — Սաւուղ Աստուծոյ երեսէն կիյնայ: — Դաւիթ Թագաւոր կօծուի: — Դաւիթ քնարահար կլինի Սաւուղայ: — Պատերազմ ընդ Փղշտացիս. Գողիամ: — Դաւիթ գողիամ կսպաննէ: — Յովնանայ սէրն առ Դաւիթ: — Սաւուղ Դաւիթ կնախանձի, եւ կուզէ սպաննել: — Դաւիթ կփախչի. Յովնանան եւ Դաւիթ դաշինք կընեն: — Դաւիթ Արիմէլք քահանայապետին քով կերթայ: — Դովէկ ասորի, եւ կոտորած քահանայից: — Դաւիթ ի Գէթ, յիդոլոմայ ալը եւ ի Կելլա: — Դաւիթ Սաւուղայ կենացը կիմայէ: — Մահ Սամուելի: — Նաբաղ եւ Արիգեա: — Դաւիթ վեհաձնութեամբ երկրորդ անգամ Սաւուղայ կենացը կիմայէ: — Փղշտացիք Իսրայէլացւոց վրայ կյարծակին, եւ Սաւուղ Սամուէլ մարգարէին խորհուրդ կհարցունէ: — Մահ Սաւուղայ եւ որդւոց նորա: — Դաւիթ Սաւուղայ եւ Յովնանանու մահը կըսէ ու կողբայ:

(1080—1040)

Սաւուղ եւ Սամուէլ: — Այն ժամանակները Բենիամինի ցեղին մէջ Կիս անուետ չարութեամբ մարդ մը կար, որոյ որդին Սաւուղ գեղեցիկ էր եւ անձնեայ, ուսովն ամենէն բարձր էր, եւ բոլոր Իսրայէլի մէջ իրեն պէս գեղապատշաճ մարմնով մարդ չկար: Այն օրերը Կիս իւր էշերը կորսնցունելով՝ ըսաւ որդւոյն որ ծառայի մը հետ երթայ փնտրուի: Շատ տեղ փնտրուելէն յետոյ երբ չգտնան, Սաւուղ ետ կուղէր գառնալ, որպէս զի հայրը էշերը թողլով՝ իրենց ուշանալուն վրայ հոգ չընէ. բայց ծառան ըսաւ թէ, «Որովհետեւ մինչեւ հոս հասեր եմք, եկուր մէյմը երթամք Տեսանողին»⁽¹⁾ հարցունեմք, կարելի է մեզ

(1) Առաջին ժամանակները մարգարէին Տեսանող կըսէին Հրեայք, իբրեւ զԱստուած տեսնող:

ճամբայ մը ցուցնէ » : Առաջին օրուրնէ Աստուած ըսեր էր Սամուէլին թէ « Վաղը այս ժամուն Բենիամինի երկրէն մարդ մը պիտի զրկեմ, զանիկայ թագաւոր օծէ. ինքը պիտի Փղշտացւոց ձեռքէն ժողովուրդս ազատէ » : Եւ երբ Սաւուղ Սամուէլին առջեւն ելաւ, իմացուց իրեն Աստուած թէ ինքն է իւր ընտրած թագաւորը. « Հոգ մի ըներ ը-
« սաւ Սամուէլ Սաւուղին. հօրդ էշերը գտնուած են : Իս-
« րայելի մէջ եղած ամենէն լաւ բաները որոն համար են՝
« բայց եթէ քեզի ու հօրդ տանը համար : — Տէր իմ, պա-
« տասխանեց Սաւուղ, ինչ է այդ ըսածդ. ո՞չ ապաքէն ես
« Բենիամինի ցեղէն եմ՝ որ Իսրայելի ցեղերուն մէջ ամենէն
« պզտիկն է, եւ հօրս տունը՝ Բենիամինի ցեղին մէջ ամենէն
« աննշանն է : Ինչո՞ւ ուրեմն հետս այդպէս կիսօսիս » : Բայց
Սաւուղ առանց պատասխանելու զինքն առաւ հետը, Բաւնա
ըստած բարձր տեղը տարաւ, ուր զոհ եւ սեղան պատ-
րաստուած էր, եւ զինքը ամէն կոչնականներէն վեր նըս-
տեցուց : Կերակրէն ետքը Բամայէն վար քաղաքն իջան, եւ
հոն պառկեցաւ Սաւուղ :

Առաւօտը կանուխ հետը գնաց Սամուէլ մինչեւ քաղա-
քէն դուրս, ըսաւ ծառային որ առջեւէն երթայ. եւ
երբոր նա քիչ մը հեռացաւ եւ երկուքնին մինակ մնա-
ցին, « Կայնէ՛ քիչ մը » ըսաւ Սաւուղին, եւ իւզոյն սրուակն
առաւ, անոր գլուխը թափեց, համբուրեց զինքն ու « Աս-
« տուած զքեզ իւր ժառանգութեանը վրայ իշխան օծեց,
« ըսաւ. դուն պիտի իշխես Աստուծոյ ժողովրդեանը վրայ,
« եւ չորս կողմն առած թշնամեացը ձեռքէն դուն զինքը
« պիտի փրկես : Եւ որպէս զի իմանաս թէ զքեզ Աստուած
« օծեց, ահա քեզ երեք նշան. այսօր յինէ զատուելէդ յե-
« տոյ Բենիամինի լեռան մէջ Հռաքելի գերեզմանին քով
« երկու մարդ պիտի գտնես, որ վաղելով վրադ պիտի գան
« զրուցեն թէ փնտրուած էշերդ գտնուեցան, եւ հայրդ
« քեզի համար հոգ կրնէ : Անկէց քիչ մը յառաջ երթա-
« լով՝ պիտի տեսնես որ երեք մարդ Բեթէլ կերթան Աս-
« տուծոյ զոհ մատուցանելու. մէկը երեք ուլ վերուցած,
« միւսը երեք հացի աման, եւ երրորդը տիկ մի գինի. ըզ-
« քեզ պիտի ողջունեն ու երկու հաց պիտի տան քեզ, որ

« պիտի առնուս . յետոյ ի Գաբաա պիտի գաս ի բլուրն Աստուծոյ . հոն քաղաքին մէջ մարգարէից պարուն պիտի հանդիպիս , որ առջեւնին սրինդ , թմբուկ , փող եւ քնար » ձգած՝ պիտի մարգարէանան . յայնժամ քու վրադ եւս Աստուծոյ հոգին պիտի գայ , դուն ալ հետեւնին պիտի մարգարէանաս ու պիտի փոխուիս՝ ուրիշ մարդ պիտի լինիս : Յինէ առաջ Գաղգաղա պիտի իջնաս . հոն եօթն օր սպասէ ինձ մինչեւ որ դամ ու ինչ ընելիքդ քեզ իմացունեմ » : Քսանուերկու տարեկան էր Սաւուղ :

Սամուէլէն բաժնուելուն պէս՝ մէկէն Աստուած Սաւուղին սիրտը փոխեց , զօրացուց . Սամուէլին ըսած բոլոր նըշանները կատարուեցան : Աստուծոյ բլուրը որ հասաւ , մարգարէք առջեւն ելան , իւր վրայ եւս մարգարէութեան հոգի եկաւ , ինքն իսկ անոնց մէջ մտաւ ու սկսաւ մարգարէանալ . այնպէս որ բոլոր զինքը ճանչցողները ապշեցան մնացին ու զարմանքով իրարու կըսէին . « Միթէ Կիսեայ որդին չէ սա » . ուստի եւ այնուհետեւ առակ եղաւ Իսրայէլացուց մէջ որ իւր կարողութենէն վեր գործողութիւն ընողին « Եւ Սաւուղ ի մարգարէս » կըսէին :

Սաւուղ թագաւոր կընտրուի : — Սամուէլ Իսրայէլացիքը Մատեփաթ ժողովեց՝ մէջերնէն մէկը վիճակաւ թագաւոր ընտրելու : Նախ տասուերկու ցեղից վրայ վիճակ ձգեց , եւ ելաւ Բենիամինի ցեղին . Բենիամինի ցեղին ալ իւրաքանչիւր տոհմին վրայ վիճակ ձգեց , եւ Մատտարայ տոհմին ելաւ , անկէց եւս Սաւուղին վրայ : Շուտ մը փնտրուեցին զինքը , եւ երբ չգտան՝ Աստուծոյ գիմեց Սաւուղ որ ուր լինէն իրեն յայտնէ , եւ իմացաւ որ հօրը տունը պահուր տեր է . գնաց գտաւ բերաւ ու ժողովրդեան ցուցուց . եւ որովհետեւ ամենէն ուսով չափ բարձր էր , « Տեսէք , ըսաւ ժողովրդեան , Աստուծոյ ընտրածին պէս մէջերնիդ մէկը չկայ » . եւ ժողովուրդն ուրախութեամբ « Կեցցէ արքայ » կանչեցին . եւ Սաւուղ անոնց կարգաց թագաւորին իրաւունքն ու պարտքը , եւ թագաւորութեան օրէնքը ⁽¹⁾ . դըր-

(1) Այս օրինադրութիւնը հիմա կորսուած է . միայն Երկրորդումն Օրինաց գրքին Ժէ գլխոյն 15—20 համարները կնրամայեն որ օտարազգի մարդ իրենց բազաւոր չլրուի :

քի մի մէջ զանոնք գրեց, տապանակը դրաւ զայն. ժողովուրդն արձակեց, եւ ամէն մարդ տեղը դարձաւ: Սաւուղ եւս հօրը տունը դարձաւ ի Գաբաա. հետը գնացին նաեւ զօրաց մէկ մասը: Սակայն շատ մը մարդիկ կ'յուսային թէ իրենք լինին թագաւոր. յոյսերնին պարապն ելնելով, սկըսան անարգել զՍաւուղ իբրեւ աննշան մէկը: « Դա է, կըսէին նա՝ որ զԽորայէլ պիտի ազատէ »: Ամէն ժողովուրդը ընծայ տարաւ թագաւորին, բայց սոքա անարգեցին զինքն ու ընծայ չբերին:

Սաւուղ Ամոնացւոց կ'յաղթէ: — Բայց այդ նախանձող ժանտերը շուտով խայտառակեցան, ու քիչ ատենէն իմացաւ Խորայէլ թէ Աստուած իրեն արժանի մէկն ընտրեւ էր ի թագաւոր, որ վեհանձնութեամբ գիտէր նաեւ ներել իւր հակառակորդացը, ինչպէս պիտի տեսնեմք:

Հաղիւ ամիս մը անցեր էր վրան, Ամոնացւոց Նաաս թագաւորը զօրքով եկաւ Գաղաադու Յաբիս քաղաքին քովը բանակեցաւ: Յաբիսացիք յուսահատած՝ պատգամաւոր զրկեցին Նաասին, ու « Դաշինք գիր հետերնիս, կըսէին, եւ քեզ ծառայեմք: — Այն ատեն հետերնիդ գաշինք կըդնեմ, պատասխանեց վայրենամիտն Նաաս, երբոր աջ կողմի աջքերնիդ հանէք, եւ անով բոլոր Խորայէլը նախատեմ »: Եօթն օր ժամանակ ուղեցին, եւ Գաբաա մարդիկ յուղարկեցին առ Սաւուղ, ու իրենց սոսկալի խեղճութիւնը պատմեցին. ժողովուրդեան սիրտը կտրրտեցաւ ու սկսաւ լալ: Այն միջոցին եղներովը արտէն կըառնար Սաւուղ. անդիէն ժողովուրդեան լալու ձայնն առաւ, ու « Ինչո՞ւ կուլայ ժողովուրդը » հարցուց. եւ երբ պատճառն իմացաւ, Աստուծոյ հոգին վրան իջաւ, սաստիկ բարկացաւ. մէկէն եղներէն երկու հատը բռնեց կտոր կտոր ըրաւ ու ամէն տեղ Խորայեւացւոց զրկելով՝ սպառնացաւ թէ Ո՛վ որ Սաւուղայ եւ Սամոնելի ետեւէն չգայ, այսպէս պիտի լինին անոր եղները: Սմենուն վրայ վախ ձգեց Աստուած, եւ շուտ մը երեքհարիւր երեսունհազար հոգի մէկ մարդու մը պէս ոտք ելան, եկան քովը ժողովեցան: Այժմ անցուց Սաւուղ, կարգաւորեց, երեք գունդ բաժնեց, երկրորդ առաւօտը կանուխ Ամոնացւոց բանակին վրայ գիմեց, զարկաւ ցը-

րուեց զանոնք, եւ Յաբիսացիքը ահագին թշնամւոյն ձեռքէն ազատեց : Այն անակնկալ յաղթութեան վրայ ժողովուրդը սաստիկ ուրախացած՝ Սամուելին զնացին, ու « Սաւուղին թագաւորելուն դէմ կեցողները ձեռքերնիս տուր որ սպաննեմք » կըսէին . բայց Սաւուղ դէմ կեցաւ արքայասէր ժողովրդեան կամացը, ու ըսաւ վեհանքնութեամբ. « Այսպիսի ուրախութեան օր մը՝ պէտք չէ սգոյ օր դառնայ . վասն զի այսօր փրկեց Տէր զԻսրայէլ » :

Հանդէս թագաւորութեանն Սաւուղայ. Սամուէլ իշխանութեանն կնրաւարի : — Այն յաղթութեամբն ու գթութեան օրինակովը Սաւուղայ անունը մեծցաւ, ու ազդեցութիւնը բոլոր ժողովրդեան վրայ տարածուեցաւ : Բոլոր տարածայնութիւնները վերցան, ու ամէնքը զՍաւուղ կը բարկէին : Ուստի յարմար ժամանակ համարեցաւ Սամուէլ որ թագաւորութեան հանդէսն ընէ, ու յետոյ բոլոր տէրութեան հոգը Սաւուղայ վրայ թողու : Մարդ զրկեց ամէն տեղ ու հրաւիրեց զժողովուրդն ի Գաղզաղա : Հոն Աստուծոյ եւ ժողովրդեան առջեւ կրկին թագաւոր օծեց զՍաւուղ, խաղաղակամ զէր մատուցին, եւ ուրախացան յոյժ : Այն ժամանակ ըսաւ Սամուէլ բազմութեան . « Ահա ինդիրքնիդ կատարեցի ու ձեզի թագաւոր մը տուի, որ արդ առջեւնէդ կերթայ ու կպատերազմի : Ալ ծերացայ ես, երթամ հանդէս չիմ : Տղայութենէս ի վեր մէջերնիդ եղայ . ահաւասիկ պատասխան տալու պատրաստ կեցեր եմ . Աստուծոյ եւ իւր « օծելոյն առջեւը զրուցեցէք, թէ որ մէկուն եզը կամ « էշն առի, կամ ձեզմէ մէկը զրկեցի, կամ մէկուն ձեռքէն « կաշառք առի՝ զրուցեցէք, որպէս զի հատուցանեմ ձեզ » : Միաբերան աղաղակեց ժողովուրդը թէ « Դուն ոչ զմեզ նեղեցիր, ոչ զրկեցիր եւ ոչ մէկուն ձեռքէն բան մը առիր : — Ուրեմն մէջերնիս վկայ լինի Տէր եւ իւր օծեալը, ըսաւ Սամուէլ, որ վրաս բան մը չգտաք » . եւ բոլոր ժողովուրդը կրկնեց թէ « Վկայ լինին » :

Յայնժամ Սամուէլ սկսաւ եղիպտոսէն ելնելէն ի վեր Աստուծոյ ըրած մեծամեծ բարիքը յիշեցունելով ցուցնել թէ անոնք թագաւորութեան դործքերէն եւս վեր էին, վասն զի Աստուած էր իրենց թագաւորը եւ ոչ թէ մարդ :

Ժողովրդեան փափաքած փոփոխութիւնը դատապարտեց, խոստացաւ որ Աստուած զիրենք դարձեալ պաշտպանէ՝ թէ որ թէ իրենք եւ թէ թագաւորն իւր պատուիրանքը պահեն, իրեն հաւատարիմ մնան։ Ասոնք խօսելէն ու ժողովրդեան սիրտը շարժելէն ետեւ, որպէս զի չկարծուի թէ ինքիր կողմէն էր ըսած յանդիմանութիւնը՝ հրաշքով մի հաստատեց։ Պաղեստին ամառն ամենեւին փոթորիկ ու անձրեւ չլինիր, ամպ եւս հազիւ երբեք կտեսնուի երկինքը. անձրեւի ամիսներն են նոյեմբեր, դեկտեմբեր, յունուար եւ փետրուար։ Դիտած էին այս բանը նաեւ Հրեայք։ «Դիտէք, ըսաւ Սամուէլ, որ ցորենի հունձքին ժամանակն է հիմա. պիտի աղաղակեմ առ Տէր, եւ որոտմուն ու անձրեւ տայ ձեզ, որպէս զի հասկընաք թէ մեծ չար թիւն ըրիք ընդդէմ Աստուծոյ՝ ձեզի թագաւոր մը ու լսեց Աստուած մարգարէին ձայնը. երկինքը մթնոլորտ հագին որոտմունք եղան եւ հեղեղի պէս սկսաւ գալ։ Զարհուրեցաւ՝ սարսափեցաւ ժողովուրդը լին ոտքն ընկաւ մեղայ գոչելով, որպէս զի ինչ Աստուծոյ աղօթք ընէ եւ զարգար ցատում է նորոտէ։ Խնդիրքն ին կատարեց Սամուէլ, ու իւր աղաչանքը երկինքը բացուեցաւ. եւ նորէն խրատ տուաւ իրենց Սամուէլ որ Աստուծոյ վախնան, ճշմարտութեամբ եւ յամենայն սրտէ անոր ծառայեն իրենք եւ իրենց թագաւորը՝ թէ որ չեն ուզեր Աստուծոյ երեսէն իյնալ ու կորսուիլ։

Մաւուդի անհնազանդութիւնը։ — Այնուհետեւ սկսաւ Մաւուդ իւր թագաւորութիւնը կարգի դնել. ընտրեց իրեն երկու հազար թիկնապահ զօրք. հազար մի ալ Յովնաթան որդւոյն տուաւ ու զինքը Գաբաա թողուց Փղշտացւոց դէմ. արձակեց ժողովուրդը, ու ինքը գնաց ի Մաքմաս։ Իւր հազարովը մտաւ Յովնաթան ի Գաբաա, եւ Փղշտացւոց պահապան զօրքը զարկաւ կոտրեց։ Փղշտացիք կատաղած՝ բոլոր ուժով Խաբայելացւոց վրայ դիմեցին ի Մաքմաս, եւ ունէին երեսունհազար կառք, վեցհազար հեծեալ, եւ հետեւակ անբաւ։ Մաւուդ եւս բոլոր երկրին մէջ փող զարկեր ու Խաբայելացիքը Գաղգաղա ժողովեր էր. բայց երբ որ թշնամեաց այն ահագին բանակը տեսան՝ այնպէս սար-

սասիեցան Իսրայելացիք որ սկսան փախչիլ Յորդանանէն անդին, որն ալ այրերու, գոմերու, ժայռերու եւ խորխորատներու մէջ պահուերաիլ. Սաւուղին քովը մնացողներն ալ մեծ վախի մէջ էին: Սամուէլ Սատուծոյ կողմանէ Սաւուղին պատուիրեր էր որ եօթն օր զինքը Գաղգաղա ըսպասէ, որպէս զի գայ Սատուծոյ զոհ մատուցանէ եւ նորա օգնութիւնը խնդրէ: Տեսաւ Սաւուղ որ եօթներորդ օրն ալ առաջ կերթայ, Սամուէլ չերեւնար, եւ զօրքը հետ զհետէ քովէն կ'թօթափին կերթան, չկրցաւ համբերել, եւ աստուածային պատուիրանին դէմ՝ ինքն առաւ ողջակէզը մատոյց: Ողջակէզը լմննալու վրայ էր՝ մէյմըն ալ հասաւ Սամուէլ, տեսաւ եղած սրբապիղծ պատուիրանազանցուիւնը. «Այս ինչ էր որ ըրիր, ըսաւ. թէ որ Սատուծոյ պատուիրանին դէմ չգործէիր, այսօր նա քու թագաւորութիւնդ Իսրայելի մէջ յաւիտեան պիտի հաստատէր. բայց թագաւորութիւնդ չմնայ, եւ Տէր իւր սրտին համաձայնութեամբ մը փնտրուէ ու իշխան դնէ իւր ժողովրդի վրայ, որովհետեւ դուն՝ քեզի պատուիրածին դիմադրիր»: Այս ըսելով՝ ելաւ Սամուէլ դնաց ի Գաբաա, ուր էրն Յովնաթան:

Յովնաթանայ քաջութիւնն ու ակամայ երզմնազանցութիւնը: — Ասով Սաւուղին քովը մնացած զօրաց մէկ մասն ալ իրմէ հեռացաւ, մնացին վեցհարիւր հոգի. անկարելի էր այնչափ զօրքով թշնամեաց բազմութեանը դէմ դնել, որ երեք գունդ բաժնուեցան ու բոլոր երկիրը կապահանէին: Այն յուսահատ վիճակին մէջ Յովնաթան՝ որ իւր անվահեր արիութիւնը արդէն Գաբաայի մէջ ցուցուցած էր, «Աստուած քիչով եւս յաղթել կուտայ» ըսելով՝ կապարճակիրը հետն առած՝ զաղտուկ բանակէն դուրս ելաւ, ու ժայռերու մէջէն նեղ ճամբով մը գնաց թշնամեաց յառաջապահ գնդին մէջ մտաւ, ու առջեւն ելնողը սպաննեց: Փղշտացիք յանկարծակիի գալով՝ կարծեցին թէ Հրեայք բանակին կոխեր են. Աստուած եւս վրանին սատարիկ վախ մը ձգեց, սարսափեցան՝ տակն ու վրայ եղան, եւ սկսան մէկզմէկ խոցոտելով փախչիլ: Անդին Սաւուղ անոնց գլուխը գոչումը կըրտէ, եւ տեսնելով որ Յովնաթան չկայ,

կիմանայ թէ Սատուած անոր ձեռքովը թշնամեացը մէջ շփոթութիւն ձգած է, ինքն եւս այն սակաւաթիւ բանակովը անանց վրայ կյարձակի. պահուըտած Հրեայք յաղթութեան ձայնն առնելով՝ չորս կողմէն կվազեն քովը կուգան կժողլին. զօրքը մէկէն տասն հազարի կհասնի, եւ

Սաւուղ ուղելով Փղշտացիքը բոլորովին ջարդել՝ անխոհեմութեամբ մեծ սխալմունք մը կընէ ու «Անիծեալ լինի», կըսէ, այն մարդն որ իրիկուն չեղած հաց ուտէ, մինչեւ որ թշնամիներէս վրէժ առնում»: Շուտ մը մեղուաց անտառի մը առջեւ կհասնին, եւ զօրքը անօթի ծարաւ՝ կըտեսնէ առատ մեղր, ու չհամարձակիր ուտելու զօրանալու, եւ կսկըսի գահգատիլ: Յովնաթան չգիտնալով թէ հայրը զժողովուրդը երգուընցուցեր էր որ մինչեւ իրիկուն բերանին բան չդնեն, սաստիկ անօթի լինելով՝ գաւազանը կերկնցունէ ու ծայրովը մեղրէն կառնու կուտէ, ու վրան քիչ մը ոգի կուգայ, աչուըները կբացուին, զինուորներէն մէկը կվազէ կիմացունէ հօրը դրած արգելքը. եւ Յովնաթան «Սփսոս, կդռչէ», թէ որ իմ քիչ մը մեղր ուտելովս ուժս վրաս եկաւ ու աչքս բացուեցաւ, կըսէ, թէ որ

Ժողովուրդը թշնամեաց աւարէն ուտէր ու զօրանար, տարակոյս չկայ որ անոնց բոլորովին կ'յաղթէր» :

Սաւուղ ուզելով նոյն գիշերն երթալ թշնամեաց բանակը կոտորել մինչեւ առաւօտ, քահանային ձեռքովը պատգամ հարցուց Աստուծոյ, որովհետեւ տապանակը բանակին հետն էր. եւ երբ պատասխան չտուաւ Տէր, իմացաւ որ մեղք մը գործուեր է. « Թէ որ այս մեղքը գործողը որդիս Յովնաթանն եւս լինի՝ պէտք է որ մեռնի » կանչեց : Վիճակ ձգել տուաւ, եւ վիճակը Յովնաթանին վրայ ելաւ : « Ի՞նչ ըրիր, պատմէ ինձ, ըսաւ Սաւուղ իւր որդւոյն : — Ձեռքի գաւազանիս ծայրովը քիչ մը մեղր կերայ, ըսաւ, եւ անոր համար պիտի մեռնիմ » : Ժողովուրդը այս լսելով՝ մէկ բերան « Ո՛չ, կանչեցին, չեմք թողուր որ Յովնաթան մեռնի. ինքն է որ զմեզ այսօր թշնամեաց ձեռքէն ազատեց. կենդանի է Տէր, որ գլխոյն մազերէն թել մը գետին պիտի չիյնայ. մեք Աստուծոյ անոր մեղաց համար թողութիւնը կառնումք » : Այսպէս ահա Ժողովուրդեան ձեռքովը ազատեցաւ Յովնաթան՝ ինքն որ ազատեր էր զԺողովուրդը :

Այս անակնոնելի յաղթութեամբ կրկին ձեռք բերաւ Սաւուղ իւր թագաւորութիւնը. եւ այնուհետեւ ո՛ր կողմն ալ արշաւեց՝ յաղթական դարձաւ միշտ : Հետզհետէ Մովաբացիք, Ամոնացիք, եդոմացիք, թագաւորն Սուբայ եւ Փղշտացիք՝ նորա ահարկու սուրն իրենց արեամբը ներկեցին, ու առջեւը խոնարհեցան :

(Սաւուղ Աստուծոյ երեսէն կիցայ : — Այն ազգաց մէջ ամենէն չարաչար պատժուողն եղան Ամաղեկացիք : Սամուէլ մարգարէն եկաւ Աստուծոյ կողմանէ Սաւուղին հրամայեց որ Ամաղեկացւոց վրայ երթայ, յաղթէ ու զամէնքն անխնայ թրէ անցընէ, էրիկ մարդ՝ կնիկ մարդ, ծեր եւ տըղայ, մինչեւ անասուններն անգամ, որովհետեւ Իսրայելացւոց եգիպտոսէն ելած ժամանակը Ամաղեկացիք չէին թողած որ իրենց երկրէն անցնին ու Քանան երթան : Երկու հարիւր հազար զօրքով գնաց Սաւուղ վրանին, յաղթեց, զամէնքը ի սուր սուսերի կոտորեց. բայց անոնց Ագագ թագաւորն ու ընտիր անասունները չմեռուց, եւ աւարին մէջէն թանկագին բաները պահեց :

Սաւուղին այս անհնազանդութեանը վրայ բարկացաւ Աստուած, ու Սամուէլին ըսաւ թէ «Սաւուղը թագաւոր դնելուս վրայ զղջացայ»: Բոլոր գիշերը տրտմած աղօթք ըրաւ Աստուծոյ Սամուէլ, եւ առաւօտը կանուխ գնաց Գաղգաղա, ուր Սաւուղ եւս դարձեր ու զոհ կմատուցանէր Աստուծոյ: Սամուէլը տեսնելուն պէս, յանցանքը գիտնալով՝ մէկէն առջեւն ելաւ, ու «Ահա, Աստուծոյ հրամանը կատարեցի», ըսաւ. «Հապա ինչ է այն ոչխարներուն ու կովերուն ձայնն որ ականջս կուգայ» ըսաւ Սամուէլ: Իզուր ջանաց Սաւուղ ինքզինքը արդարացունել՝ ըսելով թէ ժողովուրդը զանոնք պահեց որ Աստուծոյ զոհ ընէ. «Կաւ է հնազանդութիւն, ըսաւ Սամուէլ, քան զզոհ ընտիր. որովհետեւ արհամարհեցիր Աստուծոյ խօսքը, ինքն եւս զքեզ արհամարհեց, եւ չուզեր որ այսուհետեւ ժողովրդեանը վրայ թագաւորես: — Մեղայ, ըսաւ Սաւուղ. Աստուծոյ աղօթք ըրէ որ մեղացս թողութիւն տայ». եւ կաղաչէր որ քովը կենայ. եւ երբոր նա «Չեմ կենար, պիտի գընամ» ըսելով՝ երեսը դարձուց որ երթայ, կրկնոցին ծայրէն բռնեց քաշեց պատուեց Սաւուղ. «Այսպէս պատուեց նաեւ Աստուած թագաւորութիւնդ, ըսաւ Սամուէլ, եւ ձեռքէդ առնելով քէզմէ լաւագունին պիտի տայ»: Բայց երբ տեսաւ որ կաղաչէր, «Մեղայ, զիս ժողովուրդին առջեւ պզտի մի՛ ձգեր» կըսէր. թագաւորական պատիւը պահելու համար դարձաւ Սամուէլ մէկտեղ աղօթք ըրաւ, ու հրամայեց որ Ագագ թագաւորը առջեւը բերեն: Դողդըղալով եկաւ Ագագ, եւ խեղճ թափելով «Այսպէս դառն է եղեր մահ» ըսաւ. «Ինչպէս որ սուրդ այնչափ կանայք որդեկոտոր ըրաւ, նոյնպէս որդեկոտոր լինի նաեւ քու մայրդ, ըսաւ Սաւուղ, ու աստուածային վրէժխնդրութեամբ զարկաւ սպաննեց զինքը: Անկէց ելաւ Արիմաթեմ գնաց Սամուէլ, եւ մինչեւ մահը մէյմըն ալ չուզեց Սաւուղը տեսնել, ու վրան սուգ կըռնէր: Սաւուղ ալ գնաց Գաբաա՝ իւր տունը քաշուեցաւ:

ԿԻԱԼԻԹ Թագաւոր կոծուի: — Վրան շատ օր անցնելէն յետոյ՝ Սամուէլին ըսաւ Աստուած. «Մինչեւ երբ այս արհամարհած մարդուս վրայ սուգ պիտի բռնես. եղջիւրդ իւ-

« զոյլ լեցուր ու եկուր զքեզ զրկեմ՝ առ Յեսսէ ի Բեթղե-
 « Հէմ՝, վասն զի անոր որդւոցը մէկն ինձ թագաւոր ընտ-
 « րեցի: — Խնչպէս երթամ, պատասխանեց Սամուէլ. հա-
 « պա թէ որ Սաւուղ լսէ՝ զիս կապանէ: — Հետզ երինջ
 « մը առ, ըսաւ Աստուած, եւ ձայն հանէ թէ զայն զոհ ը-
 « նելու կերթաս»: Ելաւ Սամուէլ Բեթղեհէմ գնաց. քա-
 « ղաքին ծերերը զարհուրած առջեւն ելան. « Խաղաղութիւն
 « է գալուստդ քո, տեսանողդ » ըսին. « Խաղաղութիւն է, սրտ-
 « տասխանեց Սամուէլ. Աստուծոյ զոհելու եկայ. սրբուեցեք
 « եւ հետս ուրախ եղէք այսօր »: Սրբեց նաեւ զՅեսսէն եւ
 « որդւոցը հետ զոհի սեղանոյն հրաւիրեց: Մէջերնէն Եղիա-
 « րին փառաւոր տեսնելու մեծ հասակը տեսնելով՝ անշուշտ
 « այս է, ըսաւ մտքէն, Սաւուղայ տեղ Աստուծոյ ընտրա-
 « ծը. բայց Տէր իմացուց իրեն որ ինքը մարդկանց պէս չը-
 « դատեր, « Զի մարդ հայի յերեսս, եւ Աստուած հայի ի
 « սիրտ »: Յետ այնորիկ Յեսսէ կարգաւ իւր եօթն որդեքը
 « Սամուէլին ներկայացուց եւ ամենուն համար եւս զրուցեց
 « թէ « եւ ոչ զայս ընտրեաց Տէր »: Եւ դարձաւ Յեսսէին,

« Այսչափ են տղայքդ, ըսաւ. — Ուրիշ մըն ալ կայ, պա-
 « տասխանեց Յեսսէ, ամենէն պզտիկը », որ ոչխար արածե-
 « լու գնացած է: — Զրկէ բերել տուր, ըսաւ Սամուէլ, վասն
 « զի մինչեւ որ չգայ՝ սեղան չեմք նստիր »: Եկաւ պա-
 « տանեակը, անունը Դաւիթ էր, մաղերն էին խարտեաշ,

աղբոր աչուրներ ունէր ու գէմքով գեղեցիկ: «Ելիր, Դաւիթն
օծէ, ըսաւ Աստուած Սամուելին, վասն զի ինքն է քարի
ու այս է իմ ընտրածս»: Հանեց Սամուէլ զգեղջիւր իւղոյն,
օծեց զսրտանեակն Դաւիթ, ու Աստուծոյ Հոգին Սաւու-
ղէն ելաւ անոր վրայ եկաւ: Եւ ինքն Սամուէլ զարձաւ նո-
րէն իւր տեղը Արիմաթեմ:

ՎԴԱՎԻԹ քնարահար կլիւնի Սաւուղայ: — Սաւուղ Աստու-
ծոյ Հոգին կորսնցունելէն իվեր՝ մեծ արտամութեան ու մաղ-
ձատութեան մէջ ընկած էր, վրան յանկարծական վախեր
կուգային, միտքը զարհուրելի մտածմունքներով կլեցուէ-
ին, երբեմն մինչեւ նաեւ կկատղէր ու կդիւհաճարէր, եւ
չար, ոգին զինքը խղճելու պէս կընէր: Իրենները խոր-
հուրդ տուին որ քաջ քնար զարնող մը քովը պահէ, որ
թերեւս քնարին ձայնովը սրտին խռովութիւնը դադրի-
եւ ծառաներէն մէկն ըսաւ թէ «Բեթղէհէմացի Յեսայէին

որդին կճանչնամ որ քաջ քնար կղարնէ, խելացի, կտրեճ,
հանճարեղ, ճարտարաբան ու գեղեցիկ երիտասարդ մըն
է, եւ Աստուած հետն է»: Մէկէն մարդ զրկեց Սաւուղ,
բերել տուաւ զԴաւիթ, սիրեց զինքն եւ իրեն կրտսարձա-

կիր ըրաւ. եւ երբ չար ոգին վրան կուգար, Դաւիթ քնար կզարնէր, չար ոգին կերթար եւ Սաւուղ կհանդարտէր։

Պատերազմ ընդ Փղշտացիս. Գողիաթ։ — Փղշտացիք՝ որ ոչ երբէք կուգէին Իսրայելացւոց հետ ունեցած ատելութիւննին դադրեցընել, նորէն եկան բազմութեամբ զօրաց չրէաստանի Սոկքով բաղաքին մօտ բանակեցան։ Սաւուղ զօրքը ժողվեց եւ ելաւ դիմացնին ճակատեցաւ։ Բառասուն օր Փղշտացւոց բանակէն Գողիաթ անունով հսկայ մը կենէր, որուն հասակին բարձրութիւնն էր վեց կանգուն եւ մէկ թիղ, գլուխը երկաթէ սաղաւարտ եւ պղնձի վերտ զրահ հագած, պղնձի սունապաններ բարձիցը վրայ, թիկունքը պղնձի վահան, եւ ձեռքը ստուարաբուն գեղարդն ու տէգ ծանրակշիռ։ Եկաւ կեցաւ, ձայն տուաւ Իսրայելացւոց բանակին ու ըսաւ. «Ի՛նչ պէտք է մեզի դէմ ելնէք «իպատերազմ ճակատիք. մարդ մը դիմացս հանեցէք որ «հետս մենամարտի, եւ եթէ յաղթէ ինձ՝ մեք ձեզ ծառայ «լինիմք. իսկ թէ որ ես իրեն յաղթեմ՝ դուք մեզի եղէք «ծառայ։ Հնապա ուրեմն, դիմացս մէկը հանեցէք»։ Իսրայելացւոց մէջ մէկը չկար որ համարձակէր դէմն ելնէր, ու բոլոր զօրքը վախն առած սարսափած մտիկ կընէին։

Սաւուղ զօրաց սիրտ տալու համար խոստացաւ թէ ով որ քաջութեամբ ելնէ այն հսկային հետ կռուի ու յաղթէ՝ ի վարձ այն յաղթութեանն՝ իւր դուստրը տայ անոր կնութեան, ու իրեն փեսայացընէ։ Բայց այս փառաւոր խոստմունքը բաւական չէր այն սոսկալի հսկային վախը փարատելու զօրացը սրտէն՝ որ դիմացը կգողային։ Դաւիթ՝ որ Բեթղեհէմ դարձեր էր հօրը քով, անոր հրամանաւը բանակն եկաւ եղբարցը կերակուր բերելու, որովհետեւ անոնք ալ Սաւուղայ ղինուոր գրուած էին։ Եւ ահա տեսաւ որ Գողիաթ ելեր ու Իսրայելացւոց նախատինք չէր մնար որ չտար. ազգին արհամարհանացը վրայ սիրտը չդիմանալով՝ զնաց թաղաւորին ու հրաման կուգէր անոր դիմացն ելնելու։ «Ի՞նչպէս այն հսկային հետ կրնաս կռուիլ» «ըսաւ Սաւուղ. դուն գեռ պատանի ես եւ անփորձ. իսկ նա սարսափելի հսկայ եւ իմանկութենէ իվեր պատեալ «րազմի վարժած մարդ։ — Թէպէտ ես պատանի մըն եմ,

« պատասխանեց Դաւիթ, բայց հօրս ոչխարները արածե-
 թ լու ժամանակս, երբոր առիւծ մը կամ արջ մը կուգար
 « ոչխարներէս մէկը կ'յաւիշտակէր, ետեւէն կ'վազէի, կը-
 « զարնէի ու բերնէն որսը կ'խլէի. եւ թէ որ վրաս յար-
 « ձակէր՝ վզէն կ'բռնէի ու գետին զարնելու սպաննելու
 « մէկ կընէի: Աստուած որ զիս առիւծուն ու արջոյն ձեռ-
 « քէն ազատեց՝ ինքը կազատէ զիս նաեւ այս այլազգւոյն
 « ձեռքէն, որ կ'համարձակի նախատել զբանակն Աստուծոյ
 « կենդանոյ »: Այս անվեհեր պատասխանոյն յի չկրցաւ ը-
 սել Սաւուղ. իմացաւ որ Աստուծոյ ազգեցեցութիւն մը պի-
 տի լինի այս, ուստի « Գնա, ըսաւ, եւ Աստուած հետդ
 լինի, որդեակ »:

Երբ Դաւիթ զԳողիաթ կ'սպաննէ: — Հրաման ըրաւ թագա-
 ւորը, իւր պատերազմական հագուստները բերել տուաւ ու
 Դաւիթին հագցուց. գլուխը պղնձի սաղաւարտ, մարմինը
 վարապանակ եւ զրահ, ու մէջքը սուր: Կտրիճ պատանին
 որ ոչ երբեք զրահ հագած էր, եւ տեսնելով որ աւելի իրեն
 ծանրութիւն ու նեղութիւն պիտի լինին քան թէ օգնու-
 թիւն, « Տէր իմ, ըսաւ, ասոնցմով քալելու ես չեմ վար-
 ժած »: Հանեցին վրայէն այն աւելորդ ամրակուռ զէնքե-
 րը, ցուպն ու պարսատիկը ձեռքն առաւ արիասիրտն Դա-
 ւիթ, հեղեղատին մէջէն հինգ սուր քար ընտրեց, հովուա-
 կան մախաղը գրաւ, եւ սոսկատեսիլ Գողիաթին առջեւն
 ելաւ աներկիւղ: Զինքն որ տեսաւ վիթխարին Գողիաթ,
 ծիծաղեցաւ ու չկրցաւ հաւատալ թէ այն էր Իսրայելացւոց
 ախոյեանը. « Միթէ շուն եմ ես, կանչեց, որ վրաս քարով
 ու գաւազանով կուգաս: — Շունէն ալ վար ես » պատաս-
 խանեց Դաւիթ: Կատղեցաւ Գողիաթ, « եկ՛ուր, պոռաց, ե-
 « կուր, որ քեզ սովորեցընեմ իմ ո՛վ լինելս, ու այդ փա-
 « փուկ մարմինդ թռչնոց ու գազանաց կերակուր նետեմ:
 « — Դուն վրաս սրով՝ գեղարդեամբ եւ վահանով կուգաս,
 « պատասխանեց Դաւիթ. իսկ ես անուամբ Տեառն զօրու-
 « թեանց ճակատուս Իսրայելի՝ զոր այսօր նախատեցեր.
 « զքեզ Տէր ձեռքս պիտի մատնէ, պիտի սպաննեմ զքեզ,
 « գլուխդ զարնեմ կտրեմ եւ դիակդ ֆղշտացւոցդ բանա-
 « կին դիակներուն հետ երկնքի թռչնոց եւ երկրիս գա-

« զաններուն կերակուր պիտի տամ, եւ բոլոր աշխ
« պիտի իմանայ որ Իսրայելի Աստուած կայ » : Այս
խօսքերուն՝ որ ողորմելի պատանի մը կհամարձակէր
ու այսպէս զնա նախատել երկու ամբողջ քանակաց
մացը, զորս իւր վախովն ու անուամբն էր լեցուցեր
գիմացաւ այն գոռոզ հսկայն, վազեց՝ ու կուգէր զԴա-
ւիթ կտոր կտոր ընել : Առանց ամենեւին շփոթելու ա-
ճողարեց քաջ պատանին ու զԱստուած օգնութեան կան-
չելով՝ մախաղէն քար մը հանեց, նշան առաւ ու պար-
սաթիկովը անանկ ուժով մը նետեց՝ որ քարը Գողիաթու
սողաւարտը ծակեց՝ ձակասը ջախջախեց, եւ ահագին
հսկան թաւալգլոր գետին ընկաւ փռուեցաւ : Վազեց վը-
րան ելաւ քաջայաղթ պատանին, սուրը քաշեց հանեց ա-
նոր մէջքէն, եւ զարկաւ գլուխը կտրեց : Այս որ տեսան

Փղշտացիք, սարսափեցան ու փախչող փախչողի եղան-
իսի Իսրայելացիք ուրախութեան ձայներով ետեւէն ընկան
եւ սասկալի ջարդ մը տալով մինչեւ Ակիարոն զանաք քշե-
ցին (1048) :

Յովնաթանայ սէրն առ Դաւիթ : — Երբոր Դաւիթ Գողիա-
թու գլուխը ձեռքը Աստուղայ գիմացն ելաւ, վազեց Աս-
տուղ գրկեց պագաւ այն սիրուն եւ քաջ պատանին ու հը-
րաման տուաւ որ միշտ իւր քովը կենայ, եւ գունդ մը զի-
նսորաց վրայ զինքը զօրավար դրաւ : Արքայորդին Յով-

նախքան ալ տեսաւ զԴաւիթ, ու մեծ սիրով կապուեցաւ հետը, ուխտ ըրաւ որ իւր անձին պէս սիրէ, վրայի զինուորական հազուստները հանեց անոր հազցուց, սուրը մէջքէն հանեց հանգերձ կամարաւը՝ անոր մէջքը կապեց, եւ աղեղն ու կապարճը ձեռքը տուաւ: Յովնաթանայ այս զարմանալի սէրը՝ մինչեւ մահը տեւեց, եւ ամէն դիպուածոց մէջ յայտնապէս ցուցուց թէ իրաւընէ իւր անձին պէս բարեկամը կսիրէր:

Սաւուղ Դաւթի կնախանձի, եւ կուզէ սպանանել: — Բայց նոյնպէս չեղաւ նաեւ Սաւուղայ սէրը: Այնուհետեւ սկսաւ Դաւիթ պատերազմի մէջ մտնել, ու մեծ մեծ քաջութիւններ ընել: Գողիաթու դէմ ըրած յաղթութեամբը այնչափ անուշ հանեց բոլոր Իսրայելացւոց մէջ, որ ո՛ր ալ երթար, բոլոր ժողովուրդն ու պարաւոր կանայք առջեւը կեննէին ու թմբկօք եւ ծնծղաներով կերգէին ու կըսէին. « Սաւուղ հաղաւորներ զարկաւ, Դաւիթ՝ բիւրաւորներ »: Ասոր վրայ Սաւուղի նախանձը բորբոքեցաւ, եւ այն օրէն սկսաւ ծուռ աչքով վրան նայիլ. կզգար որ Դաւիթ այն պիտի քաջ մի էր՝ որ թէ փառացն եւ թէ թագաւորութեանը նախանձորդ մը կընար լինել. կմտածէր որ չլինի թէ Սամուելի սպառնացած Ասուծոյ ընտրած մարդը նոյն ինքն լինի Դաւիթ: Այս նախանձով ու մտատանջ հոգեւորով նորէն սկսաւ իւր հիւանդութիւնը, որ ատենէ մը իվեր անցած կերեւէր: Օր մը դիւահարութիւնը բռնած ժամանակը՝ երբոր Դաւիթ առջեւը քնար կզարնէր, յանկարծ ձեռքի գեղարդը վրան նետեց որ սպաննէ. նոյնպէս ըրաւ նաեւ ուրիշ անգամ մը. բայց Աստուած պահեց զԴաւիթ:

Սաւուղ տեսնելով որ վախճանին չհասաւ, ուրիշ հնարք մը մտածեց: Անասիկ ձեւացուց թէ կուզէ զինքը վարձատրել ու իրեն փեսայացնել: Երբ Դաւիթ խոնարհութեամբ մը « Ես ո՞վ եմ, կըսէր, որ թագաւորին փեսայանամ ». Սաւուղ հասկըցուց իւր ծառաներուն ձեռքով թէ թագաւորը ուրիշ փոխարէն չուզէր, բայց եթէ նոր պատերազմաց յաղթութիւններ: Ասով կմտածէր Սաւուղ, որ զԴաւիթ այն պատերազմներուն մէջ թշնամեաց ձեռքով մեռցընել տայ. որով եւ ոչ որ կընար հասկընալ թէ ինքն է պատ-

ճառ Դաւթի մահուանը, եւ ինքը կազատէր այն եր
լի քաջին ձեռքէն: Յանձն առաւ Դաւիթ, ու ե
լուծեամբ դարձաւ պատերազմներէն իսպալմանեա
մանակի, Սաւուղ խօսքը չպահեց՝ եւ իւր խոստաց
աղջիկը՝ զՄեռոլթ ուրիշին տուաւ: Յետոյ երբ իմաց
իւր երկրորդ դուստրը Մեղիոյ կսիրէ զԴաւիթ, Դաւիթ
ալ զինքը կսիրէ, նորէն յոյս առաւ Սաւուղ, եւ մտածեց
որ թերեւս այնու կարող կլինի քաջին կեանքը վերցունել.
իշխանացը ձեռքը Դաւթին հասկըցուց որ կուզէ զՄեղքող
իրեն տալ՝ եթէ հարիւր Փղշտացիի գլուխ իրեն բերէ:
Դաւիթ գնաց երկուհարիւր մեռուց բերաւ, եւ թագա
ւորը ստիպեցաւ զինքն իրեն փեսայացընել:

Բայց վրան ունեցած նախանձն ու ատելութիւնը երթա
լով շատցան ու վերջի ծայրը հասան, մինչեւ որ իւր ծառայ
ից ու Յովնաթանայ պատուիրեց որ զԴաւիթ սպանեն: Ա
մէն ջանք ըրաւ Յովնաթան, հօրը միտքը փոխեց, երդում
ընել տուաւ որ զԴաւիթ չսպանէ, եւ տարաւ զինքը հետը
հաշտեցուց: Բայց երբոր նորէն Փղշտացուց հետ պատե
րազմ եղաւ, եւ ըրած մեծամեծ քաջութիւններովը Դաւ
թին անունը փառաւորեցաւ, դարձեալ ուզեց Սաւուղ
զինքը սպաննել, եւ մարդիկ զրկեց որ երթան տանը դու
ռը պաշարեն, ու առաւօտը բռնեն զինքը մեռցընեն: Մեղ
քող գիշերանց զինքը պատուհանէն վար իջեցուց փա
խուց, ու տեղը անկողնոյն մէջ Դաւթի նմանութեամբ պա
ճուճապատանք մը դրաւ: Առաւօտը երբ դուռը զարկին
Դաւթին ուզեցին, «Հիւանդ է» ըսաւ, ու զիրենք ճամ
բեց: Սաւուղ նորէն մարդ զրկեց, ու «Մահիճովը առէք
բերէք զինքն, ըսաւ, որ զարնեմ սպաննեմ», եւ եկան տե
սան որ Դաւիթ չկայ, ու հիւանդը պաճուճապատանքն է
եղեր: Շատ բարկացաւ Սաւուղ Մեղքողին. բայց նա ինք
զինքն արդարացուց ըսելով թէ «Ի՛նչ ընեմ, եթէ չփախ
ցունէի՝ զիս պիտի մեռցունէր»:

Դաւիթ կփախչի Յովնաթանայ հետ կտեսնուի: — Դա
ւիթ գնաց Արիմաթեմ՝ Մամուէլ մարդարէին քով, գըլ
խուն եկածները պատմեց, եւ երկուքն ելան անկէց Նա
ւաթ—հռամաքաջուեցան, ետեւէն երեք անգամ մարդ զըր

Սաւուղ որ Դաւիթը բռնեն բերեն, երեք անգամն եւս
 ք զնացին հոն եւ սկսան մարգարէանալ: Բարկացաւ
 ուղ, անձամբ զնաց, եւ Սամուելին առջեւն ելնելուն
 ինքն եւս սկսաւ մարգարէանալ. կատարութիւնն ան-
 յ, հանդարտեցաւ, եւ Դաւիթ կրցաւ անվտանգ փախչիլ
 երթալ: Ելաւ Յովնաթանին քովը զնաց, եւ դառնացեալ
 սրտիւ խօսեցաւ ու ըսաւ. « Ես ինչ ըրեր եմ, ինչ յանցանք
 գործեր եմ, եւ հօրդ ինչ վնաս հասուցեր եմ որ կուզէ
 զիս մեռցընել »: Սովորութիւն էր որ ամէն ամսոյն առա-
 ջին օրը թագաւորին պալատը մեծ սեղան կ'լինէր մեծամե-
 ծաց. երբ Յովնաթան ըսաւ Դաւթին թէ « Ինչ որ կուզես »
 « զրուցէ, ընեմ քեզի. — Կաղը ամսամուտ է, պատասխանեց,
 « եւ ես պէտք է որ զնամ հօրդ հետ սեղան նստիմ. բայց
 « դուն թող զիս որ երթամ դաշտը պահուելու. եւ թէ որ
 « հայրդ զիս հարցունէ՝ զրուցէ թէ Դաւիթ աղաչեց ինձ
 « որ զինքը թողում Բեթղէհէմ երթայ, վասն զի ընտանիքն
 « հոն զոհ պիտի ընեն եղեր: Եթէ յաւ ե, ըսէ՝ նշան է
 « թէ կրնամ անվտանգ քովը գալ. իսկ եթէ կիրք ելնէ՝
 « բարկանայ, կիմանամ որ մահս կուզէ »: Պաշտուեցան, ու
 լալով իրարմէ բաժնուեցան: Ամսամուտին օրը թագաւորը
 սեղանի նստաւ, քովը նստաւ նաեւ Աբեններ զօրավարը.
 Յովնաթան ոտքի վրայ կեցած էր, եւ Դաւթին տեղը պա-
 րապ էր: Սաւուղ կարծեց թէ դիպուածով մը չկրցաւ նա
 գալ. երկրորդ օրն եւս երբ տեսաւ որ տեղը պարապ է,
 հարցուց Յովնաթանին, « Ինչո՞ւ համար որդին Յեսսեայ
 « երէկ եւ այսօր սեղանս չեկաւ: — Դաւթին ընտանիքը
 « Բեթղէհէմ զոհ պիտի ընեն եղեր, պատասխանեց Յովնա-
 « թան, ուստի յինէ հրաման ուղեց որ հոն երթայ »: Բար-
 կացաւ, կրակ կտրեցաւ Սաւուղ, « Ո՛վ ապստամբ ու չար զա-
 « ւակ, կանչեց. ես չեմ գիտեր որ դուն Յեսսեայ որդւոյն
 « հետ դաշնաւոր ես յամօթ քո. վասն զի որչափ նա կեն-
 « դանի է, թագաւորութիւնդ պիտի չհաստատուի, արդ-
 « մարդ զրկէ, զինքը բռնել տուր, զի որդի մահու է »:
 Յովնաթան « Ինչո՞ւ պիտի մեռնի, ինչ ըրաւ » ըսելու չը-
 մնաց, Սաւուղ ձեռքի գեղարդը վերուց որ զինքը սպաննէ.
 բարկութեամբ դուրս ցատքեց Յովնաթան, հասկըցաւ որ

հօրը չարութիւնը ծայրն հասեր է, եւ սիրտը Դաւթին վրայ այնչափ վշտացաւ որ նոյն օրը բերանը բան չդրաւ։

Դաւիթ Աքիմելէք քահանայապետին քով կերթայ։ — Առաւօտը կանուխ Յովնաթան գնաց դաշտը, ժամադիր եղած տեղը Դաւիթը գտաւ, հօրը չարութիւնը պատմեց եւ կենացը մօտալուտ վտանգն յայտնելով՝ յորդորեց որ անկէց հեռանայ։ Անքակտելի յաւերժական բարեկամութեան ուխտերնին նորոգեցին, պաշտուեցան, երկար ժամանակ ջերմ արտօսք թափելով իրարու պլլուած կեցան, ու վերջապէս իրարմէ բաժնուեցան։ Յովնաթան քաղաք դարձաւ, եւ Դաւիթ նոմբա գնաց՝ Աքիմելէք քահանայապետին քովը, եւ որովհետեւ իւր մարդիկներովը անօթի էր, այնպէս ձեւացուց թէ թագաւորին տախտակահան հրամանովը շուտով ճամբայ ելնելով եւ ոչ կերակուր ուտելու ժամանակ ունեցեր են, քիչ մը հաց ուղեց. քահանայապետն իսկ ուրիշ հաց չգտնելով՝ «Թէ որ սուրբ ես իմեղաց, ըսաւ, Աստուծոյ նուիրուած առաջաւորաց հացէն տամ։ — Հետո «դէնք եւս չկրցայ առնուլ, ըսաւ Դաւիթ քահանայապետին. հոս գեղարդ մը կամ սուր ունիս ինձի տալու։ — «Քու Աստուծոյ նուիրած Գողիաթին սուրը կայ, պատասխանեց Աքիմելէք, եթէ կուզես զայն՝ տամ։ — Տուր, ըսաւ. առաւ մէջքը կապեց եւ ելաւ Դեթացուոց Անփու թագաւորին քովը գնաց։

Դովել ասորի եւ կոտորած քահանայից։ — Սաւուղին հովուապետը Դովել ասորին՝ Աքիմելէքին Դաւթի ըրած սիրալիր ընդունելութիւնը տեսնելով՝ կերթայ կպատմէ Սաւուղին, որ բարկացած՝ մէկէն մարդիկ կղրկէ, որ երթան Աքիմելէքն ու բոլոր քահանաները բերեն։ Երբ Աքիմելէք քահանաներովը առջեւն ելաւ, «Ինչո՞ւ համար Յեսսեայ որդւոյն հետ ինձի դէմ միաբաներ, անոր հաց եւ սուր «առեր, եւ իրեն համար Աստուծոյ պատգամ հարցուցեր ես, ըսաւ Սաւուղ. — Ծառայիցդ մէջ ո՞վ կայ հաւատարիմ իբրեւ զԴաւիթ փեսայ արքայի, իշխան ամենայն հրաւանքի քոյ, եւ փառաւոր իտան քում, պատասխանեց Աքիմելէք զարմանալով. եւ միթէ այս օրը միայն սկսեր «եմ անոր համար պատգամ հարցունել։ Կաղաչեմ, Տէր,

այլի՞ վրայ այդպիսի կարծիք մի ունենար» . Սաւուղ զի նախանձէն աչքը դարձած՝ որ զինքը կուտէր, կը-
ր, « Մահու մեռցիս, Աքիմեւէք, ըսաւ, դու եւ ամե-
տուն հօր քո » . եւ մէկէն հրամայեց քովի թիկնա-
յցն՝ որ Աստուծոյ քահանաները զարնեն սպաննեն, « Զի
ձեռն նոցա ընդ Դաւթի է, կըսէր . դիտցան որ նա կիախ-
չի, եւ ինձ չիմացուցին » : Թիկնապահներէն մէկն ալ չուզեց
Աստուծոյ քահանայից ձեռք վերցընել : Յայնժամ աստուա-
ծամարտն Սաւուղ՝ անօրէն Դովեկ ասորիին « Դո՛ւն ելիր, սպան-
նէ, պոռաց » որ մէկէն հնազանդեցաւ, եւ կտաւի եփուտ հա-
գած ութսունը հինգ քահանայ հոն զարկաւ սպաննեց : Գա-
հանայից նոմբա քաղաքն եւս Սաւուղայ կատաղութենէն
չազատեցաւ . հիմնայատակ կործանեցաւ, եւ բնակիչքը
մինչեւ սանդիաց մանուկ եւ անասուն սրով սուտերի Զար-
դուեցան : Աքիմեւէքին Աքիաթար որդին միայն կրցաւ այս
սոսկալի կոտորածէն ազատիլ, եւ գնաց Դաւթի պատմեց :
« Հօրդ տանը կործանմանը ես եմ պատճառ, պատասխա-
նեց Դաւիթ . եկուր քովս նստէ, եւ մի վախնար . վասն զի
ուր որ գլուխս դնելու տեղ մը փնտռեմ՝ քեզի համար ալ
պիտի փնտռեմ, եւ հետս պիտի ապրիս » :

Դաւիթ իրէթ, յովողոմայ այրը եւ իկեիլա : — Դաւիթ
Դէթ քաղաքին մէջ եւս չկըրցաւ հանգիստ կենալ . վասն զի
Փղշտացիք իմացան իրեն ո՞վ լինելն ու կուգէին մեռցունել,
հազիւ խենդ ձեւանալով կրցաւ ձեռքերնէն ազատիլ . վասն
զի սկսաւ քաղաքին գրան առջեւը խենդ խենդ պարել,
չորս ոտքով քալել, եւ այսահարի պէս բերանը փրփրացը-
նել . մինչեւ որ Անքուս թագաւորը ժողովրդեանը ըսաւ
թէ « Կտեսնէք որ այսահար է, մեք այսահարէ ինչ վախ
ունիմք, վռնտեմք զինքը » :

Դէթէն ելաւ Դաւիթ եկաւ Ոգողոմայ այրը մտաւ, ուր
եղբարքն ու ազգականները եկան քովը ժողովեցան . հետը
միացան նաեւ ամենայն վշտահար, պարտապան ու տըժ-
գոճ մարդիկ . չորս հարիւրի չափ եղան, ու զինքը իրենց
վրայ զօրագլուխ դրին, եւ անոնցմով գնաց Յուդայի եր-
կրին մէջ Կեիլա քաղաքը՝ Փղշտացւոց յարձակմունքէն ազա-
տեց ու հոն բնակեցաւ :

Դիւիթ Սաւուղայ կենացը կիսնայէ: — Երբոր իմացաւ Սաւուղ թէ Դաւիթ Կեիլա է, շուտ մը եկաւ քաղաքը պաշարեց. Դաւիթ ելաւ Զիֆի կոչուած անապատը փախաւ. հոն եւս ետեւէն գնաց Սաւուղ, եւ երբ քիչ մնացեր էր որ Զիփացիք զինքը Սաւուղի ձեռքը մատնէին, մէյմըն ալ յանկարծ գութկան եկաւ թագաւորին որ շուտով հասնի, վասն զի Փղշտացիք երկրին վրայ արշաւեցին: Աճապարեց, դարձաւ Սաւուղ, եւ Դաւիթ ազատելով գնաց Մեռեալ ծովուն մօտ Անձուկ Գաղղայ ըստած ապահով լեռնամէջ տեղուանքը քաշուեցաւ: Սաւուղ Փղշտացիքը հալածելուն պէս, երեքհազար քաջընտիր մարդիկ հետն առած՝ նորէն Դաւիթի վրայ դիմեց. եւ օր մը սաստիկ յոգնած՝ մինակուկ այրի մը մէջ մտաւ, որ քիչ մը հանգչի. նոյն այրին մէկ խորշն էր նաեւ Դաւիթ իւր մարդիկներովը, որ «Ահա, Աստուած թշնամիդ ձեռքդ մատնեց. թող տուր սպաննեմք», կըսէին. — Ո՛չ, ո՛չ երբէք, պատասխանեց Դաւիթ. ես «ո՞վ եմ» որ Աստուծոյ օծելոյն ձեռք դպցնեմ». բայց Սաւուղայ հասկըցնելու համար իւր վեհանձնութիւնը, ելաւ կամացուկ մը քովը գնաց ու վերարկուին ծայրէն կտրեց առաւ. թագաւորին մարդիկներէն մէկն ալ չիմացաւ զայն:

Երբ Սաւուղ քունն առաւ ու այրէն ելաւ կերթար, ետեւէն գնաց Դաւիթ, եւ հեռուէն վերարկուին կտորն իրենց ուղընելով՝ «Տէր իմ արքայ, կանչեց. ինչո՞ւ կհաւատաս «անոնց, որ կըսեն թէ Դաւիթ կուզէ քեզ սպաննել. ահա «կտեսնես թէ ինչպէս այրին մէջ այսօր քեզ ձեռքս մատնեց Տէր. եւ ես վերարկուիդ ծայրը միայն կտրեցի ու «կեանքիդ խնայեցի. իսկ դու ետեւէս ես, հայր իմ, որ «զիս բռնես մեռցունես: Աստուած տեսնէ մեր դատաստանը»: Այս վեհանձն անյիշաջարութեան վրայ զարմացաւ Սաւուղ, սիրտն ելաւ, խորունկ մը հառաչեց, ու լալով՝ «Այդ քու ձայնդ է, որդեակ իմ Դաւիթ, կանչեց. դուն «ինձ միշտ բարիք ըրիր, եւ ես քեզ չարիք. Աստուած ըզ-«քեզ վարձատրէ: Գիտեմ, որ դուն Խորայելի վրայ պիտի «թագաւորես. երգուիր ինձ իՏէր Աստուած, որ զաւակ-«ներս չմեռցնես, եւ իմ ու հօրս անունն աշխարհէս չը-«ջնջես»: Երգուաւ Դաւիթ, եւ Սաւուղայ սիրտը հանգչելով՝ ելաւ տեղը դարձաւ:

Մահ Սամուելի: — Այն ժամանակները Սամուէլ մեռաւ . բոլոր Իսրայելացիք ժողովուեցան , վրան սուգ առին լացին , ու մարմինը Արիմաթեմ թաղեցին : Ժողովրդեան այս սուգը բաւականապէս կցուցրնէ թէ Սամուելի վրան ինչ սէր ու համարմունք ունէին : Ինքը Իսրայելացւոց մեծ մարդիկներէն մէկն եղաւ , ու երեմիա մարգարէն՝ ինչպէս նաեւ Պետրոս եւ Պօղոս առաքեալները , կյիշէն զնա իբրեւ Մովսեսի հաւասար մարդ : Մեծ է ժողովրդեան վրայ ունեցած արդիւնքը , իրմով սրբուեցաւ Իսրայէլ իկոապաշտութենէ , եւ իրմով նորոգուեցան Մովսեսի օրէնքները : Մարգարէութենէ ու հրաշագործութենէ զատ՝ նաեւ մասեհագրութիւն ալ ըրաւ Սամուէլ : Դատաւորաց ու Հռութայ գրոց՝ ինքն է հեղինակ , որպէս նաեւ առաջին թագաւորաց քսանըջորս գլուխներուն մինչեւ իւր մահը :

Նաբաղ եւ Աբիգեա : — Դաւիթ Սաւուղայ խօսքերուն չըվստահանալով՝ չուզեց իրեն մօտենալ , մանաւանդ թէ աւելի եւս հեռացաւ , ու Մաոնայ անապատը գնաց քաշուեցաւ : Հոն Նաբաղ անունով հարուստ մարդ մը կար , որուն այծերն ու ոչխարները մօտ Կարմեղոս լեռը կարածուէին . կինը Աբիգեա՝ խելացի էր եւ գեղեցիկ . իսկ ինքը Նաբաղ , այր խիստ եւ չարամիտ : Երբոր լսեց Դաւիթ թէ Նաբաղ ոչխարները խուզելու Կարմեղոս գնացեր է , իւր մարդիկներէն տասը հոգի դրկեց , որ երթան իրմէ քիչ մը բան ուզեն . որովհետեւ ոչ միայն իւր հօտին ամենեւին չէին դպած՝ ոչ անապատին մէջ եւ ոչ ի Կարմեղոս , այլ եւ յափըշտակողաց ձեռքէն պաշտպաններ էին զանոնք : Բարկացաւ Նաբաղ , ու ժանտութեամբ « Ո՞վ է Դաւիթ , կամ ո՞վ է որդին Յեսսեայ , պոռաց . այս օրերս իրենց տէրերը ձեռքող փախչող ծառաները շատցեր են » : Այս ըսելով՝ Դաւիթ Սաւուղայ երեսէն փախչիլը կնախատէր :

Այս որ լսեց Դաւիթ՝ կրակ կտրեցաւ , մէկէն իւր մարդոցը « Սրերնիդ մէջքերնիդ կապեցէք » ըսաւ . կապեց նաեւ ինքը , ու չորսհարիւր հոգւով ելաւ գնաց որ զնաբաղ բռնէ , տնով տեղով ջնջէ , սորվեցընէ թէ Դաւիթ ո՞վ է : Անդին իմաստուհին Աբիգեա՝ եղածը ծառաներէն իմանալով , շուտ մը էրկանէն գաղտուկ առատ հաց՝ կերակուր

ու պատուղ կպատրաստէ, իշերու վրայ կշալիէ, ու կվաղէ որ Դաւթին առջեւն ելնէ՝ բարկութիւնն իջեցունէ։ Ճամբան անոր հանդիպելուն պէս՝ մէկէն էշէն վար կիջնայ, երեսի վրայ գետին կիյնայ երկրպագութիւն կընէ. « Կաղաչեմ, « տէր իմ, կըսէ, ժամո նաբաղին ըրածին համար սիրտդ « չվշտանայ, վասն զի ինքն եւս անուանը նշանակութեանը « պէս (հրէարէն) յիրաւի անգգաւ է։ Աղախնոյդ համար այս « անիրաւութեան ներէ. եւ որովհետեւ Աստուած քու թա- « գաւորութիւնդ իսրայելի վրայ պիտի հաստատէ, ձեռքդ « անպարտ անմեղ արեան մէջ թաթխած չգտնէ, վասն զի « քու ծառաներուդ դալը ամենեւին չէի իմացեր »։

Այսպիսի ողոր խօսքերով Դաւթին սիրտն առաւ Աբիգեա, ու իւր տեղը դարձաւ։ Իսկ նաբաղ բան չէր իմացեր, լաւ մըն ալ գինի խմեր գինովցեր՝ աշխարհք իրենն էր. ուստի լոեց Աբիգեա։ Երկրորդ օրը էրկանը գինովութիւնն որ անցեր էր՝ պատմեց իրեն Աբիգեա Դաւթի պատրաստութիւնը, եւ թէ ինչ ճամբով անոր սիրտը առեր էր։ Այնպէս սարսափեցաւ նաբաղ, որ սաստիկ հիւանդացաւ ու թաղը օրէն ինկաւ մեռաւ։ Լսեց Դաւթի անոր մահը, « Օրհնեալ է Աստուած, ըսաւ, որ նախատանացս վրէժինդ իր եղաւ, եւ նաբաղին չարութիւնը գլուխը դարձուց »։ Մաքդ յուզարկեց Դաւթ, ու Աբիգեան իրեն կին առաւ։

[Դաւթ վեհաճնութեամբ երկրորդ անգամ Սաւուղայ կեցնացը կխնայէ։ — Սաւուղ Դաւթի կինը գՄեղքող՝ Փաղսիել անունով մէկու մը տուաւ, եւ սկսաւ նորէն Դաւթին ըսպանելու մտածել։ Զիւրացիք երբոր եկան ըսին թէ Դաւթ իրենց երկիրը եքեղատու բլրին վրայ է, մէկէն երեք հազար այրընտիր զօրօք ելաւ Զիւր անապատը եկաւ բանակեցաւ։ Հոն երկրորդ անգամ անոր կենացը վեհաճնութեամբ խնայեց Դաւթ. վասն զի գիշեր ատեն իւր Աբեսա գինակրովը սիրտ ըրաւ բանակը գնաց, եւ տեսնելով որ բոլոր զօրքն ու Աբեններ զօրավարը խոր քունի մէջ են, մտան Սաւուղի վրանը. տեսաւ որ ինքն ալ խորունկ կքնանայ, եւ գեղարդը գլխին քով գետինը ցցուած կկենայ. « Ահա, Աստուած զինքը ձեռքդ մատնեց այսօր, ըսաւ Աբեսա. թող գեղարդովս զարնեմ գետինը քամեմ

« Թշնամիդ : — Այո՛, Թշնամիս է, բայց օծեալ Տեառն է նա, պատասխանեց վսեմախոհն Դաւիթ, չեմ ուզեր անոր « ձեռք դպցընել. եթէ Աստուած կամի՝ օր կուգայ որ վըրէժս կառնու իրմէ : Միայն քովի գեղարդն ու ջրի կոյժը « առ ու երթամք » : Գնացին իրենց բլուրն ելան, ու առաւօտ որ եղաւ՝ սկսաւ Դաւիթ բարձրէն « Աբեններ, Աբեններ » կանչել : Արթընցաւ զօրավարն ու դուրս ելաւ : Այն ատեն Դաւիթ « Ո՞չ ապաքէն այր քաջ ես դու, ըսաւ իրեն, եւ « քեզի պէս մի կայ Խորայեւի մէջ. եւ ինչմէ համար տեառնդ « քում » եւ Թագաւորիդ լաւ պահպանութիւն չես ընել : « Որդի մահու էք դուք ամէնքնիդ, որ այդպիսի կերպով « ձեր օծեալ Թագաւորը կպահպանէք : Ահա զինուորներէս « մէկը մինչեւ անոր քովը գնաց, եւ կրնար զինքը սպաննել. վասն զի գլխին քովը տնկուած գեղարդն ու ջրին « կոյժը ահա քովս են » : Այս խօսքերուն վրայ նորէն ճանչցաւ Սաւուղ Դաւթի ձայնը, դուրս ելաւ ու տեսաւ զինքը բլրին վրայ. խոնարհեցաւ վերստին, յանցանքը խոստովանեցաւ, Թշնամոյն հանդերձեալ մեծութիւնը գուշակեց, եւ լքեալ վհատեալ տունը դարձաւ եկաւ :

Վոզտացիք Խորայեւացոց վրայ կյարձակին, եւ Սաւուղ Սամուէլ մարգարէին խորհուրդ կհարցունէ : — Դարձեալ չըկրցաւ Դաւիթ Սաւուղի զղջմանը վրայ վճռահիլ, ու ելաւ նորէն Փղշտացոց երկիրը՝ Անքուս Թագաւորին քովը գրնաց, որ Սիկեւակ քաղաքն իրեն տուաւ. հոն չորս տարիի չափ բնակեցաւ՝ եւ բոլոր օրը իրեններովը կերթար Հրէից Թշնամի եղող ժողովրդոց վրայ կյարձակէր, զանոնք կոսպատակէր ու կդառնար : Սիկեւակին մէջ առաւ նաեւ Սաւուղի մահուան լուրը :

Փղշտացիք նորէն յարձակեր էին Հրէաստանի վրայ, եւ Պաղեստինու հարաւային կողմի ցեղերը Նոմբայի քահանայից կատորածին վրայ տժգոհ՝ Սաւուղէն պաղեր էին, ու ամենեւին Թշնամեաց դէմ չէին դրած, որով մինչեւ Յեղրայեւի դաշար մտեր ու Ափեկ քաղաքին քով հասեր էին : Եկաւ Սաւուղ Գեղբուս բանակեցաւ. բայց երբ Թըշնամեաց բազմութիւնը տեսաւ, սարսափեցաւ, ուզեց Աստուծոյ դիմել : Պատգամ հարցուց, բայց Աստուած իրմէ

հեռացեր էր, ուստի ոչ տեսիլքով, ոչ քահանայից եւ ոչ մարգարէից բերնովն անոր պատասխան տուաւ: Յայնժամ Աստուծմէ յոյսը կտրած՝ կախարդութեանց վրայ դարձուց աչքը, եւ անոնցմով կյուսար գէթ պատերազմին վախճանն իմանալ: Ատենով Սամուէլ մարգարէին խորհրդովը բոլոր կախարդներն ու վհուկները ջնջեր հալածեր էր, ըստ հրամանի Մովսիսի. անոր համար շատ փնտռելէն ետքը՝ Մանասէի ցեղին մէջ Ա. յենդուլ քաղաքը վհուկ կին մը գտան:

Հագուստները փոխեց Սաւուղ, երկու ծառայով գիշերանց ելաւ հոն գնաց. եւ երբոր վհուկը յանձն չէր առնուր, թագաւորը արգիլած է՝ ըսելով, «Կերդնում քեզ, ըսաւ Սաւուղ, որ թագաւորին կողմանէ ամենեւին գլխուդ չարիք չգար. միայն դուն ինձ Սամուէլ մարգարէն երեւցուր»: Եւ հազիւ թէ Սաւուղ խօսքը լմնցուցեր էր, կինը Սամուէլը տեսաւ, մեծաձայն աղաղակեց ու «Ինչո՞ւ զիս խաբեցիր, ըսաւ, դուն Սաւուղն ես եղեր, — Մի՛ վախնար, պատասխանեց թագաւորը. ըսէ զո՞վ տեսար. — Ծեր մարդ մը՝ որ երկրէս կենէր, ու վրան վերարկու մը առեր էր», պատասխանեց վհուկը. հասկըցաւ Սաւուղ թէ Սամուէլն է, մէկէն երեսի վրայ գետինն ընկաւ երկրպագութիւն ըրաւ. «Ինչո՞ւ զիս անհանգիստ ըրիր՝ կանչեցիր, ըսաւ Սամուէլ. — Մեծ նեղութեան մէջ եմ, պատասխանեց Սաւուղ. Փղշտացիք պատերազմով վրաս ելեր են, եւ Աստուած հեռացեր է յինէ. զքեզ կանչեցի որ ինձ խորհուրդ տաս: — Ի՞նչ եկեր ինձ խորհուրդ կհարցընես. «մի՛թէ չեմ գիտեր որ անհնազանդութեանդ համար Աստուած ձեռքէդ թագաւորութիւնդ առաւ ու ընկերիդ տուաւ... վաղը դուն եւ որդիքդ պիտի իյնաք մեռնիք, եւ Աստուած Իսրայելի բանակը Փղշտացուց ձեռքը պիտի մատնէ»: Այս ըսաւ, եւ աներեւոյթ եղաւ Սամուէլ:

Սաւուղ զարհուրած մեռելի պէս գետին ընկաւ. եկաւ ոտք հանեց զինքը վհուկ կինը, ստիպեց քիչ մը կերակուր կերուց, որ ամբողջ գիշեր մը ու ցորեկ բերանը բան չէր դրած. եւ երբ անով քիչ մը վրան հոգի եկաւ զօրացաւ, գիշերը ելաւ բանակը դարձաւ, լքեալ եւ յուսահատեալ:

Մահ Սաւուղայ եւ որդւոց նորա: — Երկրորդ օրը Գեղ-

բոն լերան վրայ սոսկալի կերպով պատերազմը սկսաւ, Իս-
րայելացւոց մէջէն վիրաւորեւոց ու մեռելոց թիւ չկար.
ետեւէ ետեւ Փղշտացւոց սրերուն բերանը գնացին նաեւ
Սաւուղայ երեք որդիքը Յովնաթան, Ամինադաբ եւ Մել-
քիսաւէ: Պատերազմը Սաւուղին վրայ ծանրացաւ: Փղշ-
տացւոց կորովի աղեղնաւորները զինքն եւս վիրաւորեցին.
եւ երբ տեսաւ որ կենդանւոյն անոնց ձեռքը պիտի իյնայ,
իւր կապարճակրին «Սուրգ քաշէ՝ զիս մեռցուր, կանչեց,
որպէս զի մի գուցէ անթլիատք գան զիս խոցոտեն ու նա-
խատեն»: Եւ երբ տեսաւ որ նա կվախնայ հրամանը կա-
տարելու՝ իւր սրոյն վրայ ընկաւ մեռաւ, եօթանասուն-
ուերկու տարեկան. կապարճակրն եւս յուսահատութենէն
իւր թագաւորին օրինակին հետեւեցաւ, ու սրոյն վրայ
ընկաւ մեռաւ: Հասան աղեղնաւորք, եւ տեսնելով որ գի-

անկենդան մնացեր է Իսրայելացւոց թագաւորը, գլուխը
կտրեցին ու տարին որդւոցը մարմնոյն հետ Բեթսան քա-
ղաքին պարսպէն յաղթանակաւ կախեցին:

Դաւիթ Սաւուղայ եւ Յովնաթանայ մահը կլսէ ու կողբայ:
Ամաղեկացւոյն մէկը պատերազմէն անմիջապէս ետքը վա-
զեց դնաց որ Դաւիթի աւետիս տայ. երրորդ օրը հա-
սաւ Սիկեւակ, առջեւը ելաւ, եւ Իսրայելացւոց կոտորա-
ծը պատմելէն յետոյ «ԶՍաւուղ իսկ Դեղբուա լերան վրայ
«եւ ձեռքովս սպաննեցի, ըսաւ. վասն զի երբոր քովէն

« Կանցնէի, տեսայ որ նիզակին կռթներ կեցեր է. կան-
« չեց զիս ու աղաչեց, որպէս զի քանի որ թշնամիք վրան
« չեն հասած՝ զինքը մեռցընեմ: Խնդիրքը կատարեցի, եւ
« ահա թագն ու ապարանջանքը քեզ կբերեմ»: Սրտին
սաստիկ ցաւէն վրայի լաթերը պատըռտեց Դաւիթ, « Ա-
րիւն քո իգլուխ քո » ըսաւ, ու հրամայեց որ ամաղեկացին
մեռցունեն. որովհետեւ յանդգներ էր Աստուծոյ օժեալը
սպաննել: Մինչեւ իրիկուն անմխիթար լացաւ, Սաւուղայ
ու Յովնաթանու վրայ սրտառու չ ողբ մը ըրաւ, ու պատուի-
րեց որ Յուդայի երկիրն ամէն տեղ տղոց սովբեցունեն:

Եւ ահա այս է այն գերազանց բանաստեղծութեան՝ նա-
խնեաց գեղեցիկ թարգմանութիւնը.

• Արձանացիք Իսրայէլ իվերայ բլրոցն իբարձունս քո վիրաւորաց. զիւրդ-
անկան զօրաւորքն:

• Մի՛ պատմէք իԳէթ, եւ մի՛ տայք զայդ աւետիս յես Ասկաղոնի. զի մի
եբրէք ուրախ լիցին դստերք այլազգեացն, եւ մի ցնծացն դստերք անթըւ-
փատիցն:

• Լերինք Գեղրուայ, մի իջցէ իձեզ ցօղ. եւ մի եկեսցէ իվերայ ձեր անձրեւ
անդատանք պտղոց. զի անդ՝ ապականեցաւ ասպար զօրաւորաց. վախանն
Սաւուղայ ո՛չ օձաւ իւղով:

• Յարնէ՛՛ վիրաւորաց, եւ իճարպոյ զօրաւորաց. աղեղն Յովնամանու ո՛չ
դարձաւ ունայն յետս. եւ սուրն Սաւուղայ ո՛չ ամփոփեցաւ դատարկացեալ:

• Սաւուղ եւ Յովնաման սիրելիք, եւ գեղեցիկք եւ վայելուչք. չմեկնեալք
իկենդանութեան իւրեանց, եւ ո՛չ մեկնեցան իմահոսան իւրեանց. Թեթեւագոյնք
քան զարծուիս, զօրացան առանել քան զառիծունս:

• Դստերք Իսրայելի, լսցէ՛ք իվերայ Սաւուղայ. լսցէ՛ք իվերայ նորա որ ըզ-
գեցուցանէր զձեզ կարմիրս՝ հանդերձ զարդուց ձերոց. որ արկանէր զարդս ոս-
կոյ իվերայ հանդերձից ձերոց:

• Զիւրդ-անկան զօրաւորքն իմէջ պատերազմի. Յովնաման իվերայ քար-
ձանց քոց վիրաւոր:

• Յա՛ւ է ինձ իվերայ քո, եղբայր իմ Յովնաման, գեղեցկացար ինձ յոյժ. զար-
մանալի եղեւ սէր քո ինձ քան զսէր կանանց:

• Զիւրդ-անկան զօրաւորքն, եւ կորեան անօթքն պատերազմականք: »

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ԹԱԳԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ ԴԱԻԹԻ

Դաւիթ եւ Յերուսմէ . Բաղաքական պատերազմ : — Արեններ Դաւիթ հետ
դաշն կընէ : — Մահ Արենների : — Մահ Յերուսմէի : — Մեմփիբոսմէ . Դա-
ւիթ միապետ : — Սիոն եւ Երուսաղէմ : — Պարտութիւն Փղշտացոց . ծարա-
ր Դաւիթ : — Տապանակն Երուսաղէմ կփոխադրուի : — Մեղքող եւ Դաւիթ :
— Դաւիթ եւ Նաման մարգարէ : — Յաղթութիւնք եւ աշխարհակալութիւնք
Դաւիթ : — Բերսաբէ եւ Ուրիա քետացի : — Նաման մարգարէ եւ յանդիմա-
նութիւն նորա . զլջումն Դաւիթ : — Համակամութիւն Դաւիթ : — Ամոն եւ
Արիսողոմ : — Ապստամբութիւն Արիսողոմայ եւ փախուստ Դաւիթ : — Սիբա
Դաւիթ առջեւ կենէ : — Սեմէի : — Խորհուրդք Արիսողոմայ եւ Բուսի Ա-
րաքացոյ : — Պատերազմ եւ մահ Արիսողոմայ : — Դաւիթ Արիսողոմայ մահը
կլսէ ու կողբայ : — Դաւիթ Երուսաղէմ կդառնայ . Սիմէի , Մեմփիբոսմէ , Բեր-
զելի : — Սարբէ եւ հանած խռովութիւնը . Մահ Ամեսայ : — Պատերազմ Դաւ-
իթ ընդդէմ Փղշտացոց : — Դաւիթ իւր ժողովուրդն համբել կուտայ . Գա-
մարգարէ . ժանտամահ : — Աղոնիա եւ Սողոմոն : — Դաւիթ վերջին օրերը :
— Դաւիթ մահը : — Տեսութիւն ԻԴԱՎԻԹ :

(1040—1001)

Լ Դաւիթ եւ Յերուսմէ . Բաղաքական պատերազմ : — Երե-
ստէն տարեկան էր Դաւիթ երբոր Սաուղ մեռաւ , եւ
գեռ ընելիքը չգիտնալով՝ Աստուծոյ պատգամ հարցուց եւ
հրաման առաւ որ երթայ Բեբրոն բնակի , ուր Յուդայի
ցեղը զինքը իւր վրայ թագաւոր օծեց :

Արեններ՝ Սաուղի սպարապետն եւս անոր Յերուսմէ
որդին բանակը տարաւ , եւ Իսրայելի մնացած ցեղերուն
վրայ թագաւորեցուց . որով եւ այս երկու բարձակուիլ թա-
գաւորներն եօթը տարի միակերպ արիւնահեղ պատե-
րազմներ ըրին , յորս Արեններ՝ Յերուսմէին կողմանէ , եւ
Յուդա՝ Դաւիթի կողմանէ իրենց ճարտարութեամբն ու քա-
ջութեամբը մեծ անուն հանեցին : Այս պատերազմներէն
մէկուն մէջ յաղթուեցաւ Արեններ . ետեւէն ընկաւ Շարու-

հայ որդին Ասայի, որ Յովաբին ու Աբեսայ եղբայրն էր, եւ « Դաշտի այծեմանց պէս թէթեւ էր ոտիւք » . դարձաւ տեսաւ Աբեններ՝ որ Ասայէլ ետեւէն կվազէ, « Դարձիր, եղբորդ Յովաբին քով գնա, ըսաւ, ապա թէ ոչ՝ ըզքեզ գետին կքամեմ, եւ այն ժամանակ ինչպէս Յովաբին երեսը պիտի նայիմ » . եւ երբոր նա մտիկ չըրաւ, զարկաւ նիզակը սնակուշտին ու զիստէն դուրս հանեց, որ մէկէն ընկաւ մեռաւ :

Աբեններ Դաւթի հետ դաշն կղնէ : — Աբեններ Սաւուղին հարձը իրեն կին առեր էր . Յեբուսթէ առանց մտածելու թէ անոր ձեռքովն ելեր էր թագաւորական դահլը, անոր ձեռքովն է որ եօթը տարուան միջոց զայն կպահէ, ուստի եւ պէտք է իրեն երախտագէտ լինի, յանգիմանեց քաջը՝ իբրեւ թէ թագաւորութեան աչք տնկած լինի :

Շատ ծանր եկաւ Աբեններայ՝ թագաւորին այս ապերախտութիւնը . երեսը զարկաւ, եւ սպառնացաւ որ զԴաւիթ պիտի թագաւորեցընէ : Ելաւ ու Իսրայելի եւ Բենիամինի ծերերը հաւանեցուց որ Աստուծոյ ընտրածն ընդունին իրենց թագաւոր, ու մարդ զրկեց Դաւթի որ գաշինք գնեն մէջերին : Հաւանեցաւ Դաւիթ, բայց իբրեւ պայման ուղեց իւր Մեղքող կինը ետ դարձուի : Առաւ զնա Աբեններ յերկրորդ էրկանէն, ու բերաւ Դաւթի տուաւ : Նոյն օրը մեծ ինջոյք ըրաւ Դաւիթ, ու խոստացաւ Աբեններայ որ պահէ զնա իզօրաւարութեան Իսրայելի : Այս որ լսեց Աբեններ, ելաւ Քեբբոնէն ու գնաց որ իւր տուած խօսքը կատարէ :

Մահ Աբեններայ : — Այս բաները լինելու ատեն Յովաբ պատերազմի էր գնացեր : Երբ Քեբբոն դարձաւ ու եղածը լսեց, վախցաւ որ Աբեններ իրմէն մեծ պիտի լինի . ուստի մէկէն Դաւթի գնաց ու կուզէր անոր աչքէն հանել, իբրեւ թէ խարդախութեամբ լրտեսելու եկած լինի Աբեններ : Բայց տեսնելով որ Դաւիթ ականջ չկախեր, նախանձու եւ եղբորը արեան վրէժովը վառուած՝ Աբեններայ ետեւէն մարդ զրկեց՝ ու ետ դարձուց զնա իՔեբբոն : Հոն իբր թէ հարկաւոր ծածուկ բան մը ունի ըսելու՝ առանձին տեղ մը քաշեց, ու յանկարծ սուրը սնակուշտը խոթելն ու սպաննելը մէկ ըրաւ :

Այս մահուան գոյժն որ առաւ Դաւիթ, շատ ցաւեցաւ ու կանչեց. « Անպարտ եմ ես յարենէ Աբեններայ. Յովաբայ գլուխը թափի անոր մահուան վրէժը » : Եւ ժողովըրդեան դարձաւ « Չէք գիտեր, ըսաւ, որ այսօր Իսրայելի մեծ զօրավարն ընկաւ : Յովաբայ չարութեան հատուցումը թող Աստուած հատուցանէ : Պատուեցէք հանդերձնիդ ու քուրձ հագէք » : Ինքն իսկ Դաւիթ դադաղին ետեւէն կերթար, եւ երբոր զԱբեններ Քեբրոնի մէջ թաղեցին, գերեզմանին վրայ ձայնը վերուց լացաւ : Լացաւ նաեւ բոլոր ժողովուրդը. եւ արքայ Դաւիթ երգում ըրաւ որ մինչեւ արեւը չմտնէ՝ բերանը բան չդնէ : Ասով հասկըցաւ ժողովուրդը, որ Դաւիթ կամակից չէր սպանմանն Աբեններայ :

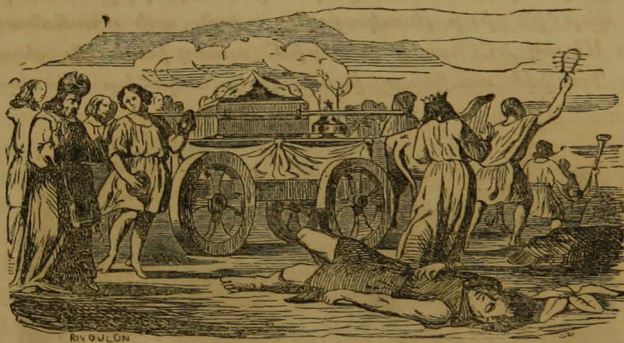
Մահ Յեբուսթեայ. Մեմփիբոսթէ. Դաւիթ միապետ : — Յեբուսթէ՝ իւր սպարապետին անկարծելի սպանութեամբը բոլորովին լքաւ վհատեցաւ. օր մըն ալ զօրաց գլխաւորներէն երկու հոգի գնացին զինքը քնի մէջ մեռուցին, ու գլուխն առին Դաւթի բերին, յուսով իշխանութեան կամ վարձուց մեծաց. բայց շատ խաբուեցան : Բարեպաշտ ու արգարասէր արքայն ոչ միայն վարձք չտուաւ, հապա նաեւ տիրասպաններուն ձեռքն ու ոտքը կտրել ու սպաննել տուաւ, ինչպէս որ Սաւուղայ մահուան աւետիս բերողին ալ նոյն վարձքը տուեր էր իՍիկելակ : Յովնաթանու Մեմփիբոսթէ որդին միայն մնացեր էր Սաւուղայ ցեղէն՝ ոտքը կաղ. վասն զի հինգ տարեկան եղած ժամանակը՝ դաստիարակը իւր հօրը Յովնաթանու մահուան գոյժն առնելով՝ զինքը խուճապաւ փախցընելու ատեն, գետին ձգեր ու ոտքը կտրեր էր : Դաւիթ լսելով որ Մեմփիբոսթէ կենդանի է, մարդ զբկեց՝ քովը բերել տուաւ, եւ իյիշատակ հօրը (Յովնաթանու) անմոռանալի սիրոյն՝ Սաւուղայ բոլոր արտերն իրեն դարձուց, եւ զինքը իւր որդւոցը հետ թագաւորական սեղանը կնստեցընէր : — Դաւիթ այս վեհանձնական գործերով Իսրայելացւոց սիրտը շահեցաւ. ուստի եւ բոլոր ցեղերուն ծերերն եկան ժողովեցան իՔեբրոն, « Ահաւասիկ ոսկերք քո եւ մարմինք քո եմք, ըսին. Աստուած ըսաւ որ դուն իւր ժողովուրդը պիտի հովուես ու անոր առաջնորդ պիտի լինիս » : Այս ըսելով հետը գաշն գրին, եւ զինքը Իսրայելի վրայ միահեծան թագաւոր օծեցին :

ԼԿԻՈՆ ԵՆ ԵՐՈՒՍԱՊԷԼԻՄ: — Մէկէն ուզեց Դաւիթ իւր այս ընտրութեանն ունեցած արժանաւորութիւնը յաղթութեամբք ցուցնել: Երուսաղեմի վրայ յարձակեցաւ, որուն վերին մասը դեռ Յեբուսացոց ձեռքն էր: Քաղաքին վրայ տիրող Սիւն ըստած բլրին վրայի ածրոցին մէջ ամրացեր՝ աներկիւղ կեցեր էին Յեբուսացիք, եւ Խորայելի թագաւորը կնախատէին: Խոստացաւ Դաւիթ բովանդակ զօրացը՝ ապարապէս անուանել զայն, որ ամենէն առաջ ամրոցին վրայ վազէ ելնէ: Արեւմտեայ մահուամբը Դաւիթի աչքէն ելեր էր Յովաբ. նորէն աչքը մտնելու համար ասկէց յարմար առիթ չէր կարող գտնել. մահը աչքն առած՝ վազեց ելաւ, Սիւն առնուեցաւ, եւ արքայ Դաւիթ խոստումը կատարեց: Փափաքելով միանգամայն թագաւորութեանը մայրաքաղաքն ընել զԵրուսաղէմ, Սիւնի վրայ իրնակութիւն իւր փառաւոր պալատ մը շինել տուաւ, որուն գործաւորներն ու նիւթը Տիւրոսի Քերամ թագաւորն իրեն զրկեց, եւ Սիւն կոչուեցաւ քաղաք Դաւիթի:

ԼՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆ Փղշտացոց. ծարաւ Դաւթի: — Աւուրջայ մահուամբն Խորայելացոց մէջ ծագած շփոթութիւններն առիթ առնելով՝ Փղշտացիք՝ նորէն պատերազմի ելեր ու մինչեւ Հսիայից կամ Տիւսանաց ըստած հովիտը յառաջեր էին: Դիմեց վրանին Դաւիթ, երկու անգամ յաղթեց, եւ իրենց քաղաքներէն շատերն առաւ այրեց: Այս պատերազմին մէջ երբոր Ոգոցմայ այրին մօտ թշնամեաց բանակէն պաշարուած կեցեր էր, սաստիկ ծարաւեցաւ ու ըսաւ. «Ո՛հ, ո՛ր էր թէ մէկը Բեթղեհէմի դրան քովի ջրհորէն ինձ ջուր խմցնէր»: Մէկէն երեք քաջ զօրավարք վազեցին թշնամոյն բանակը պատուելին անցան, ու Բեթղեհէմի դրան քովի ջրհորէն ջուրն առին բերին թագաւորին տունն, որ զարմացաւ անոնց անձնանուէր քաջութեանն ու տիրապիւրութեանը վրայ. «Քաւ լիցի ինձ, ըսաւ, որ այսպիսի քաջերուն արիւնը խմեմ». Այս ըսելով՝ այն ջուրը Աստուծոյ նուիրեց:

ԼՏԱԳԱՆԱԿԸ Երուսաղէմ կփոխադրուի: — Տապանակն Աստուծոյ դեռ Կարիաթարիմ՝ Ամինադաբ քահանային տունն

էր : Հասկըցաւ Դաւիթ թէ ո՞րչափ իրեն պատիւ եւ օգուտ է այս ազգային միութեան նշանը քովն ունենալ, եւ ուզեց Երուսաղէմ բերել զայն . ուստի եւ բազմաթիւ քահանաներով, ղեւտացիներով ու ժողովուրդներով ելաւ հոն գնաց մեծ հանդիսով : Նոր սայլի մը վրայ տապանակը դրին, Ամինագաբայ որդին Ողա՝ եղբարցը հետ քովէն կերթային, եւ Դաւիթ արքայ ժողովրդեանը հետ առջեւէն տաւղօք՝ երգովք, քնարօք, սրնգօք, թմբկօք, փողովք եւ ծնծղայիւք պարելով կերթար : Ճամբան յանկարծ զուարակին մէկը սայլը ծռեց եւ տապանակը իյնալու պէս եղաւ, Ողա բռնեց զայն որ չիյնայ . բարկացաւ Աստուած Ողային յանդգնութեանն ու թերահաւատութեանը վրայ, եւ մէկէն ընկաւ տապանակին առջեւը մեռաւ : Սարսափեցաւ Դաւիթ, արժանա-

Լոր տեղ մը չպատրաստած տապանակը երուսաղէմ տանելու վախցաւ, Գէթ քաղաքը տարաւ Աբեղղարին տունը դրաւ . բայց երբ լսեց թէ Աստուած տապանակին համար օրհներ է զԱբեղղար, եւ բոլոր տունը յաջողութեամբ լեցուեր է, սիրտ առաւ նորէն, եւ երեք ամէն մեծ հանգիսով եկաւ հանեց անկէ տապանակը : Ժողովրդեան ուրախութեանը չափ չկար . ինքն թագաւորն ալ առանց թագաւորական փառաւորութեան ու ծիրանեաց՝ ղեւտացիի մը պէս բեհեղեայ պարզ պատմութեան մը հագած, տապանակին առջեւը պար գալով տաւիղ կղարնէր ու կերգէր :

- Տեառն է երկիր լրիս իւրով, աշխարհ եւ ամենայն բնակիչք նորա : Նա ինքն իվերայ ծովու, հիմունս արկ նմա, իվերայ գետոց պատրաստեաց զնա :
- Ո՞վ ելցէ իւեառն Տեառն, կամ ո՞վ կացցէ խեղեղոջ սրբութեան նորա :
- Որ սուրբ է ձեռօք եւ ամբիժ սրտիս, որ ոչ էառ զնանրութիւն յանձն իւր :
- Այս ազգ է որ խնդրէ զՏէր, խնդրէ տեսանել զերեսս Աստուծոյ Յակոբայ :
- Համբարձէք իշխանք զդրունս ձեր իվեր, համբարձցին դրունք յաւիտենից եւ մոցէ Թագաւոր փառաց :
- Ո՞վ է սա Թագաւոր փառաց, Տէր հզօր զօրութեամբ իւրով, Տէր հզօր ի պատերազմի :
- Համբարձէք իշխանք զդրունս ձեր իվեր, համբարձցին դրունք յաւիտենից եւ մոցէ Թագաւոր փառաց :
- Ո՞վ է սա Թագաւոր փառաց, Տէր զօրութեանց . սա ինքն է Թագաւոր փառաց :

Եւ այսպէս մեծահանգէս փառօք ու ձայնիւ փողոյ անգաղար առջեւը զօհեր զօհելով բերին, եւ Սիոնի ամրոցին մէջ պատրաստուած խորանին մէջ դրին տապանակը իբրեւ վերջին իւր բնակարանը, այնչափ ժամանակ Դադգաղա, Սելով եւ Կարիաթարիմ պանդխտէքն յետոյ, եւ արքայ Դաւիթ առջեւը խաղաղական զօհեր մատոյց :

Մեղքող եւ Դաւիթ : — Դաւիթի տապանակին առջեւ կաքաւելն ու նուագարան զարնելը տեսեր էր Մեղքող պատուհանէն, ու մտքովը արհամարհեր էր զինքը . եւ երբոր հանդիսէն տուն դարձաւ Դաւիթ, առջեւն ելաւ Մեղքող, բարեւեց զինքն ու հեգնելով « Բանի փառաւորեալ էր այսօր,

ըսաւ, արքայն Իսրայելի, որ կաքաւչի մը պէս աղախ-
նանցն ու ծառայիցը առջեւ կկաքաւէր: Դաւիթ այն կա-
նացի ունայնամիտ խորհուրդն ու ծաղրածութիւնը բանի
տեղ չդրաւ, արհամարհեց եւ առանց ամենեւին ըրածին
վրայ կարմրելու, պատասխանեց առ Մեղքող. « Օրհնեալ է
Տէր, որ դիս հօրդ տեղը ընտրեց ու ժողովրդեանը առաջ-
նորդ դրաւ: Թող Աստուծոյ առջեւը խաղամ կաքաւեմ
միշտ, ու քու աչքիդ անպիտան երեւիմ »: Եւ Աստուած
պատժեց զՄեղքող եւ ամենեւին զաւակ չբերաւ: —

Դաւիթ եւ Նաթան մարգարէ: — Սիրոնին մէջ տապանա-
կին համար պատրաստուած խորանն իսկ առժամանակեայ
բան մի էր. ուստի եւ Դաւիթ Աստուծոյ աւելի փառաւոր
բնակարան ունենալուն վրայ սիրտը կտաքնապէր. եւ օր
մը « Նայէ, կըսէր Նաթան մարգարէին, ես եղեւնափայ-
տեայ տան մէջ կընակիմ, եւ տապանակն Աստուծոյ՝ վրանի
մէջ կկենայ »: Ուստի կփափաքէր հոյակապ տաճար մը
կանգնել. բայց Նաթան մարգարէն Աստուծոյ կողմանէ ի-
մացուց իրեն, որ թագաւորական իշխանութեան դաւա-
զանը ոչ երբեք իւր տնէն պիտի ելնէ ուրիշի անցնի, ո-
րով այն մեծ աւետիսը կուտար իրեն, որ իւր ցեղէն պիտի
դայ Փրկիչն աշխարհի՝ Յիսուս Քրիստոս: Չայս եւս իմա-
ցուց Նաթան, որ տաճարին շինութեան մեծ գործն՝ իւր
որդւոյն (Սողոմոնի) պահուած է, որովհետեւ ինքը պատե-
րազմող լինելով արիւն թափած էր, իսկ Աստուծոյ տաճա-
րը շինողն անարատ ու անբիծ յարենէ հարկ էր լինել:

Յաղթութիւնք եւ աշխարհալուծութիւնք Դաւիթի: — Այս-
պէս Դաւիթ Իսրայելի թագաւորութեան միահեծան տէր
որ եղաւ, առաջին գործն այն ուղեց ընել՝ որ Իսրայելա-
ցիքը ազատէ Փղշտացւոց ծառայութենէն, որոց շատ ժա-
մանակէ իվեր հարկ կդնտային: Չարկաւ ցրուեց զանոնք,
եւ բոլորովին յաղթելով՝ իւր ժողովուրդն այն ամօթա-
պարտ հարկատու գերութենէն ազատեց:

Այնուհետեւ յաղթական զէնքը Մովաբացւոց վրայ դար-
ձուց, անոնց կէսը ջարդեց եւ մնացածն հարկատու ըրաւ:
Յորդանանու հարաւակողմը՝ Փղշտացւոց ու Մովաբացւոց
մէջտեղը կընակէին ուրիշ երկու ժողովուրդք, Ամազեկա-

ցիք եւ եղովմայեցիք. զնոսա եւս հնազանդեցուց Դաւիթ : Իիջ ժամանակէն նոյն հարուածը պիտի ընդունէր նաեւ որդին Ամոնայ, որ Մովաբացուց հիւսիսակողմը կիթազաւորէր :

Բայց Դաւիթի ամենէն ահաւոր թշնամին էր Սուբայ թագաւորը՝ Ադրազար : Եփրատայ մօտ անոր զօրքը զարկաւ խորտակեց Դաւիթ, հազար եօթնհարիւր ձի գերեց, եւ քսանհազար մարդ : Այս յաղթութենէ իմիւս յաղթութիւն վազելով՝ Դամասկոսէն Ադրազարին օգնութեան եկած զօրքը զարկաւ հալածեց, քսանուերկու հազար մարդ սպաննեց, եւ Սաորուոց երկրին մեծ մասը նուաճելով՝ մէջը պահապան զօրք թողուց : Եմաթայ թագաւորն որ Սուբայ թագաւորին թշնամին էր, իմանալով անոր պարտութիւնը, մեծագին ընծաներով յաղթականին ուրախակցութեան յուղարկեց իւր որդին : Թէ այս ընծաներն եւ թէ թշնամեաց աւարին ամենէն հարուստ մասը՝ բարեպաշտն Դաւիթ առաւ Աստուծոյ նուիրեց :

Տէրութեանը հիւսիսային կողմը այս սոսկալի հարուածները տալէն ետեւ, զնաց Դաւիթ հարաւային կողմի ժողովրդոց վրայ ծանրացունելու Իսրայելի լուծը : Ազաեաց ձորոցն մէջ եղովմայեցւոցմէ տասնեւութհազար հոգի զարկաւ, եւ բոլոր երկրին մէջ պահապաններ դրաւ, որպէս զի Կարմիր ծովուն ճամբան իրեն ապահովէ :

Իսրայելի արեւելակողմը անուանի մեծազօր ժողովուրդ մը կար, եւ էին՝ Ամոնացիք. սակայն կյիշէր Դաւիթ անոնց նաաս թագաւորին իրեն ըրած ծառայութիւններն, ու զէնքն անոնց վրայէն կհեռացընէր. եւ երբոր նաաս մեռաւ եւ Անոն որդին տեղն անցաւ, Դաւիթ անոր ցաւակցութեան դեսպաններ յուղարկեց : Բայց Անոն իւր իշխանաց գրգռութեամբը կարծելով թէ երկիրը լրտեսելու համար եկեր են անոնք, մնրութիւն դերձել տուաւ, հագուստնին մինչեւ կէս մէջքերնին կտրեց, եւ խայտառակաբար զիրենք վռնտեց : Սակայն գիտնալով նաեւ որ Դաւիթ այս ծանր նախատանաց վրէժ պիտի տահանջէր, բազմադունդ բանակ մը հանեց. երեսունհազար զօրք եւս իրեն օգնական զրկեցին Սաորիք եւ ուրիշ դաշնակիցք : Դաւիթ զօրավարներն Յովաբ եւ եղբայրը Աբեսաւ՝ կրկին

յաղթութեամբք զարկին քակեցին անոնց դաշնակցութիւնը . վախցան Ասորիք՝ որ Իսրայելացիք վրէժխնդրութեան հոգևով վառուած իրենց երկիրը չվազեն , եւ զօրաւոր նիւզակակցութիւն մը կազմեցին՝ յորում մտան Յորդանանէն մինչեւ Եփրատ բնակած ժողովուրդք : Օգնական գնդեր եկան նաեւ ուրիշ տեղերէ , եւ բոլոր այս նիւզակակից զօրաց գլուխն էր նա ինքն Ագրաղար :

Այս ահաւոր պատրաստութեան՝ արհամարհանօք կաւտասխանէր թագապսակ սաղմոսերգուն , որոյ յոյսը Աստուած էր :

« Ընդէ՛ր խռովեցան հեծանոսք , եւ ժողովուրդք խորհեցան խնոտիս :

« Յանդիման եղեն Թագաւորք երկրի եւ իշխանք ժողովեցան իմիասին , վասն Տեառն եւ վասն օծելոյ նորա :

« Խզեսցուք զկապանս նոցա , եւ ընկեսցուք իմէնջ զլուծ նոցա :

« Բնակեալն յերկնս ծիծաղեսցի զնոքօք , եւ Տէր արհամարհեսցէ զնոսս :

« Յախճամ խօսեսցի ընդ նոսա բարկութեամբ իւրով , եւ սրտմոռութեամբ իւրով խռովեսցուցէ զնոսս :

« Երանի՛ ամենեցուն ոյք յոսացեալ են իՏէր » :

Սակայն այս անգամ ուղեց Դաւիթ անձամբ պատերազմին հրամայել . Յորդանանէն անցաւ , եւ ելամայքով ջարդեց եօթնհարիւր կառք , քառասուն հազար ձիաւոր , իմահ վիրաւորեց թշնամեաց բանակին Սորաֆ զօրավարը , յաղթութեամբը տիրեց բոլոր այն լայնածաւալ երկրին :

Այնուհետեւ զէնքը դարձուց Ամոնացւոց վրայ , եւ առջեւէն բազմաթիւ գնդերով Յովաբը դրկեց , որ թշնամւոյն երկիրը գերելով գերբելով՝ հասաւ մինչեւ անոր Ռաբաթ մայրաքաղաքին ու պաշարեց : Ռաբաթ անձնատուր լինելու վրայ էր՝ երբոր այրընտիր գնդերով հասաւ հոն Դաւիթ , եւ այն խորխտապանծ քաղաքին խոնարհիլ առնուելը տեսաւ . բոլոր քաղաքացիք սոսկալի տանջանքներով ըսպաննուեցան , ոմանք կառքերու տակ կոխկըռտուելով , եւ այլը ողջ ողջ հնոցներու մէջ նետուելով : Ամոնացւոց միւս քաղաքներն եւս նոյնպիսի աղէտալի վիճակ ունեցան :

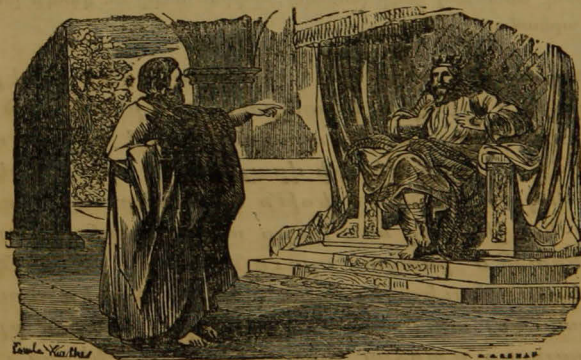
Բերսաբէ եւ Ուրիա քետացի : — Ռաբաթ քաղաքին պաշարման ժամանակը՝ մարդկային տկարութեան տխուր օրինակ մը տուաւ Դաւիթ , եւ ցոլցուց թէ քնչպէս աս-

տուածային շնորհաց թէ եւ առ վայրկեան մը հեռանալը՝ բաւական է մեծամեծ եղեռնագործութեանց մէջ ձգելու զմարդ, երբ որ արթուն չկենայ:

Օր մը երբ պալատին տանեացը վրայ ժուռ կուգար, տեսաւ որ կին մը մօտակայ տան աւաղանին մէջ կլուացուէր: Անոր կարգէ գուրս գեղեցիկութեան վրայ զմայլած՝ հարցուց Դաւիթ իմացաւ որ Բերսաբէ էր նա՝ կին Ուրիա քաջ սպային, որ Ռաբաթը պաշարող զօրաց մէջն էր: Մեղանչեց Դաւիթ, բայց իմանալով որ իւր յանցանքին հետեւանքը կարելի չէ երկար ժամանակ անյայտ մնայ, կը մտածէր ճարտարութեամբ եղածին գիմացն առնուլ. ուստի հրաման զրկեց Յովաբայ, որ իրեն յուղարկէ զՈւրիա: Երբ նա հասաւ՝ յորդորեց զինքը Դաւիթ, որ տունը երթայ հանգչի. յանձն չառաւ Ուրիա, «Աստուծոյ տապաւնակը, Իսրայէլ եւ Յուդա վրաններու տակ կընակին, եւ Յովաբ՝ իմ տէրս եւ ծառայք տեսաւ իմոյ գետնի վրայ կը պառկին, կըսէր, եւ ես երթամ տունս ուտեմ խմեմ ու կնկանս քով հանգչիմ. քաւ լիցի. կենացդ վրայ կերգնում, տէր արքայ, չեմ կրնար զայդ առնուլ»: Դաւիթ զինքը գինովցուց, յուսալով որ երգումը մոռնայ ու տունը երթայ: Բայց երբ եւ այն պարսպն ելաւ, յանցանքը պարտրկելու համար աւելի մեծ յանցանքի մը ձեռք զարկաւ: Հրովարտակ գրեց Յովաբին, յորում կհրամայէր զՈւրիան պատերազմին սաստկացած տեղը անօգնական թողուլ որ սպաննուի. եւ նամակը կնքած նոյն իսկ Ուրիային յանձնեց որ տանի: Հնազանդեցաւ Յովաբ թագաւորական հրամանին, որով զարնուեցաւ մեռաւ Ուրիա. այս լուրն առածին պէս հանգչեցաւ Դաւիթ, զԲերսաբէն իրեն կին առաւ, որ եւ յանցանացը պտուղը ծնաւ:

Նաթան մարգարէ. զոչումն Դաւիթ: — Աստուած տարի մը սպասեց՝ որ Դաւիթ ճանչնայ ըրած մեղքն ու զղջումի դայ. բայց նա աւելի ետեւէ եղբւր էր որ իւր հպատակներէն յանցանքը ծածկէ՝ քան թէ զայն իւր Տիրոջը խոստովանի: Օր մը Աստուծոյ կողմանէ եկաւ Նաթան մարգարէն՝ եւ այսպէս յանդիմանեց առակաւ յանցաւոր թագաւորը. «Քաղաքի մը մէջ երկու մարդ կային, ըսաւ, մէկը մե-

« ծատուն եւ միւսը աղքատ : Մեծատունը բազմաթիւ եզն
 « ու ոչխարներ ունէր, իսկ աղքատը որոջ մը միայն՝ զոր
 « իւր որդւոցը հետ կանուցանէր, իւր հացէն կկերցընէր,
 « գաւաթէն կխմցնէր եւ ծոցը կառնուր կքնացընէր : Օր մը
 « ճամբորդին մէկն եկաւ մեծատան քով իջաւ : Մեծատու-
 « նը կերակուր ուզեց տալ, բայց փոխանակ երթալու իւր
 « հօտէն եզ մը կամ ոչխար մը մորթելու, աղքատին որոջն
 « առաւ մորթեց ու հիւրին կերուց » : Այս անգթութեան
 վրայ չդիմացաւ Դաւիթ, սաստիկ բարկանալով « Մահուան
 « արժանի է այդ մարդը, գոչեց . պէտք է որ եօթնպա-
 « տիկ հատուցանէ : — Այդ մարդը դուն ես, կրկնեց մար-
 « դարէն . այսպէս կըսէ Աստուած . ես գքեզ թագաւոր օ-
 « ծեցի, Սաուղայ ձեռքէն քեզ ազատեցի, Իսրայէլն ու
 « Յուդան քեզ տուի, եւ թէ որ քիչ է՝ նոյնչափ եւս տամ :

« Ինչո՞ւ համար իմ խօսքս անարգեցիր : եւ արդ անէդ սուր
 « պակաս չլինի . քու անէդ քեզ չարիք պիտի հանեմ, աչ-
 « քիդ առջեւը կանայքդ պիտի առնում ու ընկերոջդ պի-
 « տի տամ . եւ զոր դուն ծածուկ ըրիր՝ ես բոլոր Իսրայէ-
 « լին առջեւը պիտի ընեմ : — Մեղայ Տեառն, ըսաւ Դա-
 «ւիթ : — Աստուած քեզ ներեց, եւ պիտի չմեռնիս, պա-
 « տասխանեց նախնի, բայց մեղքով ծնած որդիդ պիտի
 « մեռնի, ըսաւ ու դուրս ելաւ :

Իսկ Դաւիթ իւր ճշմարիտ զգջումը այս սրտառու չափքով յայտնեց, զոր եւ մեղ ժառանգութիւն թողուց.

« Ողորմեա ինձ Աստուած ըստ մեծի ողորմութեան քում, ըստ բազում գրութեան քում քանեան զանօրէնութիւնս իմ:

« Առաւել լուսն զիս յանօրէնութենէ իմէ, եւ իմեղաց իմոց սուրբ արա զիս:

« Զանօրէնութիւնս իմ ես ինձէն գիտեմ, եւ մեղք իմ առաջի իմ եմ յամենայն ժամ:

« Քեզ միայն մեղայ Տէր, եւ զգար առաջի քո արարի: . . .

« Յօղեան յիս մշտկաւ եւ սուրբ եղէց. լուսն, եւ քան զծիւն սպիտակ եղէց:

« Լսելի արա ինձ Տէր զցնծութիւն եւ զուրախութիւն, եւ ցնձասցեն ոսկերք իմ տառապեալք:

« Դարձո՞ գերեսս քո իմեղաց իմոց, եւ զամենայն անօրէնութիւնս իմ քաւեա յինէն:

« Զսիրտ սուրբ հաստատեա յիս, Աստուած, եւ զհոգի ուղիղ նորոգեա:

« Մի ընկենուր զիս, Տէ՛ր, յերեսաց քոց, եւ զհոգի քո սուրբ մի հաներ յինէն. . .

« Տէր, եմէ զըրթունս իմ բանաս, բերան իմ երգեսցէ զօրհնութիւնս քո. . .

« Պատարագ Աստուծոյ հոգի խոնարհ, զսիրտ սուրբ եւ զհոգի խոնարհ Աստուած ոչ արհամարհէ. . . »:

Համակամութիւն Դաւթի: — Սակայն մարգարէին գուշակած վճիռը պէտք է կատարուէր: Բերսաբէին ծնած սիրուն որդին ծանր հիւանդացաւ. Դաւիթ Աստուծոյ աղաչեց, պահք բռնեց, գետնի վրայ ընկած՝ ոչ կուտէր եւ ոչ կխմէր: Բայց եւ այնպէս եօթն օրէն մեռաւ: Ծառաները վախցան Դաւթի այս սեւ լուրը տալու. սակայն նա անոնց իրար անցումէն իմացաւ որդւոյն մահը: Գետնէն ելաւ, լուացուեցաւ օծուեցաւ, վրան գլուխը փոխեց, զուարթացեալ Աստուծոյ տունը մտաւ, երկրպագութիւն ըրաւ, եւ յետոյ պալատը դարձաւ նստաւ կերակուր կերաւ: Զարմացան քովիներն ու « Ըրածդ չենք հասկընար, ըսին. տղադ « երբ կենդանի էր՝ պահք կըռնէիր, կուլայիր ու անքուն « կմնայիր. եւ երբ մեռաւ՝ ելար, կերար իմեցիր: — Մինչ « դեռ կենդանի էր մանուկն, պառասխանեց Դաւիթ, պահք « կըռնէի, կուլայի ու կըսէի. Ո՞ գիտէ, կարելի է ողորմի « Աստուած, եւ տղայս ապրի. արդ՝ որովհետեւ մեռաւ, ին « չո՞ւ համար լամ ողբամ. միթէ կարող եմ նորէն զինքը « հոս դարձունել. ես իրեն պիտի երթամ, ինքն ինձ չը « դառնար »:

Ամոն եւ Աբիսողոմ: — Այս մահն յառաջընթաց,
պետ եղաւ այն ամենայն աղետից, որ հետզհետէ Դա
ու տանը վրայ պիտի գային: Անդրանիկ որդին Ամոնի ի
Թամար քոյրը տառապեցունելուն համար՝ Աբիսողոմ եղբո-
րը վրէժխնդրութեանը մատնեցաւ, որ զինքը միւս եղ-
բարցը հետ կոչունքի հրաւիրեց, հոն քրոջը նախատանաց
վրէժն հանելու համար զինքը ծառայից ձեռքով սպան-

նեց, եւ ինքը փախաւ Ասորոց Գեթսուր քաղաքը գնաց,
մօրը հօրն արքունեացը ապաւինեցաւ: Հոն երեք տարի
տարագիր կենալէն ետքը մարդ զրկեց Յովաբայ, աղաչեց
որ զինքը հօրն հետ հաշտեցընելու ճար ընէ: Յովաբ խե-
լացի կին մը գտաւ, բերանը խօսք դրաւ, ու Դաւթի առ-
ջեւ հանեց. «Այրի կին մի եմ, ըսաւ, էրիկս մեռաւ
« եւ աղախինդ երկու որդիք ունէր. դաշտի մէջ իրարու
« հետ կռուեցան, մէկը չկար որ զիրենք խաղաղէր, եւ մէ-
« կը զմիւսը զարկաւ սպաննեց: Եւ ահա բոլոր ազգը վը-
« ըաս ելեր կռուեն որ սպաննողը ձեռքերնին տամ որ մեռ-
« ցունեն, որով եւ աշխարհիս վրայ անուննիս պիտի չմնայ:
« — Գնա, տունդ դարձիր, ըսաւ Դաւթ, Աստուած վկայ որ
« որդւոյդ գլխէն մազ մը գետին պիտի չլինայ»: Այն ժա-
մանակ յիշեցուց իրեն կինը Աբիսողոմին նոյնպիսի պատ-
ճառաւ կրած աքսորանքն, ու ինդրեց որ յանցանքն իրեն

աման տայ որ դառնայ գայ: Հասկըցաւ Դաւիթ որ յ մատը կար այս բանիս մէջ, խոստովանել տուաւ կնկան, եւ հրաման ղրկեց Յովաբ զօրավարին որ Աբիսողոմը կանչէ Երուսաղէմ, այս պայմանաւ որ հօրն երեսը չտեսնէ: Դարձաւ Աբիսողոմ ու երկու տարի առանձին բռնակեցաւ, երբ տեսաւ՝ որ Յովաբ դժուարութիւն կընէ զինքը բոլորովին հօրը հետ հաշտեցընելու: հրամայեց իւր ծառայիցը որ երթան Յովաբայ դաշտերն անցըն: Եկաւ Յովաբ, ու գանգատեցաւ Աբիսողոմայ ըրած անիրաւութեանը վրայ. վերջապէս հաւանեցաւ, գնաց խօսեցաւ Դաւիթի հետ, ու հրաման ընդունեցաւ որ Աբիսողոմ յարքունիս մտնէ: Գիրկին առաւ համբուրեց արքայ զորդին ու լացաւ: Աւաղ, չէր գիտէր որ աւելի դառն արցունքներ պիտի թափել տար իրեն ապստամբ ու հայրատեաց որդին:

Ապստամբութիւն Աբիսողոմայ եւ փախուստ Դաւիթի: — Աբիսողոմ թէպէտ թողութիւն ու ներում ընդունեցաւ հօրմէն՝ բայց ինքը չներեց հօրը ցուցուցած առջի խնդրութեանը: Ատելութեամբ ու անսանձ փառասիրութեամբ լցուած՝ բոլոր ջանքն այն եղաւ որ ծածուկ հօրը դէմ հանէ ժողովուրդը, եւ այլեւայլ հնարքներով շատին սիրտը իրեն որսաց. եւ երբ ամէն բան շտկեց՝ պատրաստեց, հօրմէն հրաման ուղեց որ երթայ Քեբրոն զոհ մատուցանէ, զոր « Գեթսուր եղած ժամանակս ուխտ եմ ըրեր » կըսէր:

Աբիսողոմ Քեբրոն հասնելուն պէս՝ ինքզինքը թագաւոր հրատարակեց. այս լուրը Երուսաղէմ հասաւ, հոն մէկէն իւր կուսակիցքը սոսկալի ապստամբութիւն մը հանեցին, այնպէս որ հարկադրեցաւ Դաւիթ մայրաքաղաքը թողուլ փախչիլ, իւր վեցհարիւր թիկնապահներովն ու մէկ քանի հաւատարիմ ծառաներովը Կեդրոնի հեղեղատէն անցաւ, Հռաբովթ անապատին ճամբան բռնեց: Սաղովկ քահանայապետը՝ քահանայից ու ղեկաւորաց հետ տապանակը վերուցած ետեւէն կերթային: Դաւիթ վախնալով որ տապանակին բան մը չհանդիպի, ուղեց զայն Երուսաղէմ դարձունել, եւ ըսաւ Սաղովկայ. « Թէ որ հաճոյ եմ Աստուծոյ, « եւ կուգէ որ իւր սուրբ բնակարանը նորէն տեսնեմ » զիս « ետ կդարձունէ. բայց թէ որ ըսէ թէ Ա՛լ քեզ չեմ ու-

« զեր, իւր կամքն օրհնեալ լինի : Բահանայից հետ դարձիր, « գնա քաղաքը . ես անապատը պիտի երթամ քաջուիմ, մին- « չեւ որ քեզմէ լուր մը առնում » : Սաղովկ եւ Աբիաթար տապանակը դարձուցին յերուսաղէմ . եւ ինքը Դաւիթ սկսաւ լալով ու բոբիկ ոտքով Զիթենեաց լեռնէն վեր ել- նել . նոյնպէս կուլային ու կենէին նաեւ քովի Ժողովուր- դը, եւ ինչան սգոյ գլուխնին լալով ծածկած էին : Հոն լսեց Դաւիթ, որ Աբիտովիէլ իւր քաջ խորհրդականն եւս Աբիսողոմայ կողմն է անցեր, եւ աւելի շփոթեցաւ, Աստու- ծոյ աղաչեց որ Աբիտովիւայ խորհուրդը ցրուէ . ելաւ լե- րան գլուխը, Աստուծոյ երկրպագութիւն ըրաւ . եւ իւր բարեկամը Բուսի արաքացին պատմուճանը պատուած ու գլուխը հող ցանած, եկաւ զինքը հոն գտաւ : Դաւիթ չու- ղեց որ նա հետը գայ . այլ զինքն Աբիսողոմին քով զըր- կեց, որպէս զի Աբիտովիւայ խորհուրդը ցրուէ, եւ ա- մէն լածը Սաղովկայ ու Աբիաթարայ որդւոցը ձեռքով իրեն իմացունէ :

Սիբա Դաւիթի առջեւ կելնէ : — Հազիւ թէ անկէց քիչ մը հեռացեր էր Դաւիթ, եւ մէյմըն ալ տեսաւ որ Մեմիի- բոսթէին ծառան Սիբա՝ երկու իշու վրայ հաց, կերակուր եւ գինի բեռնաւորած կուգար . եւ երբ հարցուց թէ որո՞ւն համար են անոնք, « էշերը բերի, որպէս զի արքայ վրա- նին նստի, ըսաւ . կերակուրներն ու գինին եւս, որպէս զի իւր ծառայքն ուտեն, իմեն եւ զօրանան » : Մեմիիբոս- թէին համար հարցուց Դաւիթ, եւ իմացաւ Սիբայէն որ նա երուսաղէմ գնացեր է որ հօրը թագաւորութիւնը ձեռք ձգէ, բարկացաւ ու բոլոր անոր հարստութիւնը Սիբային շնորհեց, զոր եւ երկրպագութեամբ ընդունեցաւ նա :

Սեմէի : — Դաւիթ Բաւուրիմ քաղաքն որ հասաւ, Սա- ւուդայ ցեղէն Սեմէի անունով մէկն ելաւ, սկսաւ անիծա- նել զնա ու վրան քար նետելով կանչել . « եկսւր, եկսւր, « այր արեանց եւ անօրէն . Աստուած Սաւուդայ տան ա- « րիւնը գլուխդ դարձուց, որովհետեւ անոր թագն յա- « փըշտակեցիր . ահա ուրիշին ըրած չարիքդ քեզի հասաւ . « այդ յափշտակած թագաւորութիւնդ առաւ Աստուած, »

« ու որդւոյդ Աբիսողոմայ առաւ » : Յովաքայ եղբայրը Աբեստա՝ բարկութենէն չէր կրնար ինքզինքը բռնել . « Ինչո՞ւ սատկած շուն մը այսպէս զոտէր իմ արքայ պիտի աշխի՞նծանէ » , գոչեց . վազեմ գլուխն առնում գամ : — Մի՞ « այդպէս » , պատասխանեց Դաւիթ . թող անիծէ , վասն զի « Աստուած լսած է անոր որ զԴաւիթ անիծանէ . ահա ահա » սիկ բռն իմ որդիս ինծի դէմ ելեր՝ գլուխս կլնառէ . « ուր մնաց ազգականն Սաուղայ . թողուցէք որ անիծէ » . « գուցէ Աստուած տառապանքս տեսնէ » , եւ անոր այս օր « լուսն անիծիցը փոխարէն բարիս ինձ հատուցանէ » : Այս ըսելով ճամբան առաջ տարաւ , թէպէտ եւ անօրէնն Սեմէի անդադար լեռնէն վրան քար ու հող կնետէր , ու զինքը կանիծանէր : — Ի՞նչպէս զարմանալի է Դաւիթի օրինակը , ինչպէս զմեզ կարիացընէ թշնամանք լսած ժամանակնիս :

Վերջապէս ոգեսպառ լեռնէն իջաւ Դաւիթ , ու նստաւ որ քիչ մը հանգչի , եւ հոն լալաղփն այս սաղմոսն ուղղեց առ Բարձրեալն՝ իւր խեղճութիւնը անոր դիմաց տարածելով եւ օգնութիւնը պաղատելով .

« Տէր , մի սրտտուեմամբ քով յանդիմաներ զիս , եւ մի բարկութեամբ քով խրատեր զիս :

« Ողորմես ինձ , Տէր , զի ջիւանդ եմ ես , բժշկեա զանձն իմ՝ զի խռովեցան ոսկերք իմ :

« Դարձ , Տէր , եւ փրկեա զանձն իմ , կեցո զիս Տէր ըստ ողորմութեան քում :

« Վաստակեցայ ես ինծոնեան իմում . լուսցի զամենայն գիշեր զմայիշս իմ , եւ արտասուօք իմով զանկողինս իմ թացի :

« Իբաց կացէք յինէն ամենեքեան , ոյք գործէք զանօրէնութիւն :

« Լուա Տէր ծայնի լալոյ իմոյ , լուա Տէր աղօթից իմոց , եւ Տէր ըզնդրուածս իմ ընկալա :

« Ամաչեսցին եւ խռովեացին յոյժ ամենայն թշնամիք իմ , դարձցին յետս եւ ամաչեսցին յոյժ վաղվաղակի եւ խռովեացին » :

Խորհուրդք Աքիտովելայ եւ Քուսի արաքացւոյ : — Սակայն Աբիսողոմ եկեր Երուսաղէմ մտեր ու նախնի մարգարէին առ Դաւիթ ըրած բոլոր սպառնալիքը՝ առանց խղճի եւ ամօթոյ կկատարէր : Խեղացի խորհուրդ մը տուաւ իրեն Աքիտովել , որ Դաւիթի կողմը չգորացած ու զօրքն յողնութիւն չառած վրան դիմէ հալածէ . « Տասուերկու

հազար մարդ տուր ինձ, կըսէր, եւ այս իրիկուն երթամ զօրքը կոտորեմ հալածեմ, ու զԴաւիթ մեռցունեմ» :

Թէպէտեւ հաւանեցաւ Աբիսողոմ այս քաջ խորհրդոյն, հաւանեցան նաեւ իւր խորհրդակիւնքն, վասն զի միշտ իբրեւ պատգամ Աստուծոյ կընդունէին Աբիսողիելի տուած խորհուրդները . սակայն կուրցուց Աստուած անոր միաքն՝ եւ ուղեց Քուսիին կարծիքն եւս իմանալ : Եկաւ Քուսի, ու Աբիսողիելի տուած խորհուրդն որ լսեց՝ հասկըցաւ թէ ինչ զօրաւոր խորհուրդ էր, որ եթէ կատարուէր՝ Դաւիթի բանը այնուհետեւ լմնցած էր . ուստի ջանաց որ ճարտարութեամբ մը ցրուէ զայն, ու ըսաւ. «Ինձ կերելի որ այս անգամ Աբիսողիելի խորհուրդը շատ խելքով չէ . գիտես «հօրդ ու իւր քովի մարդոց քաջութիւնը . հիմա անոնց «սիրտը այրած է, ու ձագերնին կորսնցուցած արջերու «կնմանին : Թէ որ յանկարծ յարձակման մէջ քուկիներէդ «մէկ քանին իյնան մեռնին՝ պիտի ըսեն թէ Աբիսողոմայ «զօրքը յաղթուեցաւ, որով եւ այն առիւծի սիրտ ունեւ . «ցող կտրիճներդ պիտի լքանին յուսահատին . վասն զի բո- «լոր Իսրայէլ գիտէ թէ հայրդ քաջ պատերազմող է, եւ «բոլոր քովի եղբայները արիասիրտ են ու կեանքերնին Դաւ- «թի վրայ դրած : Ուստի ես խորհուրդ կուտամ, որ բո- «լոր Իսրայելէն ծովու աւազին պէս բազմութեամբ զօրք «Ժողովել տաս, եւ դուն անձամբ անոնց գլուխ կենաս : Այն «Ժամանակ ամէն տեղ թշնամին կղարնեմք՝ կխորտակեմք «ու մարդ մը չեմք թողուր որ ազատի» : — Աբիսողոմ՝ եւ ծերքն Իսրայելի հաւանեցան այս խորհրդին, որ իրենց կորուստն էր, վասն զի անով կուղէր Քուսին որ Դաւիթ վախչելու եւ զօրանալու ատեն ունենայ . եւ շուտ մը Սա- դովկայ ու Աբիսողարայ ձեռքն ամէն բան իմացուց Դաւ- թի, ու յորդորեց որ աճապարէ Յորդանանէն անցնի : Հաս- կըցաւ Աբիսողիէլ Քուսիի խորհրդոյն գիտաւորութիւնը, եւ Աբիսողոմայ կործանումը յայտնապէս գուշակելով՝ յու- սահատութենէն գնաց տունը ինքզինքը կախեց :

Պատերազմ եւ մահ Աբիսողոմայ : — Աբիսողոմ՝ իւր նոր բանակը կազմելու ժամանակ՝ անդին Դաւիթ իրենները կարգի դրաւ, երեք զօրապետի յանձնեց, անոնց քաջու-

թիւնը վառեց, ու պատերազմի պատրաստեց: Կուղէր ինքն եւս հետեւին իջնել. բայց ժողովուրդը միաբերան դէմ կեցաւ, վասն զի «Բոլ կեանքէդ կախուած է յաղթութիւնը, կըսէին: Դուն մեզի համար տասը հազար մարդ կարժես. — Զեզի ինչպէս որ լաւ կերեւայ, այնպէս կընեմ» ըսաւ Դաւիթ. եւ երբ ժողովուրդը պատերազմի սկսաւ երթալ, ինքը քաղաքին դուռը դնաց կեցաւ որ զանոնք տեսնէ, եւ Յովաբայ ու միւս զօրավարաց ապապրեց որ Աբիսողոմայ կենացը խնայեն: Թագաւորին այս հրամանը բոլոր զինուորները լսեցին:

Վերջապէս Աբիսողոմ զօրքը ժողկեց, անոնց գլուխ դրաւ Սաեաայիկն՝ որ Յովաբայ մօրքօջը որդին էր. ու Յորդանանէն անցաւ. բայց Դաւիթ ալ ժամանակ ունեցեր էր զօրացը թիւն աճեցընելու: Պատերազմը Եփրեմայ անտառին մէջ սկսաւ. Աբիսողոմայ զօրքը թէպէտ թուով անհամեմատ աւելի շատ էր, բայց Դաւիթ զօրաց կատաղութեանն ու յուսահատ քաջութեանը չկրցաւ դիմանալ, յաղթուեցաւ ու քսանհազար հոգի ընկան մեռան. անտառն ալ իրենց շփոթութիւնն ու ջարդը աւելցուց, ու փախչող փախչողի եղան: Անդին Աբիսողոմ տեսնելով որ ձեռք պիտի իյնայ, ճարը հատած սկսաւ փախչիլ, եւ թաւ կաղնիի մը ծառին քովէն վաղելու ժամանակ՝ իւր երկայն ծովփուն մազերը ծառին ճիւղերուն պլլուեցան, ջորին տակէն ելաւ, եւ ինքն այնպէս օդուն մէջ ծառէն կախուած մնաց: Դաւիթ զինուորաց մէկը տեսաւ զինքն՝ ու չհամարձակելով ձեռք վերցնել, եկաւ Յովաբայ պատմեց. բարկացաւ Յովաբ, «Ինչո՞ւ չոպաննեցիր, պոռաց. հիմա քեզի յիսուն արծաթ եւ սուր մը պարգեւ կուտայի: — Թէ որ հազար ալ տայիր, պատասխանեց զինուորը, ես թագաւորին որդւոյն ձեռք չէի դպցընէր, որովհետեւ մեր առջեւը կրկին եւ կրկին «ապապրեց արքայն» որ Աբիսողոմին զգուշանամք: — Այժմ՝ «կորսնցնելու ժամանակ չունիմ» կանչեց Յովաբ, տճապարեց կապարճն առաւ՝ հետն ալ տասը զինակիր, վաղեցին Աբիսողոմայ չորս կողմն առին. քաշեց Յովաբ՝ ու երեք նետով զարկաւ սպաննեց զնա:

Յայնժամ փող զարնել տուաւ Յովաբ, եւ զօրաց պա-

տուիրեց որ փախստէից ետեւէն չիյնան՝ չհալածեն, եւ Աբիսողոմը անտառին մէջ խորունկ վհի մը մէջ նետել տուաւ։ Այս վերջն ունեցաւ եղբայրասպանն ու հայրադաւ Աբիսողոմ, որ եթէ արտաքին գեղեցկութեանը համեմատ հոգւոյ գեղեցկութիւնն ալ ունենար՝ Դաւթի արժանի որդի եւ ժառանգ կլինէր, եւ Աստուծոյ այս ահաւոր դատաստանը չէր ընդուներ, իխրատ ապստամբ որդւոց։

Դաւթ Աբիսողոմայ մահը կկսէ ու կողբայ։ — Այս փառաւոր յաղթութենէ ետեւ՝ երկու հոգի վազեցին աւետիս տալու Դաւթի, որ անհամբեր սրտով քաղաքին դրան առջեւն էր նստած։ Ետեւէ ետեւ հասան աւետաբերք, առաջինն՝ որ Սաղովկայ որդին էր, ըսաւ. «Օրհնեալ է Աստուած, որ թշնամիներդ ձեռքդ մատնեց։ — Որդիս՝ Աբիսողոմ, կենդանի է, հարցուց Դաւթի։ — Լաւ մը չեմ գիտեր», պատասխանեց պատգամաւորը կմկմալով. «ասոր վրայ հասաւ միւս աւետաբերը, եւ էր ինքն Բուսի։ «Աւետիս, տեսառն իմոյ արքայի, գոչեց։ — Որդիս՝ Աբիսողոմ, կենդանի է», հարցուց Դաւթ. եւ երբ նա պատասխան տուաւ թէ «Անոր պէս լինին նաեւ բոլոր քո թշնամիներդ», հասկըցաւ թագաւորը, խռովեցաւ, ու սրտին սաստիկ ցաւէն ելաւ վերնաստունը գնաց, եւ գետի պէս արցունք թափելով՝ «Որդեակի իմ՝ Աբիսողոմ, կըսէր, Աբիսողոմ՝ որդեակի իմ, մը էր թէ ես քու տեղդ մեռնէի, քու տեղդ՝ Աբիսողոմ՝ որդեակի իմ, որդեակի իմ՝ Աբիսողոմ»։

Ո՛րչափ տարբեր էր Դաւթի իւր երկու որդւոցը մահուանէն ետեւ ցուցուցած կերպը . Աբիսողոմայ մահուանը վրայ դառն արտասուք կ'թափէր, եւ Բերսաբէի որդւոյն մահուանը վրայ ոչ նոյնպէս . վասն զի անոր հոգւոյն փրկութեանը վրայ ապահով էր, որպէս նաեւ Աբիսողոմայ յաւիտենական կորստեանը վրայ տարակոյս չունէր :

Բոլոր բանալն ու ժողովուրդը իմացաւ թագաւորին ողբն ու յաղթութիւնն իսուգ դարձաւ . եւ իբրեւ թէ յաղթուած լինէին՝ այնպէս տրտում տխուր զօրքն եկաւ քաղաքը մըտաւ : Տեսաւ Յովաբ, որ զօրաց ու ժողովրդեան սիրտը կը լքանի, վաղեց բարկութեամբ Դաւթի քովն եկաւ, « Թէ « որ, մէկէն չիջնաս ժողովրդեան չերեւնաս, եւ ըրած յաղ- « թութիւններնուս վրայ ուրախութիւնդ չյայտնես, ըսաւ, « գիտցիր՝ որ այս գիշեր քովդ մարդ պիտի չմնայ, եւ այս « յետին չարը՝ չարագոյն պիտի լինի քեզ քան զամենայն « չարիս, որ եկին իւրեայ քո իմանկութենէ մինչեւ ցայս- « օր » : ձորը հատած ելաւ դուռը նստաւ Դաւիթ, եւ զօրքն ու ժողովուրդը եկան առջեւէն անցան, եւ զինքը տեսնելով՝ ուրախացան :

Դաւիթ կ'առնայ . Սեմէի, Մեմփիբոսթէ, Բերզելի : — Իսրայէլացիք խորհուրդ ըրին մէջերնին, որ կանչեն նորէն զԴաւիթ . « Ինքն է, կըսէին, որ զմեզ փշտացուոց ձեռքէն կազատէր . ինքն է մեր թագաւորը, ինչո՞ւ զինքը նորէն չկանչեմք » : Ձատնը գլխաւոր յորդորողն էր Ամեսայի զօրավարը, որուն մարդ էր զրկեր Դաւիթ ու խոստացեր էր որ Յովաբայ տեղ զինքը զօրավար դնէ : Յաջողեցաւ Ամեսայի, ու ոչ միայն Իսրայելի ցեղերը, հապա նաեւ Յուդայի ցեղն ալ հաւանեցուց . որ թագաւորին առաջ եկան ու առին Յորդանան տարին, որ անկէ անցունեն յերուսաղէմ :

Հոն Սեմէի եկաւ, Դաւթի ոտքն ընկաւ ու աղաչեց որ իրեն թողութիւն առայ : Բայց անդէիէն Յովաբայ եղբայրը՝ Աբեսսա, պոռաց թէ « Պէտք է մեռնի, որովհետեւ զօճեալն Աստուծոյ անիծեց » : Իսկ անյիշաչարն Դաւիթ՝ դարձաւ « Որդի՛ Շարուհայ, ըսաւ, ինչո՞ւ մահուան խորհուրդ կուտաս ինձ . այսօր Իսրայելէն մարդ պիտի չմեռնի » : եւ Սեմէիին երգում ըրաւ, որ զինքը չմեռցնէ :

Յովնաթանու որդին Մեմիիբոսթէ եւս՝ Դաւթի ընդ առաջ եկաւ, որուն «Ինչո՞ւ հետո չեկար, ըսաւ. — Տէր «իմ արքայ, պատասխանեց Մեմիիբոսթէ, գիտես որ քա-
«լէ չեմ կրնար, կաղ լինելուս համար: Սիրա ծառայիս
«ըսի՝ որ էշս պատրաստէ, եւնա խօսքս արհամարհեց չը-
«կատարեց, եւ եկաւ զրպարտութեամբ զիս աչքէդ հա-
«նեց: Դուն Աստուծոյ հրեշտակին պէս ես, տէր իմ ար-
«քայ, ինչ որ քեզ բարի երեւի՝ զայն ըրէ»: Կերեւայ թէ
Դաւթի թանոր խօսքին շատ չհաւանելով՝ չուզեց Սիրային
տուած խոստմունքն ետ առնուլ, եւ ըսաւ իրեն, որ Սի-
րային հետ ստացուածքը կէս կէս բաժնեն: «Թող ըլլորն
իսկ Սիրան առնու, ըսաւ Մեմիիբոսթէ. խաղաղութեամբ
արքայիս իւր տեղը դառնալը բաւական է ինձ»:

Դաւթայ հետ Յորդանանէն անցնողներէն մէկն եղաւ
Բերզէի գաղատաղացին, որ հարուստ մարդ մի էր, եւ ա-
նոր Մանայիմ գանուած ժամանակը՝ զօրացը առատ կե-
րակուր զրկած էր: «Հետո երուսաղէմ եկուր, ըսաւ իրեն
արքայ, եւ քոյս հանգիստ ապրէ»: Հրաժարեցաւ Բերզէ-
լի, «ես ութսուն տարեկան ծեր եմ, ըսաւ, զգայարանքս
«բթացած են, ու ալ բանէ մը համ չեմ կարող առնուլ.
«ինչո՞ւ ուրեմն բեռն լինիմ տեառն իմոյ արքայի: Թող
«քիչ մըն ալ հետդ գամ, ու յետոյ կաղաչեմ՝ որ զիս թո-
«ղուս քաղաքս դառնամ, որպէս զի հոն մեռնիմ ու նախ-
«նեացս գերեզմանը թաղուիմ: Բայց ահաւասիկ Քառասուն
«որդիս՝ քու ծառադ՝ կեցեր է, հրաման տուր որ հետդ
«գայ, եւ ինչ բանի որ կուզես՝ զինքը գործածէ: — Թող
«գայ հետս Քամասն, ըսաւ Դաւթ, եւ ամէն ուզածդ ի-
«րեն կընեմ»: Բերզէիին հետ պագտուեցաւ, օրհնեց, ու
իրարմէ բաժնուեցան:

Սաբէ եւ հաւած խռովութիւնը. Մահ Ամեսսայ: — Որով-
հետեւ զԴաւթի Յորդանանէն անցընողը Յուդայի ցեղն էր
իւրեւ ցեղակից արքայի. միւս ցեղերը վրան նախանձելով՝
հոն կուլ հանեցին, եւ Բենիամինի ցեղէն Սաբէ անունով
մէկը ելաւ փող զարկաւ, ու մեք Դաւթի հետ ինչ բան ու-
նիմք, կանչելով՝ զամէնքը գրգռեց նորէն ապստամբեցուց:
Բոլոր Իսրայէլ ետեւէն վազեց, եւ Դաւթ փութաց երու-

սաղէմ մտաւ, եւ հրաման տուաւ Ամեսսայիին որ Յուդայի զօրքը երթայ Ժողովէ, ու ապստամբը նուաճէ: Երբ նա ուշացաւ դառնալու, եւ ապստամբութիւնը երթալով կը-
ղօրանար, Դաւիթ Յովաբն ու Աբեսսան զրկեց Սաբէին դէմ, որ Աբէլ քաղաքը մտեր եւ ամրացեր էր: Դաբաւո-
նի դիմաց Ամեսսայի դիմացնին ելաւ, երկու զօրապետնե-
րը իրարու հետ տեսնուեցան, ու երբ պլլուած կ'ապագտուէ-
ին, յանկարծ Յովաբ սուրը քաշեց՝ ու Ամեսսայիին սնակուշ-
տը խոթեց. ընկաւ նա ու մեռաւ, եւ բոլոր զօրքը այն քաջ մարդուն վրայ ցաւեցաւ: Այս երկրորդ դաւաճանու-
թեամբ՝ երկրորդ նախանձորդի մը ձեռքէն ազատելով Յո-
վաբ՝ դնաց Աբէլ քաղաքը պաշարեց, եւ սկսաւ սաստիկ նե-
ղել: Խելացի տիկին մը եկաւ պարսպին վրայէն Յովաբը յոր-
դորեց որ ընակչաց խնայէ. «Մէկուն չեմ գոչիր, ըսաւ Յովաբ, թէ որ Սաբէին գլուխն ինձ տաք»: Խոստացաւ
կինը, դնաց քաղաքացիքը համոզեց, խռովարարին արիւ-
նաթաթախ գլուխը պարսպէն վար նետեցին, պաշարումը
վերցուեցաւ եւ պատերազմը դադրեցաւ: Տեսաւ արքայ իւր
նոր թշնամուոյն գլուխը, եւ Խորայէլ նորէն եկաւ իւր դը-
րօշակին տակը մտաւ: Ընկաւ Դաւիթ Աստուծոյ առջեւ,
ու շատ մը գոհութեան աղօթքներ երգեց:

Պատերազմ Դաւիթի ընդդէմ Փղշտացու: — Երբ ներքին
պատերազմները դադրեցան, ու Դաւիթ կկարծէր թէ ալ
պիտի հանգչի, արտաքին ծանր պատերազմներ դիմացն
եւան: Փղշտացիք գէնք առին, ու Դաւիթի վրայ եկան. չորս
անգամ անձամբ անոնց դէմն ելաւ Դաւիթ, եւ մեծ աշ-
խատանքով վերջապէս բոլորովին նուաճեց, եւ անգամ
մը հազիւ կրցաւ մահուընէ ազատիլ՝ Աբեսսայի ձեռքով:
Այսպէս փառաբանեց Դաւիթ իւր վերջի յաղթանակը.

«Տէր վեմ իմ եւ ամբօթիւն իմ, եւ փրկիչ իմ Աստուած պահպան եղիցի
ինձ. յուսացեալ եղեց ինձ. վերակացու իմ, եւ եղբիւր փրկութեան իմոյ. պաշտ-
պան իմ եւ ապուէն փրկութեան իմոյ, յանիրաւէ փրկեացէ զիս Տէր:

«Զօրօնեալն զՏէր կարգացից, եւ իմշնամեաց իմոց ապրեցայց:

«Զի պաշտեցին զիս ջախջախաւք մահու, ուղիւք անօրէնութեան տագնա-
պեցուցին զիս: Երկունք մահու պատեցին զինեւ, ժամանեցին ինձ որդայմք
մահու: Ինեղութեան իմում կարգացից առ Տէր, եւ առ Աստուած իմ աղաղա-
կեցից, եւ լուիցէ ինձ իտաճարէ սրբոյ իւրմէ ձայնի իմում:

« Հայեցաւ եւ խռովեցաւ եւ շարժեցաւ երկիր, եւ հիմունք երկնից խռովեցան եւ տապալեցան . զի բարկացաւ նոցա Տէր : Եւ ծուխ իբարկուեմենէ նորա, եւ հուր իրերանոյ նորա կերիցէ, կայծակունք բորբոքեցան ինմանէ . եւ խոնարհեցոյց զերկինս եւ էջ, եւ մէջ իներքոյ ոտից նորա : Եւ նստաւ իվերայ քրովբէից, եւ թռեաւ, եւ երեսեցաւ իվերայ թեւոց հողմոց : Եւ զխաւարն ծածկուեին իւր, շուրջ զնովաւ խորան իւր, եւ խաւար ջրոց թանձրացոյց զամպըս օդոց :

« Իլուսոյն առաջի նորա բորբոքեցան կայծակունք հրոյ : Եւ որոտաց յերկնից Տէր, եւ բարձրեալն ետ զծախն իւր : Եւ առաքեաց զնետս իւր, եւ ցրուեաց զնոսա . փայլատակեցոյց զփայլատակունս՝ եւ զարհուրեցոյց զնոսա . եւ երեսեցան յորդումիւնք ծովու, եւ յայտնեցան հիմունք տիեզերաց իսաստէ Տեառն, իշնչելոյ հողմոց բարկութեան նորա :

« Առաքեաց իբարձանց եւ առ զիս, ձգեաց զիս իշուրց բազմաց . կորզեաց զիս իրոշումենէ թշնամեաց իմոց, եւ յատելեաց իմոց, զի սաստկացան քան զիս : Ժամանեցին ինձ առուրք նեղութեան իմոյ, եղև ինձ Տէր հաստատութիւն . եւ եհան զիս յանդորր, եւ ալրեցոյց զիս, զի պահեցի զճանապարհս Տեառն :

« Դու եւ Տրաք իմ, Տէր, եւ դու, Տէր, լուսաւորեցես ինձ զխաւար իմ : Զի քեւ ընթացայց մենազինեալ, եւ Աստուծով իմով անցից ընդ պարիսպս :

« Աստուած իմ հօր, ո՛վ է հօր բաց իբէն, Տէր, եւ ո՛վ է հաստիչ բաց յԱստուծոյ մերմէ . հօր, զօրացուցանէ զիս զօրութեամբ, դնել զուս իմ իբրեւ զեղջերուաց . եւ իվերայ բարձանց կացուցանէ զիս : Ուսուցանէ զձեռս իմ ի պատերազմ, եւ հաստատեաց աղեղնս պղնձի զբազուկս իմ, եւ ոչ սասանեցան բարձք իմ :

« Հալածեցից զժշնամիս իմ եւ ապականեցից զնոսա, եւ ոչ դարձայց մինչևս սպառեցից զնոսա : Խորտակեցից զնոսա՝ եւ մի կանգնեցին, անկցին իներքոյ ոտից իմոց : Եւ զօրացուցես զիս չարութեամբ իպատերազմ . եւ կորա-

ցուցես իներքոյ իմ գարոնցեալն ի վերայ իմ: եւ զԹշնամիս իմ դարձուցես յետս յինէն, եւ զատելիս իմ կոտորեցեր:

« Կենդանի՛ է Տէր՝ եւ օրհնեալ է պահապան իմ, եւ բարձրացի Աստուած իմ պահապան փրկութեան իմոյ: Վասն այսորիկ գոհացայց զքէն իմէջ ազգաց Տէր, եւ անուան քում սաղմսս ասացից:

† Դաւիթ իւր ժողովուրդը համրել կուտայ. Գաղ մարգարէ. ժանտամահ: — Բայց երբ Դաւիթ ներսէն ու դրսէն բոլոր թշնամեացը վրայ որ յաղթանակեց՝ չկրցաւ իւր սրբաին հպարտութեանը յաղթել: Փառաօրորութեամբ ուղեց իւր ժողովրդեան թիւն իմանալ: Յովաբը կանչեց եւ իրեն յանձնեց, որ երթայ բոլոր Իսրայէլը համրել տայ: Ջանաց սուրապետը թագաւորին միտքը փոխել, որովհետեւ մինչեւ այն ատեն եղած Իսրայելացւոց աշխարհագիրները՝ Աստուծոյ հրամանաւը միայն կլինէին. բայց Դաւիթ հրամանէն ստիպուելով՝ գնաց, ու գրեթէ տասը ամէն դարձաւ, ու գրով բերաւ թագաւորին որ Յուդայի մէջ հինգհարիւր հազար հոգի կային՝ զէնք կրելու կարող. միւս ցեղերու մէջ եւս Բենիամինի ու Դեւեայ ցեղերէն զատ՝ ութհարիւր հազար հոգի. որ է ըսել մէկ միլիոն երեքհարիւր հազար կտրիճ մարդիկ:

Այս աշխարհահամարէն Դաւիթ զգացած ուրախութիւնը շատ չտեւեց. շուտով ճանչցաւ իւր սխալմունքը, ընկաւ Աստուծոյ առջեւը թողութիւն խնդրեց, բայց պատիժը պիտի քաշէր: Առաւօտը կանուխ Աստուծոյ կողմանէ Գաղ մարգարէն եկաւ, ու այսպէս խօսեցաւ. « Տէրն այսպէս կըսէ. « Երեք քան բեզ կառաջարկեմ, ընտրէ որն որ կուզես. « կամ եօթը տարուան սով, կամ երեք ամիս թշնամեացդ « Երեսէն փախչիս, եւ կամ երեք օր երկրիդ վրայ ժան « տախտ լինի: — Ո՛հ, կանչեց Դաւիթ. երեքն ալ սարսա « փելի պատիժներ. . . բայց աւելի կուզեմ Աստուծոյ ձեռքն « իյնալ՝ որովհետեւ մեծ է նորա գթութիւնը, քան թէ « մարդուս»: Եւ ընտրեց ժանտախտը:

Յորէն հնձելու օրերն էր, առաւօտը ժողովրդեան մէջ սատակումը սկսաւ, եւ մինչեւ իրիկուն եօթանասուն հազար հոգի մեռան ժանտախտէ: Աչքը վերուց տեսաւ Դաւիթ՝ որ հրեշտակն Աստուծոյ Ոռնա յերեսացւոյն կալին

վրայ կեցեր՝ ձեռքի սուրը երուսաղեմի վրայ կերկնցընէր
որ զայն եւս ապականէ . մէկէն գետին ընկաւ Դաւիթ, « Տէր
իմ, Տէր, գոչեց, ահաւասիկ կեցեր եմ, ես եմ որ մեղայ,
ես հովիւս յանցանք գործեցի, իսկ այդ ոչխարներն ինչ
ըրին : Ձեռքդ՝ իմ ու հօրս տանը վրայ լինի » : Շուտ մը Դաւ-
մարգարէն եկաւ, պատուիրեց իրեն՝ որ երթայ Ուռնա
յերուսաղեմ կալին վրայ սեղան մը կանգնէ, Աստուծոյ
զոհ մատուցանէ : Վազեց գնաց Դաւիթ, կալը գնեց, սե-
ղանը շինեց հոն, Աստուծոյ ողջակէզ ու խաղաղական զո-
հեր մատուց : — Լսեց Աստուած անոր աղօթքը, եւ սատա-
կումը դադրեցաւ :

Արդնիա եւ Սողոմոն : — Դաւիթ օրէ օր տարիքը կառ-
նուր կծերանար . իւր վերջին օրերն եւս սրտի նոր ուրիշ
ցաւ մի եւս ունեցաւ : Բերսաբէին խոստացեր էր որ թա-
ւորութիւնը իւր որդւոյն Սողոմոնի թողու : Սակայն Այո-
նիս՝ որդւոցը մէջ մեծը, Յովաբայ՝ Աբիաթար քահանային
եւ ուրիշ շատերուն սիրտն որսալով՝ ուզեց հօրը տեղ թա-
գաւորել . ուստի եւ անոնց մեծ խնջոյք մը տուաւ, եւ ինք-
զինքը քազաւոր անուանեց : Բայց նախնի մարգարէ եւ Բե-
սաբէ վազեցին եկան, Ադոնիայի Յովաբայ հետ ըրած
ապստամբութիւնը պատմելով՝ Դաւիթի միտքը ձգեցին ը-
րած երգումը : Հրամայեց Դաւիթ որ նախնի, Սադովկ
ու Բանեան զօրավարը շուտով զՍողոմոն թագաւորական

Ջորին հեծցընեն, առնեն Գեհոն տանին, ու բոլոր Իսրայէլի վրայ թագաւոր օծեն: Հրամանը կատարուեցաւ, եւ ժողովուրդը «Կեցցէ՛ արքայ Սողոմոն» կանչելով՝ իձայն փողոց եւ ցնծութեան, առին զինքը Գեհոնէն Երուսաղէմ բերին: Լսեց Յովար փողին ձայնը, ու «Ի՞նչ է այս» կըսէր. եւ ահա Աբիաթարու որդին հասաւ, ու պատմեց թէ ինչպէս Սողոմոն հօրը հրամանաւը թագաւորեց, եւ թէ ինչպէս Դաւիթ շնորհակալ եղաւ Աստուծոյ՝ որ իւր որդին իւր գահը հանեց, եւ իշխանաց եւ ժողովրդեան՝ որ կբարեմաղթէին որ Սողոմոնի անունն ու աթոռը հօրն անունէն ու աթոռէն աւելի մեծցընէ փառաւորէ: Այս որ լսեցին Ադոնիայի կուսակիցքը՝ սարսափած կերուխուսին թողուցին փախան, եւ Ադոնիա Աստուծոյ սեղանին դիմեց ապաւինեցաւ. ներեց իրեն Սողոմոն, դուրս հանեց զինքն այն տեղէն, եւ պայման դրաւ որ առաջին ճամբան չբռնէ:

— Դաւիթի վերջին օրերը: — Տեսնելով Դաւիթ՝ որ մահը կըմօտենայ, տէրութեանը մեծամեծներն ու Սողոմոն որդին քովը կանչեց եւ ըսաւ. «Միտքս դրեր էի Աստուծոյ տա՜ «ճար մը շինել, եւ բոլոր հարկաւոր եղածը պատրաստեր էի. սակայն Աստուած ըսաւ ինձ թէ՛ Իփառս անուան ի՜ «մոյ նուիրուած սուրը դուն պիտի չշինես, որովհետեւ «քու ձեռքդ շատ արիւն թափեց պատերազմներու մէջ.

« այլ Սողոմոն որդիդ պիտի շինէ զայն : Եւ արդ Աստուծոյ
 « առջեւը կաղաչեմ՝ ձեզի, որ բոլոր իւր պատուիրանքնե-
 « րը լաւ ճանչնաք ու պահէք : Եւ դուն, որդեակ իմ Սո-
 « ղոմոն, սիրէ հօրդ Աստուածը իբոլոր սրտէ, ծառայէ ի-
 « րեն միամիտ սրտիւ, վասն զի ամենուն սիրտն ու մտած-
 « մունքը գիտէ Տէր : Թէ որ զինքը վնասուես՝ կգտնես . բայց
 « թէ որ իրմէ հեռանաս՝ յաւիտեան ձեռքէ կթողու ըզ-
 « քեզ : Որովհետեւ զքեզ ընտրեց՝ որ իրեն տաճար շինես,
 « ջանս քաջութեամբ այս մեծ դործը գլուխ տանել : Ահա
 « ես իմ աղքատութեամբ շէնքին բոլոր հարկաւոր եղածը
 « պատրաստեցի, հազար տաղանդ ոսկի, եւ մէկ միլիոն
 « տաղանդ արծաթ . իսկ պղինձ, երկաթ, փայտ եւ քար,
 « անթիւ են : Ձեռք զարկ ուրեմն այս մեծակառոյց շի-
 « նուածոյն, եւ շուտով իգլուխ տար աւարտէ » : Տաճարին
 շինութեան նկարագիրն ու ծախուց գումարն իսկ տալով՝
 « Այս յատակագիծը ինքն Աստուած ցուցուցած ու ինձ
 « տուած է, ըսաւ, եւ կուզէ որ իւր վեհապայր տաճարն
 « ըստ այնմ շինուի » : Իսրայելացւոց ծերերն եւս յորդո-
 րեց, որ իրենց բարի խրատն ու օգնութիւնը Սողոմոնին
 վրայէն չպակսեցնեն, որպէս զի կարող լինի այն մեծ
 դործը կատարել : « Սողոմոն դեռ սղայ է, կըսէր, եւ շէն-
 « քը մեծ՝ հսկայադործ . վասն զի ոչ եթէ մարգու, այլ Աս-
 « տուծոյ պիտի լինի բնակարան : Ձեր մէջէն ալ եթէ մէ-
 « կը կայ՝ որ իւր ազատ կամօքն ուզէ Աստուծոյ բան մը
 « նուիրել՝ կարող է » : Եւ մէկէն ղուարթառատ սրտիւ շատ
 մը ոսկի, արծաթ, պղինձ, երկաթ ու ծանրագին քարեր
 ընծայ տուին իշխանները Աստուծոյ տանն համար :

Շատ ուրախացաւ Դաւիթ, « Աստուած Իսրայելի, դո-
 « չեց, օրհնեալ լինիս, յաւիտեանս յաւիտենից . քո է մե-
 « ծութիւն եւ զօրութիւն, փառք եւ յաղթութիւն . քեզ
 « վայելեն օրհնութիւնք, վասն զի երկինք ու երկիր քու
 « ձեռացդ ստեղծուածներն են : Շնորհակալ եմք քեզ՝ Տէր
 « Աստուած մեր, եւ սուրբ անունդ կօրհնեմք կփառաւո-
 « ւորեմք : Ո՞վ եմ՝ ես, եւ ո՞վ է իմ Ժողովուրդս, որ այս
 « բանք քեզ կմատուցանեմք : Ամէն բան քուկդ է . քեզմէ
 « ընդունածնիս քեզ կնուիրեմք : Առջեւդ օտարք եմք եւ

« պանդուխտք : օրերն իս ստուերի պէս կանցնին : Գիտեմ ,
« Տէր , որ ամենուն սիրտը կ'ընեն : ու միամտութիւն կսի-
« րես . անոր համար ես ալ զայս ամենայն քեզ մատուցի ու-
« րախօսութեամբ եւ միամտութեամբ սրտի . ժողովուրդս
« եւս բերկրութեամբ իւր առատ նուէրն իմինիս խառնեց :
« Տէր Աստուած , երբէք մի վերցուներ մեզմէ այս յօժա-
« րափոյթ կամբը : Տո՛ւր նաեւ որդւոյս սուրբ սիրտ , որ-
« պէս զի կարող լինի պատուիրաններդ պահել » : Յետոյ
Դաւիթ ունկնդրացը դառնալով՝ « Օրհնեցէք եւ փառաբա-
նեցէք զՏէր Աստուած մեր » ըսաւ . եւ ամէնքը միաբերան
օրհնեցին եւ փառաբանեցին զԱստուած հարցն իւրեանց ,
ծնկի վրայ եկան , եւ երկրպագութիւն ըրին անուան նորա :

Երկրորդ օրը ողջակէզ մատուցին Տեառն հազար զուա-
րակ , հազար խոյ եւ հազար դառն . ուրախութեամբ կե-
րան խմեցին առաջի Տեառն , եւ Սողոմոն երկրորդ անգամ
թագաւոր օծուեցաւ : Եւ էր նա տասուերկու տարեկան :

† Դաւթի մահը : — Իմանալով Դաւիթ՝ որ ալ վերջին օրը
եկաւ եւ պիտի մեռնի , Սողոմոնը անկողնոյն քովը կան-
չեց , ու ըսաւ . « Որդեակ իմ , ահա ես այն ճամբէն կեր-
« թամ , ուսկից ամէնքս պիտի անցնիմք . դուն զօրացիր ու
« մարդ եղիր . պահէ Աստուծոյ պատուիրանները , որ իգիրս
« Մովսէսի գրուած են . Աստուծոյ ճանապարհէն դուրս մի
« ելներ , եւ ամէն ըրածդ գիտցիր » : Յիշեցուց յետոյ Սե-
մէիին իրեն ըրած նախատինքն ու Յովաբայ անիրաւու-
թեամբ ու վատ նախանձով Աբեհներ եւ Ամեսսա զօրավար-
ներն սպանելը , եւ իւր իմաստութեանը յանձնեց , որ ա-
նոնց արժանաւոր պատիժը տալով՝ զիրենք արեամբ գե-
րեզման իջեցընէ . նոյնպէս պատուիրեց նաեւ որ Բերզե-
լիին որդւոցը բարիք ընէ : Եւ քիչ մը ետքը երջանիկ մա-
հուամբ ննջեց ընդ հարս իւր , եւ թաղեցաւ իւր մայրա-
քաղաքը՝ յերուսաղէմ , ուր իւր գերեզմանը մեծ յարգ ու-
նեցաւ թէ՛ Հրէից եւ թէ՛ վերջէն Քրիստոնէից մէջ : Եօթա-
նասուն տարեկան էր , երբոր մեռաւ Դաւիթ , եւ քառա-
սուն տարի թագաւորութիւն էր ըրեր . Դեբբոնի մէջ եօ-
թը տարի , եւ Երուսաղէմի մէջ երեսունեւերեք :

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ Ի ԳԱՒԻԹ.

Հրէից Թագաւորութեան մէջ բազմաթիւ փոփոխութիւններ ու նորոգութիւններ մտցնելով՝ շատ բարեկարգեր էր զայն Դաւիթ : Իւր օրը ցնդեռան նախապետական կեանքն եւս շատ փոխուեցաւ, որովհետեւ Թագաւորական իշխանութիւնը միացնելու ու զօրացնելու համար, սնտեսական՝ դատաւարական ու զինուորական պաշտօններ հաստատեց, մայրաքաղաք մը, Թիկնապահ գտնուէր մը, մնայուն զօրանոր բանակ մը կազմեց, եւ կրօնական իշխանութիւնը տէրութեան հետ սերտ միացուց : Ինքն իսկ քերթող ու երածիշտ լինելով՝ աստուածային պաշտամանց հոգին ըրաւ. քերթողութիւնն ու երածը տութիւնը. զորս հազար ղեւտացիք այլ եւ այլ դաս բաժնուած՝ անոնց այլ եւ այլ երածիշտաց եւ իւր շինած երգերն երգեցնել կուտար. եւ այլք՝ քաղցրանուագ ստղմոսարանաւ անոնց կերգակցէին : Քաղաքական ու զինուորական գլխոյն այսպէս աստուածային պաշտամանց մէջ խառնուելովը՝ բնականապէս քահանայապետին պաշտօնը կազարկնար : Քաղաքական իշխանութեան առջեւ քահանայական իշխանութիւնը կխոնարհէր, եւ այս խոնարհումը երթալով պիտի շատնայ : Հրէից տէրութիւնն եւս հետզհետէ երթալով ասիական միւս տէրութեանց ձեռն ու կերպը պիտի առնուի : Հէրէն՝ գերմանացի պատմաբանը կրէ Թէ « Սաուդ զօրավար մի էր միայն, որ Սամուելին ձեռօք Աստուծէ ընդունած հրամանին համեմատ կգործէր. ոչ արքունիք ունէր, եւ ոչ հաստատուն բնակարան : Ազգը դեռ ինքզինքը երկրագործութեան ու անասնադարմանութեան տուած ժողովուրդ մի էր. ոչ հարստութիւն ունէր, եւ ոչ պերճութիւն. բայց անզգալի կերպով պատերազմող ժողովուրդ մը կը աւանար : Դաւիթ ժամանակ՝ Թէ՝ ազգը եւ Թէ տէրութիւնը ընդլայնեց փոխուեցաւ. իրեն հաստատուն արքունիք կհաստատէ Երուսաղեմի մէջ, որ եւ ազգային սրբութեան ամբողջ կլինի, Աստուծոյ պաշտօնը ազգային ու միակ կրօն կը դառնայ. կամաց կամաց միապետութիւնն ու արքունեաց կառավարութիւնը կեննէ, որուն քաղաքական արգասիքը նոյն իսկ Դաւիթ Թագաւորութեան վերջերը իւր որդեւոր ասպաւարութեան վրայ յայտնի երեցաւ » :

Դաւիթի վրայ լաւ դատաստան ընելու համար, պէտք է իւր ժամանակը մաքերնիս քերեմը, յորում դեռ Քրիստոսի Տեառն մերոյ գթութեան օրէնքը հաստատուած չէր, ուստի եւ խիստ վճիռներու մէջ՝ այն ատենի բարուց կհետեւէր : Դաւիթի փառաց մեծութեան, եւ իւր հանճարոյն եւ օրինակին, ազգին բաղդին վրայ ունեցած ազդեցութիւնը լաւ հասկնալու համար եւս պէտք է գիտնալ Հրէից վիճակն եւ կռապաշտութենէ ունեցած մեծ վտանգնին, ուսկից հարկ էր նոցա լաւ զգուշանալ : Կռապաշտներէ շուրջ պաշարուած ժողովուրդը ընտրեալ Տշմարտին Աստուծոյ, որ զինքը քան զամենայն ազգս եւ ազնիւ վէր պիտի բարձրացնէր, իրմէ պիտի ծնանէր Մեսիան. արդարեւ անոր քան զամենայն վառագ մեծ էր կռապաշտութիւնը, եւ կռապաշտութեան պէս բան մը չկար որ նախախնամութեան անոր ընկիւրը արգիլէր : Ապա ուրեմն այն ժողովուրդեան կարեւոր առաքինութեանց առաջինը պէտք էր լինէր հաստատուն հաստոք. եւ տեսանք որ իրենց հաւատքին համեմատ եւս միշտ

վարձատրուեցան, եւ կամ պատժուեցան յԱստուծոյ: Այս կողմանէ Թագաւորաց օրինակ եղաւ Դաւիթ: Բայց միայն այն չէր իւր առաքինութիւնը. մեծասիրտ էր միանգամայն, մեծահոգի եւ վեհանձն, որոյ յայտնի ապացոյցներն են Յովնամանի վրայ ունեցած մեծ ու անյողդողդ սէրը, ժողովրդեան վրայ ունեցած հայրագուծ խնամքը, աղետից ու Թշուառութեան մէջ արիւթիւնն ու դիպցազնական համակամութիւնը: Թէ որ երբեմն անձնատուր եղաւ բարկութեան, Սաուուոյց հետ ունեցած վարմունքը բաւական կցուցնեն Թէ ի՞նչ աստիճանի մեծ էր նաեւ գթութիւնն ու երկանմտութիւնը. եւ Թէ որ Ուրիային Թափուած անմեղ արեանը վրայ կսոսկամք, պէտք է նաեւ զնորմէնամք՝ տեսնելով Թէ ի՞նչպէս յանցաւորը կատարեալ զղջմամբ, խոնարհութեամբն ու ցաւօքը Թողութիւն կգտնէ:

Վսեմ բանաստեղծութեամբ յօրինած ու երգած սաղմոսացը մէջ եռանդուն ու աստուածասէր հոգին ակնյայտնի կ'իյայլի: Մարդ մը չէ եղած որ Աստուծոյ առջեւ իրեն պէս խոնարհած լինի, Բարձրելոյն վրայ դրած լինի յոյսն ու զօրութիւնը, սրտի մտօք անոր փափաքի եւ արժանաւոր փառարանութիւններ երգած լինի:

« Որպէս փափաքէ եղջերու յաղբերս ջուրց, կգոչէ տարիմամբ, այնպէս փափաքէ անձն իմ առ թեզ Աստուած:

« Ծարաւի է անձն իմ առ թեզ Աստուած, հզօր եւ կենդանի. ե՛րբ եկից երեսեացց երեսացդ Աստուծոյ . . . »:

Քանի մը բառ բաւական են իրեն՝ այս աշխարհիս ընդունախոսութիւնը հրաշալի կերպով հասկըցնելու, ինչպէս որ կրսէ.

« Ապաքէն որպէս իպատկերի շրջի մարդ, սակայն իզուր խռովի. գանձէ՝ եւ ոչ գիտէ ո՛ւմ ժողովէ »:

Միւս սաղմոսներն եւս նոյնպիսի գեղեցիկ ու վեհ իմաստներով զեղուն Թաթաղուն են. մէկուն մէջ չարագործաց վրայ Նախախնամութեան ունեցած ծածուկ խորհուրդները կը ցատկարէ, ուրիշի մը մէջ Աստուծոյ ահաւոր մեծվայելչութիւնը, ամենակարող զօրութիւնն ու անհուն գթութիւնը կ'նկարագրէ: Այս երգերէն շատերը ապագային մէյմէկ գուշակութիւններ են, որով եւ արժանացաւ Դաւիթ *բազապսակ մարգարէ* կոչուելու: Տեսաւ Մեսիան որ իւր ցեղէն պիտի ծնանէր, եւ հրաշալի խօսքերով երգեց զայն. տեսաւ ու կանխաձայնեց նաեւ անոր կամաւոր չարջարանքն ու անզուգական խոնարհութիւնը, եւ այն չարջարանաց եւ խոնարհութեան փառաւոր հետեւանքը: « Շատ անգամ, կրէ՛ք Պոսիւէ, ուրիշ բան չէր մտածէր, բայց Թէ որդւոյն Սողոմոնի փառքը հոգեակեւ. եւ յանկարծ յափշտակուած՝ ինքիւմէ դուրս ելած՝ կրտսեանէր զայն, որ իվր է քան զՍողոմոն փառօք եւ իմանտութեամբ: Մեսիայն երեւցաւ իրեն բազմեալ իվերայ ամուռոյ՝ մնայուն քան զարեւ եւ զլուսին: Տեսաւ բոլոր ազգերն յաղթուած՝ անոր ոտքը խոնարհած, ընկած եւ իրմով օրհնուած՝ ինչպէս որ Աբրահամու խոստացուած էր: Տեսաւ զնա բազմեալ ընդ աշմէ Աստուծոյ, որ երկնից բարձրութենէն իւր պարտեալ Թշնամեացը վրայ կ'նայէր: Այն հոյակապ տեսարանէն հիացած, եւ անոր փառքով սքանչացած՝ զՈրդին իւր Տէրը կ'անչէր, ինչպէս որ Որդին ալ (աւելցնենք Պոսիւէի վրայ) օր մը սիրով պիտի լսէր, որ զինքը կոչեն Որդի Դաւիթ »:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՍՈՂՈՍՈՆԻ

Մահ Աղոնիայ, Յովաբայ եւ Սեմէի: Աբիաթար ու Սաղովկ: — Սողոմոն Աստուծոյ իմաստութիւն կ'իմդրէ: — Իմաստուն դատաստան Սողոմոնի: — Մեծութիւն եւ զօրութիւն Սողոմոնի: — Շինութիւն տաճարին: — Նաւակառուիք տաճարին: — Այլ շինուածք Սողոմոնի: — Թագութիւն Սարայ: — Կռապաշտութիւն Սողոմոնի: — Կործանումն Սողոմոնի: — Մահ Սողոմոնի. Տեսութիւնք: — Գիրք Սողոմոնի:

(1001—962)

Մահ Աղոնիայ, Յովաբայ եւ Սեմէի: Աբիաթար ու Սաղովկ: Դաւթի թագաւորութեան վերջի տարիներն ելած ապրտամբութեան չար սերմունքը մնացած լինելով՝ նորապրտակ արքայն Սողոմոն քանի մը խտուրթիւններ ընելու հարկադրուեցաւ, ինչպէս որ հայրն ալ խորհուրդ էր տուեր:

Հօրը ծերութեան ժամանակ առած կ'ինը Աբիսակ սոմնացին, սիրելի էր ամենուն. Աղոնիա մտածեց որ Դաւթի վերջին թագուհւոյն հետը կարգուելով՝ կարող է անոր ձեռքով իւր կողմն որսալ նորէն տէրութեան մեծամեծները. ուստի եւ զնաց Բերսաբէին աղաչեց որ Սողոմոնէն խնդրէ որ զԱբիսակ կ'ին առնելու հրաման տայ իրեն: Մօրը բերնէն Աղոնիային խնդիրքն իմանալով՝ հասկըցաւ Սողոմոն անոր խորամանկ խորհուրդն, եւ մէկէն Բանիա զօրավարին հրամայեց, որ երթայ զայն սպաննէ:

Աղոնիայի յանկարծակիս սպանութեան գոյժն որ առաւ Յովաբ՝ սարսափեցաւ, եւ որովհետեւ անոր կուսակից համարուած էր՝ վազեց Աստուծոյ սեղանն ապաւինեցաւ: Նոյն Բանեայ ձեռքովը զինքն եւս հոն սպաննել տուաւ Սողոմոն, իրիշտ այնչափ թափած անմեղ արեանցը:

Սեմէին կանչեց Սողոմոն՝ ու պատուիրեց որ երթայ երուսաղէմ՝ բնակի՝ մահ սպառնալով՝ թէ որ դուրս ելնէ: Հնազանդեցաւ Սեմէի, բայց երեք տարի ետքը օր մը ծա-

ռաները Գեթազուց երկիրը փախան, վրան դրուած արգելքին դէմ՝ ելաւ ետեւնէն ինկաւ Սեմէի, որ բռնէ բերէ. իմացաւ Սողոմոն, եւ սպառնալիքը կատարեց:

Այնուհետեւ կարգն եկեր էր Աբիաթար քահանային, որ Յովաբայ հետ Ադոնիային կողմն էր բռներ. բայց որովհետեւ ատենօք հօրը բոլոր վշտացը վշտակից եղած ու արգիւնք ունեցած էր, չուզեց ուրիշ պատիժ տալ, այլ Անաթուլթ իւր ագարակը աքսորեց, որով եւ քահանայապետ մնաց մինակ Սադովկ, եւ քահանայապետութիւնը նորէն միացաւ, որ Սաւուղայ եւ Դաւթի կռիւներուն պատճառաւ երկու բաժնուած էր. մէկը երուսաղէմ կկենար, եւ միւսը Դաբաւոն. եւ այնպէս քահանայապետութիւնը Ահաբոնի իթամար որդւոյն ցեղէն ելաւ, ու նորէն անդրանիկն (եղիազարու) ցեղին անցաւ:

Սողոմոն Աստուծոյ իմաստութիւն կկնդրէ: — Այսպէս Սողոմոն իւր թագաւորութեանը հետամուտ թշնամիներէն որ ազատեցաւ, նիզակակցութեամբ աւելի զօրանալու համար եգիպտացոց Փարաօն թագաւորին աղջիկն իրեն կին առաւ, ու երուսաղէմը ամրացուց: Բայց ուզելով նաեւ երկնից հովանին իւր վրայ իջեցունել՝ ժողովեց բոլոր Իսրայելի մեծամեծներն ու գնաց անոնցմով Դաբաւոն՝ որ ժողովրդեան Աստուծոյ զոհ մատուցած Դան, Դադգաղա ու Բերսաբէ բարձրաւանդակներէն ամենէն բարձրն ու մեծն էր, եւ հոն էր խորանն վկայութեան, որուն առջեւ Սողոմոն հազար ողջակէզ մատոյց Աստուծոյ: Իւր այս բարեպաշտութիւնը անվարձ չթողուց Աստուծոյ. նոյն գիշերը քնոյն մէջ երեւցաւ իրեն ու ըսաւ, «Ի՛նչ որ կուզես՝ «խնդրէ յինէ որ տամ» քեզ. — Տէր, դեռ ես մանուկ փոքր եմ, պատասխանեց Սողոմոն, եւ ինքզինքս կառավարել «անգամ չեմ գիտեր. ինչպէս քու ժողովուրդդ պիտի «կառավարեմ. ուրեմն այնպիսի սիրտ մը տուր ինձ, որ «կարող լինիմ ժողովուրդդ արդարութեամբ դատել, եւ «չարն ու բարին իմանալ»: Դեռահասակ արքային այս խելացի խնդրուածքը շատ հաճոյ եղաւ Աստուծոյ, եւ ըսաւ իրեն. «Որովհետեւ ինձմէ ոչ երկարութիւն կենաց խնդրեցիր, ոչ մեծութիւն, եւ ոչ թշնամեացդ մահը, ահա

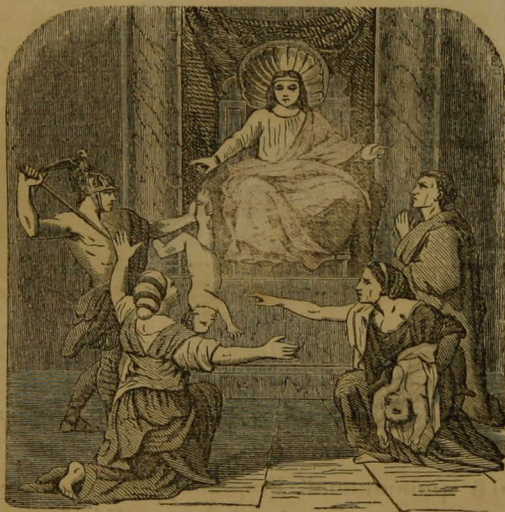
«տուր քեզ այնպիսի իմաստուն եւ հանճարեղ սիրտ մը ,
«դոր ոչ քեզմէ յառաջ մէկն ունեցաւ , եւ ոչ քեզմէ ետքը
«մէկը պիտի ունենայ : Չուզածներդ եւս տուր քեզ՝ մեծու-
«թիւն եւ փառք , այնպէս որ քեզմէ յառաջ եղած թագա-
«ւորաց մէջ՝ մէկը քեզի նման չեղաւ . եւ թէ որ հօրդ
«պէս ուղիղ ճամբէն դուրս չելնես , ու ամէն հրամաններս
«ու պատուիրանքներս պահես , կեանքդ եւս կերկնցնեմ » :

Ուրախութեամբ դարձաւ Սողոմոն յերուսաղէմ , եւ տա-
պանակին ուխտի առջեւն իՍիոն ողջակէզ ու խաղաղա-
կաններ մատոյց Աստուծոյ իշնորհակալութիւն , եւ մեծ
խնջոյք տուաւ իւր մեծամեծացը :

Իմաստուն դատաստան Սողոմոնի : — Վրան շատ չան-
ցաւ՝ այս աստուածապարգեւ իմաստութեան պտուղը ցու-
ցուց Սողոմոն : — Երկու կանայք գրեթէ մի եւ նոյն ժամանակ
մէյմէկ տղայ ծներ էին եւ նոյն սենեկի մէջ կընակէին :
Դիշեր մը ինչպէս . կլինի՝ մէկերնին քնոյն մէջ տղուն վը-
րայ կպառկի , որով եւ նա կմեռնի . մայրը իմանալուն պէս
կըռնէ զայն միւս կնկան քով կգնէ , ու անորը քովը կառնու .
առաւօտը ողջ տղուն մայրը կարթըննայ կտեսնէ որ տղան
իւրը չէ , մէջերնին վէճն ու կռիւր կմեծնայ , եւ մինչեւ
թագաւորին առջեւը կելնեն դատաստանի : Կտեսնէ Սողո-
մոն որ վկայ չլինելով՝ ճշմարտութիւնն իմանալու ճար չը-

կայ. երկուքն իսկ միաբերան «Մեռած տղան իմն չէ» կը-
պոռային: «—Սուր մը բերէք, կըսէ թիկնապահացը, ողջ
տղան երկու կտրեցէք, եւ այս կանանց մէյմէկ կտոր
տուէք»: Մէջերնէն նա՛ որուն տղան մնուեր էր՝ թագա-
ւորին վճռոյն սիրով հաւանեցաւ. բայց միւսոն մայր-
կան աղիքը գալարեցան, գութը յուզեցաւ, եւ Սողոմոնի
ոտքն իյնալով՝ «Տէր իմ արքայ, գոչեց. իրեն տուր, իրեն».
«Թո՛ղ ողջ մնայ որդիս եւ իրեն լինի: — Ահա տղուն մայ-
րը, կանչեց Սողոմոն, տուէք իրեն որդին»: Ամէնքը զար-

մացան Սողոմոնին իմաստութեանը վրայ, որով անյայտ
ճշմարտութիւնը գուրս հանեց. եւ որդեսէր մայրը զա-
ւակը գիրկն առած՝ օրհնելով զարքայ իւր տունը դար-
ձաւ խնդութեամբ:

Մեծութիւն եւ զօրութիւն Սողոմոնի: — Աստուծոյ խոստ-
մունքը կատարեցաւ, եւ Սողոմոնի փառքն ու զօրութիւնը
այնպէս մեծցաւ, որ թագաւորաց մէջ իրեն հաւատարմ
չկար: Խաղաղութեամբ կոտորէր այն լայնածաւալ երկիր-

ներուն, որոց տիրապետեր էր Դաւիթ եփրատէն մինչեւ Կարմիր ծովուն եզերքը, եւ իւր անունէն ամէնքը կալաւ-կառէին ու կլախնային: Այն նուաճուած բազմաթիւ ազգաց եւ ժողովրդաց հարկն ու դաշնակից թագաւորաց ընծաները կարող կընէին զինքը այնպիսի ճոխութիւն մը բանեցնելու՝ որուն նմանը գեռ չէր տեսած Իսրայէլ:

Իւր քովի թիկնապահացը համար երեքհարիւր վահան, եւ երեքհարիւր նիզակ շինել տուաւ Սողոմոն՝ ամէնն ալ ոսկի կռածոյ. բոլոր տանը անօթներն ոսկեղէն էին: Երուսաղէմ հարստութեամբ լեցուեցաւ. «Ոսկին իւր յարգը՝ կորսնցուց, եւ արծաթը քարի արժէք ունէր» կըսէ սուրբ Գիրքը: Թագաւորական պալատին համար ամէն օր կերթար երեսուն քու նաշիհ եւ քառասուն քու ճերմակ ալիւր. տասն ընտիր եղ, քսան կով արօտական եւ հարիւր ոչխար. թող եղջերուն, այծեամն ու ընտիր ընտիր պարարտ հաւերը. կառքի համար քառասուն հազար մատակ ձի ունէր, եւ տասուերկու հազար հեծնալու ընտիր նժոյգ: Իւր նաւերէն ոմանք Կարմիր ծովուն նաւահանգստներէն կենէին, Թարսիս ու Սովիեր կերթային, եւ իրեն կերէին առատ ոսկի, արծաթ, մարգարիտ, սակաւագիւտ փայտեր ու ազնիւ քարեր. իսկ ուրիշներն Միջերկրական ծովուն եզերքէն ամէն տեսակ ճոխութեամբք ծանրաբեռնեալք, կուգային ու բոլոր երկրին մէջ հարստութիւն ու հանգստութիւն կախէին: Չորս գին խաղաղութիւն, բարեկեցութիւն, վստահութիւն ու երջանկութիւն պատած էր, զոր եւ այսպէս դարձեալ կլմացունէ սուրբ Գիրքը. «Իւրաքանչիւր ոք, կըսէ, ընդ որթով եւ ընդ թղենեաւ իւրով ուտէին եւ ըմպէին իրանայ մինչեւ ցիբերսաբէէ». այսինքն Հրէաստանի մէկ ծայրէն միւսը: Այն ժամանակէն սկսաւ Իսրայելացւոց մէջ ծաղկիլ ծովային վաճառականութիւնը. եւ ոմանք կկարծեն թէ Իսրայելացի ու եգիպտացի նաւեր Կարմիր ծովէն մեկնեցան, եւ Ափրիկէի չորս կողմը պտըտելով՝ Միջերկրական ծովէն դարձան եկան:

Շինութիւն տաճարին: — Այսպիսի փառաւորութեան ու պերճութեան ժամանակ պիտի կանգնուէր Աստուծոյ հրաշակերտ տաճարը, որ իւր շքեղութեամբը բոլոր կողոց

մեհեանները պիտի գերազանցէր, եւ մէջը պաշտուած Աստուծոյն պէս աշխարհիս վրայ միակ պիտի լինէր : Սողոմոն՝ որ իյաւիաենից սահմանուած էր այս վեհավայր տաճարը կառուցանելու, Տիւրոսի Քիւսաւ թագաւորին հետ հօրն ըրած բարեկամութեան դաշինքը նորոգելովն իսկ գիւրացուց անոր մեծակառոյց շինութեան դժուարութիւնը : Լիբանանու անտառներէն կտրուած մայրերն ու եղեւնափայտերը լաստերով Միջերկրականէն կը բրուէին Յովպէ . ութսուն հազար քանանացիք զանոնք կկտրէին, կտաշէին ձեւի կը բրէին, քարեր կկտփէին, եօթանասուն հազար բեռնակիրք անդադար զանոնք կկրէին . երեք հազար վեց հարիւր վերակացուք՝ գործաւորաց վրայ կհսկէին, եւ երեսուն հազար ճարտարարուեստ Իսրայելացիք փոխանակաւ տանական հազար՝ եղած բաները կպատրաստէին առաջնորդութեամբ Ադոնիրամ՝ ճարտարապետին :

Այսպէս երեք տարի ամէն կարեւոր եղածը պատրաստելն յետոյ, թագաւորութեանը չորրորդ տարին, եւ Իսրայելացուց եգիպտոսէն ենեւլուն չորսհարիւր ութսուներորդ տարին Աստուծոյ տաճարին հիմը ձգեց Սողոմոն (998), Ամորհացուց լեռը Ուռնա յեբուսացուոյն կալին վրայ, ուր հայրը Աստուծոյ բարկութիւնն իջեցուցեր էր . եւ ըստ Յովսեփոսի՝ Սքրահամ իւր միամօր որդին իսեղան

հասներ էր իբրոյրանուէր պատարագ . եւ եօթը տարուան
 ու եօթն ամսուան մէջ, տիւրացի Քիրամ քաջարուեստ
 ճարտարապետին ջանքովը շինուեցաւ լմնցաւ այն հրա-
 շալի տաճարը՝ Մովսեսին անապատին մէջ շինել սուած
 վկայութեան խորանին ձեւովը, միայն թէ իւրաքանչիւր
 մասունքը շատ աւելի մեծ եւ փառաւոր . վասն զի ներսէն
 դուրս ամէն տեղ աղնիւ փայտերով՝ քարերով ու զուտ ոս-
 կով դրուագած, ծեփած եւ ճարտարարուեստ քանդակնե-
 րով, փսրուածքներով, ու քերթէներով ու սերթէներով
 զարդարուած էր: Երեք կողմանոց կամ շրջապատ ունէր,
 եւ երեքն եւս սիւնաղարդ ու կամարակապ սրահներ ու-
 նէին, յորս էին քահանայից ու ղեկուացւոց բնակարաններն
 ու զոհի հարկաւոր նիւթերու վաճառանոցներ: Առաջին
 շրջապատն ու ամենէն մեծը հեթանոսաց կամ օտարաց
 համար էր, որոնք աշխարհիս չորս կողմէն կվազէին Երու-
 սաղէմ կուգային ճշմարիտ Աստուածն պաշտելու, եւ տա-
 ճարին մէջ չէին կրնար մտնել. երկրորդն Իսրայելացւոց
 համար, որ Ժողովուրդն հոն կԺողլուէր աղօթքի. իսկ եր-
 րորդն քահանայից ու ղեկուացւոց համար, որ եւ արահ քա-
 հանայից կրսուէր, եւ հոն անտաշ քարերէ կամբառնար ող-
 ջակիզաց ահագին սեղանն ու զարմանալի քանդակներով
 զարդարուած ծովն պղնձի՝ որ տասուերկու պղնձաձոյլ եղ-
 ներու վրայ կեցած էր. բարձրութիւնն էր հինգ կանգուն,
 լայնութիւնը տասը, եւ շրջապատն երեսուն. ասոր մէջը
 կլուացուէին կսրբուէին՝ քահանայք ըստ օրինաց Մովսիսի՝
 զոհագործութենէ յառաջ: Այս ծովուն երկու քովն ալ վեց
 աւազան կային՝ ողջակէզները լուալու մաքրելու համար:
 Այս բուն տաճարը այլ եւ այլ մասն կբաժնուէր. առաջի-
 նը կկոչուէր տաճար արքութեան արքութեանց, յորում եօթնաս-
 տեղեան ճարտարագործ ոսկի մեծ աշտանակ մը կար, ոս-
 կի սեղան մը եւ վրան հացն առաջադրուեան, այսինքն զո-
 հի Ժամանակ Աստուծոյ նուիրուած հացերը. եւ դարձեալ
 ոսկի սեղան մը, յորում գիշեր ցորեկ ոսկի բուրլառնե-
 րով անուշահոտ խունկեր կծխուէին: Բայց ամենէն փառա-
 ւոր մասն՝ յորում քահանայապետն միայն կարող էր մըտ-
 նել, եւ այն տարւոյն մէջ մէկ քանի օր միայն՝ էր դաբիր:

դարձրայ, կամ արքունիս արքունեանց, ուր պիտի գրուէր քերովբէից տարածեալ թեւերուն տակ տապանակն ուխտի յորում էին օրինաց տախտակները, Ահարոնին ծաղկած գաւազանը, սափորն մանանայի եւ Մովսէսի ձեռքը գրուած գրքերը: Համակ ոսկի էին նաեւ տաճարին դռները: Այս երկու բաժանմունքն եւս երկբացիկ բազմադանձ դռներով գոցուած, եւ ոսկեհուռ ականակապ վարագոյրներով ծածկուած էին: Տաճարին ոչ միայն շէնքն հրաշալի էր, այլ եւ այն կարգէ դուրս արագութեամբ լմննալը, երբ կմտածէ որ՝ որ եփեսոսի Անահտայ տաճարը շինուելու համար 210 տարի աշխատեցաւ բովանդակ Ասիա, եւ 400 տարի զայն գեղազարդելու անցուց. եւ եգիպտոսի մէկ բուրգը կանգնելու համար վաթսուհազար գործաւորք 20 տարի աշխատեցան:

† Նաւակատիք տաճարին: — Երբոր տաճարին շինութիւնը լմնցաւ՝ ամէն կողմէն Իսրայելացիք վազեցին գունդագունդ երուսղէմ եկան: Տաղաւարահարաց տօնին ժամանակը քահանայք եւ ղեւտացիք գնացին շքեղաշուք հանդիսիւ տապանակը Սիօնէն հանեցին տաճարը բերին, այն ազգային կրօնից վեհ նշանին ետեւէն կերթար թագաւորը, եւ հետը իւր պալատականքը, ծերք Իսրայելի, ցեղապետք, տոհմապետք եւ աշխարհախումբ ժողովուրդք, անթիւ անհամար արջառ ու ոչխար զոհելով: Քահանայք տապանակը դաբիրին մէջ քերովբէից թեւերուն տակ դրին, եւ այն միջոցին՝ որ բեհեզեղէն պատմութեաններ հագած սաղմոսանուագ ղեւտացիք սեղանոյն արեւելակողմը կեցած, տաւիղ, քնար, սրինգ եւ ծնծղայ կզարնէին. հարիւր քսան քահանայք փող կզարնէին, ու միաբերան կգոչէին. « Խոստովան եղերուք եւ օրհնեցէք զՏէր. խոստովան եղերուք « Տեառն, զի բարի է զի յաւիտեան է ողորմութիւն նոյն « րա ». եւ կքաշուէր այն վարագոյրն, որ Քրիստոսի մահուան ժամանակ վերուստ իվայր պիտի պատուէր. բոլոր տունը Աստուծոյ փառաց ամպովը լցուեցաւ, այնպէս որ քահանայք չկրցան իրենց պաշտօնն յառաջ տանիլ:

Այն վեհ ու շքեղ տեսարանին ժամանակ, Սողոմոն բոլոր իւր արքայապանձ մեծութեամբը խոնարհեցաւ գետին ըն-

կաւ Անոր առջեւը, որ միայն է մեծ եւ հզօր, եւ ձեռու-
ներն երկինք տարածելով՝ «Տէր Աստուած իմ, գոչեց. թէ
որ երկինք՝ ու երկինք երկինք բաւական չեն քեզ, ինչ
պիտի լինի ապա իմ շինած տունս». եւ երկար ու վսեմ
աղօթքով մը աղաչեց որ ամէն անգամ եթէ ժողովուրդը
հոն գայ իրմէ խնդրուածք մը ընէ՝ սիրով կատարէ, եւ
ամենայն յօջողութիւն ու երջանկութիւն պարգեւէ անոր:

Եւ հազիւ թէ ձայնը կտրեցաւ՝ երկնքէն կրակ իջաւ, բո-
լոր ողջակէզներն այրեց. տեսան Իսրայելացիք բոցին իջ-
նալն ու Աստուծոյ փառաց տաճարին վրայ նստիլը, եւ
միաբան յերկիր անկեալ միաբերան օրհնեցին զԱստուած,
զի բարի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա: Այն ժա-
մանակ ոտք ելաւ Սողոմոն, եւ ահեղ ձայնով մը օրհնեց իւր
ժողովուրդը, եւ ամէնքն սկսան զօհեր մատուցանել: Իւր
մեծութիւնն ու բարեպաշտութիւնը ցուցուց թագաւորը
22 հազար զուարակ ու 120 հազար ոչխար զօհելով, որոց
միսը կերան ուրախացան մայրաքաղաքին մէջ ժողոված
բիւրաւոր ազգայինք եւ օտարք:

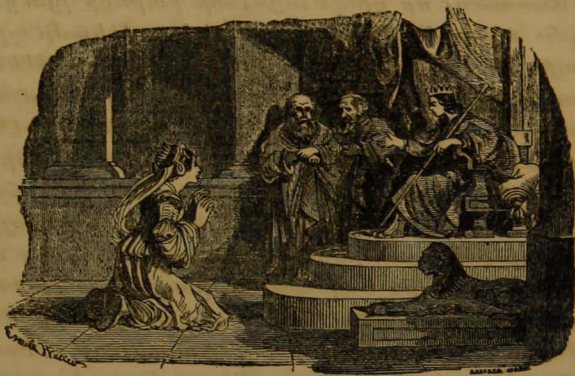
Այս հանգէսները, զօհերն ու հոգեւոր երգերը, երա-
ժիշտներն ու սաղմոսերգութիւնները շարունակուեցան
նաեւ յաջորդ վեց օրերն ու տաղաւարահարաց տօնին եօ-
թրն օրերը, որով եւ նաւակատեաց մեծահանգէս շքեղու-
թիւնն ու ցնծութիւնը տեւեց տասնըչորս օր:

Հանդէսէն ետքը երկրորդ անգամ երեւցաւ Աստուած Սողոմոնի, ու ըսաւ. «Ազօթքդ լսեցի, շինած տունդ ինձ «տուն զոհից ընտրեցի, եւ սրբեցի դայն. որպէս զի ա- «նունս անոր մէջ յաւիտեան մնայ, եւ աչքս ու սիրտս «միշտ հոն լինին: Թէ որ դուն ալ հօրդ Դաւթի պէս պա- «տուիրաններս ու հրամաններս պահես ու ճամբէս չխո- «տորիս՝ Իսրայելի թագաւորութիւնը ցեղէդ չեմ վերցու- «նէր: Բայց թէ որ դուն կամ որդիքդ իմ հրամաններս «թողուք ու երթաք օտար աստուածներ պաշտէք՝ կվեր- «ցընեմ զձեզ այս երկրէն, եւ այս տունը զոր իմ անուամբը «սրբեցի՝ երեսէ կձգեմ՝ ու յառակ եւ իպատմութիւն կու- «տամ ամենայն ազգաց. այնպէս որ՝ անոր աւերակացը «քովէն անցնողն զարմացմամբ կենայ ու զրուցէ. — Ինչո՞ւ «համար այսպէս հարուածեց Տէր այս ժողովուրդն ու այս «տունը: Եւ ուրիշ մը սրտասխանէ. Վասն զի իրենց հար- «ցը Աստուածը թողուցին եւ գնացին օտար աստուածոց «երկրպագութիւն ըրին, եւ անոնց ծառայեցին. անոր հա- «մար Աստուած ալ այս ամենայն չարիքը վրանին բերաւ »: — Ո՞չ ապաքէն զայս կըսեմք արդ տրտմագին, տեսնելով Աստուծոյ խօսքը ճշմարիտ ելած ահաւորապէս:

Այլ շինուածք Սողոմոնի: — Տաճարէն ետքը երկու մե- ծակաւոյց պալատներ եւս շինել տուաւ Սողոմոն, մէկն ի- բրեն, եւ միւսը Եգիպտոսէի կնոջն համար: Իւր պալատին մէջն էր թագաւորական գահը փղօսկրէ ու ոսկիէ շինած որուն նմանը դեռ չէր տեսնուած. վեց աստիճան ունէր, եւ անոնց երկու կողմը տասուերկուքական ահեղատեսիլ ա- ուիւծներ կային: Երեսաղէմը ամուր պարսպով ու աշտա- րակներով պատեց, շատ քաղաքներ նորոգեց ու հիմնեց, յորս ամենէն անուանին է Պաղմիրս կամ Թաւմոր՝ Դամասկո- սի ու Եփրատայ մէջտեղի անապատին մէջ, եւ մինչեւ ցայ- սօր կհիանան ուղեւորք անոր աւերակացը վրայ, որ Արե-ւելքի ճոխութեանցը համբարանոցն եղեր էր: Հին քանա- նացի ժողովրդոց շատերն դեռ նուաճուած չէին. զանոնք եւս նուաճեց հարկատու ըրաւ եւ իւր շէնքերուն գործա- ծեց՝ մինչդեռ զորդիան Իսրայելի իրեն զինուոր կընէր, իշխան եւ պաշտօնեայ: Ի՞նչ որ ցանկացաւ, ըրաւ ըստ

ցանկութեան իւրում, կըսէ սուրբ Գիորգը, Երուսաղեմի՝
Լիբանանու եւ բոլոր թագաւորութեանը մէջ:

✠ **Թագուհին Սարայ:** — Սողոմոնի իմաստութեան ու մե-
ծագործութեանց համբաւը մինչեւ հեռաւոր տեղեր հա-
սեր էր: Եւ սուրբ Գիորգը « Մեծացաւ Սողոմոն, կըսէ, քան
« զամենայն թագաւորս ընչիւք եւ իմաստութեամբ, եւ ա-
« մենայն թագաւորք երկրի կուղէին զինքը տեսանել եւ
« իմաստութիւնը լսել: » Ասոնցմէ մէկն էր նաեւ Երջանիկ
Արարիոյ (Եէմէն) կամ Երեզայիոյ թագուհին, որ փափաքե-
լով ամուսնանալ տեսնել այն համբաւատենչ թագաւորը, եւ
անոր իմաստութիւնը առակօք փորձել, ելաւ իւր Սաբա
մայրաքաղաքէն ու բազմութեամբ ծառայից եւ ուղտերու՝
բարձեալ կրերէր անուշահոտ խնկեր, առատ ոսկի եւ պա-

տուական քարեր. հասաւ առ Սողոմոն որ զարմանալի ի-
մաստութեամբը, անոր ըրած ամէն դժուարին հարցմուն-
քը անվրէպ լուծեց: Տեսաւ թագուհին անոր իմաստու-
թիւնը, շինել տուած հոյակապ տունը, սեղանոյն մեծա-
ծախ կերակուրը, ծառայից փառաւոր աթոռները, պաշ-
տօնէից կարգը, անոնց պատմութեանները, իւր մատուռակ-
ներն եւ անոնց շքեղազարդ զգեստը, Աստուծոյ տանը մէջ
մատուցած ողջակէզները, զարմացաւ սքանչացաւ ու ըսաւ
արքային. « Երկրիս մէջ ինչ որ իմաստութեանդ վրայ լը-
« սեցի՝ ճշմարիտ է. չուղեցի հաւատալ մինչեւ որ չեկայ

« ու աչքովս չտեսայ, եւ ահա ինձ պատմեալս՝ տեսածիս
« կէսն անգամ է: Երանելի են քու մարդիկդ ու կանայքդ եւ
« ծառայքդ որ հանապազ քովդ կկենան ու իմաստութիւնդ
« կլսեն: Օրհնեալ լինի Աստուած որ հաճեցաւ ընդ քեզ,
« եւ Իսրայէլը սիրելուն համար իրեն քեզի պէս թագաւոր
« մը տուեր է »: Եւ բոլոր բերած ընծաներն հանեց մատոյց
անոր: Սողոմոն եւս իւր կողմանէ արքայաւայել պարզ եւ-
ներ տուաւ անոր, եւ մեծ պատուով տեղը դարձոյց: ⁽¹⁾

✧ Կռապաշտութիւն Սողոմոնի: — Սողոմոնին ցաւալի օր-
նակէն իսկ քաջայայտ կտեսնուի թէ մեծամեծ յաջողու-
թիւնք սրչափ վնասակար են նաեւ իմաստնագունից իմար-
դիկ: Սողոմոն՝ որ երկար ժամանակ իւր պարտքերն ան-
թերի կատարեր էր, ծերութեան ատեն ապերախտ գրո-
նուեցաւ Աստուծոյ որ զինքն այնչափ բարեօք լցուցեր էր:
Չորս կողմը պատած փառքով ու շքեղութեամբ շլացած՝
մոռցաւ այն ձեռքն որ զինքը այնպիսի բարձրութեան հա-
ներ վերուցեր էր. ինքզինքը իգամնութեան տալով՝ հա-
զարէն աւելի օտարոտի կանայք առաւ այն ազգերէն՝ որոց
հետ խնամութիւն ընէին արդիւիք էր Աստուած Իսրայէլա-
ցւոց, եւ էին Եգիպտացիք, Մովաբացիք, Ամոնացիք, Ե-
դովմայեցիք, Սաորիք, Քեռացիք, Ամորհացիք եւ այլք, որ-
պէս զի չլինի թէ սրտերնին իրենց կռոց ետեւէն մոլորե-
ցընեն: Խոտորեցուցին Սողոմոնի սիրտը զհետ աստուածոց
եւ օտարաց. մոռցաւ նա իւր Աստուածն ու բարերարը,
եւ գնաց Սիդոնացւոց Աստարատայ գարշելոյն, Քամովսայ
կռոյն, Մովաբայ եւ Ամոնացւոց Մեղքովայ զաւրոտոյ տա-
ճարներ շինեց, եւ կանանցը հետ խունկ ու զոհ մատոյց
անոնց: Չյիշեց թէ ով էր որ զինքն ու հայրը մեծցուց,
եւ որուն համար էր որ այն փառաւոր տաճարը շիներ,
ու այնչափ տարի պաշտեր էր:

✧ Կործանումն Սողոմոնի: — Այս սոսկալի ապերախտու-
թեան վրայ բարկացած Աստուած, երբորդ անգամ երեւ-
ցաւ, բայց առաջիններէն բոլորովին տարբեր կերպով ու

⁽¹⁾ Երոփագիք աւանդութիւն ունին քե Սարայ քագունին Սողոմոնէ որդի
մը ծնաւ. Մեկրիէք անունով, ուսկից իրենց քագաւորները կիջնան, կլսեն:

ըսաւ. « Որովհետեւ հրամաններս ու պատուիրաններս չը-
 « պահեցիր, ձեռքէդ պիտի պատուեմ առնում թագաւո-
 « րութիւնդ, ու ծառայիդ պիտի տամ. բայց հօրդ Դաւ-
 « թի ինչ տոյն համար քու օրդ պիտի չընեմ զայն, այլ որ-
 « դեպք օրը : Սակայն բոլոր թագաւորութիւնդ պիտի
 « չառնում, այլ գաւազան (ցեղ) մը պիտի տամ որդւոյդ՝
 « վաղն Դաւթի ծառայի իմոյ, եւ վասն երուսաղեմի քաղա-
 « քի զոր ընտրեցի : Եթէ Սողոմոն հօրը սիրտն ունենար,
 Ստուծմէ այսպիսի սպառնալիք լսելուն պէս մէկէն խել-
 քը գուլիւ կ'ոռոյկէր, ճամբան կ'փոխէր ու հօրը Դաւթի
 պէս ճշմարիտ զղջմամբ մեղացը թողութիւն կ'գտնէր. բայց
 ինքը անզեղջ մնաց, եւ այն օրէն սկսաւ ամենայն չարիք
 վրան գալ զեղուլ : Նախ նուաճուած ազգեր գլուխ քաշե-
 ցին. Դաւթի ժամանակ Յովաբ եղովմայեցիքը նուաճեր էր-
 անոնց վերջի թագաւորին որդին Ադեր որ եգիպտոս փա-
 խեր էր եւ Փարաւոնին սիրելի եղեր էր, դարձաւ եկաւ
 ու հօրը թագաւորութիւնը նորէն ձեռք ձգեց : Ռազուն ա-
 նունով մէկն ալ Դամասկոսի մէջ թագաւորեց, եւ Ադերին
 հետ միացած սկսան Սողոմոնի դէմ դնել. բայց նոյն իսկ
 իւր տէրութեանը մէջ ապստամբութիւն ելաւ :

Յերոբոամ որդին Նաբատայ, քաջ, խելացի ու գործուն-
 եայ մարդ մը լինելով՝ Սողոմոն զինքը Յովսեփայ տանը, այս-
 ինքն Մանասէի ու եփրեմի ցեղերուն վրայ վերակացու դրեր
 էր : Օր մը երուսաղէմէն դուրս ելնելու ժամանակ, Սիլոնացի
 Աքիա մարդարէն իրեն հանդիպեցաւ, մէկդի տարաւ զին-
 քը, իւր կռնակի նոր վերարկուն քաշեց պատուեց, տա-
 սուերկու կտոր ըրաւ, ու « Առ քեզ, ըսաւ, տասը կտորը -
 « վասն զի այսպէս ասէ Տէր. Ահա Սողոմոնի թագաւորու-
 « թիւնը պատուեցի. տասը գաւազանք քեզ պիտի տամ,
 « եւ պիտի լինիս թագաւոր Իսրայելի. եւ եթէ հրաման-
 « ներս ու պատուիրաններս պահես՝ հետդ կ'լինիմ միշտ ու
 « քեզ հաւատարիմ տուն կ'ընեն՝ ինչպէս որ Դաւթի շի-
 « նեցի, եւ զԻսրայէլ քեզ կուտամ » :

Մահ Սողոմոնի. Տեսութիւնք. — Լսեց Սողոմոն եւ ուզեց
 Յերոբոամը բռնել մեռցընել. բայց նա փախաւ դնաց ե-
 գիպտոս Մաւսակիմ թագաւորին քով կեցաւ, մինչեւ մե-

ռաւ Սողոմոնն սրտին տազնապէն եւ երուսաղեմի մէջ թա-
ղեցաւ (962) :

Գառաւորն տարի թագաւորներ էր . այնչափ մեծութեամբ
եւ իմաստութեամբ սկսած թագաւորութիւնը սրտի տագ-
նապով ու տրտմութեամբ վերջացուց : Իւր փառացն արե-
ւը արդէն մտած էր՝ երբ մտաւ նա իգերեզման : Աւելի
ասլընցաւ նա քան զայն թագաւորութիւնն՝ որ մէջեւ ի
ծագս աշխարհի իւր փայլն էր տարածեր , ու ամենուն
վախ կամ զարմանք ազդեր էր : Այն աչքերն՝ որ հեռաւոր
թագաւորներու իւր գիմացը դալ խոնարհիլն էին տեսեր ,
տեսան եւ իւր ծառայից կամ հարկատուացը թշնամանքն
ու ապստամբութիւնը : Սողոմոնն օրինակ է մարդուս երկու
գիմադրեալ ծայրերուն . թէ որ իւր բարձրութեանն հա-
ւասարող շատ չեն գտնուիր , բայց ընկած ցածութեանը՝
շատեր կան . սակայն յիրաւի աւելի մեղադրելի է նա քան
զբնութենակից մահկանացուս , որովհետեւ եթէ նոքա կիյ-
նան՝ բայց ոչ արդեօք յետ այնչափ բարձրութիւն հասնե-
լու աջով Բարձրելոյն : Անոր համար եւ ապագայք չներե-
ցին իւր ըրած ծանր սխալմանցը , եւ բաղմագոյնը խտրը
Հարց դատապարտութեան կնիքը տուին իճակատ Սողոմո-
նի : Բայց արդեօք եւ Աստուած նոյն խիստ դատաստանը
ըրաւ որդւոյն Դաւթի : — Մենք իւր ողորմութիւնը անբաւ
գիտենք , եւ քանի որ սուրբ Գիրքն որոշ վճիռ մը չկարեր
այս նիւթիս վրայ , աւելի կսիրեմք հաւատալ որ ողորմու-
թեամբ քաւած լինի նորա մեղքերը , բաւական պատիժ հա-
մարելով կենացը վերջի տարիներուն նորա քաշած ծանր
վշտերը : Ո՛չ ապաքէն ինքն իսկ Աստուած կխոստանայ Դաւ-
թի յայտնապէս թէ « Որդւոյդ Սողոմոնի ես հայր պիտի
« լինիմ՝ ու նա ինձ որդի պիտի լինի . թէ որ անիրաւու-
« թիւն ընէ՝ ես զնա մարդկանց գաւազանաւ պիտի զար-
« նեմ , բայց ողորմութիւնս իրմէ պիտի չվերցընեմ , ինչ-
« պէս որ Սաուլէն վերցուցի » . (Բ Թագաւոր . եր . 14) : Ո՛ր
թողունք որ եթէ Դաւթի սիրոյն համար չուզեց Աստուած
զրկել զՍողոմոնն ի թագաւորութենէ , որչափ եւս աւաւել
կյաւիտենական կենաց : Այս է ահա մեր կարծիքը :

Գիրք Սողոմոնի: — Սողոմոն ոչ միայն մեծագործ թագաւոր եղաւ, այլ եւ անուանի մատենագիր. սուրբ Գիրքն իրեն համար « Իմաստնացաւ քան զմատենայն մարդիկ » ըսելէն ետքը՝ վրայ կրերէ թէ երեք հազար առակ խօսեցաւ, հինգ հազար օրհնութիւն գրեց, եւ բոլոր փայտերու վրայ խօսեցաւ՝ Լիբանանու եղեւնափայտէն մինչեւ պատի վրայ եւնոյ զոսկային վրայ, ինչպէս նաեւ անասնոց, թռչնոց եւ ձկանց վրայ: Բոլոր ասոնք կորսուած են հիմա. ձեռքերնիս հասածներն են Առակաց գիրքը, Ժողովողը, Երգ երգոցը եւ Իմաստութիւնը, որոց իւրաքանչիւրին վրայ խօսած եմք իսկիզբն մատենիս:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ե .

Ի Բ Ա Ճ Ա Ն Մ Ա Ն Է Թ Ա Գ Ա Խ Ո Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Ն Հ Ր Է Ի Յ

Մ Ի Ն Չ Ե Ի Ա Ք Ա Ա Բ Ի Ն Ի Մ Ր Ա Յ Ե Լ Ի Վ Ր Ա Յ Թ Ա Գ Ա Խ Ո Ր Ե Լ Ը

Ռորովամ եւ Յերորովամ. Բաժանուածն Թագաւորութեան: — Ռորովամ առաջին Թագաւոր Յուդայ, ամբարշտութիւն նորա եւ մայ: — Յերորովամ առաջին Թագաւոր Իսրայելի, կռապաշտութիւնն ու պատիժը: — Հիւանդութիւն որդւոյ Յերորովամայ. Աքիա մարգարէ. Մայ Յերորովամայ: — Արիա եւ Ասա, Թագաւորք Յուդայ: — Նարատ եւ Բասա, Թագաւորք Իսրայելի: — Ասային վերջը: — Էլա, Չամբրի եւ Ամրի, Թագաւորք Իսրայելի:

Պ Ռորովամ եւ Յերորովամ. Բաժանուածն Թագաւորութեան: Սողոմոնի մահուանէն ետքը որդին Ռորովամ ելաւ Սիկիմ գնաց, ուր բոլոր Իսրայել ժողոված էր զինքը թագաւորեցնելու: Սողոմոն վերջի ատեններն ինքզինքը բոլորովին հոյակապ պալատներ ու կռատուններ շինելու տալով՝ ժողովուրդը ծանր հարկերով ու աշխատութեամբ շատ նեղեր էր. ուստի եւ նա իրեն բերան առնելով զՅերորովամ որ Սողոմոնին մեռնիլը լսելուն պէս եգիպտոսէ վազեր եկեր էր, ըսաւ նորապսակ թագաւորին. «Հայրդ՝ մեր առաջնորդ ծանրացուց, թեթեւցուր դուն զայն եւ ծառայեալք»: Պատասխան տալու համար երեք օր ժամանակ ուղեց Ռորովամ որ մտածէ. հօրը քովն եղած ծերերուն հարցուց, եւ անոնք խորհուրդ տուին որ ժողովրդեան կամքը կատարելով անոնց սիրտը վաստակի, որով եւ բոլոր կենացը մէջ իրեն կծառայեն հաւատարմութեամբ: Բայց ուղեց նաեւ իւր քովը կեցած աննդակից երիտասարդաց կարծիքն իմանալ, որոնք այս պատասխանը թեւադրեցին. «Իմ ճկոյթս՝ հօրս մէջքէն հաստ է. հայրս ձեր վրայ ծանր առաւ դրաւ, ես զայն աւելի պիտի ծանրացունեմ. հայրս զձեզ գաւազանով խրատեց, եւ ես զձեզ քքովք»:

Այս խիստ ու անմիտ պատասխանին վրայ կատղեցաւ ժողովուրդը, « Դաւթի հետ ինչ բան ունիմք, գոչեցին միա-
« բերան, եւ Յեսսեայ որդւոյն հետ ինչ ժառանգութիւն.
« պնդեանց իբնակութիւնս քո Իսրայէլ »: Այս իրենց ապրա-
տամբութեան սովորական դարձած խօսքն ըսելով՝ լի բար-
կութեամբ ու թշնամութեամբ գլուխնին քաշեցին գնացին:

Ռոբովամ կարծելով թէ խռովութիւնը հանդարտեցաւ,
Ադոնիրաւ հարկապետը զրկեց որ հարկերը ժողովէ. բայց
ժողովուրդը զայն քարկոծելով մեռուց, եւ Յերոբովամը
իւր վրայ թագաւոր դրաւ: Այն գոյժն որ առաւ Ռոբո-
վամ՝ սարսափեցաւ, աճապարեց կառքը մտաւ ու փախաւ
գնաց Երուսաղէմ, ուր Յուդայի ու Բենիամինի ցեղերն
միայն հետը միացան ու իրեն հաւատարիմ մնացին:

Այսպէս Դաւթի ու Սողոմոնի միահեծան թագաւորութիւ-
նը երկուքի բաժնուեցաւ. Յուդայի թագաւորութիւնը ա-
ւելի փոքր էր, բայց աւելի պատուաւոր. վասն զի իւր
ձեռքն էր տապանակն ուխտի եւ տաճարը, եւ ամէն հա-
ւատացեալ Հրեայ պարտական էր ամէն տարի իւր նուէրը
բերելու տաճարին մատուցանելու. իսկ Իսրայելի թագա-
ւորութիւնը աւելի բազմամարդ էր եւ աւելի ընդարձակ,
որով եւ զօրաւոր:

Հրէից թագաւորութիւնն այսպէս երկու բաժնուելով՝
հարկաւ զօրութիւնն եւս կբաժնուէր ու կաւարանար, զի
անդ է զօրութիւն եւ ոյժ՝ ուր է միութիւն: Դաւթի ժա-
մանակ մինչեւ եփրատ տիրապետեր էր, բաժանմանէն ետ-
քը Պաղեստին միայն ձեռքը մնաց: Հրեայք չորս կողմեր-
նէն թշնամիներէ պատած պաշարուած, փոխանակ միաբա-
նութեամբ անոնց դէմ դնելու, երկպառակութեամբ իրա-
րու դէմ կզինէին, իրարու արիւնը կծծէին. մինչեւ որ
ետեւէ ետեւ Բաբելոնացոց իշխանութեան տակը մտան՝
կորսնցընելով իրենց ազգային թագաւորութեան ու ազա-
տութեան հետ նաեւ բոլոր իրենց փառքն ու պատիւը:

Ժամանակագրական ցանկ թագաւորացն Յուդայ եւ Իս-
րայելի: — Պատմութիւնը լաւ ըմբռնելու համար հոս դը-
նեմք Յուդայի եւ Իսրայելի թագաւորաց ժամանակագրա-
կան ցանկը.

ԹԱԳԱՒՈՐԻ ՅՈՒԴԱՅ .

	Թագաւորի	Քրիստոսի տաւջ
1. Ռոբովամ	17 տարի	963
2. Աբիա	5 »	946
3. Ասա	41 »	944
4. Յովսափատ	25 »	904
5. Յովրամ	7 »	880
6. Որոզիա	1 »	876
7. Գողոզիա	6 »	876
8. Յովաս	40 »	870
9. Ամասիա	29 »	831
10. Ոզիա	52 »	803
11. Յովակիմ	16 »	752
12. Աքազ	15 »	737
13. Եղեկիա	29 »	723
14. Մանասէ	55 »	—
15. Ամնոն	2 »	—
16. Յովսիա	31 »	—
17. Յովակիմ	» 3 ամիս	—
18. Եղիակիմ	10 տարի	—
19. Յեքոնիա	» 3 ամիս	—
20. Սեդեկիա	9 տարի	—
Վերջ թագաւորութեան Յուդայ		587
Ռոբովամայ թագաւորութեան սկզբէն 375 տարի տեւե-		
լէն յետոյ :		

ԹԱԳԱՒՈՐԻ ԻՍՐԱՅԵԼԻ .

	Թագաւորի	Քրիստոսի տաւջ
1. Յերոբովամ Ա.	22 տարի	963
2. Նաբատ	2 »	943
3. Բաասա	24 »	942
4. Ելա	2 »	919
5. Զամբրի	» » 7 օր	918
6. Ամրի	12 տարի	918
7. Աքաաբ	20 »	907
8. Որոզիա	2 »	888
9. Յովրամ	10 »	887

10. Յէռ	28	»	876
11. Յովաքաղ	17	»	848
12. Յովաս	16	»	832
13. Յերոբովամ Բ.	51	»	817
14. Զաքարիա	»	6 ամիս	766
15. Սեղզում	1	»	765
16. Մանայիմ	11	տարի	765
17. Փակիա	2	»	754
18. Փակէէ	20	»	763
19. Ովսէէ	9	»	726

Իսրայելի թագաւորութիւնը 244 տարի տեւելէն յետոյ 718-ին կիւերջանայ :

Ռոբովամ առաջին թագաւոր Յուդայ, ամպարշտութիւն նորա եւ մահ: — Երուսաղէմ հասնելուն պէս շուտ մը Ռոբովամ Յուդայի ու Բենիամինի ցեղերէն հարիւր ութսուն հազար կորիճ մարդ ժողովեց, եւ երբ զանոնք հետն առած ապստամբ տառն ցեղերուն դէմ կերթար, Աստուած Սամիա մարգարէին ձեռքովը պատուիրեց իրեն որ եղբարցը դէմ չերթայ չպատերազմի: Հնազանդեցաւ Ռոբովամ եւ դարձաւ նորէն եկաւ Երուսաղէմ:

Յերոբովամայ ամպարշտութիւնը Ռոբովամայ յաթողը հաստատեց եւ ժողովրդեանը թիւը շատցուց, որովհետեւ Յերոբովամայ կռապաշտութեանը չհետեւել ուզող ժողովրդականք, քահանայք եւ ղեւտացիք կվագէին Երուսաղէմ կուգային: Բայց ափսոս որ քիչ ժամանակէն ինքը Ռոբովամ եւս Աստուծոյ ձայնին չլսեց անոր պատուիրաններն ու հրամանները մոռցաւ եւ ինքզինքը կռապաշտութեան տուաւ. ժողովուրդն իսկ նորա օրինակին հետեւեցաւ, եւ բարձր տեղուանք սուտ աստուածոց սեղաններ կանգնեց, անտառներ շինեց ու նուէրներ կրնէր: Ասով բարկացուցին յոյժ զԱստուծո, եւ նա վրանին եգիպտացուց Սաւակիմ (*):

(*) Սաւակիմ կամ Սիսակ եգիպտոսի քագաւորը, պատմեաց Սեսոսքիս կամ Սեսոսքուսիս ըսած քագաւորը կերեւնայ, որ քսաներորդ չորրորդ հարստութեան առաջին քագաւորն էր, որով եւ Սողոմոնի հետ խնամութիւն ընող քագաւորներուն ցեղէն չէր: Թեքե, Քարնաքի պալատին աւերակացը մէջ մե-

Թագաւորը զրկեց որ հազար երկու հարիւր կառօք եւ վաթսուն հազար երիւարօք եւ անթիւ բազմութեամբ զօրաց յարձակեցաւ ի Հրէաստան, Յուդայի ամուր ամուր քաղաքաց տիրեց, հասաւ մտաւ Երուսաղէմ, տաճարն ու Թագաւորական պալատը կողոպտեց եւ մինչեւ Սողոմոնին շինել տուած ոսկի վահաններն առաւ տարաւ, որոց տեղը պղնձի շինուեցան: Բայց ասով իսկ ամպարշտութեան ճամբան չփոխեց Ռոբովամ, եւ տասնըվեց տարի անյաջող Թագաւորութիւն մը անցընելէն ետքը մեռաւ եւ իրեն յաջորդ Թողուց Աբիաս որդին:

✕ Յերոբովամ առաջին Թագաւոր Իսրայելի. կռապաշտութիւնն ու պատիժ: — Յերոբովամ եփրեմի լերան վրայ Սիկիւնը մեծցուց զարդարեց եւ հոն հաստատեց իւր աթոռը: Վախնալով որ չլինի թէ Ժողովուրդը տարուէ տարի տօներուն տաճարին մէջ զոհ մատուցանելու համար, Երուսաղէմ երթալով բարկութիւննին իջնայ ու Ռոբովամին հնազանդին, ուզեց նորահնար կրօնքով մը իւր նորահաստատ աթոռը այն վտանգէն հեռացընել: Ահարոնին գիւտը միտքը եկաւ. մանաւանդ որ ինքն ալ երկար ատեն եգիպտոս կեցած ու եգիպտացուց կռապաշտութեամբն էր տոգորուած. երկու եգիպտական աստուածներ ոսկի երինջներ շինեց, մէկը Դան դրաւ եւ միւսը Բեթել, եւ «Ահա ասոնք են քու աստուածներդ Իսրայէլ, ըսաւ, որ զքեզ եգիպտոսէն հանեցին.» Ասոնց մասնաւոր քրմեր դրաւ, զոհելու համար բարձրաւանդակներ շինեց, Երուսաղէմայ պէս տօներ հաստատեց, որպէս զի Ժողովուրդը տաճարն երթալու տեղ Դան ու Բեթէլ երթայ զոհէ ու Երուսաղեմի կարօտ չքաշէ. ինքն եւս սկսաւ երթալ զոհեր մատուցանել:

Յերոբովամին այս ապերախտութեանը վրայ շատ բարկացաւ Աստուած եւ այն միջոցին որ Յերոբովամ Բեթէլ գնացած կռոց խունկ կամատուցանէր, Յուդայի երկրէն մար-

ծատարած բարձրաքանդակ մը կտեսնուի մինչեւ հիմա, յորում նկարագրւած է Սեսոնքիս կամ Սաւակիմ որ իւր նուաճած բազաւորները կապած դից ատօնը կհանէ: Անոնց մէջ կեցած է կապեալ նաեւ Յուդայի բազաւորը Ռոբովամ որ յայտնի կհանցցուի իւր հրեական գծագրութենէն ու արձանագրութենէն: Երեք հազար տարուան հնութիւն է այս:

գարէ մը եկաւ առջեւը եւ սկսաւ բարձրաձայն կանչել. « Սեղան սեղան, այսպէս կըսէ Տէր. Դաւթի տնէն Յովսիա անունով մէկը պիտի գայ որ քրմերդ վրադ պիտի զոհէ ու մեռելներուն ոսկորները վրադ պիտի այրէ. եւ ըսածիս ճշմարտութեանը նշան այն լինի որ սեղանը պատուի եւ վրայի պարտութիւնները թափին: » Այս որ լսեց Յերոբոամ, բարկութեամբ մը ձեռքն երկնցուց հրամայեց որ զինքը բռնեն. բայց իսկոյն ձեռքը գօսացաւ եւ չկրցաւ վար առնուլ, սեղանն իսկ պատուեցաւ եւ բոլոր վրայիները վար թափեցան: Խոնարհեցաւ թագաւորը « Ո՛հ, աղօթէ, ըսաւ մարգարէին, որպէս զի ձեռքս բժշկուի: » Աղօթեց այրն Աստուծոյ եւ առ ժամայն թագաւորին ձեռքը առաջին փշակը դարձաւ: Յերոբոամ ուրախութենէն « եկուր տունս ճաշէ, ըսաւ մարգարէին, եւ պարգեւներ տամ քեզ: — Թէ որ տանդ կէսն իսկ տաս, պատասխանեց մարգարէն, հետդ չեմ գար, վասն զի Աստուած ապսպրեց ինձ որ ոչ հաց ուտեմ հոս, ոչ ջուր ըմպեմ եւ ոչ եկած ճամբովս ետ դառնամ. » եւ ուրիշ ճամբով սկսաւ երթալ:

Բայց Բեթէլ բնակող ծեր մարգարէ մը իւր որդւոցմէ իմանալով անոր ըրածներն եւ որ ճամբէն երթալը՝ շուտ մը էշը պատրաստել տուաւ եւ ետեւէն գնաց հասաւ որ կաղնիի մը տակ նստեր էր, եւ տունը հրաւիրեց զինքը. երբ որ նա Աստուծոյ հրամանը մէջ բերելով հրաժարեցաւ, « Ես ալ քեզի պէս մարգարէ եմ, ըսաւ ծերը. Աստուծոյ հրեշտակն երեւցաւ ինձ եւ պատուիրեց որ քեզ բերեմ տունս, ու առջեւդ ջուր հաց հանեմ որ ուտես խմես: » Հաւատաց նա ծերոյն խօսքին, եկաւ մոտաւ տունը, եւ կերակուր կերած ատեն Աստուած նոյն ծեր մարգարէին բերնովն իրեն իմացուց որ անհնազանդութեանը պատիժ՝ մարմինը հարցը գերեզմանը պիտի չմտնէ: Այնպէս իսկ եղեւ. վասն զի էշ հեծած ետ դառնալու ժամանակ՝ ճամբուն վրայ առիւծ մը յարձակեցաւ ու առանց իշուն գալչելու՝ զարկաւ սպաննեց զմարգարէն, եւ մարմնոյն քովը կեցաւ. քովը կկենայր նաեւ էշը: Անցաւորներն տեսան զայն եւ գնացին ծեր մարգարէին բնակած քաղաքը պատմեցին, որ նորէն եկաւ թշուառ մարգարէին մարմինը գտաւ, իշոյն վրայ

դրաւ տունը բերաւ, վրան լացաւ, իւր գերեզմանը տա-
րաւ թաղեց եւ որդւոցը ապսպրեց որ զինքն եւս մեռնելէն
ետեւ հոն նոյն գերեզմանին մէջ թաղեն ընդ առն Աստու-
ծոյ «Վասն զի բոլոր անոր սպառնալիքները պիտի կատա-
րուին, ըսաւ, գէթ իմ ոսկերքս իրեն պատճառաւ ազա-
տին յայրելոյ ընդ այլոց» :

✕ Հիւանդութիւն որդւոյն Յերոբոլամայ. Աքիա մարգարէ.
Մահ Յերոբոլամայ : — Յերոբոլամ ձեռքին յանկարծական
դօսանալովն ու առողջանալովն եւս չզգատտացաւ՝ ճամբան
չփոխեց, բայց Աստուած ուրիշ պատժով մըն ալ զինքը վեր-
ջին անգամ խրատել ուզեց : Իւր Աքիա որդին հիւանդացաւ.
Յերոբոլամ կնկանը ըսաւ որ թագաւորական հագուստները
փոխէ ու ծպտեալ երթայ Սելով, Ափիա մարգարէին հար-
ցունէ տղուն գլխուն գալիքը : Աքիային աչուքները ծե-
րութենէն կուրցեր՝ չէին տեսներ. բայց Աստուած յառա-
ջագոյն իրեն իմացուցեր էր թագուհւոյն գալը. այնպէս որ
հազիւ թէ անոր ոտքին ձայնն առաւ՝ կանչեց. «Եկուր, ներս
«մտի՛ր Յերոբոլամայ կիներ, ինչո՞ւ կծպտիս. քեզի գէշ լուր
«մը ունի՛մ տալու : » Եւ վրայ բերաւ թէ «Աստուած Յերո-
«բոլամին ապերախտութեանը վրայ բարկացած՝ իւր տու-
«նը չարեօք պիտի լցունէ, Յերոբոլամայ դիակունքը քա-
«ղաքին մէջ շուները պիտի ուտեն, եւ դաշտին մէջ թռու-
«չունք. քաղաքը ոտք կոխած իդ պէս՝ հիւանդ տղադ պիտի
«մեռնի, եւ բոլոր Իսրայէլ զինքը պիտի լսն ողբան ու թա-
«ղեն, եւ նա միայն Յերոբոլամայ տնէն գերեզման պի-
«տի մանէ. Իսրայէլն եւս իպատիժ անօրէնութեանցը Աս-
«տուած պիտի հանէ այս բարութեան երկրէն ու եփրատ
«գետէն անդին պիտի ցրուէ» : Այս սոսկալի մարգարէութե-
թիւնը ահուգողով լսեց խեղճ թագուհին ու դարձաւ
գնաց Սարիս կամ Թերսս ո՛ւր փոխադրեր էր Յերոբո-
լամ աթոռը. եւ ոտքը տանը դռնէն ներս գնելուն պէս՝
տղան մեռաւ, կոծեցին զինքն ու հանդիսով թաղեցին :

Այնուհետեւ Յերոբոլամայ ամէն բանը ձախորդ գնաց.
Ռոբոլամի Աքիաս որդւոյն գէ՛մ պատերազմեցաւ, յաղթուե-
ցաւ, շատ քաղաքներ կորսնցուց՝ յորս էր նաեւ Բեթէլ :
Մեռաւ Յերոբոլամ քսան տարի թագաւորելէն ետքը՝ ա-

սերախտութեան դառն հետեւանայը ցաւալի օրինակ մի եւս ինքզինքը թողլով աշխարհի:

Աբիաս եւ Ասա, թագաւորք Յուդայ: — Ռոբովամին յաջորդեց որդին Աբիաս, երեք տարի թագաւորեց Երուսաղեմի մէջ, եւ մօրը անունն էր Մաաֆա: Աբիաս եւս հօրը մեղացը հետեւեցաւ եւ սիրտը Աստուծոյ հետ կատարեալ չէր իբրեւ զօրտն Դաւթի հօր իւրոյ: Ինքն եւս հօրը պէս բոլոր կեանքը Յերոբովամին հետ պատերազմելով անցուց: Յայն պատերազմունս ամենէն մեծն էր Եփրեմայ ցեղին մէջ Սոմորոն լեւան վրայ եղածը, յորում Աբիաս չորս հարիւր հազար մարտիօք եւ Յերոբովամութ հարիւր հազար զօրաւորօք ճակատեցան. բայց եւ այնպէս Աստուծոյ թոյլ տալովը յաղթուեցաւ Յերոբովամ, շատ մարդ կորսնցուց եւ տկարացաւ յոյժ: Աբիայ ամէն գործողութիւնն այսպէս յաջող կերթար թէ որ հօրը մեղաց ճամբան չբռնէր՝ դառնար առ Աստուած: Երեք տարի թագաւորեցն ետքը մեռաւ: Տեղը նստաւ որդին Ասա:

Ասա իւր թագաւորութիւնը աստուածապաշտութեամբ սկսաւ. բոլոր կռոց սեղանները, արձաններն ու բարձունքը քանդեց կործանեց, անտառներն այրեց, եւ ժողովրդեան պատուիրեց որ զՏէր Աստուած հարցն իւրեանց պաշտեն եւ անոր պատուիրաններն ու հրամանները կատարեն. իւր Մաաքա մայրը կռապաշտութիւնը չթողլով Աստարտեայ պաշտօն մատուցանելուն համար տիկնութենէն հանեց. բոլոր երկիրը խաղաղցուց, բարեկարգեց, նորոգեց ու զօրացուց: Թագաւորութեանը տասնեւհինգերորդ տարին եթովպացւոց Զարեհ կամ Զարա թագաւորը մէկ միլիոն զօրքով ու երեք հարիւր կառօք եկաւ Սեփասա ձորոյն մէջ՝ Մարիսա քաղաքին մօտ վրան յարձակեցաւ: Քաջութեամբ ճակատեցաւ Ասա, բայց պատերազմը չսկսած, լի վստահութեամբ այս աղօթքն ըրաւ Աստուծոյ. «Տէր Աստուած, «բազմօք եւ սակաւօք կարող ես դուն ապրեցուցանել. զօրացո՞ւ զմեզ Տէր Աստուած մեր, վասն զի քեզի յուսացանք «եւ քու անուամբդ եկանք այս բազմութեան վրայ: Տէր Աստուած մեր, թող մի տար որ մարդ քեզ յաղթահարէ:» Յանկարծ եթովպացւոց վրայ արհաւիրք ձգեց Տէր եւ

սկսան փախչիլ, ետեւնէն ընկաւ Ասա, զիրենք բոլորովին զարկաւ ջարդեց, եւ մեծ աւարաւ ու յաղթանակաւ դարձաւ յերուսաղէմ: Հոն Ագարիս մարգարէն դիմացն ելաւ եւ Աստուծոյ կողմանէ գովեց ու խոստացաւ Ասայի որ միշտ օգնէ իրեն՝ եթէ միշտ ուղղութիւն ընէ: Սիրտ առաւ թագաւորն ու ժողովուրդը, ջնջեց Յուդայի եւ Բենիամինի եւ տիրած տեղերուն միջի գտնուած կուռքերը, ու հանգիսաւոր զոհ մ'ալ մատոյց Աստուծոյ ճշմարտի իշնորհակալութիւն ըրած մեծ յաղթութեանը. ու եօթն հարիւր զուարակ եւ եօթն հազար խոյ մորթել տուաւ յաւարէ եթովպացոց: Հոն հրաւիրած էր եւ Իսրայելացոց ցեղերէն շատ մարդիկ, եւ ամենուն դիմաց նորէն ուխտ դրաւ Աստուծոյ հետ որ այնուհետեւ զինքը միայն պաշտեն եւ իրեն հաւատարիմ մնան: Աստուած ալ իրիօխարէն՝ երկար տարի խաղաղութեան մէջ թողուց զՅուդա, մինչդեռ Իսրայելի թագաւորութիւնը խռովութեամբ կծփէր:

Նաբատ եւ Բաասա, թագաւորք Իսրայելի: — Ասայի թագաւորութեան երկրորդ տարին Յերոբոամայ յաջորդեց որդին Նաբս եւ բոլորովին հօրը ամպարշտութեան ճամբուն հետեւելով՝ անոր պէս ատելի եղաւ Աստուծոյ:

Երկուք ու կէս տարի հազիւ թէ թագաւորեր էր՝ Փղըշտացոց Գաբաթուն քաղաքը պաշարած ժամանակ՝ իւր Բաասա զօրավարը զարկաւ զինքն մեռուց ու տեղն անցաւ, եւ որպէս զի կարող լինի անկասկած թագաւորել, Յերոբոամայ բոլոր ցեղը թրէ անցուց, որով եւ Աքիա մարգարէին բերնով Աստուծոյ անոր ըրած սպառնալիքը կատարեցաւ: Բայց Բաասա ալ Նաբատին կռապաշտութեան ճամբան չթողուց. եւ Յեռ մարգարէին բերնով իրեն իմացուց Աստուած որ եթէ չզգաստանայ՝ իւր գլուխն եւս Յերոբոամայ եկածը պիտի գայ: Յէտիւն վրայ բարկացաւ Բաասա, զինքը սպաննել տուաւ, եւ քսանըջորս տարի թագաւորելէն յետոյ մեռաւ:

Ասային վերջը: — Բայց Ասա ոչ որպէս խոստացան մինչեւ վերջը իւր յոյսն ու վստահութիւնը Աստուծոյ վրայ դրաւ. որով եւ կենաց վերջի օրերը թշուառութեամբ անցուց: Իւր թագաւորութեանը երեսունըվեցերորդ կամ

մանաւանդ քան ըվեցեր որդ տարին՝ Իսրայելի Բաասա թագաւորը ուղէլով Իսրայելացւոց ցեղերուն Յուդայի թագաւորութեան հետ ունեցած երթեւեկութիւնն արգելուլ, Ռաւա քաղաքն (որ երկուց թագաւորութեանց սահմանագլուխն էր) առաւ եւ ամրացուց ու պատերազմի կպատրաստուէր Ասայի դէմ: Վախցաւ Ասա. բայց փոխանակ առաջին անգամուան պէս Աստուծոյ ողորմութեանը դիմելու եւ անոր պաշտպանութիւնը խնդրելու, տաճարին ու թագաւորական գանձին մէջ որչափ ոսկի արծաթ որ գտաւ՝ ժողովեց ընծայ զրկեց որդւոյն Աղերայ (Պենատատ) արքային Ասորոց, որպէս զի գայ Իսրայելի Բաասա թագաւորը հալածէ: Դիմեց նա բազմութեամբ զօրաց եւ ստիպեց զԲաասա կորուստով ետ քաշուիլ. եւ Ասա իւր զօրաւոր ոտխին ձեռքէն ազատելով՝ Ռամայ թերակատար պարիսպները կործանեց, եւ անոնց աւերակովը Գաբաւ ու Մաֆնաւ քաղաքներն ամրացուց:

Բայց Աստուած Անանիաս մարգարէն զրկեց առ Ասա, եւ յիշեցընելով եթովպացւոց վրայի մեծ յաղթութիւնը, եւ այժմու Աստուծոյ վրայ ցուցուցած թերահաւատութիւնը՝ կշտամբեց զնա եւ սպառնացաւ որ այնուհետեւ պատերազմը վրայէն անպակաս պիտի լինի, եւ բնաւ հանգիստ օր մը պիտի չունենայ: Բարկացաւ Ասա եւ ըդմարգարէն բռնեց բանտ դրաւ, բայց անոր խօսքերուն կատարումը չկրցաւ խափանել. Բաասայ հետ ունեցած պատերազմները անոր մահուամբը միայն վերջացան: Հիւանդութեան ժամանակն իսկ դարձեալ իւր յոյսը փոխանակ Աստուծոյ՝ բժշկաց վրայ դրաւ. եւ երկու տարի տանջուելէն ետեւ մեռաւ քառասունըմէկ տարի թագաւորելով: Յուդարկաւորութեան հանդէսը շատ փառաւոր եղաւ եւ իւր շինել տուած գերեզմանին մէջ թաղուեցաւ:

Ասայի վերջը թէպէտ դժբախտ եղաւ, բայց եւ այնպէս իւր երկար իշխանութիւնը Յուդայի թագաւորութեան լաւագոյն ժամանակներէն եղան: Իրաւ անթերի չեղաւ իւր աստուածապաշտութիւնը, բայց եւ այնպէս երբ մտածեմք որ անդին Իսրայելացւոց վեց թագաւորներ Ասայի օրերը իրարու յաջորդելով՝ ամէնն ալ չար օրինակ

էին Յուդայի թագաւորութեանն, աւելի կրնամք ճանչնալ Ասայի արդիւնքը, ուստի եւ Ս. Գիրքը իւր պակասութիւնը պատմելովն հանդերձ՝ գովեստով զնա կյիշատակէ: Ասա արժանաւոր յաջորդ թողուց զորդին Յովսափաս:

Եւա, Զամբրի եւ Ամրի. թագաւորք Իսրայելի: — Յէու մարգարէին Աստուծոյ կողմանէ առ Բաասա ըրած ու արեամբը հաստատուած սպառնալիքը չէր կրնար անկատար մնալ. որդին էլս տեղն անցաւ ու հազիւ թէ երկու տարի թագաւորեր էր երբ օր մը Թերսայ քաղաքագետին տունը կերուխումի մէջ գինովցած ժամանակ, իւր Զարբրի կամ Զիւրի զօրավարը զինքը սպաննեց, տեղն անցաւ եւ Բաասա ու բոլոր ցեղը թրէ անցուց: Բայց չկրցաւ Զամբրի իւր այնչափ արեամբ ողողած պատիւը աւելի վայելել, վասն զի Իսրայելացւոց զօրքը անոր տիրասպանութեանը վրայ սաստիկ բարկանալով՝ իրենց Աւրի կամ Հոմրի սպարապետը թագաւոր անուանեցին, եւ եկան Թերսա մայրաքաղաքը պաշարեցին: Տեսաւ Զամբրի որ քաղաքը պիտի առնուի, թշնամեացը ձեռքը չխնալու համար թագաւորական պալատին կրակ տուաւ ու մէկտեղ այրեցաւ: Այն ժամանակ ժողովուրդն երկու բաժնուեցաւ, ոմանք զԱմրին կուգէին թագաւոր, եւ ոմանք Թամնի կամ Թիպկի անուն իշխան մը. բայց չորս տարիէն ետեւ վերջապէս Ամրեայ կուսակիցքը յաղթեցին, եւ Թամնին մեռաւ: Միապետեց այնուհետեւ Ամրի, եւ երկու տարի Թերսա բնակելէն յետոյ՝ Սոմորոն լեռը Սամարեայ տիրոջմէն երկու արծաթ տաղանդի գնեց, Սաւարիս քաղաքը շինեց՝ հոն փոխադրեց աթոռը, եւ այնպէս զարդարեց որ երուսաղեմի նախանձորդ եղաւ Սամարիա եւ թագաւորական քաղաք Իսրայելի թագաւորացը: Տասուերկու տարի թագաւորեց Ամրի, Ասայի թագաւորութեան երեսունեւութերորդ տարին մեռաւ, եւ կռապաշտութեամբը բոլոր իւր նախորդներն անցուց. բայց եւ այնպէս՝ կերեւնայ թէ տեսչութեան գիտութիւնն ունէր, որով կրցաւ թշնամեացը վրայ զօրանալ եւ իւր ցեղը հաստատել, յոր քաղաքական տեսութեամբ Սիդոնացւոց թագաւորին գուստրը՝ իւր որդւոյն Ախաթու կին առաւ, ինամուկեամբ թագաւորութիւնը ապահովցնելով:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Զ .

ԱՔԱՄԱՐԻՆ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵՆԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ԳՈԴՈՂԵԱՅ ՄԱՀՂ

Աքաաբ, Թագաւոր Իսրայելի. Եղիա մարգարէ: — Այրի կինը: — Եղիա Աք-
դիու, ձեռքով Աքաաբու կիսօսի: — Եղիա Բահաղու, քրմերը կիսայտառակէ: —
Անձրեւ: — Փախուստ Եղիայի. Աստուած կիսօսի Եղիայի հետ: — Եղիսէի ըն-
տրութիւնը: — Պենատատ, եւ պատերազմն Յաիեկայ: — Այգի Նարովմայ: —
Միքիա մարգարէ: Սեղեկիա, սուտ մարգարէ: — Մահ Աքաաբու: — Ոքո-
զիա, Թագաւոր Իսրայելի: — Եղիա յիսնապետը կպատժէ: — Եղիա կվերափո-
խի: — Եղիսէ Յորդանանը կպատռէ: — Եղիսէ Երիքովի ջրերը կբժշկէ: — Եղիսէ
խեռ տղաքը կպատժէ: — Յովսափատ, Թագաւոր Յուդայ: — Յովսափատ եւ
Յովրամ կյաղմեն Մովաբացոց: — Մովաբացիք ու Ամոնացիք Յովսափատայ
վրայ կյարձակին ու կյաղմուին: — Մահ Յովսափատայ: — Յովրամ եւ Ոքո-
զիա: — Հրաշագործութիւնք Եղիսէի: — Այրի կնոջ խղը կշատցնէ: — Սոմնա-
ցոյն որդին կկենդանացնէ: — Մարգարէից որդիքն ու բազմութիւնքը կկերա-
կրէ: — Որդւոց մարգարէից հետ փայտ կտրելու կերծայ: — Նէեման Ասորին
կբժշկէ: — Որդին Ագերայ Եղիսէն բռնել կուզէ: — Սամարիոյ սովը կանցնէ: —
Ագայէլ: — Մահ Յովրամայ. Յէու: — Մահ Յեզաբելայ: — Յէու. Աքաաբու տունը
կջնջէ, Բահաղու տաճարը կայրէ: — Յէու. Ագայէլ կյաղմուի կմեռնի: — Գողո-
ղիա Յուդայի Թագաւորութիւնը կյափշտակէ: — Գողողեայ մահը:

Աքաաբ, Թագաւոր Իսրայելի. Եղիա մարգարէ: — Աքա-
աբ Թագաւորական աթոռն ելնելուն պէս՝ մէկէն իմացուց
թէ ամպարշտութեան մէջ զհայրն իսկ պիտի անցունէր,
յոր իրեն առաջնորդեց կինն իւր Յեզաբել կամ Իզաբել՝ որ
Սիդոնացոց Յովթաղ կամ Էսպասալ Թագաւորին աղջիկն էր:
Սամարիոյ մէջ Բահաղ կուռքին մեհեան ու սեղան կանգնեց,
անտառ շինեց, եւ օրէ օր անօրէնութիւնները շատցունե-
լով՝ իւր նախորդաց ամենէն աւելի զԱստուած բարկացուց:
Ուստի եւ Եղիա մարգարէն որ Գաղսագու Թեքրե քաղաքը
կընակէր, գնաց իրեն ըսաւ թէ «Գիտնաս որ ոչ ցօղ պիտի
գայ եւ ոչ անձրեւ, բայց եթէ երբոր ես հրամայեմ:»
Աստուծոյ հրամանովը անկէց ելաւ գնաց դէպ յարեւելս եւ
Յորդանանու գիմացը Քոռաք կամ Քեռիք հեղեղատին քով
պահուրտեցաւ. հոն ջուր կիսմէր, եւ առաւօտն ու իրիկուն
ազաւաք իրեն հաց ու միս կբերէին:

Այրի կիճը: — Բայց երբոր երկար ժամանակ անձրեւ չգալով հեղեղատը ցամաքեցաւ, Աստուած իրեն հրամայեց որ ելնէ Սիդոնացոց Սարեփա քաղաքը երթայ, այրի կնոջ մը տունը նստի: Քաղաքին դուռն որ հասաւ եղիա՝ տեսաւ որ կին մը ելեր փայտ կծողովէր. «Քիչ մը ջուր բեր ինձ որ խմեմ» ըսաւ: Երբ կինը կերթար որ բերէ, «Հետը պատառ մըն ալ հաց բեր» կանչեց եղիա: Դարձաւ կինը «Հաւատա՛, Տէր իմ, պատասխանեց, որ բոլոր բոլոր ունեցածս ափ մը ալիւր է սափորիս մէջ, եւ շիշիս մէջն այլ քիչ մը իւղ. եւ ահա ելեր երկուս կտոր փայտ կծողովեմ որ աս ունեցածս այլ եփեմ, որդւոյս հետ ուտեմք ու մեռնիմք երթամք»: Այս ցաւագին պատասխանին վրայ գործվեցաւ եղիա, «Մի վախնար, ըսաւ, դնա ըսած իդ պէս ըրէ. բայց նախ փոքրիկ նկանակ մը ըրէ բեր ինձ, եւ յետոյ քեզ ու որդւոյդ համար շինէ. վասն զի այսպէս կըսէ Տէր Աստուած Իսրայելի, սափորիդ մէջի ալիւրը պիտի չպակսի եւ շիշիդ մէջի իւղը պիտի չհասնի մինչեւ այն օրը՝ որ ինքն անձրեւ իջեցընէ երկրիս վրայ»: Եղիային ըսածին պէս ըրաւ կինը, եւ իրաւցընէ բոլոր սովոյն ժամանակ այրի կնոջ անէն ոչ ալիւրն եւ ոչ իւղը լմնցաւ, որով թէ ինքը, թէ որդին եւ թէ եղիա առատապէս կերակրեցան: Բայց շատ չանցաւ՝ այրւոյն որդին հիւանդացաւ մեռաւ. խեղճ մայրը լալով եղիային ինկաւ, ու «Ինչո՞ւ համար տունս եկար մտար, կըսէր, որ մեղքերս յիշատակես ու տղաս մեռցընես»: Վրան գթացաւ եղիա, գրկէն առաւ որդին, իւր քնակած վերնատունը տարաւ, անկողնոյն վրայ դրաւ եւ աղօթելով, «Տէր Աստուած իմ, գոչեց, կաղաչեմ որ այս տղուն հոգին իւր մարմնին դառնայ»: Լսեց Աստուած եղիայի, եւ մէկէն յարութ իւն առաւ տղայն. եղիա վար բերաւ տղան, տարաւ մօրն ու «Տես որդիդ կենդանի է» ըսելով՝ գիրկը տուաւ տղան: Անախնկալ ուրախութենէն խեղճ մօրը խեղքը գլխէն գնաց. «Ահա հիմա իմացայ, ըսաւ, որ այր Աստուծոյ ես դու, եւ բան Տեառն ճշմարիտ է իբերան քո»:

Եղիա Աբդիուի ձեռքով Աքաաբու կխօսի: — Սակայն երեք տարիէ իվեր անանձրեւ չորութիւնը կտեւէր, եւ

Սամարիա սաստիկ սովի ու նեղութեան մէջ էր. Աքաաբ ու Յեզաբէլ սրտերնուն կատաղութենէն մարգարէները կըռնէին մեռցընել կուտային: Աստուած եղիային երեւեցաւ ու «Գնա Աքաաբին զրուցէ ըսաւ, որ ահա գթացայ անձրեւ պիտի տամ»: Այն միջոցին ալ Աքաաբ ճարն հասեր իւր տանը Աքիլու հազարապետին հետ ելեր երկրին աղբիւրներն ու հեղեղատները կալըտէր, որպէս զի իւր ձիերուն ու ջորիններուն քիչ մը ջուր գտնեն որ չսատակին: Եղիա ճամբան Աբգիուին հանդիպեցաւ որ աստուածալախ իշխան մըն էր, եւ թագուհւոյն ու թագաւորին Աստուծոյ մարգարէները կոտորել տուած ժամանակ՝ ինքը անոնցմէ հարիւր հոգի երկու այրի մէջ յիսուն յիսուն պահեր ու հացով եւ ջրով ծածուկ կկերակրէր:

Եղիան տեսնելուն պէս՝ ինկաւ երկրպագութիւն ըրաւ: Հրամայեց մարգարէն որ երթայ տիրոջն իմացունէ թէ ահա եղիա եկեր է: «Քեզ ինչ մնաս ըրի, պատասխանեց Աբգիու, որ զիս Աքաաբին ձեռքը կուզես մատնել որ սպաննէ. կենդանի է Տէր Աստուած քո, որ ոչ աղգ մնաց եւ ոչ թագաւորութիւն ուր մարդ չյուզարկէ՝ զքեզ չփնտռէ. հիմա եթէ ըսեմ որ Եղիան հոս է եւ հոգի Տեառն զքեզ առնու ուրիշ տեղ տանի, Աքաաբ զքեզ չգըտնելով՝ զիս կմեռցընէ. — Կենդանի է Տէր զօրութեանց, պատասխանեց Եղիա, այսօր Աքաաբին պիտի երեւիմ»:

Գնաց Աբգիու պատմեց Աքաաբին, որ մէկէն ելաւ եկաւ ընդ առաջ եղիայի, եւ զինքը տեսնելուն պէս՝ «Հոն ես, պոռաց, խանգարիչդ Իսրայելի: — Իսրայելի խանգարիչն ես չեմ, պատասխանեց Եղիա, այլ դժն եւ հօրդ տունը, որ զՏէր Աստուած ձեր թողուցիք ու Բահաղիմայց ետեւէն գնացիք»: Այս ըսելով՝ թագաւորին հրամայեց որ բոլոր Իսրայէլն ու Բահաղու չորս հարիւր յիսուն քրմերն ու Յեզաբէլի սեղանէն կերող Աստարովտայ չորս հարիւր սուտ մարգարէներն ժողովէ Կարմեղոս լեռը բերէ: «Հոն պիտի տեսնես, ըսաւ, Աստուծոյ զօրութիւնն ու կռոց խայտառակութիւնը»:

Եղիա Բահաղու քրմերը կիսայտառակէ: — Կատարեց Աքաաբ եղիայի հրամանն: Հոն ամենուն առջեւ ելաւ մար-

գարէն, « Ո՛վ Խորայեւացիք, գոչեց, մինչեւ ցերբ այսպէս յերկուս հետս պիտի կաղայք, մէյմը մէկուն՝ մէյմը միւսին կողմը բռնելով. թէ որ Տէր է Աստուած՝ անոր ետեւէն գնացէք. իսկ թէ որ Բահադ՝ անոր ետեւէն » : Եւ երբոր ժողովուրդը պապանձած պատասխան չտուաւ, դարձաւ անոնց եղիա, « Ահա ես միայն մնացեր եմ, ըսաւ, Աստուծոյ մարգարէ. իսկ Բահադու մարգարէք՝ չորս հարիւր յիսուն, եւ մարգարէք Աստարովտայ չորս հարիւր : Արդ իմանալու համար թէ ո՞վ է ճշմարիտ Աստուած, երկու զուարակ բերէք. թող մէկը Բահադու եւ Աստարովտայ մարգարէներն առնուն կտոր կտոր ջարդեն՝ փայտերուն վրայ գնեն, բայց կրակ չտան. նոյնպէս ընեմ նաեւ ես միւս զուարակը եւ կրակ չտամ. դուք ձեր աստուածները կանչեցէք, ես ալ իմ կանչեմ. եւ ո՞ր աստուածն որ երկնքէն կրակ իջեցընէ ու ողջակէզն այրէ՝ ըսել է թէ նա է ճշմարիտ Աստուած : Հաւանեցաւ ժողովուրդն այս առաջարկութեան : Այն ժամանակ եղիա ըսաւ Բահադու մարգարէներուն որ իրենք առաջ սկսին : Ամէն բան պատրաստեցին նոքա, եւ առաւօտունէ մինչեւ կէսօր սեղանոյն չորս կողմը դառնալով, « Լո՛ւր մեզ Բահադ, լո՛ւր մեզ » գոչելով կպռուային, բայց ոչ պատասխան տուող կար եւ ոչ կրակ : Երբոր կէսօր եղաւ, եղիա մարգարէն զիրենք ծաղր ընելով՝ « Ձայներնիդ աւելի բարձրացուցէք, կըսէր, վասն զի աստուած է, թերեւս զքօսանք մը ունի, զբաղեր է, եւ կամքուն է, պոռացէք որ արթըննայ : » Անմիտք, եղիային հեգնութեանը հաւատալով՝ լեղապատառ կպռու չքտային, եւ յուսահատութիւններնէն եւ կոյր յիմարութիւններնէն ուղեւով իբրեւ Բահադու հաճոյական գործ ընել, մարմիննին սրերով ու գեղարդներով կկտրտէին, վրանին գլուխնին արեան մէջ կթաթխէին : Այն անձոռնի հանդէսը մինչեւ իրիկուն տեւեց, եւ արդիւնք մը չտեսնուեցաւ :

Այն ժամանակ եկաւ եղիա, « Մէկդի գնացէք, ըսաւ, ո՞վ յիմարներ, եւ արդ ես ողջակէզս մատուցանեմ » : Քովը կանչեց ժողովուրդը, տասուերկու քար առաւ ըստ թուոյ 12 ցեղիցն, անոնցմով սեղան շինեց, չորս կողմը փոս փորել տուաւ՝ գիղեց զոհին փայտը, զուարակը կտոր կտոր

ընելով փայտերուն վրայ դրաւ եւ հրամայեց որ տասուեր-
կու սափոր լեցուն ջուր բերեն եւ ողջակիզին եւ փայտե-
րուն վրայ թափեն, որպէս զի լաւ մը թրջի ողողի ու սե-
ղանոյն բոլորտիքի փոսն ալ ջրով լեցուի, որով ոչ ոք
կարող լինի խարդախութեան պատճառանք մը գտնել։
Այնուհետեւ աղօթքի կեցաւ եղիա աղաղակելով յերկինս .
«Տէ՛ր Աստուած Աբրահամու, Իսահակայ եւ Յակոբայ, որ-
պէս զի գիտնան սոքա թէ դուն ես Տէր Աստուած Իսրայելի
եւ ես ծառայ քո, լիւր ինձ եւ հրով այս ողջակէզն այրէ » :
Դեռ խօսքը բերանն էր եւ ահա կրակ իջաւ երկնքէն եւ
ողջակէզը փայտերովն ու սեղանովը եւ փոսին ջրովը մէկ-
տեղ լափեց ու սրբեց, Այս որ տեսաւ ժողովուրդը սար-
սափած երեսնուն վրայ ընկան ու խոստովանեցան թէ «Ար-
դարեւ ինքն է Տէր, ինքն է Աստուած» : Այն ատեն հրա-
մայեց եղիա որ Բահազու սուտ մարգարէները բռնեն կա-
պեն ու մէջերնէն մէկը չազատի։ Կիսոնի հեղեղատը տա-
րաւ զիրենք, բոլորն ալ սպաննել տուաւ. որպէս զի նորէն
ժողովուրդը չմոլորեցընեն զհետ Բահազու :

✕ ԱՆՃՐԵԼ : — Յետոյ ըսաւ եղիա Աքաաբին. «Եւ, կեր խմէ,
վասն զի անձրեւի ոսնածայն կլսեմ» : Այս կըսէր, թէեւ
օդը պարզ էր եւ ամենեւին նշան չկար անձրեւի : Ելաւ
եղիա Կարմեղոս լերան գլուխը, յերկիր խոնարհեցաւ, երե-
սը ծնգացը մէջ դրաւ եւ ըսաւ իւր սպասաւորին. «Եւ,
նայէ դէպ իծով, բան մը կտեսնես» : Ելաւ նայեցաւ պա-
տանեակն, ու եկաւ ըսաւ որ բան մը չտեսնուիր. «Եթէ
անգամ դարձիր տես», ըսաւ : Եթէ անգամ դարձաւ նայե-
ցաւ պատանեակը, եւ եթէ անորորդին եկաւ ըսաւ որ «Մար-
դու թաթի չափ փոքրիկ ամպ մը տեսայ որ ծովէն կել-
նէր» : Շուտ մը զինքն Աքաաբին զրկեց ըսելու որ փութայ
կառքը լծէ երթայ, որպէս զի անձրեւի չբռնուի : Ծամ-
բայ ելաւ Աքաաբ, եւ դեռ Յեզայիլ չհասած՝ երկինք
ամպերով ու հողմով մթացաւ, սաստիկ անձրեւ մը եկաւ :
Քիչ ատենէն երկիրն սկսաւ նորէն պտուղ տալ, եւ սովը
դադրեցաւ, եւ հասկըցուց Աստուած ապերախս Իսրայե-
լացւոց որ սով զրկեն ու դադրեցընեն ալ իւր ձեռքն է :

Փախուստ եղիայի. Աստուած կխօսի եղիայի հետ: — Յեզաբէլ Աքաբէն լսելով եղիային բրածները, եւ Բազաղու քրմերուն կոտորածին վրայ սաստիկ բարկանալով՝ մարդ զրկեց ու երգմունք բրաւ որ վաղուան օրը նոյն ժամին չարաչար մահուամբ զնա մեռցնէ: Ելաւ եղիա Յուդայի երկիրը Բերաքե եկաւ, հոն թողուց իւր մանչը, եւ ինքը անսպառն մէջ օրուան մը ճամբայ ընելով՝ բեւեկնիի մը տակ յոգնած նստաւ եւ սկսաւ Աստուծոյ աղաչել որ հոգին առնու մեռնի: Եւ երբոր այսպիսի տխուր մտածմունքներով հոն քունը տարաւ քնացաւ, երկու անգամ Աստուծոյ հրեշտակը զինքն արթնցուց ու « Ե՛լ, կերակուր կեր ու խմէ, կըսէր, վասն զի ճամբադ երկայն է »: Ելաւ տեսաւ որ գլխոյն բով հաց ու կոյժ մը լեցուն ջուր կայ. առաւ կերաւ ու խմեց, եւ այնպէս զօրացաւ որ կարող եղաւ քառասուն օր եւ քառասուն գիշեր քալելով հասնիլ Քորեք լեռն ու այրի մը մէջ պահուրտեցաւ: Մէյմըն ալ Աստուծոյ ձայն մը եկաւ որ իրեն կըսէր. « Եղիա, հոս ի՞նչ կընես »: « Նախանձեցայ զնախանձ Տեառն ամենափափկի, պատասխանեց եղիա. որդիքն Իսրայելի զքեզ թողուցին, Տէր, սեղաններդ կործանեցին ու մարգարէներդ սրով կոտորեցին. ես միայն մնացի, զիս ալ կ'փնտռեն որ սպաննեն »: Կրկնեց ձայնը. « Վաղը եւ այրէ՞դ ու լերան վրայ Աստուծոյ առջեւը կեցիր »: Աստուած անցաւ. լեռները քակող ու ժայռերը խորտակող սաստիկ հողմ մը ելաւ, եւ Աստուած այն հողմոյն մէջ չէր: Հողմէն ետքը երկրաշարժ եղաւ, եւ ոչ այն երկրաշարժին մէջ էր Աստուած: Երկրաշարժէն ետեւ՝ կրակ եկաւ, եւ ոչ կրակին մէջն էր Աստուած. կրակէն վերջը մեղմ՝ օգոյ ձայն ելաւ, եւ ահա անոր մէջն էր Աստուած: Ասով կուգէր Տէր հասկցընել եղիայի որ ինքը հեզութեան մէջն է որ կհամբարէ, եւ ողորմութեամբ կնայի մարդկան մեղացն ու ապերախտութեանը վրայ: Եղիա այն ձայնն առնելուն պէս՝ մէկէն մօշկեկաւը երեսը գոցեց եւ գնաց այրին բերանը կեցաւ: Եւ ահա նոյն ձայնն իրեն « Հոս ի՞նչ կընես, եղիա, ըսաւ. ելիր « անսպառն ճամբէն Դամասկոս գնա, Ազայէլը Ասորոց « Թագաւոր օծէ, Յեռն »՝ նամեսեսայ որդին՝ Իսրայելի Թա-

« գաւոր, եւ զեղիսէ որդի Սափատայ՝ քու տեղդ մարգարէ: » Ազայելի սրէն ազատողները պիտի սպաննէ Յէռն. եւ « Յէռնին սրէն ազատողները պիտի սպաննէ եղիսէ: եւ մի « կարծեք, ըսաւ իրեն Աստուած, որ դու միայն մնացած « լինիս ինձ սլաշտօնեայ. այսօրուան օրս Իսրայելի մէջ քեզ « մէն զատ՝ դեռ ուրիշ եօթն հազար մարդիկ կան՝ որ զիս « կպաշտեն ու Բահաղու երկրպագութիւն ըրած չունին » . Ասով կխրատէր զնա իստնարհութիւն, եւ միանգամայն կմխիթարէր իւր ազգին վրայ:

Եղիսէի ընտրութիւնը: — Մէկէն ճամբայ ելաւ եղիա եւ եկաւ եղիսէն գտաւ որ տասուերկու զոյգ եզով երկիր կհերկէր. իւր մաշկեակը կամ վերարկուն անոր վրան ձըգեց եղիա: Շուտ մը եղիսէ ամէն բան թողուց վազեց Եղիային քով, « Տէր իմ, ըսաւ, հրաման տուր որ նախ երթամ հօրս ու մօրս հետ պագտուիմ, վերջի բարեւս տամ » : Հաւանեցաւ եղիա. վազեց եղիսէ, ծնողացը տուաւ իւր վերջին հրաժարական ողջոյնը. զոյգ մը եզ մորթեց, արօրին փայտովը զանոնք եփեց, ժողովրդեան բաժնեց, եւ եղիային ետեւէն գնաց եւ կծառայէր անոր:

Պենատատ Զ, եւ պատերազմն Յալիելայ: — Այն ժամանակները Ասորունց թագաւորը Պենատատ (*) կամ որդին Ագերայ, որդի եւ յաջորդ այն Պենատատին զոր Ասա օգնութեան կանչեց ընդդէմ Բաասայ թագաւորին Իօրայելի, բոլոր զօրքովն եկաւ Սամարիան պաշարեց. հետն էին իրենց ձիերովն ու կառքերովը նաեւ ուրիշ երեսուցուներկու թագաւորք: Պենատատ Աքաաբու մարդ զրկեց ու ըսաւ. « Այսպէս կըսէ Պենատատ, բոլոր քու արծաթդ եւ ոսկիդ իմն է. իմն են նաեւ կանայքդ ու որդիքդ » : Աքաաբ խոնարհութիւն կեղծելով ուզեց չարեաց դիմացն առնուլ, ուստի այս պատասխանը զրկեց. « Տէր իմ արքայ, ըսածիդ պէս՝ ես ալ, իմիներս ալ քուկդ ենք » : Բայց երբ Ասորունց թագաւորը նորէն մարդ զրկեց իրեն ու կպահանջէր որ եթէ իւրն են՝ ապա ուրեմն թող տայ զանոնք. սոսկաց

(*) Պենատատ՝ ցեղ մը Ասորի բազանորաց հասարակ անունն էր՝ իրենց հիմնադիր Ատատ կամ Հատատին անուամբը. Պեն — Ատատ ըսել է Որդի — Ատատայ, վասն որոյ եւ մեր քարգմանութիւնը կկոչէ գնոսա որդի Աղերայ:

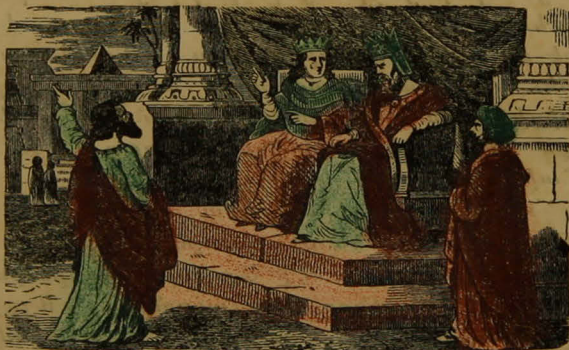
Աքաաբ, խորհուրդ հարցուց ծերոց եւ ժողովրդեան, եւ ամէնքը միաբերան ըսին որ մօիկ չընէ, յանձն չառնուալն անիրաւ առաջարկութիւնը: Բարկացաւ Պենատատ ու մարդ զրկեց սպառնացաւ Աքաաբու որ Սամարիան հիմնայատակ քանդէ: Ասոր վրայ մարդարէ մը եկաւ Աստուծոյ կողմանէ, սիրտ տուաւ խրախուսեց զԱքաաբ «Կտեսնես, ըսաւ, սա մեծ ամբողջը. այսօր Աստուած ձեռքդ պիտի մատնէ զայն, որպէս զի գիտնաս թէ ինքն է Տէր»: Հարցուց Աքաաբ. «Ո՞վ սկսի պատերազմը.—Դուն», պատասխանեց մարդարէն: Աստուծոյ խոստումը թագաւորն ու ժողովուրդը արիացուց, թէեւ բոլոր բոլոր եօթն հազար զօրք ունէին ներսը. բայց յանկարծ քաղաքէն դուրս ելան Պենատատայ եւ անոր երեսունհեկերկու օգնական թագաւորացը վրայ ինկան, որ վստահելով իրենց ահագին զօրութեանը վրայ, իրենք զիրենք կերուխումի էին տըւեր եւ յանկարծակիի գալով սոսկալի ջարդ մը կերան, բոլոր բանակը թրէ անցաւ, եւ հազիւ որդին Ադերայ կրցաւ փախչելով ազատիլ:

Ասորիք՝ «Իսրայելի աստուածը լերանց աստուած է եւ ոչ դաշտաց՝ եւ անոր համար յաղթեցին» ըսելով՝ յորդորեցին իրենց թագաւորը որ այն պարտութեանը վրէժն առնու մէյմըն ալ դաշտի մէջ զարնուելով: Ուստի երկրորդ տարին աւելի ահաւոր բանակով մը Իսրայելացւոց վրայ վազեց Պենատատ եւ Ասիկայ դաշտին մէջ ճակատեցաւ: Այրն Աստուծոյ նորէն եկաւ Աքաաբին, ու «Այսպէս ասէ Տէր, ըսաւ. որովհետեւ Ասորիք զրուցեցին թէ աստուած լերանց է Տէր Աստուածն Իսրայելի եւ ոչ աստուած դաշտաց. ես այն մեծ զօրքը ձեռքդ պիտի տամ՝ որպէս զի գիտնան թէ ես եմ Տէր»: Ասորոց բազմագունդ բանակին առջեւը Իսրայելացւոց զօրքը այծերու երամակի կնամանէր, բայց Աստուծով զօրացած՝ քաջութեամբ անոնց առջեւն ելաւ, երկու բանակները վեց օր դիմացէ դիմաց ճակատած կեցան. եօթներորդ օրը պատերազմը սկսաւ, եւ մէկ օրուան մէջ թշնամեացմէ հարիւր հազար մարդ ջարդեց Իսրայէլ. մնացածները Յափեկս կամ Ասիել՝ քաղաքին փախան ապաւինեցան ուսկից ելեր եկեր էին. բայց

Հոն եւս պարիսպը վրանին փխաւ, եւ քոանրեօթն հաղար մարդ տակը սպաննեց: Որդին Ադերայ դարձեալ ազատեցաւ, վազեց զնաց պալատը մտաւ ու սենեկէ սենեակ փախչելով՝ ծածուկ տեղ մը պահուրտեցաւ: Բայց իւր իշխանները «Իսրայելի թագաւորներն ողորմած կլինին» ըսելով՝ մրտածեցին որքուրձ հազնին ու գլուխնին չուան կապեն՝ սրգաւորի պէս երթան Աքաաբէն իրենց ու իրենց թագաւորին կենաց փրկութիւնը խնդրեն: Հետերնին զնաց ծածուկ նաեւ որդին Ադերայ. եւ երբ Աքաաբ ներեց իշխանաց եւ կհարցընէր թէ «Ո՞ւր է, ողջ է իմ եղբայրս Պենատատ»: սիրտ առին նոքա, «Այո՛, ըսին, ողջ է եղբայրդ որդին Ադերայ, եւ հոս է»: Բերել տուաւ զնա Աքաաբ, իւր կառքը հանեց նստեցուց, եւ քաղաքականութեանը օգուտը միայն մտածելով՝ այն կռապաշտ թագաւորին հետ բարեկամութեան ուխտ դրաւ ու ազատ արձակեց զինքն այն պայմանով միայն որ Իսրայելացւոցմէ առած երկիրներն ետ տայ: Բայց Աստուած որ իրեն հրամայեր էր որդւոյն Ադերայ չխնայել, բարկացաւ անոր անհնազանդութեանը վրայ, եւ Սամարիա դառնալու ժամանակ մարգարէ մը զրկեց որ իրեն ըսաւ. «Այսպէս ասէ Տէր. որովհետեւ այն վնասակար մարդը դուն ձեռքէդ հանեցիր, եղիցի անձն քո փոխանակ անձին նորա, եւ ժողովուրդդ քո փոխանակ ժողովրդեան նորա»: Եւ Աքաաբ տրտում տխուր դարձաւ ի Սամարիա:

✠ Այգի նաբովթայ:— Վրան շատ չանցաւ այս անհնազանդութենէն աւելի մեծ մէղք գործեց Աքաաբ: Նաբովթ Յեզրայելացին Սամարիոյ մէջ Աքաաբու կալին քով այգի մը ունէր: Կանչեց զինքը թագաւորն ու «Այգիդ ինձ տուր, ըսաւ, որպէս զի պարտէզ բանջարոյ ընեմ, որովհետեւ տանս մօտ է. եւ եթէ կուզես տեղը ուրիշ այգի տամքեդ՝ անկէց լաւ, իսկ եթէ ոչ՝ ստակ տամ»: — Աստուած չընէ, պատասխանեց նաբովթ որ հարցս ժառանգութիւնը օտարացընեմ»: Աքաաբ սաստիկ տրտմած՝ տունը դարձաւ, եւ առանց բերանը բան մը զնեղու անկողին մտաւ պառկեցաւ. երբոր թագուհին եկաւ իմացաւ այն մեծ տրտմութեան պատճառը, «Ձեռ ամբշնար, ըսաւ՝ որ

այսպիսի ոչինչ բանի մը վրայ տրտմիս . հապա ինչո՞ւ թագաւոր եղեր ես : Եւ հանգիստ կերակուրդ կեր , իմ վրաս թող այդ այգիին հոգը » : Երկրորդ օրը մէկէն Յեզաբէլ քաղաքին իշխանացը հրովարտակ գրեց ու Աքաաբու մատանեաւը կնքեց , հրամայելով որ երկու սուտ վկայով դատապարտեն Նաբովթը՝ իբրեւ հայհոյիչ Աստուծոյ եւ արքայի , եւ քաղաքէն դուրս հանեն ու քարկոծելով մեռցունեն : Անօրէն Յեզաբէլին կամքը կատարեցաւ . անմեղն Նաբովթ քարկոծեցաւ մեռաւ , եւ Աքաաբ այգիին ժառանգեց եւ փափաքած պարտէզը ձեւացընել տուաւ : Եւ ահա եղիա մարգարէն Աստուծոյ հրամանաւը թագաւորին ու թագուհւոյն առջեւն ելաւ ու ահաւոր դէմքով մը ըսաւ . « Մեռցուցիր արդարը ու կժառանգես ալ : Այսպէս կըսէ Տէր . Ինչպէս որ անմեղին Նաբովթայ արիւնը շուները լափեցին , նոյնպէս ալ օր մը քու արիւնդ պիտի լափեն : Յերոբովամայ պէս քու տունդ ալ պիտի ջնջուի , եւ Յեզաբէլի մարմինը՝ Յեզրայէլ քաղաքի պարսպին քով

շունք պիտի ուտեն » : Այս տատուածասատտ պատգամին վրայ սարսափեցաւ Աքաաբ , ըրածին զղջաց , պատմութեանը պատառեց , մարմնոյն վրայէն քուրձ հագաւ , պահք բռնեց լալով , վասն որոյ եւ Աստուած իւր ամենողորմ գրթութեամբը խոտոացաւ իրեն որ տանը համար սպառնացած չարիքը փոխանակ իւր օրը գալու՝ որդւոյն օրը գան :

Միքիս մարգարէ. Սեղեկիս սուտ մարգարէ: — Բայց Աքաաբու զղջումը շատ չտեւեց, ուստի եւ եղիայի մարգարէացած վախճանը չուշացաւ վրան. Աքաաբին ու Պե- նատատու մէջ եղած դաշամբքը Գաղաադու Ռամոլիք քաղաքը Իսրայելացւոց չէր դարձած: Միտքը դրաւ Աքաաբ որ զայն նուաճէ. եւ որովհետեւ այն օրերն Յուդայի Յովսափատ թագաւորն իրեն այցելութեան գնացեր էր՝ զինքն եւս յորդորեց որ հետը գայ պատերազմի: Սամարիոյ դրան առջեւը նստել էին փառօք երկոքին թագաւորք, ու չորս կողմերնին առած սուտ մարգարէք՝ իբրեւ Աստուծոյ կողմանէ՝ սուտ պատգամներ կուտային: Սեղեկիս անու- նով մէկն ալ երկաթէ եղջիւրներ գլուխը կապած կպոռար. «Այսպէս կրօ՛ւ Տէր, ասոնցմով պիտի զարնես ու բնաջինջ ընես զՍամարիս»: Յովսափատ հարցուց Աքաաբու թէ արդեօք ճշմարիտ մարգարէ մըն ալ չկայ, որ անով Աստուծոյ բուն կամքն իմանամք: — Միքիս անունով մէկը կայ, ըսաւ Աքաաբ. բայց միշտ չարիք մարգարէանալուն համար՝ ա- տելի եղած է»: Սակայն Յովսափատայ խնդրանօքը Աքաաբ ներքինի մը զրկեց Միքիան բերելու: Գնաց նա եւ կաղաչէր մարգարէին որ ինքն ալ 400 սուտ մարգարէից պէս բարիք խօսի որ թագաւորին սիրտը չկոտրի, կըսէր: — Ի՛նչ որ Աստուած բերանս դնէ՝ զայն պիտի խօսիմ», պատասխանեց Միքիս: Աքաաբ տեսնելուն պէս, «Միքիս, ըսաւ, զրուցէ ինձ, Գաղաադու Ռամոլիք քաղաքին վրայ պատերազմի ել- ղեմ թէ չէ: — Ել, պատասխանեց Միքիս հեգնելով, ել եւ կ'աջողիս. ել որ Աստուած զնա ձեռքդ մատնէ»: Այս ա- նակնկալ պատասխանին վրայ ուրախութենէն չկարե- նալով հաւատալ Աքաաբ, «Երդմնեցուցանեմ զքեզ ըսաւ, ո՛վ Միքիս, որ յանուն Տեառն ճշմարտութեամբ հետս խօ- սիս: — Ուրեմն Աստուծոյ խօսքը մոխիկ ըրէ, կրկնեց մար- գարէն. Տեսայ զԻսրայէլ հովիւ չունեցող հօտի մը պէս լեռներու վրայ ցրուած. եւ Աստուած ըսաւ, ասոնք տէր չունին, թող երթան տներնին դառնան խաղաղութեամբ: Եւ հիմա ահա Տէրը՝ քու այս բոլոր մարգարէիցդ բերանը սուտ ոգի դրեր է. վասն զի քու կորուստդ կնքեալ է յԱ- տուծոյ»: Բարկացաւ Աքաաբ, եւ Յովսափատին դառնալով՝

Ձրսի, ըսաւ, որ նա միշտ ինձ չարիք կմարդարէանայ, Այն ատեն Սեդեկիա սուռ մարդարէն՝ Միքիայի քովը գնաց ու ապտակ մը իջեցնելով ճշմարտախօս մարդարէին, «Տիրոջը որ հոգին յինէ ելաւ քեզի հետ խօսելու համար» պոռաց: — Երբոր սենեակէ սենեակ սկսիս փախչիլ՝ այն օրը կիմանաս», պատասխանեց հանդարտութեամբ Միքիա: Հրամայեց Աքաաբ որ բանտ դնեն զմարդարէն ու հաց եւ ջուր նեղութեան կերցընեն ու խմցընեն մինչեւ որ, ըսաւ, դառնամ դամ խաղաղութեամբ: — «Թէ որ դուն խաղաղութեամբ դառնաս՝ Աստուած հետս խօսած չլինի, պատասխանեց Միքիա. թող բոլոր ժողովուրդը լսէ ու վկայէ»:

✚ Մահ Աքաաբու: — Ելաւ Աքաաբ Յովսափատայ հետ Ռամովթ գնաց եւ լսած լինելով թէ Ասորոց թագաւորը պատուիրեր է իւր զօրացը որ բոլոր ջանքերնին Աքաաբը բռնելու կամ սպաննելու տան, թագաւորական զգեստները հանեց Աքաաբ ու ծպտեցաւ, որպէս զի թշնամիք չկարենան զնա ճանաչել: Պատերազմն սկսաւ. Ասորիք տեսնելով զհովսափատ, թագաւորական զգեստներով, կարծեցին թէ նա է Աքաաբ, ուստի վրան դիմեցին, չորս կողմն առին, «Ահա Աքաաբ» պոռալով: Աղաղակեց Յովսափատ, տեսան որ ինքը չէ. թողուցին հեռացան: Բայց Աքաաբ զուր տեղը կկարծէր Աստուծոյ ձեռքէն փախչիլ, թէպէտ թշնամին խաբուեցաւ, բայց Աստուած՝ ոչ: Եւ ահա Ասորոց բանակէն լսրուած սաստկաձիգ նետ մը եկաւ իբրեւ

Թէ նշան առած լինէր՝ շիտակ Աքաաբու սիրտը մտաւ : Զօրքը եղածը չիմանալով մինչեւ երեկոյ պատերազմը շարունակեց , եւ Աքաաբ բանակին ետեւը կառքին մէջ նըստած իւր բանակին ջարդը կտեսնէր ու արիւնն ալ վէրքէն կլազէր կառքը կլեցընէր , մինչեւ ինկաւ հոգին տուաւ :

Արեւուն մտնելու ժամանակ բանակին մէջ քարոզ կարդացուեցաւ Թէ մեռաւ արքայ , եւ իւրաքանչիւր ոք իւր տեղը դառնայ : Առին զինքը Սամարիա բերին Թաղեցին , եւ կառքը քաղաքին աւազանին առջեւ լուացած ժամանակնին՝ խոզեր ու շներ արիւնը կլզէին , ըստ բանի մարգարէին՝ Նաբովթի անմեղ արեանը վրէժ խնդրելով : Բայց եւ Յեղաբէլ անպատիժ չմնաց , ինքն ալ գտաւ իւր արժանաւոր փոխարէնը , ինչպէս որ յետոյ պիտի տեսնեմք : 22 տարի Թագաւորեց Աքաաբ , եւ յաջորդ Թողուց զորդին Ոֆոգիա :

Աքաաբու Թագաւորութիւնը դուցէ ամենէն աւելի փոփոխականն եղաւ Իսրայելի եւ Յուդայ Թագաւորացը մէջ : Ինքը սրտի լաւ յատկութիւններ ունէր , բայց Յեղաբէլ իրեն մեծ կործանման պատճառն եղաւ : Վայ այն մարդուն՝ եւս առաւել Թագաւորին , որոյ առաջնորդ է անզգամ կին մը :

Ոքոգիա , Թագաւոր Իսրայելի : — Ոքոգիա բոլորովին իւր Աքաաբ հօրն ու Յեղաբէլ մօրը անօրէնութեան ճամբան բռնելով բահադիմաց ծառայեց , անոնց երկրպագութիւնը բաւ եւ բարկացոյց զՏէր Աստուած Իսրայելի : Թագաւորութեանը երկրորդ տարին Սամարիոյ մէջ տանը վերնատան վանդակապատէն վար ընկաւ ու չորս կողմը ջախջախեց . Ոքոգիա՝ փոխանակ յոյսը Աստուծոյ վրայ դնելու , Ակկարոնի ձանձիկ (Բեեղզեբուղ) աստուծոյն մարդիկ զըրկեց հարցունելու Թէ արդեօք պիտի բժշկուի : Աստուծոյ հրամանաւն անոնց ընդ առաջ գնաց եղիա մարգարէն , եւ « Միթէ Իսրայելի մէջ Աստուած չկայ ըսաւ , որ Ակկարոնի ձանձիկ աստուծոյն հարցունելու կերթաք : Գնացէք զրուցեցէք ձեր Թագաւորին որ անկողնէն չելած՝ պիտի մեռնի » : Այս որ լսեցին՝ դարձան . հարցուց Թագաւորը Թէ « Ինչքն այսպէս շուտով դարձաք » . անոնք ալ ըսին Թէ

«Մարդ մը ելաւ գիմանցնիս ու մեզի այսպէս խօսեցաւ: — Ո՞րպիսի մարդ էր նա, հարցուց Ոքոզիա: — Թաւարծի մազոտ մարդ մը, ըսին, մէջքը մաշկեղէն գօտի կապած: — Եղիա թեզբացի է այն» ըսաւ Ոքոզիա, եւ ետեւէն յիսուն հոգւով յիսնապետ մը զրկեց որ զնա բռնեն իրեն բերեն:

Եղիա յիսնապետները կ'ալամօժէ: — Եղիա լերան մը գլուխը ելեր նստեր էր. գնաց յիսնապետը գոռոզութեամբ մը «Մարդ Աստուծոյ, պոռաց, թագաւորն զքեզ կկանչէ, շնու ադկէց վար իջիր: — Թէ որ ես Աստուծոյ մարդն եմ, պատասխանեց Եղիա, երկնքէն կրակ իջնայ ու զքեզ եւ յիսուն հոգիդ ուտէ.» այս ըսածին պէս՝ երկնքէն կրակ իջաւ եւ զամէնքն իսկ լափեց լմնցուց: Ոքոզիա ուրիշ յիսնապետ մը զրկեց եւ հետը յիսուն զինուոր: Բայց այս յիսնապետն ալ իւր խիստ ու ամբարտաւան կերպին համար՝ առաջինին պէս կրակով պատժուեցաւ: Աստուած կուղէ որ իւր ծառայից պատիւը մարդիկ պահեն, ուստի եւ զանոնք արհամարհողներն ալ խստիւ կ'զատէ: Պէտք չէ բամբասել զեղիա իբրեւ անգութ կամ պատուասէր. վասն զի եթէ յիրաւի այնպէս լինէր նա, Աստուած իրեն համար երկնքէն կրակ չէր զրկեր երկու անգամ:

Ոքոզիա երրորդ անգամ 30 հոգւով յիսնապետ մը զրկեց. եկաւ նա Եղիային առջեւը խոնարհութեամբ ծունկ չոքեցաւ ու, «Կաղսչեմ զքեզ այրդ Աստուծոյ, ըսաւ. իմ ու հետս եղող ծառաներուդ կենացը խնայէ. մի գուցէ առջի երկու յիսնապետաց եւ հետեւինն եղած յիսնից վրայ իջածին պէս երկնքէն մեր վրայ եւս կրակ իջնէ ու զմեզ եւս ուտէ»: Նոյն միջոցին հրեշտակ Տեառն ըսաւ Եղիային որ ելնէ հետը երթայ ու ամենեւին չվախնայ: Թագաւորին առջեւը ելաւ Եղիա, եւ այսպէս խօսեցաւ անոր. «Որովհետեւ իբրեւ թէ Իսրայելի մէջ Աստուած չկար՝ Ակկարոնի ձանձիկ աստուծոյն գիմեցիր, գիտցիր որ պառկած անկողնէդ պիտի չելնես ու պիտի մեռնիս»: Մարդարէին խօսքը կատարեցաւ. մեռաւ Ոքոզիա անորդի, երկու տարի թագաւորելէն ետքը՝ եւ աթոռը թողուց իւր Յովրամ եղբօրը:

Եղիա կ'կերպիտիսի: — Աստուած ուզեց որ Եղիայի վախճանը այնչափ աւելի փառաւոր լինի՝ որչափ որ մթին էր

ծնունդը, ուստի իմացուց նմա թէ զինքը ողջ ողջ պիտի
յերկինս վերափոխէ, որպէս երբեմն զենով: Եղիա խոնար-
համոռութեամբ ջանաց որ ծածկէ զայն իւր աշակերտէն
յեղիսէ. բայց Աստուած ոչ միայն Եղիսէի, այլ եւ այլոց
մարգարէից որ յերիփով եւ իԲեթլէ՛, յայտներ էր զայն:
Ուստի երբ Եղիա կուգէր զԵղիսէ Բեթէլ ձգել, որպէս զի
իւր հրաշալի վերափոխմանը ականատես չլինի, յանձն չա-
ռաւ Եղիսէ. «Կենդանի է Տէր, որ երբեք զքեզ չեմ թո-
ղուր» կըսէր: Ուստի հետը առաւ ու Յորդանանի եզերքն
հասաւ Եղիա, մաշկեակն առաւ ծալեց եւ ջրոյն զարնելուն
պէս՝ գետը երկու բաժնուեցաւ, եւ իբրեւ ընդ ցամաք
մէջէն անդին անցան: Հոն Եղիա ըսաւ Եղիսէին. «Քանի որ
քեզմէ չեմ վերացեր՝ խնդրէ՛, ի՞նչ կուզես որ քեզ ընեմ: —
Կրկին ոգիդ վրաս գայ, պատասխանեց Եղիսէ: — Դժուարին
բան խնդրեցիր, ըսաւ Եղիա. բայց թէ որ քեզմէ վերանալս
տեսնես՝ թող խնդրածդ լինի, ապա թէ ոչ՝ չլինի»: —

Եւ մինչ այնպէս խօսելով կերթային, ահա հրեղէն կառք մը
ու բոցեղէն երկվարներ իջան յերկնից ու զիրենք իրարմէ
բաժնեցին. եւ Եղիա մըրիկով մը երկինք վերացաւ: Եղիսէ
կնայէր ու կաղաղրակէր. «Հայր, հայր, կառքդ Իսրայելի
եւ հեծեալքդ նորա». եւ երբ այնչափ վերացաւ նա որ
աչքէն աներեւոյթ եղաւ՝ սրտին անմխիթար ցաւէն քա-
շեց պատուեց վրայի հանդերձը ու ետ դարձաւ:

Եղիսէ Յորդանանը կ'պատուէ: — Եղիա վերանալու ժամանակ իւր մաշկեակը Եղիսէին նետեր էր. առաւ նա զայն, դարձաւ Յորդանանու քով եկաւ, « Ո՞ւր ես, Տէր Աստուած Եղիայի » գոչելով՝ ջրերուն զարկաւ. մէկէն պատահեցան երկու բաժնուեցան, եւ մէջէն անցաւ միւս կողմն ելաւ Եղիսէ: Որդիքն մարգարէից որ դիմացի Երիֆով քաղաքը կեցած կգիտէին, այս հրաշքն որ տեսան՝ սկսան աղաղակել թէ « Հանգեաւ ոգին Եղիայի իվերայ Եղիսէի » . եւ եկին ընդ առաջ, ինկան դիմացն երկիր պագին, եւ ըսին. « Ահաւասիկ ծառայիցդ հետ 50 զօրաւոր մարդիկ, երթան փնտռեն զԵղիան. գուցէ զինքը ոգի Տեառն առած ու Յորդանանու քով լերան մը կամ բլրոյ վրայ տարած ձգած լինի: — Պէտք չէ, ըսաւ Եղիսէ ». բայց երբ շատ վրայ տուին՝ « Առաքեցէք » ըսաւ: Գնացին յիսուն հոգի երեք օր ամէն տեղ փնտռեցին զԵղիա, եւ չգտնելով դարձան եկան Երիքով ուր նստեր էր Եղիսէ, եւ ըսաւ իրենց. « Ես ձեզի չգրուեցեցի որ չերթաք »: Բայց այս ալ առանց Աստուծոյ թոյլտուութեանը չէր. որպէս զի Եղիայի վերափոխման պատմութիւնը մի գուցէ իւր աշակերտին գիւտը կարծուի, որովհետեւ նա միայն եղեր էր ականատես:

Եղիսէ Երիքովի ջրերը կըժշկէ: — Երիքովի բնակիչքն եկան ըսին Եղիսէին. « Ինչպէս որ տէրդ կտեսնէ՝ բնակութիւն քաղաքիս բարի է, բայց ջուրը գէշ է եւ երկիրն անգաւակ ». եւ աղաչեցին որ բանիս դարման մը ընէ: « Նոր կուժ մը բերէք, ըսաւ, մարգարէն. եւ երբ բերին, առաւ կուժը գնաց ջրերուն բղխած տեղը, աղ ցանեց հոն ու ըսաւ », « Այսպէս ասէ Տէր. կըժշկեմ այդ ջուրերը. մէյմ՝ ալ ասկէ մահ եւ անգաւակութիւն չլինի ». եւ մէկէն ջրերը բժշկեցան եւ անուշցան:

Եղիսէ խեռ տղաքը կ'պատմէ: — Երիքովէն մեկնեցաւ հրաշագործ նոր մարգարէն որ Բեթէլ երթայ, եւ քաղաքին մօտեցածին պէս մէջէն շատ մը մանր տղայք առջեւը վազեցին ու գլխոյն կնդութիւնը ծաղր ընելով՝ « Ե՛լ կնդակ, ե՛լ կնդակ » կկանչէին: Դարձաւ ետեւը նայեցաւ Եղիսէ, անիծեց զիրենք յանուն Տեառն, եւ ահա մէկէն անտառէն երկու կատաղի արջեր վրանին վազեցին եւ մէջերնէն քա-

ռասունուերկու տղայ պատուեցին : Ասով եւս յայտնի ըրաւ Աստուած թէ ինչպէս վրէժխնդիր է ծերոց եւ իւր պաշտօնէից պատուոյն :

Յովսափատ, թագաւոր Յուդայ : — Երեսուն տարեկան էր Յովսափատ երբոր հօրը Ասային յաջորդեց, եւ առաջին հոգն եղաւ Իսրայելի թագաւորաց յարձակմունքներէն իւր երկիրը պաշտպանել ու ամրացնել : Այն կողմանէ տէրութիւնն որ ապահովեց՝ կռապաշտութեան մնացորդներն եւս ջնջելու ետեւէ եղաւ . անտառները ջարդեց, բարձրաւանդակաց վրայ կանգնուած կուռքերը կործանեց, եւ ամէն տեղ ղեւտացիք յուղարկեց, որոնք օրինաց գիրքը ձեռքերնին քաղաքէ քաղաք կ'պտըտէին եւ ժողովորդեան իւր հարցը կրօնքն ու բարքը կը արողէին կսովրեցընէին : Տարակոյս չկայ որ այսպիսի բարենախանձ աստուածատաշտութեամբ երկնից պաշտպանութիւնը իւր վրայ հովանի պիտի ունենար Յովսափատ, եւ ամենայն յաջողութիւն պիտի գտնէր : Իւր համբաւը շրջակայ ազգաց մէջ տարածեցաւ, Արաբացիք եւ Փղշտացիք հարկ կուտային իրեն առատ արծաթ եւ անասուն . իւր հպատակներն իսկ իրենց ինքնայօժար տուրքերովն արքունի գանձը կ'ճոխացընէին : Այս հարստութեամբք տէրութեանը քաղաքները պարսպօք պատեց ամրացուց, բերդեր շինեց եւ բազմադունդ բանակ մը զարդարեց որ մինչեւ հեռաւոր երկիրներ իւր անունը պատկառելի ըրաւ : Քաղաքական տեսութեամբ անօրէն Աքաաբու հետ բարեկամութիւն հաստատեց, որ իրեն աստուածապաշտութեանը չէր իյնար ընել : Անոր համար եւ Աստուած թէեւ պատերազմին մէջ անշուշտ մահուանէ գթացաւ ու փրկեց զնա իմամովթ, ինչպէս վերը տեսանք, բայց եւ այնպէս կշտամբեց զնա իդարձին, Յեռ մարգարէին ձեռքով :

Աքաաբու մահուանէն ետքը դարձաւ Յովսափատ ու սկսած բարեկարգութիւններն յառաջ տանելով՝ ամէն քաղաք դատաւորներ կարգեց, եւ ասոնց տուած դատաստանաց դէմ կրնար բողբոսել գերագոյն ատենի մը՝ որ իւր աչքին գիմաց երուսաղէմի գումարէր : Սողոմոնին պէս ինքն եւս իւր ժողովորդեան առջեւը բացաւ Արեւելքի բազմա-

գանձ աշխարհաց ճամբան. նաւատորմիլ մըն ալ շինեց ոսկի բերելու համար Սովփեր եւ Թարսիս երթալու. բայց որովհետեւ անօրէն Աքաաբի որդւոյն Ոքոզիայի նաւերն եւս մէկտեղ առեր էր Յովսափատ՝ Գաւիթնաքերի նաւահանգստէն դուրս ելնելու ժամանակ՝ փոթորկէ խորտակեցան: Եղիազար մարգարէին ձեռօք իմացաւ Յովսափատ այն ձախորդութեան պատճառն եւ յանձն չառաւ նորէն նաւ շինել զրկել, ինչպէս որ կիսնդէր Ոքոզիա (*): Սակայն ժամանակէ մը ետքը Ոքոզիայի յաջորդ Յովրամ թագաւորին հետ միաբանեցաւ Մովաբացւոց Մովսս կամ Միսս թագաւորին դէմ, որ ապստամբեր էր ու Աքաաբին ժամանակը տուած 100 հազար մաքին եւ 100 հազար գեղմնաւոր խոյր չէր ուղեր տալ Իսրայելացւոց թագաւորին:

Յովսափատ եւ Յովրամ կյաղթեն Մովաբացւոց: — Յովրամ եւ Յովսափատ արքայքն Իսրայելի եւ Յուդայ՝ Եդոմայեցւոց թագաւորն եւս հետերնին առած ճամբայ ելան, Եդոմայ անապատին մէջ եօթն օր ճամբայ ըրին եւ բանակին ջուրը հատաւ: Երեք թագաւորք սարսափեցան որ կենդանւոյն Մովաբացւոց ձեռքը պիտի մատնուին. Յովսափատայ միտքը եկաւ Աստուած եւ իւր ամենակարող զօրութիւնը. «Մարգարէ Տեառն չկայ հոս» հարցուց, եւ Իսրայելի թագաւորին ծառայից մէկն երբ ըսաւ թէ «Հոս է Եղիսէ, որ Եղիա մարգարէին ձեռքը ջուր կլեցունէր», սիրտ առին, եւ երեք թագաւորք ելան անոր վազեցին: Դարձաւ Եղիսէ ու ծանր ձայնով մը ըսաւ Յովրամայ, «Ինձի հետ լինչ բան ունիս, հօրդ ու մօրդ մարգարէներուն գնա: Կենդանի է Տէր, որ եթէ Յովսափատէն չալկնածէի՝ եւ ոչ երեսդ կնայէի»: Եւ որովհետեւ սաստիկ այլայլած էր, հրամայեց իրեն որ սաղմոսասաց մը բերել տայ: Սաղմոսարանին քաղցրանուագ ձայնովը Եղիսէի սիրտն հանդար-

(*) Այս կերպով կմեկնեմք եւ կմիաբանեմք Գ բազաւորաց ԻԲ 50, ու Բ Մնացորդաց Ի 35 այս նիւթիս մեջի երեւցուցած հակասութիւնը, որովհետեւ այս երկրորդը կրտսէ Բ Թարսիս դրկելու նաւերուն ընկերացաւ Յովսափատ ընդ Ոքոզիա. իսկ առաջինը կրտսէ Բ Ոքոզիա խնդրեց՝ բայց Յովսափատ յանձն չառաւ: Մեր տուած մեկնութեամբը ամեն հակասութիւն կվերնայ:

տեցաւ, Աստուծոյ ոգին վրան եկաւ, եւ ըսաւ. « Լսեցէք Աստուծոյ պատգամը, ոչ հողմ պիտի տեսնէք եւ ոչ անձրեւ, այս հեղեղատը ջրով պիտի լցուի, եւ դուք եւ ձեր անասունները պիտի խմէք: Եւ ոչ այսչափ միայն, այլ եւ ձեռքերնիդ պիտի մատնէ Տէր զՄովսար, անոր ամէն ամուր քաղաքները պիտի զարնէք կործանէք, եւ բոլոր երկիրն աւեր անապատ պիտի դարձունէք »:

Երկրորդ առաւօտ կանուխ մարգարէին խօսքը կատարեցաւ. խմեցին զօրքն ու անասունք, կենդանացան զօրացան, դիմեցին Մովսարացւոց վրայ, պատերազմեցան սաստկապէս, զարկին յաղթեցին, փախուցին զանոնք, եւ Մովսար թագաւորին մայրաքաղաքին մէջ պաշարեցին: Խեղճ թագաւորին ճարը հասած՝ զօրացմէ չգտած յաղթութիւնը իւր կուռքերէն յուսալով, անդրանիկ որդին որ եւ իւր թագաւորութեան յաջորդն էր՝ հանեց պարսպին վրայ զոհ մորթեց: Այն որ տեսան չրեայք սարսափեցան քստմեցան եւ պաշարումը թողուցին երկիրնին դարձան:

Մովսարացիք ու Ամոնացիք Յովսափատայ վրայ կարձակին ու կյաղթուին. — Վրան քիչ մը անցաւ՝ Մովսարացիք վրէժխնդրութեամբ լցուած՝ Ամոնացւոց ու շրջակայ ազգաց դիմեցին, եւ անբաւ բազմութեամբ վազեցին եկան Գադդի քաղաքին մօտ բանակեցան, որ Յուդայի երկրին մէջ էր՝ Մեռեալ ծովու մօտ, Երուսաղեմէ վեց բիւրմեթըր հեռու: Յովսափատ այն սոսկալի գոյժն առածին պէս մէկէն առ Աստուած դիմեց, անոր ամենազօր գթութեանն ապաւինեցաւ. բոլոր թագաւորութեանը մէջ քարոզ կարդալ տուաւ որ ամէնքը պահք բռնեն, եւ զան Երուսաղեմ տաճարին մէջ իրեն հետ զԱստուած աղաչեն: Եւ այն միջոցին որ բարեպաշտ թագաւորը խուռներամ ժողովորդեանը մէջ կեցած իտաճարին աղօթք կընէր, եւ երկնից թագաւորին ողորմութիւնն ու օգնականութիւնը թեւատարած կպաղատէր, յանկարծ Ոգիեղ ղեւտացին հոգւով Տեառն լցուած՝ ելաւ կանգնեցաւ, « Մի վախնաք, ու մի զարհուրիք, կանչեց: Ելէք վաղը թշնամւոյն առջեւը. Աստուած հետերնիդ է, եւ ինքը ձեր տեղը պիտի պատերազմի »: Այս մեծ աւետիսն որ լսեցին թագաւորն ու ժո-

զովուրդքը՝ իբրեւ մի այր ընկան երկրպագութիւն ըրին Աստուծոյ եւ օրհնեցին զՏէր ձայնիւ մեծաւ :

Երկրորդ առաւօտ կանուխ ճամբայ ելան, եւ այն միջոցին որ յառաջընթաց ղեւտացիք սկսան երգել « Խոստովան եղերուք Տեառն, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա », թշնամիք յանկարծակի դարանակալներէ բռնուելով՝ շփոթեցան ու զէնքերնին իրարու վրայ դարձունելով մէկ-զմէկ ջարդեցին կոտորեցին. այնպէս որ երբ Հրեայք լերան վրայ հասան՝ տեսան որ վարի դաշտը թշնամեաց գիակներով լցուեր է. ուրախութեամբ եւ ղԱստուած փառաբանելով վագեցին իջան, գտած անբաւ աւարնին հաղիւ երեք օրուան մէջ կրցան կողոպտել, այն դաշտը Հովիտ օրհնութեան անուանեցին, եւ չորրորդ օրը յաղթականաւ դարձան մտան յերուսաղէմ քնարօք եւ տաւրօք եւ փողովք խառն Տեառն, եւ գոհութիւն եւ փառս մատուցին նմա :

Մահ Յովսափատայ : — Այս փառաւոր յաղթութիւնը չորս կողմի ազգաց աչքը սաստիկ վախցուց, Յովսափատայ թագաւորութիւնը խաղաղացաւ, եւ ինքը քսանեւհինգ տարի թագաւորեւէն յետոյ վախճանեցաւ, աթոռը թողլով իւր անդրանիկ՝ բայց անարժան որդւոյն Յովրամայ : Յովսափատ թէ հանճարեղ եղաւ, թէ բարեպաշտ եւ թէ քաջ թագաւոր մը :

Յովրամ ու Ոքոզիա, թագաւորք Յուդայ : — Յովրամ գահըն ելնելուն պէս՝ մէկէն ցուցուց յայտնապէս թէ պատուոյ մէջ ելնել բարձրանալը ցած սիրտ մը չբարձրացըներ : Յովրամայ առաջին գործն եղաւ իւր հարազատ եղբարց արեամբը լուալ հօրը քսանեւհինգ տարի փառաւորած գահը : Այս անգթութեան զինքը յորդորողն էր իւր Գողոթիս կամ Աքաթիս կինը՝ դուստր անօրէնն Աքաբու եւ Յեզաբելայ, զոր անխոհմաբար հարսնացուցեր էր իրեն Յովսափատ : Անպարիշտ Գողոթիային խորհրդովն ու յորդորանօքն էր դարձեալ որ Երուսաղէմի մէջ նորէն մտաւ կռապաշտութիւնը, եւ շուտով անկէց բոլոր երկիրը տարածեցաւ : Յովրամին անօրէնութիւնը չէր կրնար աստուածակոյս կողմանէ անպատուհաս մնալ. թէ ինքը եւ թէ ժողովուրդը չարաչար պատժուեցան : Եզովմայեցիք գլուխ

քաշեցին ապստամբեցան եւ անկախութիւննին վերստին հաստատեցին: Փղշտացիք եւ Արաբացիք վազեցին երկիրը կոխեցին, հասին մինչեւ յերուսաղէմ, մայրաքաղաքն ու թագաւորական պալատը կողոպտեցին, եւ անպարիշտ թագաւորին հարստութենէն զատ՝ առին գերի տարին նաեւ բոլոր կանայքն ու որդիքը, յորոց հազիւ ազատեցաւ կըրտսերն Ոֆոդիս: Ինքն եւս սաստիկ փորհարութիւն մը ունեցաւ, որ անկարելի եղեւ բժշկուիլը. երկու տարի չարաչար տանջուեցաւ եւ սաստիկ ցաւօք մեռաւ. 7 տարի թագաւորելով: Կենդանութեանը ժամանակ քաջած խեղճութիւնն ու ցաւերը իբրեւ թէ բաւական չլինէին՝ մահուրնէ ետքն եւս իւր դիակը պիտի նախատուէր. ժողովուրդը ոչ յուզարկաւորութեան եւ ոչ թագաւորաց գերեզմանը թաղուելու արժանի համարեցաւ այն վատ թագաւորը: Ինքնաբարբառ աղետալի օրինակ ապերախտից եւ անոնց գլուխը գալիք թշուառութեանց:

Յովրամին յաջորդեց որդին Ոֆոդիս, որ փոխանակ հօրը թշուառութենէն զգաստանալով առ Աստուած դառնալու եւ պապուն շաւղացը հետեւելու, ուղեց Աքաաբու տանը ճամբան բռնել եւ անօրէն մօրը՝ Գողգոթայի ամ պարիշտ խորհրդօքը կառավարուիլ: Ասորոց Ագայեյ թագաւորին դէմ գնաց իւր մօրեղբօրը Իսրայելի Յովրամ թագաւորին օգնելու, եւ անոր պէս ինքն եւս Յեռէն ըսպաննուեցաւ, զոր իւր վրէժխնդրութեանցը գործադիր ընտրեք էր Աստուած, ինչպէս որ պիտի տեսնեմք: Հազիւ մէկ տարի թագաւորեց Ոքոդիս:

29 Հրաշագործութիւնք եղիսէի: — Երբոր այսպէս Իսրայելի ու Յուդայի մէջ կռապաշտութիւնը նորէն գրեթէ ընդհանուր տարածեցաւ, եւ Աբրահամու եւ Յակոբայ որդիքն իրենց հարցը Աստուածը սուտ աստուածոց հետ կիօխէին, անոր հաւատքն ու պաշտօնը կմոռնային, Աստուած իւր ամենողորմ գթութեամբը կշանար զանոնք մարգարէից քարոզութեամբը մոլորութեան ճանապարհէն դարձունել, եւ եղիսէ անդադար նոր նոր հրաշքներ կգործէր:

† Այրի կնոջ իւրը կշատցնէ: — Օր մը մարգարէին այրի կին մը եկաւ ըսաւ որ էրկանը պարտատէրները կու-

գեն առնելիքի տեղ երկու որդիքը գերի առնուլ: «Տունդ ինչ ունիս», հարցուց անոր եղիսէ. եւ երբ պատասխան տուաւ այրին թէ «Բոլոր բոլոր ունեցածս քիչ մը եղ է: — Գնա, ըսաւ մարգարէն, դրացիներէդ սրչափ կրնաս պարապ ամաններ առ, տղոցմովդ սենեակդ մտիւր, վրայէդ դուռը փակէ, եւ ունեցած եղդ այն ամաններուն մէջ պարպէ»: Վազեց կինը առած պատուէրը կատարեց, եւ բոլոր ժողոված ամանները լեցուելէն յետոյ հազիւ այն ունեցած կտոր մը եղը հատաւ. եւ այն իւղալից ամանները վաճառելով ոչ միայն էրկանը պարտքը վճարեց, այլ եւ որդւոցը ապրուստ ճարեց:

— Սոմնացւոյն որդին կկենդանացընէ: — Սնգամ մի եւս եղիսէ Իսափաթի ցեղին մէջ Սոմնա քաղաքէն անցնելու ժամանակ բարեպաշտ ազնուական կին մը զինքը սեղանի հըրաւիրեց, եւ իրեն յարուեցաւ. ուստի ամէն անգամ որ եղիսէ Սոմնա կուգար մէյմը իրեն կհանդիպէր: Բարեսէր Սոմնուհին էրկանը ըսաւ որ «Այր Աստուծոյ է այս մարդը, եկուր իրեն համար մասնաւոր սենեակ մը պատրաստեմք որ քաղաքը իջած ժամանակ՝ դայ հոն մեր քովը հանգչի»: Սոմնացւոյն այս բարեսիրութեանը փոխարէն մը ուզեց ընել եղիսէ. եւ լսելով իւր Գեեգի սպասաւորէն որ անորդի է եւ կիսափազի որդի մը ունենալ, սենեակը կանչել տուաւ ու իրեն աւետեց որ յաջորդ տարին նոյն ժամանակ գիրկը որդի մը պիտի ունենայ: Կինը սրտին ուրախութենէն «Կաղաչեմ, Տէր իմ, կըսէր, պարապ յոյսեր մի տար ինձ»: Մարգարէին գուշակութիւնը ճիշդ կատարեցաւ. տարիներ անցան՝ տղայն մեծցաւ, եւ օր մը ուրախ զուարթ հօրը հետ արտը կեցած հնձողները դիտած ատեն յանկարծ սկսաւ «Գլուխս գլուխս» պոռալ. մէկէն հայրը ծառայի մը հետ տուն դրկեց մօրը քով, որ ծնկուրներուն վրայ պառկեցուց զինքը եւ կէսօրուան դէմ մեռաւ: Առաւ զինքը մայրը եղիսէին սենեակը տարաւ, անոր անկողնոյն վրայ ընկողմանեցուց, շուտ մը էշը հեծաւ, գնաց եղիսէին գտաւ, լալով ոտքն ընկաւ ու «Տէր իմ, ըսաւ, քեզ չգրուցեցի որ ինձ պարապ յոյս մի տար». եւ աղաչեց պաղատեց որ հետն ելնէ գայ: Խղճաց եղիսէ, եւաւ հետը գնաց,

սենեակը մտաւ, դուռը գոցեց, աղօթք ըրաւ Աստուծոյ, տղուն մարմնոյն վրայ ընկաւ՝ բերանը բերնին, աչքը աչաց՝ ձեռքը ձեռաց վրայ դրաւ, ու տաքութիւն տուաւ, եւ ահա մէկէն կենդանացաւ մանուկն ու աչքը բացաւ :

Ներս կանչեց զմայրն, որ մեռած մէկ հատիկ որդին ողջացած ոտքի վրայ տեսնելով՝ մէկէն մարգարէին ոտքն ընկաւ երկիր եպագ, եւ ուրախութենէն չէր գիտեր ինչ ընելիքը :

— Մարգարէից որդիքն ու բազմութիւնը կկերակրէ. — Անկէց գնաց եղիսէ իԳաղգաղա. բոլոր երկիրը սաստիկ սով տիրած էր. որդիք մարգարէից եկան քովը ժողովեցան, տեսնելով եղիսէ որ անօթի են՝ հրամայեց սպասաւորին որ մեծ ամանով անոնց կերակուր եփէ : Նա դաշտը գնաց որ խոտեղէն ժողովէ, վայրի թունաւոր բոյս մը գտաւ եւ լաւ խոտ մը համարելով շատ մը քաղեց, առաւ տուն բերաւ, ջարդեց, եփեց ու որդւոց մարգարէից առջեւը դրաւ որ ուտեն : Անոնք պատառ մը որ բերաննին տարին՝ այնպէս լեղի գտան որ աղաղակեցին միաբերան « Այրդ Աստուծոյ, կաթսային մէջ մահ կայ : — Քիչ մը ալիւր բերէք ու կաթսային մէջ ձգեցէք » ըսաւ եղիսէ. բերին խառնեցին, « Հիմա կերէք » ըսաւ : Կերան՝ տեսան որ իրաւընէ բոլոր թոյնը գնացեր էր, եւ ամենեւին մէկուն վնաս չըրաւ :

Նոյն սովին ժամանակը մարդուն մէկը իրեն քանի մը գորեղէն հաց ու կտոր մը չոր թուղ ընծայ բերաւ : Սպասա-

ւորին ըսաւ եղիսէ որ զանոնք քովի ժողովրդեան տայ ու տելու: Եւ երբ նա «Այսչափ բան հարիւր հոգւոյ մէջէն որոնն պիտի բաւէ, ըսաւ: — Գեզի տո՛ւր կըսեմ, պատասխանեց եղիսէ. վասն զի ոչ միայն պիտի բաւէ, այլ եւ պիտի աւելնայ»: Յիրաւի, կերան՝ կշտացան եւ դեռ աւելցաւ:

Որդւոց մարգարէից հետ փայտ կտրելու կերթայ: — Որդիք մարգարէից Յորդանանու եղերքը իրենց բնակարան մը ուզելով շինել՝ զինքն եւս հետերնին տարին, եւ հոն փայտ կտրելու ժամանակ մէկուն տապարին երկաթը ցատքեց գետն ընկաւ: Խեղճը վազեց «Ո՛հ տէր, հիմա ինչ պիտի ընեմ, ըսաւ, ուրիշէ փոխ առեր էի: — Ո՞ւր ընկաւ», հարցուց եղիսէ. եւ տեղը երբոր իմացաւ, փայտի կտոր մը հոն նետեց, երկաթը վեր ելաւ տնկուեցաւ, «Գնա ա՛ռ», ըսաւ. եւ պատանին ձեռքն երկնցուց առաւ:

Նէեման ասորին կթշկէ: — Ասորւոց թագաւորին զօրաց սպարապետն ու սիրելին Նեեման կամ Նաեման բորոտեր էր: Իւր կինը քովը Իսրայելացի աղախին մը ունէր զոր ասորի ասպատակաւորներ գերի բռներ ու բերեր վաճառեր էին: Սա իւր տիկնոջը ցաւը տեսնելով էրկանը վիճակին վրայ, «Երանի թէ, ըսաւ, տէրս երթար իՍամարիա Աստուծոյ մարգարէին, անշուշտ կթշկէ՛նա»: Աղախինն այս խօսքը կինը էրկանը պատմեց, նա եւս թագաւորին, որ «Գնա, ըսաւ, եւ Իսրայելի թագաւորին հրովարտակ եւս ձեռքդ կուտամ»: Հրովարտակին հետ շատ մը ոսկեղէն եւ արծաթեղէն ընծաներ, ստակ ու ծանրագին պատմութեաններ առած ծամբայ ելաւ Նէեման, հասաւ իՍամարիա, թագաւորին առջեւն ելաւ ու հրովարտակը տրւաւ, յորում «Գիացիր, կըսէր, որ Նէեման ծառայս քեզ կյուղարկեմ, որպէս զի բորոտութիւնը բժշկես»: Արքայն Իսրայելի այս որ կարգաց՝ վրայի հագուստը պատռեց. «Միթէ աստուծո՞ւ եմ ես, ըսաւ, որ կարող լինիմ մեռցընել կամ ապրեցընել. ինչ ելեր ինձ զրկեր է որ այս մարդուն բորոտութիւնը բժշկեմ: Ահա պատճառ կրնտուէ վրաս պատերազմ բանալու»: Երբոր լսեց եղիսէ թէ թագաւորը յուսահատութենէն հանդերձը պատառեր է, մարդ զրկեց իրեն ըսաւ որ «Ինչո՞ւ հանդերձդ պատառե-

ցիր . Թող ինձի գայ Նէեման , եւ տեսնէ թէ կայ Իսրայելի մէջ մարգարէ՝ որ Աստուծով՝ կարող է բժշկել զնա » :

Եւ Նէեման ձիերով կառքերով ելաւ եկաւ Եղիսէին դըրան առջեւը կեցաւ : Մարգարէն մարդ զրկեց իրեն , « Գնա ըսաւ , եօթն անգամ Յորդանանու մէջ լուացուէ ու կբժշկուիս » : Արհամարհեց Նէեման , « Է՛հ , ըսաւ , աս է եղեր այն մեծ մարգարէն , ես ալ կարծէի թէ՝ ըսաւ , քովս պիտի գայ , ձեռքը վրաս պիտի դնէ , իւր Աստուծոյն աղօթք պիտի ընէ ու բորոտութիւնս պիտի բժշկէ : Մի՞թէ Դամասկոսի Աքանա եւ Փարիսաւս գետերը լաւ չեն քան զամենայն ջուրս Իսրայելի . ինչո՞ւ չերթամ անոնց մէջ չլուացուիմ » : Եւ բարկութեամբ ելաւ գնաց : Ծառաներն եկան « Տէր , ըսին , թէ որ մարգարէն դժուարին բան մըն ալ զրուցեր՝ պէտք էր ընել , ուր մնաց այսպիսի թեթեւ բան մը » : Հաւանեցաւ Նէեման , գնաց Յորդանան եօթն անգամ լուացուեցաւ , բորոտութիւնն անցաւ եւ մարմինը մատաղ մանկան մարմին դարձաւ : Եկաւ շնորհակալ եղաւ Եղիսէին . « Հիմա իմացայ , ըսաւ , որ յամենայն երկրի՝ Իսրայելի Աստուծմէն զատ ուրիշ աստուած չկայ . կաղաչեմ որ ծառայիդ այս ընծաներն ընդունիս » . եւ շատ ստիպեց , բայց անկարելի եղաւ Եղիսէն հաւանեցընել որ բան մը ընդունի : Երբոր Նէեման մեկնեցաւ՝ Գեեզին ուզելով անկէց բան մը փրցընել , վազեց ետեւէն հասաւ . զինքը տեսնելուն պէս՝ մէկէն կառքէն վար իջաւ Նէեման , առջեւն եկաւ « Ողջոյն է » ըսաւ . — Ողջոյն է , պատասխանեց Գեեզի , Գու երթալէդ ետքը երկու մարգարէից որդիք եկան որ բան մը չունին , ուստի տէրս զիս քեզ զրկեց ու կիսնդրէ որ անոնց քիչ մը ստակ ու երկու պատմութեան տաս » : Հաւատաց Նէեման եւ ուրախութեամբ հանեց անոր ուղածէն շատ աւելին տուաւ եւ երկու ծառայիցը յանձնեց որ հետը տանին : Իրիկունը տուն հասան ձեռքերնէն առաւ Գեեզի , պահեց ու Եղիսէին առջեւն ելաւ . բայց նա որ մարգարէական ոգւով ամէն բան տեսեր էր , անոր շինած սուտն ու մանաւանդ ընչասիրութիւնը երեսը զարնելով՝ յանդիմանեց զինքն ու անիծեց որ Նէեմանին ընչիցը հետ նաեւ անոր բորոտութիւնն առնու , եւ Գեեզի մէկէն բորոտեցաւ

բոլոր տնով տեղով: — Այսպէս ահա անիրաւ շահը ոչ միայն մարդուս իւր թշուառութեանը պատճառ կլինի, այլ եւ իւր որդւոցը:

Որդին Ադերայ եղիսէն բռնել կուզէ: — Որդին Ադերայ՝ կամ Պենատատ Ասորւոց թագաւորը՝ Իսրայելի Յովրամ թագաւորին՝ Աքաաբու որդւոյն գէմ պատերազմ բացաւ, բայց բանակին մէջ մտած բոլոր ծածուկ հնարքները Յովրամ կիմանար եւ ըստ այնմ՝ կզգուշանար: Այս բանիս վրայ սաստիկ նեղանալով Պենատատ՝ կանչեց իւր պաշտօնակալներն ու հարցուց անոնց թէ ո՞վ է որ զինքը Իսրայելի թագաւորին կմատնէ: Եւ անոնցմէ իմանալով որ այդ լրտեսը չէ թէ Ասորի մըն է, այլ եղիսէ մարգարէն որ տունը Դովթայիմ նըստած՝ Պենատատայ ծածուկ բաներն ալ կտեսնէ, կառքերով ձիերով բազմաթիւ զօրք ղրկեց որ երթան գիշերանց քաղաքը պատեն պաշարեն, եւ զեղիսէ բռնեն իրեն բերեն: Առաւօտը եղիսէի սպասաւորը դուրս ելնելով տեսաւ այն զօրաց սպառազէն բազմութիւնը, եւ սարսափելով վազեց, «Տէր, ըսաւ, ինչ պիտի ընեմք: — Մի վախնար դուն, պատասխանեց մարգարէն, մեր զօրքն անոնցմէ աւելի է»: Եւ աղօթք ըրաւ Աստուծոյ որ պատանեկին աչքը բանայ որ տեսնէ. եւ մէկէն աչքը բացուեցաւ, տեսաւ որ քովի լեռը ձիաւորօք լեցուն էր, եւ եղիսէին չորս կողմը հրեղէն կառք պատած էին: Նորէն աղօթքի կեցաւ եղիսէ եւ խնդրեց Աստուծմէ որ թշնամեաց աչքը շլացընէ. խորհրուածքը կատարեցաւ, անոնց առջեւն ելաւ եղիսէ, «Եկէք, ըսաւ, ես ձեզ ուղած մարդերնուդ տանիմ.» եւ առաւ շիտակ Սամարիա տարաւ եւ հոն նորէն խնդրեց Աստուծմէ որ աչքերնին բանայ. բացուեցան, տեսան որ թշնամեաց մայրաքաղաքը Սամարիա են, եւ սարսափեցան: Ուղեց Յովրամ զանոնք մեռցընել. չթողուց եղիսէ, եւ պատուիրեց որ առջեւնին ջուր ու հաց հանէ եւ տեղերնին դարձունէ:

Սամարիոյ սովը կանցընէ: — Վրան շատ չանցաւ, որդին Ադերայ եկաւ Սամարիան պաշարեց. եւ անով քաղաքին մէջ այնպէս սաստիկ սով եղաւ որ սկսան մինչեւ կենդանիներն ուտել, այն եւս հազիւ թէ կդանուէր, այնպէս որ իշու գլուխ մը յիսուն սկեղ արծաթոյ կվաճառուէր:

Օր մը երբ Յովրամ պարսպին վրայ կպտըտէր ու այս սոսկալի սովոյն վերջը կմտածէր, կնոջ մէկը «Ապրեցո՞ղիս», տէր իմ արքայ, աղաղակեց: — Աստուած որ զքեզ չապրեցընէր, ես ինչպէս ապրեցընեմ, իկաւոյ թէ իհնձանէ՞ կանչեց թագաւորը: Եւ երբ «Ի՞նչ ունիս» հարցուց. պատասխանեց, «Այս կինն ըսաւ ինձ որ բեր այսօր քու որդիդ ուտեմք եւ վաղը իմն: Նոյն օրն որդիս եփեցինք կերանք, եւ երկրորդ օրն երբոր իրենը պիտի եփէինք՝ պահեց ու չուզեց տալ»: Մօր մը բերնէն այս սոսկալի պատմութիւնն որ լսեց թագաւորը՝ վրայի լաթերը պատռեց, տեսնուեցաւ որ տակէն քուրձ հագեր էր, երգումըրաւ որ նոյն օրը եղիսէին գլուխը կտրել տայ, եւ մարդ մը զրկեց որ հրամանը կատարէ: Նոյն միջոցին եղիսէ տունը ծերոց հետ նստած էր, եւ դահիճը դեռ չեկած՝ ըսաւ անոնց. «Սպանողին որդին մարդ զրկեց որ գլուխս կտրէ: Ներս մտնելուն պէս դրան քով բռնեցէք զինքը, վասն զի տէրն եւս ետեւէն կուգայ»: Խօսքը դեռ եղիսէին բերանն էր թագաւորը ներս մտաւ, եւ մարգարէն ըսաւ թագաւորին. «Այսպէս ասէ Տէր. վաղը այս ժամուն Սամարիոյ դռները դրիւ մի ազնիւ ալիւր մէկ սկեղ պիտի վաճառուի, եւ երկու գրիւք գարւոյ՝ մէկ սկեղ»: Թագաւորին քովը կեցած զօրավարաց մէկը՝ «Աստուած երկնքէն հաց ալ անձրեւեւը լինի, ըսաւ, դարձեալ ըսածդ անկարելի է: — Ահա աչքովդ պիտի տեսնես, կրկնեց եղիսէ, եւ անկէց պիտի չուտես»:

Քաղաքին դրան քով չորս բորոտ կային. ասոնք իրարու ըսին. «Ի՞նչ հոս կեցեր՝ անօթութենէ կմեռնիմք. եկէք Ասորուոց բանակը դիմեմք, թերեւս գլխան մեր վերայ ու զմեզ կերակրեն: Այսպիսի մտածմամբ առաւօտը կանուխ արշալուսին ելին Ասորուոց բանակը դնացին, բայց հոն մարդ չգտին. վասն զի Աստուած ականջնուն կառաց շաջիւն եւ բազմագունդ զօրաց ձայնը լսել տալով՝ սաստիկ վախերնէն թէ արքայն Իսրայելի Քեռացուոց եւ Եփրատացուոց թագաւորները վարձեր վրանին կվազէ՝ գիշերը մթնուն ձգեր փախեր էին՝ թողլով իրենց բանակն բոլոր մէջի ձիերովը, էշերովն ու պաշարովը: Բորոտները տեսնելով որ մարդ չկայ, քանի մը վրան մտան, լաւ մը կերան

խմեցին, շատ մը ոսկի արծաթ, զգեստ կողոպտեցին, եւ ըսին իրարու. « Զէ, այս այսպէս չլինիր. պէտք է երթամք իմացընեմք մեր եղբարցը որ գան նոքա եւս վայելեն » . այս ըսելով՝ դարձան եկան Սամարիա եւ տեսածնին դրան պահապանաց պատմեցին . անոնք շուտ մը լուրը թագաւորին ականջն հասուցին, որ գիշերանց ելաւ ու բովանդակ քաղաքին մէջ մնացած հինգ ձիերէն երկուքը երկու հեծելով խրկեց որ երթան բանը ստուգեն : Ասոնք մինչեւ Յորդանան Ասորոց ետեւէն գնացին եւ տեսան որ ճամբան լի էր հանդերձիւ եւ կահիւ, զորս թշնամիք խուճապելով փախած ժամանակնին ձգեր էին : Եկին պատմեցին թագաւորին . ժողովուրդը լի ուրախութեամբ վազեց յափըշտակեց Ասորոց բանակը, եւ յանկարծ քաղաքին մէջ այնպիսի առատութիւն մը տիրեց որ եղիսէին խօսքը կատարեցաւ, ազնիւ ալեր գրիւը մէկ արծաթ սկեղ վաճառեցաւ, եւ երկու գրիւն գարւոյ՝ մէկ սկեղ . եւ թերահաւատ զօրապետն ալ թագաւորին կողմանէ քաղաքին դրան քով բարեկարգութեան վերակացու դրուելով՝ խուռնընթաց ժողովրդեան ոտքին տակը կոխկռտուեցաւ մեռաւ, ինչպէս որ գուշակեր էր իրեն եղիսէ :

Դամասկոս . Ազայէլ : — Անկէց ետքը եղիսէ որդւոց մարգարէից մէջէն մէկը կանչեց ապստրեց որ իւր իւզոյն սրուակն առնու երթայ Դաղաագու Ռաւոյթ քաղաքն ու հոն առանձին սենեկի մը մէջ՝ Յեռ զօրավարը Իսրայելի թագաւոր օծէ, եւ դուռը բանայ ձգէ փախչի : Իսկ ինքը եղիսէ Աստուծոյ հրամանաւը Դամասկոս գնաց : Նոյն ժամանակ որդին Ադերայ Ասորոց թագաւորն հիւանդ էր . եւ իմանալով որ մարգարէն իւր մայրաքաղաքն է, Ազայէլ զօրավարը քառասուն ուղտ մեծագին ընծաներով անոր զրկեց որ իրեն հարցունէ թէ հիւանդութիւնը պիտի անցնի . « Գընա զրուցէ, ըսաւ եղիսէ, թէ պիտի առողջանաս . բայց Աստուած ցուցուց ինձ որ պիտի մեռնի » : Սիրտը շարժեցաւ ու չկրցաւ արցունքը բռնել . եւ երբ Ազայէլ զարմանքով « Տէր իմ, ըսաւ, ինչո՞ւ կուլաս : — Կուլամ, պատասխանեց մարգարէն, վասն զի գիտեմ Իսրայելացւոց գլուխը բերելու չարիքդ . ամուր ամուր քաղաքնին պիտի տյրես կործանես,

երիտասարդներն թրէ անցունես, կանայքնին պիտի մեռցընես ու տղաքնին պիտի սատակես»։ Ազայէլ աւելի եւս զարմանալով «ես ո՞վ եմ, ըսաւ, որ այսպիսի բան կարող լինիմ ընել։ — Աստուած ինձ յայտնեց, պատասխան տրւաւ եղիսէ, որ դուն Ասորւոց վրայ պիտի թագաւորես»։ Եւ յիշաւ, երկրորդ օրը Ազայէլ զորդին Ադերայ անկողնոյն մէջ խղղեց, տեղը թագաւորեց. եւ մէկէն սկսաւ Իսրայելի թագաւորութեան վրայ յարձակուելու պատրաստութիւն տեսնել։

Մահ Յովրամայ. Յէու, թագաւոր Իսրայելի։ — Յովրամ որդի Աքաբու եւ եղբայր Ոքոզայ՝ Աստուծոյ հրաշքով զինքը թշնամեացը ձեռքէն՝ եւ Սամարիա մայրաքաղաքը տոսկալի սովէն ազատելէն իսկ չզգաստանալով, Յովրամայ ու իւր ամսլարիշտ հօրը ճամբան յառաջ կտանէր։ Ազայէլ եկաւ Գաղատիոյ Ռամովթ քաղաքին տիրեց։ Յովրամ՝ Իսրայելի Ոքոզայ թագաւորին օգնութեամբը ջանաց զայն ետ առնուլ. բայց պատերազմի մէջ վերաւորեցաւ, զօրաց հրամանատարութիւնը Յեռ զօրավարին յանձնեց, եւ ինքը Ոքոզայ հետ Յեզրայել եկաւ որ վերքը դարմանէ։ Այն միջոցին Յէուին քով եկաւ հասաւ եղիսէին զրկած մարգարէ պատանեակը. բոլոր զօրավարները նստած էին. մրտաւ մէջերնին ու «Իշխան, ըսաւ, խօսք մը ունիմ զրուցելու։ — Մեզմէ որո՞ն, հարցուց Յէու։ — Քեզ, իշխանը» պատասխանեց. եւ առաւ զինքը ներսի սենեակը տարաւ, իւզը գլուխը թափեց, եւ «Այսպէս ասէ Տէր Աստուած Իսրայելի, ըսաւ. Զքեզ թագաւոր օծի իվերայ Իսրայելի. բայց պէտք է որ Աքաբու տունը ջնջես, եւ ծառայից իմոց մարգարէից արեան վրէժը Յեզաբելէն հանես. Յեզրայելի վիճակին մէջ շունք զինքը պիտի ուտեն եւ մարդ զինքը պիտի չթաղէ»։ Եւ դուռը բացաւ փախաւ։ Յէու ընկերացը քով դարձաւ. եւ երբոր մարգարէին դառն պատճառն հարցուցին եւ ստիպեցին որ զրուցէ՝ եղածը պատմեց, եւ մէկէն ամէնքը վերարկունին հանեցին, վրայէ վրայ գրին, տեսակ մը աթոռ ձեւացուցին եւ Յէուն վրան նստեցընելով փող զարկին ու «Թագաւորեանց Յէու» կանչեցին։

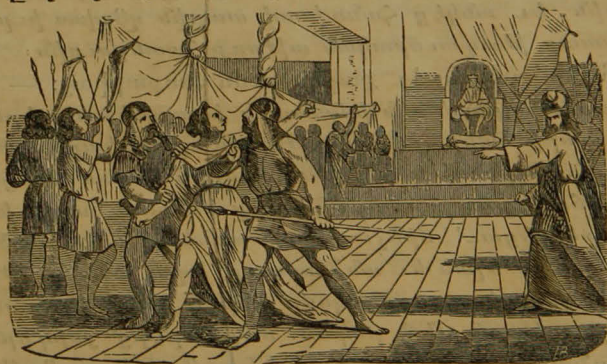
Բաճաղու պաշտօնը դիւրութեամբ Յէու վերցուց յԻսրայէլէ՝ որովհետեւ նորամուտ էր, բայց ոչ նոյնպէս եւ ոսկի երնջաց պաշտօնը, վասն զի շատ ատենէ իվեր արմատացած էին ժողովրդեան մէջ, ուստի եւ զանոնք վերցնել ուղելովը կրնար Յէու ժողովրդեան անհաճոյ լինել: Այսպէս ահա քաղաքականօրէն մտածեց Յէու, բայց սխալեցաւ. վասն զի Աստուած որ իրեն անկարծելի թագաւորութիւն մը տուեր էր՝ կարող էր պահել զնա յայնմ՝ երբ տեսնէր անոր աստուածաշնորհաւոր ջանքը. այն Աստուած՝ որ միայն անոր համար Աքաբայ տանը վրայ ըրած վճիռը հաւատարմութեամբ կատարեց Յէու, իբրեւ իվարձ մինչեւ չորրորդ որդիքը Իսրայէլի աթոռը թագաւոր նստին, ըսաւ: Բայց որովհետեւ բոլորով սրտիւ իրեն չծառայեց՝ իրաւամբ զինքը երեսէ ձգեց Աստուած, ու անօգնական թողուց, Ասորուց Ավայէլ թագաւորը եկաւ իրեն յաղթեց, եւ շատ աւերմունք ըրաւ ըստ գուշակութեան եղիսէի: Յէու մեռաւ իՍամարիա. քսանեւութ տարի թագաւորեց, եւ թագաւորութիւնը թողուց իւր Յովսափ որդւոյն:

Գողողիա Յուդայի թագաւորութիւնը կյափշտակէ: — Մինչդեռ Յէու Սամարիոյ մէջ Աքաբու ցեղը կջնջէր՝ նոյնպիսի արիւնհակեղ կոտորածներ կլինէր նաեւ Երուսաղէմ: Գողողիա՝ դուստր Աքաբու եւ Յեզաբելայ, իւր Ռիզիա որդւոյն մահը լսելուն պէս՝ իւր բոլոր թագաժառանգ թոռուները թրէ անցուց եւ ինքը թագաւորեց: Այն կոտորածէն հազիւ կրցաւ Յովսափը՝ (կին Յովիդայե քահանայատի) իւր Ոքողիա եղբօրը կրտսեր որդին՝ միամեայ Յովսափ ազատել, եւ վեց տարի տաճարին մէջ պահեց զայն: Անօրէն Գողողիան իւր ամպարիշտ մօրը հետեւելով՝ Աստուծոյ տաճարին զանձերը կողոպտեց, կռոց մեհեանները զարգարեց, եւ Երուսաղէմայ մէջ կռապաշտութիւնը վերստին հաստատեց: Բայց Աստուած շուտով անոր անօրէնութեանցը վերջ դրաւ ու Դաւթի տանը ժառանգ տուաւ:

Երբ եօթն տարեկան եղաւ Յովսա, Յովիդայէ քովը ժողովեց զօրավարները՝ զօրքն ու զեւտացիքը, եւ իրենց իմացուց որ Դաւթի ցեղէ արքայազն իշխան մը կենդանի պահուած էր կոտորածէն, եւ թէ Աստուծոյ առ Դաւթ ըրած

խոստմանը համեմատ հարկ էր որ այն իշխանը իւր հարց աթոռը նստի : Արքայորդւոյն հաւատարմութեան երդումընել տուաւ անոնց, տաճարին մէջ պահուած Դաւթի գեղարդներն ու զէնքերը իրենց բաժնեց, Յովսաբ բերաւ անոնց ցուցուց, զիրենք անոր չորս կողմը շարեց իպահպանութիւն, թագաւորական պսակը գլուխը դրաւ, տաճարին դռները բացաւ ժողովուրդը ներս առաւ. ամենուն առջեւ արքայորդին թագաւոր օծեց, եւ բովանդակ հանդիսականք ծափ զարնելով «Կեցցէ արքայ» կանչեցին :

Գողողեայ մահը : — Յնճալից աղաղակներով ժողովրդեան դէպ իտաճարը վազելուն ձայնն որ առաւ Գողողիա, ինքն եւս վազեց գնաց հոն, եւ ներս մտնելով երբոր տեսաւ որ երգիչներ ու փողարներ ըստ սովորութեան նորապսակ թագաւորին քով կեցեր են՝ եւ ժողովուրդը փող կզարնէր ու ծափաձայն խնդութեամբ «Կեցցէ արքայ» կաղաղակէր, վրայի հագուստը պատառեց ու «Դաւաճանութիւն, դաւաճանութիւն» սկսաւ կանչել : Յովիդայէ քահանայատէրը հոգով Աստուծոյ լցուած՝ յանկարծ ժողովրդեան մէջ ելաւ կայնեցաւ, «Ինչո՞ւ խոտորեցայք իպատուիրանաց Տեառն, ըսաւ. զԱստուած թողուցիք դուք, Աստուած եւս զձեզ պիտի թողու» . հրամայեց զօրաց մեծերուն որ անօրէնը դուրս հանեն, որպէս զի տաճարին մէջ արիւն

չթափուի : Հրամանը մէկէն կատարեցաւ. դուրս հանեցին ՂԴԴԴԴԴԴԴ, եւ քաշեցին պալատին առջեւ սպաննեցին :

Գ Լ Ո Ւ Խ ԺԷ.

ՅՈՎԱՍՏԱՅ ԹԱԳԱԻՐՈՒԹԵՆԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ԻՍՐԱՅԵԼԻ ԹԱԳԱ- ԻՐՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՐԾԱՆԻԼԸ

Յովաս արքայ Յուդայ: — Մահ Յովիդայեայ եւ քարկոծումն Ջաքարիայ: — Յովաքազ եւ Յովաս, արքայք Իսրայելի: — Մահ Եղիսէի: — Ամասիա, Թագաւոր Յուդայ: — Յերոբոամ Բ, Թագաւոր Իսրայելի: — Ամովս մարգարէ: — Յովնան մարգարէ: — Յովնանու քարոզութիւնը ինչնուէ: — Ջաքարիա, Սեղղում, Մանայեմ, Փակիա: — Ողիա եւ Յովնաման, Թագաւորք Յուդայ: — Ամպարիշտն Աքազ: — Եսայի մարգարէ: — Փակէէ եւ Ովսէէ, Թագաւորք Իսրայելի: — Կործանումն քագաւորութեան Իսրայելի: — Սամարացիք:

Յովաս արքայ Յուդայ: — Այն միջոցին որ Գողգոթիա տաճարէն դուրս ի պատիժ անօրէնութեանցը կսպաննուէր, ներսը Յովիդայէ քահանայապետը Աստուծոյ Թագաւորին ու ժովովրդեան մէջ ուխտ կդնէր: Խոստացաւ մանկահասակ Թագաւորը որ Աստուծոյ հաւատարիմ մնայ. ամէնքը վազեցին Բահաղու մէհեանն ու սեղանը կործանեցին, արձանը խորտակեցին, Մաքսն քրմապետը բոլոր քրմերովը մեռուցին. եւ անկէց հանդիսով տարին զՅովաս իւր հարցը պալատը Թագաւորական աթոռը նստեցուցին:

Մահ Յովիդայեայ եւ քարկոծումն Ջաքարիայ: — Յովիդայէ քահանայապետին իմաստուն խրատներովը երեսունեւութ տարի ամենայն գովութեամբ, բարեկարգութեամբ ու աշխարհաշինութեամբ Թագաւորեց Յովաս. բայց երբոր վախճանեցաւ իւր առաջնորդը եւ անոր բարի խրատներէն զրկուեցաւ՝ մինչեւ այն ժամանակ սանձակոծուած կրքերը դուրս ելան եւ անձնատուր եղաւ անոնց: Թագաւորին եւ իշխանաց օրինակովը նորէն բոլոր նրուսաղէմ կռապաշտութեան մէջ ընկաւ. մարգարէից յորդորանաց եւ սպառնալեաց ոչ ոք մտիկ կընէր: Յայնժամ Յովիդայէ քահանայապետին որդին ու յաջորդը՝ Թագաւորին անկարգութիւնը կշտամբեց եւ յիշեցուց անոր Աստուծմէ:

ընդունած բարիքն ու հաւատարիմ մնալու տուած խոստումը: Անսանձ կրքերովը կուրցած Յովաս՝ Աստուծոյ հետ մոռցաւ նաեւ իւր բարեբարն ու խնամակալը Յովիդայէն, եւ հրամայեց անսիրտ ապերախտ ժողովրդեան որ անոր որդին Զաֆաիա քահանայապետը քարկոծեն: Նոյն իսկ տաճարին սրահին մէջ անողորմաբար քարկոծեցաւ Զաֆաիա, բայց հորդին չաւանդած՝ իւր վրէժն ու դատաստանը արդարադատ ատենին Աստուծոյ յանձնեց. «Տեսցէ Տէր եւ դատեսցի» ըսաւ: Արդարեւ յաջորդ տարին Ասորոց Ազայէլ թագաւորը սակաւաձեռն զօրքով եկաւ մտաւ Յուդայի երկիրը, գերելով գերփելով հասաւ մինչեւ Երուսաղէմ, կողոպտեց զայն, ժողովրդեան իշխանները մեռուց, Յովասն եւս իսկ պիտի մեռցընէր թէ որ տաճարին ոսկին ու Յովսափատայ գանձերն իւր անձին փրկանք չտար նա:

Այս սոսկալի հարուածոյն վրայ սաստիկ հիւանդացաւ Յովաս. գլուխ քաշեցին իրմէ իւր ծառաներն, անկողնոյն մէջ զարկին սպաննեցին զինքը ի վրէժ արեան Զաֆաիայ, եւ թագաւորաց գերեզմանին մէջ զինքը չթաղեցին՝ յօրինակ եւ իխրատ ապերախտից: Քառասուն տարի թագաւորեր էր. իրեն յաջորդեց որդին Անսաիա:

Յովաքազ եւ Յովաս, արքայք Իսրայելի: — Յովասայ թագաւորութեան քսաներորդերորդ տարին Յէուլին յաջորդեց որդին Յովաֆազ, եւ հօրը կռապաշտ շաւղացը հետեւելով բարկացող զՏէր, Ասորոց Ազայէլ թագաւորն եկաւ շատ քաղաքներ ձեռքէն առաւ, եւ զօրացն այնպիսի ջարդ մը տուաւ ու փոշիի պէս ցրուեց զանոնք, որ անթիւ բազմութենէն միայն տասը կառք եւ տասը հազար հետեւակ մնաց: Այս սոսկալի կոտորածոյն վրայ խոնարհեցաւ Յովաքազ, եւ Աստուած՝ որ պատրաստ է միշտ զղջացելոց ներելու՝ խոստացաւ իրեն որ իւր Յովաս որդին փրկիչ յարուցանէ Իսրայելի: Եւ ինքը Յովաքազ մեռաւ՝ տասնեւեօթը տարի թագաւորելէն ետքը:

Յովաս հօրը յաջորդելուն պէս՝ ըստ խոստման Աստուծոյ ուղեց Իսրայելի զինուոց նախատանաց վրէժն առնուլ: Լսելով որ եղիաէ մարգարէն մեռնելու հիւանդ է, գնաց որ զինքը տեսնէ, լացաւ վրան եւ անոր ատենով առ եղիա

մարգարէ ըսածն իրեն զրուցեց . « Հայր , հայր , կառքդ իսրայելի եւ հեծեալք նորա : — Նեա առ ձեռքդ , աղեղդ լարէ եւ նետէ » . ըսաւ անոր եղիսէ : Երեք անգամ նետեց եւ կեցաւ Յովաս : Անոր վրայ շատ տրտմեցաւ Եղիսէ . « Թէ որ հինգ վեց անգամ նետէիր , ըսաւ , Ասորոց բոլորովին կը յաղթէիր . եւ արդ երեք անգամ միայն պիտի յաղթես » : Եւ խօսքը կատարեցաւ : Ազայելի յաջորդին երեք անգամ յաղթեց եւ հօրը տիրած երկիրները ձեռքէն առաւ : Յուդայի Ամասիա թագաւորին եւս յաղթեց , գերի բռնեց Երուսաղեմի պարսպէն չորսհարիւր կանգուն տեղ փլցընելով յաղթանակաւ ներս մտաւ , եւ բոլոր տաճարին հարստութիւններն ու թագաւորական գանձը Սամարիա տարաւ : Յովասայ թագաւորութիւնը տասնըվեց տարի տեւեց եւ լի եղեւ յաջողութեամբ , որում ոչ եթէ ինքն արժանի էր՝ վասն զի իւր նախորդաց կռապաշտութենէն ետ չկեցաւ , այլ Աստուած ուզեց անոր հօրն ըրած խոստումը կատարել :

Մահ Եղիսէի : — Եղիսէ որ արդէն ծերացած ու հիւանդ էր՝ առ Յովաս ըրած գուշակութենէն յետոյ շատ չապրեցաւ վախճանեցաւ ու թաղուեցաւ : Բայց Աստուած ուզեց իւր հաւատարիմ ծառայն մահուանէ ետքն եւս փառաւորել՝ որուն կենդանութեան ժամանակ այնչափ զարմանալի հրաշքներ ընել տուեր էր : Յաջորդ տարին Մովաբացի աւազակներ եկեր երկիրը կոխեր էին . Իսրայելացիք մարդ մը թաղելու տարած ժամանակնին այն աւազակները տեսան եւ վախերնէն մեռելը Եղիսէի գերեզմանին վրայ նետեցին ու ձգեցին փախան . մէկէն մեռեալը կենդանացաւ ու ելաւ ոտքի վրայ կայնեցաւ :

Եղիսէ Հրէից կարգէ դուրս անձինքներէն մէկն է : Առանց Եղիայի սաստկութիւնն ունենալու՝ անոր իշխանութիւնն ու հրաշագործ զօրութիւնը ունեցաւ : Եթէ Պօղոս առաքեալը նմանութիւն ունէր Եղիայի բոլոն ոգւոյն , Եղիսէին կնամնէր հեղահամբոյրն Յովհաննէս աւետարանիչ :

Ամասիա , Թագաւոր Յուդայ : — Յովասու թագաւորութեան երկրորդ տարին Յուդայի վրայ տիրեց Սաւախ . եւ քսանեւհինգ տարեկան էր : Աթոռոյն վրայ հաստա-

տուեւելուն պէս՝ զհայրն սպաննողները մեռուց։ Եղովմայեցւոյ դէմ պատերազմ բանալ ուղեւով՝ իւր ժողովուրդը համբել տուաւ իբրանամենից եւ իվեր, եւ երեքհարիւր հազար զօրաւոր մարդ գտաւ. երբոր զանոնք բաւական չհամարելով՝ հարիւր տաղանդ արծաթով Իսրայելէն եւս հարիւր հազար զինուոր վարձեց, մարգարէին մէկն եկաւ ըսաւ իրեն. « Տէր արքայ, Իսրայելի զօրքը հետդ չերթայ, « վասն զի Աստուած Իսրայելի հետ չէ. եւ թէ որ անոնց « մով զօրանալ կկարծես՝ ընդ հակառակն զքեզ թշնամեացդ « առջեւը իպարտութիւն պիտի մատնէ Տէր. վասն զի իր « մով է որ մարդ կզօրանայ եւ իրմով կյաղթուի : — Հապա « Ամասիա : — Կարող է Տէր, անկէց աւելին քեզ տալ » պատասխանեց այրն Աստուծոյ : Խօսքին մտիկ ըրաւ Ամասիա, վարձկան զօրքը տեղն արձակեց եւ իրեններովը գնաց Ադսից հռիփն մէջ յաղթեց Եղովմայեցւոյ : Բայց ապերախտութեամբ իրեն այս փառաւոր յաղթութիւնը տուողը մոռացաւ, Եղովմայեցւոյ գերիներուն հետ անոնց կուռքերն եւս բերաւ, իրեն աստուած ըրաւ զանոնք, եւ առջեւնին երկրպագութիւն կընէր ու զոհեր կմատուցանէր : Բարկացաւ վրան Աստուած, մարգարէի ձեռքով զինքը խրատեց. բայց երբ տեսաւ որ նա ուղղուելու միտք չունի՝ թողուց որ ամբարտաւանութեամբ ինքն իւր կորստեան խորխորատը փորէ : Ամասիա Եղովմայեցւոյ վրայ ըրած յաղթութեամբը հպարտացած ուղեց Իսրայելի գնդին վրէժն առնուլ, որ տեսնելով թէ Ամասիա զիրենք եա ճամբեց որով եւ զրկուեցան Եղովմայեցւոյ աւարէն՝ Յուդայի երկիրն աւրշտիկեր ու այնպէս էին դարձեր : Իսրայելի Յովաս թագաւորը չուղեւով որ ընտանի պատերազմ մը բացուի երկուց թագաւորութեանց մէջ, մարդ զրկեց Ամասիայի ու կըսէր. « Եղովմայեցւոյ յաղթելուդ վրայ մի հպարտանար ու հանդարտ կեցիր տեղդ. ինչո՞ւ կուզես որ Իսրայէլ Յուդայի հետ կռոււր » : Մտիկ չըրաւ Ամասիա, պատերազմի ելաւ, յաղթուեցաւ՝ գերի ընկաւ, անոր յաղթանակին զարդ եղաւ, եւ ամէն հարստութենէն կողոպտեցաւ : Այս խեղճութեամբ եւս չխրատուեցաւ Ամասիա. դարձեալ Աստուծոյ դէմ

գործեց, զօրքն իրեն դէմ ելաւ, ձեռքերնէն փախաւ
գնաց ի Լափիս, հոն ետեւէն հասան, բռնեցին զինքը մե-
ռուցին, դին ձիու վրայ դրին Երուսաղէմ բերին ու թա-
ղեցին: Քսանեւինն տարի թագաւորեբ էր. տեղը իւր Ա-
գարիս կամ Ոգիսս որդին թագաւորեցուց ժողովուրդը:

Յերոբովամ Բ, թագաւոր Իսրայելի: — Ոգիասին Յու-
դայի աթոռն ելած ժամանակը Իսրայելի վրայ կ'թագաւո-
րէր Յերոբովամ Բ, որդի Յովասու, որ թէպէտ չար արար
առաջի Տեառն, բայց Աստուած Իսրայելացւոց տառապան-
քը տեսնելով գ'թացաւ վրանին, Յովնան մարգարէին քա-
րողութեամբը Յերոբովամը զօրացուց որ թշնամեաց յաղ-
թեց, եւ Իսրայելի սահմանը նորէն տարածեց իմոից եւնա-
քայ, այսինքն ի Լիբանանէ՝ մինչեւ ի ծովն Անապատին (Մե-
ռեալ կամ Ասիւադեսեան ծով): Ամենայն յաջողութեամբ ու
փառօք քառասուն եւ մի տարի թագաւորեց Յերոբովամ,
եւ իրեն ժամանակակից մեծամեծ մարգարէներ ունեցաւ,
որովհետեւ Աստուած ամէն անգամ իւր ժողովուրդը պատ-
ժելէն յառաջ իւր ծառայից ձեռքով անոր ազգարարու-
թիւն կընէր ու կսպառնար: Այս մարգարէից անուանի-
ներէն են Աւուրս եւ Յովնան:

Ամուս մարգարէ: — Ամուս Յուդայի Թեկուս քաղա-
քէն էր. Բեթելի քրմապետին առջեւ համարձակ խոս-
տովանեցաւ՝ թէ ինքն ոչ մարգարէ էր եւ ոչ որդի մար-
գարէի, այլ « Հովիւ էի, ըսաւ, եւ թուրթ քաղէի, եւ ա-
ռաւ զիս Տէր հօտէս եւ ըսաւ. Գնա դու եւ մարգարէաց
ի վերայ ժողովրդեան իմում Իսրայելի»: Ուստի եւ իւր
ծննդեան քաղաքը թողուց եկաւ Իսրայելի մէջ մտաւ, եւ
սկսաւ սպառնալեօք անոր քարոզել ապաշխարութիւն:
Բայց մօիկ ընող չեղաւ: Իսրայելացիք ոչ Աստուծոյ բա-
րութենէն օգուտ քաղել գիտէին եւ ոչ պատուհասէն.
կռոց սեղանները անկործան մնացին, եւ Յերոբովամայ
թագաւորութենէն մինչեւ Իսրայելի կործանումը երկիրը
նշաւակ եղաւ ներքին երկպառակութեանց, արտաքին
յարձակմանց եւ ասպատակութեանց:

Յովնան մարգարէ: — Բայց Աստուած իւր մարգարէա-
քարոզ ազգարարութիւններն միայն ընտրեալ ազգին չէր

ղրկեր : Այն ժողովուրդներն — որով իւր ժողովուրդը կպատ-
 ժէր եւ նոցա վախովն ու տուած տառապանօքը իրեն կը-
 յանկուցանէր զայն՝ զոր անթիւ անհամար երախտօք չէր
 կրցեր հաւատարիմ պահել — իրենք եւս աղետալի մոլորու-
 թեանց եւ անկարգութեանց մէջ թաղուած էին, եւ ըստ
 յաւիտենական օրինաց նախախնամութեան որ վճռած է
 թէ ժողովուրդ մը երբ անկարգութեան ու ապականութեան
 ծայրը կհասնի՝ երթայ աներեւոյթ կորսուի եւ նոր ժողո-
 վրդոց տեղ տայ բանայ, այն ամենայն ազգերն որ այլ եւ
 այլ ժամանակ Հրէից հետ պատերազմեցան եւ զանոնք նուա-
 ճեցին, իրենք եւս ընկան նուաճուեցան : Յերոբովամ երկ-
 րորդին թագաւորութենէն սկսեալ այս ազգաց դէմ մար-
 գարէից գրքերն լի են սոսկալի անիծիւք : Ամովս ահաւոր
 դատակնիքներ որոտաց Դաւաակոսի եւ Տիւրոսի, եւ եղովմայե-
 ցոց, Մովբաբացոց, Ամոնացոց եւ Փղշտացոց մօտալուտ
 կործանումն սպառնացաւ :

Յովնանու քարոզութիւնը ինիւնուէ : — Յերոբովամայ
 ժամանակը տեսնը նաեւ զՅովնան մարգարէ, զորդի Ա-
 մաթեայ : Աստուած իրեն ըսաւ. «Ե՛լ գնա Նիւռոհ մեծ քա-
 ղաքը ու քարոզէ հօն, որ չարութեան աղաղակնին ինձ հա-
 սաւ» : Յովնան Նիւնուէ երթալու վախցաւ, եւ գնաց Յոպ-
 պէ (Եսթա), նաւահանգիստը նաւ մտաւ որ Աստուծոյ ձեռ-
 քէն Թարսիս փախչի : Բայց Աստուած ծովուն վրայ սաստիկ
 հողմ հանեց, մեծ մրրիկ ելաւ ու նաւը խորտակելու վտան-
 գի մէջ ընկաւ : Նաւավարք սաստիկ վախերնէն սկսան ամէն
 մէկն իրենց աստուածներն օգնութեան կանչել, եւ նաւը
 թեթեւցընելու համար ունեցածնին չունեցածնին ծով
 նետել : Այն միջոցին Յովնան նաւուն խորշ մը քաշուած
 խորունկ խորունկ կքնանար ու կխորդար : Նաւապետն ե-
 կաւ զինքը արթնցուց. «Այս մինչեւ երբ պիտի խորդաս,
 գոչեց. ելիր դու ալ քու Աստուծոյդ ալօթք ըրէ, որ
 թերեւս զմեզ մահուընէ ազատէ» : Նաւուն մարդիկը «եկէք
 ըսին, վիճակ ձգեմք ու իմանամք թէ որոն պատճառաւ
 այս փորձանքը վրանիս եկաւ». եւ վիճակը Յովնանին ելաւ :
 Եկան վրան թափեցան, «Զրուցէ մեզ, ըսին, թէ ինչ
 ըրած ես, ուսկից կուգաս, ո՞ր կերթաս, ո՞ր աշխարհէն

ես, եւ որ ժողովրդենէ»։ Պատմեց Յովնան իւր յանցանքը, եւ երբոր իմացան թէ Աստուծոյ երեսէն փախեր է՝ սաստիկ վախցան. «Այդ ինչ բան ըրեր ես, ըսին. քեզի ինչ ընեմք որ հանդարտի ծովը»։ որ երթալով աւելի կխռովէր ու վրանին մեծ մրրիկ կհանէր։ «Բռնեցէք զիս ծովը նետեցէք, ըսաւ Յովնան, եւ ծովը կհանդարտի, վասն զի աղէկ գիտեմ որ ինձ համար է այս մրրիկն ելած»։ Մարդիկը կջանային նաւը ցամաք դարձնել եւ չէին կրնար. որովհետեւ ծովը եւս քան զեւս կխռովէր ու կսաստկանայր։ Երբ տեսան որ ամէն ջանքերնին պարապը կենէ ուրիշ ճար չկայ, բռնեցին զինքը ծովը նետեցին եւ ալէկոծութիւնը մէկէն խաղաղացաւ։

Աստուծոյ հրամանաւը խկոյն մեծ կէտ մը զՅովնան ողջ ողջ կլլեց. երեք օր այն խոշոր ձկան փորը կեցաւ Յովնան, եւ այսպէս իփոր կիտին զղջացեալ սրտիւ կաղօթէր մարգարէն առ Աստուած։

«Ինեղութեան իմում աղաղակեցի առ Տէր Աստուած իմ, եւ լուսն ինձ յորովայնէ դժխոց աղաղակի իմում. լուր Տէր ձայնի իմում։

«Ընկեցեր զիս իխորս սրտից ծովու, եւ գետք պաշարեցին զիս։

«Ամենայն զբօսանք քո եւ ալիք քո անցին իվերայ իմ. եւ ասացի՝ բէ մերժեցայ յաջաց քոց։

«Արդ՝ իցէ բէ յաւելից հայել իտաճար սուրբ քո։

«Հեղան զինեւ ջուրք մինչեւ յոգիս, անդունդք անհնարինք պաշարեցին զիս։

«Եմուտ գլուխ իմ ընդ փապարս լերանց։

«Իջի յերկիր որոյ նիգք իւր աղիք յաւիտենից, ելցեն յապականութենէ կեանք իմ։

«Առ քեզ Տէր Աստուած իմ ինուաղիլ հոգւոյ իմոյ կարդացի. զՏէր յիշեցի, եւ եկեացեն աղօթք իմ իտաճար սուրբ քո։

«Իձայն օրհնութեան եւ խոստովանութեան՝ մատուցից քեզ պատարագ զոր ուխտեցի, եւ հատուցից փրկութեան Տեառն»։

Երրորդ օրը դարձեալ Աստուծոյ հրամանաւը կէտը ցամաք բերաւ զինքը ու ողջանդամ բերնէն դուրս հանեց։ Նորէն պատուիրեց իրեն Աստուած որ նինուէ երթայ ու քարողէ, Գնաց Յովնան նինուէ եւ սկսաւ անոր մէկ ծայրէն մինչեւ միւսը քարողել որ «Երեք օրէն նինուէն պիտի կործանի»։ Խօսքին հաւատացին նինուէացիք, ամէն տեղ պահք քարողեցին եւ իմեծամեծաց մինչեւ ցփոքունս քուրձ

Հագան: Բանը նաեւ թագաւորին (*) ականջն հասաւ. մէկէն աթոռէն ելաւ, պատմունճանը հանեց, քուրճ հագաւ, մոխրի վրայ նստաւ. եւ բոլոր նինուէի մէջ քարոզ կարգալ տուաւ թէ մարդ եւ անասուն, խաշն ու արջառ ոչ կերակուր ուտեն եւ ոչ ջուր խմեն: Ամէնքն աղաղակեցին առ Աստուած սրտի մտօք, իրենց չար ճանապարհէն ետ կեցան եւ անօրէնութեանցը վրայ զղջացին: Տեսաւ Աստուած նոցա կատարեալ զղջումը, ողորմեցաւ վրանին, իրենց յանցանացը ներեց, եւ քաղաքնին չկործանեց:

Բայց Յովնան տրտմեցաւ, գնաց քաղաքին դիմացը բլրի մը վրայ նստաւ եւ այսպէս կըսէր Աստուծոյ. «Ո՛վ Տէր, գիտէի որ դուն զղջացողին թողութիւն կուտաս, եւ անոր համար կուզէի փախչիլ, որպէս զի այդպէս ստախօս չերենամ. արդ գոնէ կեանքս առ որ ազատիմ»: Նիւթական օրինակով մը Աստուած ուզեց իւր մարգարէն խրատել. նստած տեղը մէկ գիշերուան մէջ դգմենի մը բուսոյց որ մէկէն մեծցաւ՝ ուռճացաւ եւ տերեւներովը վրան շուք կընէր: Բայց երկրորդ առաւօտ որդ մը զրկեց որ դգմենին արմատէն կրծեց չորցուց: Յովնան Արեւուն հրատապ ճառագայթներէն նեղուած՝ սկսաւ դգմենւոյն վրայ ցաւիլ ու Աստուծոյ աղաչել որ մեռնի երթայ: Այն ժամանակ Աստուած ալ իրեն ըսաւ. «Եթէ դուն դգմենւոյ մը համար այնչափ կցաւիս՝ որ մէկ գիշերուան մէջ ինքիրմբուսաւ եւ մէկ գիշերուան մէջ չորցաւ, հապա ես ինչպէս այսպիսի մեծ քաղաքի մը չողորմիմ, յորում հարիւր քրսան հազար միայն անմեղ տղայք կան:

Յովնանու երեք օր եւ երեք գիշեր իփօր կիտին կենալը օրինակ էր Քրիստոսի Տեառն մեռոյ երեք օր գերեզմանի մէջ կենալուն, ինչպէս որ ինքն իսկ կըսէ յայտնապէս: (Մատթ. ԺԲ. 40) Նախնի քրիստոնեայք ալ յօրինակ Քրիստոսի կնկարէին զձուկն կամ զՅովնան, ինչպէս որ մինչեւ հիմայ մնացած առաջին դարերու արձանագրութեանց եւ հնութեանց վրայ կերեւի շատ տեղեր:

(*) Կերեւի քե այս բազաւորը Սարգանաբաղոյ հայրը պիտի լինի, զոր Ս. գիրքը Փռչ կամ Փռա կկոչէ. եւ արտաքինք Անակիւնտարաքսա կամ Անակաքսարես:

Զաքարիա, Սեղղում, Մանայեմ, Փակիա: — Յերոբոամ երկրորդին յաջորդեց որդին Զաքարիա, եւ իրմով կատարեցաւ Աստուծոյ Յէուին ըրած խոստումն որով խոստացեր էր նմա իւր ցեղէն չորս հոգի ետեւէ ետեւ թագաւոր նստեցընել: Հարցը չար օրինակին հետեւեցաւ Զաքարիա եւ վեց ամիս միայն թագաւորեց. վասն զի Սեղղում անունով մէկը իրեն դէմ դաւաճանութիւն հանեց, եւ հրապարակաւ զինքն սպաննելով տեղն անցաւ: Բայց ինքը Սեղղում եւս չկրցաւ մէկ ամսէն աւելի վայելել իւր ռճրագործութեան դառն պտուղը. իրեն վրայ իսկ դիմեց Մանայեմ անուն մէկը, Սամարիոյ մէջ զինքն սպաննեց ու թողը նստաւ: Տասը տարի տեւեց Մանայեմի թագաւորութիւնը. բայց որովհետեւ մեղանչեց Աստուծոյ առջեւը, եւ Սերսա քաղաքին բնակչացը հետ՝ իրեն հնազանդիւ չուղենուն համար շատ անգթութեամբ վարուեցաւ, Աստուած եւս իւր վրայ զրկեց Ասորեստանեայց Փուա թագաւորը, եւ շատ ստակ տալով հազիւ կրցաւ Մանայեմ զինքը ետ դարձունել: Տասնըմէկ տարի թագաւորեց Մանայեմ, եւ տեղը յաջորդեց որդին Փակիա, իրեն պէս ամպարիշտ, եւ երկու տարի միայն աթոռը կեցաւ. վասն զի Փակեհ զօրապետը սպաննեց զինքն ու տեղն անցաւ:

Ոզիաս եւ Յովնաթան, թագաւորք Յուդայ: — Այն միջոցին որ Իսրայելի աթոռն այսպիսի արինհեղութիւններով կներկուէր, Յուդայինը իւր Ոզիաս թագաւորովը կիսաւարտուէր: Ոզիաս կամ Ագարիա տասնըվեց տարեկան էր երբ հօրը Ամասիային յաջորդեց, եւ անոր բարեպաշտութեանը հետեւելով՝ ամենայն յաջողութիւն տուաւ Աստուած իրեն: Բազմագունդ զօրքով Փղշտացոց վրայ դիմեց, յաղթեց եւ շատ քաղաքներ ու ամրոցներ ձեռքերնէն առաւ. զարկաւ հալածեց նաեւ Արաբացիքը, Կարմիր ծովուն վրայ ելաքայ նաւահանգստին տիրեց ու նորոգեց, Ամնացիքը նուաճեց, եւ զօրութիւնն ու համբաւը մինչեւ Եգիպտոսի սահմանը տարածեց: Այսպիսի շքեղ յաղթութեամբք դարձաւ, եւ իւր բոլոր ուշագրութիւնը թագաւորութեանը ներքին բարեկարգ տեսչութեանը տուաւ. երուսաղեմին պարիսպները նորոգեց, աշ-

տարակներով զարգարեց ու ճարտարարուեստ մանգղիոններով, բաղխտրներով պատեց, եւ երեքհարիւր հազար պատերազմափորձ զօրաց բանակ կազմեց պատրաստեց. իւր օրը երկրագործութիւն, վաճառականութիւն, նաւուղղութիւն, ամէն բան նոր կերպարանք առաւ ծաղկեցաւ, հասարակաց շինութիւններով երկիրը զարգարուեցաւ: Այլ աւանդ, այսպիսի յաջողութեամբ ու փառօք Ողիասայ աչքը շլացաւ, բարձրացաւ սիրտն ու թագաւորական անունը իրեն բաւական պատիւ չհամարելով՝ քահանայական ու քահանայապետական պատուոյն եւս ցանկացաւ, մտաւ տաճարը ինկոց սեղանոյն վրայ խունկ ծխելու, որ քահանայից որդւոց Ահարոնի միայն հրամայեալ էր: Իդուր Ազարիա քահանայապետն ու թստն քահանայիւք անվեհեր քաջութեամբ առջեւն ելաւ արգիլեց. բարկացաւ Ողիաս, եւ ձեռքի բուրվառովն անոն ցսպառնացած ժամանակ՝ մէկէն ճակատէն սկսեալ բոլոր մարմինը բորոտեցաւ: Այն յայտնաբարբառ հրաշքով զԱստուած բարկացընելն իմացաւ Ողիաս, սարսափեցաւ ու ամօթապարտ ելաւ տաճարէն, գնաց քաղաքէն դուրս պալատ մը քաջուեցաւ եւ հոն մինչեւ մահը բորոտ կեցաւ: Յիսուսներկու տարի փառաւորապէս թագաւորելէն յետոյ:

Ողիասայ բորոտութեամբը թագաւորութիւնը երեսի վրայ չմնաց. իւր քսանամեայ Յովնաթան որդին իրեն տեղ սկսաւ տէրութիւնը կառավարել: Հօրը մահունէն ետքը ինքնագլուխ թագաւորելով՝ արար ուղղութիւն առաջի Տեառն, տաճարին ամենէն մեծ դուռը շինել տուաւ, Յուդայի լեւան վրայ քաղաքներ կանգնեց եւ սահմանագլուխները թշնամեաց յարձակմանցը դէմ ամրացուց, Ամոնացւոց յաղթեց, հարկ դրաւ վրանին, եւ բոլոր երկիրը խաղաղացուց: Իրեն ժամանակն էր որ Միքիս, Անուխ, Ուխեհ, Յովել մարգարէք, եւ մանաւանդ մեծն Եսայիսս սկսան Իսրայելի ու Յուդայի վրայ դալու չարիքը կանխաձայնել, որպէս եւ Բաբելոնի գերութիւնն ու իՊաղեստին դարձը, եւ Քրիստոսի Տեառն մերոյ Ծնունդը, կեանքը, մահն ու երկնային Վարդապետութիւնը: Մեռաւ Յովնաթան անաղօտ փառօք, եւ իրեն յաջորդեց որդին Ասագ:

Ամպարիշտն Աքազ: — Աքազ հօրը աթոռոյն հետ չէր ժառանգած նաեւ նորա առաքինութիւնն ու դովելի բարեմասնութիւնները: Քսան տարեկան էր երբոր թագաւորեց, եւ Իսրայելի թագաւորաց ամպարիշտ ճամբան բռնելով՝ կռապաշտութիւնը նորոգեց եւ ամէն տեսակ անկարգութեանց ու մոլութեանց ետեւէ եղաւ: Իւր չար օրինակին հետեւեցաւ նաեւ բոլոր ժողովուրդը. մոռացան զԱստուած, սաստիկ բարկացուցին զինքն ու իւր արդար վրէժխնդրութեան շանթիքը իրենց վրայ դարձուցին:

Ասորոց Ռատն թագաւորն ու Իսրայելի Փակեթ թագաւորը իրարու հետ նիզակակցեցան, եկան Յուդայի թագաւորութեան հիւսիսակողմը աւերեցին, մինչդեռ Փղշտացիք արեւմտակողմն ու եդովմայեցիք հարաւակողմը զօրքը կը ջարդէին ու ամուր ամուր տեղերուն կտիրէին: Ասորիք բոլոր երկիրը գերեցին գերփեցին, Իսրայելի թագաւորը սոսկալի ջարդ տուաւ Աքազու զօրացն ու գերեց, անհամար բազմութիւն երիտասարդաց, կանանց ու աղջկանց եւ անչափ աւարաւ Սամարիա կդառնար. բայց Ովդեդ մարդարէն եփրեմի իշխաններովն եկաւ՝ յորդորեց զինքն որ իւր համարիւն եղբարցը ողորմի ու զիրենք տեղերնին արձակէ: Այս գթոյ առաջարկութեան հաւանեցաւ Փակէէ, իւր յաղթական բանակը մարդարէին խօսքը կատարեցին, գերիններուն կերակուր ու հագուստ տուին երիքով տարին, եւ իրենք դարձան իՍամարիա:

Սակայն պատերազմը դեռ չէր լմնցած. Իսրայելացւոց ու Ասորոց թագաւորաց մէջ հաստատուած նիզակակցութիւնը տակաւին կշարունակուէր. Փղշտացիք ու եդովմայեցիք եւս երկիրը կկոխէին կկողոպտէին: Աքազու ճարն հատած՝ ընելիքը չէր գիտեր. «Զարհուրեցաւ անձն նորա, կըսէ Եսայի մարդարէն, ինչպէս որ անտառի մէջ ծառը կշարժի իհողմոյ». բայց փոխանակ ըրածնուն վրայ զղջալու առ Աստուած դիմելու, տաճարին ու թագաւորական գանձուն ոսկին ու արծաթը Ասորեստանեայց Թագղար-Վասղասար՝ կամ՝ Նինու կրտսեր՝ թագաւորին զրկեց, աղաչելով որ գայ զինքը թշնամեացը ձեռքէն ազատէ: Թագղար-Վասար նոր յաղթութիւններով տէրութեանը սահման.

ներն ընդարձակելու եւ վախը ամէն տեղ ձգելուն յարմար առիթ գտնելով զայս՝ մէկէն երկու նիզակակից թագաւորաց վրայ դիմեց հասաւ իրամասկոս, զիստոն սպաննեց եւ քնակիչքը տնով տեղով Կիւրենե կամ Իբերիա զրկեց։ Աքաղ մէկէն ելաւ Դամասկոս գնաց որ իւր շնորհակալութիւնը յաղթականին յայտնէ. եւ մէհենի մը մէջ Մոդոֆայ կռոց սեղանոյն շատ հաւնելով՝ օրինակը Ուրիա քահանայապետին զրկեց, հրամայելով որ իսկոյն անոր նմանը տաճարին մէջ շինել տայ հանդերձ ուրիշ շատ փոփոխութիւններով։ Վատ քահանայապետը փոխանակ ընդդիմանալու՝ կատարեց թագաւորին ամպարիշտ հրամանը, որով եւ Աստուծոյ տաճարը պղծեցաւ, Սողոմոնի կանգնած պղնձէ ողջակիզաց սեղանոյն տեղը Մողոքայ սեղանը դրուեցաւ։ Այնուհետեւ Աքաղ բոլորովին զԱստուած մոռանալով տաճարին սրահին մէջ զոհ կմատուցանէր կռոց ու կըսէր. « Ասորեստանեայց աստուածները զօրաւոր են, անոնց այսուհետեւ զոհեմ որպէս զի ինձ օգնեն »։ Այսչափ ամպարշտութեամբ եւս գոհ չեղաւ Աքաղ. տաճարին դռները փակել տուաւ, երուսաղեմի ամէն անկիւնն ու Յուդայաստանի ամենայն քաղաքաց մէջ սուտ աստուածոց սեղաններ ու բարձրաւանդակներ կանգնել տուաւ, եւ իւր որդւոցը մէկն ալ ողջակէզ ըրաւ կռոց։

Իպատիժ եւ իվրէժխնդրութիւն այսչափ անօրէնութեանց՝ Թագղաթ-փաղասարին քաջայաղթ զօրքը Աքաղին վրայ դարձուց Աստուած. եկան ասոնք Յուդայի երկիրը, քանդեցին կողոպտեցին. Թագղաթ-փաղասար իբրեւ տէր եւ աշխարհակալ մտաւ երուսաղէմ, ու Կարմիր ծովուն վրայ Նաբ նաւահանգիստն գրաւելով՝ Հրէից Ափրիկէի ու Հնդկաստանի հետ ունեցած վաճառականութիւնը ջնջեց, եւ այսպէս լի աւարաւ եւ երկրակալութեամբ դարձաւ իւր մայրաքաղաքն իրաբիւրն։ Այնչափ աստուածառաք հարուածոց վրայ չկրցաւ Աքաղ ապրիլ ու անդեղջ մեռաւ, ատելի իւր ստեղծողին, ատելի նաեւ իւր ժողովրդեանը՝ որ թագաւորաց գերեզմանը թաղուելու անարժան համարեցին զինքը։ Աղէկ որ տաանըվեց տարի միայն տեւեց իւր նախատալից թագաւորութիւնը եւ ոչ աւելի։ Իրեն յաջորդեց 25 տարեկան որդին Եզեկիա։

Եսայի մարգարէ: — Զորս մեծ մարգարէից առաջինը-
Ամովսաճինն (որդի Ամովսայ) Եսայի, եղբօրորդի էր Ամա-
սիա թագաւորին Յուդայ ըստ հին աւանդութեան, որ
եւ յայտնի կերեւի իյարաբերութեանց զոր ունեցաւ նա
միշտ ընդ արքունիս Յուդայ, Ողիաս, Յովաթամ, Աքազ,
Եզեկիա եւ Մանասէ թագաւորաց ժամանակը: Դարձեալ
եւ իւր գրուածքին զարգարուն, պերճախօս ու բազմա-
հմուտ ոճէն կիմացուի որ ընտիր դաստիարակութիւն մը
առած է: Մարգարէութեան պաշտօնին կոչումը այսպէս
կպատմէ ինքնին. « Ողիա թագաւորին մեռած տարին տեսի
« զԱստուած որ բարձր աթոռի մը վրայ նստած էր,
« եւ տաճարը լի էր փառօք: Զորս կողմը վեցթեւեան սե-
« րովբէք կային, որ երկու թեւով երեսնին կծածկէին, եր-
« կուքով ոտքերնին եւ մնացած երկուքով կթռչէին ու
« կաղաղակէին. Սուրբ Սուրբ, Տէր զօրութեանց, լի է
« ամենայն երկիր փառօք նորա: Սերովբէից այս աղաղակին
« ձայնէն դռները բացուեցան, բոլոր տաճարը լի եղեւ
« ծխով. եւ ես ըսի. Վայ ինձ, ես այր տառապեալ եմ,
« պղծաշուրթն ժողովրդեան մէջ բնակած եմ, եւ զՏէր զօ-
« րութեանց աչքովս տեսի: Այն ժամանակ սերովբէից մէկը
« ձեռքի ունեւեռքը սեղանէն կայծ մը առաւ բերաւ բե-
« րանս դրաւ ու ըսաւ. Ահա այս որ շրթունքդ գպաւ,
« անօրէնութիւններդ պիտի հանէ, եւ մեղքերդ պիտի սըր-
« բէ: Եւ լսեցի Աստուծոյ ձայնն որ կըսէր. Զո՞վ զրկեմ,
« կամ ո՞վ երթայ այն ժողովրդեան: Եւ ես պատասխանեցի.
« Ահա ես, զիս զրկէ: Եւ Աստուած՝ Գնա, ըսաւ »:

Այն ժամանակէն սկսաւ Եսայի մինչեւ իւր մահը ծանու-
ցանել ժողովրդեան եւ թագաւորաց նորա՝ երկնից պատ-
գամներն, այնպիսի վսեմ՝ պերճ ու ազդու բարբառով՝ որ
մարգարէից պարագլուխ զինքը կհանդիսացընէ: Իրմէ
ետեւի մարգարէք ստէպ զինքը վկայութիւն կառնուն,
մանաւանդ երեմիա. նոյնպէս նաեւ նոր կտակարանին մէջ
ստէպ կյիշուին իւր անունն ու խօսքերը. հարիւրաւոր
տարի յառաջ կտեսնէր Մեսիային գալն ու յայտնապէս
կաւետէր զայն անօրէն Աքազին առջեւ՝ յոյս եւ վստահու-
թիւն ազգեւրով ամենեցուն յողորմութիւնն Աստուծոյ. « Ահա

կոյսն յղասցի, կըսէր, եւ ծնցի որդի եւ կոչեսցեն զանուն նորա Էմմանուէլ»։ Գրեթէ հարիւր քսան տարեկան էր եւ դեռ չէր դադրեր Աստուծոյ պատգամներն որոտալ յականջս խստասիրտ ժողովրդեանն, եւ մանաւանդ ամպարիշտ թագաւորին Մանասէի, որ չկարելով դիմանալ մարգարէին կշտամբանացն ու սպառնացած գերութեանը՝ անգթաբար սղոցել տուաւ ծերունազարդ մարգարէն, ինչպէս կաւանդեն։ Թէ որ արտաքին մատենագրաց հետ բաղդատութեան առնումը զեսայի՝ կրնամք ըսել թէ Հրէից Դեմոսթենէսն է. ինչպէս կկոչէ Գրոտիոս։

Փակէէ եւ Ովսէէ, թագաւորք Իսրայելի։ — Փակէէ որ փակիւն սպաննելով աթոռն յափշտակեր էր՝ քսանեւութ տարի պահեց զայն։ Իւր նախորդացը ամպարշտութեանը հետեւելուն համար՝ Աստուած եւս զինքը Թագղաթ-փաղասարին մատնեց, որ Գալիլիայէն շատ քաղաքներ առաւ եւ նեփթաղիմի բոլոր երկրին տիրեց։ Այն միջոցին Ովսէէ զաւաճանութեամբ սպաննեց զՓակէէ եւ տեղն անցաւ։

✕ Կործանումն թագաւորութեան Իսրայելի։ — Երբոր Ովսէէ եւս մեղանչեց Աստուծոյ առջեւը, եւ ժողովուրդը չըդարձաւ անօրէնութեան ճանապարհէն, Աստուած մերժեց զիրենք մարգարէից բերնովը ահաւոր պատգամներ տալով նոցա, բայց դարձեալ չզգաստացան։ Այն ժամանակ Թագղաթ-փաղասարին յաջորդը Սաղմանասար՝ Ասորեստանեայց թագաւորը, գունդագունդ զօրօք եկաւ յաղթեց ու անգեղջ՝ անապաշաւ՝ ապերախտ ազգին վրայ հարկ դրաւ, բայց իմանալով որ Ովսէէ օգնութիւն կուգէ Եգիպտացւոց Սոփա թագաւորէն (ըստ արտաքնոց Սեղեֆոս), որպէս զի խոստացած հարկը չտայ, նորէն եկաւ Սաղմանասար, երեք տարի Սամարիան պաշարեց առաւ, ժողովրդեան մէկ մասը ջարդեց, մնացածն եւս իւր շղթայակապ թագաւորին հետ գերի տարաւ Ասորեստան, որով եւ Իսրայելի թագաւորութիւնը կործանեցաւ երկուհարիւր քառասունըջորս տարիի չափ տեւելէն յետոյ։

Յայնժամ՝ ապա սկսաւ Ովսէէ մարգարէն սրտառուչ եւ եղերական ձայնիւ գոչել։ «Մոռացաւ Իսրայէլ իւր արարիչը, ընկզմեցաւ Իսրայէլ, արդ այժմ՝ ազգաց մէջ իբ-

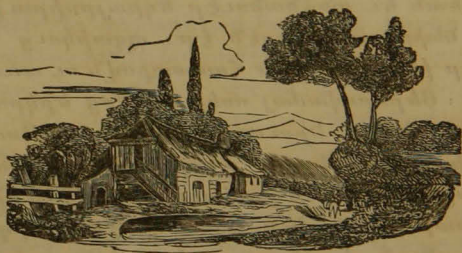
րեւ անպիտան անօթ մը եղաւ . արդ յիշէ Տէր նոցա անիրաւութիւններն եւ անիրաւութեանցը վրէժ խնդրէ , վասն զի իրենք դէպի եգիպտոս դարձան , եւ Ասորեստանեայց մէջ պղծութիւն ուտեն : Հասած են վրէժխնդրութեան օրերը , հասած են հատուցման օրերը , եւ պիտի չարչարուի Իսրայէլ իբրեւ այսակիր մարդ մը . . . Պանդուխտ պիտի լինին Շաւրնի (Սամարիոյ) բնակիչքը , իրենց սեղանները փռւլ եւ տատասկ պիտի բռննին , եւ լերանց պիտի ըսեն թէ ընկէք մեր վրայ , եւ բլրոց թէ ծածկեցէք զմեզ . . . » :

✕ Սամարացիք : — Սաղմանասար ուղեւով Իսրայելացւոց երկրին աշխարհակալութիւնը բոլորովին հաստատել՝ իհարկունէ իբոքայ , յԱյայ , յԵմսրայ եւ իՍեփառուխայ գաղթականներ յուղարկեց որ եկին բնակեցան իՍամարիա եւ յայլ քաղաքս , փոխանակ որդւոցն Իսրայելի :

Բայց երկիրն երկար ժամանակ անբնակ ամայի մնալուն համար՝ վայրենի գազաններ ու առիւծներ մէջը շատցեր էին եւ այս նորեկ գաղթականները կուտէին . որոնք կարծելով թէ Իսրայելացւոց աստուածը չպաշտեւնուն համար է այս , Ասսւրսոն կամ Ասորդան թագաւորէն խնդրեցին որ իրենց քահանայ մը ղրկէ՝ Հրէից աստուածոյն պաշտօնն նոցա սովորեցընելու համար : Ասարատոն խնդիրքնին կատարեց , եւ այն ժամանակէն սկսաւ ճշմարիտ Աստուծոյն պաշտօնը սուտ աստուածոց պաշտամանց հետ խառնուիլ : Այս գաղթականաց գլխաւոր քաղաքն եղաւ Սամարիա , որով եւ կոչուեցան Սամարացիք :

Կերելի թէ շատ չանցաւ ճշմարիտ Աստուծոյն պաշտօնն ընդունեցան Մովսիսի հնգամատենին հետ . եւ երբ Հրեայք գերութենէ դառնալով սկսան տաճարը շինել , Սամարացիք ուղեցին նոցա օգնել , բայց Հրեայք յանձն չառնելով՝ մէջերնին մեծ հակառակութիւն եղաւ ու անհաշտ ատելութեան դարձաւ , եւ շատ կռիւններու եւ մատնութեանց եւ արիւնհեղութեանց պատճառ եղաւ : Այս ատելութիւնը կտեւէր մինչեւ իբրիստոս , ինչպէս յայտնի է յԱւետարանէն . եւ կտեւէ եւս մինչեւ ցայսօր՝ ընդ մէջ Հրէից եւ Սամարացւոց , որ այժմ հազիւ 600—700-ի կհասնին :

Սամարացիք եւս իրենց տաճար մը ունէին շինած Գա-
րիգիւմ լերան վրայ ուր կպաշտէին զԱստուած, ունէին նաեւ
իրենց քահանայապետ եւ քահանայ որ իրենք զիրենք Ահա-
րոնէ իջած կհամարէին։ Հիմա ալ դեռ Գարիգիւմ լեռը
իրենց ուխտատեղի է, թէ եւ տաճարը՝ երուսաղեմայ
տաճարին պէս կործանեալ է իկայսերաց։

Գ Լ ՈՒԽ ԺԸ.

Պ Ա Տ Մ ՈՒԹԻԻՆ Տ ՈՎԲԻԹԱՅ

Բարեպաշտութիւն եւ եղբայրսիրութիւն Տովբիթայ : — Աջուրները կկուրնայ . իւր համբերութիւնը : — Խրատք Տովբիթայ առ որդին իւր : — Ճանապարհորդութիւն Տուբիայ ի Հուաբա : — Տուբիայ ամուսնութիւնը : — Դարձ Տուբիայ , եւ հօրը աջքերուն բացուիլը : — Ռափայէլ հրեշտակ : — Մահ Տովբիթայ :

Բարեպաշտութիւն եւ եղբայրսիրութիւն Տովբիթայ : — Սաղմանատարայ իւր նինուէ մայրաքաղաքը գերի տարած իսրայելացւոց մէջ էր նաեւ Տովբիթ : Իւր սրտաշարժ պատմութիւնը գեղեցիկ օրինակ է աստուածաշնորհութեան , համբերութեան եւ անձնանուէր եղբայրսիրութեան :

Տովբիթ նեփթաղեմի ցեղէն էր . պզտիկուց իվեր երեւելի եղած էր իւր կենդանի հաւատքովն ու առատ ողորմածութեամբը : Յերոբոլամայ ոսկի երնջոց երկրպագութիւն ընդնդներէն կփախչէր . երուսաղէմ կերթար զԱստուած պաշտելու , երկիւղածութեամբ անոր պատուիրանները կպահէր , եւ չկար նեղութիւն կամ ուրախութիւն մը որ զանոնք մոռցնէր տար իրեն : Իւր Աննա կնոջմէն որդի մը ունեցաւ Տուբիա անուն , եւ մատղաշ հասակէն սովբեցուց անոր Աստուծոյ վախնալ , մեղքէ փախչիլ ու բարիս գործել :

Սամարիոյ առնուելովը երբ նինուէ գերի գնաց , այն տեղ եւս իւր գերեկից եղբարցը չար օրինակին չհետեւեցաւ , եւ իւր ճշմարիտ Աստուածը դարձեալ պաշտեց . ասոր փոխարէն Աստուած ալ զինքը Սաղմանատարին սիրելի ըրաւ , եւ գերութենէ ազատեց : Այս ազատութիւնը նորէն իւր եղբարցը օգտին կգործածէր Տովբիթ . ամենուն բարիք կընէր , ամենուն ողորմութիւն կբաժնէր . « Հացս քաղցելոց կուտայի , կըսէ , եւ հագուստս մերկոց , եւ երբ ազգայիններէս մէկը կտեսնէի մեռած ու պարսպէն դուրս

նետուած՝ կերթայի կթաղէի»։ Բայց երբ Սաղմանասարայ որդին ու յաջորդը Սենեֆերիմ՝ Յուդայի երկրէն յաղթուած փախաւ եկաւ, Իսրայելացւոցմէ ոխն ուզելով առնուլ՝ սկսաւ զանոնք նեղել ու մէջերնէն շատերը կմեռցրնէր պատուիրելով որ անթաղ նետուին։ Տովբիթ կերթար զանոնք կթողովէր ու կտանէր կթաղէր։ Բայց Սենեքերիմ կիմանայ եւ կհրամայէ որ զինքը բռնեն մեռցընեն։ Տովբիթ կփախչի, կեանքը կազատէ, կազատին հետը նաեւ կինն ու որդին, բայց բոլոր ստացուածքը յարբունիս կըգորաւի։ Աղէկ որ յիսուն օրէն Սենեքերիմին Արսանեյիֆ եւ Սանասար Գորգիքը զինքը կսպանեն, Հայաստան կփախչին, եւ նոր թագաւորին (Ասորդանայ) տակառապետ եւ սիրելի լինելով Ափաֆարոս Տովբիթայ եղբօրորդին՝ հօրեղբօրը համար կբարեխօսէ, եւ կգառնայ Տովիթ ինինուէ։

Աչուրները կկուրնայ. իւր համբերութիւնը։ — Վրան շատ չանցաւ՝ մեծ տօնի մը օր փառաւոր հացկերոյթ մը ըրաւ Տովբիթ՝ եւ կերակուրի նստելով երբոր տեսաւ իւր դիմացը բազմապատիկ խորտիկներ, «Գնա, ըսաւ որդւոյն, եւ մեր աղքատ եղբարցմէ զո՛ր եւ գտնես առ բեր, եւ ես քեզ կսպասեմ»։ Հնազանդեցաւ պատանեակը հօրը հրամանին, ելաւ գնաց եւ դարձաւ իմացուց որ հրապարակին մէջ Իսրայելացի մը տեսեր է մեռեալ։ Իսկոյն Տովբիթ սեղանը թողուց, գնաց առաւ տուն բերաւ, որպէս զի արեւը մտնելէն յետոյ գիշերը թաղէ զայն։ Լուացուեցաւ, նորէն սեղան նստաւ, տրտմութեամբ կերակուրը կուտէր, եւ Ամոյս մարգարէին այս խօսքը միտքը բերելով որ Իսրայելացւոց համար «Դարձցին տարեկանք ձեր իսուգ, եւ ամենայն ուրախութիւնք ձեր իտրտմութիւն» ըսեր էր, սաստիկ լացաւ։ Եւ երբ արեւը մտաւ, գերեզման փորեց ու մեռելը թաղեց։ Բայց ազգականները զինքը կմեղադրէին ու «Մեռնելէն իսկ չվախնար, կըսէին, այս բանիս համար դեռ նոր հալածուեցաւ, եւ դարձեալ եկեր դիակները կթաղէ»։ Ձէին գիտեր որ Տովբիթ աւելի Աստուծոյ կվախնար քան թէ թագաւորէն, եւ նորա անիրաւ հրամանին համար չէր կրնար առ ընկերս իւր եւ առ եղբարս ունեցած պարտքը չկատարել։ Սակայն Աստուած ուզելով որ նորա համ

բերութիւնը օրինակ լինի աշխարհի՝ թողուց որ Տովբիթ իւր այս անվարձ եղբայրսիրական ծառայութեանը փոխարէն աչքը կորսնցունէ։ Նոյն գիշերը թաղումէն երբոր կդառնայ, որովհետեւ ըստ օրինաց պղծեալ կհամարուէր, գաւթին պատին քով կպառկի կքնանայ եւ երեսը չծածկեր, եւ որովհետեւ հոն առաստաղին մէջ ճնճղուկներ կան եղեր՝ տաք տաք խեղճին աչքերուն մէջ կծրտեն եւ աչքերը կկուրնան։ Բժիշկներուն շատ ստակ կերուց Տովբիթ, բայց օգուտ մը չտեսաւ. եւ այնպէս աղքատացաւ որ մինչեւ հարկ եղաւ Աննա կնոջը մանած կտաւովը ապրին։ Անգամ մը Աննային մանածը գնողներն իրեն ուլ մը պարգեւ տուին. երբոր Տովբիթ կենդանւոյն մայելու ձայնն առաւ՝ կարծելով թէ կինը գողցեր բերեր է զայն՝ սկսաւ հետը կռուիլ ու ստիպել որ տանի տիրոջը դարձունէ, եւ «Գողունի բան չեմ կարող ուտել» կկանչէր։ Հազիւ կրցաւ նա համոզել զինքն որ գողունի չէր, այլ իրեն պարգեւ տուեր էին. եւ կիրքն ելնելով բերանը բացաւ ու դժգոհալով մը «Ո՞ւր են, ըսաւ, այնչափ ըրած ողորմութիւններդ ու արգարութիւնդ. այս պիտի լինէր անոնց արգասիքը»։

Այս դառն գանգատանաց վրայ տրտմեցաւ Տովբիթ, հառաչեց, սիրտը խռովեցաւ, եւ արտասուօք սկսաւ աղօթել առ Աստուած, ու «Լաւ է ինձ մեռանելքան զայս կեանքս իմ» ըսելով՝ կաղաչէր որ հոգին առնու ու զինքը վըշտագին ու նախատալից կեանքէն ազատէ։ Մանաւանդ որ դեռ նոյն օրը լսեր էր Մարաց եկրասակ քաղաքը բնակող Հռագուէր աղգականին Սառա աղջկանը գլխուն եկած աղետալի դիպուածը. վասն զի այս տարաբաղդ աղջիկը եօթն անգամ կարգուեր էր, եօթն անգամ եւս հարսանեաց առաջին գիշերը Ազմոդ անունով սատանան իւր փեսան խեղդեր էր. որով եւ խեղճ աղջկան անունը աւրուեր էր. եւ երբ անգամ մը բանի մը համար աղախինները կյանդիմանէր, նոքա ալ նախատելով զինքը ըսեր էին. «Եօթն հոգի խըղդեցիր, երանի թէ նոցա հետ դուն եւս մեռնէիր ու ձեռքէդ ազատէինք»։ Այս նախատալից խօսքին վերայ աղջիկը սաստիկ արտմելով կուզէր ինքզինքը խեղդել. բայց

մտածելով որ ինչ մեծ ցաւ պիտի պատճառէ ծնողացը սրտին իւր այս յուսահատական գործը, առ Աստուած դիմեց, եւ «նայեա՛ առ իս եւ ողորմեա ինձ» աղաղակելով բոլորով սրտիւ աղաչեց առ նա որ եթէ իւր մահը չուզեր՝ զինքը այս անտանելի նախատինքէն ազատէ։ — Երկու վըշտացելոց աղօթքն եւս լսելի եղեն առաջի Աստուծոյ, որ Ռափայէլ հրեշտակապետին ձեռքով երկուքին խնդիրքն եւս կատարեց, ինչպէս պիտի տեսնեմք։

Խրատք Տովբիթայ առ որդին իւր։ — Նոյն օրը յիշեց Տովբիթ որ Մարաց Հոագաւ քաղաքը բնակող իւր Գաբայեղ ազգականին ատենով տասը քանքար արծաթ փոխ տուեր էր. եւ մահը մօտեցած տեսնելով՝ մտածեց որ որդին Տուբիան կանչէ (որ քսան տարեկան երիտասարդ մը եղեր էր), խրատէ զինքը ու այն ստակին բանն եւս իմացունէ։ Ուստի քովն առաւ զինքը, ու այս գեղեցիկ խրատները խօսեցաւ.

«Որդեակ իմ, ըսաւ, երբ մեռնիմ՝ զիս բաղէ, եւ մի անարգեր կամ երեսի վրայ մի ձգեր զմայրդ, այլ բոլոր կեանքդ զինքը պատուես, ամեն ուզածը ընես ու երբեք զինքը չտրտմեցունես, մտածելով որ շատ նեղութիւն քաշած է քեզի համար. եւ երբ մեռնի՝ նոյն շիրմին մէջ զինքն եւս հետս բաղես։

«Կեանքիդ մէջ օր մը ջանցնի որ մոռնաս գճեր Աստուածդ. մեղք մի գործեր, Աստուծոյ պատուիրանները պահէ, յամենայն կեանս քո արդար եղիր, անիրաւութեան ճամբան մի երթար, վասն զի եթէ ճշմարտութիւն եւ արդարութիւն ընես՝ ամենայն գործք քո յաջող կերբան։

«Յընչիցդ առատ ողորմութիւն տուր, աղքատե մը երբեք երեսդ մի դարձուներ, որպէս զի Աստուած եւս քեզմէ իւր երեսը չդարձունէ։ Ունեցածիդ համեմատ տուր ողորմութիւնդ. եթէ շատ ունիս՝ շատ տուր, եթէ սակաւ՝ սակաւ։

«Ողորմութիւն ընելու մի ուշանար, վասն զի գանձս բարիս գանձեսցես քեզ կենացդ վերջին օրուան համար, զի ողորմութիւնք փրկեն իմահուանէ, եւ ոչ տան մտանել իխաւարն։ Պարգեւք բարիք են ողորմութիւնք ամենեցուն որ առնեն զնա առաջի Աստուծոյ։

«Բարի վարք ունեցիր, որդեակ իմ, եւ ողջախոն եղիր. օտար ազգէ քեզի կին չառնուս՝ այլ իզաւակէ հարց քոց։

«Որդեակ իմ, եղբարքդ սիրէ, անոնցմէ երեսդ մի դարձուներ։

«Փախիր յամբարտաւանութենէ եւ իպղծութենէ, վասն զի առաջինէն կորուստ եւ խռովութիւն, եւ երկրորդէն պակասութիւն եւ կարօտութիւն կձնանի։

«Վարձկանի վարձքը քովդ մի պահեր, այլ հատո՛ առժամայն։

«Զգոյշ լեր, որդեակ, յամենայն գործս քո, եւ լեր խրատեալ յամենայն կեանս քո. եւ այն բանն որ դուռն չես ուզեր՝ դուռն եւս ուրիշին մի ըներ։

«Երբեք այնչափ զինի չիմես որ զինովնաս։

« Հացեղ քաղցելոց տաս, հանդերձեղ մերկոց, եւ ինչ որ քեզմէ աւելնայ՝ ողորմութիւն տուր :

« Խելացի մարդէն խորհուրդ հարցուր, եւ նոցա տուած օգտակար խորհուրդը երբեք մի արհամարհեր :

« Յամենայն ժամ օրհնեսցես զՏէր Աստուած քո, եւ իրմէ խնդրես որ ինքն ուղղէ քու ճամբադ եւ ամենայն գործքդ յաջողէ :

« Եւ արդ, որդեակ իմ, յիշէ միշտ այս պատուիրաններս գորս պատուիրեմ քեզ, եւ սրտեղ չջնջուին անոնք »:

Այս բարի խրատներէն ու յորդորանքէն յետոյ, — զոր ամենայն բարի ծնողք պարտական են իրենց որդւոցը տալ, եւ նոցա մատղաշ հասակէն սրտերնուն մէջ զանոնք դրոշմել՝ իբրեւ իրենց կենացը մէյմէկ անմոխար առաջնորդ, — Տովբիթ իմացուց իւր որդւոյն որ ժամանակաւ Մարաց Հռազաւ քաղաքը բնակող իւր Գաբայէլ ազգականին տասը քանքար փոխ տուեր էր. եւ պատուիրելով իրեն որ երթայ այն ստակն առնու, « Մի երկնչիր, որդեակ իմ, ըսաւ, զի աղքատացաք յոյժ. ինչքդ ու ստացուածքդ կշատնան թէ որ Աստուծոյ վախնաս, մեղքէ հեռանաս, եւ Աստուծոյ հաճոյքը կատարես: Գնա ուրեմն, հաւատարիմ՝ մարդ մը գտիր որ հետդ գայ ճամբան ցուցնէ քեզ »:

Ճանապարհորդութիւն Տուբիայ ի Հռազաւ: — Տուբիան գնաց որ վարձով ուղեցոյց մը գտնէ եւ Ռափայէլ հրեշտակապետին հանդիպելով՝ առանց անոր հիշելու գիտնալու, « Կրնաս հետս Մարաց Հռազաւ քաղաքը գալ, ըսաւ. « ճամբուն տեղեակ ես: — Հետդ կուգամ, պատասխանեց « հրեշտակը, ճամբուն տեղեակ եմ եւ Գաբայէլը կճանաչեմ: « — Քիչ մը դուն հոս կեցիր, ըսաւ անոր Տուբիա, մինչեւ « որ երթամ հօրս հարցունեմ: — Գնա, բայց մի ուշանար » կրկնեց հրեշտակը: Վազեց պատմեց Տուբիա հօրը. Տովբիթ ուղեց որ քովը գայ նա, որպէս զի հետը խօսի ու հր ազգէ լինելն իմանայ: Ներս մտաւ հրեշտակը, իրարու ողջոյն տուին, եւ Տովբիթ՝ « Եղբայր, ըսաւ, պատմէ ինձ թէ մեր հր ցեղէն ես »: Եւ երբ իրմէ հասկացաւ թէ Անանիայի որդին Ագարիան է, շատ ուրախացաւ, վասն զի Անանիան լաւ կճանաչէր, խոստացաւ նորա օրը դրամ մը վարձք, որդւոյն կերածին չափ կերակուր, եւ եթէ ողջ առողջ որդին ետ դարձունէ՝ աւելի վարձատրութիւն մի

եւս ընէ : Հաւանեցաւ հրեշտակը , եւ Տովբիթ որդւոյն պատուիրեց որ ճանապարհի պատրաստութիւն տեսնէ : Երբոր պաշարը պատրաստեց Տուբիա , օրհնեց զինքը Տովբիթ , « Այս մարդուն հետ գնա դու , որդեակ , ըսաւ , այլ որ բնակեալն է իյերկինս Աստուած ' յաջողեսցէ զճանապարհ ձեր , եւ հրեշտակ նորա ուղեկից լիցի ձեզ » : Երկուքը ճամբայ ելան զնացին , Տուբիային շունն եւս հետերնին գնաց :

Բայց հազիւ թէ պատանեակը տնէն մեկնեցաւ , եւ ահա մայրը սկսաւ լալ ու ըսել Տովբիթին թէ « Ինչո՞ւ համար « որդիս զրկեցիր . ինքն էր մեր ծերութեան ցուպը . երա-
« նի թէ այն ստակը երբէք ունեցած չլինէինք եւ որդեակ-
« նիս հոս քովերնիս մնար . վասն զի Աստուծոյ մեզի պատ-
« րաստածը բաւական է մեզ : — Մի լար , մի տրամիր , քոյր ,
« ըսաւ Տովբիթ . ողջ առողջ կգառնայ մեր որդեակն ու
« աչուրներդ կտեսնեն զայն , վասն զի նորա բարի հրեշ-
« տակն իրեն կառաջնորդէ , ճամբան կյաջողէ , եւ ողջու-
« թեամբ հոս կգառնայ նորէն » : Համոզուեցաւ մխիթա-
րուեցաւ Աննա , եւ լալէն դադարեցաւ :

Իսկ անդին ճանապարհորդները Տիգրիս գետին եղերքը հասան , գիշերը հոն անցուցին , եւ Տուբիա ոտքը երկընցուցած լուացած ատենը յանկարծ խոշոր ձուկ մը վըրան ցատքեց եւ կուղէր զինքը կլնել : Սոսկաց Տուբիա , բայց

Հրեշտակը քաջալերեց զինքը, « Բռնէ՛ ցամաքը հանէ, ա-
սաց, փորը բաց, սիրտը՝ լերդն ու լեղին հանէ եւ զգու-
շութեամբ պահէ »: Ըսածին պէս ըրաւ պատանեակը, եւ
ձուկը խորովեցին կերան, եւ ճամբանին յառաջ տանելով
Մարաց եկրասաւ մայրաքաղաքին մօտ հասան: Տուբիային
հետաքրքրութիւնը շարժեցաւ հարցուց հրեշտակին. « Ա-
« ղարիա եղբայր, որո՞ւն համար ձկան սիրտը՝ լերդն ու լե-
« ղին պահեցինք: — Երբոր մէկը դեւ ունենայ, պատաս-
« խանեց Ազարիա, այս սիրտն ու լերդը առջեւը կծխեն,
« եւ ոչ եւս կգիւհարի. իսկ երբ մէկուն աչքին լոյսը
« պակսած է՝ այս լեղին որ քսէ կեփշկուի »: Ասով չէ թէ
ըսել կուզեր թէ ամէն գիւհարի կամ կուրի դեղ է ձը-
կան լեարդն ու լեղին. այլ թէ այն ձկանը՝ զոր Տուբիա
բռնեց՝ դեղ պիտի լինէր Աստուծոյ մասնաւոր հրաշքովը,
ինչպէս պիտի տեսնեմք:

Տուբիայ ամուսնութիւնը: — Եկբատան չմտած հրեշ-
տակն ըսաւ պատանւոյն. « Եղբայր, այսօր քու ազգակա-
« նիդ Հաագուելայ քով պիտի հանդչինք, Սառա անունով
« բարի, զգաստ եւ իմաստուն աղջիկ մը ունի, կուզես խօ-
« սիմ՝ հետը որ քեզի կին տայ դայն, որ եւ քեզ կիյնայ,
« որովհետեւ դու միայն մնացած ես նորա ցեղէն: — Եղ-
« բայր Ազարիա, պատասխանեց պատանեակը հրեշտակին,
« ես այնպէս լռած եմ՝ որ այն աղջիկը եօթը մարդու տուեր
« են. եօթն եւս առագաստին մէջ մեռեր են. եւ ես հօրս
« մէկ հատիկ զաւակն եմ, կվախնամ որ եւ ես առաջնոց
« պէս կմեռնիմ եւ հայրս ու մայրս ցաւօք գերեզման կի-
« ջնեցնեմ. խեղճերը ուրիշ որդի եւս չունին որ զիրենք
« թաղէ: — Դուն դեւին համար ամենեւին հոգ մ'ըներ,
« ըսաւ հրեշտակը. յիշէ հօրդ պատուէրն որ ապսպրեց
« քեզ աղքէգ կին առնուլ. առ այս աղջիկը քեզ կնու-
« թեան, եւ առագաստ մտած ատենդ ձկան լեարդն ու սիր-
« տը կրակին վրայ գիր ծխէ. դեւը անոնց հօտն առնե-
« լուն պէս՝ մէկէն կփախչի կերթայ եւ յաւիտեան չը-
« դառնար: Այն ժամանակ երկուքնիդ մէկտեղ աղօթք
« ըրէք Աստուծոյ, նորա ողորմութեանը ապաւինեցէք,
« երկուքնիդ եւս կապրիք եւ որդիս եւս կունենաք »:

Այս որ լսեց Տուբիա՝ աղջկան վրայ գուլթ ունեցաւ եւ ոգին նորա սիրովը կապուեցաւ :

Եկեաւորան որ մտան՝ շիտակ գնացին Հռազուելին տունն իջան . առջեւնին ելաւ Սառա, ողջունեց զիրենք եւ առաւ ներս տարաւ : Հռազուէլ զիրենք տեսնելուն պէս՝ դարձաւ իւր Հեղնա կնոջը, « Կտեսնես, ըսաւ, այս պատանեակը ինչպէս Տովբիթ եղբօրորդւոյս կնամանի ». եւ Հարցուց իրենց, « Ուստի էք, եղբարք », պատասխան տուին, « նինուէ գերի տարուած նեփթաղիմայ որդոցմէն եմք : — Մեր Տովբիթ եղբայրը կճանաչէք : — Կճանաչեմք : — Ի՞նչպէս է, լսւ է : — Կաւ է ». եւ Տուբիա ըսաւ, « Հայրս է » : Այն որ լսեց Հռազուէլ՝ ցափեց հետը պագտուեցաւ, ուրախութենէն լացաւ, օրհնեց զինքն ու « Բարույ եւ բարերարի հօր որդի ես », ըսաւ . եւ երբ իմացաւ թէ Տովբիթայ աչքը կուրցեր են՝ լացաւ, եւ Հեղնա կինն ու Սառա դուստրն եւս շատ տրտմեցան : Առին զիրենք Հանգուցին, խոյ մը մորթեցին եւ տեսակ տեսակ կերակուրներ շինեցին առջեւնին հանեցին : Տուբիա չուղեց բերանը բան գրնել մինչեւ որ Հռազուէլ չխոստանայ իւր Սառա դուստրը իրեն կին տալ : Հռազուելին միտքը դալով մեռած իւր եօթը փեսաներուն դառն յիշատակը, սարսափեցաւ, ու երբոր ինչ ըսելիքը չէր գիտեր, « Մի վախնար, ըսաւ իրեն հրեշտակը, աղջիկդ տուր պատանւոյս կնութեան, « որովհետեւ իրեն պահուած է այն, եւ նորա համար իսկ է « որ ոչ ոք անոր փեսայ կրցաւ լինել : — Արդ կիմանամ » : « պատասխանեց Հռազուէլ, որ Աստուած աղօթքս լսելով « զքեզ հոս յուղարկեց, որպէս զի աղջիկս ըստ օրինաց « Մովսիսի՝ իւր աղգականին հետ կարգուի », Յետոյ Սառային աջ ձեռքն առաւ, Տուբիային աջ ձեռքը տուաւ ու ըսաւ. « Աստուածն Աբրահամու, Իսահակայ եւ Յակոբայ ձեր հետն լինի, ինքը զձեզ միացունէ ու օրհնէ » : Մուրհակօք հարսանեաց դաշինքը կնքեցին, եւ սկսան ուտել խմել եւ ուրախանալ : Յետոյ մայրն առաւ աղջիկը առագաստը տարաւ . Սառա գլխուն եկած թշուառութիւնները միտքը բերելով կուլար, մայրն եւս նորա արցունքը սրբելով « Սիրտ առ, աղջիկս, կըսէր, մի լար, հոգիս . երկնից եւ

երկրի Տէրը քու այս տրտմութեանդ փոխանակ՝ ուրախու-
թիւն եւ ցնծութիւն պիտի տայ քեզ»:

Տուբիա աղջկան քով տարուելուն պէս յիշեց հրեշտա-
կին խօսքը, խնկոց ածինախառն կրակն առաւ եւ ձկան
սիրան ու լերդը վրան դրաւ ծխեց. եւ դեւը նոցա հոտն
որ առաւ՝ մինչեւ վերին եգիպտոս փախաւ գնաց, ուր
Ռափայէլ հրեշտակը զինքը բռնեց կապեց: «Եկուր քոյր,
ըսաւ Տուբիա Սառային, աղօթք ընեմք որպէս զի Աս-
տուած մեզ ողորմի». եւ սկսան ըսել միաբերան «Օրհնեալ
ես դու Տէր Աստուած հարցն մերոց, եւ օրհնեալ է անուն
քո սուրբ եւ փառաւորեալ մինչեւ յաւիտեան»: Այսպիսի
խօսքերով սրտանց միաբան աղօթելէնէն ետեւ, Աստուծոյ
ողորմութեանը վրայ վստահացած՝ հանգիստ քուն եղան:

Իսկ անդին Հռազուէլ որ միշտ սիրտը վախի մէջ էր որ
Տուբիան ալ չմեռնի՝ գիշերանց գնաց գերեզմանը փորեց
պատրաստեց, եւ տուն դարձաւ ըսաւ կնոջը. «Աղախին-
ներէն մէկը զրկէ նայի տեսնէ թէ կենդանի է, ապա թէ
ոչ՝ թաղենք զինքը որպէս զի մարդ չիմանայ»: Գնաց նայե-
ցաւ աղախինն որ երկուքն եւս հանգիստ քուն կլինին.
դարձաւ պատմեց, եւ անպատմելի եղաւ խեղճ ծնողաց ու-
րախութիւնը: Իւր փառք տուաւ Աստուծոյ Հռազուէլ,
խնդրեց որ բոլոր նոցա կեանքն ողջութեամբ եւ ուրախու-
թեամբ անցընել տայ, ստացուածքին կէսը նոցա պար-
գեւեց, մնացածն եւս խոստացաւ տալ իւր եւ կնոջը մեռ-
ներէն յետոյ. հրամայեց ծառայիցն որ գերեզմանը փա-
կեն, եւ տասնըչորս օր մեծահանդէս հարսանիք կատարեց:

Այն միջոցին Տուբիան իւր առաջնորդը կանչեց, «Եղ-
բայր Աղարիա, ըսաւ, հետդ սպասաւոր մը ու երկու ուղիս
առած գնա Հոսագիւն, ստակն առ, Գաբայէլն եւս հետդ
բեր հարսանեաց, որպէս զի շուտով դառնամք, վասն զի
հայրս օրերը կհամրէ, եւ եթէ ուշանամք՝ շատ պիտի
տրտմի»: Գնաց հրեշտակն ու երկրորդ առաւօտ Գաբայե-
լին հետ դարձաւ:

Անդին Տովբիթ որ որդւոյն ըսածին պէս մեծ անհամ-
բերութեամբ օրերը կհամրէր, երբ տեսաւ սր ժամա-
նակն հասաւ ու դեռ Տուբիա չերեւիր, սկսաւ ըսել թէ

«Արդեօք Գաբայէլ մեռաւ եւ մարդ չուզեց որդւոյս ստակ վճարել, ինքն եւս ամօթէն չձգէր դառնալ» . եւ սաստիկ կտրտմէր : Իսկ խեղճ Աննան «Վախ, տղաս կորուսի» ըսելով՝ անմխիթար կուլար կողբար . «Ինձ բան պէտք չէ, որդեակ իմ, կկրկնէր հառաչանօք, ինչո՞ւ զքեզ թողի որ երթաս, ըյս աչաց իմոց» : Գիշերները ողբով ու հեծու-թեամբ կանցունէր, ցորեկն եւս բերանը հաց չէր դնէր, կերթար որդւոյն գնացած ճամբուն վրայ կսպասէր ու ա-չուրները կհալէին մինչեւ որ հարսանեաց տասնըչորս օ-րը լմրնցաւ :

Տուբիա խնդրեց Հռադուէլէն որ ալ զիրենք արձակէ, «Վասն զի հոգէ մամտութե հօրս մօրս բանը լմրնցած է» կըսէր : Ուզեց աներն որ դեռ քիչ մը եւս կենայ, «Ես մարդ կորկեմ ծնողացդ կիմացընեմ որ հոգ չընեն», կըսէր : Եւ երբ տեսաւ որ անկարելի է, Տուբիա ծնողացը պատճա-ռաւ յանձն չառնուր ուշանալ, ընչիցը կէսը տուաւ նոցա, օրհնեց զիրենք, «Տէր Աստուած իմ ամէն բաներնիդ յա-ջողէ» ըսաւ . Սառայի ալ դարձաւ՝ «Աղջիկս, ըսաւ, սկե-սուրդ ու սկեսրայդ պատուէ, վասն զի այսուհետեւ նոքա պիտի լինին քու հայրդ ու մայրդ». այս ըսելով՝ լալազին համբուրեց աղջիկը : Հեղնա մայրն ալ «Եղբայր սիրելի, ը-սաւ Տուբիային, Աստուած ողջ առողջ զքեզ տունդ տանի . եւ Սառա աղջկանս զաւակն ինձ տեսցընէ որ ուրախանամ . քեզ կյանձնեմ՝ զինքը . երբէք մի տրտեցընէր» : Եւ ծա-ռաներով, աղախիններով, ուղտերով ու անասուններով ճամբայ ելին :

Դարձ Տուբիայ, եւ հօրը աչքերուն բացուիլը : — Նինուէ դեռ չհասած, հրեշտակն ըսաւ Տուբիային . «Ձեռ գիտեր, եղբայր, թէ ինչ վիճակի մէջ զհայրդ թողուցիր . եկուր մէք կնոջմէդ յառաջ անցնիմք եւ երթամք տունը պատրաս-տեմք . ձեռքդ առ ձկան լեղին» : Ետեւնէն գնաց նաեւ շունը : Աննա ըստ սովորութեանը ճամբուն վրայ նստեր որդւոյն կսպասէր . եւ մէյմըն ալ ինչ տեսնէ, որդւոյն շու-նը հեռուանց կուգար . ետեւէն ալ որդին իւր Տուբիա . վաղեց առջեւը գնաց, վիզը պլլուեցաւ պագաւ, «Ձքեզ տեսայ, որդեակ իմ, կըսէր, ալ կրնամ անհոգ մեռնիլ» .

եւ երկուքն եւս լացին: Իսկ Տովբիթ դռնէն դուրս կէ-
նէր, կիսարխափէր կգլորէր. վազեց Տուբիա, զհայրը վեր
վերուց կանգնեց. շուտ մը ձկան լեղին հանեց նորա աչքին
ցանեց, եւ որովհետեւ շատ կցաւցընէր, « ժուժեա, հայ-
րիկ, եւ համբերեա » կըսէր. եւ ահա աչքէն լուսուներ
կեղեկեցան ընկան, տեսաւ Տովբիթ իւր որդին, պարանո-
ցին վրայ ընկաւ, կուլար, անյագաբար կհամբուրէր զնա
ու փառք տալով Աստուծոյ կըսէր. « Օրհնեալ ես Տէր Աս-
տուած, եւ օրհնեալ է անուն քո յաւիտեանս, եւ օրհնեալ
են ամենայն սուրբք քո հրեշտակք. զի խրատեցեր եւ ո-
ղորմեցար ինձ, զի տեսանեմ ես զՏուբիա զորդի իմ »:
Խնդովթեամբներս մտան, եւ Տուբիա Մարաց երկիրն իրեն
պատահած մեծամեծ դէպքերն հօրը պատմեց: Ուրախու-
թեամբ Տովբիթ իւր հարսին ընդ առաջ գնաց մինչեւ
Նինուէին դուռը զԱստուած օրհնելով. նորա բաց աչքով
քալելուն վրայ ամէնքը կզարմանային, եւ ինքը նոցա առ-
ջեւ գոհանալով կպատմէր թէ ինչպէս Աստուած ողորմե-
ցաւ իրենց: Երբոր հարսին մօտեցաւ, օրհնեց զինքը Տով-
բիթ, « Բարի եկար, աղջիկս, ըսաւ. օրհնեալ է Աստուած
որ զքեզ մեզ բերաւ. օրհնեալ լինին նաեւ հայրդ ու մայ-
րդ »: Եւ եօթն օր հարսանեաց մեծ հանդէս ըրաւ:

Ռափայէլ հրեշտակ: — Երբոր ալ ամէն բան լմնցաւ,
Տովբիթ Տուբիան կանչեց, « Որդեակ իմ, ըսաւ, արդ պէտք
է առաջնորդիդ վարձքը տամք, եւ կարժէ որ բան մի
եւս վրան աւելցունեմք: — Հայր, պատասխանեց երախ-
տագէտն Տուբիա, թէ որ բերած ընչիցս կէտն իսկ իրեն
տամ՝ դարձեալ քիչ է, որովհետեւ զիս ողջ առողջ քոյ
գիրկդ բերաւ, թէ կինս եւ թէ հայրս ողջացուց, ու ըս-
տակս ալ ինքն է որ ձեռք ձգեց բերաւ: — Այնպէս է, պա-
տասխանեց ծերունին, կարժէ որ լաւ մը զինքը վարձա-
տրեմք ». հրեշտակը կանչեց եւ զրուցեց անոր որ բերած
ամէն բանին կէտն իրեն առնու: Յայնժամ հրեշտակը ինք-
զինքն յայտնեց. « Օրհնեցէք դուք զԱստուած, ըսաւ ա-
նոնց, եւ փառք տուէք անոր: Բարիս գործեցէք եւ ձեզի
« չար չպատահիր: Բարի են աղօթք՝ պահօք, եւ ողորմու-
« թեամք եւ արդարութեամք. այլ աղէկ է քիչ մը բան

« ունենալ արդարութեամբ՝ քան թէ անիրաւութեամբ
 « հարստութիւններ ձեռք բերել. բարի է առնել ողորմու-
 « թիւնս քան թէ ոսկւոյ դանձեր դիզել, վասն զի ողորմու-
 « թիւնը կփրկէ իմահոտանէ, եւ նա ինքն զմարդ կսրբէ յա-
 « մենայն մեղաց: Ով որ ողորմութիւն ու արդարութիւն կը-
 « նէ՝ պիտի լցուի կենօք. իսկ մեղք գործողները՝ իրենք ի-
 « րենց կենացը կարճեցընողներն են: Երբոր դուն Տուբի,
 « Սառա հարսիդ հետ ազօթքի կեցաք՝ ես մատուցի զյիշա-
 « տակս ազօթից ձերոց առաջի Աստուծոյ. եւ երբոր դուն,
 « ով Տովբիթ, կեննէիր մեռեալները կ[թաղէիր]՝ ես հետդ էի,
 « եւ երբոր չգանդադեցար ճաշդ ձգեցիր ու ելար գնացիր
 « մեռելը թաղելու՝ դարձեալ հետդ էի: Եւ Աստուած զիս
 • զրկեց որ զքեզ եւ զՍառա հարսդ բժշկեմ: Ես եմ Ռաիւ-
 « յէլ, այն եօթն սրբոց հրեշտակաց մէկը՝ որ կհանեն կը-
 « մատուցանեն զազօթս արդարոց առաջի փառաց Սրբոյն »:
 Այս լսելուն պէս Հայրն ու որդին սարսափեցան ու երեսի
 վրայ ընկան իգեալին: Վեր հանեց զիրենք հրեշտակը, սիրտ
 տուաւ քաջալերեց. « Ոչ եթէ իմով ինչ շնորհօք եկի ես,
 ըսաւ, այլ կամօք Աստուծոյ ձերոյ. օրհնեցէք ուրեմն զնա
 յաւիտեան եւ այս սքանչելիքը պատմեցէք. ես զիս զրկո-
 զին քով նորէն կերթամ »: — Այս ըսաւ եւ աներեւոյթ եղաւ,
 թողլով զանոնք լի հիացմամբ եւ երախտագիտութեամբ:

Մահ Տովբիթայ: — Այն զգացմունքներով լցուած Տով-
 բիթ գոհութեան փառաւոր երգ մը երգեց՝ Աստուծոյ ըս-
 քանչելիքը պատմելով: Այս գիպուածէն ետքը զեռ երկար
 ժամանակ ապրեցաւ երանելի ծերունին. 58 տարեկան էր
 երբ աչուրները կուրցան, 8 տարիէն նորէն բացուեցան.
 իւր թոռանց որդիքը տեսաւ, եւ մինչեւ կենաց վերջին
 վայրկեանը խաղաղութեամբ եւ ուրախութեամբ անցուց:
 Երբոր հարիւր յիսուն տարեկան խոր ծերութեան հասաւ,
 իմացաւ որ մահը մօտ է, ընտանիքը քովը ժողովեց, յայտ-
 նեց նոցա նինուէին մօտալուտ կործանումը, Իսրայելա-
 ցւոց աւետեաց երկիրը դառնալը, տաճարին աւրուելէն
 յետոյ նորոգութեան ու աստուածպաշտութեան վերստին
 հաստատութիւնը. պատուիրեց որդւոյն որ բոլոր կենացը
 մէջ վայրկեան մը զԱստուած չմոռնայ, արդար լինի միշտ

եւ ողորմած, եւ զմայրը իւր քովը թաղելէն յետոյ՝ ելնէ ընտանեօքը Մարաց երկիրն երթայ:

Մեռաւ Տովբիթ, եւ Տուբիա մեծ պատուով զինքը թաղեց. նոյնպէս թաղեց անոր քով նաեւ իւր Աննա մայրը. եւ անով տեղով նինուէէն ելաւ եկեատան գնաց իւր Հռազուէլ աներոջ քով. հոն ծերացաւ մեծաւ պատուով, թաղեց փառօք իւր աներն ու զորանչը, եւ անոնց ամէն ստացուածքը ժառանգեց: Ինքն եւս բարի ծերութեամբ Հարիւր քսան եւ եօթն տարեկան վախճանեցաւ՝ առանց վայրկեան մը Աստուծոյ ճանապարհէն խոտորելու յամենայն կեանս իւրում: (*)

(*) Տովբիթայ գրոց վրայ տարակուսեցան ոմանք իքննարանից, մեջը ժամանակագրական քանի մը անճշդութիւն տեսնելով. բայց ընագիր քաղդեարենը կօրսուած լինելուն համար՝ չեմք կարող գիտնալ րե բարգմանութեանց մեջ երեւցած այս անճշդութիւնները իրօք Տովբիթայ գրոց մեջ կային աւղեօք: Իսկ երե ոմանք կտարակուսին նաեւ Ռափայէլ հրեշտակին ձկան լերդին ըլծըշկական գօրութեանը վրայ լսածին, բոլ յիշեն՝ որ կաւր ինքիմէ գօրութիւն մը չունի, բայց Արարչին ձեռօքը մեր նախածնողին մարմին եղաւ. ըսքանչելի, եւ իծնէ կուրին աչքը բացաւ: Թող որ այս սրտաշարժ պատմութիւնը՝ մեզի շատ տեսակ առաքինութեանց օրինակ մի է, որ եւ կքաջայերե մեր սիրտը որ չլքանիմք յերեսաց նեղութեանց եւ փորձութեանց, վասն զի ամենողորմն Աստուած պատրաստ է օգնել մեզ, եւ մեր բարի գործերը լիովն վարձատրել՝ իձեռն սուրբ Հրեշտակաց իւրոց:

Գ Լ ՈՒԽ ԺԹ.

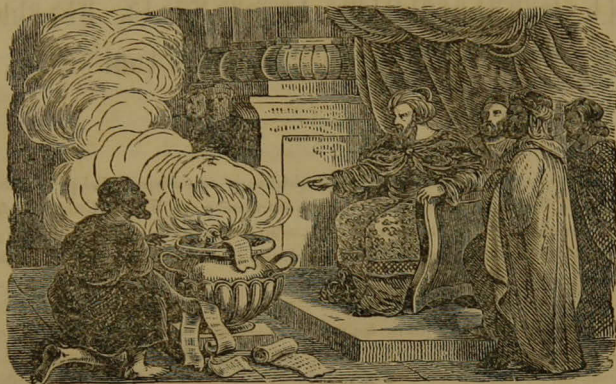
ԻՍՐԱՅԵԼԻ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՐԾԱՆՄԱՆԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ՅՈՒ-
ԳՍՅԻ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ

Եզեկիա . իւր բարեպաշտութիւնը : — Եզեկիայի պատերազմները . Սենեքերիմ եւ Ռափսակ : — Սենեքերիմայ բանակին կոտորածը : — Մահ Սենեքերիմայ . Արծրունիք եւ Գնունիք իշայաստան : — Հիւանդութիւն Եզեկիայ , եւ բժշկութիւն նորա : — Եզեկիայ ցուցամոլութիւնն ու մահը : — Մանասէ եւ գերութիւն նորա : — Մանասէի աղօթքն ու ազատութիւնը : — Հողփեռնէս Հրէաստան կարշաւէ : — Հրեայք սովի կրնուին : — Յուդիթ : — Յուդիթ կապաննէ զՀողփեռնէս : — Յուդիթ Բեաիղուս կըառնայ : — Հողփեռնեսի զօրքը ցիրուցան կլինի : — Յուդեայ փառքը : — Ամոն եւ Յովսիա , Թագաւորք Յուդայ : — Յովսիայ բարեպաշտութիւնը : — Մահ Յովսիայ : — Յովաքազ : — Յովակիմ : — Սկիզբն եօթանասնամեայ գերութեան Բաբելոնի : — Երեմիա , Բարուք . մահ Յովակիմայ : — Յեքոնիա : — Սեդեկիա , վերջին Թագաւոր Յուդայ : — Վերջ Թագաւորութեան Յուդայ : — Շամբատ եւ Բագրատունիք : — Ողբ Երեմիայ :

(718—587)

318 Եզեկիա . իւր բարեպաշտութիւնը : — Իսրայելի Թագաւորութեան կործանման ժամանակը վեց տարիէ իվեր Յուդայի վրայ կ'Թագաւորէր Եզեկիա : Առաջին գործն այն եղաւ որ Աստուծոյ բարկութիւնն իջեցունէ , զոր հայրը Աքազ սոսկալի ամբարշտութեամբը իւր եւ ժողովրդեանը վրայ շարժեր էր . ուստի մէկէն տաճարին դռները բանալ տուաւ , քահանայքն ու ղեկաւորքը ժողովեց , ապապրեց նոցա որ սրբունին եւ տաճարը սրբեն , մէջէն կռոց ամէն ազատեղութիւններն ու արձանները հանեն վերցընեն . նոցա սեղանները կործանեց , արձանները փշրեց ' Կեդրոնի հեղեղատը նետեց . խորտակեց նաեւ Մովսիսի անապատին մէջ շինել տուած պղնձի օձը ' որոյ առջեւ ժողովուրդը զոհ կընէր իբրեւ աստուածային բանի մը , բարձրաւանդակները քանդեց , գիցանուէր անտառները ջարդեց , ամէն տեղ իշակայ մենչեւ ցփերսաքե սուրհանգակներ յու-

զարկեց, յորդորելով զբոլոր Հրեայս որ դան պատեքի տօնը կատարեն, եւ այնպիսի փառաւորութեամբ կատարեց այն մեծ տօնն որ տաննեւջորս օր տեւեց, եւ Սողոմոնէն իվեր

Երուսաղէմայ մէջ այնպիսի շքեղ հանդէս ու անհամար բազմութիւն հանդիսականաց չէր եղած:

✚ Եզեկիայի պատերազմները. Սենեքերիմ եւ Ռափսակ: — Այնուհետեւ Եզեկիա յոյսն ու վստահութիւնը Աստուծոյ պաշտպանութեանը վրայ դրած՝ զէնք առաւ, Փղշտացւոց վրայ դիմեց, յաղթեց նոցա, բոլոր տիրած քաղաքնին ու բերդերնին ետ առաւ եւ երկիրնին մինչեւ Գազա զարկաւ ապականեց: Այս յաջողութեամբ եւս սիրտ առած՝ Թակղադ-փաղասարին իւր հօրը վրայ դրած հարկը չուզեց Ասորեստանեայց վճարել: Բայց Սաղմոնասարայ յաջորդելով որդին Սենեքերիմ՝ ահագին բանակաւ վրան եկաւ, շատ քաղաքներու առանց պատերազմի տիրեց, եւ Եզեկիա սարսափած՝ Մեղայ, ըսաւ անոր, եւ 300 արծաթ եւ 50 ոսկի տալանդ հարկ տուաւ, զոր եւ ճարելու համար հարկադրեցաւ տաճարին դրանց վրայի զարդերն եւս հանել:

Սենեքերիմայ դէմ զօրանալու համար Եգիպտացւոց թագաւորին հետ դաշնակցութիւն ըրաւ Եզեկիա. եւ Սենեքերիմ որ հաղիւ քիչ մը հեռացեր էր, այն դաշնակցութեան լուրն առածին պէս ետ դարձաւ, եկաւ Երուսաղէմայ մօտ Լաքիօը պաշարեց, եւ իւր Ռափսակ զօրավարը զօ-

րօք բազմօք երուսաղէմայ վրայ զրկեց : Պարսպին քով բանակեցաւ Ռափսակ . եղեկիայի կողմանէ իւր տանը հազարապետը , հրովարտակաց դպիրն ու յիշատակաց դպիրն եկան որ հետը խօսին իհաշտութիւն , եւ Ռափսակ ըսաւ նոցա . « Գնացէ՛ք զրուցեցէ՛ք եղեկիային . այսպէս ասէ մեծ արքայն Ասորեստանեայց . Որո՞յ վրայ յոյսդ դրեր ես . միթէ խորհրդով կամ խօսքով պատերազմ կ'լինի . ուրեմն ի՞նչ բանի վրայ յուսացեր ես որ ինձ չես հնազանդիր : Գիտեմ որ քո յոյսը՝ եղեգնեայ ցուպն՝ ԶախԶախ եգիպտացին է , որուն թէ որ մէկը կռթընի՝ կ'խորտակի ու ձեռքը կ'վիրաւորէ . այնպէս է Փարաւոն արքայն եգիպտացւոց , եւ ամենեքեան որ յուսացեալ են ինա : Եկէ՛ք հնազանդեցէ՛ք տեառն իմո՛ւ արքային Ասորեստանեայց , եւ ես ձեզ երկու հազար ձի տամ թէ որ կրնաք անոնց վրայ նստեցունելու հեծեալ գտնել : Հապա ի՞նչպէս ուրեմն դէմ պիտի դնէք տեառն իմոյ . . . » : Եղեկիային զրկած պաշտօնեաները մտածելով որ անոր բերնէն հանած սպառնագին խօսքերը ժողովուրդը լսելով աւելի եւս սիրտը պիտի կոտորի լքանի , « Հետեւնիս ասորերէն խօսէ , ըսին , որովհետեւ կհասկընամք , եւ մի խօսիր հրեաւրէն՝ որպէս զի պարսպին վրայ դիզուած ժողովուրդը չլսէ : — Միթէ ձեզի կամ ձեր տիրո՞ջը հետ խօսելու զիս զրկեց տէրս . ո՞չ ապաքէն պարբսպին վրայ նստած ժողովրդեան հետ խօսելու համար » . ըսաւ ու ոտք ելաւ , աղաղակեաց իձայն մեծ հրեաւրէն ու ըսաւ . « Լսեցէ՛ք Թադաւորին մեծի արքայի Ասորեստանեայց պատգամը . այսպէս կ'ըսէ արքայ . Զխաբէ զձեզ եղեկիա այնպիսի խօսքով որով չկրնար զձեզ փրկել . մի լսէք իրեն նաեւ երբոր ըսէ թէ աստուած զձեզ կ'փրկէ եւ քաղաքնիդ Ասորեստանեայց Թադաւորին ձեռքը չմատնուիր : Միթէ փրկեցին աստուածք ազգացն զիւրաքանչիւր երկիր իձեռաց արքային Ասորեստանեայց : Ո՞ւր է աստուած եմաթայն եւ Արփաթայ . եւ ո՞ւր է աստուած քաղաքին Սեփարուիմ . միթէ կարացին փրկել զՍամարիա իձեռաց իմոց : Այն ազգաց աստուածներէն ո՞րն իւր երկիրը կրցաւ ձեռքէս աղատել որ ձերը կարող լինի երուսաղէմը ձեռքէս աղատել » :

Սենեքերիմայ բանակին կոտորածը: — Այս որոտընդոտ սպառնալեաց առանց բառ մը պատասխան տալու՝ հազուստնին պատուելով եկան եղեկիային պատմեցին: Ինքը եղեկիա եւս լսելուն պէս՝ վրայի պատմուճանը պատուեց, քուրձ զգեցաւ, վաղեց տաճարը Աստուծոյ դիմեց, շուտ մը իւր հազարապետն ու հրովարտակաց դպիրը քանի մը ծեր քահանայից հետ եսայի մարգարէին զրկեց, որպէս զի աղաչեն իրեն որ Աստուծմէ օգնութիւն խնդրէ: Եւ մինչդեռ ինքն Աստուծոյ ոտքն ընկած անոր գլխով ինքնը կը պաղատէր, եկաւ հասաւ եսայի ու ըսաւ իրեն. «Սենեքերիմայ համար ըրած աղօթքդ լսեց Աստուած եւ այսպէս կըսէ անոր.

«Անգոսնեաց արհամարհեաց գլեզ դուստր Սիովնի. գլուխ շարժեաց իմերայ դուստր Երուսաղեմի. գո՞ նախատեցեր ես զրգուցեր, ես առ ո՞ր բարձրացուցեր զբարբառ քո. ես ոչ ամբարձեր գաջս իբարձունս իՍուրբն Իսրայելի. զի իձեռն հրեշտակաց նախատեցեր գՏեր: Արդ գկայս հանգստեան քո, ես գել ես. գմուտ ճանապարհաց քոց ես ինձէն գիտեմ. ես սրտմտութիւն քո գոր սրտմտեցեր, ես դառնութիւն քո ել առաջի իմ. ես արկից վարապան իցուկս քո, ես դանդաճանդ իկզակս քո, ես դարձուցից գլեզ ընդ նոյն ճանապարհ՝ ընդ որ եկիր: Վասն այսորիկ այսպէս ասէ Տէր իմերայ արքային Ասորեստանեայց. Մի՛ մտցես իբաղաքս յայս, ես մի՛ նետս արկցես իմերայ դորս, ես մի՛ փակեցես զդա վահանօք, ես մի՛ պաշարեցես զդա պատնիշօք: Զի վերակացու եղեց քաղաքիդ այդմիկ ապրեցուցանել զդա, վասն իմ ես վասն Դաւթի ծառայի իմոյ »:

Նոյն գիշերը հրեշտակ Տեառն մտաւ Ասորեստանեայց բանակը եւ հարիւր ութսունեւհինգ հազար մարդ սատակեց: Առաւօտն ելաւ տեսաւ Սենեքերիմ որ դաշտը գիակով լցուեր է, հասկըցաւ որ Հրէից Աստուծոյն ձեռքն էր վանոնք ջարդողը, փութացաւ ինինուէ:

✠ Մահ Սենեքերիմայ. Արծրունիք եւ Գնուկիք ի Հայաստան: — Սենեքերիմ մահուընէ ազատելու համար իւր մայրաքաղաքը հասնելու կաճապարէր, եւ չէր գիտեր որ օտար երկիր չգտած ու սարսափած մահն հոն պիտի գտնէր սրախողխող, եւ այն եւս՝ նոյն իսկ իւր որդւոցը ձեռքով ինչպէս որ աստուածակոյս կողմանէ սպառնացեր էր իրեն եսայի: Նինուէ հասնելուն պէս՝ իւր նաւաբ կռոց մեհեանը աղօթքի գնաց, եւ մինչդեռ առջեւն ընկած երկրպագու-

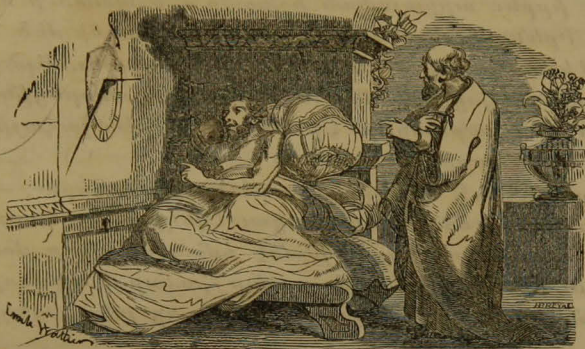
Թիւն կրնէր, Այրամեյի եւ Սարասար որդիքը վրան վազեցին, սրով զարկին մեռուցին ու փախան գնացին Հայաստան, եւ սիրով ընդունելութիւն գտան Հայոց Թագաւորէն, ու իբրեւ արքայական իշխանք մեծ պատուի մէջ մընացին: Իրենցմէ՝ սիրեցան Արծրունի եւ Գևորգի մեծ նախարարութիւնները որ միշտ անուանի եղան, եւ Արծրունիք վերջապէս Հայոց մէկ մասին վրայ Թագաւորեցին. ինչպէս որ մարգարէացեր էր Սուրբ Քերթողահայրն մեր Մովսէս Խորենացի:

Հիւանդութիւն եղեկիայ եւ բժշկութիւն նորա: — Վրան շատ չանցաւ՝ ծանր հիւանդացաւ եղեկիա, եւ եսայի մարգարէն եկաւ Աստուծոյ կողմանէ իմացուց անոր մօտահաս մահը, եւ ըսաւ որ չմեռած՝ տանը համար հարկաւոր եղած հրամանները տայ: Մահուան ձայնն որ լսեց եղեկիա, ե-

րեսը պատին դարձուց, «Յիշե՛ն զիս, Տէր, զի գնացի առաջի քո արդարութեամբ եւ ճշմարտութեամբ սրտիւ, եւ զհաճոյս առաջի քո արարի» ըսաւ, ու սկսաւ գետի պէս արցունք թափել: Իգութ շարժեցաւ Տէր վրան, նորէն եսային զրկեց իրեն որ եկաւ ըսաւ. «Այսպէս ասէ Տէր Աստուած Դաւթի հօր քո. Աղօթքդ լսեցի, արտասուքդ տեսայ եւ ահա տասնըհինգ տարի դեռ կեանքդ կաւելցունեմ, եւ երեք օրէն պիտի ոտք ելնես ու տաճարն երթաս: — Ինչէն իմանամ թէ իրաւցընէ Աստուած զիս պիտի բժշկէ

եւ երեք օրէն տաճարը կարող պիտի լինիմ երթալ. հարցուց եղեկիա: — Այս նշան լինի քեզ, պատասխանեց եսայի: որ արեւու ժամացուցին վրայի շուքը տասն աստիճան

ետ դառնայ»: Եւ երբ յանկարծ շուքը մարդարէին ձայնին հնազանդելով տասն աստիճան ետ դարձաւ, հաւատաց եղեկիա, եսայեայ հրամանովը վէրքին վրայ չոր թուղ դնել տուաւ եւ մէկէն առողջացաւ: — Եւ այս շնորհակալութեան գեղեցիկ աղօթքն երգեց եղեկիա:

« Ես ասացի իվերանալ առուրց իմոց գնացից իդրունս դժոխոց: Թողի ըզմնացորդս ամաց իմոց: Ասացի քե ոչ ես տեսից զփրկութիւն Աստուծոյ իվերայ երկրի, ես ոչ ես տեսից զմարդն քնակօք իւրովք: Պակասեցայ ես յագգատոնմէ իմմէ. բողի զմնացորդս կենաց իմոց. ելին ես գնացին յինեն՝ որպէս որ քակէ գտադաւար կանգնեալ: Եղեւ հոգի իմ առ յինեն որպէս ոստայն սատարաց մերձ ինատանել: Յաւուր յայնմիկ մատնեցայ մինչեւ յառաւօտ: Իբրեւ գառիւծ այնպէս խորտակեաց զօսկերս իմ, զի իտունջնէ մինչեւ իզիշեր մատնեցայ: Իբրեւ զծիծառն այնպէս ճչեցի, եւ իբրեւ գաղանի այնպէս մնջեցի. զի նուաղեցան աչք իմ ինայելոյ իբարձունս երկնից առ Տէր որ փրկեացն զիս, եւ փարատեցոյց զցաւս անձին իմոյ: Ես ինքն կարգեաց զամենայն ամս իմ իղաճնութիւն անձին իմոյ: Տէր վասն այսորիկ պատմեցաւ քեզ, զարբուցեր զհոգի իմ, մխիբարեցայ՝ եւ կեցի: Անաւասիկ ինադադուրիւն դարձաւ դառնութիւն իմ. փրկեցեր զանձն իմ զի մի կորեայց, եւ ընկեցեր յետոյ իմ զամենայն զմեղս իմ: Զի ոչ քե որ իղժոխս են խոստովան առնիցին առ քեզ. եւ ոչ մտեալք օրհնեցեն զքեզ, եւ ոչ յուսացեն յողորմութիւնս քո՝ ոյք իջանեն իզուր: Այլ կենդանիք օրհնեցեն զքեզ. որպէս ես եսս այստեհետեւ մանկունս ծնայց՝ որ պատմեցեն զարդարութիւն քո, Տէր փրկութեան իմոյ: Եւ ոչ դադարեցից օրհնել զքեզ սաղմոսարանաւ զամենայն առուրս կենաց իմոց, յանդիման տաճարիդ Աստուծոյ »:

Եզեկիայ ցուցամուրթիւնն ու մահը: — Բաբելոնի Մարովիս-Բաղդա (կամ Պարոսա-Պարսա) թագաւորը լսելով որ եզեկիա մահացու հիւանդութենէն ազատեր է՝ ու արեւուն ետ դառնալուն մեծ հրաշքն եւս իրեն համար է բեր Աստուած, շատ մը ընծաներով ուրախակցութեան դեսպաններ յուղարկեց իրեն: Սիրով եւ պատուով ընդունեցաւ զանոնք եզեկիայ, բոլոր Երուսաղեմի մէջ զիրենք պատոցնել տուաւ ցուցուց ամէն բան, մինչեւ անգամ բոլոր իւր պալատին գանձին մէջ ինչ որ ունէր չունէր: Իւր այս ցուցամուրթեանը վրայ բարկացաւ Տէր. Եսայի մարգարէն զրկեց որ եկաւ ըսաւ. «Աստուծոյ խօսքը լսէ. օր պիտի գայ որ բոլոր քու եւ հարցդ գիշած գանձերը Բաբելոն պիտի տարուին, եւ որդիքդ Բաբելացոց թագաւորին ներքինները պիտի լինին»: Խոնարհեցաւ եզեկիայ, «Բարի է բան Տեառն զոր խօսեցաւ, ըսաւ, միայն գոնէ իմ օրս խաղաղութիւն եւ հանգստութիւն լինի»: Եզեկիայի վերջին խնդրուածքն եւս կատարեց Աստուած. խաղաղութեամբ եւ հանգստութեամբ մնացած օրերն անցուց, Երուսաղեմը շէնցուց, բնակչաց ջրի նեղութիւնը վերցընելու համար ջրաբաշխ ու ջրմուղ մը շինելով՝ քաղաքին մէջ առատ ջուր բերել տուաւ: Քսանեւինն տարի թագաւորելէն յետոյ վախճանեցաւ, եւ իգերեզմանս թագաւորաց թաղուեցաւ: — Եզեկիայ այնչափ աւելի Աստուծոյ սիրելի եղաւ, որչափ որ հայրն Ա. քաղ իւր ամբարշտութեամբը գրգռեր էր զբարկութիւն նորա: Ս. Գիրքը շատ գովեստով կ'իշխատակէ զնա: Աստուածապաշտութեան հետ նաեւ աշխարհաշէն եղեւ եւ սիրելի ժողովրդեանն:»

✕ Մանասէ եւ զերութիւնն նորա: — Տասուերկու տարեկան էր Մանասէ երբոր հօրը աթոռն ելաւ, եւ մինչդեռ ամէնքը կ'յուսային եզեկիայի աստուածապաշտութիւնը վրան տեսնել լիովին, նա իւր չար խորհրդականացն հետեւելով, որ վրան մեծ ազդեցութիւն ունեցան՝ կռապաշտութիւնը հաստատեց, հօրը կործանած բարձունքը նորէն շինեց, Բահաղու սեղան կանգնեց, անտառներ տնկեց, երկնքի աստղերը պաշտեց, եւ մինչեւ Աստուծոյ տաճարին մէջ կռոց սեղան շինել տուաւ. Հմայէր, հաւահարց լինէր,

վհուկներ ու կախարդներ շատցուց եւ շատ անպարտ արիւն թափեց : Եւ ոչ այսչափ միայն , այլ ահաւոր անգթութեամբ նաեւ բուն իւր որդիքը ողջակէզ ըրաւ նոցա : Շատ անգամ իձեռն մարգարէից խրատեց զնա Աստուած . բայց արհամարհեց Մանասէ ու տանջեց զանոնք : Սոցա մէջ աւելի համարձակախօս յանդիմանիչն էր մեծն Եսայի . ամպարիշտ թագաւորը ոչ նորա թագաւորական ցեղէ լինելը նայեցաւ եւ ոչ հարիւրամեայ ծերութենէն պատկառեցաւ . հրամայեց որ սղոցեն զաստուածառաք մարգարէն : Այս սոսկալի անօրէնութեանց վրայ սաստիկ բարկացաւ Աստուած , « Երուսաղեմի հետ եւս Սամարիոյ ու Աքաաքին տանը պէս պիտի վարուիմ ու երկրիս վրայէն զինքը պիտի ջնջեմ վերցունեմ » ըսաւ : Եւ յիրաւի , քիչ ժամանակէն Սենեքերիմայ որդին Ասորոյսն (կամ Ասսւրսոն , Էզար-Հասսոն) որ այն ինչ Բաբելոնի եւս տիրապետեր էր , եկաւ մտաւ Յուդայաստան , Երուսաղեմի տիրեց եւ զՄանասէն շրջթալակապ գերի տարաւ ի Բաբելոն :

Մանասէի աղօթքն ու ազատութիւնը : — Մանասէ գըլխուն եկած այս սոսկալի թշուառութենէն , հասկըցաւ ճշմարիտ Աստուծոյն զօրութիւնն ու վրէժխնդրութիւնը , խոնարհեցաւ անկաւ առաջի նորա , եւ զղջման այս սքանչելի աղօթքն ըրաւ .

« Տէր ամենակալ Աստուած Աբրահամու , Իսահակայ , Յակոբայ եւ զաւակի նոցա արդարոց . ամենակալ Տէր ' բո՞ղ զմեղս իմ :

Որ արարեր գերկինս եւ գերկիր ' եւ զամենայն զարդ նոցա . ամենակալ :

Որ կապեցեր գծով բանի . հրամանի քոյ , փակեցեր զխորս , կնքեցեր ահաւոր եւ փառաւորեայ անուամբ քով սրբով . ամենակալ :

Որ ամենայն ինչ սարսի եւ դողալ յերեսաց անի զօրութեան քոյ . ամեն :

Անբաւ ե մեծվայելութիւն փառաց սրբութեան քոյ , եւ սաստիկ ե բարկութիւն սպառնալեաց քոց ի վերայ մեղաւորաց . անչափ եւ անքնին են ողորմութիւնք անտեաց քոց . ամենակալ :

Դու Տէր բարձրեալ ' զբաժ , երկայնամիտ , բազումողորմ , եւ զղջանաս ի վերայ չարեաց մարդկան . ամենակալ :

Դու Աստուած ոչ եղեր ապաշխարութիւն վասն արդարոցն Աբրահամու , Իսահակայ եւ Յակոբայ , որք ոչ մեղան քեզ . ամենակալ :

Այլ եղեր ապաշխարութիւն վասն իմ մեղաւորիս , զի մեղայ աւելի քան զաւագ ծովու , եւ բազմացան անօրէնութիւնք իմ . ամենակալ :

Զեմ արժանի հայիլ ' եւ տեսանել զբարձրութիւնս երկնից իրազմութենէ անօրէնութեան իմոյ . ամենակալ :

Կորացեալ եմ ես իբրևութենէ կապանաց երկաթից . ես ո՛չ գոյ ինձ հանգիստ . ամենակալ Տէր՝ բո՛ղ գմեղս իմ :

Բարկացուցի զսրտմտութիւնս , ես զչար առաջի քոյ արարի . կանգնեցի պատկեր՝ եւ բազմացուցի զցասուսմն . ամենակալ՝:

Եւ արդ , Տէր՝ խոնարհեցուցանեմ զծուներ սրտի իմոյ , եւ հայցեմ իբաղցրութենէ քումմէ . ամենակալ՝:

Մեղայ Տէր՝ մեղայ , եւ զանօրէնութիւնս իմ ես ինձէն զիտեմ . ամենակալ՝: Աղաչեմ եւ խնդրեմ իբէն , բո՛ղ ինձ ձեր , բո՛ղ ինձ . եւ մի կորուսաներ զիս ըստ անօրէնութեան իմոյ . ամենակալ՝:

Մի յաւիտեան բարկանար ինձ Տէր , եւ մի յիշեր զչարիսն իմ , եւ մի պարտաւորեր զիս ընդ իշեալսն ինեքոյ երկրի չարեօք . ամենակալ՝:

Ձի դու Աստուած՝ Աստուած ապաշխարողաց ես , եւ յիս ցոյց զբարերարութիւնդ քո , զի անարժան եմ . ամենակալ՝:

Կեցուացես զիս ըստ բազում ողորմութեան քում . եւ ես օրհնեցից զքեզ զամենայն առուրս կենաց իմոց . ամենակալ՝:

Ձքեզ Տէր օրհնեն ամենայն զուարթունք երկնից . եւ քո են փառք յաւիտեանս . ամեն :

Այս ցաւագլին զղջմանն ու ապաշխարութեանը վրայ գլխացաւ Աստուած , եւ ազատելով զնա Ասորեստանեայց թագաւորին ձեռքէն՝ երուսաղէմ իւր աթոռը դարձուց : Անոր վրայ դեռ երեսուցեակերէք տարի ապրեցաւ Մանասէ , նոր կեանք մը սկսելով իւր աստուածապաշտ հօր անուանը արժանի . կանգնել տուած սեղանները կործանեց , կարգ կանոն դրաւ թագաւորութեանը , երուսաղէմի պարիսպները նորոգեց ամրացուց , ու մինչեւ կենաց վերջին օրը հաւատարիմ մնաց իւր հարցը Աստուծոյն , որոյ ահաւոր է արգարութիւնը , բայց մեծ է եւ ողորմութիւն նորա :

Հողովեռնէս Հրէաստան կարչաւէ :— Սաւայն Աստուած նորէն ուզեց փորձել զՀրեայս եւ անոնց ցուցունել իւր ամենակալ զօրութիւնը : Ասորդանի որդին ու յաջորդը Նաբուքոդոնոսոր () կամ ըստ արտաքնոց Սաւադոփիւն , Ասորեստանեայց հզօր թագաւորութեան աթոռն ելնելուն պէս՝ խօլ ամբարտաւանութեամբ մը միտքը գնելով բոլոր աշ-*

(*) Այս Նաբոքոդոնոսորայ վրայ շատ տարակոյսներ կան , ինչպէս նաեւ Յուդայ զրոց ժամանակագրութեան ու մեջի յիշուած քանի մը պարագաներուն վրայ : Մեք հաւանականագոյն երեւցած կարծեաց հետեւեցանք այնպիսի նիւթի մը մէջ՝ զոր կատարեալ լուծել կարենալը անկարելի կերեւի մեզ , եւ զոր հոս աւելորդ կհամարիմք բացատրել :

խարհիս տիրապետել, բազմագունդ բանակաւ իւր Հոյո-
փեռնես զօրավարը զրկեց որ երթայ արեւմտեան թագա-
ւորութիւններն իրեն հնազանդեցնէ: Անհամար ձիաւոր-
ներով, հետեւակ զօրքերով ու սպառազէն կռքերով ճամ-
բայ ելաւ Հոյովեռնէս, եւ սոսկալի հեղեղի պէս ամէն
անցած տեղերն արհաւիրք, աւերակ եւ կոտորած ձգելով՝
շատ քաղաքներ ու քաղաք անդիմադարձ անձնատուր ե-
ղան իրեն. միայն Յուդայի որդիքը բոլոր վստահութիւն-
նին իւրեանց հարց Աստուծոյն վերայ հաստատելով՝ սիրտ
ըրին նորա դէմ դնելու, վասն զի յայտնի գիտէին թէ
Հոյովեռնեսի միտքը այն էր որ Յուդայաստանն ալ ոչ մի-
այն Ասորեստանեայց դերի ընէ ու թագաւորութիւննին
վերցընէ, հապա նաեւ ճշմարիտ աստուածպաշտութիւնը
ջնջէ ու Ասորեստանի կռոց պաշտօնը հաստատէ: Այս ա-
նակնկալ դիմադարձութեան զարմացաւ՝ կատաղեցաւ Հո-
յովեռնէս, շուտ մը զօրքը Բեթիղուայի վրայ խաղաղուց, որ
լեռնապատ դիրք Հրէաստանի ամենէն ամուր քաղաքն ու
դուռը կհամարուէր. եւ միանգամայն իրեն եկած հնազան-
դած իշխանները կանչեց եւ հարցուց անոնց թէ ո՞վ է այդ
Ժողովուրդն որ իրեն դէմ դնելու կհամարձակի: Ամենացուց
Ափովր իշխանն յառաջ անցաւ, «Հրեայք են անոնք, ը-
սաւ. զօրաւոր Աստուած մը ունին որ անյազթելի է. ուս-
տի եւ իրենց յազթելու համար պէտք է սպասել որ յան-
ցանքով մը իրենց Աստուածը բարկացունեն ու նորա պաշտ-
պանութենէն զրկուին»: Այս անախորժ պատասխանին վե-
րայ Հոյովեռնէս ահաւելի ձայնով մը՝ «Նաբուքոդոնոսորէն
զատ ո՞վ է աստուած, գոչեց. լեռներն այն սինլքոր մար-
դոց արիւնովը պիտի արբուցանեմք, եւ դաշտերը դիա-
կամքք նոցա պիտի լցունեմք. այն ժամանակ կիմանաս թէ
ո՞վ է Նաբուքոդոնոսոր»: Այս ըսելով՝ հրամայեց որ Աքիով-
րին ձեռքն ու ոտքը կապեն՝ Բեթիղուայի պարսպին տա-
կը նետեն, որպէս զի անոր առնուելը տեսնէ եւ Հրէից
հետ ինքն ալ հոն չարաչար սպանուի:

Հրեայք սուլի կըլնուին: — Հրեայք Աքիովրը ներս ա-
ռին եւ իրմէն իմանալով Հոյովեռնեսին սոսկալի կատա-
ղութիւնն ու մեծ պատրաստութեամբ վրանին դիմելը՝ սար-

ստիկեցան. աւելի եւս շատցաւ իրենց սարսափն երբ քիչ ժամանակէն նա հասաւ ու հարիւր քսան հազար հետեւակով եւ քսանութիւն հազար ձիաւորօք քաղաքն շուրջանակի պատեց պաշարեց, եւ խմելու ջրերնին կտրեց: Գուբերու եւ աղբիւրներու մէջ ունեցած ջրերնին շուտով հատաւ, արք եւ կանայք, երիտասարդք եւ մանկունք սկսան հրապարակներու մէջ ծարաւահիւժ՝ ծարաւատանջ գլորել թաւալիլ. միահամուռ ողիւս քաղաքապետին վրայ դիմեցին աղաչելով որ հզօր թշնամույն յաւար մատնէ քաղաքը, « Զի լաւ է մեզ, կըսէին, որ Ասորեստանեայց գերի լինիմք ու նոցա իշխանութեանը տակ ծառայելով ապրիմք, քան մեր աչօքը տեսնեմք մեր տղայոց եւ կանանց մահը »: Այս ասացին ու ամէնքը ձայներնին վերուցած սկսան լալ՝ ողբալ եւ առ Աստուած աղաղակել որ նայէ ողորմի իրենց խեղճութեանը: Սիրտ տուաւ նոցա ողիւս, « Քաջալերեցարո՛ւք, եղբարք, ըսաւ, եւ հինգ օր եւս համբերեցէք. եւ թէ որ այն հինգ օրուան մէջ Աստուած մեզ չողորմի ու տեղէ մը մեզ օգնութիւն չգրկէ՝ ուղածնիդ կկատարեմ »: Համոզեց զիրենք ու տներնին արձակեց:

Յուդիթ: — Այն ժամանակ Բեաթիզուայ քաղաքին մէջ Շմաւոնի ցեղէն՝ Մերարեայ դուստր Յուդիթ անունով մանկահասակ այրի կին մը կար՝ որուն չքնաղ գեղեցկութեանը հաւատար էր նաեւ իմաստութիւնը: Մանասէ էրկանը մեռնելէն իվեր երեք տարին անցեր էր, եւ բոլոր այն ժամանակ քուրձ ու այրութեան դգեստ հագնելով՝ շաբաթ ու տօն օրերէն զատ ամէն օր պահք կպահէր: Էրիկն իրեն շատ ոսկի, արծաթ, ծառաներ, աղախիններ, արտեր, ագարակներ ու անասուններ թողեր էր, զորս անձամբ կհոգար կդարմանէր Յուդիթ, եւ այնպէս երկիւղած էր իՏեառնէ՝ որ երբէք մէկը չէր համարձակած վրան չարախօսութիւն մը ընել: Աղգակցացը թշուառութեանը վրայ շատ ցաւելով՝ միտքը դրաւ որ ջանայ զանոնք ազատել վտանգաւ անձին իւրոյ: Գնաց նոյն գիշերը ողիւսային ու ժողովրդեան ծերերուն իմացուց որ Բեաթիզուայէն դուրս պիտի ելնէ՝ դռները բանան առջեւը. ինդրեց որ իրեն համար աղօթք ընեն, բայց իւր միտքը չյայտնեց նոցա:

Դարձաւ տունը, անկաւ Աստուծոյ առջեւն, ու լալով՝ «Տէր Աստուած իմ, լուր ձայնի աղախնոյ քոյ եւ նայեաց իննգրուածս այրուոյս. փրկես՝ զմեզ իննգրութենէս եւ ցրրուեալ զգորութիւնս թշնամւոյն՝ Տէր ամենակալ, որ խոնարհաց ես Տէր Աստուած, կարօտելոց օգնական, տկարաց ընդունելութիւն, եւ անյուսից փրկիչ» ըսելով՝ իննգրեց իրմէ որ ժողովրդեան խեղճութեանը վրայ ողորմի եւ զինքը իւր դիտաւորութեանը մէջ զօրացընէ։ Եւ յիրաւի, զօրացած ու քաջալերուած մերկացաւ վրայի քուրձը, քաջեց հանեց նաեւ այրութեան հանդերձը զոր երեք տարիէ իվեր չէր հանած, մարմինը լուաց, անուշ իւղով օծեց, գլխոյն մազերը հիւսեց ոլորեց, ապարօշը ճակատը կապեց, զգեցաւ ուրախութեան հանդերձը զոր էրկանը Մանասէին կենդանութեանը ժամանակ կհագնէր, ոսկեզօծ կօշիկները ոտքն անցուց, ձեռքն ապարանջանք դրաւ, մարգարտաձեւ՝ ականակուռ մանեակ պարանոցը կախեց, մատուըներուն մատանիս եւ գլուխը գորշապահանգս անցուց, եւ ամենայն կերպով չքնաղագեղ կապուեցաւ զարդարուեցաւ իհիացումն տեսողաց։ Մախաղի մը մէջ գրաւ փոխինդ, պաղատիտ, մաքուր հաց, հաղաղակով գինի եւ սրուակ մը իւղ, աղախնոյն տուաւ զայն, եւ նորա հետ Բեաիզուայի դուռը գնաց։ Հոն այլափոխեալ գեղազարդեալ տեսան զինքը Ողիա, զօրավորք, ծերք եւ քահանայք, եւ դէմքին հրաշատեսիլ գեղեցկութեանը վերայ զարմանալով, «Աստուած Աստուած հարցն մերոց տացէ քեզ զշնորհս, եւ կատարեսցէ զկամս սրտի քոյ իցնծութիւն եւ յուրախութիւն որդւոցն Իսրայելի եւ իբարութիւն Երուսաղէմի» ըսին մէկ բերան, ընկան երկրպագութիւն ըրին Աստուծոյ, եւ հրամայեցին դռնապանաց որ քաղաքին դուռը բանան։ Աղախնոյն հետ ելաւ Յուդիթ. բոլոր քաղաքացիք ետեւներէն կնայէին մինչեւ որ լերան տակը մտան՝ ծործորէն անցան աներեւոյթ եղան։ Երբոր բաւական առաջ գնացին Ասորեստանեայց պահապաններն դիմացնին ելան, եւ Յուդիթայ գեղեցկութեանը վրայ հիանալով՝ առին զինքը Հոգոփեռնեսի առջեւը տարին. զարմացաւ նա Յուդիթայ կերպին ու տեսքին վրայ. եւ երբ լսեց

Իրմէ դալստեանը պատճառը, հրամայեց որ զինքն իւր
գանձուց խորանին մէջ հանգիստ պահեն, եւ հրաման տը-
լաւ որ ամէն երեկոյ կարող լինի ազատօրէն ուզած կողմն
երթալ իւր Աստուածը պաշտելու :

Յուդիթ կսպանցէ զՀողովեռնէս: — Այսպէս Յուդիթ
երեք օր անցուց, եւ ըսածին պէս գիշերները միայնակ
բանակէն դուրս կեցնէր, աղօթք կընէր Աստուծոյ որ իւր

գործը յաջողէ իփրկութիւն ազգին իւրոյ . եւ հետը բերած պաշարէն զատ՝ բերանը բան չէր դնէր, որպէս զի անհաւատից անսուրբ ձեռօք պատրաստած կերակուրն ուտելով չպղծուի: Չորրորդ օրը Հողովեռնէս իւր խորանին մէջ մեծահաց կոչուիք մը ըրաւ բոլոր իւր զօրացը, հոն բերել տուաւ նաեւ զՅուդիթ, խռովեցաւ՝ յիմարեցաւ ի գեղ ի գութ երեսաց նորա, ինքզինքը կորսնցուց, այնչափ գինի խմեց որ կեանքին մէջ բնաւ չէր խմած. գիշեր լինելուն պէս փութացոյց ճամբեց կոչնականքը, եւ ինքը միայն մնաց Յուդիթին հետ. բայց որովհետեւ սաստիկ գինի խմելէն գլուխը թմբրած՝ ոտքի վրայ չէր կարող կենալ, գահոյից վրայ ընկաւ ու քունը կոխեց: Յայնժամ քաջասիրտն ու հայրենասէրն Յուդիթ՝ աղախինը դրան քով դէտ կայնեցուց, անվեհեր զնաց գահոյից քով, ձեռուրներն ու աչուրները երկինք վերուց, «Տէր Աստուած զօրութեանց, գոչեց, ահա ժամանակն է որ այցելութիւն ընես քու ժառանգութեանդ», ու տեսնելով որ Հողովեռնէս խոր քունի մէջ է՝ կամացուկ մը քաշեց ազդերէն թու-

րը հանեց, մազերէն բռնեց «Զօրացոյ զիս Աստուածդ Իսրայելի» ըսաւ. բոլոր ուժովն երկու անգամ՝ պարանոցին զարկաւ, կտրեց գլուխն հանեց եւ մարմինը գահոյից վըրայէն գլտորեց գետին, գլուխը ձեռքը վրանէն դուրս ելաւ աղախնոյն տուաւ որ կերակրոյ մախալին մէջ ծած-

կեց, ու զօրաց մէջէն անցաւ գնաց իբր թէ բանակէն ա-
ղօթքի համար դուրս կենէր, ուրիշ երիկուններու պէս:

Յուդիթ Բեաիդուա կղաւնայ: — Այսպէս առանց վտան-
գի քալելով Բեաիդուա որ հասան, հեռուէն Յուդիթ դը-
րանց պահապաններուն « Բացէք, բացէք, գոչեց, վասն զի
մեզի հետ է Տէր Աստուած մեր »: Յուդիթայ ձայնը լսելուն
պէս՝ ամէնքը վազող վազողի եղան, քաղաքին դռները բա-
ցին, զինքը ներս առին, եւ լապտերներ վառելով եկան
խօսուներամ քովը ժողովեցան որ տեսնեն թէ ինչ է: Յայն-
ժամ բարձրաձայն բարբառով ըսաւ նոցա քաջն Յուդիթ.
« Որդիք Իսրայելի, օրհնեցէք զԱստուած որ իւր ողորմու-
թիւնը Իսրայելի վրայէն չհեռացուց, այլ այս գիշեր իմ
ձեռքովս մեր թշնամին զարկաւ տապալեց ». այս ըսաւ եւ
Հողովեռնեայ արիւնաթաթաւ ահաբեկի գլուխը մախաղէն
հանեց ցուցուց նոցա, ու « Ահաւասիկ, ըսաւ, գլուխն Հո-
ղովեռնեայ՝ զօրագլխի զօրացն Ասուրայ »: Ժողովրդեան
անկարծելի ուրախութեանը չափ չկար. ինկան երկիր պա-
գին Աստուծոյ եւ ամէնքն միաձայն « Օրհնեալ ես դու Տէր
Աստուած մեր, կըսէին, որ այսօր ժողովրդեանդ թշնամին
ամօթապարտ թողուցիր »: Եւ Ոգիա Յուդիթայ քաջագործ
հայրենասիրութիւնը գովելով որ իւր անձը հայրենեայ
ու ազգին ազատութեանը վրայ դրաւ մտադիւր, ըսաւ
անոր. « Օրհնեալ ես դու դուստր յԱստուծոյ բարձրելոյ,
քան զամենայն կանայս որ իվերայ երկրի, եւ օրհնեալ Տէր
Աստուած որ մեր թշնամւոյն գլուխը կտրելը յաջողեց քեզ.
անունդ գովութեամբ եւ փառօք յիշատակուի յաւիտեան,
Աստուծոյ եւ մարդկան առջեւ ». եւ բոլոր ժողովուրդը
լիաբերան « եղիցի, եղիցի » գոչեց: Այն ժամանակը Յու-
դիթ կանչել տուաւ նաեւ վերը յիշուած Ամոնացի Աքիւլը
իշխանը, որ ամբարհաւած Հողովեռնեսին անբարբառ
գլուխը տեսնելուն պէս՝ սաստիկ ապշութենէն թաւալեցաւ
գետին ընկաւ, եւ խելքը գլուխը գալով՝ Յուդիթայ ոտքն
ընկաւ երկրպագութիւն ըրաւ, եւ շատ մը գովասանքներ
ու օրհնեքներ տալէն յետոյ, աղաչեց զՅուդիթ որ իրեն
պատմէ թէ ինչպէս կարող եղեւ այս հրաշալի գործը կա-
տարել. եւ երբ ամէն բան տեղն իտեղ լսեց իրմէն, յայտ-

նապէս Աստուծոյ մատը մէջը տեսնելով՝ ամենայն սրտիւ հաւատաց յԱստուած ու թշխատեցաւ հրեայ եղաւ :

Հողովեռնեսի զօրքը ցիրուցան կլինի : — Յուդթայ խորհրդովը Հողովեռնեսի գլուխը պարսպին վրայէն կախեցին, եւ արեւը ծագելուն պէս զինեալ դուրս ելան Հրեայք, Ասորեստանեայց վրայ յարձակեցան : Անոնք դեռ բան մը չիմացած լինելով՝ յանկարծակիի եկան խռովեցան, սպայք եւ զօրավարք վազեցին Հողովեռնեսի վրանը գնացին որ ինչ ընելիքնին իմանան, եւ զայն անգլուխ արեան մէջ թաւալած գտնելով՝ զարհուրեցան, պատմուճանին պատառեցին, լալով ու ողբով դուրս ելան : Սպարապետին գլխատման դոյժն ռազմէ ռազմ՝ թռչելով ամէն տեղ հասաւ, ամենուն սիրտն ահով դողով լցոյց, եւ ամէնքը լեռներէն դաշտերէն ձորերէն փախչող փախչողի եղան : Ետեւէն ընկան Հրեայք, հալածեցին ու ջարդեցին զիրենք, եւ երեսուն օրուան մէջ հազիւ կրցան թշնամեաց բանակի կապուտ կողոպուտը ժողովել :

Յուդթայ փառքը : — Այս հրաշալի յաղթութեան համբաւը բոլոր Յուդայի քաղաքները տարածեցաւ, Յովակիմ կամ Յեսու քահանայապետն անգամ ծերոց հետ Երուսաղէմէն եկաւ Յուդիթը տեսնելու եւ շնորհակալ լինելու բովանդակ ազգին կողմանէ. օրհնեցին զինքը միաբան, «Դո՛ւ բարձրութիւն Երուսաղէմի, դու ցնծութիւն Իսրայելի, դու պարծանք ազգիս մերոյ, օրհնեալ եղիջիր դու յամենակալէն Աստուծոյ մինչեւ յաւիտեան» կըսէին, եւ բոլոր ժողովուրդը «Եղիցի» կկանչէր : Հողովեռնեսին խորանը մէջի ամէն կահ կարասիքով, արծաթեղէն ու ոսկեղէն սպասներովը Յուդիթին տուին. նա եւս Երուսաղէմի տաճարին նուիրեց : Չորս կողմէն կանայք գունդագունդ կլաղէին կուգային որ իրենց դիւցազնուհին տեսնեն, գովեն, պարուք երգեր կնուագէին իգովեստ նորա, պսակազարդ գեղեցկահասնդերձ աղջկունք նորա չորս դին փառաբանութիւններ ու օրհնութիւններ կերգէին : Յուդիթ ուրախութեամբ սոցա մէջ կեցած ամենուն ձիթեւոյ արմաւենւոյ ոստեր ու ծաղիկ կբաժնէր, նոցա քաղցր երգերուն կձայնակցէր, գոչելով. «Օրհնեցից զՏէր Աս-

տուած իմ յօրհնութիւնն նոր. Տէր մեծ ես դու եւ փառաւորեալ, սքանչելի զօրութեամբ անպակաս»: Այսպիսի ցընծալից հանդիսիւ հասան երուսաղէմ, հոն տաճարին մէջ շնորհակալութեան զոհեր, ողջակէզներ ու պատարագներ ըրին, Յուդէիթ ալ Հողեփեռնեսի կհա կարասին տաճարին նուիրեց, երեք ամիս ժողովրդեան հետ այն տեղ կեցաւ ուրախացաւ, եւ յետոյ դարձաւ իրետիղուա: Բոլոր կեանքը առաքինութեամբ ու պատուով անցուց Յուդէիթ. հարիւր հինգ տարեկան վախճանեցաւ, էրկանը գերեզմանը թաղեցաւ եւ եօթն օր վրան սուգ առին Իսրայելացիք:

Յուդէթայ պատմութիւնը անչափ աւելի զարմանալի է, որովհետեւ կին մը եւ այրի կին մըն է դիւցազնուհին: Ինչ մեծ եւ վեհ է սէրն հայրենեաց, եւ ինչ մեծութիւն եւ վեհութիւն կուտայ հայրենասէր առաքինեաց: Աստուածաշունչը մասնաւոր գիրք մը նուիրելով հայրենասէր դիւցազնուհւոյ մը՝ կցուցընէ յայտնապէս թէ ինչպէս աստուածահաճոյ է այս առաքինութիւնը՝ որովհետեւ ինքն իսկ Աստուած յերկնից օգնութեան կհասնի հայրենասիրին, կլուսաւորէ նորա սիրտն ու ոգին, կզօրացընէ նորա բազուկը, եւ անմահ կընէ նորա գործն ու անունը:

Ամոն եւ Յովսիա, Թագաւորք Յուդայ: — Մանասին յաջորդեց որդին Ամոն. քսանութեկու տարեկան էր երբ աթոռն ելաւ, եւ փոխանակ հետեւելու հօրը վերջի աստուածապաշտ ընթացքին՝ նորա նախկին ամպարշտութեանը հետեւեցաւ, եւ ինոյն անդեղջ ու անդարձ մնաց, մինչեւ որ թագաւորութեանը երկոտասաներորդ տարին ծառայքը զինքը սպաննեցին:

Ժողովուրդն արքայասպանները ըռնեց մեռոյց, եւ տեղը թագաւորեցոյց նորա որդին Յովսիա, եւ որովհետեւ շատ մատաղ ու թամեայ մանուկ էր Յովսիա, մայրը Յեդիթա տէրութիւնը կառավարեց որդւոյն անունովը:

Յովսիայ բարեպաշտութիւնը: — Յովսիա իչափ հասնելուն պէս տէրութեան սանձը ձեռք առաւ եւ մէկէն սկսաւ իւր բարեպաշտական խորհուրդներն իգործ դնել. կռավաշտութիւնը հալածեց, Բեթելի մէջ Յերոբոամայ կանդնած սեղանը կործանեց, նորա մօտ թաղուած քրմաց ու

կռապաշտից ոսկորները գերեզմաններէն հանեց եւ աւերակացը վրայ այրեց, եւ այնպէս կատարեց մարգարէին բերնով երեք հարիւր տարի առաջ Աստուծոյ ըրած այս սպառնալիքը. «Սեղան, սեղան, Դաւթի տնէն Յովսիա առնուն մէկը պիտի ծնանի որ քրմերուդ ու զքեզ պաշտողներուն ոսկորները վրագ պիտի հանէ այրէ»:

Երբոր ամէն տեղ բարձրաւանդակներու սեղանները քանդեցան կործանեցան, կուռքերը փշրեցան՝ Յովսիա տաճարին մէջ մեծամեծ նորոգութիւններ ընել տուաւ. շէնքին ժամանակ Քելիկա քահանայապետը Օրինաց գիրքը գրտաւ որ Մովսիսի բուն ձեռագիրը կկարծուի. Յովսիա առջեւը կարգաւ տուաւ զայն, եւ տեսնելով որ մէջի պատուէրները բոլոր մոռցուած են, եւ զանոնք չպահողներուն դէմ եղած սպառնալիքը լսելով սարսափեցաւ, ահուդողի մէջ ընկաւ: Այն չարեաց առջեւն առնելու համար ջանաց որ ժողովուրդը առ Աստուած դիմէ, ինքն սնձամբ տաճարին մէջ իլուր ամենեցուն Օրինաց գիրքը կարդաց, եւ նորա խօսքերը պահելու համար բոլոր ունկնդրաց երգում ընել տուաւ: Զայն ալ բաւական չհամարելով՝ եղեկիային պէս ուղեց պասեքի (զատիկի) տօնը փառաւոր հանդիսիւ կատարել, եւ այն վերջին անգամ դերութենէն յառաջ եկան ժողովեցան յերուսաղէմ առտուածասէրքն Յուդայ եւ Իսրայելի: Սամուէլ մարգարէի ժամանակէն իվեր այս տօնը այսպէս մեծահանգէս շքեղութեամբ չէր կատար-

րուած: Սակայն ապականութիւնը այնչափ խոր արմատ ձգեր էր Յուդայաստանի մէջ՝ որ բարեպաշտ թագաւորի մը օրինակը չէր կարող նորա բազմադարեան վերքը բժըշկել. կարող չեղան նաեւ երեմիա մարգարէին սոսկալի կանխասացութիւնները ոչ այն խստապարանոց ժողովուրդը զգաստացունել, եւ ոչ երկրին վրայ գալու թշուառութիւններն արգելուլ, իվերայ այսր ամենայնի Յովսիա իւր տարածամ մահուամբը գէթ այն աղետից ականատես չբաժնուեցաւ, ինչպէս որ Ողորս կամ Հողորս կին մարգարէն Աստուծոյ կողմանէ գուշակեր էր իրեն:

Մահ Յովսիայ: — Եգիպտացւոց Փարաոն Նեխարով կամ Նեֆօ թագաւորն Ասորեստանեայց ու Քաղդէացւոց Նաբուպոդասար թագաւորին վրայ պատերազմի ելնելով՝ հարկ էր որ Իսրայելի երկրէն անցնէր. բայց որովհետեւ նոյն միջոցին այն երկիրը Յուդայի թագաւորաց ձեռքն էր՝ Ասորեստանի թագաւորին հարկատու եւ նիզակակից մնալու պայմանաւ, ստիպուեցաւ Յովսիա պատերազմով չթողուլ որ Նեքաւով անցնի: Մակեդոն քաղաքին քովի դաշտին մէջ Նեքաւովի զօրացը հետ զարնուեցաւ եւ նետահար վիրաւորեցաւ. առին զինքը երուսաղէմ տարին. հոն վախճանեցաւ, թագաւորաց գերեզմանը թաղուեցաւ եւ բոլոր երկիրը սուգ առաւ վրան. երեմիա մարգարէն ալ գեղեցիկ ողբ մը շարագրեց զոր բոլոր ժողովուրդը լալով կըսէր: Երեսունեւմի տարի թագաւորեր էր Յովսիա:

Գերմանացի հեղինակ մը կնմանցընէ զՅովսիա արեւու վերջին շնուլին որ փոթորկալից երեկոյի մը ամպերէն կփայլի կընկնի, ու յաջորդող գիշերուանը մէջ կընկղմի կերթայ: Յովսիայէն ետեւ հասաւ նաեւ Յուդայի խաւարը:

Յովսիայ: — Ժողովուրդը Յովսիայի տեղ թագաւորեցուց նորա Յովսիայ կամ Սեղորս որդին, որ փոխանակ հօրը առաքինական շաւղացը հետեւեւելու՝ ինքզինքը կռապաշտութեան տուաւ. բայց հազիւ երեք ամիս թագաւորեր էր՝ երբ Նեխարով Քաղդէացւոց յաղթելով՝ զինքն ալ բռնեց շղթայակապ գերի տարաւ յեգիպտոս, ուսկից մէյմին ալ չգարձաւ: Տեղը Յուդայի թագաւոր պսակեց նորա Եղիսակիմ եղբայրն, որուն անունը փոխեց Յովակիմ դրաւ,

եւ իրմէ պահանջեց առաւ հարիւր տաղանդ արծաթ եւ ասոր տաղանդ ոսկի :

✕ Յովակիմ : — Յովակիմ իւր մետասանամեայ թագաւորութեանը ժամանակ բոլոր Մանասէի անօրէնութիւնները նորոգեց եւ իւր օրինակաւ զՀրեայս յետին ամպարշտութեան մէջ ընկղմեց . իզմբ աստուածազգեցիկ անձինք ոմանք ապագային մէջ ազգին կործանումը ակնյայտնի տեսնելով կողբային , իզմբ երեմիա մարգարէն վիզն անուր անցուցած՝ երբեմն տաճարին դրան եւ երբեմն երուսաղեմի դրանց առջեւ ողբաձայն գուշակութիւններով դալու սոսկալի թշուառութիւնները կիմացունէր . խստապարանոց ու կոյր Հրեաները՝ իրենց թագաւորին հետ մէկտեղ ծաղր կընէին այն ահագին սպառնալիքն ու կանխաձայնութիւնները , եւ քիչ մնաց որ երեմիայն ալ սլիտի բռնէին մեռցունէին :

✕ Սկիզբն եօթանասնամեայ գերութեան Բաբելոնի : — Այն ժամանակ Աստուած իրենց վրայ հանեց Ասորեստանեայց Նաբուքոդոնոսոր Բ թագաւորը , որ Նաբուբադսարայ որդին էր , իմանալով որ Յուդայաստան եգիպտացոց հարկատու եղեր է՝ եկաւ զերուսաղէմ՝ պաշարեց առաւ , տաճարը կողոպտեց , Յովակիմը բռնեց շղթայի զարկաւ որ հետը Բաբելոն տանի . անոր հետ գերի տարաւ նաեւ շատ մը արքայազուն երիտասարդներ , յորս էին եւ Դանիէլ , Անանիա , Ազարիա եւ Միսայէլ (606) : Այս թուականէն ահա կսկսի երեմիայ եւ այլոց մարգարէից գուշակած Բաբելոնի եօթանասնամեայ գերութիւնը : Նաբուքոդոնոսոր Յովակիմին վրայ ծանր հարկ դնելով իւր աթոռը դարձուց զինքը . եւ նա դիտուն եկած սոսկալի թշուառութեամբ խըրատուելու տեղ՝ իւր ամպարշտութեան ճամբան շարունակեց , իրեն հետ նաեւ անուղղայ ժողովուրդը :

✕ Երեմիա , Բարուք . մահ Յովակիմայ : — Յայնժամ հրամայեց Աստուած Երեմիային որ Յովսիա թագաւորի օրէն մինչեւ նոյն օրերը՝ բոլոր իւր բերնովն ըրած սպառնալիքը գիր անցունէ ու ժողովրդեան տայ կարգալու , որ գուցէ անով իւր չար ճանապարհէն դառնայ , եւ ինքն անոր անօրէնութեանցն ու մեղացը գթայ եւ քաւիչ լինի :

Երեմիա այն մարգարէութիւնները գրել տուաւ իւր Բա-
բոլ աշակերտին, եւ պատուիրեց որ տանի պահոց օր մը
տաճարին մէջ ժողովրդեան առջեւ կարդայ : Բարուք Հրա-
մանը կատարեց . իշխաններն իմացան եւ ուղեցին լսել . նո-
ցա առջեւն ալ կարդաց Բարուք եւ սոսկացին : Լսեց նաեւ
թագաւորը մարդ զրկեց գիրքը բերել տուաւ, եւ երբ ե-
րեք չորս էջ կարգացին՝ բարկացաւ զմէլինով կտրտեց
մագաղաթը եւ գիմացի կրակարանին մէջ նետեց այրեց :
Բայց Աստուած Հրամայեց Երեմիայի որ նորէն գրել տայ
զայն եւ Յովակիմայ վրայ եղած սպառնալիքն աւելի եւս
սաստկացնէ, ու երթայ անոր զրուցէ որ իւր գիակը ցո-
րեկը արեւուն պիտի նետուի եւ գիշերը ցրտին :

Յովակիմ՝ կուրցած՝ շուտով մտքէն հանեց Նաբուքոդո-
նոսորայ շղթայից դառն յիշատակը, եւ դարձեալ նորա
դէմ՝ Նեբաւովին հետ միացաւ : Նաբուքոդոնոսորայ զօրա-
ւարները չորս տարի անխնայ տալնուլրայ ըրին զՀրէաս-
տան, մինչեւ որ ինքն խկ թագաւորը Եգիպտացոց յաղ-
թելով եկաւ մոտաւ յերուսաղէմ, Յովակիմը մեռուց եւ
մարմինը անթաղ նետեց ըստ մարգարէութեան Երեմիայ,
իպատիժ իւր անօրէնութեանցն եւ Ուրիա մարգարէն ըս-
պանելուն ու մարմինը անթաղ նետել տալուն :

Յեբոնիա : — Ասորեստանեայց երթալէն ետքը աթոռն
ելաւ Յովակիմի որդին Յեբոնիա կամ Յովակիմ, որ հօրը
ամպարշտութիւնն եւս միանգամայն ժառսնդելով՝ երեք
ամիս միայն թագաւորեց : Նաբուքոդոնոսոր երրորդ ան-
գամ՝ Երուսաղեմայ առջեւ եկաւ երեւցաւ, տիրեց, տա-
ճարը կողոպտեց, թագաւորը պղնձէ շղթաներով Բաբելոն
տարաւ, հետն ալ նաեւ քաղաքին երեւելիներէն հաղա-
րաւոր մարգիկ :

— Սեդեկիա, վերջին Թագաւոր Յուդայ : — Յեքոնիայի տեղ
նորա Մարսակա հօրեղբօր որդին թագաւորեցուցեր էր
Նաբուքոդոնոսոր, եւ անունն ալ փոխեր Սեդեկիա գրեր
էր : Բայց Սեդեկիա ոչ Նաբուքոդոնոսորայ եւ ոչ Աստու-
ծոյ հաւատարիմ՝ մնաց որ յաջողութիւն գտնէր ու թա-
գաւորութեանը մէջ հաստատուէր : Երեմիա, թագաւորու-
թեան եւ տաճարին մօտալուտ կործանման ողբովը ամէն

տեղ ամէն ականջ կ'լեցունէր. բայց սուտ մարգարէք նորա հակառակ՝ մեծամեծ յաջողութիւններ ժողովրդեան կաւետէին, եւ մէջերնէն Անանիս անուն մէկն եւս յանդրդնեցաւ մինչեւ բազմութեան առջեւ երեմիայի պարանոցէն անուրը քաշել հանել եւ գետինը զարնելով խորտակել ու ըսել «Այսպէս ասէ Տէր. Այդպէս խորտակեցից զլուծ նաբուքոդոնոսորայ արքայի Բաբելոնացոց յետ երկուց ամաց աւուրց ի պարանոցէ ամենայն ազգաց»։ Բայց Աստուած երեմիայի բերնովն իմացուց որ Անանիային խորտակած փայտեղէն անուրին տեղ երկաթէ պիտի դնէ զոր ոչ ոք կարող լինի խորտակել, եւ ինքն Անանիա ի պատիժ ստախոսութեանը նոյն տարւոյն մէջ մեռնի, որպէս եւ մեռաւ իսկ։

✠ Վերջ թագաւորութեան Յուդայ։ — Սակայն Սեդեկիա եւ ժողովուրդն անով ալ չդարձաւ առ Տէր. եւ սուտ մարգարէից խոստացած անհիմն յաղթութիւններով խրախուսած՝ եւ նեքաւովի յաջորդ Վափրեսիս (կամ Էփրե, Հոփրա) վրայ յոյսերնին դրած՝ Բաղդէացոց ինքնակալութենէն գլուխ քաշեցին։ Վազեց նաբուքոդոնոսոր Եգիպտոսի վրայ, յաղթեց, զէնքը Հրէաստանի վրայ դարձուց, ամէն տեղ տիրելով աւերակ դարձունելով հասաւ այն վերջին անգամ՝ երուսաղեմայ առջեւն ու պատեց պաշարեց զայն. իրեն օդնական ունէր նաեւ Հայոց զօրաց քաջադունդը։ Տասնեւութ ամիս յուսահատ քաջութեամբ դէմ դրին Հրեայք, բայց սովը զիրենք սասանեցոյց։ Յուլիսի 9-ին (587) թըշնամիք պարիսպը խրամատեցին ներս մտան, նոյն խրամատէն իրեններովը դէպի Յորդանան փախաւ Սեդեկիա՝ Ասորոց երկիրը դիմելու. բայց երկրովի մօտ բռնուեցաւ, նաբուքոդոնոսորայ բերուեցաւ, անոր հրամանաւր որդիքն աչքին առջեւը սպաննուեցան հանդերձ ամենայն իշխանօք Յուդայ. իսկ նորա աչուրները կուրցուց յաղթականը, շղթայի զարկաւ ու տարաւ ի Բաբելոն բանտ դրաւ, ու մինչեւ իմահ հոն մնաց, ինչպէս որ մարգարէացեր էր երեմիա։ Հաղիւ թէ ամիս մը անցեր էր նաբուգարդան դահճապետը մտաւ երուսաղէմ՝ եւ կործանոււմն ու քանդումը սկսաւ. տաճարն ու թագաւորական պալատը կողոպտեց հրոյ ճարակ տուաւ, նոցա հետ նաեւ քաղաքին բոլոր տը-

ները, պարիսպները քակեց կործանեց, քահանայապետն ու քաղաքին գլխաւորներէն վաթսուն հոգի սպաննեց, եւ սրէ ու կրակէ ազատած բնակիչքը գերի տարաւ իւրաքանչեւ. միայն սակաւաթիւ աղքատ սինլքոր մարդիկ թողուց հոն, որպէս զի արտերն ու այգիները մշակեն ու երկիրը բոլորովին չխոպանանայ:

Շամբատ եւ Բագրատունիք: — Դաւթի թագաւորական ցեղէ գերեւոյ մէջ անուանի իշխաններէն մէկն ալ Շապուար կամ Շամբաթ կոչուէր: Հայոց թագաւորը իբրեւ իփոխարէն իւր օգնականութեանը Նաբուքոդոնոսորէն ուզեց զնա, տնով տեղով Հայաստան տարաւ, եւ հոն բնակեցոյց զնա ոչ իբրեւ գերեալ՝ այլ իբրեւ պատուաւոր իշխան: Ասոր ցեղէն էր Բագրատ Նախարարը, զոր Վաղարշակ թագադիր ըրաւ Հայոց թագաւորութեանը, եւ իրմով ցեղն ալ կոչեց Բագրատունիք, որ ժամանակաւ այնչափ զօրացան քաջութեամբ եւ առաքինութեամբ, որ ըստ մարդարէութեան Ս. Մովսիսի Խորենացոյ, զիրենք գերող ազգին վերայ տիրեցին ու Հայ-Յուդայական թագաւորութիւն մը հիմնեցին Բագրատունեաց անունով, ինչպէս որ մեր ազգային պատմութիւնը կսովրեցընէ: Բագրատունեաց մէկ ճիւղը տիրեց նաեւ Վրաց թագաւորութեանը, ուրիշ մէկ ճիւղն ալ Ռուքիւնեանց անունով տիրեց Կիլիկիոյ. եւ թէպէտ այժմ այս փառաւոր ցեղը թագաւորական գահէն զրկուած է, բայց միշտ պատուաւոր իշխանական տներէն մէկն է Հայոց եւ Վրաց մէջ:

Ողբ Երեմիայ: — Երեմիայ մարգարէն իւր տխուր մարգարէութեանց կատարումը աչքովը տեսնելու ցաւն ունեցաւ: Տաճարին ու սրբոյ քաղաքին շեղջակոյտ աւերակացը վրայ նստած՝ լալահառաչ ձայնիւ այսպէս կողբար ու արձագանգներուն կրկնել կուտար իւր ողբերը.

« Զիմրո զատաւ, նստաւ միայնացեալ քաղաքն քաղմածողով, եւ եղեւ իբրեւ կին մի այրի լցեալ տրտմութեամբ իմէջ հեթանոսաց. իշխանն աշխարհի եղեւ. նարկատու: Լալով ելաց իգիշերի, եւ արտասուք իւր իվերայ ծնօտից

իւրոց . եւ ոչ գտաւ մխիթարիչ նմա յայնմ առուր իսիրելեաց իւրոց . ամենայն բարեկամք նորա անարգեցին զնա . եւ եղեն նմա իբրեւ բշնամիք : Վարեցաւ իզերութիւն Յուդայ , իբազում տառապանս . ինեղութեան , ստրկութեան , ծառայութեան . նստաւ իմէջ հեքանոսաց , եւ ոչ եղիտ հանգիստ : Ամենայն հալածիչք իւր հասին նմա իմէջ բշնամեաց իւրոց : Սուգ առին ճանապարհք Սիոնի , զի ոչ գոյր երբեւեկ տօնից տարեկանաց նորա . ամենայն զրոնք նորա եղեն յապականութիւն : Եւ քահանայք նորա հաջեն ' հառաջեն ' եւ յոգոց հանեն : Կուսանք եւ տղայք նորա իզերութիւն վարեցան , եւ ինքն դառնացեալ յանձն իւր : Տեսին ատելիք նորա , ոտն հարին եւ ծիծաղեցան իվերայ զերութեան նորա : Մեղս մեղաւ Երուսաղէմ , վասն այսորիկ ամենայն գովիչք նորա կոր իգլոխ առնէին զնա . զի տեսին զանարգանս նորա . պղծութիւն նորա առաջի ոտից իւրոց , եւ ոչ յիշեաց նա զԵստիմս իւր . իջոյց արտասուս մեծամեծս , եւ ոչ ոք էր որ մխիթարէր զնա : Տես Տէր գտառապանս իմ , զի բարձրացան բշնամիք իմ իվերայ իմ : Ձեզ ասեմ , ձեզ ասեմ անցաւորք ճանապարհաց ' դարձայք հայեցարհւք եւ տեսէք , բէ իցնն երբէք ցաւք ըստ ցաւոց լեալ ' որ իվերայ իմ հասին : Բարբառեցաւ յիս Տէր , եւ կորացոյց զիս յառուր բարկութեան եւ սրտմտութեան իւրոյ : Իրարձանց իւրոց առաքեաց հուր յոսկերս իմ . ցանց ձգեաց ոտից իմոց , եւ դարձոյց զիս յետս իմ . արար յապականութիւն զանձն իմ , զօրհանապազ իտառապանս տրտմութեան : Կանխեաց Տէր իվերայ ամբարշտութեան իմոյ , եւ արկ զինեւ զբան իւր : Ծանրացոյց զլուծ իւր իվերայ պարանոցի իմոյ . տկարացաւ զօրութիւն իմ : Մատնեաց զիս Տէր իծեռս ցաւոց իմոց , եւ ոչ կարեմ հանդարտիլ : Ձնջեաց իմիջոյ իմմէ զընտիր ընտիր զօրաց իմոց : Կոչեաց իվերայ ընտրելոց իմոց ժամանակ բեկման : Հնձան եհար Տէր կուսի դստերն Յուդայ : Վասն այսորիկ եւ ահառասիկ իլալ մատուցեալ եմ : Ակն իմ իջոյց արտասուս , զի հեռի եղեն յինէն մխիթարիչք իմ , որ դարձուցանեն զանձն իմ յիս : Մատնեցան որդիք իմ յապականութիւն , զի զօրացան բշնամիք իմ : Տարածեաց Սիովն զբազուկս իւր առ Աստուած , եւ ոչ ոք էր որ մխիթարէր զնա . շուրջ զնովաւ նեղիչք նորա : Եղեւ Երուսաղէմ աղտեղեալ իբրեւ կին մի իմէջ նոցա : Արդար է Տէր Աստուած . զի եւ դառնացուցի զնա : Լուարուք զայս ամենայն ժողովուրդք եւ տեսէք զցաւս իմ : Օրիորդք իմ եւ երիտասարդք իմ վարեցան իզերութիւն : Կոչեցի եւ զսիրելիսն իմ , եւ նոքա արհամարհեցին զիս . քահանայք իմ եւ երիցունք իմ աստեւ իբաղաքիս սատակեցան : Խնդրեցին կերակուր զի դարձուցեն զոգիս իւրեանց , եւ ոչ գտաւ : Տես Տէր զի նեղեալ եմ . ոսկերք իմ խռովեցան , սիրտ իմ զելաւ յիս , եւ ես գտայ դառնացեալ . արտաբուստ ժառանգեաց զիս սուր , որպէս եւ մահ իներքուստ : Լուարուք , լուարուք զայս . զի եւ հեծեմ հառաջեմ , եւ ոչ ոք է որ մխիթարէր զիս . ամենայն բշնամիք իմ լուան զջարիս իմ , եւ ոտն հարին ինձ . զի դու արարեր զօրն զայն , եւ դու կոչեցեր զժամանակն զայն . եւ եղեւ ինձ վայ Վայ : Մտին չարիքն ամենայն առաջի քո , եւ ճառքաղ արարեր դու զնոսա , զոր օրինակ արարեր ճառքաղ զիս իվերայ ամենայն մեղաց իմոց . զի բազում են հեծուքիւնք իմ , եւ սիրտ իմ չի եղեւ տրամութեամբ » :

Այսպէս երեմիա Սիոնի խեղճութիւնն ողբալով եւ որդւոցը անօրէնութիւններն երեսնին զարնելով եւ կորսնցուցած բարիքնին յիշեցընելով՝ սրտերնին խշխշացընելէն յետոյ Աստուծոյ առջեւ խեղճ կ'իթափէ, անոր անհուն ուղորմութենէն կ'աղաղատի որ զիրենք նորէն իրենց առաջին փառաւորութեանը դարձունէ.

Յիշեա՛, Տէր, որ ինչ անցք անցին ընդ մեզ. նայեաց ես տես զնախատինս մեր: Ժառանգութիւն մեր դարձաւ յօտարութիւն, եւ բնակութիւն մեր ինշդեհութիւն: Որք մնացաք մեք՝ եւ ոչ գոյր մեր հայր. հարքն մեր մեղան, եւ չիք ուրեք իմիջի. եւ մեղք հարցն այն ընդ մեզ ելին: Ծառայք տիրեցին մեզ. եւ այն որ փրկէրն զմեզ իձեռաց նոցա՝ չիք իմիջի: Լքան յօրախօրքենէ սիրտք մեր, եւ դարձան իսողօ օրհնութիւնք պարուց մերոց: Անկաւ պսակն իզլսոց մերոց, վայ մեզ վայ մեզ՝ զի աղքատացաք: Վասն այսորիկ տուաւ մեզ սիրտ ցաւագին. վասն այսորիկ խաւարեցան աչք մեր իվերայ լերին Սիովնի, զի դարձաւ յապականութիւն. եւ աղուեսք մոռտ եւ ել առնէին իսրահն նորա: Եւ զու Տէր յաւիտեան կաս, եւ արօռ քո ազգէ մինչեւ յազգ: Ընդէր մինչեւ իսպառ, մոռացար զմեզ. հարեր բողբեր եւ լքես զմեզ մինչեւ յերկար ժամանակս: Դարձո՞ զմեզ Տէր՝ եւ դարձցուք: Նորոգեա զմեզ Տէր իբրեւ զաւուրսն զառաջինս: Զի մերժելով մերժեցեր զմեզ. բարկացաւ սրտմտութիւն բարկութեան քոյ իվերայ մեր մինչեւ իսպառ. »:

Գոթողիա իշխան: — Նաբուքոդոնոսոր Հրէաստանի կառավարութիւնը Գորդոլիա անունով կուսակալի մը յանձնէր էր: Նաբուքարդան երեմիա մարգարէին վրայ մեծ համարում ստանալով հրաւիրէր էր զինքը իրաքիտն. բայց նա նախամեծար համարեցաւ այն տեղ կենալ եւ մնացած ուղորմելի հայրենակցացը մխիթարիչ ու օգնական լինելը՝ քան թէ Դաղդէացւոց ու Ասորեստանեայց մայրաքաղաքին փառքն ու մեծութիւնը վայելելը, ուստի եւ խնդրեց որ իւր Բարուք աշակերտովն Հրէաստան մնայ: Մարգարէին բարի խրատուցն անսալով՝ գթութեամբ ու սիրով կկառավարէր Գոթողիա զՀրեայս: Բայց ավսոս որ իշխանութիւնը երկու ամիս միայն տեւեց, վասն զի Յուդայի Թագաւորական ցեղէն Իւււայիլ անունով իշխան մը կոչունքի մը մէջ զինքն սպաննեց եւ ընդունայն տեղ ուզեց իշխանութիւնը ձեռքն առնուլ: Ժողովուրդը ոչ միայն մարդասպանին հետը չմիացաւ, այլ եւ Նաբուքոդոնոսորայնոր վրէժխնդրութենէն վախնալով՝ ուզեց եգիպտոս փախչիլ. շատ

Զանազ երեմիա մոքերնին փոխելու՝ հոն գլուխնին գալու խեղճութիւնները առջեւնին նկարագրելով, եւ երբ տեսաւ որ ճար չկայ՝ զիրենք հոն եւս մինակ չթողլու համար Բարուքայ հետ ետեւնէն գնաց։ Չկար բարիք՝ խրատ ու պատուհաս մը որ այս անուղղայ խտտապարանոյ ժողովուրդը Աստուծմէ ընդունած՝ լսած ու կրած չլինէր. եւ սակայն դարձեալ կմոռնար իւր բարերարը, խրատիչն ու պատուհասիչը։ Եգիպտոս հասնելուն պէս ինքզինքը նորէն կռապաշտութեան տուաւ։ Աստուծոյ ապերախտ դտնուողը հարկաւ անկարելի էր որ նորա պաշտօնէին երախտագէտ լինէր. մէկ վայրկենի մէջ երեմիային իրենց համար բոլոր քաշածները մոռցան, եւ կռապաշտութենէն ետ կենալու համար անոր յորդորանքէն ու խրատներէն ձանձրացած՝ քարկոծեցին մեռուցին։ Իւր գերեզմանը մինչեւ հիմա կը ցուցնեն իԳանիտէ յեգիպտոս։ Յայնժամ վերստին հասաւ վրանին Աստուծոյ արդար վրէժխնդրութեան գաւազանը. նաբուքդոնոսոր Եգիպտոսի տիրեց, եւ զիրենք անխնայ Զարգեց կոտորեց։

Երեմիա Մարգարէ։ — Ինչպէս տեսնք՝ Երեմիա Աստուծոյ տաճարին ու Երուսաղեմայ կործանման սպառնալեացը բերանն եղաւ։ Ինքը քահանայական ցեղէն էր ու տասներէջորս տարուան մանուկ՝ երբ կոչեց զնա Աստուած այն ծանր պաշտօնը յանձնելու՝ զոր մինչեւ իմա՜ համեայն հաւատարմութեամբ եւ եռանդեամբ կատարեց, յոչ ումեքէ ակնածելով, որոյ վասն եւ շատ թշնամիս ունեցաւ Երեմիա, բայց ոչ եթէ այնու հովաքաւ նա իւր հայրենիքը սիրելէն ու անոր փրկութեանը համար աշխատելէն, (գեղեցիկ օրինակ հայրենասիրաց) մինչեւ որ աղգակցացը հետ հայրենիքը թողելէն յետոյ՝ զո՜հ եղեւ անոնց ապերախտութեանը. Ա՛յս է հայրենասիրաց վախճանը. —

Երեմիա գրով եւս թողուց իւր մարգարէութիւնները, որոց մէջ յայանի կերեւի իւր փափուկ սիրտն ու պերճախօս բարբառը։ Իսկ ողբը՝ զոր համառօտելով մը վերը դրինք՝ իւր կատարելագոյն գործն է, զոր չկրնար ոք կարգաւ առանց յարտասուս շարժելու, եւս առաւել հայրենակոր րոյս չայ մը . . . :

Գ Լ Ո Ւ Թ Ի

Գ Ե Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ողբը Հրէից գերեւոյ : — Եղեկիէլ : — Տեսիլք Եղեկիէլի : — Դանիէլ եւ իւր ընկերքը : — Շուշան : — Դանիէլ Նաբոքոդոնոսորայ երազը կմեկնէ : — Երեք մանկունք իննոցի : — Նաբոքոդոնոսոր գազանի կերպ կառնուի : — Իզմարովւաք, եւ Յովակիմ արքայ Յուդայ : — Տեսիլք Դանիէլի : — Կոջունք Բաղդասարայ եւ առումն Բաբելոնի : — Դանիէլ առիւծուց գութը կծգուի : — Դանիէլի տեսիլքն իվերայ Մեսիային : — Կիւրոս . Դանիէլ Բեշլայ քուրմերը կխայտառակէ : — Դանիէլ միսս անգամ առիւծուց գութը կծգուի : — Վախճան Դանիէլի :

(587—536)

Ողբը Հրէից գերեւոյ : — *Յեզոնիա Թագաւորին հետ եւ երուսաղէմայ առման ժամանակ Ասորեստան եւ Բաբելոն գերի տարուած Հրէից մեծագոյն մասը խեղճութեան մէջ մնացին . եւ շատերը Քոլքար գետոյն եզերքը բնակութիւննին հաստատելով՝ իրենց դառնահոս արտասուաց կաթիլներովը նորա ականակիտ ջրերը կպղտորէին, ընդէմ գերողաց իւրեանց լալահառաջ ձայնիւ՝ երկնից վրէժխնդրութիւնը կպաղատէին, եւ զերուսաղէմ՝ յիշելով՝ ողբանուագ ձայնիւ այսպէս կերգէին .*

* Ա. զետս Բաբելացոց, անդ նստեաք եւ լայաք . որպէս լիշեցաք մեք անդ զՍիրոն :

Իմէջ ուռեաց նորա կախեցաք զկտակարանս մեր :

Անդ հարցանեին գերիքք մեր զբանս օրհնութեան . գերեվարք մեր ստիպէին զմեզ եւ ասէին . Օրհնեցէք մեզ յօրհնութենէ Սիրոն :

Իսկ զինորդ օրհնեսցուք զօրհնութիւնս Տեսած՝ յերկիր օտար :

Թէ մոռացայց զքեզ Երուսաղէմ, մոռացի զիս աշ իմ :

Կցեսցի լեզու իմ իբիմս իմ, քէ ոչ լիշեցից զքեզ . քէ ոչ նախ նոսազեցից զքեզ Երուսաղէմ, սկիզբն ուրակութեան իմոյ :

Յիշեա Տէր զօրդիսն Եղովմայ՝ լաւութիւնս Երուսաղէմի .

Ոյք ասէին՝ քակեցէք քակեցէք, մինչեւ ինիմս հասուցէք :

Դուստր Բաբելացոց ըշուառական, երանի որ հատոյց զհատուցումս քո՝ զոր դու մեզ հատուցեր :

Երանի որ կալաւ զմանկունս քո, եւ եմար զքարի :

եւ կամ թագապսակ մարգարէին այս գուշակախառն եղերերգութիւնը կհնչեցընէին .

Որպէս փափաքի եղջերու յաղերս չուրց , այնպէս փափաքի անձն իմ առ քեզ Աստուած :

Ծարաւի ե անձն իմ առ քեզ Աստուած , հզօր եւ կենդանի . երբ եկից երեսեացց երեսացդ Աստուծոյ :

Եղին ինձ արտասուք իմ կերակուր իտուէ եւ իզիշերի . եւ այն զի ասէին զիս զօրհանապագ քե հօր ե Աստուած քո :

Ձայս որպէս յիշիի , տառապէր յիս անձն իմ . քաջայերեի , զի մտից ընդ յարկաւ սքանչեւեաց տանն Աստուծոյ :

Իձայն ցնծութեան խոստովանութեան , եւ իձայն բարեկենդանութեան :

Արդ ընդէր տրտում ես անձն իմ , կամ ընդէր խոռովես զիս . յուսան առ Աստուած , խոստովանեան նմա՝ փրկիչ երեսաց իմոց Աստուած ե :

Անձն իմ յոյժ խոռովեցաւ . վասն այտորիկ յիշեցի զքեզ յերկրէն Յորդանանու , իշերմոնէ իլեռնէ փոքուէ :

Խորք իխորոց կարդացին առ քեզ , իձայն սահանաց քոց :

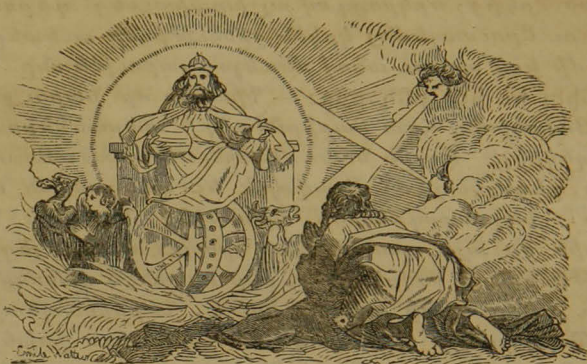
Ամենայն զօտանք քո եւ ալիք քո անցին իվերայ իմ :

Ընդէր մերժեցեր զիս Տէր . ընդէր տրտում գնամ ես ինեղել բշնամույ իմոյ :

Արդ ընդէր տրտում ես անձն իմ , կամ ընդէր խոռովես զիս . յուսան առ Աստուած , խոստովանեան նմա՝ փրկիչ երեսաց իմոց Աստուած ե :

Եզեկիիւլ : — *Մեծ Մարգարէից կարգն է նաեւ եզեկիիւլ , որ քսանուերկու տարի կատարեց մարգարէութեան պաշտօնը : Իւր ժամանակակից երեմիա մարգարէին պէս ինքն եւս քահանայական ցեղէ էր : Յեֆոնիա թագաւորին հետ Բաբելոն գերի գնացողներուն մէկն էր նաեւ ինքը , եւ այն օտարութեան մէջ կխրատէր իւր գերեկիցքը եւ յԱստուած կխրախուսէր :*

Տեսիլք Եզեկիիւլի : — *Շատ տեսիլք տեսած է եզեկիիւլ . մեք երկու երեւելիները պատմեմք : Գովբար գետոյն քով ահաւոր կերպարանքով մը երեւցաւ իրեն Աստուած : Հիւսիսային կողմէն յանկարծ սաստիկ հովմեճնելով՝ լուսաւոր մեծ ամպ մը բերաւ , ուսկից հուր կփայլատակէր . մէջը չորս կենդանույ կերպարանք կային , որոց իւրաքանչիւրը չորս չորս գէմք ունէր . աջակողմնին մարդու եւ առիւծու կերպարանք , եւ ձախակողմնին եզի եւ արծուոյ : Ամէն մէկերնին չորսական թեւ ունէին . երկուքով իրենք զիրենք կծածկէին , միւս երկուքով կթռչէին . կռնակնին*

եւս աչքով լի էր: Ետեւնէն մէյմէկ հրագոյն եւ փայլա-
կնացայտ անիւ կշարժէր, եւ իրենք ուր որ երթային՝
այն ալ ետեւնէն կերթար, եւ կարծես թէ մէջերնին կեն-
դանի ոգի կար: Մարգարէն այս ահաւոր տեսիլքէն զար-
հուրած՝ երեսիւրայ ընկաւ. եւ յանկարծ երկնքէն ձայն
մը եկաւ որ կըսէր. « Որդի մարգոյ, ո՞ւր ել, կայնէ » .
մէկէն ելաւ կայնեցաւ եւ Աստուած ժողովրդեան ապերախ-
տութեանն ու անօրէնութեանցը վրայ գանգատ ու սպառ-
նալիք ըրաւ: Յետոյ ձեռք մը երկնցաւ առ Եղեկիէլ, գիրք
մը բացաւ առջեւն, որուն ներսն ու դուրս ողբ ու վայ
գրուած էր: Աստուած իրեն հրամայեց որ այն գիրքն ու-
տէ ու ներսը ողբով ու վայով լեցուի: Եղեկիէլ կերաւ ու
բերանը մեղրի քաղցրութեան պէս անուշցաւ. եւ Աստուծոյ
հրամանովը գնաց որ լսած պատգամներն Հրէից պատմէ:

Անգամ մի եւս Աստուծոյ հոգին առաւ զինքը դաշտ մը
տարաւ, որուն երեսը մարդկային չոր ոսկորներով լեցուն
էր: Աստուած ըսաւ իրեն. « Հրամայէ որ անոնք ողջանան » :
Եւ հազիւ թէ մարգարէն բերնէն հրամանն հանեց, մէկէն
այն չորցած ոսկորները ջրով, մարմնով ու մորթով պատե-
ցան: Բայց որովհետեւ կենդանութիւն չունէին՝ Աստուած
վրանին փչելուն պէս հոգեւորեցան ելան կանգնեցան այն
մեռելներն ու անթիւ անհամար մարդկան բազմութիւն
ձեւացուցին: Առաջին տեսիլքով որչափ որ սպառնացաւ

Աստուած Հրէից, Երկրորդով ալ խրախուսեց՝ գերութեան դարձն ու երուսաղեմայ կրկին շինութիւնը աւետելով. օրինակ մի եւս տուաւ անով մեռելոց յարութեանը :

Դանիէլ եւ իւր ընկերքը : — Գիտեմք որ Նաբուքոդոնոսորին Յովակիմայ հետ Բաբելոն գերի տարածներուն մէջ բաց յեղեկիւնէ՝ կային Նաեւ (Դանիէլ, Անանիա, Ազարիա եւ Միսայէլ) գեղեցկագէտ, մտավարժ եւ ազնուական պատանիները : Նաբուքոդոնոսոր հրամայեց Ադիսակես ներքին-նապետին որ այս պատանեկաց քաղցէացուց լեզուն ու գիտութիւնները սովորեցընէ, իւր սեղանէն զանոնք կերակրէ, եւ երեք տարի զանոնք կրթէ. ներքինապետը թագաւորին հրամանը կատարեց, անուննին եւս փոխեց, Դանիէլը՝ Բաղսասար անուանեց, Անանիայն՝ Սեդրաք, Միսայէլը՝ Միսաք, Ազարիայն՝ Աբեղնագով : Դանիէլ եւ իւր ընկերքը մտածելով որ մի արգեօք թագաւորին սեղանէն եկած մսերուն մէջ զոհեալ եւս գտնուելով ուտեն եւ Աստուծոյ օրինաց գէտ գործեն, Դանիէլի ձեռքով խնդրեցին ներքինապետէն որ իրենց ընդեղէն միայն տայ : Ներքինապետը վախցաւ որ գուցէ ընդեղէն միայն ուտելով՝ նիհարանան եւ ինքը թագաւորէն յանդիմանութիւն լսէ, ուստի չուզեց խնդիրքնին կատարել. բայց երբ շատ աղաչեցին՝ ուզեց տալն օր մը փորձել. եւ տեսաւ որ փափուկ մսեղէն ուտող երիտասարդներէն շատ աւելի գիրցան ու երեսնուն գոյնը կայտառցաւ գեղեցկացաւ : Իրենց այս օրինապահութեանը փոխարէն՝ Աստուած ալ իմաստութիւն, հանճար ու գիտութիւն, եւ երազ ու տեսիլք մեկնելու կարողութիւն պարգեւեց նոցա, այնպէս որ երեք տարիէն Նաբուքոդոնոսոր հետերնին խօսելով վրանին զարմացաւ, եւ անոնց իմաստութիւնն ու գիտութիւնը թագաւորութեանը մէջ եղող իմաստնոց՝ մոգուց ու մոգպետաց իմաստութեանէն ու գիտութեանէն տաճնապատիկ առաւել գտնելով՝ զիրենք քովը իւր պալատն առաւ ու սիրելեացը կարգը դրաւ :

Շուշան : — Տասուերկու տարեկան եղած ժամանակէն Դանիէլ իւր գերբնական իմաստութիւնը արգէն յայտնեց եւ իւր հայրենակցացը : Երկրորդ անգամ Բաբելոն գերի տարուած Հրէից մէջ Յովակիմ անունով երեւելի մարդ մը

կար: Սորա կինը Շուշան՝ իւր սակաւագիւտ գեղեցկութեանն ու գովելի բարեպաշտութեանը հետ՝ ունէր նաեւ չքնաղ առաքինութիւն: Յուդայի ցեղէն լինելով՝ ծնողքը պղտիկուց նորա մատղաշ սրտին մէջ աստուածապաշտութեան ու արդարութեան զգացմունքը դրոշմեր էին. որով եւ կարող եղաւ յետոյ ինքզինքը օրինակ ընծայել երկիւղածութեան եւ օրինապահութեան: Բարեբաստիկ պտուղք եւ անգին գանձք բարեկիրթ դաստիարակութեան՝ քան զոր լաւագոյն ու պատուականագոյն եւ անկապտելի ժառանգութիւն չեն կրնար թողուլ ծնողք իրենց որդւոցը:

Շատ հարուստ էր Յովակիմ. եւ իւր բազմագանձ ճոխութիւնը հայրենակցացը օգտին ու բարեկեցութեանը կգործածէր՝ նոցա գերութեան տառապանքը թեթեւցընելու: Բաց էին նոցա առջեւը Յովակիմայ պալատն ու պարտէզները, եւ այն տեղ կփողվուէին նաեւ դատաստանի. վասնզի յաղթականն այս արտօնութիւնը շնորհէր էր իրենց, որ յանցաւորները մէջերնին դատեն ըստ օրինացն Մովսիսի (*): Այն տարին դատաւոր ընտրուեր էին երկու չար ծերեր՝ որ իրենց կեղծուպատիր իմաստակութեամբը ժողովուրդը խաբեր էին: Սոքա եւս Յովակիմայ տունը գալով երթալով՝ շատ անգամ Շուշանը կտեսնեն, եւ փոխանակ նորա պարկեշտութենէն բարի օրինակ առնելու՝ դէմքին գեղեցկութենէն կյալիշտակուին ու կսկսին յարմար առիթ մը փնտռել իրենց անօրէն դիտաւորութեանը:

Կէսօրուրնէ ետքը երբոր ժողովուրդը կերթար Շուշան կենէր պարտիզին մէջ կգբօնուր. ուստի եւ օր մի սաստիկ տաքէն նեղանալով՝ ուզեց այն տեղ աւաղանը մտնել լուացուելու, եւ երբ քովի նաժշտացը ըսաւ որ պարտէզին դռները գոցեն ու երթան իրեն օճառ ու իւղ բերեն, չար ծերերն որ ցանկութիւննին իրարու բանալով խօսքը մէկ ըրեր եւ ետեւէն գնացեր պարտիզին մէկ ծայրը պա-

(*) Բոլոր գերութեան ժամանակ առանձին ազգ մնացին Հրեայք եւ իրենց սեպհական դատաւորներ ունեցան, որով եւ կատարեցաւ Յակոբայ մարգարէութիւնը լիովի, որ ըսեր էր քե «Մի պակասեցէ իշխան Յուդայ մինչեւ եկեսցէ նա որոյ իւրն է հանդերձեալքն» այսինքն Քրիստոս, Տէրն մեր:

հուրտեր կսպասէին, մէկէն վազեցին Շուշանի վրայ հասան, անօրէն կամքերնին անոր յայտնեցին, եւ «Ահա պարտիզին դռները դոց են ու մարդ չկայ որ զմեզ տեսնէ, ըսին, եւ եթէ յանձն չառնուս մեր կամքը կատարել, կերթամք կվկայեմք ամենուն թէ հետը մեղսակից երիտասարդ մը տեսանք, եւ այն էր պատճառը որ աղախինները քովէն հեռացոյց» :

Արիասիրտ ու պարկեշտագեղ Շուշանը որ Աստուծոյ երկիւղը իմանկութենէ հետէ վայրկեան մը մտքէն ու սրտէն չէր հանած, խորունկ մը հառաչեց եւ ըսաւ, «Տագնապ է ինձ յամենայն կողմանց. եթէ կատարեմ զայն՝ մահ է ինձ, եւ եթէ չկատարեմ՝ ձեռքերնէդ պիտի չապրիմ. բայց լաւ է ինձ չկատարել զայն ու ձեր ձեռքն ընկնիլ, քան թէ Աստուծոյ առջեւը մեղանչել». այս ըսելով բարձրաձայն աղաղակեց Շուշան օգնութեան կանչելով. աղաղակեցին նաեւ գագաշոտ ծերերը, վստն զի իւրեանց կրած արհամարհութիւնն ու ամօթը՝ զգացած անսանձ ցանկութիւննին իկատաղութիւն դարձուց : Շուշանի ընտանիքն որ արդէն այն ճչոյն ձայնն առեր էին, վազեցին որ տեսնեն թէ ինչ հանդիպեցաւ Շուշանին : Պարտէզը մտան չմտան՝ անխիղճ ծերերը մէկէն սկսան զրպարտել զՇուշան նորա ծնողաց գիւմացը, ասելով թէ «Մեր պարտեցին մէջ զքօսնելու ժամանակնիս՝ տեսանք զՇուշան պատանւոյ մի հետ

ծնողաց գիմացը, ասելով թէ « Մեք պարտեղին մէջ զբօսնելոյ ժամանակնիս, տեսանք որ Շուշան պատանեոյ մի հետ էր, եւ երբ վրանին երթալու եղանք՝ երիտասարդը ձգեց փախաւ » : Այս քստմնելի լուրը լսելուն պէս՝ զարմանալով ամէցան Շուշանի ծնողքը, վասն զի ոչ երբէք իրենց պարկեշտասուն աղջկան վրայ այնպիսի բան լսեր էին : Բոլոր ընտանիքը լաց ու ողբի մէջ էր :

Երկրորդ օրը, ըստ սովորութեան՝ ժողովուրդն եկաւ Յովակիմայ տունը դատաստանի. եկան նաեւ ամպարիշտ ծերերը, իրենց դատաւորական աթոռը նստան եւ ժողովրդեան հրամայեցին որ Յովակիմայ կինը զՇուշան առջեւնին հանեն դատելու. եկաւ նա, հետն ալ ծնողքը՝ որդիքն ու ամէն ազգականքը : Մահուան տագնատն իսկ չէր կարողացեր Շուշանայ մարմնոյն փափկութիւնն ու գեղեցկութիւնը եղծանել : — Յոփ ծերերը իրենց դարշելի ցանկութիւնը գէթ նորա գեղովը քիչ մը յագեցունելու համար՝ հրամայեցին որ Շուշանայ երեսին քօղը վար առնուն : Յայնժամ՝ քարասիրտ ծերերն ոտք ելան ատենին մէջ եւ ձեռքերնին առաջին անգամ այն անմեղին գլխուն վրայ դրին, որպէս զի վկայութիւն տան. ուստի եւ լրբաբար նորա չքգործած յանցանքը պատմեցին զրպարտութեամբ : Ատենը հաւատալով իրենց ծերոց ու դատաւորաց վկայութեանը, որոշեց եւ իմա՛հ դատաւարաց զանմեղը : Բարեպաշտ Շուշանը, որովհետեւ իւր յոյսը Աստուծոյ ողորմութեան վրայ դրեր էր, աչքերը արտասուօք լի երկինք վերուց, եւ այն ծերոց անխղճմտանք զրպարտութեանն ու ատենակալաց անիրաւ դատաստանին գէմ՝ բողբոջելով, բարձր ձայնով աղաղակեց ու ասաց. « Աստուած՝ յաւիտենական ծածկագէտ ամենայնի, դու որ ամէն գաղտնիք գիտես գեռ չեղած, գիտես նաեւ զայս՝ որ սոցա վկայածը սուտ է իմ վրաս, եւ ահա, Տէր, այնպիսի մեղաց համար կ'մեռնիմ, որ ոչ թէ գործած՝ այլ մտքէս անգամ անցուցած չեմ » :

Կեց Տէր անմեղին սրտաւուջ ձայնը. եւ երբոր զինքը մեռըննելու կտանէին՝ իւր սուրբ հոգւովը լեցուց Դանիէլ մանուկը, որ բաղմութեան մէջ ելաւ ի ձայն բարձր « Ան-

մեղ եմ ես յարենէ դորա» ազազակեց: Տղու մը բերնէն այս անակնունելի խօսքը լսելով շփոթեցաւ ժողովուրդը, դարձաւ իրեն պատճառն հարցուց. — «Այդպէս անմիտք էք, որդիք Իսրայելի, կանչեց, որ առանց քննելու եւ իրաւունք հասկընալու՝ այն արդարը դատապարտեցիք: Դարձէք նորէն ատեան գնացէք, քանզի սուտ վկայեցին նոքա»: Մէկէն դարձաւ ժողովուրդը, եւ ըսին Դանիելի, «Ե՛կ, դու կտրէ դատաստանը, որովհետեւ Աստուած քեզ տուաւ երիցութիւնը: — Իրարմէ զատեցէք այդ ծերերը, պատասխանեց Դանիէլ»: Եւ երբ բաժանեցին, անոնցմէ մէկը կանչեց ու ըսաւ. «Ա՛յ հնացեալ աւուրք չարութեան. «ահա հասաւ ժամանակ որ յառաջագոյն ըրած մեղքերուդ պատիժը կրես, վասն զի անիրաւութեամբ կկտրէիր «Աստուծոյ ժողովրդեան դատաստանը, անմեղները կզատապարտէիր եւ վնասակարները կարձակէիր. ուր Աստուած ըսեր էր թէ՛ զանմեղն եւ զարգարն մի սպանա. «նիցես: Բայց արդ՝ ասա տեսնեմ թէ՛ քր ծառին տակ «դտար զՇուշան եւ պատանին: — Հեճի ծառին տակ, պատասխանեց առաջինը: — Բարւոք ստեցեր իբոյին գլուխդ, «կանչեց Դանիէլ. Աստուծոյ հրեշտակը մէջքէդ հեռակ «երկու կտոր ընէ զքեզ»: Եւ երբ երկրորդն ալ բերել տուաւ եւ լաւ մը երեսը վար առնէլէն յետոյ հարցուց, եւ նա եւս պատասխան տուաւ թէ՛ «Սղոցի ծառոյն տակ տեսի. — Բարւոք ստեցեր եւ դու իբոյին գլուխ, ըսաւ: Ահա հրեշտակն Աստուծոյ ձեռքը մերկ սուսեր կեցեր է մէջքէդ զքեզ սղոցեալ սատակելու»:

Այս արդար դատաստանաւս իմանալով ժողովուրդը այն գարշելի ծերոց սուտ վկայութիւնը, օրհնեցին զԱստուած որ կապրեցուցանէ իրեն յուսացեալները. եւ իրաւացի վրէժխնդրութեամբ յարձակեցան անօրէն ծերոց վրայ, ըստ օրինաց Մովսիսի զիրենք քարկոծեցին, ու ազատեցաւ այն կնոջ անպարտ արիւնը: Ամեղն Շուշան ու խնդուլութեան արտասուօք լցուած ծնողքը, էրիկն ու բոլոր ազգականք եւ բարեկամք՝ ձեռքերնին տարածած՝ աչքերնին երկինք վերուցած փառք տուին Աստուծոյ անհաս տնօրէնութեանը. եւ Դանիէլ այն օրէն սկսեալ մեծարեցաւ ժողովրդեան առջեւը X

Դանիէլ Նաբուքոդոնոսորայ երազը կմեկնէ: — Նաբուքոդոնոսոր զԴանիէլ եւ իւր ընկերները պալատին մէջ բռնակեցընելէն երեք տարի ետքը ահաւոր երազ մը տեսաւ. բայց բոլորովին մոքէն ելնելով՝ ուղեց նորէն գիտնալ զայն եւ մեկնութիւնն իմանալ: Այս մտքով կանչել տուաւ որչափ որ տէրութեանը մէջ գէտ, մոգ, իղձ, կախարդ, եւ քաղցեայ կգտնուէր, եւ նոցա պատուիրեց որ տեսած երազը գտնեն ու մեկնեն: Եւ երբ նոքա պատասխան տուին թէ մինչեւ որ տեսած երազն ինքն իրենց չպատմէ՝ իրենք չեն կարող անոր մեկնութիւնը տալ, սաստիկ բարկացաւ Նաբուքոդոնոսոր եւ հրամայեց որ Բաբելացուց բոլոր իմաստունները ջարդեն: Սկսաւ թագաւորին հրամանը Արիտոֆ դահճապետը իգործ դնել. զԴանիէլ ու նորա բարեկամներն եւս կրնատուէր որ մեռցունէ: Աստուածասէր մանկունքը մահուան սոսկալի գոյժն որ առին՝ մէկէն աղօթիւք առ Աստուած գլմեցին, որ իտեսլեան գիշերոյ յայտնեց Դանիէլի Նաբուքոդոնոսորայ երազն ու անոր մեկնութիւնը: Ուրախութեամբ դահճացան զՏեառնէ, եւ Դանիէլ Արիտոֆին ձեռքով Նաբուքոդոնոսորայ առջեւն ելաւ ու ըսաւ. «Առջեւդ կեցած մեծ ու ահաւոր «պատկեր մը կտեսնէիր, արքայ, որուն գլուխը զուտ ոսկիէ էր, ձեռքը, լանջքն ու բազուկները արծաթէ, մէջքըն ու բարձքը պղնձէ, սրունքը երկաթէ, ոտքին կէսն «ալ երկաթէ եւ կէսը խեցիէ: Եւ այնպէս նայած ատենդ գանկարծ վէժ մը ինքն իրեն գլորեցաւ ընկաւ ու «պատկերին երկաթեղէն ու խեցեղէն ոտքերուն զարնե- «լով ջարդուբուրդ ըրաւ զանոնք: Յայնժամ՝ առ հասարակ մանրեցան խեցին ու երկաթը, պղինձն ու արծաթը «եւ ոսկին, ու ամառուան կալի փոշի գարձան զոր հովը «առաւ տարաւ եւ ոչ հետքը թողուց. իսկ վէժը մեծ լեռ «եղաւ որ բոլոր երկիրը լեցուց: Այս է ահա տեսած երազը: Հիմա լսէ անոր մեկնութիւնը: Դու ես արքայից «արքայ, որում՝ Աստուածն երկնից՝ հօգը ու պատուական «թագաւորութիւն տալով քեզ, ամէն տեղ բնակող մարդիկը, գաղանները, երկնքի թռչուններն ու մինչեւ ծովու ձկունքը քու ձեռքդ տուաւ, եւ զքեզ տէր կացոյց

« ամենայնի: Դուն ես ոսկի գլուխը. եւ քեզմէ ետքը ու-
 « րիշ թագաւորութիւն պիտի գայ՝ խոնարհագոյն քան ըզ-
 « քեզ. եւ թագաւորութիւնն երրորդ որ է պղինձը՝ բոլոր
 « երկրի պիտի տիրէ. եւ չորրորդ թագաւորութիւնը՝
 « հզօր իբրեւ զերկաթ, եւ ինչպէս որ երկաթը ամէն բան
 « կմանրէ ու կմաշէ, նոյնպէս ամէն բան պիտի մանրէ ու
 « մաշէ: Եւ որովհետեւ ոստւըններն ու մատուընները կտես-
 « նէիր՝ կէս կողմը երկաթէ եւ կէս կողմը խեցիէ, թա-
 « գաւորութիւնը պիտի բաժնուի. մէկ կողմը տկար պիտի
 « լինի՝ միւսը հզօր. այն թագաւորութեան ժամանակ Աս-
 « տուած ուրիշ թագաւորութիւն մը պիտի յարուցանէ որ
 « յաւիտեան պիտի մնայ, եւ բոլոր թագաւորութիւնները
 « պիտի մանրէ, ցրուէ, ինչպէս տեսար որ լեռնէն վէմ՝
 « հատաւ առանց ձեռին, եւ փշրեց խեցին ու երկաթը,
 « պղինձն ու արծաթը եւ ոսկին » (*):

Նաբուքոդոնոսոր տեսած երազն եւ անոր ճիշդ մեկնու-
 թիւնն որ լսեց՝ երեսի վրայ ընկաւ երկրպագութիւն ը-
 րաւ Դանիէլի, հրամայեց որ իրեն զոհս եւ խունկս անու-
 շութեան մատուցանեն. « Արդարեւ, ըսաւ, Աստուածն
 ձեր՝ նա է Աստուած աստուծոց եւ Տէր տերանց եւ Թա-
 գաւոր թագաւորաց որ այսպէս յայտնէ զխորհուրդս »:
 Եւ մեծարելով զԴանիէլ՝ մեծամեծ պարգեւներ տուաւ, եւ
 զինքը Բաբելոնացոց աշխարհին հրամանատար եւ նախարա-
 րաց եւ ամենայն իմաստնոց վրայ իշխան դրաւ: Դանիէլի
 խնդիրքովը Սեդրաք՝ Միսաք եւ Աբեդնագոյ՝ եւս մէկմէկ գա-
 ւառաց վրայ կուսակալ դրուեցան:

Երեք մանկունք ինոցի: — Նաբուքոդոնոսոր (երեմիա
 եւ Եզեկիէլ մարգարէից գուշակութեանը համեմատ), երբոր
 Հրէից պարտութեանը վրայ ուրախացող ազգերը նուա-
 ճեց, Եգիպտոսի բոլորովին տիրապետեց, Տիւրոս քաղաքը
 տասուերկու տարի պաշարեց առաւ, Սիդոնացիքը, Ամո-

(*) Ոսկիով, արծաթով, պղնձով ու երկաթով նշանակուած քաղաւորու-
 րիւնները Բաբելոնացոց, Պարսից, Յունաց եւ Հռոմէացեաց քաղաւորութիւն-
 ներն են. իսկ յաւիտեան տեսող քաղաւորութիւնն՝ Տեառն մերոյ Քրիստոսն է:

նացիքը, Փղշտացիքը, Մովսէսացիքն ու Եղովմացիքը հնազանդեցուց, ալ միտքը գրաւոր Աստուած մի է, եւ ուղեց որ ամէնքը իշխանք եւ ժողովուրդք զինքն իբրեւ Աստուած պաշտեն: Դեերայ դաշտին մէջ վաթսուոն կանգուն բարձրութեամբ ու վեց կանգուն լայնութեամբ վիթխարի ոսկի արձան մը կանգնել տուաւ, եւ հրամայեց որ նորա նաւակաւորքը կատարուած ժամանակ՝ ամէնքն առջեւն ընկնին երկրպագութիւն ընեն. քովն ալ հնոց մը պատրաստել տուաւ, որ հրամանը կատարել յանձն չառնողը՝ այն հնոցին մէջ նետուի այրուի: Թագաւորին հրամանը տարածուելուն պէս՝ երբ չորս կողմէն իշխանք, կուսակալք, զօրավարք, զօրագլուխք, պետք եւ բռնաւորք ժողովեցան եկան, բարձր ձայնով քարոզել տուաւ Նաբուքոդոնոսոր եւ ըսաւ. « Զեղ կրսեմ աղգք եւ աղինք եւ լեզուք՝ երբոր լսէք ժողոյ, « սրնգի, թմբկի, քնարի եւ տաւղի եւ երգոց միաբանու. « թեան եւ ամենայն աղգաց արուեստականաց ձայները, ընդ. « նէք՝ երկրպագութիւն ընէք պատկերին զոր կանգնեաց « Նաբուքոդոնոսոր արքայն. եւ ո՞վ որ երեսի վրայ չգայ « երկրպագութիւն չընէ՝ ինմին ժամու պիտի նետուի ի. « հնոց հրոյն բորբոքելոյ »:

Նուագարանաց ձայնը հնչելուն պէս ամէնքն ընկան երկրպագութիւն ըրին: Այս հանդիսիս առաջիկայ չէր Դանիէլ. իւր երեք ընկերքը ներկայ էին, բայց աւելի յանձն առին երկրաւոր թագաւորին սպառնացած պատուհասը քաշել ո՞րչափ ալ սոսկալի էր, քան թէ երկնից թագաւորին միայն վայելած երկրպագութիւնը արարածի մը արձանին տալ: Չարախօսաց ձեռքով իմացաւ Նաբուքոդոնոսոր, բարկութեամբ լեցուած կանչել տուաւ զանոնք, ըսաւ որ եթէ չընկնին երկրպագութիւն չընեն՝ մէկէն պիտի նետուին իհնոց հրոյն բորբոքելոյ. « Եւ ո՞վ է Աստուած որ փրկեացէ զձեզ ի ձեռաց իմոց » կրօնէր: Իսկ նոքա Աստուծով զօրացած՝ աներկիւղ պատասխան տուին ու ըսին. « Գիտցիր, արքայ, որ զգիսքո մեք ոչ պաշտեմք, եւ պատկերիդ ոսկւոյ զոր կանգնեցեր՝ երկիր ոչ պագանեմք. ունիմք մեք Աստուած յերկինս որ կարող է փրկել զմեզ իհնոցէ հրոյդ բորբոքելոյ »: Այս համարձակ պատասխանին վրայ լի եղեւ

սրտմտութեամբ նաբուքոդոնոսոր, երեսին գոյնը նետեց, « Հնոցը եօթնպատիկ բորբոքեցէք, գոչեց, որպէս զի ոսկերքն եւս չմնան. եւ արք Հինդ՝ զօրաւորք զօրութեամբ կապեն զՍեդրաք, Միսաք եւ զԱբեղնադով, եւ բորբոքեալ հրով հնոցին մէջ նետեն » : Թագաւորին հրամանը սաստկացաւ, հնոցին կրակը եօթնպատիկ առաւել բարձրացաւ, շուտ մը իրենց պատմնւծանօքը կապուեցան ու հնոցին մէջ նետուեցան, ուր երեքը մէկ բերան սկսան օրհնել

գովել, փառաւորել զԱստուած ու երգել. « Օրհնեալ ես դու « Տէր Աստուած հարցն մերոց, գովեալ եւ առաւել բարձրացեալ յաւիտեանս . . . : Մի իբացէ առներ զոգորմու- « թիւնս քո իմէնջ վասն Աբրահամու սիրելոյ քոյ, եւ վասն « Իսահակայ ծառայի քոյ եւ Իսրայելի սրբոյ քոյ . . . Փրկեա « զմեզ վասն սքանչելեաց քոց, եւ տուր փառս անուան « քում Տէր : Յամօթ լիցին ամենեքեան ոյք ցուցանեն չա- « րիս ծառայից քոց, եւ ամաչեսցեն յամենայն բռնութեան « իւրեանց, եւ զօրութիւն նոցա խորտակեսցի, եւ ծանի- « ցեն զի դու ես Տէր Աստուած միայն, եւ փառաւորեալ « իվերայ ամենայն տիեզերաց » :

Թագաւորին սպասաւորները հնոցին կրակը աւելի եւս սաստկացնելու համար մէջը նաւթ, ձիւթ, վուշ եւ որթ կլեցունէին, եւ բոցը կենէր կզիղանայր հնոցէն քառասունեւինն կանգուն վեր, հնոցին չորս դին կշրջէր կը-

պատէր, եւ դտածը կայրէր կմրկէր: Բայց երեք մանկանց եւ ոչ մէկ մաղկն կդպչէր. վասն զի Աստուծոյ հրեշտակն իջեր հնոցը մտեր, կրակն անոնցմէ հեռացուցեր եւ հովմ' մը հաներ էր որ ցողագին կշնչէր եւ զանոնք կզովացընէր: Նաբուքոդոնոսոր որ անոնց մխիթրը տեսնելու կուգար՝ երբ տեսաւ որ անոնք անվնաս՝ ուրախ՝ զուարթ զԱստուած կփառաբանեն գոչելով, «Օրհնեցէք զՏէր, զի իձեռաց մահու ապրեցոյց զմեզ, եւ փրկեաց զմեզ իհնոցէս եւ իմիջոյ բորբոքեալ բոցոյս, եւ իմիջոյ հրոյս փրկեաց զմեզ: Գոհացարուք զՏեառնէ, զի քաղցր է զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա». ապշեցաւ մնաց. եւ հընոցին մէջ չորս հոգի տեսնելով որ արձակ համարձակ կպտըտէին, քովիններուն կհարցունէր տարակուսանօք. «Միթէ կապուած երեք հոգի չնետեցիք». հնոցին դուռը կմօտենայ, «Սեդրաք՝ Միսաք եւ Աբեղնադով՝ ծառայք Աստուծոյ բարձրելոյ, դժուրս ելէք» կաղաղակէ: Հնոցէն ելան կանգնեցան նոքա, եւ ահա խսկոյն նախարարք՝ կուսակալք, զօրավարք եւ զօրաւորք թագաւորին քովն եկան ժողովեցան, եւ տեսնելով որ Աստուծոյ ծառայիցը գլուխներուն մաղն անգամ չէ խանձոտեր, ոչ ճերմկեաննին այլազուններ է եւ ոչ վրանին կրակի հոտ կայ՝ հիացան զարմացան: Անոնց առջեւն ընկաւ թագաւորը երկրպագութիւն ըրաւ Աստուծոյ, «Օրհնեալ է Աստուած Սեդրաքայ, Միսաքայ եւ Աբեղնաքովի, ըսաւ, որ իւր հրեշտաք կը զրկեց՝ եւ ծառայքը փրկեց, որ իրեն վրայ յոյսերն ինն դնելով՝ թագաւորին խօսքն անարգեցին, եւ իրենց Աստուծմէն զատ՝ աստուած չպաշտելու համար մարմինն իհուր մատնեցին: Եւ արդ հրաման տամ որ ամենայն ազգք եւ ազինք եւ լեզուք որ Սեդրաքայ, Միսաքայ եւ Աբեղնաքովի Աստուծոյն հայհոյութիւն խօսին՝ իրենք իկորուստ մատնուին եւ տններնին իյափշտակութիւն. «վասն զի չկայ ուրիշ Աստուած մը որ կարող լինի այնպէս փրկել»: Այս ըսելով զիրենք աւելի մեծ պատիւներու հասոյց, շքեղացոյց, ու թագաւորութեանը մէջ գտնուող շրէից վրայ իշխան դրաւ:

Նաբուքոդոնոսոր զազանի կերպ կառնու: — Վրան շատ չանցաւ՝ նաբուքոդոնոսոր երկրորդ երազ մըն ալ տեսաւ՝

որ առաջնոյն պէս զինքը խռովեց ու շատ վախցուց . առ-
ջեւն եկան ամենայն գէտք եւ մոգք , իղձք եւ քաղղեայք ,
եւ կարող չեղան նորա մեկնութիւնը տալ : Կանչեց Դա-
նիէլը եւ պատմեց տեսած երազը . « Անկողին եղած ժա-
« մանակս երկրիս վրայ բարձր ծառ մը տեսայ , ըսաւ , որ
« մեծցաւ զօրացաւ եւ բարձրութիւնը մինչեւ երկինք հա-
« սաւ , եւ լայնութիւնը բոլոր երկիրս բռնեց : Տերեւները
« գեղեցիկ էին , շատ պտուղ ունէր . տակը կընակէին գա-
« զանք վայրի , եւ ոստերուն վրայ թռչունք երկնից կհանգ-
« չէին : Մէյմըն ալ տեսայ որ երկնքէն հրեշտակ մը իջաւ
« եւ բարձրաձայն բարբառով ըսաւ , Կարեցէք այն ծառը ,
« ոստերն քշտեցէք , տերեւները թօթափեցէք , եւ պտուղ-
« ները ցրուեցէք . բայց արմատոյն շառաւիղը թողէք յեր-
« կրի . երկաթապատ ու պղնձապատ խոտի վրայ կենայ ,
« երկնքի ցօղին տակ հանգչի , մարդկային սիրտը փոխուի ,
« գաղանի սիրտ առնու , անապատի գաղաններու հետ բնա-
« կի եւ վրան եօթն ժամանակք փոխուին , որպէս զի ամէնքն
« իմանան եթէ տիրէ Բարձրեալն թագաւորութեան մարդ-
« կան , եւ ում կամի տայ զայն » :

Մէկ ժամի չափ մտայոյզ հիացած կեցաւ Դանիէլ . տե-
սաւ թագաւորն նորա տագնապը , եւ « Բաղտասար , ըսաւ ,
մի արգեօք երազն ու նորա մեկնութիւնը կտագնապեն
դքեզ , մի վախեր , ըսէ համարձակ » : Այս խօսքէն փոքր
մի քաջալերուած Դանիէլ , սիրտ ըրաւ ու ըսաւ . « Տէր
« արքայ , երազն ատեւեաց քոյ , եւ մեկնութիւն նորա
« թշնամեաց քոյ : Այն տեսած մեծացեալ զօրացեալ ծառն
« որոյ բարձրութիւնն երկինքը կհասնէր , դու ես , եւ այս
« է նորա մեկնութիւնը : Դատաստանք Բարձրելոյն հասեալ
« են իվերայ տեառն իմոյ արքայի . մարդկանց մէջէն պի-
« տի հալածուիս . անապատի գաղաններուն հետ պիտի
« բնակիս եւ արջառի պէս խոտ պիտի ուտես . եւ եօթը
« տարի վրան պիտի անցնի մինչեւ որ ճանչնաս թէ տիրէ
« Բարձրեալն թագաւորութեան մարդկան եւ ում կամի
« տայ զայն : Անոր համար , արքայ , խրատ իմ հաճոյ թը-
« ւեսցի քեզ ' եւ մեղքերդ ողորմութեամբ քաւէ եւ անօ-
« րէնութիւններդ գթովք տնանկաց , թերեւս երկայնամիտ
« լինիցի իվերայ յանցանաց քոյ Աստուած » :

Դանիելին բարի խորհուրդը չկատարեց նաբուքոդոնոսոր, եւ նոյն տարին այն ահաւոր գուշակութիւնը կատարեցաւ: Օր մը Բաբելոնի մէջ թագաւորական պալատին վրայ ամբարտաւանութեամբ լցուած կճեմէր, ու «Միթէ այս այն մեծ Բաբելոնը չէ որ ես շինեցի իմ հաստատուն ու զօրաւոր թագաւորութեան եւ փառացս ու պատուոյս համար» կազաղակէր գոռոզութեամբ. բայց դեռ խօսքը բերանն էր, եւ ահա յանկարծ երկնքէն ձայն մի լսեց՝ որ կըսէր. «Քեզ կըսեմ, նաբուքոդոնոսոր արքայ. թագաւորութիւնդ աւնուեցաւ, մարդկանց մէջէն պիտի հալածուիս ու երթաս անապատի գազաններուն հետ բնակիս, արջառոյ պէս խոտ ուտես, մինչեւ որ ճանչնաս զԲարձրեալ Տէրն ամենայն թագաւորութեանց մարդկան»: Այս սոսկալի սպառնալիքը իսկոյն կատարեցաւ նաբուքոդոնոսորայ վրայ. յանկարծ խեղքը գլխէն գնաց, ինքզինքը գազանի փոխուած տեսաւ, վրան կատաղութիւն մը ընկաւ (*), հալածեցաւ իմարդկանէ, վազեց անապատ՝ վայրենի գազանաց հետ բնակեցաւ, մարմինը բրտացաւ, մազերը մեծցան դիզուեցան, եղնդունքը թռչնոց մագիլներու պէս երկնցան: Երբոր սահմանուած ժամանակն անցաւ, աչքը երկինք վերուց, խեղքը գլուխն եկաւ, օրհնեց զԲարձրեալն, զկենդանին յաւիտենից գովեց եւ փառաւորեց, առաջին կերպարանքը մտաւ. մեծամեծք նորա եւ իշխանք գնացին զինքը փնտռեցին գտան, բերին իւր աթոռը նստեցուցին, ու տարի մի եւս թագաւորեց փառօք, եւ մեռաւ քառսունուիրեք տարի թագաւորելէն ետեւ: Նաբուքոդոնոսոր (որ եւ նեպոլասնեսար) Աստուծոյ ձեռքի գաւազանն եղաւ շատ ազգաց վրայ, մանաւանդ Յուդայի եւ Երուսաղեմի:

Իդմարովլաք, եւ Յովակիմ արքայ Յուդայ: — Երբոր նաբուքոդոնոսորայ յաջորդեց որդին Իդմարովլաք (կամ

(*) Նաբուքոդոնոսորայ հիւանդութիւնը կերեւի քէ շնահառ (insania canina) կամ գայլախո (lupina) ըստածներն են. յորս մարդ երեակապութեան խանգարմամբը ինքզինքը շունի, գայլու, կովու կամ ուրիշ կենդանիի փոխուած կկարծէ, ու մարդկութենէ դուրս կեցնէ՝ բանավարդութիւնը կորսնցնելով: Մեր Տրդատ բագաւորին հիւանդութիւնն ալ այս էր:

Լիլի-Մհրոսի) Յուդայի Յովակիմ թագաւորին խեղճութեանը վրայ կարեկցելով՝ զինքը երեսնեւեօթնամեայ բանտէն հանեց, հետը քաղցրութեամբ խօսեցաւ, բերաւ իւր պալատը բնակեցուց, Բաբելոն գտնուած թագաւորաց ամենէն վեր դրաւ նորա ակօղբը, առանձին ոռճիկ կարգեց, եւ իրեն սեղանակից ըրաւ իւր կենաց ամէն օրերուն մէջ։ Դանիելի վրայ ալ մեծ համարում ունենալով՝ հօրը տրւած պաշտօնին ու պատուոյն մէջ զինքը հաստատեց։

Տեսիլք Դանիելի։ — Իզմարովգաքին յաջորդեց իւր քեռայրը Ներիզդիսարու (կամ Ներիկիսար)։ անոր ալ որդին Լաքեստրաֆու (կամ Լսպորոգուարչոս)։ ասոր ալ տեղն սնցաւ Բաղասար։ Այս թագաւորաց ժամանակը Դանիէլ կերելի թէ քաջուած էր. Բաղասարայ առաջին եւ երկրորդ տարին հետեւեալ տեսիլը տեսաւ.

«Ես Դանիէլ կըսէ, կոտեսանէի գիշերային տեսլեանս մէջ, որ երկնքին չորս կողմէն քամիներ փչելով՝ մեծ ծովը կըախէին. եւ այն ծովէն չորս մեծամեծ ու իրարմէ այլակերպ գազաններ կենէին։ Առաջինը մատակ առիւծ մըն էր ու արծուոյ թեւեր ունէր. եւ մինչդեռ կնայէի՝ թեւերը թափեցան, գետնէն ելաւ՝ մարդու պէս երկու ոտքի վրայ կեցաւ եւ մարդկային սիրտ իրեն տրուեցաւ։ Երկրորդ գազանն արջու կնմանէր, եւ բերանը ժանեացը մէջ երեք կողեր կային եւ ձայն մի իրեն կըսէր. Արի կեր զմարմինս բազմաց։ Անկէց ետեւ ուրիշ գազան մը տեսայ՝ ընձու (գափլանի) նման, որ թռչնոյ չորս թեւ ունէր եւ չորս գլուխ. եւ իշխանութիւն տրուեցաւ իրեն։ Անոր ետեւէն տեսայ չորրորդ գազանը, որ ահեղ էր ու զարմանալի եւ աւելի հզօր, եւ ժանիքը երկակի. կուտէր եւ կմանրէր, եւ մնացորդն ալ ոտքին տակը կիշըէր։ Տասը եղջիւր ունէր. եւ պշուցեալ անոնց նայած ժամանակս՝ յանկարծ մէջերնէն ուրիշ փոքրիկ եղջիւր մը ելաւ, եւ առաջիններէն երեքը փրթան։ Եւ ահա մարդոյ աչքի նման աչք մը այն եղջիւրին վրայ երեւեցաւ, եւ բերան՝ որ մեծամեծ բաներ կխօսէր։ Մէյմըն ալ տեսայ որ ակթոռներ գրուեցան, հինաւուրցն Աստուած նստաւ. հանդերձը սպիտակ էր իբրեւ զծիւն, եւ գլխոյն մազերը

մաքուր բուրգի նման . աթոռն իբրեւ զբոց հրոյ, անխ-
ներն իբրեւ զհուր բորբոքեալ . առջեւէն գետ հրոյ յոր-
գեալեանէր, հազարք հազարաց զինքը կաշաշտէին եւ բիւրք
բիւրուց կային առաջի նորա : Ատեան նստաւ եւ գրքերը
բացուեցան : Կնայէի, եւ այն եղջիւրին մեծամեծ բաներ
խօսած առեւնը գլուխը կտրուեցաւ եւ մարմինը կրակը
նետուեցաւ : Միւս գազանաց եւս իշխանութիւնը փոխուե-
ցաւ, եւ երկայնութիւն կենաց տրուեցաւ անոնց մինչեւ
ի ժամանակ : Ատոնք դիտելու ատենս տեսայ որ իբրեւ Որ-
գի մարդոյ մէկը երկնից ամպերուն վրայէն կուգար, եւ
հասաւ մինչեւ ի հինաւուրցն ու առջեւը կայնեցաւ . եւ
իրեն տրուեցաւ իշխանութիւն եւ պատիւ եւ արքայու-
թիւն, եւ ամենայն ազգք եւ ազինք եւ լեզուք իրեն պիտի
ծառայեն, եւ իշխանութիւն նորա յաւիտենական եւ ան-
անց, եւ թագաւորութիւնը անեղծ : Բազմասարայ թա-
գաւորութեան երկրորդ տարին տեսիլ երեւեցաւ ինձ,
մինչդեռ ի՞նչ էի յերկրին ելամայ : Աչքս վերուցի ու տե-
սայ որ խոյ մը կար Ուրաղայ գիմացը . եղջիւրները բարձր
էին, եւ մէկը բարձրագոյն էր քան զմիւսը, եւ բարձր
եղածն յետոյ կենէր : Կտեսնէի որ այս խոյն եղջիւրներովը
ծովուն հիւսիսի ու հարաւին հետ կկռուէր . գազաններն
առջեւէն կփախչէին, մէկը ձեռքէն չէր ապրեր, ամէն
բան ըստ կամաց իւրոց կընէր ու կմեծանար : Ուշագորու-
թեամբ կնայէի, եւ ահա արեւմուտքէն քօշ մը եկաւ
որ կյառաջէր առանց գետնին դալչելու, եւ երկու աչուր-
ներուն մէջտեղը եղջիւր մը ունէր . մինչեւ եղջերաւոր
խոյին հասաւ, բոլոր ուժովն նորա վրայ յարձակեցաւ,
զարկաւ եւ երկու եղջիւրները խորտակեց, գետին ձգեց
զայն ու ոտքին տակն առաւ կոխկռտեց, եւ մէկը չկար
որ զխոյն քօշին ձեռքէն ազատէր : Քօշը շատ մեծցաւ .
եւ այնպէս զօրացած ժամանակը իւր մեծ եղջիւրը խոր-
տակեցաւ, եւ տակէն ուրիշ չորս եղջիւրներ ելան դէպ
երկնից չորս հողմերը (*) » :

(*) Չորս գազանները կցուցնեն Քաղդեացոց, Պարսից, Յունաց եւ Հռով-
մայեաց մեծամեծ ինքնակալութիւնները . սակայն ոմանք իմեկնեաց Հռով-

✚ Կոչուեց Բաղտասարայ եւ առումն Բաբելոնի: — Այս տեսիլքներով կայտնէր Աստուած Դանիելի Ասիոյ մօտալուտ մեծ յեղափոխութիւնը. վասն զի Նաայի եւ Երեմիա մարգարէից կանխաձայնած Բաբելացւոց մեծազօր ինքնակալութեան կործանման, Պարսից ինքնակալութեան ձեւանալուն ու զօրանալուն, եւ Հրէից գերեզարձին ժամը հասեր էր: Աժդահակայ կամ Աստերոսի քաջութեամբն ու խորագէտ հնարիւքը՝ Մարաց թագաւորութիւնը շատ ծաղկեր զօրացեր էր, ու աշխարհակալութեան սէրը կաճէր կսաստկանար: Աժդահակայ տիրապետութեան այս ըղձի զօրութեանը առջեւ դիւրառիկ որս մի էր Բաբելոն՝ իւր վատ ու կնամարդի զբօսասէր Բաղտասար թագաւորովը. ուստի եւ Դարեհ Կիւսաւս որդւոյն հետ զիւր քաջարի թողը զԿիւրոս՝ բազմագունդ բանակաւ վրան զրկեց, որ շուտ մը հասան ու պաշարեցին զայն: Բաղտասար հաստակառոյց պարսպացը վրայ յոյսը դնելով՝ փոյթը չեղաւ, եւ իւր զուարճասէր կեանքէն ետ չկեցաւ: Օր մըն ալ որ իւր իշխանաւորացը մեծահաց ընթրիք կուտար, երբ զուարթացաւ իգինւոյ, հրամայեց որ Նաբուքոդոնոսորին երուսաղեմայ տաճարէն հանած արծաթէ ու ոսկիէ սպասները բերեն, որպէս զի անոնցմով ինքը՝ մեծամեծները՝ հարճերն ու կանայքը գինի խմեն: Սպասները բերուեցան, եւ սկսան անոնցմով գինի խմել ու իրենց ոսկեղէն, արծաթեղէն, պղնձէ ու երկաթէ, փայտեղէն ու քարեղէն աստուածներն օրհնել. եւ զԱստուածն յաւիտենից չօրհնեցին՝ որուն նուիրուած էին այն անօթները: Եւ ահա յանկարծ մարդու ձեռք մը երեւցաւ ու գիւմացի պատին վրայ բան մը գրեց: Տեսաւ զայն թագաւորը, երեսին գոյնը նետեց, ծնկուըններն սկսան իրարու զարնուիլ, ուրախութիւնն ու զուարթութիւնը իխոր տրտմութիւն եւ յարհա-

մայեցոց ինքնակալութեան տեղ՝ Սելեւկացւոցն եւ Ղագոսեանցը կղնեն: Սուրբ Հարք կկարծեն քե Աստուած Գաբրիել հրեշտակապետին ձեռքն յայտնեց իւր մարգարէին Անտիոքոս Եպիփանին հալածանքը, կրած հրաշալի պատուհասը եւ Մակարայեցւոց յաղթութիւնները: Կկարծեն նաեւ քե Մեծն Աղեքսանդր լինիքօն, ու Պարսից Դարեհ Կոդոմանոս բազաւորը խոյը՝ որ կյաղբօսի կիյնայ. եւ քօշին ճակատեն երսձ եղջիւրներն լինին յաջօրդ Աղեքսանդրի:

ւիւս փոխուեցաւ . հրամայեց որ շուտով առջեւը կանչեն զմոգս, զքաղդեայս եւ զգէտս . եկան հասան, եւ այն Բաբելացւոց խմաստուններուն ըսաւ արքայ . « Ո՛վ որ այս գիրը կարգայ ու մեկնութիւնը տայ, ծիրանի պիտի հագնի, պարանոցը մանեակ ոսկի պիտի գնէ, եւ իմ երրորդս պիտի լինի » :

Խմաստունք Բաբելացւոց ամէն ջանք ըրին, բայց չկրցան ոչ այն խորհրդաւոր գիրը կարգալ եւ ոչ մեկնութիւնը տալ : Թագաւորին այլայլութիւնն ու սարսափը աւելի սաստկացաւ, հետը խռովեցան նաեւ բոլոր մեծամեծք : Յայնժամ յիշեց դշխոյն Նաբուքոդոնոսորայ երազոց մեկնիչը . իսկոյն Դանիէլ կանչուեցաւ, եւ թագաւորը մոգերուն խոստացած պարգեւներն իրեն եւս խոստացաւ՝ եթէ տեսած գիրը կարգայ ու մեկնութիւնը տայ . « Պարգեւներդ քեզ լինին, ըսաւ Դանիէլ, եւ տանդ պատիւը ուրիշին տուր . բայց գիրդ ահա կկարգամ եւ մեկնութիւնը քեզ կցուցընեմ : — Արքայ, ամենակալն Աստուած՝ Նաբուքոդոնոսորայ մեծութիւն եւ թագաւորութիւն եւ պատիւ եւ փառք տուաւ, այնպէս որ ազգք եւ ազինք եւ լեզուք կդողային իրմէ, եւ զո՛վ որ կուզէր՝ կզարնէր կսպաննէր, կբարձրացընէր կամ կխոնարհեցընէր : Բայց երբոր սիրտը բարձրացաւ՝ հպարտացաւ, թագաւորութեանը աթոռէն վար ընկաւ, պատիւը կորսընցուց, անասնոյ կերպ առաւ, մինչեւ որ ճանչցաւ թէ կտիրէ Բարձրեալն թագաւորութեան մարդկան, եւ որո՛ւն որ կուզէ՝ կուտայ զայն : Եւ դու՝ Բաղտասար, որ նորա աթոռն ելար, չխոնարհեցար առաջի Աստուծոյ՝ ուսկից այնչափ բարիք գտար, եւ ընդդէմ Աստուծոյ երկնից հպարտացար, նորա տաճարին ըսպաններն առջեւդ բերել տուիր, դուն եւ մեծամեծքդ, հարճերդ ու կանայքդ անոնցմով գինի խմեցիք, ձեր անշունչ անզգայ աստուածներն օրհնեցիք, եւ զԱստուած՝ որուն ձեռքին մէջն է շունչդ ու հոգիդ՝ չփառաւորեցիր : Ուստի եւ իրմէ զրկուեցաւ թաթ ձեռիկն եւ այդ գիրը գրեց, որ է ՄԱՆԷ, ԹԵԿԷՂ, ՓԱՐԷՍ (*) : — Մանե,

(*) Կամ ըստ քաղդեարէն գրուածքին ճիշդ բառերուն, Մէնէ, Թէքէլ, Ուֆարսին :

չափեց Աստուած թագաւորութիւնդ ու վերջն հասուց. Թեկոյ, կշռուեցար ու պակաս գտնուեցար. Փարես, թագաւորութիւնդ բաժնուեցաւ ու Մարաց եւ Պարսից տըրուեցաւ»: Այս սոսկալի մեկնութիւնը լսելովն ալ հանգերձ՝ հրաման տուաւ Բաղտասար եւ իրեն ծիրանի հաղցուցին, ոսկի մանեակ անցուցին պարանոցն ու առջեւէն կգոչէին թէ թագաւորութեան երրորդ իշխանն է:

Բայց նոյն գիշերը մարգարէին տուած մեկնութիւնը կատարեցաւ: Քաղաքին մէջէն կանցնէր եփրատ գետը. հնարագիւտն Կիւրոս նորա ջուրն ուրիշ տեղ դարձուց եւ ցամաքած յատակին մէջէն զօրքը ներս մտուց: Բաղտասար սպաննուեցաւ, հետն ալ քնակչաց մէկ մասը:

Դանիէլ առիւծուց գուրը կձգուի: — Երբոր Բաղտասարայ մահուամբը Քաղէացուց ինքնակալութեան տէր եղաւ Դարեհ-Կիաքսար, հարիւր քսան նախարարութիւն բաժնեց զայն ու մէկմէկ նախարարներու յանձնեց. այն հարիւր քսան նախարարաց վրայ եւս երեք հրամանատար դրաւ, որոց մէկն էր Դանիէլ, որ զարմանալի խելքովն ու իմաստութեամբը իւր իշխանակիցներէն շատ աւելի թագաւորին սիրելի կլինէր, եւ նա կամաց կամաց զինքը բոլոր թագաւորութեանը վրայ իշխան դրաւ: Օտարի մը տրուած այս կարգէ դուրս պատուոյն վրայ՝ սաստիկ նախանձեցան նախարարք եւ հրամանատարք. նորա կորստեանը պատճառ մը կրնտուէին ու բան չէին գտներ, որովհետեւ հաւատարիմ էր Դանիէլ: Մտածեցին որ նորա օրինապահութիւնը ձեռք առնուն, եւ զնացին թագաւորէն խնդրեցին որ հրովարտակ մը հանէ թէ երեսուն օր ո՛վ որ թագաւորէն զատ Աստուծոյ կամ մարդու մը խնդրուածք ընէ՝ առիւծուց գուրը նետուի: Առանց մտքերնուն չարութիւնը իմանալու՝ հաւանեցաւ Դարեհ. հրովարտակն ելաւ, եւ իշխանք իրենց վախճանին հասան. վասն զի Դանիէլ Աստուծոյ օրէնքը մարդկային օրէնքէն շատ աւելի վեր դնելով՝ դարձեալ առջինին պէս օրը երեք անգամ վերնատանը երուսաղեմի կողմը նայող պատուհանին առջեւ մէյմէկ ժամ ծունկ կշոքէր, կաղօթէր եւ շնորհակալ կլինէր Աստուծոյ: Այս որ գիտեցին տեսան, մէկէն եկան թագաւորին

իմացուցին եւ ստիպեցին զինքն որ հրատարակած օրէնքը իգործ դնէ: Շատ Զանաց Դարեհ ճար մը գտնել ու զԴանիէլ աղատել, զոր յոյժ կսիրէր, բայց ճար չեղաւ. Դանիէլ առջեւը բերուեցաւ, եւ «Պաշտած Աստուածդ փրկէ զքեզ» ըսաւ, հրաման տուաւ որ առիւծուց գուբը ձգուի. եւ մեծ յոյս ունէր որ Աստուած իւր սիրելին առիւծուց ձեռքէն ողջ կպահէ. բայց եւ վախնալով որ չարամիտ իշխանք գուբին մէջ ալ անոր չարութիւն մը չընեն՝ խոշոր քար մը բերել տուաւ, գուբին բերանը անով փակեց եւ մատանեաւը կնքեց: Անկէց տուն դարձաւ, սաստիկ սրտմուլթենէն առանց բան մը ուտելու պառկեցաւ, բոլոր գիշերը քուն չեղաւ. առաւօտը կանուխ ելաւ գնաց գուբին բերանն ու բարձրաձայն աղաղակեց. «Դանիէլ, ծառայ Աստուծոյ կենդանոյ. պաշտած Աստուածդ կրցաւ զքեզ առիւծուց բերնէն ազատել»: Եւ երբ Դանիէլի ձայնն առաւ

որ վարէն կկանչէր, «Արքայ, յաւիտեան կեաց. Աստուածս իւր հրեշտակը զրկեց որ առիւծուց բերանը գոցեց ու ինձ չգպան», ուրախացաւ զուարճացաւ յանձն իւր, հրամայեց որ զԴանիէլ գբէն հանեն, եւ նորա տեղը իւր չարա-

խօսները նետեն իրենց որդւոյն ու կանանցը հետ. եւ նոքա դեռ յատակը չհասած՝ առիւծները բռնեցին զանոնք, բոլոր ոսկորնին մանրեցին բզիկ բզիկ ըրին կերան: Հիացաւ թագաւորը, եւ բոլոր տէրութեանը մէջ հրաման հանեց որ ամէնքը Դանիէլի Աստուծմէն վախնան, ու զինքը պատուեն մեծարեն: ✕

Դանիէլի տեսիլքն իվերայ Մեսիային: — Դանիէլ այն բազմազբաղ պաշտօնին ու մեծ պատուոյն մէջն ալ ժամանակ կգտնէր սուրբ գիրք կարդալու. եւ երեմիայի մարգարէութեանը մէջ տեսնելով որ երուսաղեմի աւերումը եօթանասուն տարիէն պիտի վերջանայ, աղօթիւք եւ պահօք Աստուծմէ խնդրեց որ այն բանին ինչ կերպով լինելիքն իրեն իմացունէ: Լսուեցաւ նորա խնդրուածքը. Դարիէլ հրեշտակն եկաւ, ու խնդրածէն զատ՝ իրեն աւելի մեծ ու կարեւոր բան մըն ալ յայտնեց, որ էր Օծեալ առաջնորդին կամ Մեսիայի մահն ու զոհը՝ որ պիտի կատարուէր եօթանասուն եօթներորդաց վերջը. եւ որովհետեւ իւրաքանչիւր եօթներորդ՝ եօթնական տարիէ ձեւացած էր, ըսելիլինէր թէ չորս հարիւր ինսուտ տարի ետքը: Կիւրոս. Դանիէլ Բելայ քուրմերը կխայտառակէ: — Երբոր Դարեհ-Կիաքսարին ձեռքէն Կիւրոս առաւ թագաւորութիւնը, արդէն Դանիէլի վրայ մեծ սէր ու համարում առած լինելով՝ իշխանութեանը մէջ հաստատեց, իրեն կենաց կցորդ ըրաւ զինքն ու փառաւոր քան զամենայն բարեկամս իւր:

Բաբելոնցիք Բեղ անունով կուռք մը ունէին, որուն ամէն օր ռոճիկ կտրուէր տասուերկու արդու նաշիհ, քառասուն ոչխար եւ վեց մար գինի. թագաւորն եւս Բէլը կպաշտէր, ու հանապաղ կերթար երկրպագութիւն կրնէր նորա. եւ որովհետեւ Դանիէլ իւր Աստուծոյն միայն երկրպագութիւն կրնէր, օր մը ըսաւ Կիւրոս. «Ինչո՞ւ համար դուն ալ Բելայ երկրպագութիւն չես ըներ: — Վասն զի ձեռագործ կուռք չեմ պաշտեր, պատասխանեց Դանիէլ, այլ զԱստուած կենդանի, զարարիչն երկնի եւ երկրի, որ ամէն մարդու վրայ իշխանութիւն ունի: — Միթէ Բէլ քեզի կենդանի չբերելիր, կրկնեց թագաւորը. միթէ չես տեսներ որչափ

կուտէ կիսմէ հանապազ» : Ծիծաղեցաւ , « Դու մի խաբուիր , արքայ , ըսաւ . վասն զի անոր ներսը կաւ է ու դուրսը պղինձ . երբէք ոչ կերած ունի եւ ոչ խմած » : Բարկացաւ թագաւորը , անոր քուրմերը կանչեց ու « Թէ որ չգրուցէք , ըսաւ , թէ ո՞վ կուտէ այն սեղանի կերակուրները , կմռցընեմ զձեզ . իսկ թէ որ յայտնապէս ցուցնէք թէ Բէլն է որ կուտէ զայն ամենայն , Դանիէլ պիտի մեռնի , որովհետեւ զԲէլ հայհոյեց : — Ըսածիդ պէս լինի » ըսաւ Դանիէլ : Բելայ քուրմերն եօթանասուն հոգի էին , թող անոնց կանայքն ու որդիքը : Թագաւորը Դանիէլին հետ Բելայ մեհանն եկաւ , եւ քուրմերն ըսին . « Ահա մեք դուրս կենեմք , եւ դու , արքայ , գիր անոր առջեւ կերակուրն ու գինին , դռները դոցէ ու մատանեալդ կնքէ , եւ առաւօտն եկ տես . թէ որ Բէլ այն կերակուրները կերած չլինի՝ մեռցուր զմեզ . իսկ թէ որ կերած լինի՝ մեռնի Դանիէլ որ վրանիս սուտ խօսեցաւ » : Վստահ էին իրենք , որովհետեւ սեղանոյն տակէն անյայտ մուտք մը շինած էին ու միշտ անկէց կը մտնէին կուտէին :

Երբոր իրենք թողուցին դուրս ելան , եւ թագաւորը կերակուրները Բելայ առջեւ դրաւ , Դանիէլ իւր սպասաւորացը հրամայեց որ մոխիր բերեն , եւ բոլոր մեհանին մէջ ցանել տուաւ . յետոյ դուրս ելան , դուռը փակեցին , թագաւորին մատանեալը կնքեցին ու գնացին : Նոյն գիշերը քուրմք՝ ըստ սովորութեան իւրեանց , իրենց կանամբքն ու որդւովք ներս մտան , կերան խմեցին եւ բան չը թողուցին : Առաւօտը կանուխ թագաւորը Դանիէլին հետ գնացին , եւ տեսնելով որ կնքոյն ձեռք գպած չէ « Ո՞ղջ են կնիքդ , Դանիէլ » հարցուց թագաւորը : — « Ո՞ղջ են , արքայ » պատասխանեց Դանիէլ : Դուռը բացին , եւ տեսնելով որ սեղանը պարպուեր է , բարձր ձայնիւ աղաղակեց թագաւորը . « Մեծ ես Բէլ , եւ ոչ գոյ նեղութիւն իքեզ եւ ոչ մի » : Ծիծաղեցաւ դարձեալ Դանիէլ , բռնեց զինքը որ ներս չմտնէ , ու « Աղէ , յատակին նայէ տես , ըսաւ , որո՞ւն են այդ ոտքի նշանները : — Արանց՝ կանանց ու տղոց ոտքի տեղեր կտեսնեմ » զարմանալով պատասխանեց Կիւրոս , եւ քուրմերուն խաբէութիւնը հասկընալով՝ բռնեց զանոնք

Հանդերձ կանամբք եւ որդւովք, ցուցընել տուաւ անոնց գաղտնի դուռը ուսկից կմտնէին՝ սեղանը կպարպէին, եւ զիրենք կոտորեց. իսկ Բէլը Դանիելին տուաւ որ մեհէնին հետ մէկտեղ կործանեց:

Դանիել միւսանգամ առիւծուց գուբը կձգուի: — Բաբելոնցիք մեծ վիշապ մըն ալ կպաշտէին. օր մը ըսաւ թագաւորը Դանիելին. «Միթէ ասոր համար եւս կրնաս ըսել թէ պղնձի է ու կենդանի աստուած չէ. ահաւասիկ «կենդանի է, կուտէ կիսմէ. եկուր երկրպագութիւն ըրէ «իրեն: — Իմ՝ Տէր Աստուծոյն միայն կերկրպագեմ ես, «պատասխանեց Դանիէլ, վասն զի ինքն է միայն Աստուած կենդանի. եւ թէ որ կուզես՝ իշխանութիւն տուր «ինձ, եւ առանց սրոյ ու դաւաղանի վիշապը առջեւդ մեռցունեմ: — Տուի» ըսաւ թագաւորը. եւ Դանիէլ շուտ մը եղ՝ ճարպ ու մազ առաւ, մէկտեղ եփեց, կլոր գնդակներ ըրաւ ու վիշապին բերանը ձգեց, որ ուտելուն պէս ճաթեցաւ. ու «Տեսէք, ըսաւ, թէ որպիսի Աստուած կպաշտէք»:

Այս որ լսեցին Բաբելոնցիք՝ սաստիկ բարկացան, եւ թագաւորնիս հրեայ եղեր է, Բէլն ու մեհէանը կործանեց, քուրմերը ջարդեց, վիշապը սպաննեց ըսելով՝ կատղած վրան վազեցին ու «Ձեռքերնիս տուր զԴանիէլ, կպոռային, ապա թէ ոչ՝ տնով տեղովդ զքեզ կմեռցունեմք կջնջեմք»: Երբոր շատ նեղը մտաւ թագաւորը՝ խնդիրքնին կատարեց, եւ մէկէն տարին զԴանիէլ առիւծուց գուբը նետեցին, ուր եօթը առիւծ կային, որոց օրը երկու մարդ եւ երկու ոչխար կուտային. եւ նոյն օրը բան մը չտուին, որպէս զի շուտով զԴանիէլ ուտեն: Հրէաստանի մէջ Աւրա-կոմ անունով մարգարէ մը կար. սա մշակներուն համար թան շիներ ու մէջը հաց բրդեր՝ արտը տանելու վրայ էր. հրեշտակն Աստուծոյ երեւեցաւ իրեն ու ըսաւ որ ձեռքի ճաշը Բաբելոն տանի առիւծուց գուբը՝ Դանիելին տայ: Եւ երբ նա պատասխանեց թէ «Տէր, ես զԲաբելոն չեմ տեսեր, եւ առիւծուց գուբն ո՛ւր լինելը չեմ գիտեր», հրեշտակն անոր գլխոյն մազերէն բռնելուն պէս՝ տարաւ զինքը Բաբելոն, առիւծուց գլխին վրայ կայնեցուց, ու Դանիելին «Եւ առ, ըսաւ, այս ճաշը, Աստուած քեզ զրկեց»:

ելաւ առաւ Դանիէլ, եւ կերաւ՝ շնորհակալ լինելով Աստուծոյ որ իւր սիրելիքը չմոռնար, եւ հրեշտակը նորէն բռնեց իւր տեղը տարաւ զԱմբակում: Եօթներորդ օրը թագաւորն եկաւ որ Դանիելի վրայ լայ, եւ երբ ծռեցաւ տեսաւ որ նա նստեր է այն տեղ անխռով, զարմանալով գոչեց ու ըսաւ. « Մեծ ես Տէր Աստուած Դանիելի, եւ քեզմէ զատ ուրիշ Աստուած չկայ ». զինքը վեր հանել տուաւ, եւ տեղը նորա չարախօսները նետել տուաւ, որ գուրը հասած չհասած՝ առիւծները վրանին վաղեցին ու գէշ գէշ պատառեցին:

Վախճան Դանիելի: — Դանիելի վրայ ասկէց աւելի որոշ բան չեմք գիտեր. ինչ կերպով եւ ո՛ւր վախճանին ալ անյայտ է մեզ. հաւանականաբար 190 տարիի չափ ապրեցաւ ու մեռաւ իԲաբելոն: Դանիէլ ոչ միայն օտարաց, այլ եւ իւր ազգայնոց սիրելի եղաւ եւ ակնածելի. իւր բարեպաշտութեան համբաւը այնչափ մեծ էր որ ժամանակակից մարգարէ մը եղեկիէլ՝ ընդ նոյի եւ ընդ Յորայ զնա կյիշատակէ, նոյնպէս նաեւ իմաստութիւնը կ'ըզովաբանէ: Իւր աստուածապաշտութիւնը օրինակ էր եւ յորդոր գերեկից եղբարցը, եւ իւր իշխանութիւնը նոցա օգնական եւ տպաւէն: Դանիէլ ոչ միայն մխիթարեց զնոսա իվիշտս գերութեան իւրեանց ազատութիւնը աւետելով, այլ եւ ձեռնտու եւս եղաւ նա յայն. Դանիելի միջնորդութեամբն ու նորա սիրոյն, եւ մեծարանացը համար էր որ հրատարակեց Կիւրոս Հրէից գերեգարձին այն հռչակաւոր հրովարտակը, որ ժողովրդեանն Աստուծոյ նոր ու յաւերժայիշատակ դարագլուխ եղաւ: Տեսաւ զայն ծերունի մարգարէն, եւ լի մխիթարութեամբ աչուրները գոցեց:

Գ Լ ՈՒԽ ԻՍ.

Գ Ե Ր Ե Դ Ա Ր Ձ Հ Ր Է Ի Յ

Դարձ Հրէից յերուսաղէմ. Շինութիւն տաճարին : — Զօրաբարէլ : — Խափանումն շինութեան տաճարին : — Կրկին շինութիւն տաճարին. Անգէոս մարգարէ : — Զաքարիա մարգարէ : — Եզր քահանայ : — Նեեմի, եւ շինութիւն պարսպաց Երուսաղեմի : — Մաղաքիա մարգարէ :

(536—454)

Դարձ Հրէից յերուսաղէմ. Շինութիւն տաճարին : — Կիւրոսէն Հարիւր տարիի չափ յառաջ Եսայի մարգարէն յայտնաբարբառ քարոզեր էր նորա գալուստն ու միանգամայն աւետեր էր որ նորա ձեռօք Աստուած գերութեան տառապանքէն իւր ժողովուրդը պիտի ազատէ ու Հայրենիքը պիտի դարձունէ բնակեցընէ, ասելով.

« Ուրախ եղիցին երկինք, զի ողորմեցաւ Աստուած Իսրայելի. փող հարէք հիմունք երկրի, զոչեցէք լերինք զուրախութիւն, բլուրք եւ ամենայն ծառք, զի փրկեաց Աստուած զՅակոբ, եւ Իսրայել փառաւորեացի... Ես եմ որ ասեմ ցերութեան թէ բնակեսցիք, եւ ցքադաքս Հրեաստանի թէ շինեսցիք վերստին եւ զաւերակս նորա կանգնեցից : Որ ասեմ ցանդունդս թէ աւերեսցիք, եւ զգետս նորա ցամաքեցուցից : Որ ասեմ ցկիւրոս թէ իմաստնասցիք, եւ զամենայն կամս իմ արասցես : Որ ասեմ ցերութեան թէ շինեսցիք, եւ զտաճարն իմ սուրբ հաստատեցից : Այսպէս ասէ Տէր Աստուած ցօծեալն իմ ցկիւրոս, զորոյ կալայ զաջոյ ձեռանէ նորա հնազանդեցուցանել առաջի նորա զազգս, եւ զգօրութիւն բազաւորաց խորտակեցից, եւ բացից առաջի նորա զլրունս, եւ քաղաքք մի փակեցին : Ես երբայց առաջի քո. զլերինս հարբեցից, զլրունս պղնձիս խորտակեցից եւ զնիզս երկաթիս փշրեցից » :

Թագաւորութեանը առաջին տարին եւ Քրիստոսէ 536 տարի յառաջ՝ հրատարակեց Կիւրոս այն անուանի հրովարտակն որով կվերջանար Երեմիա մարգարէին կանխաձայնած եօթանասնամեայ գերութիւնը : Եւ այս էր հրովար-

տակին բովանդակութիւնը . « Թագաւորն ամենայն տիեզե-
րաց Տէր Աստուած Իսրայելի , երկնքի ու բոլոր երկրիս թա-
գաւորութիւններն ինձ տուաւ . եւ յայտնելով պատուիրեց
որ իրեն Հրէաստանի երուսաղէմ քաղաքին մէջ փառաւոր
տաճար մի շինեմ : Արդ որչափ որ զինքը պաշտող Հրեայք
կան Հոս , ամէնքն ալ երթան Հոն շինեն Իսրայելի Աստու-
ծոյ տաճարը . եւ ամէն մարդ ոսկեով , արծաթով եւ անաս-
նով օգնեն նոցա » : Միանգամայն հրամայեց Կիւրոս որ երու-
սաղեմէն բերուած ոսկեղէն ու արծաթեղէն ամանները , որ
հազարաւոր զոհարաններ , սկաւառակներ եւ ուրիշ կահեր
էին՝ բոլորն ալ ետ դարձուն :

Զօրաբաբէլ : — Այս հրովարտակն ու սրբազան անօթ-
ները յանձնուեցան Զօրաբաբէլ Սաղաթիւեանց իշխանին ,
որ Յեքոնիա թագաւորին թուռն էր , եւ Հրէաստանի կու-

սակալ դրուեցաւ : Յետու Յովսէփէկեանց քահանայապետով
ու քառասունուիրեք հազար երեքհարիւր վաթսուն Հրեա-
ներով , թողնոցա ծառաներն ու աղախները՝ որ եօթն
հազարէն աւելի էին , ճամբայ ելաւ Զօրաբաբէլ եւ հասաւ
երուսաղէմ : Հոն ամէնքը յօժարամիտ սրտիւ առաւոտ նը-
պաստներ տունին իշխնութիւն տաճարին , իծախս աստուա-
ծային պաշտաման եւ ինորոգութիւն քաղաքին : Նախ ող-
ջակիզաց սեղանը կանգնուեցաւ . վասն զի ըստ օրինաց
Մովսէսի՝ առաւօտ եւ իրիկուն անոր վրայ պիտի նուի-

բուէին զոհերը . աստուածային պաշտամունքը նորէն սկսան եւ Տաղաւարահարաց տօնը հանդիսիւ կատարեցին : Չորս կողմէն արուեստաւորներ , հիւսններ ու քարահատներ ժողովեցան . Կիւրոսի հրամանին անսալով՝ Տիւրացիք ու Սիդոնացիք Լիբանանէ մայր փայտ բերին , շէնքին վերակացուներ դրուեցան , եւ երկրորդ տարւոյն երկրորդ ամիսը համագումար ժողովրդեան առջեւ՝ երկրորդ տաճարին հիմունքը ձգուեցան : Քահանայք եւ որդիք Ասաիայ Ղեւտացիք իրենց պճղնաւորներովն ու պատմութեաններովը զարգարուած՝ ներկայ էին այս բարեպաշտական ու սրտառուջ հանդիսին , եւ ծնծղայից ու փողոց ձայներով երգեր ու օրհնութիւններ կերգէին իգոհութիւն եւ իփառս Բարձրոյն , եւ ամէնքն իրարու կըսէին . « Խոստովան եղերուք եւ գոհացարուք զՏեառնէ , զի քաղցր է , զի յաւիտեան է ուղորմութիւն նորա իվերայ Իսրայելի » : Զուարթամիտ երիտասարդները կիսայտային , եւ ցնծալից ուրախութեան ձայներով օգը կթնգացընէին . իսկ քահանայից , Ղեւտացւոց , հազարապետաց եւ ծերոց շատերը , որ Սողոմոնեան մեծակառոյց տաճարին փառաւորութիւնը տեսեր էին , սորա խոնարհ հիմանցը վրայ կհառաչէին ու դառն արտասուք կթափէին : Բայց այնչափ մեծ էր ժողովրդեան հրճուալից ցնծութեան սաստկագոյն աղաղակը , որ նոցա կողկողանքն ու հառաչանաց եւ հեծութեան ձայները հագլիւ կլուէին :

+ Խափանուում շինութեան տաճարին : — Այսպիսի համաշունջ միաբանութեամբ ու մեծաբորբոք եռանդեամբ սկըսուած շէնքը հարկաւ շուտով պիտի բարձրանար լմննար : Սակայն Սամարացիք , որ ինչպէս տեսանք՝ Իսրայելացւոցմէ ու Սաղմոնասարայ զրկած ասորեստանցի գաղթականներէն խառնուած ժողովուրդ մի էին , որով եւ զճշմարիտն Աստուած եւ զկուռս խառն կպաշտէին , ուղեցին տաճարին շինութեանը օգնել նպաստել : Հրեայք որ իրենց կռապաշտութեանը պատճառաւ քաջած գերութեան անտանելի տառապանքէն դեռ նոր սկսեր էին քիչ մը ազատիլ , բացէ իբաց մերժեցին նոցա կենակցութիւնն ու օգնութիւնը : Սամարացիք կատղած՝ սկսան ամէն ջանք ընել

որ շէնքը խափանեն. եւ Կիւրոսի որդւոյն Կամբիւսի իշխանները կաշառելով՝ հասկըցուցին որ Հրեայք ամէն ժամանակ իրենց տեարցը դէմ ապստամբեր են. հիմա ալ Պարսից տէրութենէն բոլորովին գլուխ քաշելու համար՝ երուսաղեմայ պարիսպները կշինեն կնորոգեն: Անոնց նենգամիտ խօսքերուն հաւատաց Կամբիւս, եւ հօրը հրովարտակը խափանեց. որով եւ իրեն ու յաջորդ Շմերդ մոգին ժամանակը շէնքը կախ մնաց դադրեցաւ մինչեւ Դարեհ Վշասպակայ Թագաւորին Թագադրութեանը երկրորդ տարին, որ Կիւրոսի հրովարտակը հաստատելով՝ շէնքին յառաջ երթալուն հրամանն տուաւ:

† Կրկին շինութիւն տաճարին: Անգէոս մարգարէ: — Այն ժամանակն Անգէոս մարգարէն եկաւ, ու խրախուսիչ խօսքերով ժողովրդեան մարած եռանդը նորէն վառեց բորբոքեց, որոնք «Դեռ Աստուծոյ տունը շինելու ժամանակը հասած չէ» ըսելով՝ իրենց համար միայն փառաւոր տներ շինելու կղբաղէին. ուստի եւ Աստուած մարգարէին բերնովը գանգատանօք ըսաւ նոցա. «Միթէ ձեզ միայն հասեր է ժամանակ որ դմբեթեայ տներու մէջ բնակիք, երբ իմ տունս երեսի վրայ ու աւեր է: Ի՞նչ կեցեր էք. ելէք լերան վրայ, փայտ կտրեցէք ու տունս շինեցէք»: Ժողովուրդը քաջալերուած՝ մեծ եռանդով շինութեան ձեռք զարկաւ վերստին. եւ երբոր շէնքը արագ արագ յառաջ երթալով լմբնալու մօտեցաւ, ըսաւ նորէն մարգարէն. «Ձեր մէջէն անոնք որ այս տանս առաջին փառաւորութիւնը տեսած են, այս նորա քովը ոչինչ կհամարին: Սակայն զօրացիր դու, Զօրաբաբէլ, կըսէ Աստուած, եւ զօրացիր Յեսու Յովսեփեկեայ քահանայ մեծ, եւ զօրացի ամենայն ժողովուրդը երկրիդ, եւ գործեցէք՝ զի ես ըստ ձեզ եմ, ասէ Տէր ամենակալ: Դարձեալ միւստանգամ շարժեցից զերկինս եւ զերկիր, եւ զծով եւ զցամաք, եւ միանգամայն շարժեցից զամենայն ազգս, եւ եկեսցէ ընտիր ընտիր ընչից ամենայն ազգաց, եւ լցուցից զտունդ զայդ փառք. զի մեծ եղիցի փառք տանդ այգորիկ վերջինդ քան զառաջինն, ասէ Տէր ամենակալ»:

Զաքարիա մարգարէ: — Անդէի այս փառաւոր խոստ.

մուշքները Զաքարիա մարգարէն կուգար կհաստատէր ուրիշ նոր ու բերկրալից խոստմամբք երջանիկ ապագայի.

« Այսպէս կըսէ Տէր. Սիոն պիտի դառնամ եւ Երուսաղեմի մէջ բնակիմ. եւ կոչուի Երուսաղեմը ճշմարիտ քաղաք, եւ ամենակալին Աստուծոյ սուրբ լեառն : — Երուսաղեմի ծերերն ու պառաւները մէկմէկ գաւազան ձեռքերնին առած նստին հրապարակին մէջ, որ պիտի լցուի խաղացող պատանիներով ու աղջիկներով : Այգիները պտուղներ, երկիրը բոյսեր եւ երկինքը իւրեանց ցօղը պիտի տան :

« Սիրտ առէք եւ զօրանան ձեր ձեռքերը : Յուդայի եւ Իսրայելի որդիք, զիտցէք որ ինչպէս անեծքի մէջ ընկաք, այնպէս այլ պիտի հանեմ զձեզ իմ օրհնութեամբս : Ինչ կերպով որ միտքս զրի չարչարել զձեզ ձեր հօրերուն մեղացը վերայ բարկանալուս, եւ չգոջացայ, այն կերպով եւս պատրաստուած ու միտքս զրած եմ այս օրերս՝ ողորմիլ Երուսաղեմի ու ներել Յուդայի որդւոցդ. ուրախ կեցէք :

« Այսուհետեւ ձեզմէ ամէն մէկը բող անկեղծութեամբ վարուի իւր ընկերին հետ, եւ իրենց դատաստանը խաղաղութեամբ ու արդարութեամբ վճռուի : Ոչ մէկը իւր ընկերին չար չկամենայ, եւ սուտ երդնուլը չսիրէ. վասն զի այն ամենը ատեցի, կըսէ ամենակալ Տէրը :

« Ուրախ եղիլ, Սիոնի դուստր եւ քարոզէ՝ քե անա քո քաղաւորը պիտի գայ առ քեզ, հեզ ու խոնարհ կերպով, նստած իշոյ եւ նորա յաւանակին վրայ : Նփրեմի կառքերն ու ձիերը պիտի սատակեցնէ ու հանէ Երուսաղեմէն, եւ կոտորէ ձեր վրայ պատերազմող աղեղները. որպէս զի իւր խաղաղութիւնը սփռուի ազգաց մէջ, եւ տիրէ ջրերուն՝ այս ծովէն մինչեւ իմիսը, եւ այս գետէն մինչեւ իծագս երկրի » :

Յետոյ կաւեռէ մարգարէն նաեւ նոր օրէնք մը՝ որ մովսիսական օրինաց նիւթական խտրութիւնները մէկգի թողլով՝ իպաշտօն եւ յերկրպագութիւն միոյն եւ ճշմարտին Աստուծոյ պիտի կանչէ զամենայն ազգս եւ ազինս.

« Չորրորդ, հինգերորդ, եօթներորդ եւ տասներորդ պահքը, կըսէ, Յուդայի որդւոց իմար ուրախութեան եւ խնդութեան փոխարկուի. եւ ուրախ լինիք, եւ ճշմարտութիւնն ու խաղաղութիւնը սիրէք :

« Այն օրերը կենդանի ջուր բղխի Երուսաղեմի մէջ, եւ Տէրը լինի ամեն երկրի քաղաւոր :

« Այն օրերը լինի ձեր Աստուածն ու իւր անունը մի միայն. եւ ամեն ազգ զան յերուսաղեմ երկիրպագանել Տեառն Աստուծոյ ամենակալի, եւ կատարել Տաղաւարահարաց տօնը » :

Եզր քահանայ : — Վերջապէս գերեզարձէն քսան տարի յետոյ՝ Պարսից Դարեհ Վշասպեսայ թագաւորին վեցերորդ տարին տաճարը լմնցաւ, եւ փառաւոր հանգիսիւ

Նաւակատեաց Նուիրեցաւ Աստուծոյ (516) : Դարեհի որդին Քսերքսէս եւս՝ իւր հօրը տուած բոլոր արածնութիւնները Հրէից շնորհեց : Նոյնպիսի եւ աւելի շնորհիւ պատուեց զիրենք նաեւ Քսերքսէսի յաջորդը՝ Երկայնածէն Արսաշէս, եւ թագաւորութեանը եօթներորդ տարին (468) առանձին հրովարտակով մը հրաման տուաւ սիրելւոյն Աստուծոյ եւ իւր՝ եգիպտացի քահանայի ու վարդապետի օրինաց, որ լայնածաւալ տէրութեանը մէջ արեւմտեայ Հրեաներէն ուղղող կարող լինի ժողովել տանիլ իշրէաստան, տաճարին համար շատ ստակ ու մեծամեծ պարգեւներ շնորհեց, եւ իրեն իշխանութիւն տուաւ դատաւորներ ու կուսակալներ գնելու, եւ օրինաց չհնազանդողներն իրենց յանցանքին մեծութեանը համեմատ դատելու, եւ մահու, տանջանաց, տուգանքի եւ կամ կապանաց մատնելու :

Մէկէն եզր հասարակաց ազօթիւք եւ պահօք Աստուծոյ մէ գիւրութիւն ու յաջողութիւն խնդրեց, եւ բազմութեամբ ճամբայ ելաւ, հետը տանելով շատ ոսկի, արծաթ եւ տաճարին մնացած սրբազան անօթներն ու զարդերը : Աստուծոյ օգնութեամբը այս վտանգաւոր եւ թըշնամիներէ պաշարուած ճամբորդութիւնն անվտանգ անցընելով՝ ողջամբ եւ խաղաղութեամբ հասան յերուսաղէմ, երեք օր հանգչեցան, եւ չորրորդ օրը զոհեր մատուցին Աստուծոյ՝ իշնորհակալութիւն այս երկրորդ գերեզարձին :

Հանգչան աւարտելէն յետոյ՝ իւրեանց մէջ գտնուած նահապետներն ու իշխանները եկան, եւ ցաւելով պատմեցին եզրին՝ թէ ժողովուրդը հեթանոսաց ու այլազգեաց հետ խառնակեցաւ խնամութեամբ, եւ քահանաներն ու Ղեկապետներն անգամ այս մեղքէն ազատ չմնացին : Ժողովուրդոց այս օրինազանցութիւնն որ լսեց եզր, մտածելով այն խառնակութեան չար հետեւանքը՝ որով Հրեայք նորէն իկոսպաշտութիւն պիտի դառածանէին, իւր հանգերձը պատառեց, գլխոյն մազերն ու մօրուքը փետեց ողբալով, եւ այնպէս տրտում տխուր սուգի մէջ անբարբառ նստաւ տաճարին սրահը մինչեւ երեկոյեան զոհերու ժամանակ : Յայնժամ ոտք ելաւ եւ այնպէս պատրուած հագուստովը, փետած մազերովն ու մօրուքովը, եւ այլա-

գունեալ երիթացեալ դէմքովը խուռներամ ժողովրդեան մէջ կանգնեցաւ, ձեռքերն երկինք վերուց ու բարձրաձայն «Տէր, կամաչեմք ու կողովմք քու առջեւդ, վասն զի մեղքերնիս գլխու մագերնէս աւելի շատցան, եւ անօրէնութիւննիս մինչեւ երկինք բարձրացան» ըսելով՝ սըրտաշարժ աղօթք մը ըրաւ։ Բոլոր ժողովուրդը, արք եւ կանայք, երիտասարդք եւ կուսանք, սկսան յորդահոս արտասուքնին նորա արտասուացը հետ խառնել Աստուծոյ իրենց անօրէնութեանցն ու մեղացը թողութիւն խնդրելով՝ եւ մէջերնէն Յեփոնիա անունով մէկն ալ ելաւ ըսաւ եզրին. «Այլազգիներէն կին առնելով՝ Աստուծոյ դէմ մեղանչեցինք. առ Աստուած երդումնիս նորոգեմք, ուխտ դնեմք նորա առջեւն որ առած կնիկնիս հանեմք ետ զըրկեմք հանդերձ իւրեանց որդւօքը՝ ինչպէս որ օրէնքը կհրամայէ։ Եւ ուրեմն, եզր, եւ ինչ որ պէտք է՝ պատուիրէ մեզ. ամէն բաներնիս ձեռքդ է, հետդ եմք մեք, եւ ինչ որ հրամայես՝ կկատարեմք»։ Ելաւ եզր, բոլոր քահանաները, Ղեւտացիներն ու Իսրայելի ցեղապետները երգուընցուց, որ Յեբոնիային առաջարկութեան կատարումն յանձն առնուն. եւ ամէնքը յօժարեցան։

Տաճարին սրահէն տուն դարձաւ եզր, եւ նոյն իրիկուն բերանը ոչ հաց դրաւ եւ ոչ ջուր. շուտ մը բոլոր երուսաղեմի ու Հրէաստանի մէջ քարոզ կարդալ տուաւ, որ գերութենէն դարձած բոլոր Հրեաները ժողովուրդին գան յերուսաղեմ. եւ ո՛վ որ չուզէ գալ՝ իշխաններէն ու ծերերէն պիտի նշովուի, ստացուածքը պիտի գրաւուի, եւ ինքը Իսրայելացւոց ժողովրդեան մէջէն գուրս պիտի հանուի։ Երեք օրուան մէջ չորս կողմէն ամէնքը վազեցին եկան, եւ հրապարակին տաճարին ու նորա ընդարձակ սրահին մէջ ժողովեցան։ Ելաւ կանգնեցաւ մէջերնին եզր, ու բարձրաձայն «Ո՛վ ժողովուրդ ըսաւ, օտար կանայք առնելով՝ Աստուծոյ օրինաց դէմ գործեցիք ու Իսրայելի մեղացը վրայ նոր մեղք մը աւելցուցիք. փառք տուէք մեր հարց Աստուծոյն, նորա կամքը կատարեցէք, ելէք զատուեցէք հեթանոսներէն եւ անոնցմէ առած կանայքնիդ արձակեցէք»։ Այս լսելուն պէս՝ մէկէն աղաղակեց բազմութիւնը.

«Ըսածիդ պէս կընեմք» . եւ իսկոյն հրաման տրուեցաւ ,
 փնտռուեցան՝ իմացուեցան այլազգի կանայք ունեցողներն
 ու զանոնք Հրէաստանէն դուրս արձակելու ստիպուեցան :
 Նեեմի , եւ շինութիւն պարսպաց Երուսաղեմի : — Սա-
 կայն Երուսաղեմի պարիսպները կիսակործան լինելով՝ ան-
 պաշտպան ժողովուրդը թշնամեաց յարձակմունքներէն ու
 հարստահարութիւններէն ազատ չէր : Նեեմի՝ որ Արտաշէս
 թագաւորին տակառապետն ու սիրելին էր , Հրէաստանէն
 եկողներէն լսելով որ իւր հայրենակիցքը մեծ նեղութեան
 ու նախատանաց մէջ են՝ շատ ցաւեցաւ , սիրտը կտրտե-
 ցաւ , նստաւ լացաւ , սուգ մտաւ , պահք բռնեց , ծունկի
 վրայ եկաւ , ձեռուրներն առ Աստուած վերուց աղօթեց
 որ ժողովրդեան խեղճութեանը վրայ ողորմի , եւ այնպէս
 տրտում տխուր թագաւորին առջեւն ելաւ որ պաշտօնը
 կատարէ : Ձեռքէն գինին առնելու ժամանակ Արտաշէս
 նորա գէմքին խոր տխրութիւնն ու այլայլութիւնը տես-
 նելով՝ « Ինչո՞ւ երեսդ տրտում տխուր է , ըսաւ . — Արքայ ,
 յաւիտեան կեաց , պատասխանեց հայրենասէրն Նեեմի .
 ինչպէս երեսս տրտում տխուր չլինի , երբ հօրս քաղաքն
 ու տունը աւերակ մնացեր է : Թէ որ ծառայդ առջեւդ
 շնորհ գտեր է , զիս Հրէաստան՝ մեր հարց յիշատակարա-
 նաց քաղաքը զրկէ , եւ ես քու հրամանաւդ զայն շինեմ՝
 պայծառացնեմ » : Արտաշէս տեսնելով նորա հայրենեաց
 վրայ ունեցած սէրը , ո՛չ միայն խնդիրքը կատարեց , այլ
 եւ զինքը Հրէաստանի կուսակալ դրաւ , եւ թագաւորական
 հրովարտակաւ ճամբայ ելաւ Նեեմի (445) :

Երբոր Երուսաղէմ հասաւ՝ երեք օր ինքզինքը չճանչ-
 ցուց , եւ երեք գիշեր միակերպ քաղաքին պարիսպներն աչ-
 քէ անցուց պտըտեցաւ : Չորրորդ օրն առաւօտը կանուխ
 քահանաները , իշխաններն ու ժողովրդեան մեծամեծները
 իւր քովը կանչեց , պատմեց նոցա թէ ինչպէս Աստուծոյ
 օգնութեամբը կարող եղեւ Արտաշէս թագաւորէն ոչ մի-
 այն սուրբ քաղաքին պարսպաց շինութեանը հրամանն առ-
 նուլ , հապա նաեւ շատ ոսկի արծաթ . եւ այսպէս վերջա-
 ցուց իւր խօսքը . « Ո՞վ հայրենասէր եղբարք , ինչ խեղ-
 ճութեան մէջ լինելնիս կտեսնէք , ըսաւ . եկէք քաղաքիս

պարիսպները շինեմք, որպէս զի այսուհետեւ գէթ շրջակայ ազգաց խաղալիկ ու նախատինք չլինիմք» : Իւր խրախուսիչ խօսքերովն ու խոստմունքներովը քահանայից ու ժողովրդեան հայրենասիրութիւնը վառեցաւ, եւ պարսպին կախ թողուած շինութիւնն սկսաւ մեծ եռանդով յառաջ երթալ : Ընդունայն տեղ մօտակայ ազգեր Սամարացոց գրգռութեամբը ջանացին զայն խափանել. բոլոր ժողովուրդը զինեց նեեմի, եւ Աստուած նոցա թշնամեաց ամէն ջանքն ու հնարքը խափանեց : Արեւուն ծագելէն մինչեւ մարը մօտելը ժողովրդեան կէսը շէնքն յառաջ կտանէր, կէսը սպառազէն պահպանութիւն կրնէր եւ պատերազմի պատրաստ կկենար. եւ մինչեւ այն հասաւ որ շինողներն իսկ հարկադրեցան մէկ ձեռքով դործել եւ միւսով թուրը բռնել : Յիսուսներկու օրուան մէջ պարսպին շինութիւնը լմնցաւ, եւ նորա մեծահանդէս նաւակատեացը պատրաստութիւններ տեսնուեցան : Քահանայք եւ Ղեկտացիք զժողովուրդը, քաղաքին դռներն ու պարիսպը սրբեցին. երկու կարգ երգիչներ հանդերձ աշխարհախոսմբ բազմութեամբ պարսպին չորս կողմը պտըտեցան՝ իրենց քաղցրաձայն երգոցն հետ խառնելով ծնծղաներու, թմբուկներու, սաղմոսարաններու եւ փողերու սաստկաշառաչ հրնչմունքները : Երբ տաճարին առջեւը հասան, այն տեղ եւս գոհութեան նոր երգեր ու փառաբանութիւններ հրնչեցուցին առ Աստուած. բազմաթիւ զոհեր ու ողջակէզներ մատուցին, արք եւ կանայք եւ մանկունք ուրախութեամբ կզուարճանային եւ նոցա ցնծալից աղաղակէն բոլոր երուսաղէմ կթնդար :

Այսպիսի ուրախութեամբ լցուած՝ տաղաւարահարաց տօնն եւս մեծ հանդիսով ուղեց ժողովուրդը կատարել. եւ եզրէն որ օրինաց վարդապետ էր՝ խնդրեց որ Մովսեսի օրէնքն իրեն կարգայ : Խնդիրքնին ընդունելի եղաւ. տաճարին առջեւը փայտեղէն բարձր բեմ մի շինուեցաւ. տօնին առաջին օրը առաւօտը կանուխ գրիչն օրինաց Տեառն (*)

(*) Ասանդուրիսն է Հրէից մեջ քե եզր հաւաքած է Մովսիսէն սկսեալ մինչեւ իւր օրերն եղած մարգարից այլ եւ այլ գրութիւնները, եւ զանոնք

ելաւ հոն, եւ երբոր սուրբ գիրքը բացաւ եւ անով բազմախումբ ժողովուրդն օրհնեց, ամէնքը ձեռքերնին երկինք տարածեցին եւ երեսի վրայ ընկան երկրպագութիւն ըրին Տեառն Աստուծոյ. եւ քանի որ օրէնքը կ'լսէին՝ նոցա գէմ՝ ըրածնին յիշելով կուլային կողբային. եւ կէսօրուան դէմ ողբոց եւ արտասուաց ձայներնին այնչափ սաստկացաւ որ մինչեւ հարկ եղաւ որ նեեմի՝ եզր եւ Ղեւտացիք ժողովըրդեան մէջ մտնեն, զիրենք քաջալերեն հանդարտեցընեն, «Մի լայք, մի տրամիք, օրս այս՝ օր սուրբ է Տեառն Աստուծոյ մերոյ» կանչելով՝ եւ զիրենք յորդորելով որ երթան ուրախ զուարթ ուտեն խմեն, եւ չունեցողներն ալ կերցընեն խմցընեն ուրախացընեն: Երկրորդ օրն ալ դարձեալ ժողովեցան, եւ լսելով որ ըստ օրինաց պէտք է եղեր տողաւարահարաց տօնին եօթն օրերը՝ ճիւղերէ շինուած տաղաւարներու տակ բնակիլ, իրենք ալ ուղեցին շինել. եւ եզրին հրամանաւր դնացին լեռնէն ձիթենիի, սօսիի, մրտենիի, խնկենիի եւ արմաւենիի ճիւղեր կտրեցին բերին, տաղաւարներ շինեցին ու մէջը բնակեցան: Շարունակ եօթն օրն ալ եզր իրենց կարգաց օրինաց գիրքն ու ամէն հարկաւոր մեկնութիւնը առաւ. ժողովրդեան վրայ այնպիսի լաւ ազդեցութիւն ըրաւ այս հոգեւոր կըրթութիւնն որ զանոնք ամենայն զգուշութեամբ պահելու մեծ փափաք ցուցուցին, պահք բռնեցին, քուրձ հագան, եւ գլուխնին մոխիր ցանելով՝ Աստուծոյ առջեւն ընկան, մեղքերնին խոստովանեցան, թողութիւն խնդրեցին իրմէ, նորոգելով միանգամայն Աստուծոյ հետ իրեն հաւատարիմ՝ մնալու ուխտերնին, եւ իշխանք եւ քահանայք եւ Ղեւտացիք ստորագրեցին զայն: Հարուստներն աղքատաց գանդատը դադրեցընելու համար գերիներն արձակեցին, պարտապանաց պարտքը թողուցին եւ ամէն յափշտակած բաներնին հտ դարձուցին: Անշահասիրութեան օրինակ

իրարու հետ միացնելով՝ Սուրբ գիրք, Աստուածաշունչ կամ Հին Կտակարանը բաժնիս կազմեր է: Ինքն ալ չորս գիրք գրած է, յորոց երկուքը միայն վաւերական կրնուին եկեղեցին: Ինքը նաեւ ժողովրդեան մէջ պատմութեամբ ասանդութիւնները ժողովեց ու կարգի դնելով՝ Մնացորդաց երկու գիրքը շարադրեց:

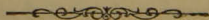
տուեր էր նեեմի, իւր ամէն ունեցածը զարսպաց շինու-
թեան եւ կարօտելոց օգնութեան հասնելու գործածելով:
Նեեմի խոստացեր էր իւր բարերարին որ հայրենիքը
վերականգնելէն ու կարգաւորելէն ետքը՝ նորէն անոր
քովը դառնայ իւր հաւատարիմ ու անձնանքէր սպասա-
ւորութիւնն յառաջ վարելու: Տասուերկու տարի հայրե-
նեացը մեծամեծ ծառայութիւններ ընելէն ու թշնամեաց
հարստահարութեանցը ձեռքէն զայն ազատելէն յետոյ,
դարձաւ նեեմի Արտաշեսին քով (453): Բայց հազիւ թէ
հեռացեր էր Հրէաստանէն՝ իւր եւ եղբին ջանքովը ջնջուած
անկարգութիւնները նորէն երեւան ելան ժողովրդեան մէջ.
դարձեալ այլազգեաց հետ խնամութիւնն սկսաւ, շաբաթ
օրը սուրբ չէր պահուեր, եւ տաճարին ու քահանայից պահ-
պանութեան ու ապրուստին համար որոշուած տասանոր-
դը չէր տրուեր: Յաւօք սրտի լսեց նեեմի հայրենակցացն
եպերեւի ընթացքը, եւ հարկ համարեցաւ նորէն դալ
անձամբ դարման տանիլ անոր: Հասաւ, օրինաց դէմ ե-
ղած զեղծմունքը խափանեց, առած այլազգի կնիկներն ար-
ձակել չուզողներն աքսորեց: Սոցա մէջն էր նաեւ Յովի-
գայէ քահանայապետին Մանառե որդին, որ Սամարիոյ
Մանաթադաս կուսակալին աղջիկն իրեն կին առեր էր. որ
եւ աքսորեալ Հրէից հետ իւր աներոջը քով գնաց իՍա-
մարիա, եւ Սամարացւոց հետ միացաւ. Սանաբաղատ ալ
Գարիգին լերան վրայ տաճար մը շինել տուաւ՝ Երուսա-
ղեմայ տաճարին նախանձորդ, եւ զՄանասէն անոր քահա-
նայապետ դրաւ. որով եւ այն երկու ժողովրդոց մէջ ե-
ղած ատելութիւնը աւելի սաստկացաւ՝ արմատացաւ, եւ
ամէն ժամանակ իրարու վնաս հասցընելու եւ մէկըմէկ
կործանելու աշխատեցան, ինչպէս որ յիշեցինք:

Գարիգին լերան տաճարին մէջ եւս արարողութիւններն
ըստ մովսիսական օրինաց կկատարուէին: Սամարացիք կը-
պնդէին թէ Գարիգին լեռը իպաշտօն Աստուծոյ նուիրուած
էր՝ Յեսուայ իսկ ժամանակէն՝ վրան տրուած օրհնութիւն-
ներով. Աբրահամ, Իսահակ եւ Յակոբ հոն զԱստուած պաշ-
տած են, եւ թէ Մովսէս հրամայած էր որ այն լերան վե-
րայ միայն տաճարը շինուի. ուստի եւ իրենք Մովսիսի

Հնգամատեանէն ուրիշ գիրք կամ մարգարէութիւն չէին ընդուններ, թէպէտեւ Մեսիայի գալուն՝ հրեշտակաց գոյ- ութեան եւ վերջին դատաստանի կհաւատային :

Հրեայք գերութեամբ Քաղզէացւոց մէջ ցրուելով՝ կա- մաց կամաց սկսեր էին իրենց լեզուն թողուլ՝ մոռնալ եւ անոնցը սովբիլ . եւ տառերն ալ եբրայեցերենէն շատ ա- ւելի դիւրութեամբ գրուելուն համար՝ սուրբ գիրքն ալ սկսեր էին անոնցմով գրել : Միայն Սամարացիք անփոփոխ պահեցին միշտ եբրայեցերենի սովորութիւնը, եւ իրենց ձեռքովն է որ մինչեւ մեզ հասաւ Մովսէսի Հնգամատե- նին հին եբրայեցի տառերով գրուած օրինակը :

Մաղաքիա մարգարէ : — Նեեմիին կառավարութեանն ու կենացը վրայ ասկէց աւելի բան չեմք գիտեր . բայց հաւանական կերեւի որ երուսաղէմ վախճանած, եւ իւր վերականգնած հայրենեաց սուրբ հոգոյն մէջ թաղուած է : Իրեն ժամանակակից էր Մաղաքիա՝ մարգարէից վեր- ջինը, որ նոր տաճարին մէջ նուիրուած արատաւոր զո- հերն ու ողջակէզները կյանդիմանէր, եւ ակնյանդիման կտեսնէր այն անարատ ողջակէզն որ նոյն տաճարին մէջ պիտի նուիրուէր իբաւութիւն ամենեցուն : Մարգարէու- թիւնները քանի որ վերջերսին կհասնէին՝ աւելի պարզ ու դիւրիմաց կլինէին . եւ Մաղաքիա Քրիստոսի գալուստը գուշակելով՝ Հրեշտակ մեծի խորհրդոյ կկոչէ զնա, եւ կիմա- ցընէ թէ առջեւէն մէկը պիտի գայ (Յովհաննէս Մկրտիչ) ճանապարհ պատրաստելու . եւ այսպէս հին օրինաց ժո- ղովորդեան վերջին մարգարէն կաւետէ նոր օրինաց ժո- ղովորդեան առաջին մարգարէին գալուստը . եւ որպէս զի մինչեւ այն ժամանակ ժողովուրդն Աստուծոյ ուրիշ մար- ցարէի ընդունայն ակնկալութիւն չունենայ, այլ Մովսէսի օրէնքը բաւական համարի իրեն, Աստուծոյ կողմանէ ըսաւ Մաղաքիա . « Յիշեցէք զօրէնսն Մովսէսի ծառայի իմոյ, ինչպէս որ Քորէբ լերան վրայ պատուիրեցի անոր իմ ա- մէն հրամաններս ու իրաւունքները » :

Գ Լ ՈՒԽ ԻՔ.

Ե Ս Թ Ե Ր.

Ասորեստանի եւ Պարսկաստանի Հրեաները. Մուրդքէ: — Եսմեր Թագունի կրնարուի: — Մուրդքէի եւ Եսմերայ տագնապը: — Եսմեր Թագաւորին դիմաց կենէ: — Մուրդքէի վարձատրութիւնը: — Համանայ մահը: — Հրէից ցնձալից տօնը: — Գիրք Եսմերայ, եւ գերեզման նորա:

— Ասորեստանի եւ Պարսկաստանի Հրեաները. Մուրդքէ: — Պարսից թագաւորաց՝ գերութեան գարձին համար հեռւ հեռէ տուած հրովարտականքով՝ բոլոր Հրեայք իրենց հայրենիքը չէին գարձած. մէջերնէն շատերը հաստատուած տեղերնին մնացեր էին Ասորեստանի եւ Պարսկաստանի մէջ՝ երբեմն սիրելի եւ երբեմն ատելի լինելով իրենց գերեզմաններուն: Սոցա մէջ էր նաեւ Մուրդքէ, որ Արտաշէս Երկայնաձեռն թագաւորին տանը հոգաբարձուն էր, եւ Ամինադար եղբօրը մահուրնէն ետքը՝ անոր անհայր ու անմայր մնացած եսքեր անունով աղջիկը քովը առեր կը սնուցանէր ու աստուածաշատութեան մէջ կկրթէր:

— Եսմեր Թագունի կրնարուի: — Արտաշէս՝ թագաւորութեանը երրորդ տարին՝ իւր սիրելեացը, տէրութեանը նախարարացն ու մեծամեծացը փառաւոր կոչուեց մը ըրաւ, որ ըստ արեւելեան շքեղապանձ պերճասիրութեան հարիւր ութսուն օր տեւեց: Եօթն օր ալ ուղեց թագաւորական պալատին գաւիթը ռամկին ուրախութեան հանգէս ընել. գաւիթը վարդայատակ զարդարուեցաւ, պատերը բեհեզովք, ծիրանօք, ոսկեհում կերպասովք, ոսկեխոյակ սիւներով ու գոյնագոյն նկարներով զարդարուեցան, ոսկեղէն ու արծաթեղէն աթոռք եւ գահոյք դրուեցան՝ ընդելուզեալք մարգարտով եւ ակամբք պատուականօք, եւ ոսկեղէն ու արծաթեղէն թակոյկներու ու ամաններու մէջ բազմատեսակ ըմպելիներ բերուեցան, եւ ուրախութեան հանգէսն սկսաւ: Նոյնպիսի կոչուեց կրնէր

նաեւ կանանց Ասրիկէ թագուհին իւր պալատին մէջ : Եթերորդ օրը երբոր զուարճացաւ յանձն իւր Արտաշէս, ուղեց Ասթինէն արքայապանձ հագուստներովը բերել տալ, ու անոր զարմանալի գեղեցկութիւնը իւր մեծամեծացն ու ժողովրդեանը ցուցընել. ուստի եւ ներքինեացը հրամայեց որ երթան շուտով Ասթինէն բերեն. բայց նա յանձն չառաւ գալ, ինքզինքը այն քաղաքաժողով բաղմութեանը տեսարան ընել : Այս անհնազանդութեան վրայ շատ բարկացաւ Արտաշէս. յանկարծ սէրն ատելութիւն փոխեցաւ, իշխանաց խորհրդովը զինքը թագուհիութենէն հանեց, որպէս զի ուրիշ կանայք ալ իրմէ չար օրինակ առնելով՝ իրենց էրիկներուն անհնազանդ չլինին. եւ զինքը բոլորովին մոռնալու համար՝ մէկէն հրաման հանեց որ տէրութեանը մէջ ամենագեղեցիկ աղջիկներ փնտռուին, եւ անոնց մէջ ամենէն գեղեցիկն տայ Ասթինէին աթոռը, փառքն ու պատիւը :

Ամէն կողմէն չքնաղաղեղ աղջիկներ հագուած զարդարուած Սիսիս (Շօշ) թագաւորանիստ քաղաքը բերուեցան ու ներքինապետին յանձնուեցան : Սոցա մէջ էր նաեւ պարկեշտագեղն Եսթեր. իրմէ զատ նոցա ամենուն խելքն ու միտքը Ասորեստանեայց՝ Պարսից եւ Մարաց մեծագոր ինքնակալութեան թագուհի լինելու վրայ էր. սակայն ամենուն ալ յոյսը պարապ պիտի ելնէր. ինքնազարդ գեղեցկութեամբը անոնց պաճուճազարդ գեղոյն պիտի յաղթանակէր Եսթեր : Արտաշէս զինքը տեսնելուն պէս՝ զմայլեցաւ, ու գլուխը թագ դնելով՝ Ասթինէին տեղ զինքը թագուհի ու տիկնաց տիկին անուանեց. եւ Մուրդքէին խորհրդովը Եսթեր իւր ազգն ու հայրենիքը չյայտնեց թագաւորին :

Համան : — Երկու ներքինիք խորհուրդ կընէին զԱրտաշէս սպաննելու. կիմանայ Մուրդքէ, Եսթերայ ձեռքովը թագաւորին կհասկըցընէ. դաւաճանք յանցանքնին կըխոստովանին կսպաննուին, եւ թագաւորը կհրամայէ որ Մուրդքէին տիրասիրութիւնը յիշատակարանին մէջ գըրուի : Քիչ ժամանակէն Արտաշէս իւր սիրելի Համան իշխանը իւր երկրորդն ընելով՝ հրաման հանեց որ ամենքն

անոր առջեւ երկրպագութիւն ընեն : Այն հրամանին երկիւղածն Մուրդքէ միայն չհնազանդեցաւ՝ Աստուծոյ պատիւը չուզելով անոր ստեղծուածոյն տալ . բայց եւ անով համանին անողոքելի ոխն ու վրէժինդրութիւնը իրեն եւ իւր ազգին վրայ շարժեց : Համան լսելով թէ Մուրդքէ չրեայ է, գնաց թագաւորին առջեւ, Հրէից ազգին վրայ ամէն չարիք խօսեցաւ, ամբաստանեց զսնոնք իբրեւ ամենայն օրէնքէ ապստամբ, եւ տէրութեան մէջ մնալնին ամենավնասակար ցուցընելով՝ հրաման առաւ Արտաշէսէն որ ընդհանուր հրովարտակաւ մը զանոնք մի եւ նոյն օրուան եւ ժամուն մէջ՝ ամէն տեղ մեռցընել տայ ջնջէ, ծերերէն սկսած մինչեւ մանուկ տղայքը : Իւր սիրելոյն խնդրոյն հաւնեցաւ թագաւորը, Հրէից կոտորածին հրովարտակը նորա մատանեաւր վաւերացաւ ու բոլոր թագաւորութեան մէջ կարգացուցաւ :

Մուրդքէի եւ Եսթերայ տագնապը : — Այն մահագոյժ լուրն որ առին Հրեայք՝ մեծ սուգ մտան, եւ տներնին ողբով ու կոծով լցուեցան : Մուրդքէ պատմուծանը պատառեց, քուրձ հագաւ, գլուխը մոխիր ցանեց, եւ «Ազգս ինչ ըրաւ որ պիտի ջնջէք» աղաղակելով՝ քաղաքին հրապարակը կտրեց անցաւ, հասաւ արքունեաց դուռը . եւ քրձազգած ու մոխրապատ լինելուն համար՝ գաւիթը ներս չկարենալով մտնել՝ դուրսը կեցաւ, եւ ներքինեաց ու նաժշտաց ձեռքով բանը Եսթերին իմացուց : Այն սոսկալի հրամանին վրայ սարսափեցաւ Եսթեր . մարդ զրկեց որ Մուրդքէին վրայէն քուրձը հանեն, իւր սովորական փառաւոր հագուստը հագցընեն՝ քովը բերեն : Յանձն չառաւ նա զարդարուիլ քանի որ իւր հայրենակցաց կեանքը ապահովցուցած չէր . որով եւ Եսթեր՝ իւր հաւատարիմ Զառնաքեւ ներքինին զրկեց, որպէս զի տեղն իտեղը Մուրդքէէն իմանայ ճշմարտութիւնը : Մուրդքէ Սիսիսին մէջ կարգացուած մահագոյժ հրովարտակին օրինակը զրկելով՝ պատուիրեց որ երթայ թագաւորէն խնդրէ, աղաչէ որ ժողովրդեանը խնայէ, հրովարտակը ետ կանչէ . եւ սիրտը շարժելու համար կյիշեցընէր իրեն թէ որպիսի տառապանօք պզտիկուց մեծցուց կրթեց զինքը : «Մուրդքէին

գնա զրուցէ, ըսաւ Եսթեր Զառնաթեւին, որ ամէնքը դիտեն թէ մինչեւ որ թագաւորը մէկը չկանչէ՝ մարդ քովը չկրնար երթալ, եւ գնացողը կսպաննուի, եթէ թագաւորը իւր ոսկի գաւազանովը չդըպչի անոր. եւ ես երեսուն օրէ իվեր թագաւորին երեսը չեմ տեսած: — Մի կարծեր, Եսթեր, պատասխանեց Մուրդ-քէ, որ եթէ բոլոր Հրեայք սպաննուին՝ դուն միայն կկարողանաս ապրիլ. թէ որ դուն հիմա լուռ կենաս՝ Աստուած իւր ժողովուրդը փրկելու համար ուրիշ ճամբայ մը կգտնէ, բայց դուն հօրդ տանը հետ կկորսուիս: Յիշէ խեղճութեանդ օրերը. ո՞ր գիտէ, դուցէ Աստուած անոր համար զքեզ բարձրացուց՝ որպէս զի իւր կամացը գործադիր լինիս մեզ»: Այն յորդորանքին վրայ Եսթերայ սիրտը շարժեցաւ, միտքը դրաւ որ իւր ազգն ու ժողովուրդը փրկելու համար եթէ կեանքը կորսնցընել անգամ հարկ լինի՝ յօժարանայ, եւ Մուրդ-քէին իւր որոշումը յայտնելով՝ ապապրեց որ Սիսիսի Հրէից երեք օր երեք գիշեր ծոմ բռնել տայ:

Ինքն ալ հանեց վրայէն իւր թագաւորական փառաւոր հանդերձը, քուրձ հագաւ եւ պահօք ու աղօթիւք Աստուծմէ օգնութիւն կխնդրէր ու կըսէր. «Աստուած իմ եւ թագաւոր, դու միայն օգնեա ինձ միայնումս, որ քեզմէ զատ օգնական չունիմ. դու՝ որ զՅովնան իփօր կիտին ապրեցուցիր, երեք մանկունքը իհնոցէ հրոյն փրկեցիր, զՊանիէլ առիւծուց գբին մէջ ողջ պահեցիր, եզեկիա թագաւորը մահացու հիւանդութենէն բժշկեցիր ու տանը հինգ տարի կեանքն երկնցուցիր, Աննային աղօթքն ու խնդրուածքը ընդունելով՝ անոր զաւակ շնորհեցիր զմեծն Սամուէլ. լսէ ուրեմն նաեւ իմ պաղատանքս, ողորմէ մեզ, մի թողուր որ թշնամիք ժողովրդեանդ կործանմանը վրայ ուրախանան. եւ դու որ թագաւորդ ես ամենայն թագաւորաց՝ համարձակութիւն տուր ինձ՝ պէտք եղածը թագաւորին խօսելով առջեւը շնորհ գտնեմ. դու օգնէ ինձ միայնումս որ քեզմէ զատ օգնական չունիմ: Դուն որ ամենուն սիրտը գիտես ու կճանաչես, գիտես նաեւ թէ ինչպէս գարշելի է ինձ այս թագը՝ զոր առանց ստիպուելու գլուխս չեմ դներ, Թագաւորէն ընտրուած օրէս իվեր

ոչ երբէք ուրախ եղած է քո աղախինդ, բայց եթէ քեզմով՝ Տէր, Տէր Աստուած Աբրահամու: Աստուած հօր, լսէ մեր յուսակտուր ձայնին արտասուալից մաղթանքները, զմեզ չարչարողաց ձեռքէն փրկէ. փրկէ նաեւ զիս այս սոսկալի երկիւղէս, եւ ապրեցուր քո ժողովուրդդ»:

Եսթեր թագաւորին զիմաց կելկէ: — Այս աստուածախրախոյս ալօթքովը քաջաւերուած ու զօրացած՝ ելաւ Եսթեր, սգոյ հանդերձը վրայէն հանեց, ծիրանիններն հագաւ շքեղացաւ, զԱստուածն ամենայնի նորէն իրեն օգնութեան կանչեց. հետն առաւ իւր սիրելի երկու նաժիշաններն որ զգեստին ստորոտը վեր կվերցընէին, եւ պալատին մէջէն անցնելով գնաց մինչեւ Արտաշիսին սենեակը, ուր նստած էր նա իւր թագաւորութեան աթոռը՝ հագած արքայական փառաց պատմուճանը, որ ընդելուզեալ էր ոսկով եւ մարգարտով եւ պատուական քարերով, եւ ահաւոր էր յոյժ: Գլուխը բարձրացուց որ նայի, սարսափէն Եսթերայ գոյնը փոխեցաւ, խելքը պտըտեցաւ, ու գլորեցաւ նաժիշան

վրայ ընկաւ: Այն ժամանակը Աստուած թագաւորին գութը շարժելով՝ աթոռէն իջաւ, վազեց շուտ մը, Եսթերը գիրկն առաւ կանգնեցուց եւ խաղաղութեան խօսքերով աղաչեց մխիթարեց զինքն ու ըսաւ. «Խնջ ունիս, Եսթեր տիկին. ես քու եղբայրդ եմ, մի վախնար, չես մեռնիր, վասն զի իմ եւ քու հրամանդ մէկ է: Ձեռքդ առ ոսկի

գաւազանս եւ հետս խօսէ » ըսելով՝ զինքը կհամբուրէր : Բիչ մը սիրտ առաւ եսթեր , « Աստուծոյ հրեշտակի մի պէս տեսի : զքեզ՝ տէր , ըսաւ , եւ քու փառացի ահէն սիրտս խռովեցաւ » : Խօսքը հազիւ թէ լմնցուցեր էր՝ նորէն գլորեցաւ ընկաւ : Խռովեցաւ թագաւորը , տակնուվրայ եղան նորա ամենայն ծառաներն ու սպասաւորները , եւ եսթերին կաղաչէին : Դարձեալ գրկեց վերուց զինքը թագաւորն ու սրտառուջ ձայնիւ մը « Խնջ կուզես , եսթեր , ըսաւ , ինչ է աղաչանքդ . հաւատան , կըսեմ , որ եթէ մինչեւ թագաւորութեանս կէսն ուզես՝ կխոստանամ տալու : — Օրս նշանաւոր է , պատասխանեց եսթեր . եթէ հաճիս՝ այսօր Համանին հետ կոչունքս հրամես գաս » : Արտաշէս մէկէն կանչել տուաւ Համանը , եւ իմիասին եսթերայ կոչունքին գնացին : Գինի խմելու ժամանակ « Խնջ կուզես , եսթեր տիկին , ըսաւ թագաւորը . ամէն ուզածդ պատրաստ եմ կատարելու : — Աղաչանքս ու խնդրուածքս այս է , ըսաւ եսթեր , որ տէր իմ արքան վաղուան կոչունքիս ալ Համանին հետ հրամէ գայ » : Խոստացաւ թագաւորը , եւ երբոր Համան մեծ ուրախութեամբ ու զուարթութեամբ իրմէ բաժնուեցաւ կերթար , պալատին դուռը տեսաւ ըզՄուրդքէ որ քրձազգեաց մարմնով ու մոխրացան գլխով նստեր էր , եւ ոտք չելաւ երկրպագութիւն չըրաւ իրեն : Այս անարգանաց վրայ յանկարծ երեսին զուարթութիւնը գնաց , ախրագէմ տուն դարձաւ , կանչեց իւր բոլոր սիրելիքն ու Զովսարրա կինը , եւ պատմելով նոցա թէ ինչպէս ինքը միայն թագաւորին հետ եսթերայ կոչունքը հրաւիրուելու պատիւն ունեցեր էր , եւ երկրորդ օրուան համար եւս նոյնպէս հրաւիրուած էր , իմացուց թէ իւր երջանկութեան մի միայն դառնացուցիչն է Մուրդքէ Հրեայն՝ իրեն երկրպագութիւն ընել չուզելովը : Յայնժամ Զովսարրա եւ իւր սիրելիքը խորհուրդ տուին իրեն որ յիսուն կանգնաչափ փայտ մը պատրաստել տայ , առաւօտը կանուխ թագաւորին ըսէ ու զՄուրդքէն անկէց կախել տայ , եւ սիրտը հանգչեցընելով՝ երթայ եսթերայ կոչունքն ուրախանայ : Այն խորհրդոյն հաւանեցաւ Համան , հրամանը տրուեցաւ եւ փայտը պատրաստեցաւ :

Մուրդբէի վարձատրութիւնը: — Նոյն գիշերն Աստուած Արտաշիսին քունը կտրեց. ելաւ նստաւ ու սրտի նեղութենէն հրամայեց գպրապետին որ յիշատակարանները բերէ կարգայ: Երբոր կարդալով՝ Մուրդբէին բրաժ տիրասիրութեան պատմութեանը հասաւ, հարցուց թագաւորը թէ «Այս հաւատարմութեան փոխարէն ինչ շնորհ ըրինք կամ փառաց արժանացուցինք զՄուրդբէ»: Եւ երբոր քովիններն «Եւ ոչ ինչ» պատասխանեցին, ոտքի ձայն մը առաւ թագաւորը, եւ «Նայեցէք ո՞վ է» ըսաւ. եկան իմացուցին որ Համանն է, վասն զի առաւօտը կանուխ եկեր էր որ զՄուրդբէն փայտէ կախելու հրամանն ընդունի թագաւորէն: «Ներս կանչեցէք» ըսաւ Արտաշէս. ուրախութեամբ մտաւ Համան, եւ թագաւորն իրեն հարցուց. «Փառաւորել ուզած մարդուս ինչ պէտք է ընեմ»: Համան մտածելով թէ թագաւորն իրմէ զատ զո՞վ պիտի ուղէ փառաւորել, ըսաւ. «Թագաւորական պատմութեանը պէտք է իրեն հագցընել, թագաւորին հեծած ձին զինքը հեծցընել, եւ թագաւորին սիրելի ու փառաւոր իշխաններէն մէկը՝ բոլոր քաղաքին մէջ զինքը պտըտացնէ, եւ առջեւէն քարող կարգայ թէ Ահա այսպէս կրիառաւորէ արքայ իւր սիրելին: — Շատ լաւ ըսիր, պատասխանեց Արտաշէս, գնա շուտով նոյն բանն ըրէ Մուրդբէ հրեային՝ արքունական տանս խնամակալին, եւ ըսածէդ բան մը պակաս չընես»: Ո՛րչափ ալ անտանելի լինէր Համանին

Թագաւորին այս նոր հրամանը, պէտք էր անտրտունջ եւ անթերի կատարէր. ուստի եւ առաւ արքունի պատմութեանն ու ձին, Մուրդքէին հազցուց, հեծուց զինքը, եւ քաղաքին փողոցներէն անցնելով՝ առջեւէն կաղաղակէր ու կըսէր. « Այսպէս պէտք է լինի այն ամէն մարդուն որ արքան կկամենայ փառաւորել » :

Համանայ մահր : — Մուրդքէ Թագաւորական պալատը դարձաւ փառաւորեալ փառօք, եւ Համան տունը գնաց գլուխը կախած եւ լի տրտմութեամբ, եւ գլխոյն եկած Թշուառութիւնը Զովսարրային ու սիրելեացը պատմեց. որոնք միաբերան խորհուրդ տուին իրեն որ եթէ Մուրդքէ Հրեայ է, եւ իշխան եղաւ, հնազանդէ իրեն. վասն զի չես կրնար անոր չար հատուցանել, որովհետեւ Աստուած հետն է, եւ նա զինքը մեծցուց » : եւ այսպէս ցաւագին խօսած Ժամանակնին՝ երկու ներքինի եկան զՀաման Թագուհւոյն ճաշին հրաւիրեցին : Երբոր ճաշի նստան, եւ Արտաշէս գինիով զուարթացաւ, ստիպեց զեսթեր որ խնդիրքն իրեն համարձակ յայտնէ, եւ խոստացաւ մինչեւ Թագաւորութեանը կէսն իրեն տալ : « Տէր իմ արքայ, պատասխանեց Եսթեր, Թէ որ առջեւդ շնորհք գտայ՝ աղաչանքս ընդունէ եւ զիս ու ազգս մահուընէ ազատէ » : Բարկայաւ Թագաւորը, « Ո՞վ է այն որ պիտի համարձակի աղդդ մեռցընել, ըսաւ : — Համան, պատասխանեց Եսթեր, այր բանսարկու, Թշնամի եւ չար » : Այս որ լսեց՝ սարսափեցաւ Համան ու պապանծեցաւ. Թագաւորը կրակ կտրած ելաւ սեղանէն ու գնաց քովի ծաղկոցին մէջ վեր վար զայրագին կքալէր : Համան Եսթերայ ոտքն ընկած կաղաչէր որ կենացը խնայէ. վրայ հասաւ Թագաւորը եւ զՀաման Թագուհւոյն ոտքը պլլուած անոնելով՝ բարկութեան չափն անցաւ, արիւնը գլուխը ցառքեց « Այդ չափի հասար, ըսաւ, այն անօրէն, որ տանս մէջ իմ կինս կուղես բռնադատել » : Այն խօսքէն կայծակէ զարնուածի նման կընկնի Համան : Նոյն միջոցին ներքինեաց մէկը կըսէ Թագաւորին որ Համան տանը մէջ յիսուն կանգնաչափ փայտ մը պատրաստեր է՝ վրայէն զսիրելին արքայի զՄուրդքէ կախելու : « Հնապ ուրեմն անոր վրայ զինքը կախեցէք » կանչեց Արտաշէս : Մէկէն

հրամանը կատարուեցաւ. կախուեցաւ Համան, եւ թաղաւորին բարկութիւնն իջաւ :

Հրէից ցնծալից տօնը : — Նոյն օրը պարգեւեց Եսթերայ նաեւ բանսարկու Համանին դանձր . իրմէն իմանալով եւս թէ Մուրդքէ իւր աղգականն է, կանչել տուաւ զինքը, Համանայ մտտանին մասն անցուց, նորա պաշտօնը անոր յանձնեց, ծիրանիով ու բեհեզով փառաւոր հագուեցուց, գլուխը ոսկի պսակ դրաւ, եւ այնպէս շքեղաշուք հանդիսիւ բոլոր քաղաքին մէջ պտըտցընել տուաւ : Եսթերայ աղաչանքովը՝ Համանայ առաջին հրովարտակին հակառակ նոր հրովարտակ մը հանեց՝ ամէն տեղի կուսակալացն ու նախարարացը պատուիրելով որ Հրէից լաւ աչքով նային, եւ այն օրն որ իրենք պիտի ջարդուէին՝ իրենց թող տրուի որ ուզածնին ջարդեն մեռցընեն : Համանայ տանն օրդիքը ըստ պաննուեցան, Սիսիսի մէջ միայն ութ հազար հօգի մեռան, եւ տէրութեանը միւս քաղաքացի ու գաւառացի մէջ եօթանասուներհինգ հազար : Եսթեր եւ Մուրդքէ այս մեծ պատահարին յիշատակն անմոռաց պահելու համար՝ Փուրիմ կամ Վիմալի ըստած մեծ տօնը հաստատեցին, որովհետեւ Համան Հրէից աղգը կոտորելու համար վիճակ ձգեր էր, եւ որոշեցին որ այն տօնը աղօթիւք եւ պահօք կատարուի Ագար ամսոյն 14-ին եւ 15-ին. վասն զի նոյն օրերն իրենց կորստեանը աշխատող հեթանոսները կոտորեր էին : Այն ժամանակէն մինչեւ հիմա Հրեայք մեծ հանդիսով եւ ծոմապահութեամբ այս տօնը կկատարեն :

Գիրք Եսթերայ, եւ գերեզման նորա : — Այս հրաշալի դէպքը տեղն իտեղը կպատմէ Եսթերայ գիրքը, որուն հեղինակը կերեւի թէ նոյն ինքն է Մուրդքէ : — Այս գրոց վրայ իրաւամբ կզմայլի գերմանացի Հեերեկն անուն պատմաբանը, եւ այն ժամանակի պատմութեան գլխաւոր եւ գեղեցիկ աղբիւրը կհամարի զայն :

Եսթեր եւ Մուրդքէ՝ ըստ աւանդութեան մի եւ նոյն գերեզմանի մէջ թաղուեցան յեկբատան (Հաւսասն) : Քէր-Փորթըր անգղիացին Հայաստանի եւ Պարսկաստանի նախորդութեանը մէջ կպատմէ թէ 1818-ին ինքը գնացեր է հոն անձամբ, տեսեր է այն գերզմանը զոր մեծապէս կպատուեն

Հրեայք՝ մնացորդք նախնի գերութեանն, եւ դրան բանալին իրենց գլխաւորին ձեռքը կպահուի, կրսէ. գերեզմանին պահապանն ալ ռաբբի մըն է որ Հրէից ուխտաւորաց աղօթքն ու նուէրքը կընդունի:

Արդարեւ մեծ էր եսթերայ եւ Մուրգքէի արդիւնքը, բայց մեծ է նաեւ Հրէից երախտագիտութիւնը:

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՊԱՐՄՊԱՅ ՇԻՆՈՒԹԵՆԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ՅՈՒԴԱ

ՄԱԿԱՔԷԻՆ ՄԱՀՂ

Պարսից վերջի թագաւորաց ժամանակ Հրէից վիճակը: — Մեծն Աղեքսանդր: — Հրեայք Ղազոսեանց իշխանութեան տակ: — Եօթանասնից Թարգմանութիւնը: — Հրէից Պտղոմէոս Եպատորէն ճալածութիւնը: — Հրեայք Սելեւկեանց իշխանութեան տակ: — Ռնիա, Սիմոն եւ Հելիոդորոս: — Անտիոքոս Եպիփան. Յասոն եւ Մենելաոս: — Մաի Ռնիայ: — Վերջ Յասոնի: — Հալածմունք Անտիոքոս Եպիփանոս: — Նախատակութիւն Եղիազար քահանայի: — Դիւցազնական նախատակութիւն Եօթն եղբարց: — Մատաթիա եւ իւր որդիքը: — Մաի Մատաթիայ: — Յուդա Մակարէ: — Հրեայք Երուսաղէմն ու տաճարը կնորոգեն: — Երկիւղ շրջակայ ազգաց: — Յուդա յաղթանակաւ Երուսաղէմ կդառնայ: — Մաի Անտիոքոս Եպիփանոս: — Անտիոքոս Եպատոր. Պատերազմ Բեթսուրայ: — Դեմետր Սոտեր՝ Անտիոքոս Եպատորին տեղը կթագաւորէ: — Ազգատեացն Յակիմոս. Բաբելոն Հրէաստան կղրկուի: — Յուդա կհալածէ զՅակիմոս. Նիկանովր: — Հայնոյանք Նիկանովրայ, պարտութիւն նորա եւ մաի: — Յուդայի Նիզակակցութիւնը Հռովմայեցոց հետ: — Պատերազմ Բերեթայ, եւ մաի Յուդայի:

(454—161)

Պարսից վերջի թագաւորաց ժամանակ Հրէից վիճակը: — Նեեմիի մահուընէն յետոյ Հրեայք ոչ թագաւոր ունեցան եւ ոչ կուսակալ մինչեւ Մակաբայեցոց ժամանակը: Հրէից հոգեւոր եւ մարմնաւոր իշխանութիւնը քահանայապետից ձեռքն էր անցած, որ Սակեսրիւս ըստած ծերակու-

տին գործակցութեամբը ժողովուրդը կկառավարէր։ Սանեարիմը եօթանասունութիւն ծերօք կազմեալ ժողով մի էր, որ երկրին կառավարութեանը կհսկէր, դատաստանարանաց բողոքը կքննէր, օրէնքները կմեկնէր եւ անոնց պահպանութեանը համար հարկաւոր եղած տնօրէնութիւնները կընէր։

Յուդայի եւ Իսրայելի վաղեմի թագաւորութեանց առած սոսկալի հարուածներն այն գերութենէն դարձած Հրէից մտքէն ոչ երբէք կեւնէր. երբէք նոր տաճարին վրայ չէին նայեր առանց Սողոմոնի տաճարին փառքը, մեծութիւնն ու կործանմանը պատճառն յիշելու. միշտ աչքերնուն առջեւն էին մարգարէութիւնք որ այն մեծամեծ գէպքերը գուշակեր կանխաձայներ էին, եւ գերութենէն դառնալուն պէս իսկզբան Սատուծոյ հաւատարիմ ու կռապաշտութենէն հեռու մնացին։

Երկայնաձեռն Արտաշեսին եւ նորա յաջորդաց ատենը, որոց թեթեւ հարկ մը կվճարէին, Հրէաստան հետզհետեւ լաւ այն անարգութենէն ու անզգայ թմրութենէն յոր ընկրդմուներ էր Բաբելոնի գերութեամբը։ Երկիրը մշակեցաւ, քաղաքներն ետեւէ ետեւ կանգնեցան շէնցան, բնակիչքը բազմացան, եւ Հրեայք Սնգէի ու Զաքարիայ մարգարէացած խաղաղութիւնը, լիութիւնն ու առատութիւնը վայելեցին, եւս եւ Պարսից տէրութեան կործանմանէն յետոյ ու Մեծին Աղեքսանդրի եւ նորա առաջին յաջորդաց ժամանակ։

Մեծն Աղեքսանդր։ — Մեծն Աղեքսանդր իւր քաջայաղթ աշխարհակալութիւնն սկսաւ Յադդու քահանայապետին օրերը։ Երբոր Պարսից Դարեհ Կոյրմանուս թագաւորին յաղթելով՝ տէրութիւնը ձեռքէն առաւ եւ Հրէաստան իւր իշխանութեան տակը մտաւ, վրէժխնդրութեան ոգւով լցուած՝ երուսաղեմի վրայ գիմեց. որովհետեւ Տիրոս քաղաքը պաշարելու գնացած ժամանակը Հրեայք չէին ուղած իրեն օգնական զօրք տալ։ Բայց Յադդոս՝ քահանայապետական փառաւոր հազուստներովը, քաղցրաձայն յահաններով, Ղեւտացիներով ու ժողովրդովք իրեն առջեւ ելաւ։ Աղեքսանդր քահանայապետին խուրին վրայ ոսկե-

դրոշմ ճառագայթարձակ Աստուծոյ անունը կարգալով՝ մէկէն ձիէն վար իջաւ, երկրպագութիւն ըրաւ: Այնպիսի նորատեսիլ յաղթանակաւ մտաւ Երուսաղէմ (332), անոր ծաղկասիւիւռ փողոցներէն անցաւ, գնաց տաճարը մտաւ եւ զոհ մատոյց Աստուծոյ, որ խնայեալն գիշերոյ Յադգոսի կերպարանօքն իրեն երեւցեր ու պատուիրեր էր որ աներկիւղ քաջութեամբ Եղեայոնստէն անցնի, խոստանալով իրեն որ ձեռքը մատնէ Պարսից ինքնակալութիւնը: Եւ Յովսեպոս կպատմէ որ երբ քահանայապետը բերաւ առջեւը կարգաց նաեւ Դանիէլի գիրքը, յորում մարգարէն նորա երկրակալութիւնը յայտնապէս գուշակեր էր, ուրախութիւնն անպայման եղաւ, եւ ամէն տեսակ հարկէ ազատ ընելով գէրեայս՝ հրաման տուաւ որ համարձակ ամէն տեղ իրենց օրինօքը վարուին: Պատժեց նաեւ նոցա ուխերիմ թշնամի Սամարացիքն որ իւր դրած Ասորուց կուսակալն սպաններ էին. զանոնք Սամարիայէն հալածեց որ գնացին Սիւրեմ կամ Նապղոս բնակեցան, եւ այն եղաւ այնուհետեւ իրենց մայրաքաղաքը:

Հրեայք Ղազոսեանց իշխանութեան տակ: — Բայց ըստ կանխաձայնութեան մարգարէին՝ այս աշխարհակալին կեանքը երկար պիտի չտեւէր: Տասուերկու տարի թագաւորելէն յետոյ՝ երեսունուիրեք տարեկան մեռաւ իրաւիւն, եւ զօրավարներն երկար ժամանակ իրարու ձեռքէ անոր լայնածաւալ տէրութիւնը յափշտակել ուզելէն ետքը՝ մէջերնին բաժնեցին զայն: Պսղոմեոս Սոսեր՝ Ղազոսի որդին, առաւ Եգիպտոսը, եւ Սելեւկոս Նիկանոր՝ Ասորուց երկիրը. եւ որովհետեւ Հրէաստան կամ Պաղեստին այս թագաւորութեանց մէջտեղը կիյնար, ուստի երբեմն մէկուն եւ երբեմն միւսոյն իշխանութեանը տակ կմոնէր: Պսղոմեոսի կամ Ղազոսեոսի հարիւր տարիի չափ տիրեցին Հրէաստանի եւ քաղցրութեամբ վարուեցան հետը: Պսղոմեոս Փիլադէպիոս կամ Եղբայրստէր, որդի եւ յաջորդ Պրտոլմեայ Սոտերի, Աղեքսանդրիա քաղաքին մէջ հօրը շինեւ տուած մեծահամբաւ գրատունը շատ զարգարելով ու ճոխացնելով՝ փափաքեցաւ որ մէջը գտնուի նաեւ սուրբ գրոց թարգմանութիւնը, որուն վրայ շատ բաներ լսեր էր.

ուստի եւ մարդ զրկեց եղիազար քահանայապետին որ իրեն զրկէ օրինաց գիրքն ու զայն եբրայեցերենէ յունարէն դարձնելու քաջ թարգմանիչներ :

Եօթանասնից թարգմանութիւն: — Շուտ մը քահանայապետը երկոտասան ցեղերէն վեց վեց ծեր յուզարկեց, որոնք Փարոս կղզւոյն մէջ եօթանասութիւն օրուան միջոցին իրենց յանձնուած երկասիրութիւնը կատարեցին (283) ինչպէս աւանդութիւն է. որ եւ պատուով Պտղոմէանց մատենադարանին մէջ դրուեցաւ, եւ այն է հռչակաւոր Թարգմանութիւն եօթանասնից ըսուածն, ուսկից թարգմանուած է նաեւ մեր աստուածաշունչը իձեռն Մեծին Սահակայ Պարթեւի եւ իւր քաջուշիմ աշակերտացը :

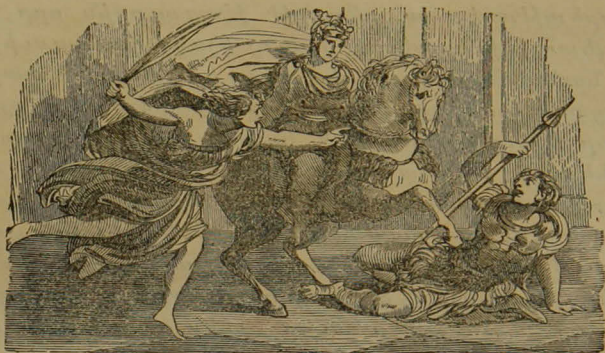
Հրէից Պտղոմէոս Եւպատորէն հալածուիլը: — Բայց Հրեայք միշտ այս հանգստութեան մէջ չմնացին. Եղբայրասէր Պտղոմէոսին թուր' Պսղոմեոս Եւպատոր կամ Հայրաւոր զիրենք շատ չարչարեց: Այս թագաւորը երբոր Պաղեստինու Հռափա (Ռէֆազ) քաղաքին ու նաւահանգստին քով Ասորոց թագաւոր Մեծին Անտիոքոսի յաղթեց (216), անկէց շիտակ երուսաղէմայ վրայ գնաց, առաւ, մտաւ տաճարը զոհ ըրաւ, եւ հետաքրքրութեամբ ուզեց մինչեւ ի Սրբութիւն սրբութեանց մտնել՝ ուր քահանայապետն անգամ տարին մի անգամ միայն կրնար մտնել: Քահանայք եւ Ղեւտացիք շատ դէմ դրին, ճար չեղաւ՝ մըտաւ. բայց մէկէն չորս դին զարնուելով՝ անգամալոյծ ու մարած գետին ընկաւ: Ծառաները վրայ հասան, վերուցին դուրս տարին զինքը, եւ շատ ժամանակ անցնելէն յետոյ հազիւ խելքը գլուխն եկաւ: Աղեքսանդրիա որ դարձաւ՝ այս պատուհասին վրէժն առնելու համար՝ հրաման հանեց որ իւր տէրութեան մէջ գտնուող բոլոր Հրեայք կռուք պաշտեն, եւ յանձն չառնողները կապուած Աղեքսանդրիա բերուին: Շատերը բերուեցան ու հրապարակի մը մէջ դիզուեցան. եօթը հարիւր կատաղի փղեր ալ պատրաստուեցան որ վրանին արձակուելով զանոնք ջարդեն: Լսեց Աստուած Հրէից աղօթքն ու պաղատանքը. օրն ու ժամը հասաւ, փղերն արձակուեցան. բայց անոնք երկու աներեւոյթ հրեշտակաց զօրութեամբը՝ փոխանակ Հրեաներուն

վրայ վաղելու՝ Թագաւորին զօրացը վրայ դիմեցին ջարդեցին։ Այս անակնկալ դէպքին վրայ Պտղոմէոսին միաքը փոխուեցաւ, եւ առաջին հրամանին հակառակ նոր հրաման մը հանեց որ Հրեայք եօթն օր Աղեքսանդրիոյ նոյն հրապարակին մէջ իւր ծախքովն ուտեն խմեն ուրախանան, եւ զիրենք ազատ թողուց։

Հրեայք Սելեւկեանց իշխանութեան տակ։ — Փիլոպտորին մահուանէն ետքը Հրէաստան եգիպտոսէն բաժնուեցաւ ու Ասորոց երկրին հետ միանալով՝ Մեծին Մնտիոքոսի ձեռքն անցաւ (203), որ ամէն հարկէ ազատ ըրաւ զանոնք ու թոյլ տուաւ որ իրենց սեպհական օրինօքը վարուին։ Որգին ու յաջորդը Սելեւկոս Փիլոպսոս ոչ միայն հօրը տուած ազատութիւնները հաստատեց, այլ եւ հրամայեց որ տաճարին բոլոր ծախքը իւր գանձէն տրուի։ Բայց ափսոս որ ազգատեաց Հրէի մը մատնութեամբը Թագաւորին այս բարեսիրութիւնը փոխուեցաւ. եւ այն ժամանակէն սկսաւ Հրէից ազգին կրած սոսկալի հալածմունքը, զորս Մակաբայեցւոց գիրքը երկարօրէն ու սրտառուչ պերճախօսութեամբ կ'ապրեմք։

Ոճիս, Սիմոն եւ Հեղիոդորոս։ — Ոնիս քահանայապետին բարեպաշտ ու չարատեաց սրբութեամբն ու խնամքը ազգը երջանկացեր ու տաճարն Աստուծոյ կարգաւորուեր զարգարուեր էր դարձեալ տրօք եւ պարգեւօք Թագաւորաց եւ իշխանաց։ Տաճարին վերակացուն էր Սիմոն անունով մէկը. սա շատ անգամ իւր անկարգութեանցը համար Ոնիայէն յանդիմանուելով՝ հետը թշնամացաւ, եւ Ապարոնիոս սպարապետին ձեռօքը Սելեւկոսին իմացուց որ տաճարին մէջ երեսի վրայ մնացած անբաւ գանձ կայ։ Սելեւկոս մտածելով որ Հռովմայեցւոց իւր հօրը վրայ դըրած ծանր հարկը կրնայ անով դիւրութեամբ վճարել, շուտ մը իւր Հեղիոդորոս իշխանը զրկեց որ երթայ այն գանձերն առնու բերէ։ Հասաւ Հեղիոդորոս յերուսաղէմ, եւ գալուն պատճառն որ լսեց Ոնիս՝ «Արդարեւ, ըսաւ, գանձուն մէջ ստակ կայ, բայց ոչ թէ անօրէն Սիմոնին հասկըցուցածին չափ. եղածն ալ այրեաց եւ որքոց աւանդներն են»։ Բայց Հեղիոդորոս Թագաւորին հրամանք մէջ բերելով՝ օր

եւ ժամ սահմանեց որ մտնէ տաճարին գանձը վերցնէ։ Այս աղետալի գոյժը տարածուելուն պէս՝ բոլոր քաղաքը խռովութեամբ ու ցաւով լցուեցաւ. քահանայք սրբութեան պատմութեանով սեղանոյն առջեւն ընկած կաղաչէին։ Յաւազին տեսարան մը կընծայէր մանաւանդ քահանայապետը. կերպարանքն ու երեսին գոյնը սրտին թախծութիւնը կըցոցընէր, եւ ահ եւ երկիւղ եւ սոսկումը բոլոր մարմինը կպատէր։ Խուռն բազմութիւն ժողովրդեան կաղաչէին զԱստուած, որպէս զի չթողու որ իւր տաճարին պատիւը անարգուի. կանայք քրձազգած՝ հրապարակներուն մէջ կողբային. արգելական կուսանք կուսաստաններէն դուրս ելած՝ դէպի դռներն ու պարիսպը կվաղէին, եւ ոմանք պատուհաններէն դուրս կարկառէին, եւ ամէնքն առհասարակ ձեռքերնին երկինք վերուցած՝ Աստուծոյ օգնութիւնը կպաղատէին. եւ ասկէց աւելի ինչ սըրտաշարժ տեսարան կրնար լինել. այս տեղ քահանայք իրենց արտասուօքը Աստուծոյ սեղանը կողողեն. պատկառելի ծերունի քահանայապետը վշտալից կեցած՝ ահուգորով արդէն աչքին առջեւը կտեսնէ որքոց եւ այրեաց ստացուածքին յափշտակութիւնն ու Աստուծոյ տաճարին մերկ կողոպուտ մնալը. այն տեղ ժողովուրդը սարսափած իրար անցած՝ ընկիւքը չէր գիտեր։ Բայց սակայն այս ամենայն աղէտները Հեղիոդորոսին քարացեալ սիրտը չկրցան շարժել։ Որոշուած ժամանակը հասնելուն պէս՝ իւր սպասաւորօքը մտաւ գանձատունը, եւ հազիւ թէ սկսաւ պտըտիլ, եւ ահա յանկարծ ոսկի զէնքերով մեծաշուք ձիաւոր մը երեւցաւ որ ձիոյն տակն առաւ կոխկրռտեց զինքը. նոյն միջոցին երկու գեղեցիկ զարդարուած երիտասարդներ եւս երեւեցան՝ որոնք լաւ մը ծեծեցին զինքը, եւ անզգայ կիսամեռ գետին ձգելով՝ աներեւոյթ եղան։ Սպասաւորքն որ սարսափած կեցեր էին. եկան զինքը վերուցին դուրս տարին, եւ Ոսիա քահանայապետին ոտքն ընկած կաղաչէին որ Աստուծոյ անոր բժշկութիւնը խնդրէ։ Մտածեց Ոսիա որ գուցէ թագաւորը կարծէ թէ ինքը կամ Հրեայք գաւով զՀեղիոդորոս այն խեղճութեան հասուցեր են, խնդրուածք ըրաւ, քաւութեան զոհ մատոյց Աստուծոյ, եւ շուտ մը նոյն

երիտասարդներն իրենց փառաւոր հագուստներովն եկան Հեղիոդորոսին առջեւը կեցան ու « Գնա, շնորհակալ եղիր Ոնիա քահանայապետին, ըսին. վասն զի իւր սիրոյն համար Աստուած ոգիդ քեզ դարձուց, եւ ամէն տեղ Աստուծոյ մեծ զօրութիւնը պատմէ », եւ մէկէն վերացան: Երբոր Հեղիոդորոսին խելքը գլուխն եկաւ, Աստուծոյ շնորհակալութեան ողջակէզներ ու զօհեր մատոյց, մեծ պարգեւներով մեծարեց զքահանայապետն ու դարձաւ թագաւորին քով գնաց: Երբոր հարցուց Սելեւկոս թէ ինչպէս կատարեց իրեն յանձնուած գործն ու զորչափ բան բերաւ, սկսաւ գանգատելով ըսել. « Ո՛հ, Երուսաղէմ ձեր թշնամին միայն երթայ, վասն զի ապահօյլ էք թէ գանալից չարագան պիտի դառնայ, բաւական է որ ողջ մնայ. որովհետեւ ճշմարիտ մեծ զօրութիւն մը կայ այն տաճարին մէջ, եւ Աստուածն երկնից ու երկրի պաշտպան եւ այցելու է անոր »:

Անտիոքոս Եպիփան. Յասուն եւ Մենեղաւոս: — Այս յայտնանշան հրաշքով ալ Ոնիային թշնամեաց կատաղութիւնը չանցաւ, եւ ամպարիշտն Սիմոն մինչեւ այն տեղը հասոյց իւր անօրէն զրպարտութիւններն ու մատնութիւնները՝ որ հարկ եղաւ ծերունի քահանայապետն անձամբ երթայ զանոնք թագաւորին իմացընէ ու զինքը պատժել տայ: Բայց քիչ ժամանակէն Սելեւկոս մեռաւ եւ տեղը յաջորդեց եղբայրը Անտիոքոս Եպիփան կամ Երեւելի (173):

Այս արծաթասէր ու անգութ թագաւորին օրը քահանայապետութիւնը սկսաւ ոսկւոյ կշռով վաճառուիլ. օրինաց նախանձայոյզ ու վրէժխնդիր Ռնիան պաշտօնէն ձգուեցաւ, եւ տեղն անցաւ իւր անարժան եղբայրը Յասոն, որ Երուսաղեմայ մէջ Յունաց պէս թէատրոններ, կրկէսներ ու երիտասարդանոցներ հաստատեց, եւ այն արտաքին տեսարանաց ու խաղուց տալով խելքը միտքը՝ աստուածային պաշտամանց անփոյթ եղաւ, եւ քահանաներն ու ժողովուրդը ամէն տեսակ անկարգութեանց մէջ ընկղմեց, եւ մինչեւ Տիւրացւոց Վահագն աստուծոյն տունին օրը անամօթաբար նուէր զրկեց անոր։ Աղէկ որ այս խառնավար իշխանութիւնը երկար չտեւեց. կրտսեր եղբայրը Մենեղառոս՝ թագաւորին աւելի ստակ խոստանալով քահանայապետութիւնը ձեռքէն առաւ։ Յայնժամ Երուսաղէմ խռովութեամբ ու արիւնհեղութեամբ լցուեցաւ. Յասոն երեք հազար հոգւով եկաւ քաղաքը մտաւ, կորսընցուցած իշխանութիւնը ձեռք ձգելու համար՝ ամենայն ջանք ու կոտորած ըրաւ. բայց զօրացաւ Մենեղառոս եւ զինքը Ամոնացւոց երկիրը փախուց։

Մահ Ոճիայ։ — Մենեղառոս չկարողանալով թագաւորին խոստացած մեծ գումարը վճարել, սկսաւ տաճարին ոսկի ամանները գողանալ. եւ երբոր այս բանիս համար աստուածասէրն Ռնիա յանդիմանեց զինքը, Անքրոնիկոս զօրավարին ձեռքովը Անիոյ քաղաքին մէջ զինքը սպաննել տուաւ։ Առաքինի քահանայապետին տարապարտ մահուանը վրայ ոչ միայն Հրեայք եւ Հելթանոսք մեծ ցաւ ցուցուցին, այլ եւ նոյն իսկ Անտիոքոս թագաւորը վրան ցաւելով լացաւ, որովհետեւ նորա սրբութիւնն ու իմաստութիւնը լաւ հասկըցած էր. եւ սաստիկ բարկանալով՝ հրամայեց որ անօրէն մահապարտ Անգրոնիկոսին զօրավարութեան ծիրանին հանեն, եւ այնպէս քաղաքին մէջ պտըտցընելով տանին՝ զքահանայապետը մեռուցած տեղը զինքն ալ գլխատեն։ Իսկ Մենեղառոս շատ ստակ տալով՝ հազիւ կըցաւ թագաւորին բարկութիւնը իւր վրայէն իջեցընել։ Եւ որովհետեւ այս ստակը ճարելու համար ստիպուած էր մէկ կողմէն Աստուծոյ տաճարին զարդերը կո-

ղոպտել մերկացրնել, եւ միւս կողմէն ժողովուրդը կեղեքել, Երուսաղեմացւոց համբերութիւնը հասնելով՝ քաղաքին մէջ մեծ խռովութիւն հանեցին, եւ սեղանադերձ տաճարակապուտ քահանայապետին արբանեալներէն երեք հազար հոգի ջարդեցին: Բայց Մենեղաւոս դարձեալ ստակի զօրութեամբ արդարացաւ՝ անյադ արծաթասէր թագաւորին առջեւը:

Վերջ Յասոնի: — Այս համազգեսաց ներքին պատերազմները, քահանայապետութեան արիւնահեղ յափշտակութիւնն ու վաճառումը տեսնելով՝ խեղացի մարդիկ չարաղէտ գուշակութիւններ կրնէին. ժողովուրդն ալ քառասուն օր քառասուն գիշեր օգոյն մէջ ոսկեղարդ տիգաւոր ձիաւորաց գունդեր կոեսնէր, եւ վահանաց թնդիւն, աղեղանց շկահիւն, սուսերաց շողիւն, նշանաց շաչիւն, նետից շառաչիւն եւ ոսկի զինուոց փայլիւն կլսէր եւ կսարսափէր: Մէյմըն ալ յանկարծ ձայն ելաւ թէ Անտիոքոս Եգիպտացւոց վրայ ըրած արշաւանքին մէջ մեռեր է. բոլոր Երուսաղէմ ուրախացաւ: Յասոն քահանայապետութիւնը նորէն ձեռք բերելու յարմար առիթ գտնելով՝ շուտ մը քսան հազար զօրքով հասաւ քաղաքը մտաւ, եւ իւր տոհմային քաղաքակցացը մէջ իբրեւ իմէջ օտար թշնամեաց մեծամեծ կոտորածներ ըրաւ (169): Բայց Անտիոքոս մեռած չէր. Հրէից իւր մահուանը վրայ ցուցուցած ուրախութիւնը լսելով՝ կրակ կտրեցաւ, գազանացեալ սրաիւ Եգիպտոսէն վազեց եկաւ, սրով նիզակով Երուսաղէմը առաւ, Յասոնը հալածեց, ութսուն հազար մարդ ջարդեց ու իբրեւ գերի վաճառեց, տաճարը կողոպտեց, մէջէն հազար եօթն հարիւր քանքար առաւ, ու հպարտացեալ մտօք դարձաւ գնաց: — Անտիոքոս որ կարծէր թէ կարող է ծովը ցամաք եւ ցամաքը ծով փոփոխել, արդեօք ինչ պատճառաւ Հեղիոփորոսին պէս չպատժուեցաւ. «Քաղաքին բնակչաց մեղացն ու անօրէնութեանը համար բարկացեր էր վրանին Աստուած» կըսէ սուրբ Գիրքը. եւ կաւելցրնէ, «Ոչ թէ ազգը տեղւոյն համար, այլ տեղը ազգին համար ընտրեց Աստուած»: — Իսկ ինքը Յասոն քաղաքէ քաղաք կփախչէր՝ ատելի հալածական յամենեցունց

իրբեւ ապստամբ յօրինաց, պղծեալ ու գարշեցեալ իբրեւ հայրենեաց մատնիչ եւ դահիճ, Վերջապէս եգիպտոսի մէջ սատկեցաւ. շատերը իւր աշխարհէն օտարացոյց, ինքն ալ օտարացեալ իմէջ օտարաց կորեաւ անսուգ անխնամ, անհանդերձ, եւ գերեզմանացն հայրենեաց չեղեւ արժանի:

Հալածմունք Անտիոքոս Եպիփանու: — Անտիոքոս երուսաղեմէն ելնելու ժամանակ իւր կատաղութեանը գործագիր երկու իշխան թողեր էր, որ Սիւն միջնաբերդը ամրացրնելով՝ բոլոր քաղաքին տիրապետեցին, շաբաթ օր մը յանկարծ անգէն անպատրաստ ժողովրդեան վրայ յարձակեցան, շատ մարդ ջարդեցին, եւ ամենուն սրտին ահն ու սարսափը սաստկացուցին: Մնացած բնակչաց մեծ մասը ձգեցին փախան, որդեկորոյս երուսաղէմը անհաւատից բնակարան դարձաւ, սուրբ տաճարը ամայի աւերակ մնաց, եւ ուրախութեան ու տարեկանաց օրերը լաց ու սուգի փոխուեցան:

Ասորւոց թագաւորին համար ամենահարկաւոր էր Հրէաստան. վասն զի եգիպտոսի վրայ գիծելու ժամանակը՝ իրեն յառաջապահ գունդ մըն էր այն, եւ հանգիստ երկիրը կեցած ժամանակ՝ կաշառականէր Որոս գետոյն հովիտը, եւ փինիկէի ճանապարհները որ դէպի մայրաքաղաքը կտանէին: Բայց Անտիոքոս չէր գիտեր որ աշխարհակալութիւն մը պահելու համար՝ երկրի մը տիրել բաւական չէ, այլ անհրաժեշտ հարկ է նորա բնակչաց սրտին եւս տիրել քաղցրութեամբ եւ մարդասիրութեամբ: Եւ երբ տեսաւ որ բռնութեամբ ու արիւնհեղութեամբ չկարողացաւ Հրէից սիրտն որսալ, միտքը դրաւ որ նոցա օրէնքն ու կենցաղաւարութիւնը փոխէ Յոյն դարձնէ, եւ հալածանօք, չարչարանօք ու մահուամբ զՄովսէս եւ զԱստուած մոռցրնել տայ իրենց: — Անմիտ խորհուրդ. չէր մտածեր որ հալածանքն ու նեղութիւնները զմարդիկ կեփեն՝ կըսրտապնդեն ու իրենց կարծեացը մէջ առաւել կհաստատեն, եւ քաջ քաջ նահատակներով երկիրը կփառաւորեն:

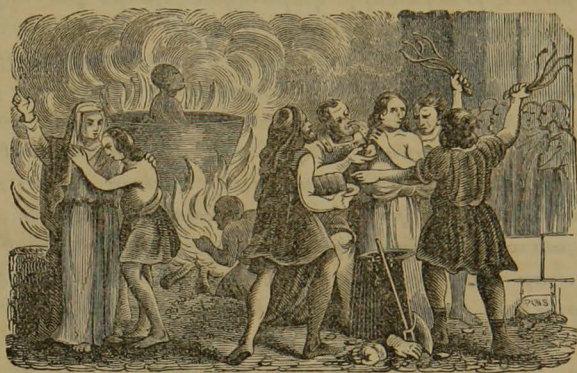
Տաճարը հեթանոսական պղծութիւններով եւ արձաններով լեցուց, սուրբ սեղանոյն վրայ Ողիմպեան Արամաղդայ արձանը կանգնել տուաւ. արգիլեց որ օրէնքը

չբռնուի, շաբաթ օրերը սուրբ չպահուին ու տօները չկատարուին. եւ այս արգելքին դէմ ընողները չարաչար կպատժուէին: Երկու կանայք իրենց որդիքը ըստ օրինաց թլիատեւուն համար բռնուեցան, զաւակին ծոցերնէն կախուած՝ խայտառակաբար բոլոր քաղաքին մէջ քաշկըռտուեցան եւ պարսպին վրայէն անգթաբար վար նետուեցան կտոր կտոր եղան: Շատերը գաղտուկ մօտակայ այրերը կերթային ու շաբաթ օրերը սրբութեամբ կանցընէին. բայց իմացուելուն պէս՝ կբռնուէին ու ողջ ողջ կայրուէին: Նոյնպէս սաստիկ հրաման հաներ էր Անտիոքոս որ ամէնքը իւր կուռքերը պաշտեն եւ նոցա զոհուած միսն ուտեն, եւ չհնազանդողները՝ չարատանջ մահուամբ սատակին: Չարչարանաց եւ մահուան վախով ոմանք խոնարհեցան անօրինին կամքը կատարելու. բայց շատերն ընդգիմանալով՝ իւրեանց մահկանացու կեանքը գիւցազնական արիութեամբ կնքեցին:

Նահատակութիւն Եղիազար քահանայի: — Այն քաջ նահատակաց պարագլուխն եղաւ Եղիազար քահանայն, որ իւր ծերացեալ հասակաւ՝ գեղեցիկ դէմքովն ու առաքինական վարուքը պատկառելի եղած էր Ժողովրդոց մէջ. սորա բերանը գայլ (ֆելիփս) դրած՝ կստիպէին խողի միս ուտելու (որ արգիւնուած էր օրէնքով): Առաքինի ծերունին աւելի յանձն առաւ ընդունիլ զմահ քաջ անուամբ, քան զկեանս խղճիւ եւ ամենէն պարսաւուելով: Իւր բարեկամներէն ոմանք, որ իրենց վատ ու անձնատէր բարքովը բռնաւորին կամակատար եղեր էին, քովն եկած կյորդորէին զինքը որ կեղծեօք մը ինքզինքը այն սոսկալի մահւընէն ազատէ. «Յանձն առ, կըսէին, թագաւորին հրամանը, եւ մեք խողենիի տեղ քեզի ուրիշ միս կուտամք ուտելու»: Բացէ իբաց մերժեց սուրբ ծերունին այն վատութեան խորհուրդը. «Մեր հասակին չվայելեր, պա-
«տասխանեց, կեղծաւորութիւն ընել, երիտասարդաց շա-
«տերը վրաս ծուռ նայելով պիտի ըսեն իրաւամբ թէ
«իննսնամեայ Եղիազարոս մահուան դուռն հասած՝ յայլագ-
«գութիւն դարձաւ. եւ կամ ինձմէ չար օրինակ առնե-
«լով՝ իրենք ալ կեղծաւորելով օրինաց դէմ գործեն. եւ

« Ես ծերութեան հասակիս աշխարհիս մէջ թողում այս
 « խիղճ մտաց եւ կեղտ անունս : Եւ արդ՝ թէ որ թագաւորն
 « նոյնչափ ժամանակ կեանք եւս շնորհէ ինձ, եւ մարդ-
 « կանց ձեռքը մէյմըն ալ չմասնուիմ, սակայն յաւիտե-
 « նականին Աստուծոյ ձեռքէն ոչ կենդանութեանս ատեն
 « եւ ոչ մահուանէս ետքը կրնամ՝ փախչիլ : Անոր համար
 « քաջութեամբ որոշեցի մեռնիլ՝ ելնել այս աշխարհէս,
 « որպէս զի ծերութեանս արժանի երեւիմ, եւ ապագայիցս
 « բարեաց եւ առաքինութեան օրինակ թողում, այնպէս
 « որ կարող լինին յօժարութեամբ եւ քաջութեամբ մա-
 « հուչափ ջանալ օրինաց սրբութիւնը պահպանել » : Այս
 կըսէր ու երկնային յուսով զուարթերես եւ անվեհեր
 կերպով մահուն եւ տանջանաց կգիմէր : Երբոր տանջանքը
 սարսափելի կերպով սաստկացաւ, երանելի ծերունին տե-
 սաւ իւր մահն ու « Աստուծո՛ւ իմ, ըսաւ, դուն որ ամէն
 բան կիմանաս, գիտես որ այս ինձ սոսկալի ցաւեր տուող
 տանջանքներէս ազատուիլը ձեռքս էր ու չուզեցի. բայց
 որչափ սիրտս ուրախ է ասոնք քու սիրոյդ համար քաջե-
 լուս » : Եւ այս մինչդեռ կըսէր, իւր սուրբ հոգին աւան-
 դեց ստեղծողին ամենայնի, անմահ յիշատակ թողլով իւր
 աղգին ու աշխարհիս :

Դիւցազնական նահատակութիւնն եօթն եղբարց : — Ամ-
 բող ընտանիք մը, մայրն ու եօթն որդիքը՝ որ Մախքալե-
 ցի կկոչուին, աւելի վսեմ օրինակ ընծայեցին համակեր-
 պութեան՝ օրինապահութեան եւ յուսոյ աստուածային
 ողորմութեան, եւ զարմանալի եղեն ամենայն աշխարհի :
 Բռնեցին ասոնք թագաւորին ատենը բերին, եւ սաս-
 տիկ կստիպէին որ խողենի ուտեն : Ամենէն յառաջ երէցը
 նահատակուեցաւ. « Ի՞նչ կեցեր կստիպէք ու կհարցընէք
 մեզ, ըսաւ. պատրաստ եմք մեռնիլ քան թէ հայրենի
 օրինաց դէմ գործել » : Բարկութեամբ սրտամուրթեամբ
 լցաւ թագաւորը. հրամայեց որ տապալկներ՝ կատսաներ՝
 անիւներ տաքցընեն ու տեսակ տեսակ տանջանաց գոր-
 ծիքներ պատրաստեն. եւ երբոր ամէն բան պատրաստուե-
 ցաւ՝ հրամայեց որ զնահատակն յառաջ բերեն կեցընեն.
 նախ լեզուն կտրեցին, գլխոյն մորթը հանեցին՝ երեսին

վրայ դարձուցին, եւ ասպա ձեռքերն ու ոտքերը մօրն ու եղբարցը առջեւ ծայրաքաղ ըրին կտրտեցին. յետոյ ողջ ողջ ջեռուցեալ տապաւին մէջ իջեցնելով՝ այրեցին. եւ երբ ձենճերը տապաւէն կենէր օդոյն մէջ կբարձրանար, մայրն ու եղբարքը փոխանակ լքանելով՝ մէկզմէկ կմխիթարէին ու կրտէին. «Քաջութեամբ մեռնիմք, մեր անունն ու հոգին մշտնջենապէս ժառանգեմք. եւ Աստուած՝ որ կտեսնէ իւր սիրոյն համար մեր իտարապարտուց քաշած սոսկալի տանջանքները՝ կվարձատրէ զմեզ»:

Երբ այսպէս առաջինը տապաւիւմահ ելաւ յաշխարհէս, զերկրորդը մատուցին իտեղի տանջանաց. գլխոյն մորթի մաղերովը հանդերձ երեսին վրայ դարձուցին, եւ հարցուցին. «Քանի որ մարմինդ անդամ անդամ կտրուած չէ՝ խոզենի կուտես»: Բացէ իբաց մերժեց, եւ մեծ եղբօրը պէս տապաւին վրայ այրուելու ժամանակը «Այ հըպարտ եւ ամբարտաւան բռնաւոր, կանչեց թագաւորին, թէպէտեւ աշխարհիս կեանքէն կզրկես զմեզ, բայց գիտցիր որ Ամենակալ Տէրը՝ որ աշխարհաց թագաւորն է, անոր փոխարէն յաւիտենական կեանքը պիտի պարգեւէ մեզ» ըսելով՝ հոգին աւանդեց:

Անոր ետեւէն երրորդը յառաջ բերին ու կուղէին որ

լեզուն դուրս հանէ . մէկէն դուրս հանեց , տուաւ որ կրտ-
րեն . մինչեւ թագաւորը զարմացաւ սրտին քաջութեանը
վրայ , որ սոսկալի ցաւը այնպէս բանի տեղ չէր դնել :

Ետեւէ ետեւ անվեհեր քաջութեամբ սարսափելի տան-
ջանքներու համբերելով նահատակեցան չորրորդն ու հին-
գերորդը . իսկ վեցերորդը մեռնելու ժամանակ ըսաւ ա-
նագորոյն բռնաւորին . « Ինքզինքդ մի խաբեր . մեք մեր
մեղացը համար կկրեմք այս ամէնը . բայց դուն , ո՛վ աս-
տուածամարտ , մի կարծեր թէ անպատիժ պիտի մնաս » :

Եւս առաւել յիշատակի արժանի է նոցա մեծահաւատ
մայրը , որ մէկ օրուան ու մէկ ժամուան մէջ այնպիսի
եօթն որդիքը կորսնցընելով եւ նոցա ամէն մէկուն սիր-
տը Աստուծոյ սիրովը բորբոքելով՝ կքաջալերէր , կմխի-
թարէր իրենց լեզուովը , եւ կանացի սիրտն ու միտքը
կտրճի պէս վառելով՝ քաջութեամբ յառաջ կերթար ու
կըսէր . « Որդեակք իմ՝ սիրելիք , ձեր հոգին ու կեանքը
տուողն ես չեմ , եւ ոչ ձեր իւրաքանչիւրին կերպարանքն
ես նկարեցի , եւ ոչ հասակնիդ աճեցուցի ու սնուցի : Նա՛
որ աշխարհիս արարիչն ու մարդկան ծնունդը աճեցնողն
է , իւր գալստեան ժամանակը ձեր կեանքն ու ոգիքը ի-
րեն անհուն ողորմութեամբը ձեզ կգարձընէ » : Երբ տե-
սաւ Անտիոքոս որ այս սոսկալի սպառնալեօքն ու տանջանք-
ներովը չկարողացաւ իւր վախճանին հասնիլ , ուզեց քաղ-
ցրութեամբ ու մեծամեծ խոստմունքներով մնացած կըրտ-
սեր եղբօր սիրտն որսալ ու նախնեացը օրէնքէն դարձը-
նել զինքը . ուստի սկսաւ անոյշ խօսքերով երգմամբ խոս-
տանալ որ զինքը մեծ պատուոյ հասցընէ , երանելի ընէ
աշխարհիս մէջ , եւ բարեկամ թագաւորաց անուանել
տայ : Բայց երբոր արիասիրտ պատանեկին մտաց անդրը-
դուելի հաստատութիւնը տեսաւ , զմայրը կանչեց եւ կա-
ղաչէր որ գէթ այն որդւոյն կեանքը փրկելու համար
խրատ տայ անոր որ իւր կամքը կատարէ ու ազատի մա-
հէն : Մայրը թէպէտ իսկզբան չուզեց , բայց երբ շատ
ստիպուեցաւ՝ որդւոյն քովը մօտեցաւ ու զհպարտ եւ
զամբարտաւան թագաւորը ծաղրելով՝ « Խնայէ ինձ , որ-
դեակ իմ , ըսաւ . յիշէ որ զքեզ ինն ամիս արգանդիս

մէջ կրեցի, եւ երեք տարի գիրկս անուցի ստեամբք եւ հասուցի զքեզ յայդ-չափ մեծութիւն հասակի: Արդ կաղաչեմ զքեզ, որդեակ, նայէ մէյմը երկինք ու երկիր եւ նոցա մէջն եղած արարածներուն. գիտցիր որ ինչպէս յոչնչէ ստեղծեց Աստուած զանոնք, նոյնպէս ստեղծեց եւ մարդկան ազգը: Մի զարհուրիր չարաշուք դահճէն, այլ եղբարցդ արժանի լինելով՝ աշխարհիս կեանքէն աւելի մահն ընտրէ, որպէս զի այն՝ եղբարցդ հետ նորէն գիրկս ընդունիմ զքեզ Աստուծոյ ողորմութեամբք»: Արի պատանեակը մօրը խօսքը կտրեց՝ կանչելով. «Խնչ կեցեր էք, ինչո՞ւ կուշանաք. թագաւորին հրամանը պիտի չկատարեմ, այլ պիտի հնազանդիմ միշտ մեր հարց օրինացը որ Մովսիսի ձեռօք մեզ տրուեցան: Բայց դու որ եբրայեցւոց գլուխն ամենայն չարիք հասուցիր, դուն Աստուծոյ ձեռքէն պիտի չազատիս: Եղբարցս պէս ես պատրաստ եմ շունչս ու մարմինս հարցս օրինացը համար տալու. յուսացեալ կարդամ առ Աստուած որ ազգիս մեղացը քաւութիւն շնորհէ, եւ քեզ մեծամեծ տանջանօք եւ հեծութեամբ խոստովանել տայ որ նա միայն է Աստուած եւ չիք այլ ոք»: Բաղմութեան առջեւ պատանւոյ մը բերնէն այս աներկիւղ ու նախատալից խօսքերը լսելով՝ վերջի աստիճանի կատղեցաւ Անտիոքոս. մէկէն հրամայեց որ միւս եղբարցմէն աւելի սաստիկ տանջեն զինքը. սարսափելի տանջանքներով մեկնեցաւ եւ նա յաշխարհէս անարատութեամբ եւ սրբութեամբ յուսացեալ իճէր: Որդւոցն ետեւէն արիաբար նահատակեցաւ նաեւ մայրն երանելի, եւ արժանի եղաւ որ սուրբ եկեղեցին տօնէ եւ զնա ընդ սուրբս իւր:

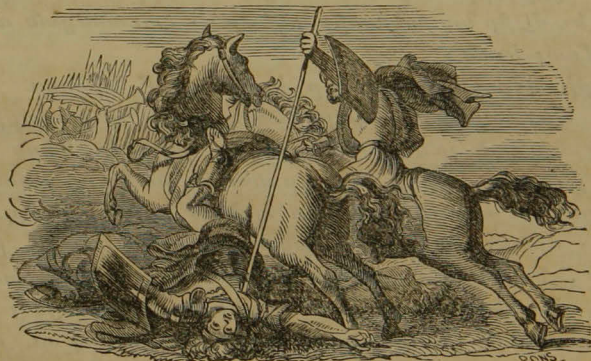
Մատաթիա եւ իւր որդիքը: — Մինչդեռ այսպէս Անտիոքոս նպիւրձն զՀրեայոս կհալածէր, Մասսարիս անուամբ սրբակաց քահանայ մը ելաւ գնաց իւր ծննդեան Մովդիիս քաղաքը քաջուեցաւ, հետն առնելով իւր հինգ որդիքը, Յովնաննես, Շմառոն, Յուդա Մախարէ, Եղիսաւոր եւ Յովնաքան: Հոն երբոր հայրենեաց ու հայրենակցաց խեղճութեանն ու սրբոյ տաճարին անարգանացը վրայ կողբային ասոնք, Անտիոքոսի մարդիկը Մովդիիմ ալ հասան որ ժողովուրդը դարձընեն իկուպաշտութիւն. Մատաթիային վրայ հա-

սարակաց ունեցած մեծ համարումն իմանալով՝ եկան իրեն, « Ո՛վ մեծ իշխան, ըսին. դու՛ր որդւոյքդ ու եղբայրներովդ նախապատիւ կհամարուիս քաղաքիս մէջ. թագաւորին կամաց հրամանը կատարէ, ինչպէս որ Երուսաղէմ՝ բնակող ամենայն Հրեայք կատարեցին. որով դու, որդիքդ ու եղբայրներդ թագաւորին բարեկամ կկոչուիք, եւ ոսկի արծաթ ստանալէն զատ՝ արքունական հրովարտակով եւս կմեծարուիք » : Արիասիրտ ու աստուածասէր Մատաթիան, որ իմանկութենէ հետէ Աստուծոյ սէրը իւր սրտին մէջ անշիջանելի լապտերի պէս վառ պահած էր, բարձր ձայնով պատասխանեց ու ըսաւ. « Թէ որ ամենայն ազգք եւ ազինք իրենց հարցն օրէնքները թողուն ու զան թագաւորին պատուէրը կատարեն, դարձեալ ես եւ որդիքս ու եղբարքս մեր հարց պատուիրանները պիտի պահեմք. Աստուած չրնէ որ թողումք մեր օրէնքն ու իւր իրաւունքը՝ թագաւորին բռնի հրամանը կատարելու համար. մեք չեմք թողուր մեր հարցը պաշտօնը, չեմք խոտորիր ոչ յաջ եւ ոչ յահեակ, եւ չեմք լսեր թագաւորի հրամանին » : Եւ երբ գեռ խօսքը բերանն էր՝ անդիէն Հրէին մէկն եկաւ որ բազնին առջեւը զոհ մատուցանէ. կրակ կտրեցաւ Մատաթիա, երիկամունքը դող ելան, նոր Փենեհէսի մը պէս օրինաց սուրբ նախանձովը վառուած՝ զարկաւ սպաննեց անօրէն Հրեայն, հետը նաեւ թագաւորին կողմանէ եկող՝ զոհ մատուցանելու զիրենք ստիպող իշխանը. բազինը կործանեց, մեհեանն աւերեց, եւ գոչեց առ Հրեայս ասելով. « Հնապա, ամենայն մարդ որ վրէժխնդիր է օրինաց, եւ նոցա հաստատութիւնը կուզէ՝ ետեւէս թող գայ » : Եւ ինքը Մատաթիա իւր որդիքն ու եղբարքը առած՝ լեռները գնաց ամրացաւ՝ ամէն ունեցածը քաղաքին մէջ թողլով. նոցա օրինակին հետեւեցան նաեւ շատ մը մարդիկ եւ գնացին անապատը քաշուեցան :

Երուսաղեմի մէջ եղող Անտիոքոսի իշխաններն որ լսեցին թէ շատ մարդիկ արքունի հրամանը ոտքի տակ առնելով՝ ելել լեռները քաշուեր են, սաստիկ բարկացան, եւ բազմադունդ գորք զրկեցին վրանին որ զանոնք հնազանդեցընեն թագաւորի կամքին եւ կամ խսուր սուսերի

Ջարդեն : Շաբաթ օր մը յանկարծ հասան յարձակեցան սոքա անգէն չրէից վրայ, որոնք՝ « Լաւ է մեզ մեռանել քան թէ օրինաց դէմ շաբաթը պղծել » ըսելով՝ ամենեւին դէմ չգրին, եւ մէջերէն հազար հոգի սպաննուեցան, թող գերի բռնուողները : Այս սոսկալի դոյժն որ լսեց Մատաթիա, վրանին իշխաններ, հազարապետներ, հարիւրապետներ, յիսնապետներ եւ տասնապետներ դրաւ, եւ զօրքն առաւ եկաւ եմմաուսի ետեւը բանակեցաւ . քաջալերեց զիրենք որ պատրաստուին երկրորդ օրը հեթանոսաց հետ պատերազմելու՝ որ ժողովեր էին զիրենք եւ իրենց հաւատքը ջնջելու, եւ « Աւելի լաւ է մեզ, կըսէր, պատերազմի մէջ մեռնիլ՝ քան թէ ազգերնուս չարչարանքը եւ սրբութեանց անարգութիւնը տեսնել . Աստուծոյ կամքը ինչպէս որ է՝ այնպէս լինի » :

Յանկարծ այլազգիք աչքերնին վերուցին տեսան որ Հրեայք զինուած պատրաստուած կեցեր են . աճապարեցին, առանց բոլոր ուժերնին ժողվելու յարձակեցան վրանին : Փող զարկաւ Յուդա, աստուածազգեցիկ քաջութեամբ

վառուած գումարտակովը ճակատեցաւ աներկիւղ, յարձակեցաւ առիւծաբար, երեք հազար հոգի անոնցմէ սատակեց, շատերն ալ դաշտին երեսը փախստական տարաւ, եւ անբաւ հարստութեամբ լցուած նոցա բանակին տիրեց : Իւր խորհրդովը Հրեայք այն բազմադանձ աւսորին ձեռք

չդպցուցած՝ գոհութիւն մատուցին Աստուծոյ, եւ միաբերան « Զի բարի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա » գոչելով՝ օրհնեցին զՏէր :

Անդին Լիւսիաս այս պարտութեան գոյժն առնելով՝ սաստիկ կտրտմի, եւ նոր զօրք ժողվելով՝ յաջորդ տարին անձամբ կենէ պատերազմի վաթսուն հազար հետեւակով եւ հինգ հազար հեծելովք, եւ կուգայ Բեթսովրայ կողմերը կենակի : Առ Աստուած ապաւինելով՝ արիաբար առջեւը կենէ Յուդա, եւ տասն հազար զօրքովը հետը կզարնուի, ու մեծ ջարդ տալով կփախցընէ զինքը՝ Բեթսովրը երկրորդ անգամ՝ իւր յաղթանակին վերայ հիացընելով :

Հրեայք Երուսաղէմն ու տաճարը կնորոգեն : — Այս փառաւոր յաղթութիւններովը երբոր իւր ազգին թշնամեաց խորտակումը տեսաւ Մակաբէ, չմոռանալով երբէք որ զինքն ու իրենները այնպէս առիւծաբար զօրացնող ու մշտայաղթ ընողն Աստուած էր, որոշեց որ Երուսաղէմն ու տաճարը կործանմանէն կանգնէ : Ժողովեց զՀրեայս, եւ « Ահաւասիկ մեր ոտքին տակը խորտակեցան թշնամիք մեր, ըսաւ. եկէք երթամք Աստուծոյ տաճարը մաքրեմք՝ սրբեմք, եւ մէջը նաւակատիք ընեմք » : Հաւանեցան ամէնքն ու ճամբայ ելան :

Ասորի զօրաց ձեռքն էր Երուսաղէմ. հասաւ Յուդա մինչեւ Միջնաբերդը, հալածեց զանոնք եւ քաղաքին տիրեց. երկիւղած լռութեամբ բոլոր զօրքովը Սիոն լեւան վրայ ելաւ, եւ երբոր ամէնքը տեսան տաճարը քանդուած կողոպտուած ամայի, սեղանը պղծած աղտեղած, դռներն այրած, սրահներուն մէջ անտառի պէս թփեր խոտեր բուսած, կոնքերն աւրուած, վարագուրածիգքը խանգարած, — ձայներնին վերուցին լացին, ու բոլոր այն յաղթական զօրականք գետին ընկած՝ գլուխնին հող ու մոխիր ցանեցին : Անարատ եւ օրինաց նախանձայոյզ քահանաներ ընտրեց Մակաբէ, եւ յանձնեց նոցա որ տաճարը նորոգեն՝ մաքրեն՝ սրբեն, եւ Աստուծոյ պաշտօնը վերստին հաստատեն. ողջակիզաց սեղանը կործանեց, եւ տեղը անկոփ քարերով նոր մը շինել տուաւ. կործանել հրամայեց նաեւ հեթանոսաց շինած բոլոր բազինները :

Երբոր ամէն բան կատարեցաւ պատրաստեցաւ, ութ օր նաւակաւ ըրին Հրեայք՝ օրհնութեանց, փողոյ, քնարի եւ սրնգի ձայներով, եւ փրկութեան պատարագներ մատուցին Աստուծոյ: Եւ որպէս զի հեթանոսք նորէն չբաժան ու տաճարը չաւերեն, Սիոն լեռը բարձրաբերձ պաւիսպներով պատեցին շուրջանակի:

Երկիւղ շրջակայ ազգաց: — Երբոր սահմանակից ազգերը լսեցին թէ Երուսաղեմի տաճարին մէջ Հրէից Աստուծոյն պաշտօնը վերստին հաստատուեր է եւ սուրբ քաղաքին պարիսպներն ու աշտարակները շինուեր նորոգուեր են, սաստիկ վախցան, եւ միաբանեցան որ երթան Իսրայելացւոց ազգը ջնջեն. բայց Յուդա Եդովմայեցւոց մէկ քաղաքը կործանելով՝ աչքերնին վախցուց, եւ շատ անգամ Ամոնացւոց յաղթեց: Փղշտացիք եւս թշնամութիւն կրնէին. դիմեց վրանին, եւ նոցա Գագեր (Ագեր) քաղաքը առաւ:

Յուդա յաղթանակաւ Երուսաղեմ կղաւնայ: — Քաջն Մակաբէ Պաղեստինու հարաւակողմը այսպիսի յաղթութիւններով իւր ազգին թշնամիքը դողացունելու ժամանակ, լսեց որ Յորդանանու միւս կողմը Գաղաադ քնակող Հրէից վրայ յարձակեր էր Անտիոքոսի Տիմոքոս զօրավարը բազմախումբ զօրօք, եւ Պտղոմայիսէն՝ Տիւրոսէն եւ Սիդոնէն եւս բանակ մը հասեր՝ Գալիլիան ասպատակել աւերել կտառնար: Շուտ մը զօրքը բաժնեց. Շմաւոն եղբայրը երեք հազարով դէպ իհիւսիս զրկեց, ինքը Յովնաթանին հետ արեւելք վազեց, եւ Երուսաղեմի մէջ ժողովրդեան եւ զօրաց գլուխ դրաւ Յովսեպոսն ու Զաքարիան, խստիւ պատուիրելով որ մինչեւ իւր դարձը պատերազմի ձեռք չզարնեն: Շմաւոն եւ Յուդա այլ եւ այլ ճակատամարտից՝ մէջ յաղթեցին թշնամուոյն. Շմաւոն մինչեւ Պտղոմայիս քաղաքը հալածական տարաւ զթշնամին. Յուդա Գաղաադու երկիրը նուաճեց, շատ քաղաքներ առաւ յարձակմամբ, յաղթուողներն խուր սուսերի կոտորեց, Անտիոքոսի նիկանոր անունով տեղապահին յաղթեց, երկու անգամ Տիմոթէոսին բանակը զարկաւ ցրուեց փախուց, եւ յաղթանակաւ Երուսաղեմ դառնալով՝ իւր ազա-

տած ժողովրդենէն ծափաձայն ցնծութեամբ ընդունուեցաւ, եւ մխիթարեց զիրենք այն երկու հազար Հրէից մահուանը վրայ որովք Յովսէպոս եւ Զաքարիա իւր հրամանին դէմ՝ քաջութեան անուն ժառանգելու փափաքով թշնամեաց վրայ պատերազմի ելեր, ու յաղթուելով ետ դարձեր էին կորակոր :

Մահ Անտիոքոս Եպիփաճու : — Անտիոքոս Պարսկաստանը նուաճելու գնացեր էր. երբոր յաղթուած՝ ետ կը դառնար մեծաւ անարգանօք, ճամբան լսեց Յուդա Մակաբէին քաջութիւնները, եւ սաստիկ կատաղած՝ միտքը դըրաւ որ սրտին բարկութիւնը Հրէից վրայ թափէ. հրամայեց կառավարին որ շուտով զինքը հասցընէ Հրէաստան : Բայց չէր գիտեր որ աստուածային վրէժխնդրութիւնն իւր ետեւէն կրկութար կհասնէր աւելի արագ քան թէ իւր ճեպընթաց կառքը. եւ այն միջոցին որ հպարտութեամբ լցուած՝ « Երթամ Երուսաղէմը գերեզման Հրէից ընեմ » իրէսէր, աներեւոյթ հարուածով զարկաւ զնա Աստուած : Այնպիսի սաստիկ ցաւ մը ընկաւ փորը՝ որ աղիքը կկտրտուէին, եւ ինքզինքը կորսնցընելով՝ կառքէն ալ վար ընկաւ : Այն ամբարհաւած թագաւորն որ քիչ մը առաջ կարծէր թէ ծովու ալեացը կհրամայէ, երկնից աստղերը կամփոփէ, լեռները տեղերնէն կշարժէ՝ կիփոփէ, իմացաւ որ Աստուծոյ ձեռքը վրան ծանրացեր էր. բոլոր մարմնէն՝ մինչեւ աչքերէն որդեր կվխտային, մարմինը բզիկ բզիկ կլինէր՝ գետին կթափթըփէր ինքնիրեն, եւ ելած գարշելի հոտէն մարդ չէր կարող քովը մօտենալ : Խոնարհեցաւ Անտիոքոս, եւ խոստանալով ուխտ դրաւ որ Հրէից աղքն ազատ ընէ, եւ փառաւորապէս զարգարէ Երուսաղէմն ու տաճարը զոր կողոպտեր մերկացուցեր էր, դառնայ հրեայ լինի, եւ ամէն տեղ պտըտելով՝ Հրէից Աստուծոյն ամենազօր կարողութիւնը հռչակէ : Բայց բանը բանէն անցեր էր. շատ ուշ արթնցաւ հպարտութեանն ու ամպարշտութեանը խոր քնէն : Մահուան սարսափովը միայն եղած զըջումը մերժեց՝ չընդունեցաւ գերագոյն դատաւորն սրտից, եւ Անտիոքոս անհնարին ցաւօք մեռաւ օտար երկրի մէջ :

Անտիոքոս եւպատր. Պատերազմ Բեթսովրայ: — Անտիոքոս եպիփանին մահուան լուրը հասնելուն պէս, Լիւսիաս՝ նորա որդին Անտիոքոս հինգերորդը տեղը թագաւորեցուց, եւ անունը դրաւ եւպատր կամ չորսուոյն: Նորապսակ թագաւորը ուրացեալ Հրէից ոմանց սադրանօքը միաքը դրաւ որ հօրը գիտաւորութիւնն առաջ տանելով՝ երուսաղէմն ու Հրէից ազգը բոլորովին նուաճէ: Հարիւր հազար հետեւակ զօրք ժողովեց, քսան հազար ձիաւոր, երեսունուերկու պատերազմափորձ փղեր, եւ այն հզօր բանակաւ եկաւ հասաւ երուսաղէմի ճամբուն վրայ, Բեթսովր բերդաքաղաքը պաշարեց: Վազեց Յուդա իւր արիագունդ զօրքովը իպաշտպանութիւն Բեթսովրայ, եւ երկու կողմէն պատերազմի պատրաստուեցան: Ասորիք իրենց ահագին փղերը զօրաց այլ եւ այլ գնդերուն մէջ ցրուեցին. իւրաքանչիւր փղին վրայ աշտարակ մը կար՝ պատերազմական մենքենաներով լի, եւ երեսունուերկու քաջընտիր զինուորք քովը կեցած կպաշտպանէին զայն. ձիաւորաց մէկ մասը փղերուն հետ կերթար, մնացածը՝ հետեւակազօրին երկու թեւը կզօրացընէր: Երբոր առաւօտն արեւը ծայր արձակեց եւ այն զօրաց վրայ զարկաւ, առ հասարակ զրահաւոր սղնձապատ վահաններէն ելած նշոյլները լեռներուն վրայ կիսյլատակէին, եւ այն ահագին բազմութեան խառնաձայն աղաղակն ու գոչիւնը, զինուց շաչիւնը, կառաց շառաչիւնը, երիվարաց ոտնաձայնն ու վահանաւոր վառելոց թնդիւնը բոլոր մօտաքնակ ժողովրդոց սիրտը աշխիւ եւ գողութեամբ կլեցընէր, որք լեռնէ լեռ կփախչէին սարսափմամբ: Նոցա արիասիրտ Մակաբէոս դիւցազնը միայն իւր քաջ գնդաւը անսասան էր. Աստուծով զօրացած՝ յարձակեցաւ թագաւորին գնդին վրայ, եւ նորա առջեւը վեց հարիւր հեծեալ սպառազէն գիւթաւալ կացոյց: Իւր արիագունդ զօրացը մէջէն քաջն Նոյսագար Աւարսն աչքը կվերցուցէ, կտեսնէ թագաւորական զարդուք զարգարուած փիղ մը, կարծէ թէ անոր վրայ նստած է թագաւորը, կնետուի թշնամեաց գնդին մէջ, յաջ յահեակ կկոտորէ, կհասնի մինչեւ այն նշանաւոր փիղը, կխոթուի կմտնէ տակը, կզարնէ չարաչար կիիրա-

ւորէ կկործանէ զայն . բայց ահագին կենդանւոյն տակը ինքն ալ կճրմլուի : Եղիազարու դիւցազնական արիութիւնը օգուտ չունենար . Հրեայք թշնամւոյն բազմութեանը առջեւ չդիմանալով ետ կքաշուին , եւ Բեթսովը քաղաքը պաշար չունենալով՝ անձնատուր կլինի : Անկէց շուտ մը զօրքը Երուսաղեմի վրայ կդարձունեն Անտիոքոս եւ Լիւսիաս . երկարատեւ պաշարմանէն յետոյ՝ կխոստանան տեղացւոց քաղաքին չդպչիլ , եւ թող տալ որ Մովսեսի օրէնքը համարձակ կատարեն , եւ այնպէս ներս կմտնեն . բայց սուած երդումնին ոտքի տակ առնելով՝ Սիոն լեւան պատուարները քանդել կործանել կուտան : Շատ աւելի չարիք կհասցընէին Երուսաղեմի՝ թէ որ Դեմետրի յԱսորիս գալուն ու թագաւորելուն դոյժն առնելով՝ հոն հասնելու չփութային :

Դեմետր Սուեր՝ Անտիոքոս Եւպատորի տեղը կթագաւորէ : — Դեմետրիոս՝ մականուանեալն Սոսեր կամ՝ Փրկիչ , որդի Սելեւկոս չորրորդի , եւ եղբօրորդի Անտիոքոս Եպիփանու , Հռոմէն փախաւ՝ ուր հայրը պատանդ զրկած էր զինքը քանի մը հոգւով , եկաւ Ասորւոց ծովեզերեայ մէկ քաղաքը ելաւ , ինքզինքը թագաւոր ճանչընել տուաւ եւ սկսաւ մայրաքաղաքին վրայ երթալ : Երբ այս լուրն առաւ զօրքը , որ արդէն երիտասարդ թագաւորէն դո՛հ չէին , եւ նորա Լիւսիաս ոստիկանն ու զօրավարը կատէին , երկուքն ալ Ասորիք հասնելուն պէս բռնեցին մեռուցին , եւ Դեմետրիոս անարգել թագաւորեց :

Ազգատեացն Յակիմոս . Բաքիդ Հրէաստան կըրկուի : — Յակիմոս փառասէր ու ազգատեաց քահանայն շատ ստակ կերցընելով Անտիոքոս հինգերորդին՝ քահանայապետ եղեր էր . բայց տեսնելով թէ քանի որ Յուդա կենդանի է՝ պիտի չկարողանայ իւր անօրէն դիտաւորութիւններն իդորձ դնել , շատ ընծաներ տարաւ Դեմետրին , եւ ըսաւ թէ ցորչափ կենդանի է Յուդա՝ երկիրը ոչ երբէք պիտի խաղաղի . եւ անոր դէմ՝ օգնութիւն խնդրեց արքայէն : Դեմետր հաստատեց զինքը քահանայապետութեանը մէջ , եւ իւր սիրելի Բաքիդ իշխանին յանձնեց զինքը , որ տանի Երուսաղէմ՝ իշխանութեան աթոռը նստեցընէ : Սոսկալի

տրիւնհեղութեամբ հասաւ Յակիմոս փափաքին, Երուսաղեմի տիրապետեց, եւ Բաբելոն դարձաւ Ասորեստան:

Յուդա կ'հալածէ զՅակիմոս յԵրուսաղեմէ. Նիկանովր: — Յակիմոս խաղաղութեան եւ հաշտութեան պատճառաւ Յուդայի ընկերներէն վաթսուն հոգի քովը բերեր եւ նենգութեամբ զանոնք մեռցընել տուեր էր. այս անօրէնութեան վրայ կատղեցան նաեւ Ասիւրացիք, այսինքն խաղաղասէրք — որ իւր իշխանութեան հասնելուն օգներ էին՝ յուսալով որ անով երկիրը խաղաղի — զինքը ձեռքէ թողուցին: Իւր ընկերաց մահուան վրէժն առնելու համար եկաւ Յուդա, մտաւ Երուսաղէմ, եւ մարդասպան քահանայապետն անկէց հալածեց: Դեմետրին գնաց Յակիմոս, եւ Յուդային ըրածը պատմեց. Հրէից ոխերիմ թշնամի՝ Նիկանովր ասորին մեծ զօրքով զրկեց Դեմետր որ զՅուդան բռնէ ու Հրէաստանն ասպատակէ: Հասաւ Նիկանովր Երուսաղէմ, որոշեց խաղախութեամբ ձեռք ձգել զՅուդա՝ հետը խաղաղութեամբ տեսնուիլ ուզելով: Իմացաւ Յուդա նորա անօրէն դիտաւորութիւնը. պատերազմի պատրաստուեցաւ, զարնուեցան երկու կողմէն, եւ Նիկանովր հինգ հազար հոգի կորսընցընելով ետ քաշուեցաւ մտաւ վերստին յԵրուսաղէմ:

Հայրոյանք Նիկանովրայ, պարտութիւնն նորա եւ մահ: — Սիրոն լեռը ելաւ Նիկանովր. առջեւն եկան քահանայք, եւ խաղաղութեան ողջոյն տուին իրեն, եւ թագաւորին կենացը համար հանապազօրեայ մատուցուած ողջակէզները կցուցընէին: Անարգեց զանոնք Նիկանովր, եւ վրանին ծիծաղելով՝ մեծաւ ամբարտաւանութեամբ ու բարկութեամբ ըսաւ նոցա. « Թէ որ Յուդան իւր գնդովը ձեռքս չտաք, գիտցէք որ այս տաճարը մոխիր պիտի դարձընեմ եւ ձեզմէ վրէժ պիտի առնուի ». եւ ելաւ գնաց՝ յողբ եւ իւաց թողլով բոլոր քահանայքն ու ժողովուրդը, որք Աստուծոյ առջեւը գետին ընկած կաղաչէին կպաղատէին որ ինքը փրկէ իւր տաճարը անօրինին ահագին սպառնալիքներէն:

Նիկանովրին բանակը Բեթսովր կեցած էր. հոն գնաց եւ ինքը. հոն եկաւ ճակատեցաւ նաեւ Յուդա իւր երեք հազար զօրքովը, եւ պատերազմը չսկսած աղօթքի կեցաւ առ Աստուած եւ ըսաւ. « Դու Տէր, երբոր Սենեքերիմ

« Թագաւորին զօրքը քու սուրբ անունդ հայհոյեցին, հրեշ-
« տակդ զրկեցիր որ եկաւ անոնցմէ հարիւր ութսունեւ-
« հինգ հազար հոգի սատակեց. նոյնպէս սատակէ նաեւ
« այսօր այս բանակը, որպէս զի ամէնքը գիտնան որ նի-
« կանովր ընդունայն տեղ սպառնացաւ, եւ ըստ չարու-
« թեան իւրում կգատէ զինքն Աստուած » :

Երկու պատերազմող բանակներն իրարու վրայ յարձա-
կեցան, ուժգնապէս զարնուեցան, եւ իպարտութիւն
մատնեցաւ գունդն նիկանովրայ, անկաւ եւ ինքն խուր
սուսերի: Երբ տեսան զօրքը որ իրենց սպարապետն ալ
ընկաւ, զէնընկէց եղան փախան: Ետեւէն վազեց Յուդա,
հալածեց ջարդեց զիրենք ամբողջ օր մը. յաղթական
փողերուն ձայնն առնելով՝ շրջակայ քաղաքներէն ու գե-
ղերէն հասան Հրեայք օգնութեան, եւ գրեթէ կենդանի
մարդ չթողուցին նիկանովրայ բանակէն: Անօրէն նիկա-
նովրին Աստուծոյ տաճարը հայհոյող աջ ձեռքն ու գլու-
խը կտրել տուաւ Յուդա, տաճարին առջեւը կախել տը-
լաւ. եւ ժողովուրդը սաստիկ ուրախութենէն մեծ տօն
տարեկանաց կարգեց այն յաղթութեան օրը, որ էր երեք-
տասն Ագար ամսոյն:

Յուդայի նիզակակցութիւնը Հռովմայեցոց հետ: — Այս
փառաւոր յաղթութեամբը թէպէտ խաղաղացաւ Հրեաս-
տան, սակայն գիտէր Յուդա որ այն խաղաղութիւնը չէր
կարող երկարատեւ լինել. լսեց Հռովմայեցոց արեւելքի
ու Եւրոպայի մէջ ըրած մեծամեծ յաղթութիւններն ու
մեծ զօրութիւնը, եւ ուզեց հետերնին բարեկամութիւն
ընել: Դեսպան յուղարկեց Հռոմ, խնդրած նիզակակցու-
թեանը դաշինքը դրուեցաւ, եւ Դեմետր սաստիկ սպառնա-
լիք ընդունեցաւ Հռոմայ ծերակուտէն՝ որ Հրեայք վրան գան-
դատ մը ընելուն պէս Հռովմայեցիք ծովէն ու ցամաքէն
իւր երկիրը պիտի դիմեն:

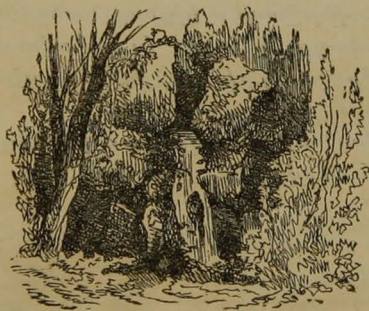
Պատերազմ Բերեթայ, եւ մահ Յուդայ: — Ծերակուտին
այս հրամանը դեռ չընդունած՝ Դեմետրիոս քսան հազար
հետեւակօք եւ երեք հազար հեծելովք Յակիմոսին հա-
ճաքիդը Հրեաստան զրկեց, որոնք եկան բանակեցան Բերեթ:
Յուդա երեք հազար հոգի միայն ունէր անոնց դէմ հա-

նելու. անոնք ալ սարսափած թօթափեցան, եւ ութ հարիւր հոգի միայն մնաց քովը: Այն ձախորդութեան վրայ Յուդային սիրտը շատ կոտրեցաւ, մանաւանդ որ մնացածներն ալ թշնամուոյն բազմութենէն սոսկալով՝ պատերազմիւ չէին համարձակեր, եւ ետ դառնալ կուզէին. իւր աներկիւղ օրինակաւը քաջալերեց զանոնք Յուդա. «Բաւ լիցի ինձ, ըսաւ, որ անոնց առջեւը փախչիմ. եթէ ժամանակնիս հասեր է՝ մեռնիմք քաջութեամբ մեր եղբարցը վրայ, եւ չխառնեմք վատութեան անունը մեր քաջութեանցը հետ»: Երկու բանակներէն զօրքերն ելան եւ ճակատեցան դէմ յանդիման միմեանց, եւ ահեղագոյ փողերու ձայներով եւ երիւարաց խինջիւններով իրարու վրայ յարձակեցան: Թշնամեաց աջ թեւին անձամբ կզօրավարէր Բաբելդ. անոր վրայ դիմեց Յուդա, զարկաւ կոտրեց, եւ մինչդեռ ետեւէն ընկած կհալածէր զնա, թշնամուոյն ձախ թեւը իրեններուն վրայ կզօրանայ, կդառնայ ետեւէն զինքը կը պաշարէ. հոն կսկսի սարսափելի ու երկարատեւ պատերազմ մը. երկու կողմէն ալ անհամար վիրաւորներ յերկիր կթաւալին. վերջապէս կիյնայ նաեւ Յուդա իւր քաջընտիր նահատակացը հետ, եւ իւր մահուամբը այն ահագին պատերազմը կգադրի՝ որ յառաւօտէ մինչեւ երեկոյ տեւեր էր:

Շմաւոն եւ Յովնաթան եղբարքը դարձան եկան, առին մարմինը տարին Մովգիիմ քաղաքը՝ հարցը շիրմին մէջ

Թաղեցին. վրան լացին կոծեցան Իսրայելի որդիքը, սուգ
բռնեցին շատ օրեր. եւ այնչափ տարի բազմաթիւ պա-
տերազմաց մէջ միշտ զինքը քաջայաղթ տեսած լինելով՝
նորա մահուանը հաւատալնին չէր գար, եւ մեծապէս
զարմանալով կըսէին իրարու, « Զիւնդ անկաւ կործանեցաւ
հզօրն փրկիչն Իսրայելի » : Դաւթէն ալ կերպով մը վեր
դրուելու արժանի եղաւ Յուդա. վասն զի առանց նորա
մեղքը գործելու՝ նորա քաջութիւնն ու աստուածալաշտու-
թիւնը ունեցաւ անթերի. որում եւ արձան անջնջելի
պիտի մնայ միշտ մահուանէն յետոյ ժողովրդեան այս
ինքնայորդոր վկայութիւնը. « Զիւնդ անկաւ կործանեցաւ
հզօրն փրկիչն Իսրայելի » :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Դ.

ՅՈՒԴԱ ՄԱԿԱԲԷԻ ՄԱՀՈՒԱՆԷՆ ՄԻՆՁԵԻ ՅՈՎՀԱՆ ՀԻԻՐ-
ԿԱՆՈՍԻՆ ՄԱՀԸ

Հարստահարութիւնք Բաքիդայ, եւ մահ Յակիմոսի : — Բաքիդ Ասորեստան կը-
դառնայ եւ Հրէաստանը կխաղաղի : — Յովնաթան Հռովմայեցեաց հետ դաշին-
քը կնորոգէ : — Յովնաթան Ապողոնիոսի կյաղթէ. մահ Աղեքսանդրոս : —
Յովնաթան զԻեմետր մահուանէ կազատէ : — Գերութիւն Յովնաթանոս : —
Շմառն եղբօրը տեղը կանցնի : — Մահ Յովնաթանոս : — Թաղուսն Յովնա-
թանոս : — Աշխարհաշինութիւն Շմառնի, եւ վարձ նորա : — Անտիոքոս Սի-
դիտէս : — Կենդեբոս. Շմառնի որդեաց զօրավարութիւնը : — Մահ Շմառնի
եւ երկուց որդեաց նորա : — Յովնան հօրը իշխանութեանը կյաջորդէ : —
Փարիսեցիք : — Սաղուկեցիք :

(161—107)

Հարստահարութիւնք Բաքիդայ, եւ մահ Յակիմոսի : —
Յուդայի մահուամբը ցրուեցան բոլոր իւր զօրքն ու կուսա-
կիցքը, ինքնագլուխ տէր սնաց երկրին Բաքիդ, եւ սկսաւ
սոսկալի անգթութիւններ ընել. իբրեւ թէ այն բաւական
չէր՝ սովն ալ վրայ եկաւ, եւ սկսաւ անտէրունչ ժողո-
վուրդը սոսկալի կերպով ջարդուիլ : Դարձեալ Մակա-
բայեցւոց գիւցազնական ազգատոհմին վրայ դարձուցին
Հրեայք արտասուալից աչքերնին, եւ անկէց կյուսային
իրենց փրկութիւնը. ժողովեցան հայրենասէրք, կանչե-
ցին Յուդայի Յովնաթան եղբայրն ու աղաչեցին որ ազ-
գին գլուխ կենայ, ու եղբօրը պէս ազատէ զայն անողորմ
թշնամուցն ձեռքէն : Բաքիդ երբոր լսեց թէ Յովնաթան
գլուխ եւ առաջնորդ ընտրուեր է Հրէից՝ յիշեց Յուդայի
քաջութիւնն ու սարսափեցաւ. ուզեց խարդախութեամբ
ձեռք ձգել զՅովնաթան եւ մեռցրնել. բայց նա իմացաւ,
Շմառն եղբօրը հետ գնաց Թալով անապատը քաջուեցաւ,
եւ անկէց ժամանակ ժամանակ թշնամեաց վրայ կյարձա-
կէին ու ջարդ կուտային : Անգամ մը Յորդանան գետոյն

եղերքը յանկարծակի վրայ հասնելով՝ պաշարեց Բաքիդ զՅովնաթան. քաջութեամբ պատերազմելէն յետոյ՝ գետը նետուեցաւ Յովնաթան եւ թշնամեաց տեղատարափ նետերէն ազատելով անցաւ միւս գետեղերքը, եւ նորէն սկսաւ իւր յանկարծական յարձակմունքները: Բաքիդ ձեռքէն ձանձրացած՝ ալ ետեւէն չընկաւ, Հրէաստանը բերդերով պատեց եւ երեւելի ազգատոհմերու որդիքը պատանդ դրաւ յերուսաղէմ: Այն ժամանակն էր ահա որ անօրէնն Յակիմոս հրամայեց որ տաճարին սրահներուն շրջապատ պարիսպը քակեն. բայց պարսպաց տեղ իւր բերանը քակուեցաւ, պապանձեցաւ եւ չէր կրնար խօսիլ, եւ այնպէս մեծաւ տանջանօք սատակեցաւ:

Բաքիդ Ասորեստան կղաւնայ եւ Հրէաստանը կխաղաղի: — Դարձեալ հարկադրեցաւ Բաքիդ Յովնաթանի վրայ յարձակելու, բայց յաղթուեցաւ, եւ Հռովմայ ծերակուտին գրած նամակն ալ վրայ հասնելով՝ հարկադրեցաւ Յովնաթանի հետ դաշինք գնելու. Հրէից գերիներն ետ դարձուց եւ երդուաւ որ միւսանգամ չգայ Հրէաստան, զիրենք չնեղէ: Անով առ ժամանակ մի պատերազմը դադրեցաւ, ժողովուրդը խաղաղութեան եւ հանգստութեան երես տեսաւ: Յովնաթան Մաֆնար քաղաքը բնակեցաւ, եւ սկսաւ ժողովուրդը դատել, եւ սատակել անօրէնները Իսրայելացւոց մէջէն (137):

Յովնաթան Հռովմայեցւոց հետ դաշինքը կնորոգէ: — Հրէաստանի այս խաղաղութիւնն ու հանգստութիւնը մըշտորն ջենաւորելու փափաքով՝ նորոգեց Յովնաթան Յուդայի Հռովմայեցւոց հետ բրած նիզակակցութեան դաշինքը. եւ այն իւր քանի մը տարուան հանգարտութիւնը Հրէաստանը բարեկարգելու եւ աւերմունքը կանգնելու նորոգելու անցուց: Այն միջոցին Աղեփսանոր Բաղա անունով մէկը յանկարծ դուրս կելնէ, եւ Անտիոքոս Եպիփանոս որդին եմ՝ ըսելով՝ կուզէ Ասորւոց թագաւորութիւնը Դեմետրի ձեռքէն առնուլ: Երկուքն ալ կջանան իրենց կողմն որսալ զՅովնաթան. Աղեփսանդը իւր ձեռքովն անոր նամակ մը կգրէ՝ զինքը իրեն եղբայր ու բարեկամ եւ քահանայապետ անուանելով, եւ պարգեւ կղրկէ ոսկիէ պսակ եւ ծիրանի:

Այն թղթով իւր իշխանութիւնը զօրացուց Յովնաթան Երուսաղեմի մէջ, պարիսպները նորոգեց ամրացուց, պատանդները իւրաքանչիւր ընտանեաց դարձուց, եւ զօրք ժողովեց Աղեքսանդրին օգնելու Դեմետրին դէմ՝ մերժելով նորա բարեկամական խոստմունքներն ու պատիւը, եւ չմոռնալով նորա իւր հայրենեացն ու ազգին գլուխը բերած անթիւ չարիքը։ Աղեքսանդրի դէմ ըրած պատերազմին մէջ յաղթուեցաւ եւ մեռաւ Դեմետր։ Աղեքսանդր մէկէն կիմացընէ իւր յաղթութիւնն ու թագաւորութիւնը եգիպտացուց Պտղոմէոս Փիլոմէոս թագաւորին, եւ նորա Կոնյասրս դուստրը իրեն հարս կուգէ։ Կհաւանի Պտղոմէոս Աղեքսանդրի խնդրոյն, եւ հարսանեաց հանգէսը կկատարուի Պտղոմայիս քաղաքը, ուր հրաւիրեալ կուգայ նաեւ Յովնաթան։ Կհրամայէ թագաւորն որ վրայի հագուստը հանեն, ծիրանի կհագցընէ, քովը կնստեցընէ, եւ իւր առաջին բարեկամացը հետ զինքը կկառաւորէ (150)։

Յովնաթան Ապողոնիոսի կյաղթէ. մահ Աղեքսանդրու։ — Սակայն Դեմետր Սոտերին որդին Դեմետրիոս Նիկանովր հօրը թագաւորութիւնը կպահանջէր. հետը միացաւ նաեւ ստորին Ասորուց կուսակալ Ապողոնիոս քաջ զօրավարը, եւ քիչ ժամանակի մէջ՝ տէրութեան մեծ մասն իրեն հնազանդեցուց։ Եւ որովհետեւ այն յաղթութիւններովն հպարտացած՝ մարդ զրկեր էր յերուսաղէմ, եւ նախատանօք պատերազմի հրաւիրեր էր զՅովնաթան, յարձակեցաւ վրան դիւցազնն Իսրայելի տան հազար զօրօք. երկու գունդ բաժնեց զանոնք, մէկը յանձնեց իւր Շմաւոն եղբօրը, եւ միւսոյն ինքը գլուխ կենալով գնաց Յոպպէն (Եսփա) առաւ, Ագոլսոս քաղաքին դաշտին մէջ Ապողոնիոսին յաղթեց, Ագոլտոսը իւր հռչակաւոր Դադոն կուռքին մեհենովն այրեց, եւ լի աւարաւ եւ փառօք դարձաւ յերուսաղէմ։ Այն ծառայութեան փոխարէն՝ աւելի եւս փառաւորեց Աղեքսանդրոս զՅովնաթան. ոսկի շինգղ զրկեց նմա, զոր արքայազուն իշխանք միայն կրնային դնել, եւ Ակիարոնը ամենայն սահմանօքն հանդերձ ժառանգութիւն տուաւ անոր։

Բայց չկարողացաւ Աղեքսանդր երկար ժամանակ վայելել իւր նիզակակցին այս յաղթութեանց պտուղը։ Նոյն

իսկ իւր աները իրեն թշնամի դարձաւ, վրան յարձակեցաւ եւ այնպէս նեղը ձգեց զինքն որ ստիպեցաւ աթոռը թողուլ եւ Արաբացւոց երկիրը փախչիլ, ուր եւ մեռուցին զինքը: Սակայն Պտղոմէոս եւս չկարողացաւ իւր յափշտակութիւնը վայելել. վասն զի երեք օրէն ինքն ալ մեռաւ, եւ Դեմետր առանց արգելքի ելաւ նստաւ Ասորւոց թագաւորութեան աթոռը:

Յովնաթան զԴեմետր մահուանէ կազատէ: — Քանի մը քահանաներով գնաց Յովնաթան Դեմետրին ներկայացաւ, եւ ծանրագին ընծաներ տարաւ նմա. սիրով զինքն ու բերած ընծաներն ընդունեցաւ Դեմետր, քահանայապետութեանը մէջ զինքը հաստատեց, եւ երեք հարիւր քանքարով ամէն տուրքէ ազատ ըրաւ զՀրէաստան, Սամարիան եւ Գալիլիան, եւ պատուով արձակեց զՅովնաթան յերուսաղէմ, ուսկից շուտով սպառազէն պիտի դառնար նա զինքն ազատելու:

Տրիպոն զօրավարը՝ Աղեքսանդր Բաղային որդի Անտիոքոս պատանեակն Արաբիայէն բերեր՝ հօրը կորսնցուցած աթոռը նստեցընելու կաշխատէր. շատ ժողովուրդ հետը միացընելով եկաւ Անտիոք մայրաքաղաքը պաշարեց առաւ, եւ թագաւորական պալատին վրայ կյարծըկէր՝ երբոր Յովնաթանը օգնութեան հասաւ պաշարեալ թագաւորին: Իսկոյն թշնամեացը յաղթեց, զանոնք քաղաքէն հալածեց, եւ Դեմետրի սասանեալ աթոռը հաստատեց: Այն մեծ ծառայութիւնը՝ մեծաց վարձուց արժանի էր. բայց Դեմետր երախտիք հասկըցող ու վարձատրող մարդ չէր. փոխանակ իւր բարերարը մեծ պատուով ու պարգեւներով մեծարելու՝ վրան նախանձեցաւ, եւ կարծելով թէ ալ անոր օգնութեանը կարօտութիւն չունի՝ ուզեց կեանքը վերցընել: Իմացաւ Յովնաթան երախտամոռաց թագաւորին նենգութեան խորհուրդը, եւ թողուց հեռացաւ իրմէ:

Գերութիւն Յովնաթանու: — Մանուկն Անտիոքոս Զ, մականուանեալն Թեոս կամ Ասուած, փութացաւ Յովնաթանի հետ գաշինք գնելու, մեծամեծ արտօնութիւններ տուաւ անոր, առաջին բարեկամաց կարգը դասեց զինքը, ոսկի բաժակ զրկեց եւ անով խմելու իշխանութիւն տուաւ,

նայնպէս նաեւ ծիրանի հագնելու եւ թագաւորական նշան կրելու. Շմաւոն եղբայրն ալ Տիւրոսէն մինչեւ եգիպտոսի սահմանը իշխան զօրավար դրաւ: Նորընտիր թագաւորին ձեռնտու օգնական լինելու խօսք տուաւ Յովնաթան, Ասով-րայ դաշտին մէջ զարկաւ հալածեց Դեմետրի զօրքը, եւ Անտիոքոս Թէոսին հնազանդեցուց մինչեւ Դամասկոս եղած երկիրը: Բայց իւր այս անձնանուէր հաւատարմութիւնը՝ մահուանը պատճառ եղաւ: Վասն զի կասկածի երթալով թէ Տրիփոն կուզէ թագաւորութիւնը Անտիոքոսի ձեռքէն առնուլ, քառասուն հազար զօրքով նորա վրայ դիմեց: Տրիփոն քաջ գիտելով որ պատերազմով կարող չէ յաղթել Յովնաթանին, ջանաց նենգութեամբ անոր ձեռքէն ազատիլ. եկաւ հետը տեսնուեցաւ, համոզեց զինքը որ միտքը դրածը անհիմն է եւ ընդունայն կասկած, եւ անոր նշան՝ ուզեց իւր ձեռքը տալ Պտղոմայիս քաղաքը: Հաւատաց Յովնաթան տիրանենդ զօրավարին խաբէական խօսքին. հազար հոգի միայն հետն աւաճ՝ գնաց Պտղոմայիս, եւ ներս մտնելուն պէս՝ զոնները վրան գոցել տրւաւ Տրիփոն, զինքը գերի բռնեց եւ բոլոր զօրքը թրէ անցընել տուաւ:

Շմաւոն եղբօրը տեղը կանցնի: — Իսրայելացիք Յովնաթանու գերի բռնուիլն ու հազար այրընտիր զինուորաց սոսկալի կոտորածն որ լսեցին՝ խուզ մտան, կոծ առին ու անմխիթար կուլային: Երբոր լսեց Շմաւոն որ Տրիփոն զօրք ժողված՝ անտէր Հրէաստանին վրայ կուգայ որնուաճէ աւերէ, գնաց Երուսաղէմ՝ ժողովուրդը ժողվեց, մխիթարեց զանոնք եւ ըսաւ. « Դուք ինքնին գիտէք ո՞րչափ գործ գործեցինք՝ ես եւ եղբարք իմ եւ տուն հօր իմոյ. քանի մարտ պատերազմի մղեցինք, կամ ո՞րչափ նեղութեան համբերեցինք իվերայ սրբութեանցն օրինաց եւ քաղաքին. զի վասն Իսրայելի եւ ձեր ամենեցուն կորեան եղբարքն իմ ամենեքեան, եւ ես մնացեալ եմ միայն: Եւ արդ քաւ լիցի որ ես անձիս խնայեմ եւ նեղութենէ քաշուիմ. արութեամբ ինչ՝ չեմ լաւ քան զեղբարսն իմ. բայց՝ սակայն զօրացայց խնդրել զվրէժ ազգի մերում, սրբութեանցն օրինաց, կանանց եւ որդւոց. զի ահաւասիկ ժողովեալ են

հեթանոսքն ամենայն, հասանել սատակել ջնջել զյիշատակս մեր յերկրէ » :

Այս արիական ու անձնանուէր ատենաբանութեան վերայ մխիթարուեցաւ զուարթացաւ լքեալ վհատեալ ժողովուրդը . միաբերան ու քորճրաձայն սկսան աղաղակել թէ « Դու ես մեր առաջնորդ փոխանակ Յուդայի եւ Յովնաթանութանու եղբօր քոյ . Կարտիր զպատերազմ մեր, եւ զամենայն որ ինչ ասիցես՝ հնազանդ լիցուք քեզ » :

Մահ Յովնաթանու : — Փութացաւ ժողովեց Շմաւոն զամենայն արս պատերազմի, արագ արագ երուսաղեմի պարիսպը շինեց, եւ պատերազմի պատճաստուեցաւ (143) : Այն որ լսեց Տրիփոն, շատ զօրքով ելաւ Պաղոմայիսէն, եւ սկսաւ Հրէաստանի վրայ արշաւել . հետք կբերէր նաեւ զՅովնաթանը իբրեւ գերի : Դեսպան արձակեց առ Շմաւոն եւ կրտսէր . « Եղբայրդ Յովնաթան արքունի գանձին պարտական էր հարիւր քանքար, անոր համար զինքը քովս գրաւ պահեցի . զրկէ ինձ այն գումարը, յուզարկէ նաեւ նորա երկու որդիքը պատանդ, որպէս զի ետ դարձնեմ զինքը, եւ մեզմէ չսպստամբի » : Դիտէր Շմաւոն որ նենգութիւն է միտքը . բայց որպէս զի ժողովուրդը չմեղադրէ զինքն ու չըսէ թէ ագահութիւն ըրաւ, ու պատանեակները չզըրկեց, եւ այրն կորեաւ, թէ տղայքն եւ թէ հարիւր քանքարը մէկէն զրկեց . սակայն ստեց Տրիփոն, եւ ոչ միայն չարձակեց զՅովնաթան, այլ եւ անողորմաբար սպաննեց զնա . եւ մտածելով թէ Շմաւոնին վրէժխնդրութեանն առջեւ պիտի չկարենայ դիմանալ, ելաւ երկիրը դարձաւ . նենգութեամբ բռնեց մեռուց նաեւ զԱնտիոքոս եւ ինքն ելաւ նստաւ նորա արեամբը ներկած աթոռը :

Թաղումն Յովնաթանու : — Յովնաթանու մարմինը բերել առաւ Շմաւոն, հանդիսով տարաւ իբրաղքն հարց իւրոց իՄովդիիմ թաղեց, հօրն ու եղբարցը գերեզմանին վրայ քարակոփ հոյակապ շիրիմ շինեց, ու բուրգերով եւ հօրն ու եղբարցը սպառազէն արձաններովը զարդարեց . եւ այնպէս բարձրաշէն եղաւ շիրիմը, որ մինչեւ հեռու ծովուն երեսէն կտեսնուէր : Կոծեցան, լացին զՅովնաթան ամենայն Իսրայէլ, եւ սուգ առին առուրս բազումս :

ցաւ. բայց վիրաւորեցաւ եւ Յուդա. սակայն Յով-
ախստէից ետեւէն ընկաւ, շատերը կոտորեց, եւ
Հազարի չափ մարդ ամբողջի մը մէջ այրեց; եւ
արձաւ յաղթական:

Մահ Շմաւոնի եւ երկուց որդւոց նորա: — Պսղոմեոս ա-
նունով փեսայ մը ունէր Շմաւոն, եւ Երիխովի վրայ կուսա-
կալ դրեր էր զինքը: Հարստութեամբն ու իշխանութեամբը
Հսկարտացած Պտղոմէոս՝ իւր աներոջ ու բարերարին իշ-
խանութեանն ալ աչք տնկեց, եւ միտքը դրաւ որ զինքն
ու որդիքը մեռցընելով՝ քահանայապետութեան հասնի:
Այն միջոցին Շմաւոն իւր Մատաթիա եւ Յուդա որդւով-
քը Երիքովի մերձակայ քաղաքներն այցելութեան կատը-
տէր. զիրենք հացկերութի հրաւիրեց Պտղոմէոս, եւ կե-
րակուրը լմբնալուն պէս՝ թագուցած մարդիկներովը
բռնեց զիրենք մեռուց (153): Մարդ զրկեց որ Յովհանն ալ
բռնեն մեռցընեն. բայց անոնցմէ առաջ հայրենասիրին
մէկը վազեց հասաւ, Յովհաննին իմացուց եղածը, եւ նա
Պտղոմէոսին զրկած մարդիկը սպաննեց, ու անօրէն Պտղո-
մէոսին վրայ գիմեց՝ որ բերդի մը մէջ քաշուեցաւ: Պա-
շարեց զայն Յովհան եւ առնելու վրայ էր՝ երբոր Պտղոմէ-
ոս իմացուց իրեն որ իւր մայրը աչքին առջեւը կսպան-
նէ՝ զոր հետը հոն տարեր էր, թէ որ ետ չքաշուի. մօրը
սիրոյն համար հարկադրեցաւ Յովհան ետ քաշուելու, որպէս
զի հայրակորոյս ու մայրազուրկ չլինի միանգամայն:

Յովհան հօրը իշխանութեանը կյաջորդէ: — Յովհան
հօրը Շմաւոնին տեղն անցնելով՝ իւր քաջայաղթ պատե-
րազմներովը Հրէից ազատութիւնը անկործան պահեց:
Անտիոքոս թագաւորին մահուան լուրն ալ առնելուն պէս
(150) վազեց Ասորիք մտաւ, ասպատակեց, Եդովմայեցւոց
յաղթեց, տարեկան տուրք դրաւ վրանին, Հիւրխսկիս գա-
ւառին տիրելով՝ իւր անունը Յովհան Հիւրխսկոս դրաւ, եւ
փառաւորեալ յաղթութեամբ եւ աւարօք ճոխացեալ՝ դար-
ձաւ եկաւ Երուսաղէմ: Այնուհետեւ Ասորւոց թագաւոր-
ները մէյ մըն ալ չմտան Պաղեստին: Քիչ մը ետքը Սա-
մարիան պաշարեց առաւ Հիւրկանոս (109), եւ հիմնայա-

տակ կործանեց այն Իսրայելի Թագաւորութեան համայրաքաղաքը :

Փարիսեցիք : — Հիւրկանոսին քահանայապետութեան վերջի տարիներուն խաղաղութիւնն ու հանգստութիւնը վրդովեցաւ՝ երկու զօրաւոր աղանդոց իրարու դէմ ունեցած հակառակութեամբն ու կռիւներովը, որք էին Փարիսեցիք եւ Սադուկեցիք : Փարիսեցիք այսպէս կկոչուէին՝ եւրայեցւոց փերուշիմ բառէն որ quiseալի կնշանակէ, որովհետեւ իրենց արտաքին խստակեցութեամբն ու նախանձաշող օրինապահութեամբը հասարակ ժողովրդենէն կզատուէին : Դրսէն մեծ խստութիւն սկզբանց կցուցընէին, եւ մանրախոյզ ճշգրտութեամբ տասանորդները կվճարէին, շաբաթը լաւ կպահէին, նոյնպէս եւ հրամայեալ ծումապահութիւնները, մկրտութիւնները կամ լուացմունքները, եւ աղօթքները : Թէ որ օտարական կամ անմաքուր հրեայ մը իրենց ամաններուն կամ կահերուն մէկուն դպչէր՝ զայն պղծեալ ու անսուրբ կհամարէին, եւ չէին գործածեր՝ մինչեւ որ չլուացուէր ու չսրբուէր : Դպիրք, վարդապետք օրինաց եւ հասարակ ժողովրդեան մէկ մասը իրենց կողմնէին : Փարիսեցիք ոչ միայն Մովսեսի օրէնքն ու մարգարէները կընդունէին, այլ եւ այն ամենայն աւանդութիւնք՝ որոնք Բաբելոնի գերութեան ժամանակ Զրաքսշի վարդապետութենէն առնուած էին, եւ իրենք կպնդէին թէ այն աւանդութիւններն եւս Սինա լեռան վրայ Մովսեսի արուած էին օրինաց հետ. ուստի եւ գրաւոր օրինաց պէս զանոնք կպատուէին : Ամէն բան Աստուծոյ եւ ճակատագրին կընծայէին, եւ մարդուս անձնիշխանութիւնը կընդունէին. այսինքն ամէն բան Աստուծոյ հրամանաւը կամ թոյլտուութեամբը կլինի, կըսէին, սակայն եւ մեր կամքէն կախուած է առաքինի կամ ախտաւոր լինել, բարին կամ չարն ընտրել : Հրեշտակաց գոյութեանը կհաւատային, այսինքն կըսէին թէ կան դաս մը գերագոյն էակաց, որ միջնորդ են ընդ մարդիկ եւ ընդ Աստուած, ոմանք խրատատու բարեաց մարդկան, եւ այլք մեղսաւիթք : Կընդունէին նաեւ հոգւոյ անմահութիւնը, եւ կարծէին թէ հոգիք ընտրելոց դարձեալ աշխարհ կուգան՝ ուրիշ մարմիններ կկենդանացը-

Ելու, իսկ ոգիք չարաց կփակուին խաւարչտին բանտերու մէջ՝ իրենց մեղացը համեմատ հոն տանջուելու յաւիտեան։ Փարիսեցիք իրենց արտաքնայարդար բարեպաշտութեամբը, առաքինութեամբն ու նախանձայոյզ օրինապահութեամբը ռամիկ ժողովուրդը խաբէր ու վրան մեծ ազդեցութիւն ունեցեր էին. եւ Հրէից մէջ Քրիստոս Տէրն մեր միայն եղաւ որ նոցա խաբէութիւնը, կեղծաւորութիւնն ու փառասիրութիւնը խայտառակեց՝ ծանր ծանր խօսքերով ու վայերով. զիրենք նմանցուց գերեզմանաց բռնւոց, որ դրսէն գեղեցիկ կերեւին, եւ ներսէն լի են ոսկերօք մեռելոց եւ ամենայն պղծութեամբ. նոյնպէս եւ դուք, ըսաւ, դրսէն արդար կերեւիք մարդկան, եւ ներսէն լի էք կեղծաւորութեամբ եւ անօրէնութեամբ։ Իսկզբան փարիսեցւոց կողմն էր Յովհան. բայց յետոյ հետեւինն աւրուելով՝ Սաղուկեցւոց կողմն անցաւ, որով եւ նոցա զօրանալուն ոչ սակաւ պատճառ եղաւ։

Սաղուկեցիք։ — Այսպէս կկոչուէին իրենց Սաղովկ գլխաւորին անուամբը, եւ Փարիսեցւոց նախանձորդութշնամի էին։ Յովսէպոս հրեայ պատմաբանին խօսքին նայելով՝ սոքա նախասահմանութեան վարդապետութիւնը չէին ընդուներ, եւ կվարդապետէին թէ մարդս ինքը միայն է պատճառ իւր երջանկութեանն ու թշուառութեանը՝ իւր անձնիշխանութիւնը իբարին եւ իչարն գործածելով։ Աւետարանէն ալ գիտեմք որ կուրանային զյարուստիւն մեռելոց, զանմահութիւն հոգւոյ, զվարդապետութիւն հանդերձեալ պատժոց եւ վարձուց, որպէս եւ զգոյութիւն հրեշտակաց եւ դիւաց։ Նոյնպէս կմերժէին ամենայն աւանդութիւնները, եւ սուրբ Գրոց մէջէն Մովսեսի Հրնգամատեանն ու մարգարէութիւնները միայն կընդունէին։ Կուգէին որ մարդս Աստուծոյ ծառայէ՝ ոչ թէ շահու կամ ակնկալութեան համար, այլ պարզ իսիրոյ, եւ այս աշխարհիս վրայ մարդս իւր վարձքը կընդունի կրսէին. ուստի եւ անողոքելի էին ընդդէմ չարաց, եւ Մովսեսի օրինաց մէջի պատժոց անվրէպ կատարումը կպահանջէին, անոր համար ալ սակաւաթիւ կուսակից ունէին։ Բայց որովհետեւ երջանկութիւնը այս աշխարհիս վայելմունքն

է կըսէին՝ մոռանալով կամ բանի տեղ չդնելով հասցերը
ձեալ անանց կենաց երանութիւնը, բոլոր հարուստներն ու
մեծերը նոցա կողմն էին. որովհետեւ ընդհանրապէս ամէն
երկրի ու ամէն ժամանակի հարուստներն ու մեծերը իրա-
րու կնամանին, այսինքն իրենց երջանկութիւնն ու զօրու-
թիւնը՝ իրենց հարստութեանն ու մեծութեանը վրայ
դրած են, եւ զանոնք միայն կալաշտպանեն ու կսիրեն՝ որոնք
իրենց ապօրինաւոր գործն ու ընթացքը կօրինաւորեն:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Ն.

ՀՐԷԻՑ ԵՐԿՐՈՐԻ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵՆԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ՀԵՐՈՎԴԵՍԻ ՄԱՀԸ.

(Քրիստոս 108 տարի առաջ եւ 4 տարի ետքը):

Յաջորդք Մակարայեցւոց: — Արիստորուդոս: — Աղեքսանդր Յաննէոս:
— Աղեքսանդրա. Հիւրկանոս Բ. Արիստորուդոս Բ. Անտիգոնոս: — Հերով-
դէս: — ԽՆՈՒՆԻ ՅԵՍՈՒՍԻ:

Յաջորդք Մակարայեցւոց: — Վաթսուն տարիի չափ իշ-
խեցին Մակարայեցիք. տեսանք թէ ինչ թշուառութեան,
աղքատութեան, կործանման եւ անշքութեան մէջ էր
Հրէից ազգը, եւ յոր երջանկութիւն, մեծութիւն, զօրու-
թիւն եւ փառս հասուցին զայն նոքա՝ իւրեանց քրտին-
քովն ու արիւննովը Հրէաստանի լեռներն ու դաշտերը
ոռողելով. մինչեւ Հռովմայեցւոց պէս խրոխտապանծ ազգն
ու ժողովուրդը արժանի համարեցաւ զանոնք նիզակակից
իւր անուանելու: Ափսոս որ յաջորդք նոցա եւ սերունդք՝
այնպիսի անուան շքեղ փառքը անազօտ պահելու եւ մըշ-
տընջենաւորելու ունեցած սրբազան պարտքերնին չճանչ-
ցան, եւ իրենց նախնեացը քաջութիւնը միայն ժառան-
գելով՝ նոցա առաքինի եւ աստուածասէր կենաց շաղէն
Հեռացան, եւ Մակարայեցւոց անուան հետ կորուսին նաեւ

անոնց մահու չափ ճգամբ ձեռք ձգած եւ ազգին պարգեւած ազատութիւնը, որ կենդանի ազգի մը համար գերագոյն է եւ սիրելի քան զամենայն պարգեւս աշխարհի, եւ կորուստն անդարմանելի: Մակաբայեցւոց վերջի գիւցազն եղաւ Յովհան Հիւրկանոս:

Արիստոբոլոս: — Հիւրկանոս մեռնելու ժամանակը քահանայապետական իշխանութիւնը աշխարհական իշխանութենէն բաժնելով՝ առաջինը յանձներ էր իւր Արիստոբոլոս որդւոյն, եւ երկրորդը տուեր էր իւր կնոջը: Սակայն Արիստոբոլոս աշխարհական իշխանութիւնն եւս ձեռք անցընելու համար՝ զմայրը բռնեց բանտ գրաւ, եւ անօթի պահելով՝ մեռուց անդ թաքար: Այսպէս երկու իշխանութիւնն ալ որ միացուց՝ գլուխը թագ գրաւ, ինքզինքը թագաւոր Հրէից հռչակեց, զոր Բաբելոնի գերութենէն իվեր ոչ ոք համարձակեր էր ընել, եւ Ասմոնեանց (*) թագաւորութիւնը հաստատեց: Այնուհետեւ սկսաւ հօրը քաղաքականութեանը հետեւիլ, եւ Սագուկեցւոց կուսակից եղաւ: Իւր Սողոմոն նենգաւոր կնոջը սադրանօքը սպաննել տուաւ Արիստոբոլոս նաեւ իւր եղբարց մէկը, որ այն ինչ իւր կողմանէ եզովմայեցւոց վրայ գնացեր յաղթելու փառօք դարձեր էր: Բայց հարկաւ երկուց անմեղաց մօրն ու եղբօր արիւնը իրեն գէմ պիտի բողոքէր հանապազ իւր խղճմտանքին. արդարեւ իսկ կեանքը դառնացաւ եւ օրերը կարճեցան. տարի մը միայն կրցաւ վեջելել այնչափ փափաքով ու փառասիրութեամբ կանգնած թագաւորութիւնը (106):

Աղեքսանդր Յաննէոս: — Աթուր նստելուն պէս՝ եղբարցը մէկուն վրայ թեթեւ կասկածի մը երթալով՝ մեռցընել տուաւ զնա, եւ ներսէն իշխանութիւնը հաստատելով՝ գնաց Պաղոմայիսի վրայ յարձակեցաւ, որ Ասորւոց լուծը թօթափեր էր. բայց յաղթուեցաւ, երեսուն հազար հոգի կորսընցուց, եւ Հրէաստան ռանակոխ եղաւ: Եգիպ-

(*) Մակաբայեցւոց նաեւ Ասմոնեանք կոչուելուն պատճառն յայտնի չը գիտցուիր. ոմանք կրտսն քէ այսպէս կոչեցան Մատաթիայի հօրը Ասմոնեոսին անուամբը. եւ այլք՝ քէ յանուն Ասմոն գեղջ, ուսկից եկած էր իրենց ազգատոմբ:

ոսցւոց թագուհին Կդեոպսրս օգնութեան զօրք հասուց
իրեն, որոցմով զօրացաւ, թշնամիքը Հրէաստանէն հալա-
հեց, Փղշտացւոց երկրին տիրեց, եւ երկարատեւ պաշար-
մամբ Գազա քաղաքն առաւ ու կործանեց (96) :

Փարիսեցիք որ Հիւրկանոսի ժամանակէն իվեր իւր ազ-
գատոհմին թշնամի էին՝ նորա յաղթուելուն վրայ մեծ ու-
րախութիւն ցուցուցեր էին . յաղթական դարձած ժամա-
նակն ալ իւր յաղթութիւններն անարգեցին : Այս կրկին նա-
խատանաց վրայ կատղած՝ անոնցմէ վեց հազար հոգի բռ-
նեց մեռուց Յաննես . քիչ մը ետքն ալ ութ հարիւր փա-
րիսեցի խաչ հանել տուաւ օտար զօրաց ձեռքովը, եւ ին-
քը պալատին տանեացը վրայ իւր բազմութիւ հարճերովը
նստած՝ անոնց խաչուիլը կտեսնէր եւ գաղանամիտ վայ-
րենութեամբ կզուարճանար : Այս սոսկալի անգթութեամբ
երուսաղեմի մէջ իրեն դէմ եղած խռովութիւնը զսպեց,
բայց իրեն դէմ եղած հասարակաց ատելութիւնը եւ եւս
սաստկացուց :

Նոր բանակաւ արշաւեց յԱսորիս, իփլինիկէ, յԱրաբիս
եւ յեդոմ, եւ մեծամեծ յաղթութիւններ բրաւ . եւ քա-
ղաքի մը պաշարման ժամանակ բրած ցոփութենէն մեռաւ՝
քսանըեօթը տարի համազգեացն արիւնը օտար վարձկան
զօրաց ձեռքովը թափելէն ու անոնց անագորոյն դահիճ
լինելէն յետոյ, թողլով թագաւորութիւնը իւր Աղեֆսան-
դոս կնոջը, եւ խրատ իսկ տալով որ եթէ կուզէ իշխանու-
թիւնը հաստատուն պահել՝ իւր տուած օրինակին հակա-
ռակ՝ Փարիսեցիքը իւր կողմն որսայ (79) :

Աղեքսանդրա. Հիւրկանոս Բ. Արիստորբուդոս Բ. Անտի-
գոնոս : — Ինը տարի տէրութիւնը կառավարեց Աղեքսան-
դրա, եւ Փարիսեցւոց անձնատուր լինելովը շատ ոյժ տուաւ
նոցա, եւ նոքա այն զօրութիւնն իրենց թշնամի Սադուկե-
ցւոց դէմ բանեցընելով՝ երուսաղէմն արեամբ ողողեցին :
Երբոր Աղեքսանդրա մեռաւ, Փարիսեցիք իւր տեղը նստե-
ցուցին նորա Հիւրկանոս Բ անգրանիկ որդին . բայց թա-
գաւորութեանը երկրորդ տարին եղբայրը Արիստորուդոս Բ
գինքը աթոռէն ձգեց ու տեղն անցաւ՝ ժողովրդեան ու
Սադուկեցւոց օգնութեամբը, որոնք ձանձրացեր էին Փա-

ըխեցւոց բռնութենէն: Իւր եղովմայեցի Անտիպատրոս
ոստիկանին եւ սիրելւոյն խորհրդովը Հիւրկանոս գնաց Ա-
րաբացւոց Արեւ թագաւորին ապաւինեցաւ, եւ հետը ե-
կաւ Երուսաղէմը պաշարեց: Բայց Հռովմայեցիք Արաբիա
արշաւելով՝ Արեւո հարկադրեցաւ Հիւրկանոսն ու պաշա-
րումը թողուլ եւ իւր երկիրը դառնալ: Երկու եղբարք
հինգ տարի միակերպ իրարու դէմ պատերազմեցան, մին-
չեւ որ Հռովմայեցւոց Պոնսպոս զօրավարն եկաւ, Երուսա-
ղէմն առաւ եւ Հիւրկանոսին տուաւ: Որովհետեւ Հիւրկա-
նոս անհոգ ու անճարակ մարդ մըն էր, բոլոր տէրութեան
կառավարութիւնը Անտիպատրոսին ձեռքը թողուց, որ
կջանար Հռովմայեցւոց աչքը մտնելով՝ Հրէից վրայ թա-
գաւորել: Պարթեւք քիչ մը ժամանակ Հռովմայեցւոց վը-
րայ որ զօրացան՝ եկան Հիւրկանոսին ձեռքէն թագաւո-
րութիւնն առին ու Արիստոբոլոսի որդւոյն Անիպոնոսի
տուին՝ որ իրենց դիմեր էր (40):

Հերովդէս: — Անտիպատրոսի որդին էր Հերովդէս, եւ
քաղաքապետ Ասկաղոնի. հօրը պէս փառասէր լինելով՝ նորա
քաղաքականութեանը հետեւեցաւ, եւ ջանաց Հռովմայե-
ցւոց ինքզինքը սիրցնել, որպէս զի հօրը ձեռք ձգել
չկրցած Հրէից թագաւորութիւնը՝ ինքն առնու: Հօրմէն
աւելի բարեբաղդ գտնուելով՝ փախաքին հասաւ Հերովդէս:
Պարթեւաց օգնութեամբը Անտիգոնոսին թագաւորելն որ
լսեց Հռովմայ ծերակոյտը, զինքը թագաւորութենէն ձը-
գեց, եւ տեղը քաղաւոր Հրէից անուանեց զՀերովդէս: Այս
աւետիսն առնելուն պէս վազեց Հերովդէս, Երուսաղէմը
պաշարեց ու շատ կոտորածներ ընելէն ետքը առաւ, Ան-
տիգոնոսն ալ բռնեց մեռուց. հետզհետէ մեռցընել տուաւ
նաեւ ծերունի Հիւրկանոս թագաւորը, իւր եղբօրորդին
դեռահասակ Արիստոբոլոսն եւ նոցա քոյրը Մարիամին՝ զոր
եւ իրեն կին առեր էր: Այսպիսի աղետալի փախճան պի-
տի ունենայ եղեր Մակաբայեցւոց պէս հռչակաւոր ցեղ մը՝
հարիւր երեսուն տարիի չափ տեւելէն յետոյ:

ԾՆՈՒՆԴ ՅԻՍՈՒՍԻ: — Տեսանք որ եղովմայեցի էր Հերով-
դէս ազգաւ, եւ եղովմայեցւոց երկրին Յովհանն Հիւրկանոս
տիրեր ու Պաղեստինու հետ միացուցեր էր զայն, Հին աւան-

դու թիւն մը կար Հրէից մէջ՝ Յակոբ նահապետին մարգարէութեանը համեմատ, որ ազգին թագաւորութիւնը օտարի ձեռք անցնելուն պէս՝ պիտի ծնանէր Մեսիայն. եւ արգարեւ երբոր Հերովդէսի հզօր ու բարեկարգ թագաւորութեամբը Հրէաստանի մէջ նորէն խաղաղութիւնն ու հանգստութիւնը տիրեց, ծնաւ ՄԵՍԻԱՅՆ՝ առ նախածնողս մեր եւ առ որդիս նոցա հաղարաւոր տարիներէ իվեր խոստացուած ՓԲԿԻՉՆ աշխարհի, որոյ հրաշալի Ծնունդը, Վարդապետութիւնը, աշխարհակեցոյց Մահն ու Յարութիւնը պատմութեանս երկրորդ հատորոյն նիւթ պիտի լինին :

ՎԵՐՁ

1405

1406

1363